UMUR TUGAY YÜCEL

AMERİKAN GÜCÜNÜN GERİLEMESİ ve YÜKSELEN GÜÇLER

ÇİN RUSYA HİNDİSTAN BREZİLYA

KAYNAK YAYINLARI

UMUR TUGAY YÜCEL

AMERİKAN GÜCÜNÜN GERİLEMESİ
ve
YÜKSELEN GÜÇLER

Kaynak Yayınları No: 1040

Yayıncı Sertifika No: 42150

ISBN: 978-625-6953-03-1

1. Basım: Mayıs 2024

Genel Yayın Yönetmeni
Tunca Arslan

Editör
Tunca Arslan

Sayfa Tasarım
Fatma Özbek Yalçın

Baskı ve Cilt
Murat Yalçınkaya - Assum Basım ve Mücellit
Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi B/Blok 315 Zeytinburnu/İst.
Tel: 0212 613 00 01
Sertifika No: 42010

© Bu kitabın yayın hakları Görev Kitap ve Yayıncılık Ticaret Limited Şirketi'nindir.
Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

KAYNAK YAYINLARI
GÖREV KİTAP VE YAYINCILIK TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
Kuloğlu Mh. Gazeteci Erol Dernek Sk. Erman Han No: 5 /10 Beyoğlu 34433, İstanbul
www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

UMUR TUGAY YÜCEL, Ankara doğumlu. Gazi Çiftliği Lisesi mezunudur. Çankaya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde Yüksek Lisansını tamamlamıştır. Sosyoloji ve İşletme eğitimi almıştır. Çalışma alanları Küresel Siyaset, Türk Dış Politikası ve BRICS üzerinedir. Çeşitli dergilerde makaleleri ve gazetelerde analizleri yayımlanmıştır. Evlidir.

UMUR TUGAY YÜCEL

AMERİKAN GÜCÜNÜN GERİLEMESİ ve YÜKSELEN GÜÇLER

Bu kitabı, bana her zaman güç veren,
sevgili eşim ve başdanışmanım
Oya Oktekin Yücel'e ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

BÖLÜM 1 13
DÜNYANIN HAMMADDESİ: GÜÇ 15
SERT GÜÇ 23
YUMUŞAK GÜÇ 26
AKILLI GÜÇ 30

BÖLÜM 2 33
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ:
BEYAZ ADAMIN VE DİĞERLERİNİN HİKÂYESİ 35
AMERİKAN GÜCÜNÜN KAYNAKLARI 94
AMERİKAN GÜCÜNÜN GERİLEMESİ 122

BÖLÜM 3 195
BRIC: YÜKSELEN GÜÇLER VEYA YÜKSELEN MEDENİYETLER 197

BÖLÜM 4 209
ÇİN HALK CUMHURİYETİ 211
Çin Gücü 277

BÖLÜM 5 315
RUSYA FEDERASYONU 317
Rus Gücü 390

BÖLÜM 6 427
HİNDİSTAN CUMHURİYETİ 429
Hint Gücü 468

BÖLÜM 7 493
BREZİLYA FEDERAL CUMHURİYETİ 495
Latin Gücü 510

BÖLÜM 8 527
ÇOK MERKEZLİ-ÇOK MEDENİYETLİ DEMOKRATİK DÜNYA DÜZENİ 529
YÜKSELEN GÜÇLER İÇİN STRATEJİK ÖNGÖRÜLER 539
MEDENİYET DEVLETİ MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE İÇİN STRATEJİK ÖNGÖRÜLER 541

KAYNAKÇA 543

ÖNSÖZ

21. yüzyıl'da küremiz büyük bir değişim ve dönüşüm yaşıyor. Uzun yıllar boyunca Amerika Birleşik Devletleri tarafından yönetilen ve yönlendirilen bir dünyanın sonuna doğru hızla ilerliyoruz. Aslında sadece ABD'nin değil, Batı medeniyetinin de açıkça sorgulandığı ve artık gelecek için bir vizyon koyamadığı bir çağdayız. Gücün yavaş yavaş el değiştirmesi sonucu yeni bir dünya düzeninin ortaya çıkışına tanıklık ediyoruz. Çünkü ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri ağırlığı sürekli artan bir Asya sahneye çıkıyor. Tabii ki bu değişimi sadece Asya ile sınırlandırmamak gerekiyor. Fakat kesin olarak ifade edebileceğimiz bir şey varsa o da Asya'nın bu değişimde ve dönüşümde öncü olduğudur. Hemen arkasından onu Latin Amerika takip etmektedir. Afrika ise bütün sorunlarına rağmen bir uyanış içerisindedir. Şu an Amerikan gücünün gerilemesi devam ederken Asya'da Çin'in, Rusya'nın, Hindistan'ın ve Latin Amerika'da Brezilya'nın yükselişi bize yeni bir dünya düzeninden çok eski dünyanın çok merkezli yapısının dönüşünü haber vermektedir. Dünya tarihi boyunca kadim medeniyetlere sahip olan bu kıtasal ülkelerin dünyadaki ağırlığı arttıkça günümüzde yeni bir küresel siyasetin ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Bu kitap, ABD'nin ve Batı medeniyetinin çöküşü gibi görüşleri abartılı bulduğunu savunmakla birlikte Amerikan gücünün hızlı bir gerileme ve erime süreci içine girdiğini anlatmaktadır. Trump dönemi ile hızla yumuşak gücünü kaybeden ABD, sert güç konusunda da bir muamma içindedir. Açıkçası Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi dev medeniyet ülkelerinin yükselişi, Amerikan gücünün hızla

gerilediği söylemimize kuvvet kazandırmıştır. Nitekim bu kitap ABD ve Batı medeniyetinin gerilemesi sonucu ABD merkezli Batı Medeniyeti temelli uluslararası sistemin çöküşünü ele almaktadır. Kitapta vurgulamaya çalıştığım diğer bir nokta da devamlı dile getirilen ABD ve Batı medeniyetinin dünyamızı yıkıma uğratması ve sömürmesine rağmen insanlığa katkıları var düşüncesine karşı Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın tüm sorunlarına rağmen kadim medeniyetleri ile geçmişte ve bugün insanlığa yaptıkları katkıyı gündeme getirme düşüncesidir.

Kitabıma öncelikle çok tartışılan bir kavram olan "güç" ile başlayacağım. Ardından Birleşik Devletlerin tarihini inceleyerek devam edeceğim ve sonraki bölümde Amerika'yı güçlü yapan nedenleri masaya yatıracağım. Son olarak da ABD'nin gerilemesini detaylı şekilde açıklayacağım. Bu tartışmayı daha sağlam bir temele oturtmak içinde günümüzün yükselen güçleri olan Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya'yı tarihsel ve güncel olarak inceleyeceğim. Kapanışta ise dünyamızın yeni perspektifini kurgulayacağım. Tabii ki kitabımda Türkiye içinde önerilere yer verdim. Uzun ve yorucu bir emeğin sonucu olan bu çalışmam Türk okuyucusu için en sade şekilde yeni dünya düzenini tasavvur etmek üzerine kurgulandı. Şu bilinmelidir ki bu kitap Türk okuyucusu için bir başlangıç metnidir. Bu başlangıç metni de çok merkezli-çok medeniyetli demokratik dünya düzeninin yeni aktörlerinin hikâyelerini anlatıyor. Şimdi kendinizi yeni hikâyeler keşfetmeye ve yeni hikâyeler tarafından cezbedilmeye bırakın.

Umur Tugay Yücel
Ankara, 2024

BÖLÜM 1

DÜNYANIN HAMMADDESİ: GÜÇ

"Çok Yazık... Güç yerine parayı seçti. Bu şehirde neredeyse herkes bu hataya düşer. Para, 10 yıl geçtikten sonra dökülmeye başlayan bir malikâne gibidir. Güç ise asırlarca sapasağlam ayakta duran taştan bir binadır. Aradaki farkı görmeyen birine saygı duymam."

"House Of Cards" dizisi

Güç... Bu üç harfli sihirli sözcük dünyanın hammaddesidir. Açıkçası güç ilkel ve saf bir olgudur.[1] Bununla birlikte büyüleyici ve çekici bir özelliğe sahiptir. Güç tarihsel bir fenomendir. Bu fenomen tarihin her anı ve günün her dakikası dolaylı ya da dolaysız yaşadığımız ama göremediğimiz ancak sonuna kadar hissettiğimiz bir gerçekliktir. İnsanlık tarihi bireylerin, ulusların ve devletlerin güç mücadeleleriyle doludur. Güç kavramı sadece siyasetin ve uluslararası ilişkilerin temel unsuru değildir. Güç, dünyanın en eski ve en tartışmalı hikâyesidir ve güç arayışı ilk insandan beri devam ediyor. Bu hikâye sadece insanlara ve onların inşa ettiği dünyaya ait de değildir. Tabiatın köklerinde de besin zinciri savaşını anlatan yine bir güç hikâyesidir. Ama bizim için şu an önemli olan gücün insanlık için ne ifade ettiğidir. Dünyanın farklı coğrafyalarında farklı medeniyetler tarafından binlerce yıl önce güç ile ilgili yorumlar yapıldı. Çin ve Hint medeniyetlerinden Antik Yunan'a kadar bunların izlerini görebiliriz. Bu konuda Hint danışman Kautilya tarafından kaleme alı-

1 Moises Naim, *Gücün Sonu*, (Çev.) Hürcan Kőse, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2018, s.45.

nan *Arthaşastra*, dünyanın güç stratejisi üzerine yazılan ilk kitabıdır. Hatta "büyük strateji" (grand strategy) konusunda yazılmış bilinen ilk bilimsel inceleme olduğu ifade edilmiştir.[2]

Güç kavramı, günlük hayat içerisinde sık kullanılan kavramlardan biri olarak yaşamımızın her cephesinde etkisini hissettirmektedir.[3] Aslında insan için güç, bir teoriden öte her zaman sayısız kez kullandığı, yararlandığı, karşılaştığı, mücadele etmek zorunda kaldığı, sürekli var olan bir gerçekliktir.[4] Güç unsuruna gereken önemi vermeme yanlışına düşersek, bir insan olarak varoluşumuz için zaruri değerleri yitiririz.[5] Çünkü güç bir gerekliliktir. Ne kurumlar ne toplum güç olmaksızın işleyemez.[6] Gücün söz konusu olmadığı bir ortamda aktörler neyi nasıl elde edeceklerini bilemezler ve dünya anlamsız bir hale bürünür. O yüzden üretmenin, gelişmenin ve ilerlemenin temelinde güç olgusu bulunmaktadır.[7] Güç kâinattaki doğal düzenin bir parçasıdır ve çıktı üretebilmek için elzemdir.[8] Bu yüzden güç kâinatın işleyişinde birincil parametredir.[9] Güç, insanlar arası etkileşimin de merkezinde yer alır. İnsanların olduğu her yerde güç meselelerinin olumsuz ve yıkıcı ya da olumlu ve yapıcı olduğuna ilişkin potansiyel her zaman vardır.[10] İşte insanlar bu yüzden güce hem hayran olurlar hem de ondan korkarlar. Gücü hem reddederler, hem de onu arzularlar.[11] Bu sebeple güç sözcüğü hepimiz için farklı şeyler ifade eder. Güç kavramı söz konusu olduğunda, teorik kaos hâlâ hüküm sürmektedir. Bu fenomenin varlığından şüphe edilmezken, kavram tamamen belirsiz ve muğlak bir yapıdadır.[12] Şimdi gelin gücün sınırlandırılması zor hikâyesini ele alalım.

---

2 Osman Karadağ, *Çinliler ve Hintler*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015, s.480.
3 Kadir Sancak, *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016, s.III.
4 Rolla May, *Güç ve Masumiyet*, (Çev.) Mihriban Doğan, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s.131.
5 May, *age.*, s.16.
6 Richard Luecke, *Güç, Etki ve İkna*, (Çev.) Turan Parlak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s.18.
7 Eda Görkem Akkuş, *Güç Unsurları ve Küresel Bakış*, Kutlu Yayınevi, İstanbul, 2020, s.15.
8 Murat Bolelli, *Güç ile Yönetim*, Abaküs Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.9.
9 Hüseyin Bayrak, *Güç*, AZ Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.9.
10 Neil Thompson, *Güç ve Güçlendirme*, (Çev.) Özlem Cankurtaran, Nika Yayınevi, Ankara, 2016, s.11.
11 Claude Steiner ve Muzaffer Şahin, *Güç Oyunları ve Gücün Öteki Yüzü*, (Çev.) Muzaffer Şahin, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s.35.
12 Byung-Chul Han, *İktidar Nedir*, (Çev.) Mustafa Özdemir, İnsan Yayınları, İstanbul, 2020, s.7.

Güç sözlük anlamı olarak, "fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği"dir.[13] Gücün İngilizcedeki karşılığı olan "power" kelimesi, Latince "muktedir olmak" anlamına gelen "posse" kelimesinden gelmektedir.[14] Güç sosyolojik olarak, "hegemonya, kuvvet, egemenlik-hükümranlık, iktidar-erk, hâkimiyet-üstünlük, yönlendirme, baskı, disiplin, etki, zor, ikna, nüfuz" gibi diğer bazı kavramlarla, bazen eş veya benzeri anlamlarla kullanılmaktadır.[15] Güç kavramının dinamik bir yapıya sahip olduğu bugün herkes tarafından kabul edilmiş bir önermedir. Gücün dinamik olması onun durağan bir tanımının ve algılamasının mümkün olamayacağını bize söyler.[16] Açıkçası güç sabit değil, hareketli bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte güç kavramının tek bir tanımı ya da evrensel bir tanımı da mümkün değildir. Çünkü güç göreceli bir kavramdır.[17] Mutlak olmadığı gibi sınırları esnek ve koşullara bağlı olarak önemli ölçüde değişken bir yapıdır.[18] O yüzden güç, karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir.[19] Aslında güç bir değerdir. Bize bir şeyler yapabilme ve sonuç elde etme yeteneği sunar. Yıkım, gücün düşük bir biçimidir, yaratım ise gücün yüksek bir biçimidir.[20] Güç olgusu kendi başına nötrdür. Yani ne iyidir ne de kötüdür. Dünyadaki iyi, güzel ve başarılı şeylerin hepsi güç sayesindedir. Tabii bunun tersi de mevcuttur. Buradaki sorun güç değil, onu kullananlar ve amaçlarıdır.[21] Açıkçası güç kendiliğinden kimseyi yozlaştırmaz. Lakin yozlaşmaya müsait insanları mutlaka yozlaştırmıştır. Sonuç olarak yozlaşma güçten değil, insanın kendisinden kaynaklanır.[22] Unutulmaması gereken önemli bir noktada güç asla yok olmaz, eğer siz onu elinizde tutmayı ve ona hükmeden olmayı istemezseniz, güç

13 Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2021 https://sozluk.gov.tr
14 May, *age.*, s.15.
15 Aytül Papila, "Sanat ve Güç İlişkisi", Volkan Öngel ve Hasan Sadık Tatlı (Ed.), *Sosyal Bilimler Perspektifinden Güç*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2020, s.222.
16 Murat Silinir, *Amerikan Gücünün Geleceği*, Lalezar Yayın, Ankara, 2009, s.11.
17 Salih Doğan ve Şeref Kavak, "Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı", Arif Behiç Özcan ve Yusuf Çınar (Ed.), *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, Hükümdar Yayınları, İstanbul, 2014, s.223.
18 Benjamin J. Cohen, *Paranın Gücü*, (Çev.) Tuncel Öncel, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, s.49.
19 Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, (Çev.) Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Liberte Yayınları, Ankara, 2016, s.258.
20 Osho, *Güç, Politika ve Değişim*, (Çev.) Işıl Ölmez, Butik Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.7.
21 Akif Manaf, *Güç Nedir ve Nasıl Güçlü Olunur?*, Avrupa Yakası Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.178.
22 Manaf, *age.*, s.161.

o zaman onu isteyen başka aktörlere kayacaktır.[23] Bu yüzden güç hiçbir zaman göz ardı edilemez.

Amerikalı Diplomat Adolf A. Berle, "Güç evrensel bir tecrübedir. Hemen her insan, büyük ya da küçük ölçüde kısa ya da uzun bir zaman içinde onu elinde bulundurur."[24] demiştir. Güç uluslararası ilişkilerin ve siyasetin merkezinde görünür bir şekilde yer alırken doğanın ayrılmaz bir parçası ve insanlık tarihinin gizli yapı taşıdır. Güç her şeyde, aynı anda birden fazla yerde, her hücrede her molekülde ve her atomda bulunur.[25] Beşikten mezara kadar güç ve güç mücadelesinden kaçış yoktur. Çünkü güç her yerde ve her şeydedir. Tabii güç şişeden çıkmayı bekleyen bir cin değildir. İlk önce güç nedir onu bilmelisiniz. Sonra bu gücü nasıl elde ederseniz onu düşünmelisiniz. Bununla da bitmiyor bir de gücü elde tutmak var. En önemlisi ise gücü kullanmaktır. Gücün kullanılmaması kaos yaratır. O yüzden kullanılmayan gücün hiçbir değeri yoktur.[26] Kısaca güç ancak kullanılabilirse "güç"tür.[27] Gücü elde etmek ve onu elde tutmak gayet zor bir süreçtir. Bunun için dikkatli ve stratejik, uyanık, dayanıklı ve gerektiğinde dövüşmeye istekli olmanız gerekiyor.[28] İşte bu yüzden son sözü Friedrich Nietzsche'ye bırakıyorum: "Bu dünya güç istencidir- ve başka hiçbir şey değildir ve siz kendiniz de bu güç istencisiniz- ve başka hiçbir şey değil."[29] Buradan yola çıkarsak "Güç hariç her şey bir yanılsamadır."[30] diyebiliriz. Gücün doğası ve felsefesi üzerine kısa bir girişten sonra şimdi gücün uluslararası ilişkilerdeki rolü üzerinde duracağız. Günümüzde gücün başka aktörlere yayılması ve güce erişimin artmasına rağmen temel aktör hâlâ devlettir. Sonuçta devletler de insanlar ve toplumlar gibi güç elde etme

---

23 Celalettin Yavuz, *Strateji ve Güç Kullanma Üzerine*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s.217.

24 Sabahat Bayrak, "Yönetimde Bir İhmal Konusu Olarak Güç ve Güç Yönetimi I", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, cilt 5, sayı 2, (2000), s.26, Erişim Tarihi: 15.05.2021. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195148

25 Steiner ve Şahin, *age.*, s.7.

26 Umur Tugay Yücel, "Power: What Everyone and No One Wnats", *The Diplomatic Observer*, Eylül 2018, s.54.

27 Sait Yılmaz, *Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s.150.

28 Jeffrey Pfeffer, *Güç: Nasıl Kazanır, Nasıl Elde Tutarsınız*, (Çev.) İdil Çetin, MESS Yayın, İstanbul, 2010, s.15.

29 Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, (Çev.) Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s.651.

30 Alistair Hicks, *Küresel Sanat Pusulası-21.Yüzyıl Sanatında Yeni Yönelimler*, (Çev.) Dilek Şendil, Mine Haydaroğlu, Süreyyya Evren, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s.50.

peşindedir. Devlet aygıtı gücün kapasite ve kullanımında en değerli hikâyeye sahiptir.

Günümüzde gücün bahsedeceğimiz biçimlerini (sert, yumuşak, akıllı) uygulayacak olan en temel aktör devlettir. [31] Devletlerin devasa hacimleri gücün somut ve soyut tüm unsurlarını barındırır. Uluslararası ilişkilerin açık ve kabul edilmiş hukuk kuralları ile bunları yaptırımla destekleyecek merkezi bir otoritesi bulunmadığından, her devlet kendi varlığını devam ettirmek ve uluslararası sistemde kendine yer edinmek için güç arayışları içine girmektedir. Tabii ki gücün elde edilmesi, kullanımı ve gücün ne olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir.[32] Bize bu konuda en çok ışık tutan yine devlet aygıtının içinden çıkan gücü yönetmiş insanlardır. Harvard Üniversitesi Siyaset Bilimi Profesörü ve ABD Uluslararası Güvenlik Uzmanı Joseph Nye'e göre; "Gücü hava durumu gibi değerlendirebiliriz. Herkes onunla ilgilidir ve onun hakkında konuşur; fakat çok azı onu anlamıştır. Güç, aynı zamanda aşk gibidir: Yaşaması, tanımlamasından ve ölçülmesinden daha kolaydır; fakat bu durumda onun gerçekliğini azaltmaz."[33] Yine güç ile haşır neşir olmuş Siyaset Bilimci ve Amerikalı Diplomat Henry Kissinger gücün en büyük afrodizyak olduğunu söylemiştir. Çünkü güç her zaman uyarıcı bir özelliğe sahiptir.[34] Aslında güç elektrik gibidir, görünmez ama etkilidir.[35] Kısaca gücün tanınması, tanımlanmasından daha kolaydır.[36] El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in, video görüntülerinin birinde verdiği örnek tam da bunu anlatıyordu: "İnsan bir güçlü bir de güçsüz at gördüğünde, doğası gereği, güçlü atı sever."[37] Daha yalın bir tanımlama yaparsak güç, A kişisinin B kişisinin yapmayı tercih etmeyeceği bir şeyi yapmasını sağlama; B kişisinin yapmayı bırakacağı bir şeyi yapmaya devam etmesini sağlama veya B kişisinin yapmaya başlayacağı bir şeyi bırakmasını sağlama kapasitesidir.[38] Gücün en klasik yorumu

---

31 Mürsel Bayram, *Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin-Afrika İlişkileri*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, s.19.

32 Bekir Aydoğan, "Rapor: Güç Kavramı ve Kamu Diplomasisi", 2011, s.3. Erişim Tarihi: 01.09.2019 https://www.politikadergisi.com/sites/default/files/guc_kavrami_ve_kamu_diplomasisi_-_bekir_aydogan-pdf.pdf

33 Joseph S. Nye, Jr. *Yumuşak Güç*, (Çev.)Rayhan İnan Aydın, Elips Yayınları, Ankara, 2017, s.19-20.

34 Althea Horner, *Güç: Güç Sahibi Olma İsteği ve Güce Sahip Olmaktan Korkma*, (Çev.) Semra Kunt, HYB Yayıncılık, Ankara, 1997, s.101.

35 Luecke, *age*., s.50.

36 Necmi Gürsakal, *Küreselleşme Teknoloji Ağlar ve Güç*, Dora Yayınları, Bursa, 2018, s.172.

37 Nye, *age*., s.50.

38 Everett Carl Dolman, *Yalın Strateji / Uzay ve Bilgi Çağında Güç ve İlkeler*, (Çev.) Hakan Namlı, Avangard Kitap, İstanbul, 2017, s.88-89.

başkalarına, yapmak istemediklerini yaptırma kapasitesidir. O yüzden, "bir atı suya götürebilirsin ama içiremezsin" derler. Peki, güç sadece kas gücü müdür? Pek değil, çünkü bir adamın kolunu kırmak ile onu bir keman virtüözü yapmak aynı şey değildir.[39] Görüleceği üzere güç etkileşimi, kapasiteyi, karşılıklı ilişkiyi içinde barındırır. Gücün ölçüsü, ona sahip olana (devlet, kuruluş, organizasyon, kişi), ekonomik kapasiteye, gelişmişlik düzeyine, demografik kapasiteye, coğrafi duruma, teknik altyapıya, kültürel ve bilimsel kapasiteye, patent sayısına, paraya ve büyüklüğe bağlıdır.[40] Gücün ölçülebilirliği de kendisi gibi oldukça tartışmalıdır. Güç ölçüsü, diğer güç ölçüsünün nasıl bir varlığa sahip olduğunu belirler, hangi biçimde, hangi sınırlamalarla hareket ettiğini veya direndiğini bize göstermektedir.[41] Yani gücün açığa çıkması başkaları ile ilişki kurmasına bağlıdır. Gücün niceliği ise yalnızca geri bildirim sayesinde ortaya çıkabilir.[42] Gücü bir bütün olarak ele aldığımızda işbirliği ve çatışma tercihlerine sahip, zor veya rızaya dayalı, yetenekleri kontrollü şekilde kullanabilme, yönlendirebilme, etkileme kapasitesidir. Güç hem amaç hem araç olarak dönüşüm geçirebilen akışkan bir özelliğe sahiptir.

Güç artık "Tektürel" değildir.[43] Yani artık ne askeri güç ne ekonomik güç yeterli olabiliyor. Şu an ki güç dağılımını çok düzeyli karşılıklı bağımlılık olarak tanımlayabiliriz. Artık tek başına hiçbir hiyerarşi dünya politikasını hem betimlemez hem de belirleyemez. Güç giderek daha çok boyutlulaşmakta, yapılar daha karmaşıklaşmakta ve bizzat devletler daha geçirgen bir hal almaktadır. Bu karmaşıklık ve çok boyutluluk, bize küresel düzenin tek başına geleneksel askeri güç dengesinden daha çok argümana dayanmak zorunda olduğunu söyler.[44] Bunu da Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri, ekonomik, teknolojik gücüne rağmen Irak ve Afganistan da herhangi bir sonuç elde edememesi kanıtlar. Hatta Kovid-19 küresel salgınında en başarısız ülke örneğinin ABD olması başka bir dayanaktır. Bununla birlikte güce erişim artmıştır. Devlet dışı aktörler doğmuştur. Özellikle

---

39 Josef Joffe, *The Myth of America's Decline*, Liveright Publishing Corporation, New York, 2014, s.90.

40 Özden Altındağ, "Örgütün Karanlık Yüzü: Güç ve Yozlaşma", Volkan Öngel ve Hasan Sadık Tatlı (Ed.), *Sosyal Bilimler Perspektifinden Güç*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2020, s.25-54.

41 Nietzsche, *age.*, s.371.

42 Dolman, *age.*, s.224.

43 Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, (Çev.) Osman S. Binatlı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015, s.164.

44 Joseph S. Nye, Jr ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çev.)Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.525.

son 20 yılda uluslararası ilişkilerin yapısını değiştiren bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler;

1- Uluslararası aktörlerin sayısının artması ve çeşitlenmesi,

2- Gündemin çeşitlenmesi,

3- Karşılıklı bağımlılığın artması,

4- Devletlerin denetimlerinin zayıflaması ulus ötesi aktörlerin önem kazanması ve iç ve dış politikanın iç içe geçmesi gibi gelişmelerdir.[45]

Tüm bu değişim sonucu güç, "hangi bağlamda güç?" sorusunu gündeme getirmiştir. Stalin, Papalığın gücünü küçümsemek amacıyla, kaç tümene sahip olduğunu sormuştu. Bu sorudan 50 yıl sonra, düşünce olarak ve kurumsal olarak Papalık yaşamaya devam ederken Stalin'in imparatorluğu son bulmuştur. 21. yüzyılda gücün kayması iki farklı boyutta gerçekleşiyor. Birincisi gücün devletler arasındaki kayması (Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya gibi) ikincisi ise gücün devletlerin elinden kayarak devlet dışı aktörlere (Uluslararası Örgütler, Çokuluslu Şirketler, Terör Örgütleri, Sivil Toplum Kuruluşları gibi) yayılmasıdır.[46] Aslında güç kayması ve yayılması sonucu değişen sadece taraflardır. Sistem aynen korunmaktadır. Saydığımız tüm aktörlerin nihai hedefi daha fazla güç kazanmaktır.[47] Uluslararası ilişkiler alanında tanınmış akademisyen Morgenthau, bütün politikaları şöyle özetlemiştir;

1- Güç elde etmek ve bunu korumak,

2- Elde edilmiş bulunan güç ve iktidarı artırmak,

3- Elde edilmiş bulunan güç ve iktidarı göstermek ve açığa vurmak.[48]

Gücün kaynakları bakımından (toprak, nüfus, ekonomi, doğal kaynaklar, teknoloji, askeri kuvvet gibi somut ve ölçülebilir kaynaklar) ve diğeri ise elde edilen davranış bakımından (gündem oluşturmak, değişime hükmetmek ve tercihleri şekillendirmek gibi gücün yansıması sonucu ortaya çıkan sonuçlar) ele alınabilir.[49] Güç birçok unsuru içinde barındırmakla birlikte yapısal olarak sert güç ve yu-

---

45 Aytekin Yılmaz, *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Kadim Yayınları, Ankara, 2013, s.115-116.

46 Joseph S. Nye, *Gücün Geleceği*, s.4-5. Erişim Tarihi: 02.08.2020. http://www.ozetkitap.com/portfolio/items/gucun-gelecegi/

47 Yavuz Yıldırım, *Kültür ve Güç*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2017, s.55.

48 Deniz Ülke Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2019, s.198.

49 Leyla Yıldırım, "Dış Politikada Yumuşak Güç ve Seçili Örnek Hindistan", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 3, 2013, s.190. Erişim Tarihi: 10.05.2020. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1358722

muşak güç olarak ikiye ayrılıyordu.[50] 21. yüzyılda çağımızın küresel siyasetinin hızlı dönüşümü ele alındığında devlet dışı aktörlerin güçlenmesi, küresel medyanın büyümesi ve uluslararası örgütlerin etkinliğinin artması içinde yaşadığımız dönemde "sert güç", "yumuşak güç" ve "akıllı güç" tartışmalarını beraberinde getirmiştir.[51]

50 Abdullah Yegin, *İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları*, SETA Kitapları, Ankara, 2017, s.13.

51 Yusuf Ertuğrul, *Amerika'nın Yeni İhtiyatlı Dış Politikası: Akıllı Güç'ün Pasifik Vizyonu*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2014, s.26.

SERT GÜÇ

"Güç, güçtür."
"Game Of Thrones" dizisi

Bu güç zorlayıcı etkenler üzerine kurulmuştur. Zorlayıcı etkenlerin silahlı kuvvet kullanımı, ekonomik yaptırımlar, suikastlar ve darbeler gibi çeşitleri vardır. Sert gücün iki önemli temeli vardır. Bunlar askeri kuvvetlerin büyüklüğü ve sahip olunan ekonomik hacimdir. Bu güç eski çağlardan günümüze en çok başvurulan güçtür. Sert güç bir aktörün politik hedeflerine ulaşmak için diğer aktörlere yönelik askeri güç kullanma, tehdit etme, ekonomik yaptırımlar, hile, zorlama ve baskı gibi yöntemlere başvurmasıdır.[52] Sert güç, uluslararası siyasette devletlerin birbirine karşı kendilerini ispatlamada kullandıkları zorlayıcı ve katı yapıdaki öncelikli güçtür.[53] Küresel sistem içinde ülkelerin varlıklarını devam ettirmeleri ve milli bağımsızlıklarını korumaları büyük ölçüde hâlâ sert güce bağlıdır.[54] Sert gücün ilk temel kuralı güçlü bir ordudur. Küresel politikaları hayata geçirmenin söz sahibi olmanın ve yaptırımların etkinliğini artırmanın dayanağı silahlı kuvvetlerin gücüne bağlıdır. Amerikan sert gücünün

52 Ertuğrul, *age.*, s.37.

53 Murat Adil Salepçioğlu, "Aile Şirketlerinden İş Ortaklıklarına, Türkiye'nin Yumuşak Gücü; Sürdürülebilir Kurumsal Yönetim", Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu (Ed.), *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018, s.483.

54 Latif Pınar, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Yumuşak Gücü ve Hollywood", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2017, cilt 6, sayı 1, s.259. Erişim Tarihi: 11.12.2020. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/317027

rakipsiz olduğu iddia edilir. Lakin 2001 yılında kendi anavatanında uğradığı dev terör saldırısı ve nihayetinde Irak ve Afganistan işgallerinin bir sonuca ulaşamaması Amerikan sert gücünün dünya genelinde sorgulanmasına yol açtı. Bunun yanında küllerinden yeniden doğan Putin liderliğindeki Rusya ise hem Gürcistan savaşı hem de Kırım'ın ilhakı yanında Suriye'deki operasyonlar ile günümüzün en başarılı sert güç uygulayıcısı devlet ünvanına sahip oldu. Tabii ki askeri güç tek başına bir amaç ve hedef olarak görülmemelidir. O sadece diğer amaçları gerçekleştirmek için kullanılan bir araç niteliğindedir. Bu yüzden savaş en son başvurulan bir seçenektir. Ama bu seçenek diğer yollar sonuç vermediğinde kullanılacak en etkili güç faktörü olarak önemini korumaktadır.[55] Sert gücün diğer önemli kuralı ekonomik yönden güçlü olmaktır. Çünkü sert gücün tanımı olan caydırıcı, korkutucu, zorlayıcı ve tehdit edici yöntemler iktisadi unsurlar ile de yürütülebilir. Mesela, bir devlet diğer bir devleti istediği şekilde hareket etmesini sağlamak amacı ile ekonomik ambargo uyguluyorsa, bu durumda ambargoya maruz kalan ülke zorlayıcı ve baskıcı bir davranış ile karşı karşıya demektir. Bu konuda dünyada en fazla yaptırım ve amborga uygulayan ülke ABD'dir. Bu durum sonucu sert güç ekonomik unsurlar yardımı ile hayata geçirilmiştir.[56] Sert güç, silahlı ve iktisadi gücün sayesinde baskı, dayatma ve yaptırımlar üzerinden ilerleyen bir güç çeşididir. Ayrıca günümüzde gücün hem yayılması hem de el değiştirmesi sonucu diğer devletlerin ve devlet dışı örgütlerin de zarar verme ve tehditleri önleme kapasitesi yükselmiştir.

Sert güç için Nye şöyle demektedir: "Askeri güç ve ekonomik güç, başkalarının fikirlerini değiştirmek için kullanılabilen sert komuta gücüne birer örnektir. Sert güç ikna (havuç) şeklinde olabildiği gibi tehdit (sopa) şeklinde de olabilir. Ama gücü kullanmanın dolaylı yolları da vardır. Bir ülke dünya politikasında istediği sonuçları, başka ülkeler onun peşinden gitmek istediği, onun değerlerine hayran olduğu, teşkil ettiği örneğe gıpta ettiği, onun refah ve açıklık düzeyine erişmeyi arzuladığı için de alabilir."[57] Nye burada sert gücün gerçekliğini kabul ettiği gibi başka güç kullanımı yollarının varlığından da dolaylı olarak söz etmektedir. Günümüzde sert güç liderliğini korumak ile birlikte yeni güç arayışları ortaya çıkmıştır. Özellikle sert

55 Yılmaz, *age.*, s.244.

56 Ertuğrul, *age.*, s.38.

57 Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, (Çev.) Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.10.

gücün bariz görüldüğü silahlı çatışmaların ve savaşların maliyetinin gittikçe artması yeni güç arayışlarının sebeplerindendir. Bu arayışlar sonucunda ortaya çıkan ve üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biri yumuşak güç olarak karşımıza çıkmıştır.[58]

58 Ertuğrul, *age.*, s.38.

YUMUŞAK GÜÇ

"Beyine değil, duygulara seslen."
"House Of Cards" dizisi

Kavram ilk kez 1990 yılında Joseph S. Nye tarafından yazılan *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power* adlı kitapla tartışılmaya başlandı. Bu eser ABD'nin gücünde bir gerileme yaşandığı fikrine karşı çıktı. Amerikan büyüklüğünün sadece ekonomik ve askeri anlamda olmadığını, başkalarını cezbetme yeteneğinin de dikkate alınması gerektiğini dile getirdi. O günden bu zamana yumuşak güç kavramı sürekli geliştirildi. Aslında yumuşak güç kavramı 90'lı yıllar ile birlikte konuşulmaya başlanmış olsa da temel olarak Amerika'daki 11 Eylül saldırılarından sonra gittikçe yaygınlaştı. Yumuşak güç Amerikan egemenliğinin devam ettirilmesine ilişkin bir reçete önerisi olarak çıktı. Lakin bu güç çeşidinin dünyanın diğer coğrafyalarında da büyük bir ilgi ile karşılandığını söyleyebiliriz.[59]

Joseph S. Nye'nin ortaya attığı "yumuşak güç" kavramı, başkalarının tercihlerini kendi rızaları ile şekillendirme ve uyumlu hale getirme becerisidir. Yumuşak güç, bugün artık bütün ülkelerde bulunan bir güç unsuru olduğu gerçeği ile birçok devlet artık uluslararası siyasete ağırlıklarını koymak için yumuşak güç unsurlarını kullanmak üzere yeni yatırımlar yapıyor. Kısaca yumuşak güç, kendi istediklerini diğerlerinin istediği gibi göstermek, insanları zorlamak yerine kendi rızaları ile kendi yanına çekmeyi başarabilmektir.[60] Açık-

59 Sancak, *age.*, s.66-67.
60 Kıymet Yavuzaslan, *Stratejik Yönetim Penceresinden 21. Yüzyıl Amerikan Hegemonyası*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2015, s.61.

çası "yumuşak güç" tam olarak ikna ve insanları tartışarak harekete geçirmekten de farklıdır. Odak noktası cezbetme ve ayartma kabiliyetidir. Bunların sonucu da karşındakini gönüllü itaatkârlığa veya taklide yönlendirir.[61] Yumuşak güç önceki küresel düzende bütün dünyaya yayılmış önemli güç merkezlerini değiştirdiği gibi, ülkelerin birbirine tesir etme kapasitesini artırmış ve yeni dünya düzenini hem yeni hem çeşitli amaçlar üzerine inşa etmiştir.[62] Sert güç somut unsurlardan oluşurken yumuşak güç soyut, değersel, zihni unsurlardan meydana gelmektedir. Yumuşak güç açısından amaç saygı, güven ve rağbet gibi eğilimlerin oluşturulması öncelik taşımaktadır. Bu yüzden "yumuşak güce", kaynaklık eden büyük oranda değerler kapasitesidir. O yüzden yumuşak güç kaynakları çok çeşitli bir yelpazeye sahiptir.[63] Yumuşak güç başlıca şu üç ana kaynaktan oluşmaktadır:[64]

1- Kültür (kültürü başkalarına çekici geldiğinde).

2- Siyasi Değerler (yurtiçi ve yurtdışında bu değerlere bağlı kaldığında).

3- Dış Politika (bu politikalar meşru ve ahlaki otoriteye sahip görüldüğünde).

Yumuşak güç konusunda Batı dışı aktörler de önemli sayılabilecek fikirler ortaya koydu. Moskova İdarecilik Okulu tarafından hazırlanan bir çalışmada "yumuşak güç" kaynakları şu şekilde gösterilmiştir:

1- Global İmaj (medya ürünlerinin ihracı, ülke dilinin öğrenilmesine olan ilgi, olimpik oyunlarda kazanılan madalya sayısı, ülkelerin vatandaşlarının *Time* dergisinde "Dünyanın 100 en etkili insanı" listesindeki temsiliyet oranı, ülkenin en çok sayılan şirketlerinin sayısı).

2- Global Dürüstlük (hukukun üstünlüğü, özgürlük indeksi, seçmen aktifliği).

3- Global Bütünleşme (ülkeye göçler, turizm, üniversitelerin reytingi).[65]

Bireysel olarak herkes baştan çıkarmanın ve cazibenin gücünü bilir. Karşılıklı ilişkilerde ya da evlilikte güç, her zaman daha büyük olan partnerde değil, cazibenin gizemli kimyasındadır. Yumuşak

---

61 Nye, *age*., s.11.

62 Henry Kissinger, *Diplomasi*, (Çev.) İbrahim Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.785.

63 Jale Akhundova, *Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları: Mevzuat, Kurumlar, Politikalar*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2015, s.13-14.

64 Nye, *Yumuşak Güç*, *age*., s.32.

65 Akhundova, *age*., s.15-16.

güç, insanları sözlerle ikna ederek harekete geçirmenin yanında insanları davranışsal açıdan cezbetme gücüdür. Önemli olan sizin değerlerinizi diğerlerinin benimsemesini sağlamaktır.[66] Yumuşak güç zorlayıcı etkenler yerine işbirliği üzerinden ilerleme sağlar. Yumuşak güç bir devletin hem kültüründen hem de politik fikirlerinin çekiciliğinden gelir. Böylece diğer devletler sizin politikalarınızı meşru görüyorsa yumuşak gücünüz yüksek seviyededir. İşte bu yüzden yumuşak güç bir devletin kendi istediği şeyi başka devletlerinde istemesini sağlamaya yarayan güç türüdür. Bu güç türü politik gündemi diğer insanların ve devletlerin önceliklerini şekillendirecek biçimde belirleme becerisine dayanmaktadır.[67] Yumuşak güç bir hikâyesi olana ve bu hikâyeyi doğru anlatana yönelen bir güç çeşididir.

Yumuşak güç edilgendir ve yerinde durmaktadır. Diğer devletler kendiliğinden bu güçten etkilenmekte ve davranış şekillerini değiştirmeye hazır hale gelmektedir. Yani bir devletin kendi istediklerini "özendirerek" diğer devletlere bunu kendi rızalarıyla kabul ettirerek, bunu iletişim araçları, karşılıklı sıkı temas ve kültür etkisi ile iktisadi yardımlar ve "kamu diplomasisi" yoluyla yapmaya çalışmasıdır.[68] Tanımı kolay gibi gözüken yumuşak güç, kullanımı söz konusu olduğunda öyle sihirli bir formüle sahip değildir. Çünkü güç uygulanacak hiçbir olay, bir diğeri ile birebir aynı özelliklere sahip değildir. O yüzden de bunlar her zaman her yerde geçerlilik taşımamaktadır. Anlaşılması gereken, direksiyon başındayken ne zaman, ne yöne döneceğinize, ne zaman hızlanıp, ne zaman frene basacağınıza, "yol durumuna göre" siz karar vereceksiniz.[69] Yumuşak gücün kullanımında karşımıza birçok unsur çıkmaktadır: "Bunlar sadece askeri gücünden ya da ekonomik yaptırımlarından çok, bir ülkenin kültürü, sineması, sanatı, müziği, edebiyatı, mimarisi, girişimciliği, eğitim sistemi, rekabet ortamı, yenilikçiliği, demokratik değerleri, özgürlükleri, insan kalitesi, yaratıcı düşüncesi, tarihi birikimi ve sosyal sermayesi, inovasyon kapasitesi, bilim ve teknoloji altyapısı, diplomatik becerisi ve kendini anlatabilme yeteneğinin toplamıdır. Bu unsurları bir araya getiren bir ülke, insanların kendi rızaları ile bir cazibe merkezi ve takip edilen, konuşulan, "hikâyesine kulak kabartılan" bir ülke haline gelir.[70] Bu saydığımız unsurları uzun zaman ta-

66 Nye, *Yumuşak Güç, age.*, s.24-25-26.
67 Sait Yılmaz, *Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek, age.*, s.154-155.
68 Sait Yılmaz, *Güç ve Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008, s.53-54.
69 Çağlar Çabuk, *Yumuşak Güç*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.25-26.
70 Bekir Aydoğan, *age.*, s.6-7.

şıyan ülke ABD oldu. Bu yüzden yumuşak güç yaygın olarak Birleşik Devletler egemenliğini ve güvenliğini meşrulaştıran etkili bir araçtı.[71] Yalnız 2000'li yıllar ile birlikte inişi uzun ve derin bir dönem geçiren Amerikan liderliği Trump başkanlığı döneminde gittikçe azalan bir yumuşak güç profili çizdi. Trump dönemi artan tek taraflı ve kibirli politikalar sonucu Amerikan değerlerinin etkisi oldukça zayıfladı. Özellikle siyasi değerler ve dış politika aşındı ve erozyona uğradı. Bugün iç politikada da ahlaki üstünlüğünü kaybeden bir ABD var. Bunun tam tersi Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin yumuşak güç potansiyelleri ise her geçen gün artmaktadır. Yumuşak gücü azalırken sert gücü de sorgulanan ABD yeni reçeteler geliştirmeye devam etti. Bu konuda yapılan çalışmalar "yumuşak güç" sonrası "akıllı güç" fikrini ortaya çıkardı.

71 Emrah Aydemir, *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.137.

AKILLI GÜÇ

"Sol elinle taş tutarken, sağ elinle tokalaş."
"House Of Cards" dizisi

Sert gücün ve yumuşak gücün birbirinden keskin çizgilerle ayrılması neredeyse imkânsızdır. Zaten bu konuda akademik olarak ortak bir görüş de mevcut değildir. Çünkü hem geçişken hem de sınırları olan bu güç çeşitleri durum ve şartlara göre rol oynamaktadır. Aslında sert güç ve yumuşak güç birbiriyle ilişkilidir. Yani bu iki güç birbirlerini destekleme kapasitesine sahipken tam tersi birbirlerinin etkisini de azaltabilirler. Açıkçası aralarında derin ve mesafeli bir ilişki kurma potansiyeli olmasına rağmen bu iki gücün her zaman aynı yönde hareket etme şansı da yoktur.[72] Sert güç ve yumuşak güç birbirine alternatif değil, tam tersi birbirini tamamlayıcıdır. Bunun yanında önemli bir tespiti de ortaya koymak gerekiyor. ABD'li Siyaset Bilimci ve ABD Savunma Bakanlığı'na danışmanlık yapan Samuel P. Hungtinton'a göre, "sert güç" temel nitelikte bir güçtür ve "yumuşak gücü" bile etkileme potansiyeline sahiptir. "Yumuşak güç" ise tersine bir takım "sert güç" kaynakları olmadan başarılı olamamaktadır. Bu anlamda, silahlı ve iktisadi gücün diğer ülkelerin gözünde kazandırdığı cazibe temel niteliktedir.[73] Düşünün ki yumuşak güç konusunda yüksek kapasiteye sahip olan Amerika Birleşik Devletleri bile sert güç için, yumuşak güç için yaptığından 400 kat daha fazla harcama

72 Sancak, *age.*, s.83.
73 Akhundova, *age.*, s.26.

yapmaktadır.[74] İşte bu yüzden askeri ve ekonomik alanda gerileme yaşayan bir devlet, yalnızca sert güç kaynaklarını değil, aynı zamanda uluslararası gündemi şekillendirme becerisini ve cazibesini, yani "yumuşak gücünü" de birçok yönden yitirir.[75] Tüm bu söylemlerden sonra tabii ki yumuşak gücün önemini inkâr etmiyoruz. Günümüzde "sert güç" kadar "yumuşak güç" de oldukça önem kazandı. Zamanın ruhu, bu iki gücü durum ve şartlara göre orantılı bir şekilde harmanlayan ve kullananları lider ülke yapmaktadır.

Yumuşak güç kavramını ortaya atan Joseph Nye, bu sefer başka bir güç çeşidi olan "akıllı güç" kavramına el atmıştır. Amerikalı karar alıcılar tarafından 2007'de Tarafsız Akıllı Güç Komisyonu kuruldu. Akıllı güç kavramı sert ve yumuşak gücün sadece birleşmesinden oluşmamakta, gücün uygulanacağı aktörün davranışlarına uyum sağlayacak şekilde önceden hazırlanmış bir zeminde ölçülü bir tepki de öngörmektedir. Komisyon tarafından hazırlanan rapor; sert gücün gerekliliğini işaret ederken, bunun yumuşak gücün garantisi olacağına; lakin tek başına yetersiz kalacağına değinilmiştir. Akıllı güç, güçlü bir askeri yapıya olan gereksinimin önemini vurgulayan, aynı zamanda bir ülkenin nüfuzunu yaymak ve girişimlerine meşruiyet kazandırmak için ittifaklara, ortaklara ve kurumlara büyük yatırımlar yapan bir yaklaşımdır. Uluslararası ilişkilerde her bir durum için en uygun enstrümanı (askeri, ekonomik, diplomatik, politik, hukuk, kültürel değer ve araçlar) ya da bunların kombinasyonunu kullanmak gerekir.[76] Akıllı güç konsepti aşağıdaki şu hususlar üzerine inşa edilmelidir;[77]

1- Gücün uygulanacağı hedef, bir ülkenin halkı olmakla beraber daha küresel kapsamda bir çerçevede olacaktır. Eğer halk bu gücü umursamıyorsa akıllı güç çalışmaz.

2- Akıllı güç kendi hedefleriniz, bu hedeflere ulaşma isteğiniz ve kapasiteniz hakkında bilgili olmayı gerektirir.

3- Gücün uygulanmasında daha geniş bölgesel ve küresel kapsam gereklidir.

4- Vasıtaların tek tek ya da bir arada nasıl ve ne zaman kullanılacağının tespiti önemlidir.

---

74 Nye, *Yumuşak Güç, age*., s.16.

75 Nye, *age*., s.29.

76 Ali Çağlar, "Güç: Sert Güç, Yumuşak Güç ve Akıllı Güç", www.alicağlar.net.tr, 2015, s.5-6. Erişim: 25.09.2020. http://www.alicaglar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf

77 Sait Yılmaz, *Akıllı Güç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012, s.51.

Akıllı güç konusunda dile getirilen bir başka tanımlama da akıllı gücün, sert güç ile yumuşak güç arasında amaca yönelik bir denge olması hesabıdır. Bu tanıma göre akıllı güç belirlenen amaca göre sadece yumuşak güç ya da sert güç unsurlarını değil, ikisinden de uygun ölçüde yararlanılmasını tavsiye etmektedir.[78] Kısaca akıllı güç ne sert ne yumuşak güçtür. Tam olarak her ikisidir.[79] Daha açık olmak gerekirse korkuyu ve kurnaz olmayı taşıyan bir güçtür. Machiavelli bunu yüzyıllarca önce *Prens* adlı eserinde vurgulamıştır: "Bir prensin, hayvan gibi davranmayı iyi bilmesi gerektiğine göre, hayvanlar arasından tilki ile aslanı seçmelidir; çünkü aslan kendini tuzaktan koruyamaz, tilki de kendini kurttan koruyamaz. Bu nedenle tuzakları tanımak için tilki, kurtları korkutmak için de aslan olmak gerekir. Yalnızca aslanlık etmek isteyenler bu işten anlamıyorlar demektir. Tilki gibi davranmayı bilen, hep daha iyi sonuca ulaşmıştır."[80] Yani hem pençelerine güvenen ve korkulan bir aslan gibi hem de tuzakların kokusunu alan ve ayartmayı iyi bilen kurnaz bir tilki gibi olacaksın. Akıllı güç ikisini harmanlayan nerede, nasıl ve hangisi olacağını bilen bir güç perspektifidir. Yumuşak güç gibi akıllı güç de Amerikan egemenliğinin devamını sağlamak için sunulan reçetelerden biridir. Bu reçetenin ne kadar etkili olduğu ya da Amerikan karar alıcılarının bunu ne kadar uyguladığı tartışmalıdır. Obama dönemi ne kadar "yumuşak güç" ve "akıllı güç" konsepti kullanımı gündeme getirildiğiyse de Trump dönemi yaşanan gelişmeler sadece sert güç üzerinden hareket eden bir liderliğin varlığını ortaya koyar. Şimdi dünyanın en güçlü devleti olduğu iddia edilen Amerika Birleşik Devletleri'nin bu güç reçetelerine neden acil ihtiyacı var onu ele alalım. Amerikan gücünün kaynakları neler onları görelim. Lakin ondan önce neredeyse 250 yıldır dünyada var olan bu gücün tarihsel sürecine bir göz atalım.

78 Ertuğrul, *age.*, s.46.
79 Nye, *age.*, s.16.
80 Niccolo Machiavelli, *Prens*, (Çev.) Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1999, s.142.

BÖLÜM 2

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ: BEYAZ ADAMIN VE DİĞERLERİNİN HİKÂYESİ

Amerikan tarihi göçün, özgürlüğün, bireyselliğin, girişimciliğin, refahın yanında ırkçılığın, köleliğin, soykırımın, sömürünün, şiddetin ve eşitsizliğin hikâyesidir. Bu hikâye Amerikan kıtasının keşfi ile başlamıştır. Bu keşif birileri için cenneti birileri için cehennemi yaşatan çelişkilerle dolu bir süreçtir. Amerika'nın keşfi ile alakalı birçok hikâye olmasına rağmen Kristof Kolomb bu kıtaya 1492 yılında ayakbastı. Kıtanın keşfi hem dünyanın hem de bölgenin kaderini baştan aşağı değiştirdi. Kıtanın asıl sahibi yerliler, yani Kızılderililer denen topluluktu. Bu hikâye kıtanın asıl sahipleri için acı ve keder anlamına gelirken Avrupa'dan gelen beyaz adam için ise umut, macera ve zenginlik simgesi olacaktı.

Kristof Kolomb Amerika kıtasını bir rastlantı sonucu keşfettiğinde Batı medeniyetinden söz etmek imkânsızdı. Hatta son çalışmalar Amerika kıtasını keşfedenin İtalyan kâşif Kristof Kolomb olmadığını ortaya koyuyor. Amerika anakarasına ilk ulaşanların Vikingler olduğu kanıtlar eşliğinde açıklandı. Böylece Vikingler Amerika kıtasına Kristof Kolomb'dan 471 yıl önce çıktı.[81] Dahası 1500'lü yıllarda gezegenimizde Batı dışı medeniyetlerin hâkimiyeti vardı. Hint ve Çin medeniyetleri dışında Kolomb öncesi Amerikan uygarlıkları çok ileri ve çok gelişken bir düzeye sahipti.[82] Ama bugün gelinen nokta da Ba-

81 Erol Mütercimler, *Coğrafi Keşifler*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2022, s.75-77.

82 Bernard Lewis, *Çatışan Kültürler*, (Çev.) Nurettin Elhüseyni, Profil Kitap, İstanbul, 2020, s.15.

tılıların nasıl "Tarih hırsızlığı" yaptığını da göreceğiz. "Tarih hırsızlığı", tarihin Batı tarafından ele geçirilmesi anlamını taşımaktadır.[83] Dünyanın genel görünümüne bakarsak ne demek istediğimi daha iyi anlayacaksınız. O dönemde dünya nüfusu 440 milyondu. Bunun 110 milyonu Çin, 90 milyonu Hindistan, 50 milyonu Asya'nın geri kalanı, 80 milyonu Avrupa, 70 milyonu Kuzey ve Güney Amerika (Meksika 20 milyon, İnka imparatorluğu 11 milyon), 40 milyonu Afrika'da yaşıyordu. Dönemin büyük şehirlerine baktığımızda yine Batı dışı medeniyetlerin üstünlüğü vardı. Beijing (Çin), Hangchou (Çin), Vicayanagar (Hindistan), Kahire (Mısır), Kyoto (Japonya), Semerkand (Orta Asya), Cuzco (Peru), Bağdat ve Şam (Mezopotamya) gibi birçok dev şehir Batılı coğrafya dışındaydı.[84] 1500 yılında dünyanın en büyük şehri Çin'deki Beijing'di. Modern Beijing şehri MÖ. 5. yüzyıldan beri önemli bir siyasi merkez konumundaydı.[85] Dahası yeryüzündeki en büyük 10 şehrin sadece biri Avrupa'daydı. Güney Amerika ve Kuzey Afrika'da şehirleşme oranı Avrupa'dan çok daha yüksekti.[86] Bu arada şehir gibi, büyük şehir de bir Avrupa icadı değildir. Belgelenmiş tarihin en uzun bölümünde dünyanın en kalabalık şehirleri Avrupa'da değil, Asya ve Kuzey Afrika'da yer aldı.[87] Düşünün ki 1600'de Avrupa'da yaşayanların sadece yüzde 1.6'sı, nüfusu 100.000 veya daha fazla olan kentlerde yaşıyordu; 1700'de bu oran yüzde 1.9'du; 1800'deyse hâlâ yüzde 2.2 civarındaydı.[88] ABD ve Avrupa yokken ilk çağlardan itibaren dünyanın üretim, icat ve nüfus merkezi Çin ile Hindistan oldu. Bu ülkeler dünya ticaretinde kervan yollarının ana üssüydü.[89] Hindistan ve Çin medeniyetleri, Mısır ve Mezopotamya'dan daha sonra ancak dünyanın diğer medeniyetlerinden daha önce ortaya çıktılar. Hindistan'ın da ilkçağ tarihi, kültürel devamlılık bakımından Mısır'dan farklı değildi. Özellikle Çin, kültür birliği ve devamlılığı bakımından dünyanın diğer medeniyetleriyle kıyaslana-

---

83 Jack Goody, *Tarih Hırsızlığı*, (Çev.) Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.1.

84 Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, (Çev.) Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018, s.455.

85 Peter Furtado, *Seyyahların Dilinden Dünya Şehirleri*, (Çev.) Kadir Daniş, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021, s.55.

86 Niall Ferguson, *Uygarlık Batı ve Ötekiler*, (Çev.) Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.31.

87 Jürgen Osterhammel, *Dönüşen Dünya Küresel 19. Yüzyıl Tarihi*, (Çev.) Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.356.

88 Eric R. Wolf, *Avrupa ve Tarihsiz Halklar*, (Çev.) Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s.493.

89 Yusuf A. Kalyoncuoğlu, *Mayıs Çiçekleri ve Hazine Yelkenlileri*, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.121.

mayacak şekilde üstündü.[90] Amerika kıtası yeni keşfedildiğinde Rus dünyası yükselişteydi. 1500'lü yıllarda Asya, küresel GSYİH'nin yüzde 65'ine hükmediyordu.[91] 1700'lere kadar dünyanın toplam nüfusunun üçte ikisi ve üretimin yüzde 80'i Asya kaynaklıydı.[92] 1820 yılına dek, küresel GSYİH'nin yüzde 50'sinden fazlasını Çin ve Hindistan üretti.[93] 1600 ile 1700 yılları arasında Hollanda'nın küresel GSYİH payı 0,6'dan 1,1'e, Fransa'nın 4.7'den 5.7'ye ve Britanya'nın 1.8'den 2.9'a çıktı.[94] O tarihlerde bu Avrupalı ülkeler önemli aktörler değildi. Birleşik Devletler ortada bile yoktu. Avrupa'dan çok daha önce Çin ve Hindistan çok daha karmaşık kültürler ve teknolojiler inşa ettiler. İki bin yıldan uzun bir süre boyunca, teknolojik ve kültürel yönlerden olduğu kadar siyasi ve iktisadi olarak da dünyaya önderlik eden yine Çin ve Hindistan'dı.[95] 500'den sonra Çinliler, Hintler, Araplar, Afrikalılar, Yahudiler, Persler ve Javalılar küresel ekonomiyi inşa etmişler ve dünyanın büyük medeniyetlerinin birbiriyle bağlantılı olduğu dünyayı 1800'lere dek götürmüşler.[96] 1800'lerden önce bilinen dünya Çin ve Hindistan liderliğinde Asya merkezliydi. Çin en büyük ekonomik güçtü ve Müslümanların ticari faaliyetleri ile bölgeler arası ticari ilişkiler egemendi. Bu büyük ekonomik bölgeler arasında hiyerarşik olmayan bir denge de vardı. Hiçbiri ticareti kontrol etmiyordu ve bu değiş tokuş sisteminde hegemonya sahibi değildi. "Antik küreselleşmenin" çok merkezli dünyasında "bir arada barışçıl yaşama" niteliği vardı.[97] Bu "antik küreselleşme" süreci Çin ve Hint merkezli olmakla birlikte Ortadoğu ve Afrika da içinde yer aldı. Asya ipeklerinin, porselenlerinin ve baharatlarının Avrupa ve yeni dünya'ya taşınması ve gümüşün Çin'e ve Hindistan'a akması ile beraber, küreselleşmenin ilk çağı başlamış oldu.[98] 1000 yılındaki

90 Mehmet Ali Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul, 2021, s.15.

91 Christian Kleinschmidt, *Modern Ekonominin Tarihi / 1500-1850 Arasında Dünya Ekonomisi*, (Çev.) Edip Sönmez, Runik Kitap, İstanbul, 2020, s.13.

92 Charles Holcombe, *Doğu Asya Tarihi: Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*, (Çev.) Muhammed Murtaza Özeren, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s.17.

93 Jonathan Rose, *İyi Akort Edilmiş Şehir*, (Çev.) Taner Gezer, Optimist Yayın, İstanbul, 2019, s.319.

94 Kleinschmidt, *age.*, s.28.

95 Rhoads Murphey ve Kristin Stapleton, *Asya Tarihi*, (Çev.) Uğur Gezen, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2023, s.51.

96 John M. Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, (Çev.) Esra Mert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s.46.

97 Kleinschmidt, *age.*, s.13-15.

98 Robert B. Marks, *Modern Dünyanın Kökenleri: 15. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Dünya'nın Küresel ve Ekolojik Tarihi*, (Çev.)Ulaş Deniz Tümkaya, Selenge Yayınları, İstanbul, 2022, s.33.

küreselleşme temsilcileri arasında Kuzey Avrupa Vikinglerinin yanı sıra Çin, Afrika, Ortadoğu ve Amerika'da yaşayanlar da vardı. 1000 yılındaki kilit oyuncular Çinliler, Hintler ve Araplardı, şaşırdığınız gibi Avrupalılar değildi.[99] Ekonomik bir küreselleşmenin yanında bu süreçte Araplar ile Çinliler arasında olduğu gibi, Çinliler ile Hintler arasında da bir bilgi alışverişi yaşanmaktaydı.[100] Böylece Batı öncesi dünyamızda turizmin, paranın ve bilginin alışverişi olduğu ortadaydı. Yani Batı öncesi dünyamız tamamen birbirinden kopuk olmadığı gibi yeterince güvenli, fikirlere açık, etkileşim içinde olan bir medeniyetler manzumesi içindeydi.

1776 yılında Adam Smith bile Çin ve Hindistan'ın teknoloji dahil olmak üzere, her alanda Avrupa'nın ilerisinde olduklarını teyit etti.[101] 1000 yılından sonra Batı'daki Rönesans ve bilimsel devrim gibi çeşitli üretimsel, ticari, askeri, finansal ve denizcilik devrimini sağlayan temel teknolojiler ve kurumlar ilk olarak Doğu'da inşa edildi, ardından Batılılar tarafından içselleştirildi. 1700'lü yıllarda İngiliz sanayi ve tarım devrimine ivme kazandıran teknolojik fikirlerin ve teknolojilerin büyük bir bölümü Çin'den geldi. Dahası, Çin'e ait düşünceler Batı Aydınlanmasının hayata geçmesinde ciddi bir öneme sahipti.[102] Yani Batı'ya yeni düzeni müjdelediği iddia edilen ve yeni buluşlar olarak tanıtılan teknikler, gerçekte yeni buluşlar bile değildi diyebiliriz. Batı endüstri toplumlarının başlattığı ileri sürülen bu teknikler, büyük oranda Doğu çıkışlı kaynaklardı.[103] Yine İslam dünyası, 650 ile 1800 yılları arasında, Batı'ya ulaşan ticari ve bilimsel fikir gibi pek çok Doğulu "kaynağın" üzerinden geçtiği bir Dünya Köprüsü inşa etti.[104] 1492'den önce Avrupa öteki medeniyetlerle karşılaştırıldığında yükselişte değildi; 1492'den sonraki yükseliş de "Avrupalı" olmaktan gelen özel bir niteliğin değil, 16. yüzyıl ve sonrasında sömürgeciliğin bir sonucu olarak Avrupa'ya akmakta olan eşsiz servetin sonucu olduğudur.[105] Askeri olarak da 1700 yılına ka-

99 Valerie Hansen, Küreselleşmenin İlk Adımları / 1000 Yılı, (Çev.) Gökçe Çiçek, Nemesis Kitap, İstanbul, 2022, s.10.

100 Toby E. Huff, *Erken Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi*, (Çev.) Melek Dosay Gökdoğan, İnan Kalaycıoğulları, S. Ertan Tağman, Meriç Nur Bıçakkaya, Runik Kitap, İstanbul, 2022, s.84.

101 Andre Gunder Frank, *Yeniden Doğu Asya Çağında Küresel Ekonomi*, (Çev.) Kâmil Kurtul, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s.344.

102 Hobson, *age.*, s.35.

103 Baykan Sezer, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2018, s.96.

104 Hobson, *age.*, s.51.

105 J. M. Blaut, *Sömürgeciliğin Dünya Modeli*, (Çev.) Serbun Behçet, Dergâh Yâyınları, 2015, s.213.

dar hatta 1800'e kadar Rusya ve Çin baskın güçlerdi.[106] O dönemde Avrupa kara kuvvetleri, Asyalı imparatorluklar karşısında önemsiz güçlerdi. Zaten 1500 ve 1600'lerde Asyalıların egemenliği altındaki Avrupa toprağı ve nüfusu, Avrupalıların egemenliği altındaki Asya toprağından ve nüfusundan fazlaydı diyebiliriz.[107] Batı 1800'de yeryüzünün yüzde 37'sine hâkimken, bu oranı 1878'de yüzde 67'ye ve 1914'e kadar da yüzde 84'e çıkacaktı.[108]

Asya medeniyetleri teknolojik olarak da dünyanın geri kalanından oldukça ileriydi. O zamanlar dünyaya Batılı bakış açısı ile söylemek gerekirse beyaz adam yer küreye egemen değildi. Tam tersi diğerleri güçlerinin zirve noktasındaydı. Ama Batı dışı egemenlerin var olması dünyada ne beyaz adam için ne de başka milletler için ırkçılığa, soykırıma ve sömürüye yol açmıştı. Hatta ne Çinliler ne Hintler Beyaz Hıristiyan kutsal topraklarına hiç saldırmamış ve hükmetmemişti.[109] Buna eski Amerikan medeniyetlerini de ekleyebiliriz. Ürdün Kraliyet El-Beyt İslami Düşünce Enstitüsü, 0-2008 yılları arasında yapılan savaşları ele alan nicel bir araştırma inceleme yaptırdı. ABD'deki University of Louisville'den Naveed S. Sheikh tarafından gerçekleştirilen "Dünya Medeniyetleri Arasındaki Siyasi Şiddetin Nicel Olarak İncelenmesi" (Body Count, A Quantitative Review Of Political Violance Across World Civilizations) başlıklı çalışmada, dünya genelinde savaşlar ve siyasi şiddetin medeniyetler arası ilişkileri ele alındı. Yani "geride kalan 2008 yıl içinde hangi medeniyet ne kadar insan öldürdü?" sorusunun cevabı aranan bir araştırma oldu. Araştırmaya göre 0-2008 dönemi içinde en az 449 milyon, en çok 708 milyon insan öldürüldüğü tespit edildi. Bu araştırmaya göre dünya tarihinin her bakımdan en "kan dökücü" medeniyetin Hıristiyan medeniyeti olduğu ortaya koyuldu. 119.32 milyon ile 235.56 milyon arasında (ortalama 177.94 milyon) insan öldüren Hıristiyan-Batı medeniyeti dünya tarihindeki en fazla ölümden sorumlu olan medeniyetti. Bu da 0-2008 dönemi içindeki küresel ölümlerin yüzde 30'undan fazlasında denk düşüyordu. Ayrıca bu zaman aralığında

106 Jeremy Black, *Dünya Tarihi*, (Çev.) Hamza Eren Sarıçam, Othello Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.147.

107 J. C. Sharman, *Zayıfların İmparatorlukları: Avrupa Yayılmacılığının Gerçek Hikâyesi ve Yeni Dünya Düzeninin Kuruluşu*, (Çev.) Fahrettin Biçici, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.158-163.

108 Ronald Findlay ve Kevin H. O'rourke, *Güç ve Refah: İkinci Binyılda Ticaret, Savaş ve Dünya Ekonomisi*, (Çev.) Ahmet Ataseven, Küre Yayınları, İstanbul, 2019, s.463.

109 Bernard Lewis, *Hata Neredeydi?*, (Çev.) M. Murtaza Özeren, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s.49.

yaşanan 30 soykırımdan 14'ünü yani yarısını Hıristiyan-Batı medeniyetinin gerçekleştirdiği sonucuna varıldı.[110] Araştırmaya göre Hıristiyan medeniyeti Çin medeniyetinin iki katına yakın, İslam medeniyetinin altı katı, Hint medeniyetinin 10 katına yakın kan dökmüştü. 21. yüzyılda ABD liderliğindeki Batı medeniyetinin meydan okumaları dünyada diğer bütün medeniyetlere karşı yıkıcı bir saldırı üretmiş, Tonybee'nin deyişiyle, 300 yıl içinde, mevcut 26 medeniyetin 16'sını yok ettiği gibi dokuzunu da fosilleştirmiştir.[111] Batılılar, sadece tek tip bir insanlık düşüncesinde ısrar ettikçe ve farklı gelişme derecelerinde tek bir "uygarlık" olduğu inancını taşıdıkça, hiç bir uzlaşıya varılamayacağı ortadadır. Gerçek ise, birbirinden çok ayrı yönlerde gelişen sayısız uygarlıklar olduğu ve hiçbir uygarlığın diğerlerinden her bakımdan üstün olmadığıdır.[112] Sonuç olarak en çok insan öldüren, en soykırımcı, en şiddet yanlısı medeniyet Hıristiyan-Batı medeniyetiydi. Oysa bu soruyu bu bilgileri elde etmeden tüm dünyadaki insanlara sorsaydık en az insan öldüren ve şiddet gösteren Hıristiyan-Batı medeniyetinin olduğu cevabını alırdık. Çünkü algılar olguları yönetiyordu.

İnsanlık tarihi Asya öncülüğünde Batı dışı medeniyetlerin tarihiydi. Bu yüzden nasıl dünya liderliği Asya'dan Batı'ya geçmişse, bugün yine kolaylıkla yeniden Asya'ya geçebilirdi.[113] Çünkü Asya köklerinde ve geçmişinde gerekli referanslara sahiptir. Zaten dünya sistemleri sabit değildir. Zamanla gelişim ve değişim gösterir. Sonuçta 13. yüzyıl dünya ekonomisi bile başlı başına ihtişamlı olmanın yanı sıra hiçbir hegemonik güç barındırmamıştır.[114] Tam tersi 13. yüzyıl dünya sistemi oldukça farklı ilkeler üzerine kurulmuştu. Tek bir egemenden ziyade, hem iş birlikçi hem ihtilaflı ilişkiler üzerinden "ana" güçler vardı. Sistem, diğerlerine ticaret ve üretim şartlarını dayatan tek bir egemen olmaması bakımından hiyerarşik olmadığından, hiçbir coğrafi oluşumun merkez olduğu söylenemezdi.[115] 14. yüzyıldaki

110 Alper Tan, "En Kan Dökücü Medeniyet Hangisi?", SDE, 29 Eylül 2022, Erişim Tarihi: 20.12.2022. https://www.sde.org.tr/alper-tan/genel/en-kan-dokucu-medeniyet-hangisi-kose-yazisi-27708

111 Edward Carpenter, *Batı Uygarlığının Krizi*, (Çev.) Orhan Düz, Külliyat Yayınları, İstanbul, 2020, s.4.

112 Rene Guenon, *Doğu ve Batı*, (Çev.) Fahrettin Arslan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2021, s.8.

113 Goody, *age.*, s.17.

114 Janet Abu-Lughod, *Avrupa Hegemonyasından Önce: 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, (Çev.) Cansen Mavituna, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.24.

115 Abu-Lughod, *age.*, s.520.

dünya, demek ki çok merkezliydi: Birçok bölgesel sistem içeriyordu, bunların her birinin, kendi yoğun nüfuslu ve zengin bir "merkezi" vardı, bu merkez, ona tarımsal ve endüstriyel hammaddeleri sağlayan bir çeperle çevrelenmişti ve bu merkezlerin çoğu, bir diğerine ticaret ağları yoluyla gevşek bir biçimde angaje oldu.[116] Gördüğünüz gibi aslında tarih çok daha başka olabilirdi. Çünkü 1420 dolaylarında Çin ya da Hint gemilerinin, Ümit Burnu'nu aşarak Atlantik'in 2.000 mil içine doğru seyahat ettiğini biliyoruz.[117] 12 Ekim'de Kolomb'u anmak yerine Amerika'ya ulaşan ilk Asyalı olan Amiral Zheng'in 1429 senesinde Kaliforniya kıyılarında demir attığı günü anabilirdik. Çünkü 1400'lü yıllarda 100 milyon nüfusu ile Çin, medeniyetin ve dünyanın merkeziydi. Çin ürünleri dünyanın her yerine ulaşıyordu. Çin aynı zamanda teknolojik olarak dünyadaki en gelişmiş ülkeydi. Ama şunu ekleyelim ki Avrupalılar Çin kaynaklı fikirleri, icatları ve keşifleri benimsediler ve tüm bunlar Batı'daki gelişmelerin büyük oranda temelini attı.[118] Zaten arada bir kıyaslama yapmak istersek, Kolomb toplamda 90 kişilik mürettebatı ve 26 metre uzunluğundaki en büyük üç gemisi ile sefere çıktı. Oysa Amiral Zengh He'nin filosu 200 ile 300 gemiden oluşurken, en büyük gemisinin uzunluğu 122 metre civarındaydı. Bu dev gemilerin her biri 500'den fazla adam alabiliyor, filoda atları, yemleri, içme sularını ayrı taşıyan gemiler bulunuyordu. İşte bu tarihlerde Avrupa, medeni dünyanın merkezi değil çevresinde bile bulunmuyordu.[119]

Amerika kıtası, 12 Ekim 1492'ye kadar, üzerinde güneşin batmadığı topraklardı. Coşkun akarsular ile kuşatılmış bu verimli topraklar üzerinde, dünyanın sayılı büyük medeniyetlerini kurmuş, doğayı yok etmeden ondan faydalanmasını öğrenmiş, silahı taşımayan ve savaşı tanımayan insanların ülkesiydi.[120] Amerika'da uygarlığın beşiği olarak üç önemli yer vardı: Meksika, Orta Amerika ve Peru. Bu uygarlık bölgelerinin her birinde ayrı ayrı devletler hüküm sürüyordu. Bu devletler ekonomik yapıları ve hukuk sistemleri ile gayet gelişmiş bir düzeye sahipti.[121] Amerika kıtası uygarlıkları; gerçek bir yazı

116 Marks, *age.*, s.67.

117 Hobson, *age.*, s.147.

118 Gavin Menzies ve Ian Hudson, *Amerika'yı Kim Keşfetti?*, (Çev.) Timur Demirtaş, T&K Yayınları, İstanbul, 2016, s.13.

119 James West Davidson, *Kısa Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, (Çev.) Can Evren Topaktaş, Say Yayınları, İstanbul, 2018, s.35-36.

120 Bartolome De Las Casas, *Kızılderililer Nasıl Yok Edildi*, (Çev.) Meryem Ural, Şule Yayınları, İstanbul, 2015, s.7.

121 Pandit Cevahirlal Nehru, *Dünya Tarihi Kesitler*, (Çev.) Cüneyt Akalın ve Hazal Çelik, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s.233-234.

geliştirdiği gibi bugün bilinen takvimi de geliştirdi. Kıtadaki yerleşimlerin ilk izleri MÖ. 2000 yıllarına kadar gitmektedir. Bu dönemde kamu binalarının ve geniş tapınak komplekslerinin olduğu kentler ortaya çıktı.[122] Ancak kıtaya gelen Avrupalı beyaz adam "barbar" olarak nitelediği Kızılderililerin soykırımını acımasızca gerçekleştirdi. Bu arada Kolomb karakteri de gayet sorunludur. Çünkü Kolomb yamyamı, türdeşlerini sömüren ve katleden bir insan profilidir. Elbette bu konuda tek değildir. Yerlilerin köle edilmesi ve katledilmesinde Avrupalı kral ve kraliçeler oldukça teşvik edici oldu.[123] Kolomb aslında tam olarak Avrupalı beyaz adam modeliydi. Beyaz koloniciler, Kızılderili sözde barbarlara hem medeniyet getirmiş hem de onların kültürlerini, el sanatlarını ve dillerini fazlasıyla yok etmişti. Oysa Avrupalı beyaz adam ortaçağın Avrupa'sında sefalet ve cahillik içinde yaşıyordu. Tam tersi aynı dönemde Güney ve Orta Amerika'da çağının ilerisinde oldukça görkemli uygarlıkların varlığını biliyoruz. Bu yerli uygarlıklar astronomi, matematik, şehircilik, sanat ve mimaride gayet ileri düzeydeydiler.[124] Kızılderililerin yerleşik düzene geçmesinde tarımcılık etkinlikleri önemli rol oynadı. Bu gelişim İnka, Aztek ve Maya uygarlıklarının doğması ile sonuçlandı. İmparatorluk boyutuna ulaşan uygarlıklar ileri düzeyde tarımsal yöntemler geliştirdi. Tapınakları, piramitleri, kuleleri ve sarayları ile görkemli şehirler kurdular. Amerika'nın büyük kısmında yaklaşık 4000 yıl önce çanak, çömlek yapımcılığı yayılmaya başlamıştı.[125] Bu yüzden Amerika kıtası hiçbir zaman bakir olmadı. Çünkü yerli halk/Kızılderililer buranın asıl sahipleriydi. Açıkçası ilk yerleşimciler yerli halka karşı mücadele ederek Amerikan toprağına ayak bastı.[126] İlk yerleşimciler ve Kızılderililer arasında zamanla anlaşma sağlandıysa da Beyaz adam anlaşmaya uymayarak onlara saldırdı. Kızılderililerin topraklarını ele geçirdiler, gıda ve yiyeceklerini imha ettiler. Birçok yerleşimci herhangi bir Kızılderili'yi öldürmeye hazırdı. Tabii Kızılderililer zamanla kendilerini savunmaya başlayınca bu çatışmalar savaş şeklini aldı.[127] Avrupa'daki tüm açgözlüler, kendilerine yeni bir hayat kurmak için talihlerini arayan ve "desperado" (tehlikeli suçlu,

122 Ponting, *age.*, s.102.
123 Jack D. Forbes, *Kolomb ve Diğer Yamyamlar*, (Çev.) Işıl Özbek, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009, s.54.
124 Fethi Karaduman, *Kandan İzler*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.17.
125 Karaduman, *age.*, s.22.
126 Rene Remond, *ABD Tarihi,* (Çev.) Işık Ergüden, Dost Kitabevi, Ankara, 2018, s.18.
127 Allan Nevins ve Henry Steele Commager, *ABD Tarihi,* (Çev.) Halil İnalcık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017, s.221.

kanun kaçağı) diye çağrılan tüm umutsuzlar bu verimli ve değerli topraklara saldırdı. Onlardan sonra daha kötüleri geldi; başkalarının servetinden olduğu kadar sefaletinden de yararlanan akbabalar, satıcılar, kaçakçılar, soyguncular, asalaklar, her tür pis işi yapmaya hazır olanlar, hatta haydutlar...[128]

Kızılderililer dünyanın en acımasız, en yabani kıyımına uğradı. Kıyım, bir süre sonra soykırıma dönüştü. Tarihin en büyük soykırımlarından biri yine Avrupalı beyaz adam tarafından Kuzey ve Güney Amerika'da yapıldı.[129] Bu soykırımda her yol denendi. Düşünün ki Kızılderililer ile savaşta İngiliz komutanlardan Jeffrey Amherst, Kızılderili şeflerine, çiçek hastalıklı battaniyelerden verdi. İngiliz Komutan, "bu iğrenç ırkın kökünü kurutacak her yöntemi kullanmayı" teşvik etti. Oysa çiçek hastalığı Kızılderililer tarafından bilinmiyordu. Böyle bir bağışıklıkları da yoktu. Kızılderililer arasında çiçek hastalığı 1760'lara kadar en sık rastlanan ölüm nedeniydi. 1650'lerde Kızılderili nüfusunun, Avrupalılarla karşılaşmadan önceki sayısının onda birine düştüğü sanılmaktadır. Yani Kuzey Amerika'da 5 milyonluk Kızılderili nüfusu hızla eritilerek 1650 yılları civarında 500.000 kişiye düşürüldü.[130] Tabii ki yaşanan bu düşüş doğal değildi, Avrupalı beyaz adam tarafından planlı ve sistemli bir şekilde uygulandı. Zaten "Amerikalı" kavramı 1815'e kadar yerliler için kullanılırdı. Bu terminoloji bile zamanla değişime uğrayarak 1815'ten sonra Avrupa kökenli Amerikalılar için kullanılmaya başlandı. Durum o kadar vahim bir hal aldı ki yerlilerin Amerikan tarihindeki oynadıkları rol unutuldu.[131] Bu konuda yerlilerin Amerikan kültürüne katkıları yemeklerden ilaçlara, isimlerden felsefeye kadar birçok alanda etki etti. Ancak bu katkı zamanla ortadan silindi. Bu konuda Amerika Birleşik Devletlerinin kurucusu ve ilk başkanı George Washington 1783 yılında yani daha başkan olmadan önce "Bu vahşi hayvanların (Kızılderililer) tamamen imha edilmesi gerekiyor" diyordu.[132] Dediğini de o ve diğer tüm başkanlar yaptı. Birleşik Devletler ile Kızılderili kabileleri arasında 800'den fazla anlaşma imzalandı. Bunun 430 tanesinin ABD Senatosu tarafından onaylanmamasına rağmen, Kızıl-

128 Rene Thevenin ve Paul Coze, *Kızılderili Tarihi ve Gelenekleri*, (Çev.) Aysen Altınel, Runik Kitap, İstanbul, 2020, s.169.

129 Karaduman, *age.*, s.32.

130 Kieron Connolly, *Amerika'nın Kanlı Tarihi*, (Çev.) Mehtap Gün Ayral, Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.14.

131 James W. Loewen, *Öğretmenimin Söylediği Yalanlar*, (Çev.) Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Tarih, İstanbul, 2015, s.228.

132 Kubilay Çelik, *Amerika Başkanlık Sistemi Nedir, Ne Değildir?*, Asikitap, İstanbul, 2016, s.24.

derililer anlaşma koşullarına uydu, ancak Senato'da onaylanan 370 anlaşmanın kararları Birleşik Devletler tarafından çiğnendi.[133]

Amerika'ya gelen göçmenlerin koloni yaşamı 1607-1776 yılları arasında 13 koloni ile 170 yıl devam etti. Bu kolonilerin sosyal faaliyetleri, giyim tarzları, mimarisi ve yiyecek türleri geldikleri yere aitti.[134] İlk yerleşimcilerin ana çekirdeğini İskoçyalı, İngiliz ve Galliler oluşturdu. Arkasından Almanya'dan, İsveç'ten hatta Fransa'dan gelenler oldu. Özellikle İngiltere tarihinin karşılığı Amerika'ya göçtür.[135] Amerika'nın öz kültürü ilk yerleşimcilerin ürünüydü. Amerikan ruhu Hıristiyanlık dinini, Protestan değerlerini, İngiliz dilini, iş ahlakını, adalet, hukuk ve yönetim gücünün sınırları açısından Britanya geleneklerini kapsamaktadır. Edebiyat, müzik, felsefe ve sanatta ise Avrupa mirasını taşıyordu. Bunların sonucu olarak ilk yerleşimciler bireycilik, temsili hükümet, özel mülkiyet ve özgürlük ilkeleri ile Anglo-Protestan Beyaz "Amerikan Ruhu"nun temellerini yarattılar.[136] İlk yerleşimcilerin toplumsal durumu ve dinleri bu topraklarda büyük bir etki yaptı. Anglo-Amerikalıları keşfetmek ve sorgulamak istediğimizde, İngiliz kökenleri ve Püriten anlayışlarını dikkatli biçimde değerlendirmemiz gerekiyor.[137] Bu göç Amerika'daki doğal kaynaklar ile girişimciliği, rekabeti ve özgürlüğü birleştirdi. Böylece bir fırsatlar ülkesi doğdu. Birçok iş alanı çeşit çeşit kaynakları ile dev Amerikan toprakları göçmenleri bekliyordu. Kas gücünün ve beyin gücünün güçlü bir ülkeye nasıl dönüştüğünü görecektik. Yalnız bu güzel cümleler sadece Avrupa'dan gelen Anglosakson Protestan beyaz adam için geçerliydi. Bu cennet ülke siyahlar, Kızılderililer, köleler, hatta kadınlar için çoğu zaman cehennem olacaktı.

İngiltere'nin Amerika'daki ilk köle kolonileri Güney ve Kuzey Carolina ile Virginia oldu. İlk zamanlarda köleler "sözleşmeli köle" olarak alınıyordu. Hizmet sürelerini tamamladıktan sonra özgür olabiliyorlardı. Ancak yıllar geçtikçe durum köleler için çok kötü ve acımasız bir hal aldı. 1662 yılında yine Virginia'da uygulamaya konan kurala göre köle annenin çocuğu da, baba tarafı gözetilmeksizin köle kabul ediliyordu. Bundan daha kötüsü 1705 yılında yürürlüğe

133 Ziauddin Sardar ve Merryl Wyn Davies, *Amerika'dan Neden Nefret Ediliyor?*, (Çev.) Hülya Osmanağaoğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.159.

134 Süha Atatüre, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2017, s.62.

135 Remond, *age.*, s.10.

136 Samuel P. Hungtington, *Biz Kimiz?*, (Çev.) Aytül Özer, Global Yayın Ajansı, İstanbul, 2004, s.40-41.

137 Alexis De Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, (Çev.) Seçkin Sertdemir Özdemir, İletişim Yayınları, Ankara, 2016, s.68.

giren köle kanunuydu. Köleler ile evlilik yasaklanıyor, kazara kölesini öldüren suçsuz sayılıyordu. Zamanla kölelere karşı şiddet her geçen gün artıyordu. Hatta köle sahipleri kölelerine tecavüz ediyor, onları seks oyuncağı gibi kullanıyordu. 1700-1775 yılları arasında Kuzey Amerika'ya 250.000 Afrikalı köle taşındı. Bu rakam Atlantik Okyanusu üzerinden taşınan kölelerin sadece yüzde 6'sına tekabül ediyordu. Bundan çok daha fazlası Brezilya topraklarına götürüldü.[138] Avrupalı Beyaz adam Afrika'da da boş durmadı. Aslında Afrika medeniyeti de Avrupalılar kadar kendi içinde gelişim gösterdi. 100 milyon insan tarafından yaratılan Afrika medeniyeti birçok konu da hayranlık uyandırdı. Afrika'da demir aletlerin kullanımından dokumacılığa, seramikten oymacılığa önemli ilerlemeler sağlandı. Hatta geniş kent merkezleri bile vardı. Sonuçta Kartaca medeniyeti, Antik Mali medeniyeti ve Mısır medeniyeti gibi oldukça ileri uygarlıklar yaşıyordu. Yine Gana, Songhay ve Mağribi medeniyetleri gayet gelişmişti. Bütün bu yüksek medeniyetler Afrika kıtasında, daha Amerika keşfedilmeden mevcuttu. Bu medeniyetler gelişmiş bir yönetim sistemine, vergi sistemine ve kültüre sahiplerdi.[139] Dahası Kartaca medeniyetinin gelişmiş bir anayasası vardı. Bu konuda Yunanlı Aristoteles bu anayasadan övgüyle bahsetmektedir. Ayrıca bir de halk meclisi olduğu bilgisine de sahibiz.[140] Tüm bunların yanında Afrika'da da kölelik vardı. Lakin bu Avrupa ve Amerika'daki gibi değildi. Çünkü köleler mülk sahibi olabilir, evlenebilir, efendisinin mirasçısı bile olabilirdi. Aslında Amerikan köleliğini kölelik tarihinin en gaddar ve en acımasız şekli haline getiren iki temel sebep Afrika'da bulunmuyordu. Bunlar sınırsız kâr çılgınlığı ile renginden dolayı beyaz adamın efendi ve siyah adamın da köle olması durumunun yarattığı ırkçılık olarak tanımlanabilir. [141]

Afrikalı köleler Afrika kıtasının Senegambia'dan Angola'ya kadar uzayan batı sahilinden Amerika'ya taşındı. 17.. yüzyıl sonuna doğru bu köle ticareti Amerikalı şirketlerin ve kişilerin eline geçti. New York, Newport, Boston ve Güney limanlarında yapılan köle ticareti birçok servet sahibinin doğmasını sağladı.[142] 1680-1700 yılları arasın-

138 Connolly, *age.*, s.22-23-24.

139 Malcolm X, *Köklerimiz Afro-Amerikalıların Tarihi*, (Çev.) Ahmet Kot, Beyan Yayınları, İstanbul, 2020, s.28-35.

140 Alfred J. Church ve Arthur Gilman, *Kartaca: Bir Afrika İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, (Çev.) Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2021, s.90-93.

141 Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, (Çev.) Sevinç Sayan Özer, İmge Kitabevi, Ankara, 2018, s.32-33-34.

142 Nevins ve Commager, *age.*, s.66.

da, köle sayısı hızlı bir şekilde arttı. Virginia'nın köle sayısı 3.000 kişiden 16.000 gibi yüksek sayılara ulaştı. Sözleşmeli işçilik hızla azalırken kölelik yükseldi. İngiliz Amerika'sının bir köle toplumu olduğu söylenebilir. İngiltere köle ticaretinde başrol oynadı ve dünyanın kaderini etkiledi.[143] Üzerinde durulması gereken bir nokta da Afrika kökenli Amerikalıların kölelikten kurtulmak için sık sık Kızılderili toplumlarına sığınmasıydı. Dönemin şartlarında Kızılderili toplumu, Fransa, İspanya hatta İngiltere'den çok daha demokratik bir kültüre sahipti. Bireysel özgürlükler konusunda Kızılderililere hayranlık yüksekti. Bunun sebeplerine baktığımızda Benjamin Franklin'e göre, "Hapishanelerin, kolluk kuvvetlerinin ve ceza uygulayacak memurların yokluğudur" Bunların yanında itaatkârlık ve hiyerarşik bir toplumsal düzenin yokluğu en önemli neden olarak görülebilir.[144]

Amerika gerçekten sorunlu bir tarihi deneyimden geçmiştir. Ne köle ne siyah ne Kızılderili olan bir kısım kadın, cadı oldukları nedeniyle asıldı. Bir kısmı da hapse atıldı.[145] Anlaşılan Amerika'da işler sadece Kızılderililer, siyahlar, köleler için kötü gitmedi. Kadınlar da bundan nasibini şiddetli şekilde aldı. Amerika'da kadınlar iktidar gücünün hiçbir bölümünde yer almadı. Bu kadar özgürlük ve bireyi yücelten bir kültür içerisinde kadınların söz sahibi olmaması, siyasi haklarının yokluğu kabul edilemezdi. Ama kadınlar bir alanda çok güçlüydü: O da Amerikan kapitalist sistemiydi. 1831'de, endüstrinin gelişimi ile birlikte büyüyen tekstil sektöründe büyük çoğunluğu kadınlar oluşturdu. New England tekstil çalışan sayısı 38.927 kadın iken erkekler sadece 18.539 civarındaydı.[146] Yine demiryollarının inşasında çok fazla kadın çalıştı. Tabii siyah kadınlar beyaz kadınlara göre iş gücünün temelini oluşturdu. 1890 yılında yapılan sayımda 10 yaşının üstünde 2.7 milyon siyah kız ve kadın vardı. Bunların 1 milyondan fazlası çalışıyordu. Çalışanların yüzde 38.7'si imalatta çalışırken endüstride iş bulanlar ise en pis ve en az ücretli işlerde çalıştırılıyordu.[147] Birleşik Devletlerin kuruluşundan 1933 yılına kadar çocuk işçiliği pamuk fabrikalarında devam etti. Çocuk işçiler eğer beşikte hayatta kalabildikleri takdirde bu sefer madenlerde veya

143 Charles C. Man, *1493 / Amerikan Yerlilerinin Yok Edilen Uygarlığı*, (Çev.) Kadriye Göksel, Tarih ve Kuram Yayınları, İstanbul, 2018, s.116.
144 Loewen, *age.*, s.202-203.
145 Connolly, *age.*, s.30.
146 Angela Davis, *Irkçı Kuşatma ve Kadınlar*, (Çev.) İnci Çeliker, Ulak Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.86.
147 Davis, *age.*, s.124.

tekstil fabrikalarında canlarını veriyordu.[148] Amerika madalyonun iki yüzü gibiydi. Bir tarafta refahı, zenginliği, özgürlüğü yaşayanlar diğer tarafta sefaleti, sömürüyü, köleliği ve ırkçılığı yaşayanlar. Son 200 yıldır teknik olarak ilerlemenin dışında sadece uygarlığın değil, sömürünün ve soykırımın yükselişi de Amerika'da mevcuttu. Amerikan tarihinin ilginç noktalarından biri de İngiliz hükümlülerin varlığıydı. 1700-1775 yılları arasında Amerika'ya taşınan 80.000 İngiliz göçmenin 50.000'i hükümlüydü.[149] Bu inanılmaz rakamlar Amerikan doğasında bulunan şiddeti de açıklamamızda yardımcı olabilir. Amerikan toplumu günümüzde de şiddet olaylarının en yüksek olduğu ülkelerdendir. İlk kuruluşundan itibaren Amerikalı politikacıların, diplomasiden anladıkları şey sadece şiddetti. Kongre ve Senato'ya silahla gelirlerdi. Kızılderililere, siyahlara, kadınlara ve işçilere karşı şiddet ve gangstercilik, edebiyat ve sanata bile işlemişti. Gangstercilik ve politika Amerika'nın kuruluşundan itibaren iç içe geçmiştir.[150] Amerikan siyasetindeki atışmalar silahlı meydan okumalara kadar ileri boyutlara gitti. Başkan yardımcısı Aaron Burr, Kurucu Atalar'dan biri olan Alexander Hamilton'u bir düelloda öldürdü.[151] Anlayacağınız ilkellik diz boyuydu. Yeri gelmişken Amerikan toplumunda az sayıda kayda değer yazar olduğunu biliyoruz. Hiçbir büyük tarih yazarı olmadığını, hatta tek bir büyük şair bile olmadığını söyleyebiliriz.[152] Mesela Massachusetts devletinde 1790 ile 1820 arasında hiçbir kitap çıkmamış, bahse değer hiçbir söyleve rastlanılmadığı gibi bir düşünce belirtisi de görülmemiştir. İtiraf etmek gerekiyor ki ABD'de manevi hayatın seviyesi oldukça düşüktü.[153] Bunların yerine John D. Rockefeller gibi petrol prenslerinin, Stanford, Vanderbilt gibi demiryolu inşaatçılarının, Andrew Carnegie ve Abraham S. Hewitt gibi demir patronlarının adları halk arasında edebiyatçıların, sanatçıların ve devlet adamlarının yerine geçerek her gün telaffuz edilirdi.

1775 yılı biterken Amerika'daki Britanya otoritesi tamamen çöktü. Britanya kralı kolonilerin tümünün isyan halinde olduğunu ilan

148 Lewis Mumford, *Teknik ve Uygarlık*, (Çev.) Emre Can Ercan, Açılım Kitap, İstanbul, 2017, s.234.

149 Connolly, *age*., s.30.

150 İhsan Çaralan, "Pragmatizm ve G. W. Bush", *Gericiliğin ve Saldırganlığın Teorisi: Amerikan Felsefesi*, haz. Olcay Geridönmez, Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2005. s.16.

151 Connolly, *age*., s.56.

152 Claus Offe, *Amerika Üzerine Düşünceler*, (Çev.) Osman Toklu, Dost Kitabevi, Ankara, 2011, s.34.

153 James Truslow Adams, *Amerika Tarihi Başlangıcıdan Bugüne Kadar*, (Çev.) Hikmet Halim, Dorlion Yayınları, Ankara, 2022, s.136.

etti. Bağımsızlığa giden yolu İngiltere'nin baş düşmanları Fransa ve Hollanda açacaktı. Bu ülkelerin verdiği ekonomik ve askeri yardım her şeyi değiştirdi. Çünkü sadece Fransa ve Hollanda'nın verdiği askeri destek Amerikan ordusunun silah ve cephanesinin yüzde 60'ını oluşturdu.[154] Britanya, 1775-1776 yıllarında büyük bir askeri çaba harcadı. Önemli avantajlar da sağladı. Eğer Fransız müdahalesi olmasaydı kolonilerin direnişi kırılacak, zor kullanılarak siyasi bir anlaşma kabul ettirilecekti. Ama böyle olmadı.[155] Bilinmeli ki Amerikan Bağımsızlık savaşı Fransa'nın çabaları sayesinde kazanıldı. Zaten Fransa'nın Birleşik Devletlere hediye ettiği Özgürlük Anıtı da Beyaz Amerikalıların özgürlüğünü temsil etti. Yoksa diğerlerinin eşitliği ve özgürlüğü söz konusu değildi.[156] Bu yüzden Amerikan Bağımsızlık Savaşı kesinlikle bir devrim değildi; ABD'nin kurucu babalarının hiçbiri Britanyalı kardeşlerinin düşüncelerinden farklı bir ideolojik model temelinde mevcut düzeni değiştirmek gibi bir niyete sahip değildi. Onlar sadece Britanya milletinin mensupları olarak "İngilizlik hakları" için uğraşıyorlardı. O yüzden Fransız Devrimi ile taban tabana zıttı.[157]

1776 yılında bağımsızlık bildirgesi ile Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlığını kazandı. Bildirge tüm ülkeye dağıtılmak üzere 500 adet basıldı. En yukarıda, "Kongre'de, 4 Temmuz 1776" diye yazmaktadır. Belge, "Toplanan Genel Kongre'de Amerika Birleşik Devletleri Temsilcilerinin Bir Bildirgesi" başlığını alır. Tek bir satırda kalın harflerle yer alan "Amerika Birleşik Devletleri" tanımı, basılı olarak ilk kez görülmüş, böylece yeni bir ülke ve yeni bir millet doğmuştu.[158] Aslında ABD küçük bir azınlığın ülkesi oldu. Bu konuda kurucu babalardan James Madison ve Alexander Hamilton'un Federalist No.63'te açıkça dile getirdiği gibi, Amerikan Cumhuriyeti'nin özü; "Halkın Kolektif Kapasitesinin Hükümetten Herhangi Bir Pay Almaktan Tamamen Dışlanması" fikriydi.[159] Kurucu atalar eski köhne zihniyetin devam ettiği şiddet dolu bir Avrupa kökenli devletin doğuşunu müjdeledi. Birleşik Devletleri kuran 13 eyalette 1800'lü yıllara

---

154 Mehmet Lütfi Arslan, *ABD Nasıl Kalkındı?*, Beta, İstanbul, 2017, s.54.

155 Derek Mckay ve H. M. Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi 1648-1815*, (Çev.) Eşref Bengi Özbilen, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.298.

156 Muhammet Emin Ruhi, *Amerika Birleşik Devletleri'nde Irk Ayrımcılığı Politikaları*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2018, s.135.

157 Liah Greenfeld, *Milliyetçilik / Bir Kısa Tarih*, (Çev.) Abdullah Yılmaz, ALFA Basım Dağıtım, İstanbul, 2021, s.73-74.

158 Robert J. Allison, *Amerikan Devrimi*, (Çev.) Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.72.

159 Yascha Mounk, *Demokrasinin Liberal İmtihanı*, (Çev.) İnanç Özekmekçi, H2O Kitap, İstanbul, 2021, s.63-64.

gelindiğinde de kölelik sistemi devam etti. Özellikle Güney eyaletlerinde kölelik çok daha yaygın ve katıydı.[160] Kurucu atalar olarak adlandırılan Birleşik Devletleri kuran bu seçkinler, az bir sayıya sahip olmalarına rağmen toprakları, servetleri, nüfuzları oldukça büyük olan mülk sahipleriydi. Köle tüccarları, köle sahipleri, emlak spekülatörleri, büyük tacirler, yüksek rütbeli subaylar, faizciler, bankerler ve varlıklı iş adamlarıyla, hukukçu, doktor gibi profesyoneller olarak sayılabilirdi. Bu profesyonel seçkinler kölelerin, toprakların ve servetin çoğunu elinde bulunduruyordu. Mesela kurucu Thomas Jefferson yüzlerce köleye sahipti ve hiçbirini özgür bırakmadığı bilinmekteydi. Her ne kadar eşit, demokratik, özgür ve insan haklarını kabul eden bir devlet ideali sunmuş olsalar da gerçekte durum oldukça farklıydı. En basiti mülkiyete dayalı oy verme hakkı ile bazı yerlerde halkın yüzde 90'ından fazlası, oy verme hakkından yoksun bırakılmıştı. Çünkü belirli oranda gelirden yoksun ve mülk sahibi olmayan yoksullar, göçmenler, işçiler, siyahlar ve kadınlar yani toplumun büyük bir kısmı oy verme hakkından yoksun kaldı. Aslında bundan 100 yıl öncesine kadar seçim bile yapılmıyordu. Kanun yapıcılar tamamen zenginler arasından seçiliyordu ve göreve gelen zenginler bu makamları uzun süre işgal ediyordu.[161] Açıkçası parası olanlar seçme ve seçilme hakkına sahiptiler. Demokrasinin beşiği Amerika'da kadınlar ancak 1920'de oy hakkını elde edebilmişti. Yani tam 144 yıl beklediler.[162] ABD'de bir kadın başkan için de bekleyiş hâlâ sürüyor. Kuruluşundan bu yana 250 yıl olacak ama hâlâ bir kadın başkan seçilmemiştir.

Birleşik Devletlerin o meşhur Anayasası da milyonlarca insanın yaşadığı ülkede sadece 80.000'e karşı 100.000 kadar oyla kabul edilmişti.[163] Her ne kadar Amerikan Anayasasının eşsiz olduğu düşünülse de hiçbir demokratik ülke onu kopyalamadı. Diğer gelişmiş ileri demokratik ülkelerin hiçbiri Amerikan sistemini örnek almadı. Lakin birçok Amerikalı için bugün bile Amerikan anayasası diğer ülkeler için bir model olarak görülüyor. Oysa dünyadaki neredeyse tüm ülkelerin Amerikan anayasal sistemini reddettiğini söylemek mümkündür.[164] Zaten kurucu Anayasanın birçok önemli eksiği vardı. Kö-

160 Merve Demir, *Sivil İtaatsizlik ve ABD Örneğinde "Öteki" Olmak*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018, s.77.

161 Noam Chomsky, *Amerikan Rüyası İçin Ağıtlar,* (Çev.) Zeynep Nur Ayanoğlu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2018, s.20.

162 Haluk Gerger, *Kan Tadı: Belgelerle ABD'nin Kara Tarihi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s.22-23.

163 Gerger, *age.*, s.26.

164 Robert A. Dahl, *Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?*, (Çev.) Cenap Çakmak, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2015, s.8.

lelik, oy verme hakkı, başkanın seçimi, eşit temsil gibi daha birçok eksiğin günümüze kadar ulaştığını biliyoruz. Dönemin şartlarına göre her ne kadar ilerici bir anayasa gibi gözükse de birçok demokratik olmayan ve kabul edilemez maddelere sahipti.[165] Bu yüzden Amerikan Anayasası sınırlı, eksik, kusurlu ve "diğerlerinin" olmadığı bir metindir. Kurucu anayasa Amerikan halkının beyaz ve Protestan erkeklerinin taleplerine cevap veren bir metindi. Amerikan sistemi beyaz-erkek-Protestanlar için özgür ve demokratik gelenek ile diğerleri zenci-köle-Kızılderili-kadın için ırkçı-köleci-cinsiyetçi-ayrımcı geleneği içeriyordu. Meşhur Özgürlük Heykeli hiçbir zaman zenciler, Kızılderililer, köleler ve kadınlar için bir anlam ifade etmedi. Birleşik Devletler, köleler ile Çinliler tarafından Kızılderililerin topraklarında kadın ve çocukların sömürülmesinin yanında Latin Amerika'nın yağmalanmasıyla inşa edilecekti.

Amerika Birleşik Devletleri ve Amerikalılar kendilerini hep "istisna" olarak gördü. Kuruluşundan bu yana Amerikan siyasi söyleminde bu istisnai duruma atıf çoktur. Kurucu atalardan Benjamin Franklin, "Amerika davası, insanlığın davasıdır" demişti. ABD Eski Dışişleri Bakanı Dean Acheson Soğuk Savaş sırasında, ABD'nin, "insanlığın lokomotifi", diğer milletlerin ise sadece "vagon" olduğunu dile getirmişti.[166] Yine Thomas Jefferson'a göre Amerikalılar, "Tanrı'nın seçilmiş insanları" idi. Bu ilahi söylemler Amerikan vatandaşları tarafından da kabul gördü.[167] Bu inanışta Amerika, Tanrı'nın hükümranlığını tesis etmek için "Vaat Edilmiş Toprak"tı. ABD'nin kurucusu George Washington, Başkan olarak yaptığı ilk konuşmasında, Birleşik Devletlerin attığı her adımın ilahi bir anlam taşıdığını ifade edecekti.[168] Bu da ülkenin, "dünya ulusları adına mukaddes bir görevi" olduğuna işaret ediyordu. Bu işaret Amerika'nın açık kaderinde bütün kıtaya yayılması ve bütün dünyanın en büyük gücü olmasıydı.[169] O yüzden Birleşik Devletler kendisini her zaman model ve özel bir ülke olarak görecekti.[170]

---

165 Dahl, *age.*, s.17-18.

166 Robert Kagan, *Tarihin Geri Dönüşü ve Rüyaların Sonu*, (Çev.) Birol Akgün ve Nezir Akyeşilmen, Orion Kitabevi, Ankara, 2008, s.17-18.

167 Steven W. Hook ve John Spainer, *Amerikan Dış Politikası*, (Çev.) Özge Zihnioğlu Tanırlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2014, s.14.

168 Roger Garaudy, *Amerikan Efsanesi: ABD'nin Dünyayı Yönetme Felsefesi*, (Çev.) Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s.14-15.

169 Perry Anderson, *Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri*, (Çev.) Barış Baysal, NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s.16.

170 Maxime Lefebvre, *Amerikan Dış Politikası*, (Çev.) İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.71.

ABD'nin bağımsızlık sürecine giden yolda ana yakıt yine ekonomik nedenlerdi. Amerikan kapitalist üretimi ve kâr çılgınlığı nasıl Amerika'yı Amerika yapan şey ise bağımsızlığın da en temel sebebi oldu. İngilizlerin koloniler üzerinde gittikçe artan vergileri bunu tetikledi. Tabii bu süreç sadece kolonilerin zaferi de değildir. Dünyada yaşanan siyasi gelişmeler, Amerikan coğrafi şartları ve büyük oranda Fransız desteği ile kazanılan bir savaştan bahsediyoruz. Açıkçası Amerikan Devrimi sosyal içerik taşımayan, sınırlı bir bağımsızlık savaşıydı diyebiliriz. Birleşik Krallık monarşisine isyan eden Amerikan kolonilerinin, asla sosyal ve ekonomik ilişkileri dönüştürmek gibi bir düşünceleri yoktu. Sadece, kârı İngiltere ile paylaşmak istemiyorlardı. Amerikan kolonileri bağımsızlığı, sömürgecilik döneminde yapılanı daha büyük bir kararlılıkla sürdürmek ve daha fazla kâr için istiyorlardı.[171] O dönemde Amerikan nüfusunun üçte biri tahta sadık (Birleşik Krallık) iken diğer üçte biri kararsız durumdaydı. Geriye kalanlar ise başından beri devrim yanlısı bir tutum izlemişti.[172] Amerika Birleşik Devletleri kuruluşunda ana iskeleti beyaz İngiliz kökenli Protestanlar oluşturdu. 1790 yılında ABD'nin toplam nüfusuna baktığımızda Kızılderililer hariç, 3.929.000 civarındaydı. Bir de bunun içinde yok sayılan 698.000 köle vardı. Demografik olarak Amerikan toplumu beyaz nüfus, yüzde 60'ı İngiliz olmak üzere yüzde 80 oranında Britanya'dan gelenleri (geri kalanı Hollandalı ve Alman) içeriyordu. Yine bunların yüzde 98'i Protestan kökenliydi. Ortak dilde İngilizceydi. Amerika kurulduğunda ulusal köken, din ve ırk açısından oldukça homojen bir toplum çerçevesi çiziyordu. 1820 ve 2000 yılları arasında Amerika'ya yaklaşık 66 milyon göçmen geldi. Bu süreç sonucu günümüzde hem dini hem de etnik köken olarak çok çeşitli heterojen bir Amerika ortaya çıktı.[173] Tüm bu göçmenlere ve diğer yaşayan uluslara rağmen kuruluşundan günümüze 46 Amerikan başkanının 27'si İngiliz olmak üzere 12'si de İrlanda-İskoç-İngiliz kökenli olmak üzere agresif şekilde WASP kökenliydi.[174] Birleşik Devletler kuruluşunda WASP-White Anglosakson Protestan kimliği en önemli yapı taşı oldu. Uzun yıllar Amerikalı olmanın ön şartı WASP olarak tanımlandı.[175] Beyaz Anglosakson Protestanlık erkek kimliği ile

171 Samir Amin, *Liberal Virüs*, (Çev.) Fikret Başkaya, Yordam Kitap, İstanbul, 2018, s.58-59.

172 James Stavridis, *Deniz Gücü: Okyanusların Tarihi ve Jeopolitik Önemi*, (Çev.) Nil Tuna ve Varol Ataman, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2021, s.90.

173 Hungtinton, *age.*, s.44.

174 Çelik, *age.*, s.39.

175 Ali Özgan, *Çokkültürlülük ve Toplumsal Güvenlik: ABD Örneği*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2019, s.313.

Amerikan ruhu tamamlanacaktı. Zaten Amerikan liderliğinin kalesi seçilen Beyaz Saray bunun en güzel örneğidir. Dünya ekonomisinin önemli merkezlerinden olan Wall (duvar) Street bile adını siyahlara karşı beyazların ördüğü duvardan almaktaydı.[176]

Birleşik Devletlerde din yaşamın birçok alanında ciddi nüfuzu olan bir ülkedir. Amerika, kurucularının dini el üstünde tutan profillerinden Amerikan dolarından mahkemelere kadar başkanların İncil'e el basarak yeminine kadar her şeyin dinsel öğeler ve ritüeller taşıdığı bir ülkedir.[177] Yine de dönemin Amerikan kimliği daha geniş şöyle tarif edilebilir: Protestan kilisesine bağlı, Anglosakson, İngilizce konuşan, zenci emeği kullanan, çiftçi ya da devlet görevlisi, toplumda kadının yerinin ev olduğuna inanan çok çocuklu beyaz adamdır.[178] Kurucu ataların tarifi ile aynı atalardan gelen, aynı dine bağlı, aynı dili konuşan, aynı yönetim ilkelerini benimseyen, örf ve adetleri birbirine çok benzeyen ve birlik olmuş bir halk.[179] Kurucu atalar ABD'yi renkli insanların kurduğu çoğulcu göçmenler ülkesi yerine tek tip beyaz ve homojen bir göçmen ülkesi olarak görüyordu. Açıkçası Birleşik Devletler, beyaz erkek göçmenlerin kurduğu yeni bir ülkedir. O nedenle bu insanlar kendilerine yeni millet demişti. Kızılderililer dışındaki herkes başka ülkelerden gelen göçmenlerdi. Bu yabancı göçmenlerin hiçbiri ülkenin yerlisi durumunda değildi.[180] Ayrıca aralarında Avrupa'dan istekle gelenlerin aksine, Afrika'dan zorla getirilen "gönülsüz göçmen" olanlar da vardı.[181]

Amerikan hikâyesi bunlarla bitmiyordu. Birleşik Devletler kurulduktan sonra 19. yüzyılın ilk yarısında arazi alımları ve bitmeyen savaşlarla iki kat daha büyümüştü. Amerikanın bağımsızlığı diğerleri (Yerliler, Köleler, Latinler) için felaket oldu. Beyaz adam batıya doğru saldırgan bir yolculuğa çıktı. Birleşik devletlerin genişlemesi ve büyümesi köleler ve Kızılderililer için daha kötü günlerin habercisiydi.[182] 1823 yılına geldiğimizde Amerikan Yüksek Mahkemesi Kızılderililerin "aşağı bir ırka mensup, yurttaşlık hakları bulunmayan bir halk" olduğunu ilan etti.[183] O dönemde Kızılderili öldürmek suç

176 Buket Şahin, *Manhattan Masalları*, Librum Kitap, İstanbul, 2019, s.36.
177 Özgan, *age.*, s.296.
178 Dinç Yaylalıer, *Amerika-I*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2016, s.16.
179 Alexander Hamilton, James Madison ve John Jay, *Federalist Yazılar*, (Çev.) Tolga Şirin ve Necdet Umut Orcan, Runik Kitap, İstanbul, 2021, s.53.
180 Ersin Nazif Gürdoğan, *Newyork'tan Los Angeles'a Yeni Roma*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.28.
181 Demir, *age.*, s.74.
182 Connolly, *age.*, s.53.
183 Jane Burbank ve Frederick Cooper, *İmparatorluklar Tarihi*, (Çev.) Ahmet Aybars Çağlayan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2018, s.280.

olmadığı gibi bu durum devamlı teşvik edildi. Kızılderili kafa derisi getirenlere para ödülü bile verildi.[184] ABD, Kızılderilileri hem topraklarından kopardı hem de geleneksel ekonomilerini yok ederek yerli halkı dünyanın en yoksulları arasına kattı.[185] 1830'da çıkarılan "Kızılderilileri Uzaklaştırma Yasası"yla yerliler Mississippi'nin batısına sürülmeye zorlandı. Fakat daha da üzerlerine gidildi, sürgünler, katliamlar sürekli devam etti.[186] Tabii bu durum sadece Kızılderililer için geçerli değildi.

1790 yılında Amerikan Birliği 17 eyalet tarafından 2.300.000 km. kare alanı kaplamaktaydı. 1830'da ise eyalet sayısı 27'ye yükselmiş ve toplam yüzölçümü iki katından fazla artmıştı. 1860 yılına geldiğimizde Birleşik Devletler olarak ülkenin büyüklüğü 7.000.000 km kareyi aşmış ve eyalet sayısı da 33'ü bulmuştu. Yeni toprakların büyüklüğü Avrupa kıtası kadar büyüktü. Birleşik Devletler 1790 yılında yapılan ilk nüfus sayımında 3.900.000'ini geçti. 1830 yılına geldiğimizde 12.800.000, 1860 yılında ise 31.000.000 oldu.[187] ABD bu süreçte Meksika ile savaşa girişti. New Mexico, Teksas, Kaliforniya, Utah, Nevada ve Arizona savaştan önce Meksika'nın parçasıydı. Gerçek şu ki Meksika, Birleşik Devletlerin istila, başkentini işgal ve topraklarının önemli bir kısmını da ilhak ettiği tek ülkeydi.[188] 1823'te 5. Başkan James Monroe tarafından Monroe doktrini ilan edildi. Bu doktrin yeni dünyadan ve Latin Amerika topraklarından Avrupalıların uzak durması gerektiğini ifade eder. Kısaca "Amerika Amerikalılarındır" denilebilir. Bu doktrin, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Amerikan dış siyasetinin temelini oluşturdu. Avrupalı güçlerin Amerika kıtasındaki varlığı istenmezken Birleşik Devletler yayılmacı hedeflerine ilerledi.[189] Özellikle Birleşik Devletler, Latin Amerika topraklarının "koruyucusu" olduğunu ilan etti. Bu bölge, tarihin her döneminde Birleşik Devletler için öncelikli bir stratejik değere sahipti. Çünkü Latin Amerika, ABD'yi dünya tarihinde yavaş yavaş yükselten bir "basamak"

184 Ruhi, *age.*, s.115.
185 Wayne Ellwood, *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*, (Çev.) Betül Dilan Genç, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s.15.
186 Gülay Güngör, *Amerikan Emperyalizmi Yeni Sömürgecilik*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2021, s.12.
187 Gerger, *age.*, s.35.
188 Robert D. Kaplan, *Coğrafyanın İntikamı: Yaklaşan Çatışmalar ve Kaderle Savaş Hakkında Harita Bize Ne Söyler?*, (Çev.) Zahide Tuba Kor, Küre Yayınları, İstanbul, 2022, s.384.
189 Lefebvre, *age.*, s.15.

durumundaydı.[190] Ayrıca pek bilinmez ama Amerikan yayılmacılığı Kanada'ya da uzanmıştı. Yalnız Amerikan güçlerinin Kanada'yı fethetme girişimleri başarısız oldu. Böylece Kanada, o dönemde İngiliz İmparatorluğunun bir parçası olarak kaldı.[191]

Amerikan İçsavaşı (1861-1865) Birleşik Devletlerin yayılmacı politikasını bir süreliğine kesintiye uğratır gibi gözükse de içsavaştan hemen sonra 1867 yılında Alaska, Çarlık Rusya'sı tarafından Amerika'ya satıldı. Alaska, ABD'nin anakaradaki son kazanımı oldu.[192] Aslında kazanımları son bulmuş bir Birleşik Devletler hiç olmadı. Çünkü Amerika'nın müdahaleleri bitmek bilmedi. ABD özellikle 1798 - 1895 yılları arasında, çoğunluğu Güney Amerika'da olmak üzere dünya genelinde 103 müdahale gerçekleştirdi. Bazı örnekler vermek gerekirse 1852, 1853, 1854, 1894, 1896 ve 1899'da Nikaragua'ya; 1853-54'te Japonya'ya, 1853-54'te Benin Adaları'na; 1859'da Paraguay'a, 1855, 1858 ve 1868'de Uruguay'a; 1870'te Meksika'ya; 1890'da Arjantin'e; 1859'da Çin'e; 1893'te Hawaii'ye; 1860'ta Angola'ya, 1891'de Şili'ye, 1871'de Kore'ye; 1860, 1873, 1885 ve 1895'te Panama'ya, 1857'den 1913'e kadar Haiti'ye son olarak da Kolombiya'ya askeri müdahalelerde bulundu.[193] Hatta 1965 yılında Birleşik Devletler, Brezilya'ya 20.000 Amerikan askeri gönderdi. Bu müdahaleler neredeyse hiç son bulmadı.[194] Amerikalılar o zamanlardan itibaren sadece arka bahçesi gördüğü Güney Amerika ile uğraşmıyordu. Amerikan zorbalığını Asya ve Afrika kıtaları da yapılan müdahaleler sonucu fazlası ile yaşadı. Sonuç olarak 1920 yılına geldiğimizde 120.000 Amerikan askeri, Birleşik Devletler egemenliğindeki sekiz bölge ile diğer deniz aşırı topraklara yerleşti.[195] Bu askeri müdahalelerin yanında Amerika birçok açıdan hızla gelişiyordu. Göçmenler gelmeye devam ederken ayrıca gemiler ile milyonlarca köle Birleşik Devletlere taşındı. Bunun yanında Kuzey ve Güney arasındaki fark da açıldı. Kuzey hızlı bir sanayileşme süreci ile yoluna devam ederken Güney tarımla uğraştı.

---

190 Esra Akgemci, "Monreo Doktrini'nin İzinde: Latin Amerika'da ABD Müdahaleciliğini Tarihsel Gelişimi", Esra Akgemci ve Kâzım Ateş (Der.), *Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s.53-74.

191 Black, *age.*, s.145.

192 Selçuk Çolakoğu, "Asya-Pasifik'te Amerika: ABD'nin "Batı"ya Açılma Macerası", Taşkın Takış (Ed.), *Doğu Batı*, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2005, s.186.

193 Gerger, *age.*, s.34.

194 Mustafa Keskin, "ABD'nin Müdahaleci Dış Politikası: Latin Amerika Örneği", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2016, Cilt 4, Sayı 1, s.78.

195 Mehmet Akif Okur, *Emperyalizm Hegemonya İmparatorluk*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.148.

Bu tarım bölgesinin en önemli kas gücü kaynağı kölelerdi. Güney'de köleler için hayat daha zor bir hal aldı. Kuzey'de ise kölelik yasaklanıyordu. Bu durum eyaletler arasında ortak menfaatler birliğinin sağlanmasını zorlaştırdı. Köle karşıtı olarak görülen Abraham Lincoln'un Başkan seçilmesiyle birlikte Birleşik Devletler tarihinin en kötü dönemi yaşanacaktı. Aslında Lincoln göreve başlamadan önce Birleşik Devletler bölünmüştü. Yedi eyalet birlikten ayrılmış ve Amerika Konfederatif Devletleri'ni kurmuştu. İşte bu kırılma noktasında ya Amerikan birliği sağlanacak ya da şu an ki yaşadığımız Amerikan tarihi gerçekleşmeyecekti.

12 Nisan 1861'de Amerikan İçsavaşı başladı. Başta kölelik olmak üzere ekonomik ve siyasi nedenler ile Birleşik Devletler kısa bir sürede olsa parçalanmıştı. Amerikan İçsavaşı genellikle "ilk modern savaş" olarak da ifade edilir. Silah teknolojisinin endüstriyel şekilde ürettiği ağır mühimmatlar kullanıldı. Tarihin en kanlı savaşlarından biri olan Amerika İçsavaşın da 500.000'den fazla insan yaşamını kaybetti, sayısız erkek ve kadın sakat kaldı. Kardeşin kardeşi öldürdüğü, tam anlamıyla ulusal bir trajedi örneğiydi.[196] İçsavaşın acı sonucu ABD'nin iki dünya savaşı ile Kore Savaşı'nda verdiği kayıplardan çok daha fazlasını verdiğidir. Aslında Abraham Lincoln için asıl amaç köleliği sona erdirmekten çok birliği korumak ve bu dev coğrafi pazarı, kaynakları elinde tutarak güçlendirmekti ve bu konuda şöyle demişti: "Beyaz ve siyah ırkların sosyal ve politik eşitliğini sağlamaktan yana değilim ve hiç olmadım; siyahlardan juri üyesi ya da seçmen yapmaktan yana değilim ve hiç olmadım."[197] Lincoln'un bu sözleri aslında Amerikan yönetiminin gerçek bakış açısını yansıtıyordu. Yine de Lincoln adam eksikliğinden dolayı kölelerin orduya alınabileceğini duyurdu. Bunun sonucunda eski köleler ve siyah erkekler orduya katıldılar. Savaş sonucu görüldü ki ordunun onda birini onlar meydana getirmişti. Ama sonuç onlar için yine değişmemişti. Köleler için savaş zamanı da ordu içerisinde eşitsizlik devam etti. Köleler ve siyahlar beyazlardan üç dolar daha az kazandı. Ayrıca düşük rütbe ve ayrı birliklerde savaşı sürdürdüler. Savaşta bile ayrımcılığa maruz kaldılar.[198] Aslında bu konuda en kısa ve öz tanımlamayı Amerikan İçsavaşı sırasında Güney eyaletlerinin kurduğu Amerika Konfedere Devletleri'nin başkanı olacak Jefferson Davis

---

196 Michael Kerrigan, *Amerikan Başkanlarının Karanlık Tarihi*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2018, s.83.

197 Gerger, *age.*, s.49.

198 Connolly, *age.*, s.81-82.

yaptı. 1860 yılında ABD Senatosu'nda yaptığı konuşmada söylediği gibi, Amerika'nın, "beyaz erkekler tarafından beyaz erkekler için" kurulduğu bir gerçekti.[199]

Amerikan askeri gücünün gelişimine baktığımızda ise bağımsızlık savaşından çok içsavaşın bu konuda büyük rol oynadığını söyleyebiliriz. Birleşik Devletler Silahlı kuvvetleri 1775 yılında kuruldu. 1840'lara kadar Amerikan ordusunun üçte birini göçmenler oluşturdu.[200] Kuruluşuna rağmen Amerikan Ordusunun savaş silahlarını geliştiren pek çok teknolojik ilerleme içsavaş döneminde yaşandı. Bu konuda yaşanan ilerlemeyi menzili artan tüfekler, sıcak hava balonları, buharla çalışan gemiler, demir gövdeli zırhlı araçlar, denizaltılar gibi bu teknolojiler savaşta yoğun şekilde kullanıldı. Anlaşılan o ki Amerika'nın dünya gücü olma yolundaki kritik noktalardan biri içsavaş sürecidir.[201] Çünkü Amerikan İçsavaşı askeri tarihte benzeri olmayan bir deneyimdir. Düşman askerlerinin sayısal gücü, ihtilaflı toprakların devasa büyüklüğü, harekât hatlarının uzunluğu, orduların yüksek maliyeti, bunların komuta şekli, savaş da uygulanan stratejik ilkeler ve genel taktikler; bunların tümü o dönemde Avrupalılar için oldukça yeni tecrübelerdi.[202]

ABD'nin dünya gücü olma hikâyesinde acı kısımlar oldukça fazladır. Birleşik Devletler tarihinin 1870'ler, 1880'ler ve 1890'ları en kanlı işçi mücadelelerinin yaşandığı dönemlerdi. 1877 yılında yaşanan demiryolu işçilerinin grevleri tüm Amerika'yı felce uğrattı. Amerikan tarihi bir bakıma grevler tarihiydi. Bu grevler sürecine binlerce asker, polis ve milis güçler ile müdahale edildi.[203] 100.000 demiryolu işçisi greve gitmiş ve grevler birçok işsizi de eyleme geçirmişti. Demiryolları grevleri bittiğinde 100 kişi ölmüş, 1000 kişi hapse atılmıştı.[204] ABD'de grevlerin sebebi aslında dünyanın fabrikası durumuna gelmiş olması sebebiydi. Bu sırada kentler de hızla gelişmeye başladı. Ancak yaşanan bu üretim patlaması ve kentlerin gelişimi işçiler için hiç iyi olmadı. İşçiler haftada yedi gün, günde 12 saat vardiya yapıyordu. 1890 yılında 65 yaşın üzerindeki erkeklerin yüzde 70'i çalı-

199 Ibram X. Kendi, *Panzehir / Irkçılık Karşıtı Bir Rehber*, (Çev.) Murat Karlıdağ, Doğan Kitap, İstanbul, 2022, s.41.
200 Arslan, *age.*, s.213.
201 Connolly, *age.*, s.83.
202 Karl Marx, *Amerikan İçsavaşı*, (Çev.) Ferhat Sarı, Kor Kitap, İstanbul, 2019, s.79.
203 Oliver Stone ve Peter Kuznick, *ABD'nin Gizli Tarihi*, (Çev.) Türkan Çolak, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.XIX-XX.
204 Zinn, *age.*, s.267.

şıyordu.[205] Dev gökdelenler çoğalırken baraka gecekondular da hızla arttı. New York'ta büyük bir evde 200 kişinin yaşaması gayet normaldi. 1880'lerde New York'un doğu yakasındaki gecekondularda Londra'dakilerin iki katı kadar nüfusun yaşamaya çalıştığı biliniyordu.[206] New York'ta yoksulları çöpler arasında yatarken, işçi sınıfı aileleri 55 metrekarelik yıkıntı apartman dairelerinde çoğu kez tek odalı, temiz hava ve suyu, tuvaleti, çöp atma kolaylığı bulunmayan yerlerde görebilirdiniz. Bu yerler de lağım kanalları olmadığından pis suların sokaklarda ve bahçelerde ilerlemesi tifüs ve ölümcül tifo gibi hastalıkları beraberinde getirdi. 1832 yılında kolera salgını baş göstermiş, zenginler kente kaçmış ama yoksullar çaresizlik içinde ölümü beklemişti.[207] 1850 yılında Birleşik Devletlerdeki milyoner sayısı Avrupa'yı geçmişti. Zenginlik küçük bir azınlığın elinde büyüyordu. 1882'de New York'ta en zengin yüzde 1 bütün varlıkların yüzde 29'una sahipken, 1845'de bu oran yüzde 40'a kadar çıktı. Philadelphia'da 1860 yılında toplam varlığın yüzde 50'si, yüzde 1'in elindeydi.[208]

Yukarıdaki satırlar 21. yüzyılda çağımızın bazı ülkelerini akla getiriyor. Özellikle Amerika tarafından yoğun şekilde eleştirilen ve saldırıya uğrayan Çin'i hatırlayabiliriz. Hemen arkasından Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin benzerliği şaşırtıcı gelebilir. Hatta Asya ve Afrika gibi kıtalarda yaşanan sorunların bu gelişim sürecinde aynı olduğuna şahitlik edebilirsiniz. İşte Amerika'nın dünya gücü olma yolunda neler yaptığının ayrıntılarını tarihsel süreç içerisinde ortaya koyuyoruz. Ama gelin görün ki hikâyenin başı büyük çoğunluk için nasıl acıyla başladı ise öyle devam ediyor.

Sözde köleliğin kaldırılması için binlerce kişinin öldüğü içsavaş sonrasında aslında pek bir şey değişmemişti. Kölelik kaldırılsa da linç bitmemişti. 1867'de Irkçı Ku Klux Klan gibi terör odaklı gizli bir cemiyet kuruldu. 1920'lere geldiğimizde bu örgütün 4 milyondan fazla üyesi vardı. Bu terör cemiyeti tarafından siyahlar yakılıyor ya da asılıyordu. Bunun ile birlikte Yahudiler, Asyalılar, Katolikler ve yurtdışı doğumlular bile bu ırkçı örgütün hedefleri arasındaydı.[209] Bu ırkçı örgütün üyeleri arasında politikacılar, yargıçlar, polisler ve etkili kişiler yer almaktaydı. Ülkenin güney bölümünde bazı bölgelerin bu ırkçı örgütün hâkimiyeti altına bile girdiği görüldü. 1880 ile 1920

205 Michael Harrington, *Amerika'daki Sefalet*, (Çev.) Hüseyin Çölgeçen, Küresel Kitap, İstanbul, 2016, s.127.
206 Connolly, *age.*, s.95-96.
207 Zinn, *age.*, s.231.
208 Gerger, *age.*, s.35.
209 Connolly, *age.*, s.110-111.

arasında hafta da ortalama iki siyah, Ku Klux Klan tarafından linçe uğruyordu. İlginç olan ise hiçbir beyaz, linç nedeniyle mahkûm edilmemişti. Hatta bu linç sırasında insanlar ailece katılmış, eğlenceli bir şekilde izlemişlerdi. Acımasızlık o kadar büyük bir boyuttaydı ki kurbanlar yakılmadan önce el ve ayak parmakları vücutlarından koparılarak hediye anı olarak satılıyordu. Yapılan bu ırkçı şiddet olayları 1960'lı yıllara kadar devam etti.[210]

19. yüzyılda pek çok Amerikalı düşünür ve politikacı, siyahların köle olmasını savunduğu gibi bunu dini inançlarıyla, insan ahlakıyla ve toplumsal normlarla bağdaştırarak, beyaz egemen toplum arzularına meşruiyet zemini oluşturma konusunda birbiriyle yarış içindeydiler.[211] Bu beyaz düzen siyah Amerikalılara tepeden bakan ve aşağılayan bir yaklaşımla kemikleşti. Birçok politikacı, devlet memuru ve kanaat önderi zencilerin daha aşağı nitelikte olduğunu kabul eden "bilimsel" teorileri hâlâ savunuyordu. Bugün bile Amerika'da ırkçılık ve ayrımcılık hâlâ çok güçlüdür.[212] Bu ırkçılık sadece siyahlara karşı da değildir. Amerikan halkının en sevdiği başkanlardan olan Theodore Roosevelt başkan olmadan önce kaleme aldığı bir metinde şöyle diyordu: "Bu büyük kıta, sefil vahşilerin avlakları olsun diye bırakılamazdı. Savaşların en erdemlisi vahşilere karşı yapılan savaştır; çünkü Amerika'nın, Avustralya'nın, Sibirya'nın kızıl, kara, sarı aborjinal sahiplerinin ellerinden çıkıp dünyanın egemen ırklarının mirası haline gelmeleri hesaplanamayacak kadar önemlidir." Bu sözleri, onun koyu ırkçılığını ortaya koyar.[213]

Son dönemde ise Amerika'da özellikle Asyalılara karşı ırkçılık arttı. Aslında Amerika için bu da yeni değildi. Çünkü 1882 yılında Çinlilere karşı Çin Dışlama Kanunu çıkarıldı.[214] O dönemde Amerika'da yaşayan Çinlilerin oy kullanması bile yasaktı. Okullar bile onlara kapalıydı. Birçok işkenceye maruz kaldılar. Çinliler için hatta diğerleri için Amerika bir korku krallığıydı.[215] Oysa 1850-1882 yılları arasında ABD'ye 322.000'den fazla Çinli giriş yaptı. 1920'de Çinli nüfusu 62.000'e kadar düştü.[216] Unutulmaması gereken Çinliler Ameri-

---

210 Gerger, *age.*, s.55-56.

211 E. Lale Demirtürk, *Amerika'da Irkçı Söylem ve Şiddet*, Kopernik Kitap, İstanbul, 2021, s.98.

212 Kerrigan, *age.*, s.151.

213 Alev Alatlı, *All American He-Man Hafazanallah!*, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2019, s.402.

214 Özgan, *age.*, s.455.

215 Pankaj Mishra, *Asya'nın Batı'ya İsyanı*, (Çev.) Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s.227.

216 Thomas Sowell, *Göçler ve Kültürler*, (Çev.) Ruhiye Erulaş, Hece Yayınları, Ankara, 2020, s.287-288.

ka'nın inşasında yer alan emekçilerdi. Bununla birlikte 1892 tarihli bir kanunla "Doğulu ırkların" Birleşik Devletlere göçü resmen kısıtlandı.[217] 1899 yılına geldiğimizde ABD Dışişleri Bakanı John Hay, ülkesinin Çin ile ilgili olarak serbest ticaret ilkesine uygun olarak "Açık Kapı Politikası"nı ilan etti. Bu politika Çin üzerinde sömürge kapma mücadelesinin en açık şekliydi. ABD emperyal amaçları için Çin'den tavizler koparmıştı.[218] Az bilinen diğer bir husus ise ABD'nin Filipinler'i ele geçirmesiydi. Filipinler'in alınması bir basamaktı; asıl hedef Asya topraklarıydı. Savaş uzun sürdüğü gibi 250.000 ile 600.000 arasında Filipinli hayatını kaybetti. ABD'nin ekonomik menfaatleri her şeyin üstündeydi.[219] Amerika Birleşik Devletleri gelmiş geçmiş en büyük sömürgeci ve yayılmacı devlet olarak tarihe geçecekti.

Amerikan örgütlenmesi nasıl ırkçılık ve şiddet olaylarında başarı gösterdiyse Amerika'nın inşa edilmesi sürecinde de başarılı olmuştur. Amerikan Birliği teknik ilerleme sayesinde hızlı bir gelişme sağladı. Özellikle ulaşımdaki devrim Birleşik Devletlerin bütünlüğünü sağlayan en önemli unsurdu: Dün tren bugün uçak. Amerikan coğrafyasının devasa büyüklüğü nedeniyle ulaşım araçları başka yerlerden çok daha büyük etki göstermişti.[220] 1825 yılında demiryolu yapımında Avrupa'nın iki katı yol alındı. Bunun ile birlikte ABD tarihinde suyolları da çok büyük görevler gördü. Yine 1825 yılında ilk yapay akarsu yatağı olan 584 km. uzunluğundaki Erie Kanalı yapıldı. Erie Gölü, Hudson Nehri'ne bağlandı. 15 yıl içerisinde Birleşik Devletler'de 5311 kilometre uzunluğunda kanal inşa edildi. Bunun yanında 1830'larda Amerika'da büyük ses getiren telgraf da uzun mesafe haberleşmenin öncüsü oldu.[221] Birleşik Devletlerin büyümesinde kaynak bolluğu ile piyasanın genişliği temel taş olsa da ekonomik hareketliliğe yol açan ulaşım ve altyapı yatırımları büyümeyi oldukça hızlandırdı. 1860'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri hâlâ büyük oranda ziraatçı bir ülke profili çiziyordu. ABD'nin 1850'de bile nüfusunun sadece yüzde 15'i şehirlerde yaşıyordu.[222]

1870'ten 30 yıl sonra, gündelikle çalışanların sayısı 12 milyondan 29 milyona çıktı. Bunun içinde fabrikalarda çalışan sayısı 3 milyondan 7 milyona yükseldi. Amerikan endüstrisi geliştikçe çalışan sayısı

217 Garaudy, *age.*, s.29.
218 John Merriman, *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*, (Çev.) Şükrü Alpagut, Say Yayınları, İstanbul, 2018, s.909-910.
219 Ataöv, *age.*, s.156.
220 Remond, *age.*, s.63.
221 Connolly, *age.*, s.65.
222 Arslan, *age.*, s.213.

arttığı gibi çeşitlilik de çoğaldı. Endüstride çalışan kadınların oranı sekizde birden, beşte bire yükseldi. Aynı dönemlerde 10-15 yaş arasındaki çocuk işçi sayısı 1.750.000 civarına çıktı.[223] Amerikan üretimine baktığımızda 1860 yılında 14 milyon ton kömür, 1884 yılında 100 milyon tona ulaştı. 1880'li yıllarda 1 milyon ton çelik üretimi, 1910 yılında 25 milyon ton gibi büyük bir miktara ulaştı. 1880'de 30.000 ton bakır üretimi, 1910 yılında 500.000 tona çıktı.[224] Birleşik Devletler dünyanın en büyük üretici ve ekonomik gücü seviyesine geldi. ABD'de 1865-1898 yılları arasında rafine şeker üretimi yüzde 460, buğday yüzde 256, kömür yüzde 800, mısır yüzde 222, çelik ray yüzde 523 ve işler halde demiryolu mil uzunluğu yüzde 567'den fazla arttı. Ucuz hammadde kaynakları yanında ucuz iş gücü ve ucuz kredi imkânlarıyla Amerikan verimliliği son derece yüksekti.[225] Özellikle pamuk 1815 ile 1860 arasındaki Amerikan ihracatının yarısından fazlasını sağlıyordu. ABD ekonomisinde pamuk üretimi o kadar baskın bir hale geldi ki ekonominin hayati birimi oldu. Şu net ki Amerikan ekonomisi dünyada, pamuğun ve dolayısıyla da kölelerin sırtında yükselmiş bir devlet ve ulustur.[226] Birleşik Devletlere dünyanın ekonomi haritasında yer kazandıran şey, sadece pamuk ihracatıydı diyebiliriz. Pamuk, içsavaş sırasında yurtdışına gönderilen tüm Amerikan ürünlerinin değerinin yüzde 61'ini oluşturuyordu. 1850'lerin sonunda, Amerikan topraklarında yetiştirilen pamuk, Rusya'da tüketilen 46 milyon ton pamuğun yüzde 92'sini sağladı. İngiltere'de tüketilen 363 milyon pamuğun yüzde 77'sini yine ABD oluşturdu. Fransa'da kullanılan 87 milyon ton pamuğun yüzde 90'u ABD'dendi. Tabii ki ABD'nin pamuk başarısının en temel sebebi hiçbir maliyeti olmayan kölelik sistemi, yani işgücünün bol ve kesintisiz olmasıydı.[227] 1900'e gelindiğinde Birleşik Devletler dünyada imalat sektörünün lider ülkesi oldu. Uçsuz bucaksız Amerikan topraklarını baştan başa saran demiryolları ağının uzunluğuyla Rusya dahil olmak üzere tüm Avrupa ülkelerini geride bıraktı.[228] Birleşik Devletler, 1870 yılında dünyanın en büyük ekonomisi oldu. 1913'e kadar ABD'nin çıktısı Almanya ya da İngiltere'nin iki buçuk, Fransa'nın dört katına çıktı. Amerika'nın gayrisafi yurtiçi hasılası, kişi başına ölçüldüğünde, İn-

223 Nevins ve Commager, *age.*, s.311.
224 Zinn, *age.*, s.270.
225 Gerger, *age.*, s.88.
226 Sven Beckert, *Pamuk İmparatorluğu*, (Çev.) Ali Nalbant, Say Yayınları, İstanbul, 2018, s.173.
227 Beckert, *age.*, s.334-335.
228 Arslan, *age.*, s.1.

giltere'yi yüzde 20, Fransa'yı yüzde 70, Almanya'yı yüzde 86 oranında geçti.[229] Birleşik Devletlerin refah seviyesi uzun bir süre yükseldi. Ama bu refah düzeyi milyonlarca insanın canına mal oldu.[230] Sadece 1888 ile 1908 yılları arasında 700.000 Amerikalı işçi iş kazalarında hayatını kaybetti. Neredeyse her gün 100 kişi öldü. Zalim iş kollarının yanında ücretler de oldukça düşüktü.[231]

Beyaz Adamın Amerikan Medeniyeti ırkçılığı da gittikçe gelişiyordu. İnsanlık adına bir yüz karası olan hayvanat bahçelerinden esinlenen insanat bahçeleri furyası 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etti. 1906 yılında New York'ta Bronx Hayvanat Bahçesi'nde siyahi bir insan sergilendi. Amerika'daki dünya fuarında bile sergilendiğinde binlerce insan ziyaret etti. İnanılmaz ama gerçekti. Hatta Avrupa'nın başkenti Brüksel'de 1958 yılında yapılan dünya fuarında bile insanat bahçesinde siyahi bir çocuk teşhir edildi.[232] Yapılan bu ırkçılık eğitim alanında da uygulanıyordu. Bundan 150 yıl önce, 19. yüzyıl ortalarında Amerika'da ya da Avrupa'da bir okula gitseydiniz insanlık tarihindeki her önemli şeyin, Avrupa ve Birleşik Devletlerde meydana geldiğini öğrenirdiniz. Çünkü Asya, Afrika ve Güney Amerika'da yaşayan halklar aşağı olarak betimlenmekteydi. Hintler ve Çinliler bilinmeyen nedenlerle kendi "barbar" medeniyetlerini kurabilmişlerse de, asla gerçek medeniyet olamamış zalim "Şark despotlukları" idiler.[233] Bunun yanında Amerikan tarihi bize, çoğu zaman, Batı medeniyetinin doruğu, onun en iyi ve en saf ifadesi biçiminde takdim edilecekti.[234]

1873-1913 yılları arasında ülkeye 15 milyon göçmen akın etti. 1870 yılında Birleşik Devletler verimliliği Birleşik Krallıktan yüzde 14 düşük iken, yüzyıl sonunda yüzde 7, 1913'e gelindiğinde yüzde 20 gibi yüksek bir orana ulaştı. Almanya ve Fransa'dakinin iki katından çok bir orana yükseldi. Birleşik Devletlerin dünya üretimi içindeki payı 1870'te yüzde 23'ten, 1900'de yüzde 30'a, 1913'te yüzde 36 gibi büyük bir orana ulaştı. Birleşik Devletler bir sanayi gücü olmasına rağmen nüfusun çoğunluğu hâlâ toprağa bağlıydı. 1890'da Amerikalıların yüzde 64'ü kırsal bölgelerde, yüzde 14'ü ise nüfusu 25.000'den az

229 David S. Landes, *Milletlerin Zenginliği ve Yoksulluğu*, (Çev.) Ayşe Su Doğru, Feylesof Kitap, İstanbul, 2017, s.312.

230 James Baldwin, *Ben Senin Zencin Değilim*, (Çev.) Sevin Okyay, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2020, s.112.

231 Al Gore, *Gelecek*, (Çev.) Çağlar Kök ve Ebru Kızıldağ, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2014, s.142.

232 İbrahim Kalın, *Barbar Modern Medeni*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018, s.84.

233 Blaut, *age.*, s.14-15.

234 Marks, *age.*, s.27.

olan kasabalarda yaşıyordu. 1930'lara kadar ABD'nin küçük kasabaları ve kırsal kesimleri seçmenlerin büyük birçoğunu barındırıyordu.[235] Dünya finans sisteminde dolar, sterlin ve frank'ın yanında başlıca rezerv para oldu. Dünya altın rezervlerinin yüzde 40'ı Birleşik Devletlere aitti. 1920'lerin sonunda dünyada üretilen bütün arabaların yüzde 80 gibi inanılmaz bir oranı Amerikan fabrikalarında üretiliyordu. 1920'lerin sonunda Amerika'da 30 milyon civarında otomobil bulunuyordu. Sonuç olarak her beş Amerikalıdan birinin arabası vardı. Lakin bu oranın yüzde 60 gibi büyük bir oranı kredi ile alınmıştı. 1897 ile 1904 yılları arasında 4200 şirket, 257 şirket bünyesinde birleşme gerçekleştirdi. 318 Amerikan şirketi, bu dönemde tüm ülkenin imalat sanayisi varlıklarının yüzde 40'ının sahibi durumuna geldi.[236] Amerikan üretimi gittikçe tekelci bir döneme girdi. 1896 yılında, nüfusun sadece 1/8'i ülke mal varlığının yüzde 90'ına sahip bir durum ortaya çıktı. Halkın büyük çoğunluğu yoksulluğun pençesine düşmüştü. Ortalama ücret 500 dolar civarındaydı, lakin bu multimilyonerlerin servetleri yüz milyonlarca dolara ulaştı. Bazılarının zenginliğini hesaplamak ise imkânsızdı.[237]

Amerikan tröst ve tekellerine baktığımızda 1882'de Rockefeller petrol, 1884'te pamuk yağı, 1885'te keten tohumu, 1887'de kurşun tröstü, viski tröstü ve şeker tröstü, 1889'da kibrit tröstü, 1890'da tütün tröstü, 1892'de lastik tröstü ve sığır tröstü ortaya çıktı. Bunun yanında cam, çinko, gümüş, tuz, nikel, hava gazı, elektrik, deri, şekerleme ve viski içinde durum aynıydı. J. P. Morgan ile para tröstü de ortaya çıktı. 1904'teki bir sayım, sermayesi 7 milyar doların üstünde olan 319 sınai tröst, daha önce bağımsız olan 5300 civarında kuruluşun ve sermayesi 13 milyar dolardan fazla olan 127 adet kamu hizmeti gören (demiryolları dahil) şirketin, 2400 civarında girişimi yuttuğu sonucuna vardı.[238] Bu dev şirketlerin sahiplerinin küçük bir oranı sıfırdan başlamıştı. 1870'lerde faaliyetleri devam eden 303 tekstil, çelik ve demiryolu şirketi yöneticisinin geldikleri aileler incelendiğinde bunların yüzde 90'ı gibi büyük bir oranı orta sınıf veya varlıklı ailelerden geldikleri tespit edildi. Anlaşılan o ki Amerikan zenginlerinin girişimcilik ve başarı hikâyesi sadece koca bir yalandı.

---

235 Paul Krugman, *Bir Liberalin Vicdanı*, (Çev.) Neşenur Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009, s.24.

236 Leo Panitch ve Sam Gindin, *Küresel Kapitalizmin Oluşturulması: Amerikan İmparatorluğunun Siyasal İktisadı*, (Çev.) Ümit Denesen, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2019, s.46-66.

237 Gerger, *age.*, s.85-86.

238 Nevins ve Commager, *age.*, s.321-322.

Çünkü bu aileler çok önceden beri zengin sıfatını taşıyordu. Bunun yanında J. P. Morgan, Andrew Carnegie, John D. Rockefeller, James Mellon, Jay Gould ve Philip Armour gibi zenginler içsavaş sırasında kendi yerlerine birini bulup 300 dolar ödeyerek askerlikten de kaçmışlardı.[239] Ülkenin durumunu 1890 yılında Çiftçiler Birliği adına Mary Lease, "Wall Street ülkenin sahibi olmuştur. Artık bir halkın, halk tarafından halk için yönetimi değil; Wall Street'in, Wall Street için Wall Street tarafından yönetimi söz konusudur" diyerek her şeyi özetliyordu.[240] Bu zenginler ve sahibi oldukları dev şirketler ayrıca hükümetlere de baskı yapabiliyordu. Standart Petrol Ortaklığı sahibi John D. Rockefeller 1893 yılında Brezilya ihtilaline engel olması için Amerikan hükümetine baskı yaptı. Çünkü uzun yıllardan beri Brezilya ve Amerika arasındaki ilişkiler büyük oranda Amerika yararına gelişmişti. Bunu değiştirmek isteyen Brezilyalıların karşısına Amerikan hükümeti Brezilya'ya savaş gemileri yollayarak ihtilalin başarısız olmasını sağladı.[241]

Tüm bu hikâyede Amerikan üretiminin ve gelişiminin yükselmesinde en büyük etken Amerikan devletiydi. Amerikan bireyciliğinin, girişiminin, özgürlüğünün yanında Amerikan devleti bu konuda koruyucu gümrükler uyguladı. Bunun ile birlikte eyaletler ve federal hükümet tarafından dev hacimli birçok kamu altyapı projesi gerçekleştirildi. Birleşik Devletlerde korumacı politikalar bağımsızlık ilanından hemen sonra devreye girdi. 1789'da, yeni kurulan Amerikan Meclisi'nin yürürlüğe koyduğu iki numaralı yasa (Tarifeler Yasası) ile yerel imalat sanayini geliştirici ve Birleşik Krallığa bağımlılığı azaltıcı korumacı önlemler yürürlüğe girdi.[242] Amerika Kongresi 1812 savaşında gümrük vergilerini iki katına çıkardı. Büyük bunalımın başladığı dönemde Amerikan gümrük tarifeleri yüzde 48 gibi rekor bir düzeyde artış gösterdi. Başkan Lincoln, Birinci Dünya Savaşına kadar aynı kalacak şekilde gümrük tarifelerini yüzde 50 artırdı. Bu korumacı tutum İkinci Dünya Savaşına kadar ABD'nin ekonomik kalkınmasının önemli bir ayağı oldu. Ayrıca Birleşik Devletler de pazarlar hiçbir zaman tamamen serbest olmadı.[243] 1790 ile 1860 yılları

---

239 Zinn, *age.*, s.270-272.

240 Robert B. Reich, *Kapitalizmi Kurtarmak*, (Çev.) Abdullah Cemal Balcı, Efil Yayınevi, Ankara, 2020, s.72.
Türkkaya Ataöv, *Amerikan Emperyalizmi / Doğuşu ve Gelişimi*, İleri Yayınları, İstanbul, 2019, s.34.

241 Murat Yülek, *Ulusların Yükselişi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s.122.

242 David N. Balaam ve Bradford Dillman, *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*, (Çev.) Nasuh Uslu, Adres Yayınları, Ankara, 2018, s.101.

arasında yapılan ulaşım harcamalarının yüzde 90'ı eyalet hükümetleri tarafından gerçekleştirildi. Eyaletler altyapı yatırımlarını kamu ortaklığı bulunan özel şirketler ile inşa etti. Yine eyaletler binlerce banka açtı.[244] Yeni sanayilere teşvikler ve doğrudan finansal yardım ile Amerika'nın dev üretimini ya da kapitalizmini yaratan ana lokomotif devlet aygıtı oldu.[245] Öyle sanıldığı gibi ABD'de her şeyi özel sektör yapmadı. ABD'yi ABD yapan öncü güç devlet yani kamu gücüydü. Amerikan devleti sadece bununla kalmadı. Birleşik Devletler hükümeti bankaların kurulmasında da öncü oldu. 1790'da üç olan banka sayısı, 1800'de 28'e, 1810'da 102'ye ulaştı.[246] ABD devleti 19. yüzyılda ekonomisinin temellerini atarken tamamen serbest değil, iyi düzenlenmiş ve iyi denetlenen bir piyasaya öncülük ediyordu. Sonuçta ekonomik büyüme federal hükümet ve eyalet hükümetlerinin bir arada çalışmasıyla mümkün oldu.[247] Bununla birlikte istisna bir durum devam ediyor. O da 1913'te Amerikan finans, ticaret ve sanayi eliti tarafından kurulan Amerikan Merkez Bankası (FED)'dır. FED, özel sermayeye dayanan yapısı ile diğer bankalardan çok başkadır. Çünkü bu FED'in hissedarları özel bankaların en büyükleri olduğu gibi en zengin aileler tarafından oluşturulmuştur. Birleşik Devletlerde sınırsız şekilde tek para basma imtiyazına sahip kurumdur. FED, kamu kuruluşu olmadığı gibi mülkiyeti de devlete ait değildir. 21. yüzyıl da bile FED sistemi hâlâ en kapalı ve gizemli organizasyondur. FED, ABD'de her kurumun denetlendiği gibi denetlenmemektedir.[248] Çünkü Bilgiye Erişim Özgürlüğü Yasası ile korunmaktadır. Bankacılık düzenlemelerini hazırlayan ve denetleyen devlet kurumları "ulusal güvenlik" bahanesiyle, hissedarlar ve bu finans kurumlarının sahipleri hakkındaki sorularınıza cevap vermezler.[249] 21. yüzyılda en kapalı sistemler olarak bilinen Çin ve Rusya'da bile böyle bir durum yoktur. Amerikan ekonomik sistemi ve dünya ekonomik düzeni kimlerin ellerindedir iyi düşünülmesi gerekir.

Amerikan üretim sistemi ülke ihtiyacından fazlasını üretiyordu. Bu nedenle Amerikalılara yeni pazarlar gerekti. İki tarafı okyanuslarla çevrili olan bu dev ülke artık yurtdışına açılması gerektiğinin farkındaydı. Bu konuda Amerikan büyük stratejisinin ne olduğunu

244 Arslan, *age.*, s.216.
245 Panitch ve Gindin, *age.*, s.49.
246 Arslan, *age.*, s.61.
247 Arslan, *age.*, s.121.
248 Kalyoncuoğlu, *age.*, s.72-77.
249 Dean Henderson, *Dünyanın Efendileri: Amerikan Merkez Bankası Karteli*, (Çev.) Tuncer Altekin, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.19-20.

bize 1898 yılında Senatör Albert J. Beveridge açıkça söyleyecekti: "Daha soylu ve daha erkek insanlardan doğan yüksek uygarlıklar önünde, alçak uygarlıkların ve çürümekte olan ırkların ortadan kalkması Tanrı'nın sınırsız tasarısının bir parçasıdır... Amerikan fabrikaları Amerikan halkının kullanabileceğinden daha fazlasını yapmaktadır; Amerikan toprağı tüketebileceğinden daha fazlasını çıkarmaktadır. Tutacağımız yol bizim için çizilmiş bir yazgıdır; dünya ticareti bizim olmalıdır, olacaktır."[250] Amerikan ırkçılığının beyaz adam tarafından kaçınılmaz kaderi böyle tarif ediliyordu. Dış ticaretin artırılması otomatik olarak donanmanın büyümesi demekti. Donanma harcamaları 1890 yılında toplam federal harcamaların yüzde 6.9'una ulaştı. Bu tarihten sonra 15 yıl içinde donanma harcamaları yüzde 19 gibi yüksek bir düzeye çıktı.[251] 1898'den önce zayıf olan Amerikan donanması sadece küçük silahlı gemilerden oluşuyordu. O dönemde İngiliz deniz gücünün yanında oldukça önemsizdi. İşte bu yüzden ABD donanması gittikçe güçlendirildi. Deniz kuvvetlerinde 1913'te 50.000 asker varken 1918'de savaş döneminde bu sayı 10 kat artıp 500.000'e ulaşmış, savaş sonrası 1922'de 86.000 civarında olmuştur. Deniz piyadeleri Pasifik Okyanusunda denetim yollarını kontrole almış, deniz üssü kurmuş ve geçici koloniler meydana getirmişti.[252] 1908'de Amerikan donanması bütün dünyayı dolaşmış ve 1914'te dünyanın üç büyük donanmasından biri olarak kayıtlara geçmişti.[253] 1913'te sömürgeci Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalı devletler dünyamızdaki toplam nüfusun yüzde 57'ini barındırmakta, yeryüzünün yüzde 58'ini denetim altında tutmakta ve küresel gayrisafi hasılanın yüzde 79'unu üretmekteydiler.[254] Aslında Amerikan ordusunun büyümesi ve gelişmesi içsavaştan sonra başladı. Silahlanma harcamaları o dönemden sonra artırıldı. Dev şirketlerin ve üretim fazlasının ortaya çıkmasıyla yeni pazarlar arayışına -tabii ki bu barışçı şekilde değil, tam tersi saldırgan bir biçimde- çıktı. Dünya ticaretinde söz sahibi olma hırsı yüzünden güçlü bir Amerikan ordusuna ihtiyaç duyuluyordu. Bu konuda zemin de hazırdı. Çünkü Amerikan başkanları tarihine baktığımızda, askeri kökenli başkanların çokça varlığı oldukça ilginçti. Militarist olmadığını iddia eden bir ulus çok sayıda asker kökenli başkan tercihi yapmıştı. Görülen

250 Ünal Gündoğan, *Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya*, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s.53.
251 Gerger, *age.*, s.95.
252 Panitch ve Gindin, *age.*, s.53-63.
253 Lefebvre, *age.*, s.18.
254 Ferguson, *age.*, s.320.

o ki Amerikan ulusu çoğu zaman asker kökenli devlet adamlarına sıcak bakmıştı.[255]

1914 yılında Batılıların büyük dünya savaşı patlak verdi. Amerikalı karar alıcılar önceleri savaşa girmeye istekli olmamalarına rağmen 1918 yılında kendilerini Avrupa siperlerinde buldu. ABD'nin müdahalesi kaçınılmaz bir hal aldı. Çünkü hem askeri hem finansal bir kilitlenmeye doğru sürükleniliyordu. Kongre'de bir komisyon kuruldu. Birleşik Devletler 6 Nisan 1917 günü Avrupa'nın savaşına İngiltere ve Fransa'nın yanında katılma kararı aldı.[256] Amerikan ordusu önce 80.000 sonra 118.000 ve daha sonra 250.000 asker ile Avrupa kıtasına geçti. Fransa'daki Amerikan ordusu 1.750.000 gibi inanılmaz bir miktara ulaştı.[257] ABD kısa bir süre savaşmış olmasına rağmen 116.000 Amerikan askerini kaybetmiş ve 204.000 yaralısı vardı. Tabii Amerika'nın savaşa girmesi ırkçılığı bitirmemişti. Askeri kampta eğitim gören siyah askerler beyazların hatta polislerin saldırılarına karşılık verince büyük çatışmalar çıktı. Avrupa'da askerlik yapan siyahlara savaş sırasında geri hizmet görevleri verildi. Bununla birlikte 40.000 siyah askerden oluşan 92. ve 93. Muharip Piyade Tümenlerinde beyaz askerlerin siyahlarla birlikte çarpışmaları huzursuzluk yaratınca 93. Tümen Fransızlara verildi. Amerikan üniforması giyen ama Fransız mığferleri ve silahlarıyla donatılmış 93. Tümenin 369. Piyade Alayı büyük kahramanlıklar gösterdi. Bunun yanında vatandaş kabul edilmeyen askere alınmayan Kızılderililer içerisinden de 6.500 civarında kişi askere alınmıştı. 1919 yılında Kongre savaş gazisi olan sınırlı sayıda Kızılderiliye vatandaşlık verdi. Kuruluşundan yıllar sonra 1924 yılında bütün Kızılderililer vatandaşlık hakkına kavuştu.[258] Nereden nereye gelinmişti. Amerika kıtasının yüzyıllardır sahipleri olan Kızılderililer ancak 1924 yılında ABD vatandaşlığına kabul edilmişti.

ABD'nin savaşa girmesi dış politikasını belirlediği gibi iç politikada da olukça etkili oldu. Amerikan tarihinin en baskıcı yasaları çıktı. 1917 Casusluk Yasası ve 1918 Fitne Yasası konuşmaya sınır getirmiş ve muhalefeti kontrol altına almışlardı. Amerika'da yüzlerce insan savaşı eleştirdikleri için hapse atıldı. Savaşa muhalefeti engellemek için sayıları gittikçe artan ajanlar büyüyen bir federal bürokrasinin

255 Gerger, *age.*, s.94.
256 Haydar Çakmak, *ABD'nin Askeri Müdahaleleri 1801'den Günümüze*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2016, s.323.
257 Nevins ve Commager, *age.*, s.461.
258 Connolly, *age.*, s.109.

parçası oldu. 1913 yılında 1 milyar dolar bile olmayan federal bütçe 1918 yılında 13 milyar dolar gibi inanılmaz bir düzeye çıktı.[259] Yine baskıcı yasalardan biri olarak 1917 Göç Yasası kabul edildi. Bu yasak tüm bir coğrafi bölgeden gelen Asyalıları yasakladı. Buna ek olarak suçluları, delileri, eşcinselleri, aptalları, alkolikleri, anarşistleri, çok eşlileri, gerizekâlıları, saralıları, dilencileri derken, bir şekilde zihnen ve fiziken kusurlu herkesi kapsıyordu.[260] Birleşik Devletler göç politikasının ırkçı seçiciliği tartışılmazdı. Amerika oldukça seçici ve elit bir göçmen ülkesine dönüştü. Amerika savaşa girdiğinde her iki taraf da hidrojen, fosjen, hardal ve siyanür gibi ölümcül maddeler kullanıyordu. Amerikan devleti geniş çaplı bir kimyasal savaş araştırma programını devreye soktu. Amerikalı kimyagerler ve Amerikalı karar alıcıların işbirliği sonucu ABD'nin kimyasal silah kullanımında yeni bir ölümcül silah geliştirdiği açıklandı. Amerika Birleşik Devletleri, hem Güney hem de Kuzey Amerika'daki insanları yok edecek kadar gaz üretti. Birleşik Devletler müttefiklerine sadece askeri alanda yardımcı olmadı. Avrupa devletlerine savaş boyunca Amerika'dan gıda, mühimmat, hammadde ve mamul mal ithalatına fon da sağladı, büyük oranda borç verdi. Tabii ki bu süreçte ABD ihracatı ikiye katlanmış ve doların uluslararası para birimi olma hikâyesi başlamıştı.[261] Birleşik Devletler ekonomisi 1920'li yıllara, savaşta harap olmuş Avrupa'ya göre daha sağlam adım attı. En önemlisi de alacaklı olmasıydı. Savaş borçları ve tazminatları ABD ile İngiltere, Fransa ve diğer ülkeler arasında bir borçlu-alacaklı durumu ortaya çıkardı. Savaş ile birlikte Birleşik Devletler dünyanın en büyük alacaklı ülkesi oldu.[262]

Birinci Dünya Savaşı bittiğinde Avrupalı güçler tükenmiş bir durumdayken Birleşik Devletler dünya sahnesine çıktı. Bu yeni gücün başkanı Woodrow Wilson barış anlaşmasının mimarlarından oldu. Tabii ki bu barış kısa sürecekti. Wilson, Milletler Cemiyetinin kurulmasını önerdi. Ancak bu fikir Amerikalılar tarafından kabul görmedi. Avrupa'dan ve sorunlarından uzak durulmak isteniyordu. Bu arada Milletler Cemiyeti Sözleşmesi sadece beyaz düzen içindi. Çünkü Wilson ırkçı bir başkandı. Beyazların üstünlüğüne inanan siyahların, Afrikalıların, Güney Amerikalıların ve Asyalıların aşağı

259 Stone ve Kuznick, *age*., s.14-24.

260 Stephen D. King, *Küreselleşmenin Sonu*, (Çev.) M. Murtaza Özeren, Profil Kitap, İstanbul, 2019, s.169.

261 Panitch ve Gindin, *age*., s.61.

262 M. Kemal Doğru, *"Yeni Anlaşma" Mümkün Mü?*, NotaBene Yayınları, Ankara, 2015, s.15.

ırk olduğunu savunan despotik biriydi. Bu konuda Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne "Irkların eşitliği"ne ilişkin bir maddenin konmasına karşı çıktı. Açıkçası Wilson da diğer başkanlar gibi ABD'nin Tanrı tarafından seçilmiş olduğuna inanıyordu ve aşağı ırklara uygarlık götürme hedefiyle hareket eden sömürgeci ve ırkçı bir dünya görüşüne sahipti.[263] Savaş döneminde Rus ve Çinli göçmenler ülkeden gemilerle gönderildi. Şunu söyleyebiliriz ki Nazizm ve faşizmden önce sistemli Amerikan ırkçılığı vardı. Bu arada savaş Avrupa topraklarında bitmişti. Lakin Rusya'nın uçsuz bucaksız topraklarında Bolşevik Devrimi sonrası Sovyet Rusya'nın ortaya çıkması yeni bir savaşa yol açtı. Rusya'da yaşanan içsavaş sırasında Kızıl Ordu'ya karşı mücadelede ABD birlikleri de yer aldı. Artık Sibirya'da, Vladivostok'da, Arşangel'de, Murmansk'da Amerikan askerleri Rus topraklarında Bolşevik Devrimine karşı savaş veriyordu. Hatta Kızıl Ordu'ya karşı kimyasal silahlar bile kullanıldı. Birinci Dünya Savaşı bittiğinde Amerikan üstünlüğünün temelleri atıldı. Amerikan topraklarına tek kurşun sıkılmamış, tek bomba düşmemişti. En başta Amerikan finans sermayesi oldukça büyük kârlarla Avrupa'yı kendisine borçlandırdı. Avrupa'nın Birleşik Devletlerine borcu, 10 milyar doları geçmişti. Avrupa'nın kentleri, sanayileri yıkılmış, 10 milyondan fazla insan ölmüştü. Uluslararası tefecilikte artık Amerika tek aktördü. Borsadaki şirketlerin hisseleri büyük oranda yükseldi. Dünyanın mali merkezi Amerika'ya doğru kaydı. Silah sanayisinin gelişimi ile kimya işletmeleri ve metalürji konusunda dünyanın önde gelen ülkesi oldu.[264]

Amerikan üstünlüğünün temelleri atılırken sorunlar da yaşanıyordu. 1919 yılında 4 milyondan fazla Amerikalı işçi daha iyi koşullar, yüksek ücret ve organizasyon hakları için grev düzenledi.[265] 1920-1930 yılları arasında ne işçiler ne çiftçiler gelişme ve refahtan paylarını aldılar. 1920-1921 yılları arasında tarım ürünlerinde fiyatlar yarı yarıya ani bir düşüş yaşadı. Yarım milyon çiftçi topraklarını kaybetti. 1930'a doğru Amerika'daki çiftliklerin yüzde 42'si kiracılar tarafından işletiliyordu. Rehin yolu ile borçlanma sonucu 9 milyar dolar gibi büyük bir rakama ulaşıldı. Bir yandan da 1927-1932 yılları arasında Amerika'daki çiftliklerin onda biri kadar bir bölümü açık artırma sonucu haciz muamelesiyle karşılaştı. 1920-1932 yılları arasında tarım ürünlerinden elde edilen gelir, 15.5 milyar dolardan 5.5

263 Gerger, *age.*, s.139-140.
264 Gerger, *age.*, s.153-154.
265 Stone ve Kuznick, *age.*, s.37.

milyar dolara düştü.[266] Savaş sonrası dış ticaret yüzde 40 düşüş gösterdi. 1921 yılında ülkede durgunluk ve işsizlik yükseldi. İşsiz sayısı 5 milyona yaklaştı, iflaslar çoğaldı. 1914 yılında Amerika'da 4.500 milyoner vardı; 1926 yılına geldiğimizde bu rakam 11.000, daha sonra 1927'de 15.000-20.000 civarına yükseldi. Sermayenin büyümesi ve tekelleşmesi inanılmaz boyutlara çıktı.[267] Tabii ki bu Amerikan hükümeti tarafından da destekleniyordu. ABD 1922 yılında Fordney-McCumber Gümrük Yasası ile tüm mallarda gümrük hadlerini ortalama yüzde 38 arttırma kararı almıştı.[268]

Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra ABD siyasi olarak yeniden içe dönmüş ancak iktisadi olarak dünyaya açılmaya başlamıştı. Amerika dünyanın en büyük ihracatçısı ve İngiltere'den sonra en büyük ikinci büyük ithalatçısı seviyesine yükseldi. Avrupa'ya yatırımlar yapıldı. 1920'lerin ortalarında ekonomik büyüme yüzde 7 oldu. 1923-1929 yılları arasında New York Borsası'nda hisse değerleri 15 kat değerlendi. Piyasanın aşırı hareketlendiğine dair uyarılar yapılmasına rağmen kimse bunu ciddiye almayı düşünmedi.[269] Aslında 1929 yılında Birleşik Devletlerde sanayi üretimi de düşmeye başlamıştı. Sonunda 24 Ekim 1929 tarihinde "Büyük Buhran" resmen patladı. New York Borsası 1927'de başlayıp Haziran-Temmuz 1928 diğeri Nisan-Haziran 1929'da olmak üzere iki kez hızlı bir şekilde güçlü bir çıkışın ardından aniden çöküş yaşadı.[270] Birleşik Devletleri buhrana sürükleyen aslında tam olarak bu değildi, çünkü nüfusun sadece yüzde 1'i hisse sahibiydi. Lakin borsadaki düşüş iktisadi durumun kötüleşeceğinin göstergesiydi. Amerikan halkı için kemer sıkma durumu ortaya çıktı. 1930 yılında tüketim mallarındaki harcamalar yüzde 20 oranında düştü, işçiler hızla işten çıkarıldı, fabrikalar kapanmaya başladı, halk borçlarını ödeyemez duruma düştü. Bankaların kapanmasıyla Amerikan halkının yaptığı tasarruf da yok oldu. 1929-1933 yılları arasında Birleşik Devletler bankalarının yüzde 20'si kapandı. Bazı bölgelerde halk eski usul takas ekonomisine döndü. 1933-1935 yılları arasında yaşanan şiddetli fırtınalar ve kuraklık sonucu buhranın etkileri daha da derinleşti. Makineleşen tarım yöntemleri sonucu büyük toprak erozyonları yaşandı. Tozlar ve açlık

266 Nevins ve Commager, *age.*, s.473.
267 Gerger, *age.*, s.159.
268 Ahmet Söylemezoğlu, *Küresel Ekonomik Düzen*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2020, s.30.
269 Connolly, *age.*, s.119.
270 Bernard Gazier, *Büyük Buhran / 1929 Krizi*, (Çev.) Ayşen Gür, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018, s.11.

yüzünden ölümler baş gösterdi. 1940 yılında iki buçuk milyon Amerikalı bölgesini terk etti.[271] Ekonomik çöküş sonucu ırkçılık ve ayrımcılık Afrika kökenli Amerikalılar için daha da arttı. Ayrıca şehirler de siyah işsizliği 1932 yılında Güney'de yüzde 50'ye çıktı. Kuzey'de de durum oldukça kötüydü. Philadelphia'da siyahi işsizliği yüzde 56'ya ulaştı.[272] Kırsalda yaşayanlar hızla şehirlere göç etti. Kapanan fabrikalar yanında açık olan fabrikalar da kapasitelerinin ancak yüzde 20-30'uyla çalışıyordu. İşsiz sayısı 1931'de 6, 1932'de 12, 1933'te 15 milyon civarına yükseldi. Bu inanılmaz işsizlik rakamları sonucu işsizlik toplumsal bir afete evrildi. İşsizlik yüzde 25-30'lara yükselmiş, ulusal gelir de 1929'daki 87.4 milyar dolardan 1932'de 41.7 milyar gibi bir orana gerileyerek neredeyse yarı yarıya azaldı.[273] Böylece Amerikan Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) yüzde 50 oranında azaldı. Sanayi üretimi de yüzde 50'nin altına düşerken, vergi gelirleri yüzde 60 düştü. Bankacılık sistemi iflas etti. Sokaklar evsizlerle doldu. Bütün şehir ve kasabalarda uzun ekmek kuyrukları vardı.[274] 1837 krizi, üç-dört yıl devam etti. 1873 krizi beş yıl sürdü, büyük 1893 krizi bile 1897 baharında bitmişti; 1904, 1907 ve 1921 krizleri de kısa bir zaman sürmüştü. Lakin 1929 krizi neredeyse 10 yıl devam etti. Böylesine uzun bir yoksulluk ve felaket dönemi görülmemiş bir şeydi. Bu krizin öncekilerden farklı olmasının en büyük özelliği kıtlık değil, bolluk yüzünden olmasıydı.[275] Aslında Amerikan tarihi bir krizler tarihidir. Ekonomik zenginliğin ve bolluğun olmasına rağmen servet ve malların eşitsiz, orantısız bir şekilde dağılımı bu krizlerin oluşmasında en büyük faktördür. 1929 yılında bankacılık dışında kalan 300.000 özel şirketin sadece 200'ü dev hacimli olup geri kalan 299.800'ün toplamından çok daha büyüktü. Bu 200 şirket o dönemde Britanya Krallığı'nın tüm zenginliğine eşitti. Bunun yanında 50 dev banka vardı ki bu küçük azınlıkla birlikteydi.[276]

Amerika'da büyük buhran sonucu sorunlar bitmiyordu. 1932 yazında 20.000 işsiz savaş gazisi Washington'a yürümeye başladı, kentte geçici barakalar kuruldu. Hükümetin 1945 yılında ödeneceği sözünü verdiği ikramiyelerin kriz yüzünden erken ödenmesini talep ettiler. Bu barışçıl toplanma sonucu Amerikan ordusu tanklarla geldi. Olaylara müdahale sürecinde gaz bombaları atıldı, iki gazi

271 Connolly, *age.*, s.120.
272 Stone ve Kuznick, *age.*, s.61.
273 Gerger, *age.*, s.167.
274 Stone ve Kuznick, *age.*, s.47.
275 Nevins ve Commager, *age.*, s.482.
276 Türkkaya Ataöv, *Amerikan Başkanları*, İleri Yayınları, İstanbul, 2009, s.102.

vuruldu, çocuklar gaz yüzünden oksijensiz kaldı. Bu orantısız güç sonucu öfke yükseldi.[277] Ayrıca Detroit'te açlık yürüyüşü düzenlendi. Açlık yürüyüşüne katılanlara polis göz yaşartıcı gazla müdahale etti.[278] Açlık, yoksulluk, protestolar ve polis şiddeti Amerika'da hiç bitmeyecekti. Amerikan ulusu bir güven bunalımı geçiriyordu. Birleşik Devletler tarihinin en derin ve en büyük güven bunalımı kalıcı izler bırakacaktı. Bu kalıcı hasarları bütünüyle silmek için olmasa da, en azından yatıştırmak için 20 yıl gerekecekti. Amerikan ulusu bu kötü durumu değiştirmek için seçimlerde karşılarına ilk çıkana oylarını verdi. Kasım 1932'de seçilen Franklin D. Roosevelt, 4 Mart 1933 yılında koltuğuna oturdu. Başkan göreve başladıktan sonra hızla yeni yasalar çıkarttı. Bu yasaların kapsamı eşsiz olmakla birlikte bütünü Amerikan ulusunun alışkanlıklarını, geleneklerini, siyasetini ve ekonomisini tepeden tırnağa yeniden dizayn ediyordu. Amerikan toplumunun kurumlara olan güveni yeniden yükseldi. Bu süreçten Amerikan ekonomik sistemi de oldukça etkilendi. Devletin müdahalesi artmış, liberalizmin uygulama alanı daraltılmış ve kapitalizm dönüşüm geçirmişti. Siyasal düzen de etkilendi. Devlet ile eyalet arasındaki denge artık federal hükümet lehine değişti.[279] Roosevelt liderliğinde federal hükümet geniş çaplı bir iş yardımı projesini devreye soktu. Halk okullarda, inşaatlarda ve kütüphanelerde işe girdi. 1935 yılında işsizlik maaşı dağıtılmaya başlandı. 10 yıl boyunca Amerikan ulusunun üçte biri devlet yardımı aldı. Amerika yavaş yavaş ayakları üzerinde durmaya çalışıyordu.[280] Amerika'da devlet kapitalizmi yaşanıyordu.

Birleşik Devletler ekonomik savaşla uğraşırken Avrupa'da yeniden savaş rüzgârları esmeye başladı. ABD ile ırkçılık konusunda yarışan Almanya ve İtalya'nın faşist hükümetleri ortaya çıktı. Uzakdoğu'da ise Japonya'nın faşist yönetimi genişleme arzusuyla hareket ediyordu. Savaş tamtamları sadece Avrupa için değil, dünya için yeniden çalmaktaydı. Yaklaşan yeni bir dünya savaşının sesleri yine Avrupa merkezli olarak duyuluyordu. 1930'dan sonraki yıllarda Almanya, İtalya ve Japonya gibi totaliter devletler de sömürge hırsıyla yanıp tutuşmaktaydı. Bu ırkçı emperyalist devletler hem komşularını hem dünyanın farklı bölgelerini işgale kalktılar. Birleşik Devletler

277 Connolly, *age.*, s.121.
278 Niall Ferguson, *Paranın Yükselişi*, (Çev.) Barış Pala, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s.196.
279 Remond, *age.*, s.117-124.
280 Connolly, *age.*, s.123.

ise gelişmeleri kayıtsızlıkla takip etti. Amerikan aklı bu gelişmeleri yüzyıllık rakiplerin mücadelesi olarak görmekteydi.[281] İşte bu yüzden Amerika 1939 yılının Eylül ayında Avrupa'da savaş patladığında bir kez daha tarafsız olduğunu ilan etti. Aslında Birleşik Devletler 1930'lu yılların ortalarında yeniden uluslararası alanda soyutlanma taraftarıydı. 1935-1937 tarafsızlık anlaşması ise ABD'nin savaşan ülkelere kredi vermemesini, yurtdışındaki olaylara girmemesini ve savaşan ülkelere silah satmamasını sağlamıştı. Ancak 7 Aralık 1941'de Japonların Pearl Harbour'daki Amerikan askeri üssüne saldırmasıyla ABD savaşa girecekti.[282]

Roosevelt tarafından 1942'de başkanlık kararnamesi 9066 imzalandı. Kararname yabancı düşman soyundan olan kişilerin hapsedilmesine yol açtı. Savaş sona erene kadar üçte ikisi Amerikan vatandaşı olan 120.000 Japon-Amerikalı kadın ve çocuk demeden evlerini ve mallarını bırakarak toplama kamplarına gönderildi. Birçok toplama kampı inşa edildi. Daha sonra yapılan açıklamaya göre Japon asıllı bu Amerikalılar herhangi bir yanlış davranışta bulunmamıştı. Birleşik Devletler, Almanya ve İtalya ile de savaş halindeydi ama İtalyan ya da Alman kökenli Amerikalılardan çok küçük bir kısım tutuklandı. Daha ilginci ise bu tutuklananlar arasında Hitler Almanya'sından kaçan Yahudilerin de yer almasıydı. Kendilerini yeniden toplama kamplarında bulmuşlardı.[283] Hatta 1944 yılında, *Life* dergisi, "ilginç" bir hikâyeyle birlikte, "Pasifik'teki nişanlısının kendisine gönderdiği bir Japon kafatasıyla poz veren çekici bir sarışının tam sayfa fotoğrafı"nı basmıştı.[284] Sadece bununla kalınmamıştı. Başkan Roosevelt'in danışmanı, "Japon sivillerin ortadan kaldırılmasını" daha 1945 Nisan'ında istemişti. Sonraki Başkan Truman ise Japonlara "vahşiler" ya da "ilkel insanlar" demeyi tercih ediyordu.[285] Irkçılık konusunda 1920-1930'lu yıllarda Birleşik Devletler "ırksal hijyen" ve ırk ıslahı macerasında Almanlardan ilham almıştı. Carnegie ve Rockefeller gibi zenginler bu araştırma fonlarına katkıda bulunarak sözde saygınlık kazanmışlardı. Hatta Kaliforniya gibi bir eyalet insanları zorla kısırlaştırmanın yolunu açtı. Diğer eyaletler de ondan geri kalmadı. Birleşik Devletlerde zorunlu öjenik uygulama-

281 Nevins ve Commager, *age.*, s.493-494.
282 Connolly, *age.*, s.123.
283 Kerrigan, *age.*, s.166.
284 David E. Stannard, *Amerika'nın Soykırım Tarihi*, (Çev.) Şaban Bıyıklı, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2018, s.490.
285 Rolf Winter, *Küstah Amerika*, (Çev.) Yasemin Kara, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1992, s.159.

ları çerçevesinde 60.000'den fazla engelli insan kısırlaştırıldı. Yine hapishanede bulunan bir kısım insan zorunlu kısırlaştırma gördü. Nazizm ve faşizmden önce 1900'lü yıllarda Amerikan Psikoloji Derneği beyaz ırka mensup kişilerin siyah insanlarla evlenmemesini tavsiye etti. Aynı dernek 2013 yılında ise bu sefer siyah kadınlarla gerçekleşen evliliklerin daha kısa sürdüğünü bu yüzden ırklar arası evliliğin tercih edilmemesini ifade etti.[286] İnanılmaz şeyler değil mi? Yine birçok Amerikalı beyaz psikolog Afrika kökenli siyahi Amerikalıların Avrupa kökenli beyaz Amerikalılara göre zekâ bakımından doğuştan geri olduklarını yıllardır kanıtlama çabasındadır.[287] Bunlara ek olarak Amerikan ders kitaplarında Kızılderililere yalnızca birkaç paragraf ayrılmıştı; paragraflardan birinin başlığı "Kızılderililer Geri Kalmıştır"[288] idi. Ne acıdır ki Hitler de *Kavgam* isimli eserinde ABD'nin ırk ıslahı konusundaki liderliğini övmüştü. Bunun yanında Birleşik Devletler savaşa girene kadar Amerikalı şirketler Nazi Almanyası ile yoğun şekilde iş yaptı. Bu şirketler arasında Coca-Cola, Standart Oil, General Motor (GM), Gillette, Singer, United Fruit, East Kodak, IT&T, Westinghouse ve Woolworth gibi oldukça bilinen markalar vardı. Bunun yanında Uluslararası Ödemeler Bankası, JP Morgan, Chase ve Union Bank Nazilerle çalıştı. Firestone, GM ve Ford gibi dev Amerikan şirketleri faşistler ve nazilere imalat makineleri, lastik ve kamyon yaptı. Amerikan kapitalisti Henry Ford ise bu ırkçılara kamyon sağlamaktan fazlasını gerçekleştirdi. 1921 yılında "Uluslararası Yahudi" başlıklı, Yahudi düşmanı makalelerden derlenmiş bir koleksiyon yayımladı. Ayrıca, "Siyon Liderlerinin Protokolleri"nin 500.000 kopyasının basım masraflarını karşıladı. Tabii ki bu eserlerin en büyük müşterisi ve okuyucusu Nazi ve faşist liderler oldu. Savaş sonrası Nürnberg mahkemelerinde Nazi liderleri bu kitapların üzerlerinde etkisi olduğunu ifade edecekti.[289]

Avrupa'da ve Uzakdoğu'da yaşanan ırk ayrımcılıkları Birleşik Devletlerde de devam ediyordu. 1943 yazında ırk çatışmaları patlak verdi. Güneydeki siyahların kuzeye iş bulmak için akın etmesi, saldırıları artırdı. Bu saldırılarda çoğu siyah öldü. Orduda da ırkçılık devam ediyordu. Amerikalı siyahlar ayrılmış birliklerde görev yapmaktaydı. Genellikle savaş dışı işlerde inşaat ve kamyonculuk gibi

286 Özgan, *age.*, s.440-441.
287 Jared Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, (Çev.) Ülker İnce, Pegasus Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.9.
288 Charles C. Mann, *1491*, (Çev.) Cevdet Çiner, T&K Yayınları, İstanbul, 2018, s.28.
289 Stone ve Kuznick, *age.*, s.83-88.

alanlarda kullanıldılar. Çok kötü koşullarda kaldıkları gibi ayrıca restoran ve barlara girişleri de yasaktı. Açıkçası siyahlar ülkeleri için hizmet edebilir ama ülke onlara hizmet edemezdi anlayışı hâkimdi. Sadece siyahlar mı Amerikan topraklarının öz sahipleri yerliler de askeri hizmete mecbur edilmişti. Oysa çoğu eyalette oy kullanmalarına bile izin yoktu.[290] 1930'lu yıllarda günbatımı kasabaları diye bilinen, güneş battıktan sonra başta siyahların, Yahudilerin ve Meksikalıların alınmadıkları kasabalar vardı. Bu kasabalar da yemek veya tuvalet kullanımı beyazların girdiği yerlerin dışındaydı. Kola makinelerinin üstünde bile "sadece beyaz müşteriler için" yazıyordu. 1936'da durum öyle vahim bir hal almıştı ki yollardaki Afro-Amerikalılar için "Green'in Siyahi Şoförler İçin Kitabı" yayımlandı. Kitapta hava kardıktan sonra siyahi şoförlerin girmelerine izin verilen yerlerin listesi vardı.[291] İnsanın aklı almıyordu. En kötüsü de 1870'lerden 1960'lara kadar Amerika'da birçok kentte insanat bahçeleri (hayvanat) yer alıyordu. Bu insanat bahçelerinde siyahi erkek, kadın ve çocuklar parmaklıklar ardından teşhir ediliyordu. Bu insanlar "nadir hayvanlar" gibi görücüye çıkıyordu.[292] Başkan Truman'ın da önceki ırkçı başkanlardan farkı yoktu. O İkinci Dünya Savaşı'ndan çok önce siyahlardan, Çinlilerden ve Japonlardan nefret ediyordu. Hatta Meksikalıları yaltakçı, Yahudileri pis ve diğer grupları da aşağılayıcı isimler ile niteliyordu.[293] Kadınlara da bakış açısı da farklı değildi. 1933'e kadar Amerikalı kadınların (beyaz ve siyah fark etmiyor.) emeklilik hakları bile yoktu. Ancak 1937'de yasa çıkartılabildi. Tabii emekli ilk kadın maaşını ancak 1940 yılında alacaktı.[294] Oysa kadınlar Amerika'da iş hayatının içerisinde büyük oranda vardı. Ama haklarını 164 yıl sonra alabileceklerdi.

İkinci Dünya Savaşı için ABD önceden hazırlıklıydı. Bu hazırlıkların başını da iki okyanusta görev alabilecek bir donanmanın inşa edilmesi çekiyordu. Savaşın başlamasıyla Amerikan şirketleri verilen siparişler sonucu savaş üretimine geçti. Birleşik Devletler boş durmuyordu. Grönland ve İzlanda'nın işgali, destroyer üsleri anlaşması ABD'ye Atlantik'in üzerinde deniz ve hava üsleri sağlamıştı. İngilizler ve Amerikalılar o günlerden itibaren gizli bilimsel sırları ve tek-

290 Connolly, *age.*, s.133-137.
291 Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, *Dar Koridor*, (Çev.) Yüksel Taşkın, Doğan Kitap, İstanbul, 2020, s.94.
292 Ruhi, *age.*, s.89.
293 Stone ve Kuznick, *age.*, s.159.
294 Alev Alatlı, *Suç Ortağı Hollywood*, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.370.

nikleri birbirileriyle paylaşmaya başladı. Atom ve radar araştırması gibi önemli konularda ortak çalıştılar. Amerikan ordusu 10 milyon insanı fiili hizmete aldı. Amerikan üretim kapasitesi de düşman devletlerden daha büyüktü. Başkan Roosevelt, ABD'nin "demokrasinin silah deposu" hedefini koydu. Amerikan halkı da bunu destekledi. 1940'tan 1945'e Japonya'nın yenilgisine kadar süren beş yılda Amerikan endüstrisi 3 milyon makineli tüfek, 300.000 kadar uçak, 86.000 tank, her çeşitten 71.000 gemi ve 55 milyon ton ticaret gemisi ile tarihte görülmemiş bir savaş makinesine dönüştü.[295] Amerikan savaş makinesinin gücüyle birlikte müttefikler Avrupa'da zafer ilan etti. Şimdi sıra Japonya'nın yok edilmesindeydi. 1945'te Tokyo'ya beyaz fosfor, termit, napalm ve başka yanıcı maddeler içeren bombalar taşıyan 334 uçak saldırdı. Bombalar neredeyse 42.000 metrekare alanı yok ederek 100.000 civarı insanı öldürmüş ve belki daha fazlasını yaralamıştı. Amerikan bombardımanı sonucu 100'den fazla Japon şehri ateşler içinde kaldı.[296] Fakat ABD asıl öldürücü darbeyi vurmamıştı. 1945 yılının Nisan ayında Roosevelt'in kalp krizi sonucu hayatını kaybetmesinden sonra yerine Harry S. Truman geçti. Bu sırada gizli olarak yürütülen Manhattan Projesi'yle birlikte iki atom bombası üretildi. Japonya hızla teslim sürecine doğru yol alırken Başkan Truman İngiltere'nin de onayı ile sanayi ve askeri garnizon kenti Hiroşima'ya ilk atom bombasının atılmasına karar verdi. Japonya bu saldırıdan sonrada teslim olmayınca sadece üç gün sonra liman kenti Nagazaki'ye ikinci bir atom bombası daha atıldı. Japonlar pes etti. Böylece İkinci Dünya Savaşı sona erdi.[297]

Birleşik Devletlerin Japon topraklarına yolladığı iki atom bombası bugün bile tartışma konusudur. Nazi zulmüyle karşılaştırılan bu Amerikan bombaları sonucu 1945 sonuna kadar 140.000 kişinin ve 1950'ye kadar da 200.000 insanın öldüğü düşünülüyor. Bombaların etkisi ile insanların iç organları saniyeler içinde buharlaşmış ve kömürleşmişti. Yaralananlar ise yıllarca bu acıyla yaşadı. Aslında Amerika'da da durum farklı değildi. Amerikalı uzmanlar, 1943'ten beri atom sanayisinde çalışan 600.000'den fazla insanı kalıcı ve belki de ölümcül hastalıkların öldürdüğünü kabul ediyor. 1944-1947 yılları arasında ABD'nin kuzeybatısında yaşayanların yoğun miktarda ışına maruz kaldığı ortaya çıktı. Hatta Çernobil faciasının boyutlarından pek farkı olmayan Three Mil Adası'ndaki atom reaktöründeki

295 Nevins ve Commanger, *age.*, s.507-510.
296 Stone ve Kuznick, *age.*, s.167.
297 Connolly, *age.*, s.141.

sızıntılar çok kötüydü.[298] Bu arada nükleer enerjiden elektrik elde eden ilk ülke 1957 yılında Birleşik Devletler oldu. Bu tahribat gücü çok olan ve atom bombasını aratmayacak riske sahip, dünyada işletmede olan 450 nükleer santralin 99 tanesi ABD'ye aittir.[299] Tabii bu tehlikeli sistemde yine Batılı ülkeler lider konumdadır. Nükleer enerjinin ilk ortaya çıkışı da yine askeri amaçlar içindi. ABD insanlık namına ne icat ettiyse ilk olarak militarist bir temele sahipti. Sovyetler Birliği bu durumdan hiç memnun olmadı. Gücünü yitirmiş bir devleti yenmek için atom bombasının gerekli olmadığını biliyorlardı. Daha sonra asıl hedefin kendileri olduğunun sonucuna vardılar. Aslında Birleşik Devletler bütün dünyaya mesajı açık bir şekilde verdi.[300] Atom tekelini elinde bulunduran Amerikan ordusu dünyanın en büyük ölüm makinesine dönüştü. Dünyayı nükleer silahlar ile tanıştıran ne Sovyetler ne Çin ne Hindistan olmuştu. Ayrıca Amerikan kayıpları, içsavaştakinden daha azdı. Sonuçta Amerikan topraklarına Pearl Harbor baskını dışında tek mermi atılmamıştı. Amerikan ekonomisi de büyük buhranı savaş sanayisinin yakaladığı hızlı büyümeyle aştı. Savunma sanayi ve askeri yatırımlar özel yatırımlara göre ekonominin canlanmasında iki katı rol oynadı. Askeri yatırımlar o dönemde sermaye birikiminin yüzde 60'ına karşılık geldi. Savaş sonunda dünya nüfusunun yüzde 6.3'ünü oluşturan Birleşik Devletler dünya zenginliğinin yüzde 50'sine sahip bulunuyordu.[301] ABD yeryüzündeki hizmet ve malın nerdeyse yüzde 50'sini üretir duruma geldi. Birleşik Devletler dünyadaki yatırımların dörtte üçünü ve altın rezervlerinin üçte ikisini elinde bulunduruyordu. Amerikan sanayi üretimi savaş sırasında yıllık bazda yüzde 15 artış gösterdi.[302] Birleşik Devletler enerjide de hızla yükseldi. 1945 yılında her üç varil petrolden ikisi ABD'de üretildi. 20. yüzyılın petrol gücü Birleşik Devletlerdi.[303] Savaş sonunda Amerika Birleşik Devletleri kendisini "bolluk ülkesi" olarak tanımladı.[304] Birleşik Devletlerin bolluk ülkesi haline gelmesinde nasıl siyah emek gücünün yüksek oranda etkisi varsa korumacı önlemler de o kadar etkili oldu. Net ifade etmek gerekirse ABD ne zaman liberalizm savunucusu oldu derseniz bu ancak ABD'nin küresel gücünü kazandığı İkinci Dünya Savaşından sonra

298 Winter, *age.*, s.172.
299 Necdet Pamir, *Enerjinin İktidarı*, Hayykitap, İstanbul, 2017, s.128-129.
300 Stone ve Kuznick, *age.*, s.177-181.
301 Gerger, *age.*, s.199-203.
302 Stone ve Kuznick, *age.*, s.192.
303 Raj Patel ve Jason W. Moore, *Yedi Ucuz Şey Üzerinden Dünya Tarihi*, (Çev.) Serkan Gündüz, Kolektif Kitap, İstanbul, 2019, s.173.
304 Harrington, *age.*, s.6.

gerçekleşti. İşte o zaman dış ticaretini serbestleştirdi ve serbest ticaretin en ateşli savunucusu oldu. Yine de ABD hiçbir zaman Birleşik Krallık gibi sıfır tarife rejimini uygulamadı. ABD, 1860-1932 yılları arası İngiltere'nin serbest ticaret döneminde olduğu kadar serbestleşmemiştir. Amerika "gizli" korumacı önlemler konusunda oldukça agresifti.[305] Bunun yanında Amerikan devleti yeni teknolojilere ve askeri sektöre oldukça büyük finansal destekler verdi.

Savaşta 16 milyondan fazla Amerikalı görev aldı. Amerikan kaybı 292.000 civarındaydı.[306] Savaş sona erdiğinde 27 milyon Rus, 20 milyon ile 10 milyon arası Çinli, altı milyon Yahudi, beş buçuk milyon Alman, üç milyon Polonyalı, iki buçuk milyon Japon ve bir buçuk milyon Yugoslav olmak üzere 60 milyondan fazla insan hayatını kaybetti. İngiltere, Fransa, Avusturya, Romanya, Macaristan ve İtalya'nın her birinde 33.000-250.000 arasında insan öldü.[307] Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşı bittiğinde askeri ve ekonomik olarak dünyanın en büyük gücü oldu. Amerika için hikâye bundan sonra başlıyordu. Faşizme karşı ortak mücadele veren Rusya ve ABD savaş bittikten sonra kozlarını paylaşacak iki düşman ülke olarak tarih sahnesinde yerini aldılar.[308] Bu tarihten sonra 20. yüzyılın "Rus Yüzyılı" mı yoksa "Amerikan Yüzyılı" mı olacağı hakkında tartışmalar ortaya çıktı. İkinci Dünya Savaşı sonrası kısa bir ara-dönemin hemen ardından küresel gücün dağılımında sistemsel geçişi ortaya çıkaran bir dönüşüm yaşandı.[309] Amerikan *Life* dergisi Mart 1943'te Rus lider Stalin'i bir kahraman olarak kapak yapmasından sadece iki yıl sonra, "Rusya, Amerika'nın bir numaralı sorunudur. Çünkü bizim adalet, hakikat ve yüksek hayat standardı anlayışımıza meydan okuyacak dinamik güce sahip dünyadaki tek ülke Rusya" uyarısında bulunacaktı.[310] Oysa Stalin 1945 yılında Yalta Konferansında ABD ve İngiltere'ye birçok ödün vermesinin dışında gelecektede işbirliği yapma konusunda güvence de vermişti.[311] İlginçtir şu an ki en büyük meydan okuyucu da Çin olarak gösteriliyor.

Amerika yeni düşmanı Sovyetlere karşı hızla harekete geçti. Önce piyasa ekonomilerini komünist rakipleri karşısında güçlendir-

305 Cihan Dura, *Dünyaya Batı Saldırısı*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2019, s.217.
306 Connolly, *age.*, s.141.
307 Stone ve Kuznick, *age.*, s.91.
308 Connolly, *age.*, s.141.
309 Charles William Kegley ve Shannon Lindsey Blanton, *Dünya Siyaseti Yönelim ve Dönüşüm*, (Çev.) Helin Alagöz Aslan, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2015, s.91.
310 Stone ve Kuznick, *age.*, s.135.
311 Hook ve Spainer, *age.*, s.26.

mek için 1944 yılında 44 ülkenin temsilcisiyle Bretton Woods-New Hampshire'de buluştu. Burada iki kurum oluşturuldu. İlki, Dünya Bankası oldu. İkincisi, Uluslararası Para Fonu (IMF) olarak hayata geçti. Dünya Bankası, ülkelere sanayilerini yeniden kurmaları için borç sermaye verecekti. Uluslararası Para Fonu ise döviz borsasını yönetip, kısa dönemli döviz krizleriyle karşı karşıya kalan devletlere kredi verecekti. Bretton Woods sistemi, Amerika'nın avantajlı olduğu ve Amerika ile bütünleşmiş bir dünya ekonomisinin temellerini attı. Temelleri atılan sadece dünya ekonomisi değildi, ABD kendine özgü yumuşak emperyalist bir düzeninde temellerini atmıştı. Piyasa ekonomilerinin istikrarı, Amerikan dolarını baz alan sistem ile korunuyordu. Böylelikle dolar, dünyanın para birimi oldu.[312] Böylece diğer ülke para birimleri ABD dolarına endekslendi. ABD doları ise altına endekslendi. Bretton Woods Standartı uygulaması ile bir ons altın 35 dolar olarak belirlendi. ABD o dönemde dünya altın stokunun üçte ikisini elinde bulunduruyordu. Artık ABD doları dünyanın yeni rezerv parası oldu.[313]

Bundan sonra yapılacak iş savaş yorgunu Avrupa'nın komünizm pençesine düşmemesini sağlamaktı. Bu yüzden de Avrupa'nın Amerika tarafından yeniden imarı ve Amerika'nın ticaret pazarı Avrupa'nın yeniden icat edilmesi gerekmekteydi. İşte Birleşik Devletler 1948-1952 yılları arasında Marshall Planını devreye soktu. İngiltere, Almanya ve Fransa'nın en büyük payı aldıkları Avrupa'daki ekonomik canlanma için 13 milyar dolar harcandı. Tarihin en başarılı projesi olarak yerini aldı.[314] Tabii tarihin en başarılısı denen projenin şartları vardı. Marshall Planı çerçevesinde yapılacak yardımlar Amerika'nın tarım ürünlerinin satın alınmasına bağlanmıştı. Birleşik Devletlerin tahıl ihracatında dünya ticaretindeki payı yüzde 10'dan az iken 1950'ye gelindiğinde yüzde 50'den fazla olmasının önemli bir sebebi budur.[315] Bu proje Çin'in 2013 yılında açıkladığı dev Kuşak ve Yol İnisiyatifi ile tarihin çöplüğüne atıldı. Ayrıca Sovyet tehdidine karşı askeri bir ittifak olarak 1949 yılında ABD, İtalya, Norveç, Kanada, Portekiz, Danimarka ve İzlanda ile birlikte Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO'yu kurdu. Birleşik Devletler, NATO aracılığı ile Avrupa'da hem gücü arttı hem de kendine bağımlılığı artırdı, Sov-

312 Hook ve Spainer, *age.*, s.51.
313 Kalyoncuoğlu, *age.*, s.49.
314 Connolly, *age.*, s.145.
315 Noam Chomsky, *Halk Üzerinden Kazanç*, (Çev.) Süreyyya Evren, Everest Yayınları, İstanbul, 2014, s.30.

yetler Birliğine karşı büyük bir ittifak yarattı.[316] ABD'nin 1949 yılında dünyanın 56 ülkesinde askeri üssü vardı.[317] 1955 yılına gelindiğinde Birleşik Devletler dünya çapında 55 ülke ile ittifak yaptı.[318] Amerika Birleşik Devletleri güçlendikçe hayat tarzı ve değerleri daha da önem kazandı. Birleşik Devletler dünya uluslarının kalbini ve zihnini kazanmak için büyük çaba harcadı. Walt Disney'in yardımı ile tüketimci emperyal Amerika, dünya fuarlarının en büyüğünü 1964'te New York'ta gerçekleştirdi. Böylece Amerikan sermayesi ve malları tüm dünyaya yayıldı. Amerikan gücü eşi görülmemiş bir şekilde yükseliyordu.[319] Amerikan politikaları da artık yeni oluşan bu duruma göre şekillendi. 1950 yılında ABD'nin Latin Amerika büyükelçilerine verilen bir brifingde Amerikan dış politikasının asıl kaygısının öncelikle Latin Amerika'daki hammaddeleri korumak olması gerektiği ifade edildi. Bu nedenle ABD istihbaratının bildirdiğine göre Latin Amerika'da yayılmakta olan tehlikeli bir sapkınlıkla mücadele edilmesi gerekiyordu. Bu sapkın fikir de "Hükümetin, halkın refahından doğrudan sorumlu olduğuydu." Birleşik Devletlerin 1800'lerden beri hedefi olan Latin Amerika için 150 yıl sonra bile hiçbir şey değişmemişti. ABD kurulduğu günden bu yana haydut bir devlet gibi davranıyordu.[320] İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan bu düzen Bretton Woods Konferansı ile başlayarak "Pax Americana" adını aldı. Artık dünyanın siyasi başkenti Washington, ekonomik başkenti New York ve teknolojik başkenti Los Angeles oldu. Amerika Birleşik Devletleri artık Batı medeniyetinin hem lideri hem koruyucusuydu.

Sovyetlerin yeni düşman mottosu olarak yerini almasından sonra ABD tarihinin en büyük askeri reformu gerçekleşti. Ordu, donanma ve hava kuvvetlerinden oluşan Genelkurmay Başkanlığı sorumluluğunda Savunma Bakanlığı kuruldu. Ayrıca Ulusal Güvenlik Yasası çıkarıldı. Aynı yasa kapsamında Merkezi İstihbarat Ajansı (CIA), Ulusal Güvenlik Konseyi, bir Savaş Konseyi ve Ulusal Güvenlik Kaynakları Kurulu hayata geçirildi. Savaşın sonunda 1948 yılında yapılan tüm federal araştırma ve geliştirmelerin yüzde 62'si Amerikan si-

316 Hook ve Spainer, *age.*, s.57.

317 Jonathan Neale, *Amerikan Savaşı / Vietnam 1960-1975*, (Çev.) Doğan Tarkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s.56.

318 Murat Toman ve Halil Akman, "Tarihi Süreç İçerisinde Amerikan İmparatorluğu", *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık 2014, s.310.

319 Eric Fattor, *Amerikan İmparatorluğu ve Eğlence Cephanesi*, (Çev.) Papatya Tabak, Avangard Kitap, İstanbul, 2017, s.196.

320 Ömür Uzel, *Noam Chomsky / 21.Yüzyılın İlham Veren Entelektüeli*, Karakarga Yayınları, İstanbul, 2020, s.46-47.

lahlı kuvvetleri ile ilgiliydi.[321] 1950 yılında Amerika'nın tüm bütçesi 40 milyon dolar iken askeri harcamalar savaş bitmesine rağmen 12 milyon dolardı. 1955 yılına kadar askeri bütçe 40 milyon doları bulmuş ve 62 milyon dolarlık dev bir bütçeye sahipti. 1960 yılına geldiğimizde ise askeri bütçe tüm bütçenin yüzde 49.7'ye ulaşan kısmı ile 45.8 milyon dolar civarındaydı. John F. Kennedy başkan seçilmiş ve hemen ardından askeri bütçeyi artırmıştır. 1970'lerde Amerika Birleşik Devletler askeri bütçesi 80 milyon dolara ulaştı.[322] İşte o tarihlerde insan haklarının, demokrasinin beşiği Batı'da bir savaş makinesi inşa ediliyordu. Bu savaş makinesi Sovyetlerin çöküşünden sonra da durmayacaktı. Tabii 1948 yılında Birleşik Devletlerin o tarihten sonra değişmeyen ve vazgeçilmez müttefiki İsrail devleti doğdu. İsrail varlığını ilan ettikten sadece 11 dakika sonra Amerika tanıdı. Amerika bu tarihten sonra İsrail'in güvenliğinden sorumlu baş aktör olarak tanımlanacaktı. Bu arada Amerikan politikalarının nasıl katı bir pragmatizme sahip olduğunu görmek gerekiyor. İsrail'in kuruluşu ve güvenliği ABD için bir numaralı öncelik olurken aynı zamanda Naziler tarafından işlenen korkunç suçlar ve soykırımlar daha unutulmamışken, Adolf Hitler'in istihbarat subayı Reinhard Gehlen tarafından Alman istihbaratı ve Amerikan istihbaratının temelleri atıldı. CIA kurulurken Hitler Almanya'sının GESTAPO gibi örgütlerinin birikiminden yararlanıyordu. Sorulması gereken soru şu: Amerikan halkı nasıl olur da Nazi subaylarıyla işbirliği yapan kendi subaylarını ve hükümetini maruz görür?[323] Birleşik Devletler küresel bir oyuncu olarak dünyanın her yerine el atmaya başladı. Birleşik Devletlerin NATO'yu kurması bile savunmacı değil tam tersi saldırgan bir davranıştı.[324] Sovyetler Birliğine karşı askeri strateji de hayata geçirilmeye başlandı. İki kutuplu dünyada ABD ve Sovyetler Birliği neredeyse tüm yer küreyi paylaştı. ABD bölünen bu dünyada askeri üslerini inanılmaz şekilde artırdı. Birleşik Devletler bir yandan ulusların özgürlüğü ve demokrasisi derken diğer yandan Latin Amerika'daki diktatörlerin ve Ortadoğu'daki Monarşilerin sürekliliğini sağlayan da bizzat kendisi oldu. Diktatörlerle, monarşilerle ve askeri cuntalarla iyi geçindiği gibi onlara ekonomik ve askeri yardımlarda da bulundu. Bu durum günümüzde de devam ediyor.

---

321 Stone ve Kuznick, *age.*, s.224-227.

322 Zinn, *age.*, s.462-463.

323 Reinhard Gehlen, *Gehlen'in Anıları*, (Çev.) Cuma Ağca, Berikan Yayınevi, Ankara, 2001, s.12.

324 Hasan Basri Yalçın, *Ulusal Güvenlik Stratejisi*, SETA Kitapları, İstanbul, 2017, s.37.

Amerika Birleşik Devletleri Asya'daki çıkarlarını Çin'i sömürgeleştirmeye çalıştığından beri korumaya aldı. Birleşmiş Milletler Kore Barış Gücünün Amerikalı komutanı General Douglas MacArthur 1951 yılında Kongre'ye yaptığı konuşmasında bunu gayet net bir şekilde ifade etmiştir: "Asya dünya nüfusunun yarısını, doğal kaynaklarının yüzde 60'ını içinde barındırır. Eğer Asya'yı kendi haline bırakırsak gelişmesini engelleyemeyiz ve paralel olarak ekonomisi dünyanın sayılı ekonomileri haline gelecektir. Dünya Asya düşüncesini çok az anlayabilmiştir." MacArthur, bu sözleriyle günümüz Amerikası'nın Asya politikalarına ışık tutmuştur.[325]

Sorun ne Çin ne Kuzey Kore'ydi. Sorun tamamen yükselen bir Asya'nın dev medeniyetleriydi. İşte Kore'de yaşanan gelişmeler Amerika'yı beklemediği bir savaşa soktu. Amerikan acımasız savaş makinesi devreye girdi. Amerikan uçakları napalm bombalarıyla Kuzey Kore'nin tüm büyük şehirlerini haritadan sildi. Hatta Amerikan uçakları barajları bile bombaladı. Nazilerin Hollanda'da yaptığı benzeri hareketler savaş suçu olarak kınanmıştı. Ancak Çin savaşa müdahil olunca her şey değişti. Çin'den sonra savaş çıkmaza girmiş ve 1953 yılında ateşkes yapılmıştı. Kore, Kuzey Kore ve Güney Kore olarak ikiye ayrıldı. Üç-dört milyon Koreli ve 1 milyon Çinli savaşta can verdi. Bu savaşta 5.7 milyon Amerikalı erkek ve kadın görev almış, 37.000 Amerikalı ölmüştü. Kore savaşı sonunda Çin prestijini artırmış bir şekilde çıktı. Amerika'ya gelince sadece silahlanmasını yüksek oranda artırdı.[326] Ayrıca herhangi bir başarı elde edemeyen Birleşik Devletler daha önce tanımadığı komünist Çin ve Kuzey Kore'yi savaşın sonunda tanıdı.[327] 1959 ve 1961 yılları arasında Amerikan savaş makinesi günde yüzde 75 oranında yeni silah ürettiği gibi bu silahları da çok ucuza mal ediyordu. Birleşik Devletlerin dev cephaneliğine 19.500 nükleer silah da katıldı. Amerika'nın yıkıcı gücü beş yıl içinde 65 kat daha arttı. 1960 yılında 20.491 megatona ulaşarak Hiroşima'ya atılan bombanın 1.360.000'ine eş değer bir miktara ulaştı.[328]

Sayılar sadece silah konusunda artmıyordu. Amerika'da yaşanan cadı avları bu sefer komünist avlarına dönüştü. 1960'a kadar FBI 430.000'den fazla kişi ve grup için soruşturma kararı aldı. Riskli gö-

325 Mehmet Kürşat Ordu, *Amerikan Kamuoyunda Kore Harbi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009, s.81.
326 Stone ve Kuznick, *age.*, s.257-264.
327 Ordu, *age.*, s.114.
328 Stone ve Kuznick, *age.*, s.303.

rünen ve Komünist Parti üyesi 26.000 kişi Güvenlik Endeksi'ne işlendi. Ülkenin üzerine korku iklimi sert bir şekilde çöktü. Yazarlar, bilim adamları, sanatçılar, oyuncular, yönetmenler, öğretmenler ve toplumun bütün kesimlerinden insanlar sırf siyasi tercihleri yüzünden büyük zulümlere maruz bırakıldı. Hapis yatanlar, işini kaybedenler sorgulananlar hepsi de Amerikan devletinin diğer yüzünü gördü. Bu konuda işçiler büyük sorunlar yaşadı ve işçi hareketleri engellendi.[329] Sadece 1948 ile 1954 yılları arasında Hollywood'da 40'ın üzerinde komünizm karşıtı film çekildi.[330] Amerikan sistemi düşmanını ilan ettiğinde ortak aklın kontrolünde bir makinenin dişlileri gibi çalışıyordu. Bu arada Hollywood'un ötekileştirmesi yıllar önce başlamıştı. 1900'lü yıllardaki filmlerde Afro-Amerikalılar kindar, aptal ve cinsel açıdan saldırgan olarak tasvir ediliyordu. Bu filmlerin getirdiği tartışmalardan sonra 30 yılı geçkin sürede Hollywood sinemasında Afro-Amerikalılara yer verilmedi.[331] Amerikan sistemi kurulduğu günden bu yana hâlâ beyaz adamın menfaati lehine işlemektedir. Tabii bir de Amerikan sinema pazarı bu dönem de mafya ile işbirliği, silahlı tehditler ve adam öldürmeler ile gündemden düşmüyordu.[332] Hollywood da Amerikan şiddet ve mafya kültüründen nasibini almıştı. 1950 ve 1960'ların Birleşik Devletleri, dünyanın tartışmasız küresel lideriydi. Ekonomik, askeri, kültürel, politik ve teknolojik açıdan üstündü. Ancak içeride yaşanan siyah ayaklanmaları ve ırkçı şiddet olayları huzursuz bir Amerika yarattı. Güneyde ırkçılık yoğun şekilde sürüyordu. Birleşik Devletler siyahlar için büyük bir hapishaneden başka bir şey değildi.[333] Özgür dünyanın lideri Amerika'da otobüslerde, lokantalarda, tiyatrolarda, sinemalarda, üniversitelerde ırkçılık katıksız devam etti. Sonunda 1959 yılında emekli bir asker tarafından Amerikan Nazi Partisi kuruldu. Bugün de demokrasinin beşiği ABD'de faaliyetlerine devam etmektedir.

ABD'de siyah bir avukat veya doktorun beyaz mahallesinde iş bulması hiç kolay değildi. O yüzden eninde sonunda siyah gettosuna geri döndüler.[334] Amerika'da milyonlar en temel yurttaşlık ve in-

329 Stone ve Kuznick, *age*., s.244-248.

330 Zinn, *age*., s.461.

331 Kieron Connolly, *Hollywood'un Karanlık Tarihi*, (Çev.) Mehtap Gün Ayral, Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.23.

332 Toby Miller, Nitin Govil, John McMurria, Richard Maxwell ve Ting Wang, *Küresel Hollywood*, (Çev.) Zahit Atam, Selim Türkmenoğlu, Yusuf Can Ekinci), Doruk Yayımcılık, İstanbul, 2012, s.20.

333 Malcolm X, *Amerika'ya Meydan Okurken*, (Çev.) Buğra Özler, Pınar Yayınları, İstanbul, 2018, s.57.

334 Harrington, *age*., s.96.

sanlık haklarından bugün de yoksundu. Afrika kökenli Amerikalılar neredeyse her gün ırkçı saldırılara uğruyordu. Öldürülen yetişkin ve çocuklar, yakılan ve yıkılan evler, bombalanan kiliseler, kaçırılan insanlar gibi daha neler neler vardı. Irkçı şiddetin yanında tepeden tırnağa silahlı bir toplumun verileri de gayet korkutucuydu. 1968 yılında İngiltere, Japonya ve Almanya'nın toplam nüfusu 214 milyondu ve bu üç ülkede toplam işlenmiş cinayet sayısı 135 iken 200 milyonluk Amerika'da 6.500, yani tam 48 kat daha fazlaydı. 1967 yılındaki kişisel kullanım için satılan silah sayısı, 4 milyon 585 bindi. O dönemde silah sahibi insan sayısı ise 42.500.000 yani halkın beşte birinden fazlası silahlıydı. Bu şiddet sarmalı sonucu 22 Kasım 1963'te Amerikan Başkanı John F. Kenndy ilk kurban oldu. İlginçtir ki dönemin lider ülkesi dev kaynaklarına rağmen başkanlarını kimin öldürdüğünü hiçbir zaman bulamadı. Bir de üstelik Başkan'ın kardeşi Robert Kenndy'nin de öldürülmesine rağmen bu ölümlerdeki sır perdesi hiç kalkmadı. Son olarak da bu yapısal şiddet furyasının diğer kurbanı siyah haklarının önderi Martin Luther King'di.[335] Malcolm X, dünyaya sesleniyordu: "Benim gördüğüm Amerikan rüyası değil, Amerikan kâbusudur!" Bu kâbus tüm dünyayı işgal etti.[336] Gerçek şu ki Amerikan Rüyası herkes için değildi. Düşünün ki 1955 yılında siyah bir kadın otobüste yerini bir beyaza vermeyi reddettiği için tutuklanabiliyordu. Şu unutulmamalıdır ki Amerikan değerleri ilk günden beri hiçbir zaman insanlık için olmadı. Hep belli bir azınlığın sahip olduğu değerler ve imtiyazlar söz konusuydu.

Soğuk savaş tüm hızıyla devam ederken Amerikan başkanları mücadeleyi en büyük sahneye, uzaya taşıdılar. 1958 yılında NASA (Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) ABD'nin uzay programlarından sorumlu kurum olarak kuruldu. Amerika'nın sorunlu hikâyesi burada da kendini gösterdi. Öncelikle NASA kuruluşundan sadece iki yıl sonra kariyerine bir Nazi bilim insanı olarak başlayan Wernher von Braun, ABD'nin Ay'a gitmesini sağlayan insan oldu. Birleşik Devletler, Nazi bilim insanlarına kapılarını açtı. Çünkü hedef ABD'yi uzay yarışında öne geçirmekti. Nazi-Amerikan işbirliğine rağmen uzaya ilk insanı gönderen Sovyetler Birliği oldu. Özgürlük ve demokrasi ülkesi ABD için bu durum daha kötü olacaktı. Sovyetler Birliği 1963 yılında uzaya sadece ilk kadını değil, aynı zamanda ilk sivili göndermiş oldu. Tabii bu durum özgürlükler ülkesi ABD'de hiç iyi

335 Gerger, *age.*, s.308-310.

336 İbrahim Zayid Gerçik, "Amerikan Değerleri: Amerikan Kâbusu", *Küresel Güçler*, Fatma Sel Turhan (Haz.), Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s.67.

karşılanmadı. Çünkü tutucu ve ırkçı NASA ile ABD Hava Kuvvetleri üyeleri onu uzaya gönderilen şempanzelerle karşılaştırdı. Hatta bir NASA sözcüsü uzaya kadın gönderme fikrinin bile midesini bulandırdığını söyledi. Özgürlük ve eşitlik ülkesi ABD'de bir Amerikalı kadının uzaya gitmesi için 20 yıl daha beklenmesi gerekecekti. Çünkü kuruluşundan bu yana Birleşik Devletlerde cinsiyet ayrımcılığı sert bir şekilde devam ediyordu.[337] Hatta NASA'ya alınan siyah kadınlar beyaz kadınlar ile aynı yerlerde çalıştırılmıyordu. 1950 yılında Amerikan üniversitelerinden mezun kadınların oranı erkeklerin ancak yarısıdır.[338] Özgür ve eşit Amerika'nın kuruluşunun üzerinden 174 yıl geçmesine rağmen durum buydu.

Amerikan gücü dur durak bilmiyordu. Sadece 1945-1967 yılları arasında Üçüncü Dünya'da (Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri) her yıl bir Amerikan müdahalesi söz konusuydu. 1961-1969 Amerikan Dışişleri Bakanı görevini yürüten Dean Rusk şöyle diyordu: "Barışı düzenleyecek olan ABD'dir. Dolayısıyla, Küba'da Sovyetlerin, Brezilya'da Brezilyalıların, Vietnam'da Vietnamlıların nasıl davranacağına ilişkin kuralları ABD koyar. ABD uluslararası sistemin içinde değil, üstünde durmaktadır. Ulusların en yücesi konumunda, yasanın koruyucusu olmaya hazırdır."[339] Birleşik Devletler "Açık Yazgısı" (Manifest Destiny) tüm dünyaya bakışını ve adeta yapacaklarını dile getiriyordu. 1964 ve 1972 yılları arasında dünya tarihinin en güçlü ve en zengin ülkesi, atom bombası dışında neredeyse tüm silahlarını kullanarak büyük bir ateş gücüyle Vietnam'a müdahale etti. Oysa Vietnam, Birleşik Devletlerden binlerce mil uzaktaydı. Ayrıca Amerikan ve Vietnam halklarının birbiriyle sorunları da bulunmuyordu.[340] Dünyanın bir ucundan bir ucuna müdahale eden Birleşik Devletleri bu sefer büyük kayıplar bekliyordu. Amerikan savaş makinesi tüm acımasızlığıyla Vietnam'a saldırdı. Vietnam'da beyaz fosfor, napalm, misket bombaları ile kadın, çocuk, yaşlı demeden korkunç ölümlere sebep olundu. ABD bu savaşta Vietnam gibi küçük bir ülkeye İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılanın üç katı bomba attı. Kuzey'de altı sanayi kentini yok etti, 116 yerleşim alanından 96'sını

337 "Roketlerin Efendisi ve Uzay Kadınları", *Level Özel-Uzay Yarışı*, Kasım 2020, s.34-59.

338 Anthony B. Atkinson, *Eşitsizlik / Ne Yapılabilir?*, (Çev.) Ömer Limanlı ve Elif Kaya, Efil Yayınevi, Ankara, 2018, s.36.

339 Edward W. Said, *Kültür ve Emperyalizm*, (Çev.) Necmiye Alpay, Hil Yayın, İstanbul, 2016, s.359-360.

340 Ho Chi Minh, *Kahrolsun Sömürgecilik*, (Çev.) Murat Sabri Şaşzade, Doruk Yayınları, İstanbul, 2012, s.279.

haritadan sildi. Amerikalılar 19 milyon galon kimyasal zehirli madde olan herbisit ile çevreyi zehirledi. 3.800.000 Vietnamlı öldü.[341] Bununla birlikte bombardıman özellikle okullar, hastaneler ve kiliselere yoğunlaştı. 1967 yılına gelindiğinde 397 okul, 30 Budist tapınağı, 80 kilise ve 95 sağlık merkezi yok edildi.[342] Öldürülenlerin 350.000'i çocuktu. 750.000 Vietnamlı ömür boyu sakat kaldı. Vietnam'ın doğası, ormanları, hayvanları her şeyi tahrip edildi. Yarım milyondan fazla Amerikalı Vietnam'a savaşmaya gönderildi. Birleşik Devletler Vietnam'da 60.000 askerini kaybetti.[343] Amerika için bu savaş 600 milyar dolara mal oldu. Bu savaş ödemeler dengesini bozmuş ve bir dünya parası olarak doların sahip olduğu hegemonyaya zarar vermişti.[344] Amerika bu yüzden 1971'de uluslararası para sistemini değiştirdi. Artık altın standardı bırakıldı. Yeni alınan tedbirler Bretten Woods sistemini bitirmiş oldu. Çünkü doların değerinin artırılması hedeflenmişti. Bunun yanında 1975 yılında ABD, Almanya, İngiltere, Kanada, İtalya, Fransa ve Japonya'yı bir araya getiren G-7 kuruldu. Ardından 1995 yılından Dünya Ticaret Örgütü doğdu. Amerikan üstünlüğü bu kurumda da gayet netti. Böylelikle Washington Konsensüsü inşa edilmiş oldu.[345] Vietnam Savaşı, Amerikan imparatorluğunun aldığı ilk açık yenilgi olarak tarih sayfalarında yerini aldı. Uzun süre bu Vietnam yenilgisinin yarattığı psikolojik çöküş hissi kolay kolay atılamadı. Sonuçta dünyanın en gelişmiş ülkesi küçük bir köylü ülkesine yenilmişti.[346] 1970'lerden itibaren Amerikan askerleri savaşmayı bıraktı. Ordudaki firar olayları Kore savaşına göre üç kat arttı. Kara kuvvetlerinin yüzde 7'si, deniz kuvvetlerinin yüzde 6'sı firar etti. 1971'de ordudaki her 100 kişiden 7'si firar etti, 17'si izinsiz yok oldu ve 12'si Kongreye şikâyet mektubu gönderdi. 1971'de tam 250.000 asker Kongreye şikâyet mektubu yazdı.[347] Sonuçta Birleşik Devletler güçlerinin uğruna savaşmış ve ölmüş olduğu bir anlaşmayı uygulamada ilk kez başarısız kaldı.[348] Amerikan savaş makinesi Vietnam gibi bir açık savaş sürecinde derin yara alsa da Amerikan istihbaratı CIA boş durmadı. CIA demokratik yolla seçilen birçok ülke liderine darbe yapmış ve yapmaya çalışmıştı. CIA müdahaleleri

341 Stone ve Kuznick, *age*., s.407-408.
342 Neale, *age*., s.84.
343 Gerger, *age*., s.324.
344 Çakmak, *age*., s.377.
345 Sait Yılmaz, *ABD İstihbaratı 1947-2013*, Kripto Kitaplar, Ankara, 2013, s.88.
346 Zinn, *age*., s.530.
347 Neale, *age*., s.151.
348 Henry Kissinger, *Kriz*, (Çev.) Beyza Sümer Aydaş, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004, s.374.

Latin Amerika'dan, Asya'ya, Afrika'dan, Ortadoğu'ya kadar her yerde ülke yönetimlerine doğrudan müdahalede rol aldı. Amerikan sistemi dünyanın dört bir yanında meşru ve yasal şekilde yapamadığı şeyleri gayri meşru şekilde CIA yapıyordu.

Amerikan tarihinde aradığınız her şeyi bulabilirsiniz. ABD'nin en büyük şehirlerinde yüzlerce ayaklanma, bitmeyen grevler, gizli operasyonlar, cezaevlerinde isyanlar, milyonlarca yoksul, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, gizli tarikat ve örgütlenmeler hepsi kuruluşundan bugüne devam etmektedir.

1972-1974 yılları arasında ABD tarihinin en büyük federal siyasi skandalı patladı. Watergate skandalı olarak bilinen bu olay Başkan Richard Nixon ve yönetimini doğrudan ilgilendiriyordu. Bu skandal Amerikan Başkanı ve ekibinin iktidar imkânlarını kötüye kullandığı çarpıcı bir olaydı. Başta CIA ve FBI'ın yasadışı kullanımı, delil karartma, telefon dinleme, rüşvet, gizli dinleme, adaletin engellenmesi, vergi dolandırıcılığı, siyasi sabotaj, gasp, yasadışı kampanya metotları ve siyasi hırsızlık gibi bir sürü boyuta sahip dev bir organizasyondu. Sonuçta Başkan Nixon istifa etmiş ve Cumhuriyetçi parti 1976 seçimlerini kaybetmişti.[349] Dünyanın demokratik cephaneliği patlamış. özgürlük imparatorluğu sarsılmıştı. Tarih bize Amerikan sisteminin hiç masum olmadığını devamlı tekrarlıyordu.

Amerikan ekonomisine baktığımızda da değişen bir şeyin olmadığını görürüz. Amerikalı iktisatçı Andrew Zimbalist'in 1977'de kaleme aldığı bir makaleye göre, en büyük şirketlerin 100 tanesi ödenen verginin ortalama sadece yüzde 26.9'unu ödüyordu. Önde gelen petrol şirketleri bütün vergilerin sadece yüzde 5.8'ini ödemişlerdi. Birleşik Devletlerdeki en iyi durumda olan yüzde 10'unun geliri, en dipteki nüfusun yüzde 10'unun tam 30 katıydı. Oysa tepedeki yüzde 1, tüm gelirin yüzde 33'üne sahip bulunuyordu. En zengin yüzde 5, kişisel şirket senetlerinin yüzde 83'ünü yönetiyordu.[350] Sadece 1975-1984 yılları arasında Fortune 500 listesindeki Amerikalı şirketlerin yüzde 62'si yasadışı faaliyetlerde bulunmuştu.[351] New York'ta bazı caddeler "köle pazarı" olarak biliniyordu.[352] 1980 yılında en büyük 300 Amerikan şirketinin üst düzey yöneticilerinin ortalama geliri, ortalama bir imalat işçisinin gelirinin 29 katıydı; 1990'lara gelindiğinde bu

349 Hakan Temiztürk, *Amerika'da Gazetecilik*, Kopernik Kitap, İstanbul, 2019, s.171-172.
350 Zinn, *age.*, s.599.
351 Erik Assadourian, "Şirketleri Dönüştürmek", *Dünyanın Durumu, 2006*, Senem Üstün (Ed.), TEMA Vakfı, İstanbul, 2006, s.183.
352 Harrington, *age.*, s.28.

fark inanılmaz bir seviyeye, 93 katına çıktı. ABD'de gelir eşitsizliği korkunç seviyelere yükselmekteydi.[353] ABD Senatosu ve Meclisi için araştırma yapan Ortak Ekonomi Komitesi inanılmaz veriler ortaya koydu. Birleşik Devletlerin en zengin 420.000 ailesinin gelirinin ABD hane gelirinin yüzde 26,9'una sahip olduğu tespit edildi. Tabii ki en zengin yüzde10, ortalama zenginliğin yüzde 68'ini elinde tutuyordu. Zenginleşme ve tekelleşme 1980'lerde de şiddetle devam etti.[354] 1981 yılında Birleşik Devletler federal bütçe açığı 74 milyar dolar olurken toplam ulusal borç 1 trilyon dolardı. Yıllar geçtikçe hem bütçe açığı hem ulusal borç büyük miktarlara çıkacaktı. Amerikan ulusal borç seviyesindeki bu yüksek artış Sovyetler Birliği ile Soğuk Savaşın tırmanışı yanında 1983'te Grenada, 1986'da Libya, 1989'da Panama ve 1990-91'de Irak gibi ülkeleri cezalandırmaya yönelik askeri güç gösterisi ile beraber büyüdü.[355] 1970'lerden itibaren Amerika'nın geriliediği tartışmaları başladı. Özellikle Batı Avrupa ve Japonya'nın hızla gelişmeleri ve büyümeleri bu tezi destekledi. Amerikan üretkenliği ve verimliliği 1950'lerdeki düzeyi kaybetti ama yine de tartışmasız üstünlüğü devam etti. Ayrıca bu gelişen ve büyüyen Batı Avrupa, ABD'nin en önemli askeri ve ekonomik müttefikiydi. Sovyetlere karşı ABD-Avrupa ortak savunması bile kurulmuştu. Yine o dönemde yüzbinlerce Amerikan askeri başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa topraklarındaydı. Japonya, ABD'nin müttefiki olduğu gibi savunmasını tamamen Birleşik Devletlere bırakmıştı. On binlerce Amerikan askeri Japonya'daydı. Japonya, Birleşik Devletlerin rakibi değil Asya'daki tek silahıydı. ABD'nin ülkeye doğrudan yaptığı askeri harcamaların dışında Japonya'nın Dünya Bankası'ndan en çok destek alan ikinci ülke olması sağlandı.[356] Şu an bile Almanya ve Japonya çok fazla Amerikan askeri ve silah sistemine ev sahipliği yapıyor. Anlaşılan o ki ekonomik ve askeri olarak neredeyse yüzde 100 bağlı ve bağımlı iki Amerikan müttefikinin, Amerikan gücünün ne kadar gerilemesine yol açtığı tartışmalıdır. Hele ki bunlara o dönemde yükselen güçler demek tamamen sorunludur. ABD'nin 1970'lerden itibaren ekonomik olarak rakamlarında düşüş olması doğru olmakla birlikte müttefikleri ile Batı Avrupa ve Japonya ile ekonomik pastayı

353 Chris Harman, *Halkların Dünya Tarihi*, (Çev.) Uygur Kocabaşoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s.575.

354 Fattor, *age.*, s.256.

355 Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Çev.) Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s.467-468.

356 Kees Van Der Pijl, *Küresel Rekabetler*, (Çev.) Kamil Kurtul, İmge Kitabevi, Ankara, 2014, s.126.

paylaşmaya başladılar. Asıl gerileme birçok alanda 2000'den sonra başlayacaktı. Bu nedenle bugün Amerikan üstünlüğü tartışmalı bir duruma geldiği gibi mutlak üstünlüğünü de kaybetti.

Amerikan ekonomik gücü, silahlı gücü ile tamamlanıyordu. Amerika'da 1985'te 11.188 stratejik savaş başlığı vardı; Sovyetlerin elinde 9.907. Toplam savaş başlıklarında, stratejik, taktik ve orta menzilli, 20.924'e 19.774 ile Amerikan üstünlüğü devam ediyordu. 1986 yılında ABD 1.5 milyon Hiroşima bombasına eş değer yıkıcı gücüyle 70.000'den fazla nükleer silaha sahipti.[357] Bunun içinde Amerikan savaş makinesi 1945'ten 1990'a kadar en az 950 nükleer bomba attı, yani her 18 günde bir ABD nükleer deneme gerçekleştirdi.[358] Birleşik Devletlerin Soğuk Savaş bütçesi 300 milyar dolardı. Bu askeri bütçe ilginç bir şekilde hep büyüyecekti.[359] Yalnız çok geçmeden Aralık 1988 tarihinde Sovyet lider Mihail Gorbaçov, New York'ta Birleşmiş Milletlere seslendi. Gorbaçov Soğuk Savaş'ın bittiğini ilan ederek, silahsızlanmaya yönelik bir dizi reform önerdi. Bu sesleniş dünya kamuoyu tarafından oldukça olumlu karşılandı. *New York Times* tarafından devlet adamlığı eylemi olarak nitelendi. Özgür dünyanın devlet adamlarından gelmeyen bu teklif demir yumrukla yönetilen bir ülkeden gelmişti.[360] 1991'de Amerikan şirketleri, ticari mal ve hizmetlerde, dünya çıktısının yüzde 26'sı olan 5.6 trilyon dolar üretti. Amerika, başka ülkelerden daha fazla mal ithal ederek yurtdışında da bir büyüme motoru oldu. Amerika Birleşik Devletleri reel GSYİH'si 1993-2000 yılları arasında 3.61 oranında büyüme kaydetti.[361] Ama askeri yeterliliği ekonomik üstünlüğünden bile fazlaydı. Birleşik Devletler deniz kuvvetleri, önemli deniz yollarının birçoğunda devriye gezerken, ABD hava kuvvetleri de göklerde tam hâkimiyet sağladı. Birleşik Devletlerin 1991'de askeri harcaması 280 milyar dolardı. Dünya genelindeki toplam askeri harcamaların yüzde 27'sini tek başına teşkil ediyordu. Bunun yanında siyasal ve kültürel etki gibi "yumuşak güç" konusunda oldukça büyük bir avantaja hâkimdi. Şunu söylemek gerekir ki gücün tek bir devlette böyle toplanmasına neredeyse hiçbir zaman tanık olunmadı.[362] Bundan sonra ABD, Amerikan İmparatorluğu olarak anılacaktı. Bu imparatorluk acımasız, kibirli, tepeden bakan ve ötekileştiren bir felsefe ile kuruldu.

357 Stone ve Kuznick, *age.*, s.471.
358 Parenti, *age.*, s.127.
359 Zinn, *age.*, s.622.
360 Stone ve Kuznick, *age.*, s.491.
361 Çetin Öngün, *Amerikan Gücüne Tarihsel Bir Yaklaşım*, Asil Yayın, Ankara, 2007, s.71.
362 Hook ve Spainer, *age.*, s.182-183.

Soğuk savaş sonrasının ilk başkanı George H. W. Bush yeni dünya düzeni ile ABD'nin geleceği üzerine tartışmaları başlattı. Amerikalı bazı önemli düşünürler değişik fikirler ortaya attı. Tarihin sonu yaygaralarından satranç tahtalarına, medeniyetler çatışmasından yeni dünya düzenine kadar çok şey dile getirildi. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile dünyada tek merkezli-tek medeniyetli liberal ama demokratik olmayan bir hâkimiyet yükseldi. Artık Amerikan merkezli Batı medeniyetinin üstünlüğü tartışılmazdı.

Amerikan üstünlüğünü kabul etmemize rağmen Amerikan tarihi bize Amerikan demokrasisinin göründüğü gibi olmadığını söyler. Her ne kadar Amerikalılar, özgürlük ve yücelik dilini kullansalar da aslında paragöz, görgüsüz ve kaba insanlardı. Amerika'da eşitlikçi, özgür ve rahat bir ortam var gibi gözükse de bunun sadece gösteriş amaçlı olduğunu ve bir kısım insana ait olduğu belliydi. Esasında, Birleşik Devletler herkesin kendini düşündüğü materyalist ve istismarcı bir toplumdu. Daha kötüsü ise, geçmişte özgürlük havarilerinin köle tuttukları veya tutmadılarsa da diğer Amerikalıların tutmasına göz yumduğunu biliyoruz. Oysa bugün de Amerika'da siyahlara, yerlilere, hispaniklere yapılan ırkçılık ilk günkü gibidir. Özgürlük havarisi Birleşik Devletlerin diktatörleri nasıl desteklediği ortadadır. Geçmişte kölelik şimdi ise ırkçılık Amerikan demokrasisini hem gülünç duruma düşürüyor hem de hızla zayıflatıyordu.[363]

ABD, Batı ittifakının temel direği ve mevcut küresel ekonomik düzenin merkezi durumundaydı. Birleşik Devletler iyilik ya da kötülük yapmak için çok büyük bir güce sahipti. Kısaca ABD'nin aldığı kararlar, yaptıkları ya da yapmadıkları, diğer güçlerin her birinin yapmaya karar verdiğinden çok daha büyük bir önem taşıyordu.[364] Yine de ABD'nin yaptığı kötü şeyler o kadar çok ki Amerikan çıkarları her zaman sözde Amerikan değerlerinden önce geldi. Teoride Soğuk Savaş boyunca Birleşik Devletler demokrasinin koruyucusu olduğu gibi demokrasinin yükselmesini de destekledi. Pratikte ise ABD bambaşka bir tablo çizdi. 1960'tan 1990'a Amerika Birleşik Devletleri desteklediği otokratik rejimlere yardım paylarını 1960'ta toplamda yüzde 45'ten 1990'da yaklaşık yüzde 70 gibi yüksek bir orana çıkardı. 2021'de bile durum aynıydı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın en güçlü iki ülkesi Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği

363 David Runciman, *Özgüven Tuzağı*, (Çev.) Hasan Dölkeleş, Efil Yayınevi, Ankara, 2020, s.21.

364 Paul Kenndy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev.) Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.627.

arasında Soğuk Savaş patlamıştı. Bu savaş ekonomik, teknolojik, askeri ve uzay alanı gibi birçok cephe de devam etti. Lakin Sovyetler Birliği, birçok sorunun ardından 1991 yılında çöktü. Bu çöküşü Amerika Birleşik Devletleri bile beklemiyordu. Yine de sonuçta Birleşik Devletler bu sürpriz sonrası büyük bir zafer ilan etti. Artık ABD tek süper güç kalmıştı. Balkanlarda Kosova'da, Bosna Hersek'te, Ortadoğu'da Irak ve Kuveyt'te hatta Filistin-İsrail sorununda en önemli aktör ABD oldu. Ama bu rakipsiz aktör elini taşın altına pek koymadı. Mesela 1994 yılında Ruanda'da soykırımı önlemek için ABD hiçbir şey yapmadı.[365] Sorunlu kısım sadece bununla kalmadı. Üçüncü dünya ülkelerinde Amerikan yardımları devlete ait girişimlere değil, yalnızca özel şirketlere gitti. Dış yardımların çoğu alıcı ülkelerin ihtiyaç içindeki kesimlerine gitmedi. Bu yardımlar Amerikan şirketlerinin yatırımlarını desteklemek için kullanıldı.[366] Ayrıca Amerikan yiyecek yardımı parası kesinlikle ABD'de yetişen yiyeceğe harcanmak zorunda olduğu gibi en az yarısı yine ABD'de paketlenmek zorundaydı. Son olarak da bu yardımların çoğu Amerikan gemileriyle taşınmak durumundaydı.[367] Amerikan yardımları GDP'nin yüzde 3'üne tekabül ettiği zannediliyor ama durum hiçte öyle değildir. Amerikan yardımları GDP'ye oranı ancak yüzde 1'den azdır.[368] Bugün ABD yaptığı yardımlarla kendi kurallarını dayatmaya devam etmektedir.

1988 yılında ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright şöyle dedi: "Biz vazgeçilmez ulusuz. Başımız dik. Ufkun ötesine bakıp geleceği görüyoruz."[369] Amerikan tarihinin başına geri döndük. Kuruluşundan savaşlarına ırkçılığından eşitsizliğine hepsinin arkasında olan şey yine karşımıza çıkıyor. Kaçınılmaz yazgı dedikleri Tanrı'nın Amerikan ulusunu seçtiği ve dünyayı yönetmesi gerektiği düşüncesi Amerikan sisteminin en önemli yapı taşıydı. Çünkü kendilerini en üstün medeniyet ve en üstün ırk olarak tanımlıyorlardı. "Vazgeçilmez ulus" ABD, kölelik, soykırım, ırkçılık, savaşlar ve sömürgeleştirme

365 Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo ve Kirsten E. Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, (Çev.)Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s.531.

366 Michael Parenti, *İmparatorluğa Hayır*, (Çev.) Serpil Demirci ve İbrahim Yıldız, Ütopya Yayınları, Ankara, 2002, s.30.

367 Kishore Mahbubani, *Asya Batı ve Tek Dünyacılık*, (Çev.) Belgin Çallı, Yarın Yayınları, İstanbul, 2015, s.233-234.

368 Fumiaki Kubo, "ABD ve Japonya Açısından Serbest ve Açık İndo-Pasifik", *Eleştirel Jeopolitik: İndo-Pasifik ve Ortadoğu Perspektifleri*, Bahadır Pehlivantürk (Ed.), Orient Yayınları, Ankara, 2021, s.8.

369 Chalmers Johnson, *Geri Tepki*, (Çev.) Şener Şükrü Yiğitler, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, s.309.

konusunda da istisnaydı. Bunun yanında Amerikan savaş makinesi yine durmadı. Dünyanın birçok kıtasında birçok ülkeye müdahaleler de bulunmaya devam etti. Bu dönemde özellikle Amerika'nın Ortadoğu ülkelerini ve İslam'ı hedefe oturtması büyük sorunlara yol açacaktı. Birleşik Devletler milenyuma dünyanın tartışmasız tek küresel gücü olarak girdi. Bu küresel güç kendisini dünyanın her yerinde en meşru güç ve bu güç kullanımı tekeline sahip tek devlet olarak gördü. En büyük düşmanı Sovyetler yıkılmıştı. Ancak Amerika'nın kendisine düşman edinme becerisi de tartışmasızdı. İşte bu yeni düşman 2001 yılının 11 Eylül'ünde Amerika'nın kalbinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kuleleri'ne ve Washington'un dışındaki Pentagon binasına uçaklarla intihar saldırısı düzenledi. Amerikan topraklarında yaşanan en ölümcül saldırı eylemi olan 11 Eylül saldırılarında 2996 kişi ölmüş ve 6.000'den fazla kişi yaralanmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nde anavatanın kalbine dünya da şok etkisi yaratan dev bir saldırı yapıldı. Dünyanın en güçlü ülkesi denilen ABD'nin evinde saldırıya uğraması uluslararası bir krize yol açtı. Birleşik Devletler, ilk kez kendi ülkesinde hem siyasi (Washington) hem de ekonomik (New York) merkezlerinde bile güvende olamayabileceği hissine kapıldı.[370] Alman film yönetmeni Wim Wenders şöyle diyordu: "11 Eylül 2001, Amerikalıların ilk kez kendi dünyaları dışında neler olduğu üzerine düşündükleri tarihtir."[371] Amerika'ya yapılan bu ölümcül saldırıyı Usame Bin Ladin'in kurduğu El-Kaide isimli terör örgütü üstlendi. Artık Amerikalılar için El-Kaide ve Taliban rejimi yeryüzünden silinmeliydi. Bu saldırıdan sonra ne dünya ne Amerika eskisi gibi olacaktı.

Birleşik Devletler hikâyesi ile oldukça sıradışı bir profile sahiptir. Gezegenimizin diğer büyük devletleri genellikle 1000 yıllık geçmişe sahipken Amerika'nın tarihi 250 yıl bile değildir. O yüzden Birleşik Devletler ne demokrasiyi, ne insan haklarını, ne özgürlüğü ne de parlamentarizmi icat etti. Ama bu beyaz adamın ırkçı ülkesi bütün dünyada, dinsel ve mesihçi bir vizyon ile liberalizm değerlerini egemenleştirdi. Yer küre kendilerini hâlâ "vazgeçilmez ulus" olarak gören bir devletin, milletin ve sistemin eline düştü.[372] Dahası Birleşik Devletler tarihsel perspektifi olmayan genç ve barbar bir ülke-

370 Ahmet Davutoğlu, *Sistematik Deprem ve Dünya Düzeni*, Küre Yayınları, İstanbul, 2020, s.99.
371 Zülâl Kalkandelen, *New York'u Yaşamak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021, s.24.
372 Lefebvre, age., s.7.

dir.[373] ABD kuruluşundan bugüne hem kültürel hem siyasi açıdan, kendi kimliğini diğerlerinden farklı olduğunu düşünen kibirli elit bir tabaka tarafından yönetildi.[374] Bu kibirli elit için Birleşik Devletler yalnızca bir ülke değil, Tanrı'nın planının motoru ve dünya düzeni için ideal örnekti.[375] Birleşik Devletlerin kurucu ve ideolojik babalarının hepsi, antik dönemdeki emperyal modelden ilham aldı. Açık ve genişleyen sınırlarıyla yeni bir imparatorluk yaratma peşinde oldular. Bu emperyal fikir Birleşik Devletlerin kuruluş tarihi boyunca geçerliliğini ve canlılığını korudu, olgunlaştı ve bugün tam olarak gerçeklemiş biçimiyle küresel düzeyde hayat buldu.[376] Hayat bulmasının sebebi sadece kurucu babalar değildi. Birleşik Devletler emperyalizmin en vahşi biçimi olan yerleşimci sömürgeci bir topluma da sahipti. Amerikan toplumunun iki en büyük günahı vardı. Biri daha özgür ve daha zengin yaşam için yerli halkları soykırıma uğratmaktı. İkincisi ise Amerikan toplumu içindeki başka halkları köleleştirmek oldu. Hâlâ bu iki büyük günahın sorunlarını yaşamaktalar.[377] Amerikan toplumu içerideki ve dışarıdaki diğerlerine/ötekilere karşı sürekli saldırgan bir tutum sergilemek amacıyla oluşmuş, eşi benzeri bulunmayan saldırgan bir toplumdu.[378]

Bu yüzden Amerikan tarihi hakkındaki okullarda öğretilen yaygın liberal tezlere kanmamalı ve Birleşik Devletlerin işgal ve soykırım politikaları üzerine kurulu olduğunu bilmeliyiz. Ayrıca Amerika'nın yükselişi, özellikle Avrupalı güçlerin düşüşüyle yakından bağlantılıdır.[379] Afrika'dan Çin'e, Latin Amerika'dan Hindistan'a kadar kıtaların ve medeniyetlerin önce Avrupalı ülkeler tarafından sonra da ABD tarafından hem sömürülmesini hem de soykırıma uğramış olduklarını kabul etmeliyiz. Gelin şimdi tarihsel kökleri olmayan bu gücün kaynaklarını ele alalım. Ama ele almadan önce şunu da belirtmek istiyorum. Geçmişteki ve şimdiki Amerikan politikaları aptalca ve saçma gözükebilir hatta Amerikan politikalarının inandırıcı ya da

373 George Friedman, *Gelecek 100 Yıl*, (Çev.) İbrahim Şener ve Enver Günsel, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017, s.75.

374 Zbigniew Brzezinski, *Tercih*, (Çev.) Cem Küçük, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2005, s.232.

375 Henry Kissinger, *Dünya Düzeni*, (Çev.) Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları, İstanbul, 2016, s.267.

376 M. Hardt ve A. Negri, *İmparatorluk*, (Çev.) Abdullah Yavuz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s.18.

377 Chomsky, *age*, s.24.

378 William Blum, *Emperyalizmin Ölümcül Silahı Demokrasi Yalanı*, (Çev.) Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s.9.

379 Ozan Örmeci, *Amerikan İç ve Dış Politikası*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2017, s.149.

bir mantığı da olmayabilir, bu da karar alıcıların kafalarının karışık olduğu yolunda bir izlenim bırakabilir. Oysa durum göründüğünden çok farklıdır. Çünkü can kayıplarına ve büyük acılara yol açmasına ve maddi külfet getirmesine rağmen Amerikan politikaları, esas itibariyle tutarlı ve rasyonel bir politikadır. Çünkü tek amaç Amerikan elitlerinin siyasi ve ekonomik çıkarlarına hizmet etmesidir. O yüzden bu politikaları anlamak için kimin dost kimin düşman bellendiği, kime karşı çıkıldığı, kimin desteklendiğini iyi gözlemlemek gerekiyor.[380] ABD tarihi istilanın, soykırımın, köleliğin, ırkçılığın, ayrımcılığın ve cinsiyetçiliğin tarihidir. Bu tarih beyaz adam için Amerikan Rüyasını simgelerken diğerleri için Amerikan kâbusuydu. Bu kısa ama oldukça saldırgan ve sorunlu tarih sonrası şimdi Amerikan gücünün kaynaklarını ele alacağız.

380 Parenti, *age.*, s.90.

AMERİKAN GÜCÜNÜN KAYNAKLARI

Soğuk Savaş sonrasında küresel sistemde tek başına süper güç konumuna yerleşen ABD'nin, gücünü oluşturan faktörler hakkında birçok şey söylenmiştir. Teknolojik ve askeri gücü, yenilikçi araştırma ve geliştirme programları, göçmenler ve genç nüfus, coğrafi konumu, altın rezervi kitlesi, doların küresel para birimi olarak ticaret piyasaları içindeki kuvvetli pozisyonu ile ABD hâlâ kapitalist dünyanın en önemli ülkesidir.[381] ABD Dışişleri Bakanlığında Politika Planlama Dairesinde Ortadoğu uzmanı ve Genel Direktör Yardımcısı olarak görev yapmış, Francis Fukuyama şöyle demektedir: "ABD'nin gücü ve etkisi, sadece sahip olduğu askeri ve ekonomik üstünlükten kaynaklanmamaktadır. Bununla birlikte; daha önemlisi, sert güç yerine, siyaset bilimci Joseph Nye'ın kavramsallaştırmasıyla, yumuşak güç siyasetinin dünya tarafından benimsenmesi sayesinde olmuştur."[382] Bu gücün, küresel güç sistemi içerisindeki artık "tartışmalı" lider konumu nedeniyle doğru analizi çok önemlidir. Çünkü ABD diğer ülkelerle kıyaslandığında sadece kâğıt üzerinde mükemmel görünüyor.[383] Bu yüzden Amerikan gücünün kaynaklarını oluşturan nedenlerin iyi analizi, geleceğe yönelik doğru öngörülerde buluna-

381 Vassilis K. Foukas ve Bülent Gökay, *ABD İmparatorluğunun Çöküşü*, (Çev.) Erhan Doğan, Yayınodası Yayıncılık, Ankara, 2014, s.39.

382 Francis Fukuyama, "Amerika A.Ş.'nin Çöküşü mü; 'Amerikan Rüyası'nı Kurtarmak mı?" Çeviri: Abdurrahman Babacan, TimeTurk, 2008, Erişim Tarihi: 10/05/2020. https://www.timeturk.com/tr/makale/francis-fukuyama/amerika-a-s-nin-cokusu-mu-amerikan-ruyasi-ni-kurtarmak-mi.html

383 Thomas L. Friedman, *Dünya Düzdür*, (Çev.) Levent Cinemre, Boyner Yayınları, İstanbul, 2010, s.246.

bilmeyi sağlayacaktır. Şimdi gelin Amerikan gücünün başat kaynaklarını inceleyelim.

Coğrafi Konumu

ABD'nin varoluşsal parçası, coğrafi konumudur. Amerika'nın eşsiz coğrafyası onun küresel gücünün doğal kaynaklarındandır. Aslında "Coğrafya Kaderdir" deyişi, ABD için çok fazla şey ifade etmektedir. ABD, 9 milyon metrekareden daha fazla yüz ölçümüyle dünyanın en büyük ülkelerinden biridir. Batıda Büyük Okyanus'tan, Doğu da Atlas Okyanusu'na kadar 4.500 km genişliğinde olup Hawaii ve Alaska'yı da içine alan dünyanın üçüncü büyük ülkesidir. ABD topraklarının yaklaşık üçte biri ormanla kaplıdır. Batıdaki çöller dışında pek çok tatlı su kaynağı bulunmaktadır. Ancak son dönemde yapılan araştırmalarla Birleşik Devletlerde 40 eyalette önümüzdeki 10 yıl içinde su kısıtlamalarına ihtiyaç duyulabileceği ilgili makamlar tarafından dile getirilmiştir.[384] Amerika kıtası, iki okyanusa komşu olması yanında zengin maden kaynaklarına, verimli tarım arazilerine ve ılımlı bir iklime sahiptir. Buna ek olarak, yaygın suyolları hem yıllar boyunca ülke ekonomisinin gelişmesine yardım etmiş hem de ABD'deki 50 eyaletin hepsini tek bir bütün ekonomik birim haline getirmiştir.[385]

ABD eşine ender rastlanır şekilde stratejik ve güvenli olarak verimli bir coğrafyaya sahip olmanın ve etnik bölücü unsurlar tarafından kuşatılmamış bir ulus devlet olmanın avantajını elinde bulunduruyor. Amerika ayrıca, herhangi bir komşusunun toprak hırsları sebebiyle tehdit altında da değildir. Tam tersi coğrafi genişliği sebebiyle Kanada, ABD'nin güvenliğini artırıyor. ABD doğal minerallerden, endüstri için gerekli metallere, enerjiden, tarıma kadar doğal kaynaklar bakımından zengin bir kara kütlesini elinde bulunduruyor. Özellikle dünyanın en önemli iki okyanusunun tam ortasındaki konumu, kendisinin hem deniz ticareti için elini güçlendirirken hem de okyanus aşırı güç olmak için büyük avantaj sağlıyor. Dolayısıyla, ABD başka hiçbir küresel ve bölgesel gücün sahip olmadığı olanaklara sahiptir.[386] Amerika'nın sahip olduğu bu coğrafi şansa, ona rakip olabilecek hiçbir ülke sahip değildir. ABD coğrafi kaderinin vermiş olduğu avantajla güvenliğinden hayati kaynaklarına kadar rahat

384 Giray Kömürcü, *Nasıl Bir Gelecek*, Aganta Kitap, İstanbul, 2020, s.22.
385 Yavuzaslan, *age*., s.81.
386 Zbigniew Brzezinski, *Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, (Çev.) Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.78.

bir şekilde hareket ederek, küresel güç mücadelesinde benzersiz bir konumda bulunmaktadır.

ABD'nin benzersiz coğrafi üstünlüğü başka alanlara da yansımıştır. Bu dev coğrafya ve kalabalık ulus dünyanın kirlenmesinin yüzde 34'üne sebep olmaktadır. Atmosfere salınan zararlı gazların yaklaşık yüzde 70'i hâlâ ABD kaynaklıdır.[387] Her yıl ABD'de 50.000'den fazla insanın hava kirliliğinden dolayı öldüğü tahmin ediliyor.[388] Bu tahminler 200.000 civarına kadar çıkıyor. Bugün atmosferde bulunan ek karbondioksitin üçte biri Amerika Birleşik Devletleri'nden, üçte biri Avrupa'dan gelmekte; dünyanın geri kalanı ise son üçte birlik kısmını oluşturmaktadır. Böylece ABD ve Avrupa dünyanın küresel karbon bütçesinin büyük bölümünü tüketmiştir.[389] Kanada'nın kişi başına düşen karbondioksit salınımı, bugün Çin'in iki, Hindistan'ın sekiz katıdır.[390] Bunun yanında 1850-2011 arasında kümülatif sera gazı emisyonlarında dünya toplamının yüzde 27'sini ABD tek başına gerçekleştirmiştir. Bu yıllar arasında Avrupa Birliği yüzde 25 ile ikinci sıradadır. 1850-2011 yılları arasında Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın toplamı yüzde 23'te kalarak ABD ve Avrupa Birliği'nin gerisinde olmuştur. 1990-2011 yılları arasında kümülatif sera gazı emisyonu dünya toplamında ABD yine bir numaraydı.[391] Veriler ortadayken, değişen iklimin sorumlusunun Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya olmadığını bilmek gerekiyor.

Ekonomik Potansiyeli

Amerika'nın iki numaralı varoluşsal parçası ekonomik gücüdür. ABD hâlâ dünyanın en büyük ekonomisine sahip olmakla birlikte ekonomik olarak önemli rakipleri yanında artık küresel ekonomik büyümenin tek lokomotifi olma özelliğini kaybetti. Son 20 yılda ABD, ekonomide liderliğini yitirmek üzere olan bir ülke durumundadır.

ABD 21.4 trilyon dolar ile dünyanın bir numaralı ekonomisidir. Ancak satın alma paritesine göre Çin'den sonra ikinci ekonomidir.

387 Bilal Karabulut, *Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Barış Kitabevi, Ankara, 2015, s.251.

388 Kömürcü, *age.*, s.33.

389 Simon L. Lewis ve Mark A. Maslin, *Gezegeni Dönüştüren Güç: Homo Sapiens*, (Çev.) Alev Elçin Cankur, Panama Yayıncılık, Ankara, 2020, s.355.

390 Hans Rosling, Ola Rosling ve Anna Rosling Rönnlund, *Factfulness*, (Çev.) Sevinç Seyla Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2019, s.225.

391 Ferhunde Hayırsever Topçu, "Düşük Karbon Ekonomisine Geçme(me): İklim Değişikliği ve Enerji Politikaları Bağlamında Bir Bakış", *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2018 Özel Sayı, s.119. Erişim Tarihi: 07.10.2022. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/541449

En çok yabancı yatırımcı çeken ülkelerden biridir. Kişi başı milli geliri 60.000 doların üstündedir. Hizmet sektörü ABD'de GSYİH'nin yaklaşık yüzde 80'ini oluşturmaktadır. Dünyanın en önemli pazarlarından biri olmaya devam etmektedir. ABD ticaretinin yüzde 40'tan fazlasını Kanada ve Meksika ile yapmaktadır. ABD bir zamanlar enerji ithalatçısı bir ülke iken bugün enerji ihracatçısı bir ülkedir. 2009-2019 yılları arasındaki petrol ve gaz sektöründeki artışlar ABD üretim sanayisindeki kümülatif büyümenin yüzde 40'ını sağladı.[392] 2021 yılında ABD'nin ihraç ettiği ürünlerin başında ham petrol, petrol ve petrol yağları ile petrol gazları bulunmaktadır. ABD bu hızla giderse üretimi ve ihracatı büyük oranda enerjiye bağımlı bir ülke olacaktır. Yıllardır dile getirilen ve eleştirilen Rusya gibi enerji ekonomisine dönüşen bir ABD ortaya çıkmaktadır.

ABD'nin açık ekonomi efsanesi de sorunludur. Çünkü Birleşik Devletler en açık ekonomiye sahip ülkelerden biri olduğu algısına sahip olsa da durum öyle değildir. Doing Business raporundaki sıralamaya göre, Yeni Zelanda'yla kıyaslama yaptığımızda Amerika'da şirket kurmak çok daha zor bir süreçtir. Amerikan ekonomisi tüm açıklığına ve dinamikliğine rağmen Kazakistan ve Mısır'ın bile altında bulunuyor.[393] 2009-2019 döneminde en çok korumacı-kısıtlayıcı müdahale sayısı bakımından ABD bir numaradır. Ülkelerin maruz kaldığı korumacı-kısıtlayıcı uygulama sayısına bakıldığında Çin en çok müdahaleye uğrayan ülkedir. Ticaret savaşlarına ve korumacı politikalara ABD'nin çok fazla yöneldiği görülüyor.[394] Hatta DTÖ'nün 1995'te kurulmasından bu yana 3.000 anti-damping vergisi uygulamasının başını ABD ve Avrupa Birliği çekmektedir. Anti-damping Amerika için kuşkusuz en çok tercih edilen ticaret önlemlerinden biri oldu.[395] Hikâye sadece korumacı önlemlerle bitmiyordu. ABD'nin geçmişte ve günümüzde ekonomik başarısının temelinde yatan, yenilik ve teknoloji alanında büyük "kamu" yatırımları vardır. Amerikan devleti internetten, biyoteknolojiye ve hatta kaya gazına varana kadar yeniliğin öncüsü ve büyümenin ana motoru oldu. Geçmişteki teknolojik devrimlerin tümü (internetten günümüzün yeşil teknolo-

392 Daniel Yergin, *Yeni Harita*, (Çev.) Oya Özaltın, Nora Kitap, İstanbul, 2022, s.43.
393 Oliver Bulluough, *Para Vatan*, (Çev.) Ayşegül Çetin, Domingo Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.118.
394 Murat Çetinkaya ve Gönül Muratoğlu, "21. Yüzyılda Küresel Ticaret Savaşları", *Ticaret ve Kur Savaşları*, Murat Çetinkaya ve Gönül Muratoğlu (Ed.), Gazi Kitabevi, Ankara, 2019, s.14.
395 Dani Rodrik, *Daha Adil, Daha Makul*, (Çev.) Akın Emre Pilgir ve Mahmut Tekçe, Domingo Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.233-234.

jisine kadar) devasa devlet teşvikleriyle hayat buldu. Mesela girişimci Elon Musk'ın sahibi olduğu Tesla Motors, SolarCity ve SpaceX yeni bir devlet teknolojisi dalgasından yararlanarak geliştirilmektedir. Bu ileri teknoloji girişimleri yerel, eyalet ve federal devlet bütçelerinden bağış, fabrika kurulmasına yatırım ve sübvansiyonlu krediler şeklinde 4.9 milyar dolar katkı ve vergi ertelemeleri ile desteklendi. Amerikan devleti bu girişimler için talep de yarattı. Bu özel firmalar ABD Hava Kuvvetleri ve NASA için 5.5 milyar dolar değerinde tedarik sözleşmesi bile yaptı. Lakin medyada her şeyi tek başına başarmış girişimciler hakkındaki tek taraflı masallardan geçilmiyor.[396]

Apple I'den iPad'e Amerikan devletinin tartışmasız görünen eli ortadaydı. Jobs ve Wozniak, Apple'ı kurma ve geliştirme çabaları sürecinde en başından itibaren birçok kamu ve özel finansman kaynaklarını kullandı. Apple kullandığı temel teknolojilerini, 1960'lar ve 1970'lerde bilgisayar sektörüne yapılan kamu yatırımlarını temel alarak dizayn etti. GPS ve SRI gibi Amerikan devleti tarafından geliştirilen uygulamalar Apple'a entegre edildi veya satıldı. Tabii ki bu yatırımların risklerini göze alan Apple yöneticileri ya da hissedarları değildi. Riski göze alan Amerikan devleti ve orduydu. Sonuçta Apple, Amerikan devlet aygıtının tohumlarını ektiği, büyüttüğü ve biçtiği teknolojileri kullanarak bugünlere geldi.[397] Amerikan girişimci devleti tarafından GPS, sesle çalışan kişisel asistan SIRI, internet, kablosuz ağlar, mikro elektronik ve dokunmatik ekran fonlandı.[398] Amerikan Kalkınmacı-Girişimci Devleti bugün gelişmiş her sektörde kilit bir rol oynadı. Zaten Amerikan ekonomisinin sağladığı fırsatların boyutu da hep abartılmıştır. Oysa pek çok insan başarılı olmasına rağmen birçoğu da bunu başaramamıştır. Şöyle ki çok sayıda Amerikalı için geleceğin, belirsizlikle dolu olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.[399] Bunun yanında Amerikan ekonomik tarihine özel sektör ile kamu sektörü arasında pragmatik ortaklıkların ve yakın işbirliğinin tarihidir diyebiliriz. Birleşik Devletlerde kamu gücü özel teşebbüsler için gerekli yatırımı, finansı, altyapıyı ve diğer tüm destekleri sunan bir geleneğin mirasçısıdır. Günümüzün dev şirketleri Intel ve Apple halka açılmadan önce devletten finansal destek aldı.

---

396 Mariana Mazzucato, *Girişimci Devlet*, (Çev.) Esin Soğancılar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s.23-31.

397 Mazzucato, *age*., s.138-141.

398 Mazzucato, *age*., s.247.

399 John McCormick, *Karşılaştırmalı Siyaset ve Yönetim Sistemleri*, (Çev.) Musa Ceylan, Felix Kitap, Ankara, 2020, s.181.

Hatta uzaya yolculuk ve elektrikli araba üzerine çalışan dev şirket Tesla, devlet kredisi teminat programından bile yararlandı.[400]

Birleşik Devletler dünyanın en borçlu ülkesi olmasının yanı sıra sürekli azalan sermaye, sürekli artan borçlar, sürekli artan dış ticaret açığı ve imalatın azalması ile yükselen güçler karşısında ekonomik bir mücadele veriyor. Ayrıca Amerikan devleti ve iş dünyası ilişkileri gergin, işçi-işveren ilişkileri düşmanca, toplum-devlet ilişkileri büyüyen sorunlara gebedir. ABD'nin 1950-1970 yılları arasında sanayisi oldukça yüksek uluslararası rekabet gücüne sahipti ve Amerika'da üretkenlik karşılaştırmalı olarak yüksek bir durumdaydı.[401] Günümüzde Birleşik Devletler üretim sistemi hızla etkinliğini kaybetmektedir. Bugün Amerikan ekonomisi akıl almaz derecede biçimsizleşmiş bir haldedir. Ekonomik faaliyetin üçte biri doğrudan ya da dolaylı olarak askeri endüstriye bağımlıdır.[402] Bu da bize Ukrayna-Rusya savaşının neden ABD tarafından uzun süre devam etmesinin cevaplarından birini veriyor. Amerikan sanayisinin hem üretkenliği hem de rekabet gücü oldukça azaldı. Birleşik Devletler ekonomisi savaş sonrası ilk iki 10 yılda ortalama yüzde 4 oranında büyüme kaydederken, son 20 yılda ancak yüzde 2 büyüyebilmiştir.[403] Amerika'da şirketler vergisi de sorunludur. 2012 yılında Amerikan şirketlerine uygulanan en yüksek vergi oranı yüzde 39.1 ile dünya rekoru kırmıştı. Ancak aynı yıl, 40 yılın en düşük seviyesinde Amerikan şirketleri tarafından ödenen fiili vergi oranı yüzde 12.1 oranında kaldı.[404] ABD'de vergilerin artırılması hiçbir şeyi değiştirmemişti. Eşitsizlik ya da hükümetin gelirleri artırma hedefi başarısızlıkla sonuçlandı. Bununla beraber Amerikan tarihinde tekelleşme vazgeçilmezdir. Nasıl geçmişin dev sanayi-enerji tekelleri varsa bugünde teknoloji-sosyal medya tekelleri var. Bu tekellerden Facebook 79, Amazon 108, Apple 109, Microsoft 225 ve Alphabet (Google) 236 şirketi inanılmaz şekilde 2019 Ekim'ine kadar yutmuştu.[405]

Doların ABD'nin küresel pozisyonunda halen köşe taşı olması sayesinde ABD dünya ekonomisinin başat güçlerindendir. Dünyadaki birçok ülke siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı halen rezerv

400 Rodrik, *age.*, s.261.

401 Ben Clift, *Karşılaştırmalı Siyasal Ekonomi: Devletler, Piyasalar ve Küresel Kapitalizm*, (Çev.) Esin Soğancılar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.241.

402 Samir Amin, *Liberal Virüs*, (Çev.) Fikret Başkaya, Yordam Kitap, İstanbul, 2018, s.174.

403 Mounk, *age.*, s.181.

404 Mounk, *age.*, s.264.

405 Mustafa Yalçıner, "Sanayi ve Bankalarda Yoğunlaşma ve Merkezileşme", *Teori ve Eylem*, Sayı: 52, Yaz 2021, s.30.

olarak dolar tutmaktadır. Böylece doların uluslararası rolü, ABD'ye senyoraj (para basma) hakkı tanımakta ve bu da uluslararası ekonominin düzenleyicisi olan ABD'ye ayrıcalıklar vermeye devam ederek gücünü sürdürmesini sağlamaktadır.[406] ABD'nin küresel hâkimiyeti için dolar üstünlüğü, askeri üstünlüğünden çoğu zaman daha kritik rol oynadı. Bu nedenle ABD ekonomisi, küresel ekonomik sistem içinde doların bir rezerv para birimi olarak kullanılmasına sıkı sıkıya bağlıdır.[407] ABD, uluslararası politik ve ekonomik düzende ise finans kuruluşları Dünya Ticaret Örgütü (WTÖ), Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) vasıtasıyla, küresel liderliğini ve gücünü devam ettirmektedir. IMF'nin en son döviz rezervleri araştırmasına göre, 2020 yılının dördüncü çeyreğinde merkez bankalarının elindeki ABD doları rezervlerinin payı son 25 yılın en düşük seviyesine gerileyerek yüzde 59'un altına düştü. Oysa bu oran 1999'da yüzde 71 oranındaydı. Milyarder fon yönetici Duquesne Family Office CEO'su Stanley Druckenmiller ciddi bir uyarıda bulunarak 15 yıl içinde doların dünyadaki hâkim rezerv statüsünü kaybedebileceğini dile getirdi. Bu söylemi destekleyen şey ise bizzat doların kendisiydi. Çünkü doların rezerv para olarak sterlinin yerini almasının sadece 10 yıl sürdüğünü biliyoruz.[408] Bu durumu destekleyen başka bir veri ise 2000 yılında küresel ödemelerin yüzde 66'sı dolar olarak gerçekleşirken bugün bu oranın yüzde 40'lara kadar gerilemesidir.[409]

IMF gibi küresel kurumlar yanında JP Morgan ve Goldman Sachs gibi dev yatırım bankaları doların egemenliğinin risk altında olduğunu ifade ediyorlar. Dolar, Avro, Sterlin ve Yen para birimlerinin hepsi dış rezervler olarak tutulan paranın yaklaşık yüzde 85'ini oluşturuyor. Ancak ABD, Avro Bölgesi, İngiltere ve Japonya küresel nüfusun, kara kütlesinin ve ekonomik aktivitenin yüzde 85'ini oluşturmamaktadır.[410] Bu dengesiz sistem sürdürülebilir değildir. Çünkü günümüzde dolar rezerv parası olmaya ancak diğerleri kabul ederse devam etme şansına sahiptir. Eğer bu olmazsa doların uluslararası rezerv ve değer varlığının en önemli özelliği olan istikrarlı dış değeri aşınmaya başlayacaktır ve bunun içinde dolar döviz rezervi bulunduran

406 Yavuzaslan, *age*., s.175.

407 Fouskas ve Gökay, *age*., s.34.

408 John Plender, "Doların Rezerv itibarı sarsılıyor", *Oksijen Gazete*, Sayı 20, 28 Mayıs-3 Haziran 2021, s.14.

409 Deniz İstikbal, "Doların hegemonyası ve Çin Yuanı", *Yeni Şafak*, 10.01.2023, Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023. https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/dolarin-hegemonyasi-ve-cin-yuani-3900649

410 Dharshini David, *Kutsal Dolar*, (Çev.)T oprak Deniz Odabaşı, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2020, s.28.

ülkeler yeni bir sistem geliştirebilir. Böylece ABD'nin politikalarını hesaba katmadan hareket edebilirler.[411] Bu konuda 2008 krizinden sonra Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, G20 zirvesinden önce şunu ilan etti: "İkinci Dünya Savaş'ından sonra Bretton Woods kapsamında dünyada tek para olan doların, artık dünyadaki tek para olduğunu iddia edemeyeceğini açıklamak için yarın Washington'a gidiyorum. 1945'te doğru olan bugün doğru olamaz." Sonuçta dolara dayalı finans sistemi varoluşsal bir krize girmişti.[412] Özellikle ABD'nin doları bir silah olarak kullanması diğer önemli ülkeleri de harekete geçirdi. Rusya 2018 yılında dolar rezervlerinin büyük bir kısmını Çin yuanı, altın ve euro'ya çevirdi. Birde uluslararası ticarette dolar yerine kullanılmaya başlanan bir diğer araç ise sanal para Bitcoin'dir.[413] Altına hücum yeniden dolar yerine en önemli tercihlerinden birine dönüştü. Bugün dolara karşı göreceli bir güven kaybı tartışmasızdır.[414] Bunun en açık örneği ABD'nin bir numaralı müttefiki İsrail ilk kez döviz rezervlerine Çin yuanını dahil etti. Böylece rezervlerindeki dolar ve euro azalmış oldu.

Dünya nüfusunun yüzde 5'i Amerikalı olmasına rağmen dünya enerjisinin yüzde 25'inden fazlasını tüketiyor. Daha da kötüsü yine dünyadaki atık ve çöpün yüzde 25'inden fazlasına ABD sebeptir.[415] Amerikan ekonomisinin yüzde 70'i tüketimle çalışıyor. ABD'de halk daha az kazanırken daha çok tüketiyor ve borçlanıyor. Tabii ki Amerikan hükümeti toplumda önemli bir rol oynamaktadır. ABD'nin GSMH'nin yüzde 38'nin hükümet harcamalarından oluştuğunu dikkate aldığımızda bu, tüm mal ve hizmet alımlarının üçte birinden fazlasını hükümet tarafından ya da hükümetin para verdiği insanlar tarafından yapıldığı anlamına gelmektedir.[416] Her geçen gün artan bu oran yüzde 42 seviyesine yükseldi. Böyle giderse Amerikan ekonomisinin yarısını hükümet harcamaları oluşturacak. Ayrıca geçmişte Amerikan yapımı ürünler dünya pazarını sarmıştı. İnsanlar Ameri-

411 Joseph E. Stiglitz, *Küresel Kriz*, (Çev.) Eda Aksan, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2010, s.242-243.

412 Adam Tooze, *Çöküş: Finansal Krizlerle Dolu Bir On Yıl Dünyayı Nasıl Değiştirdi?*, (Çev.) Ahmet Fethi Yıldırım, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.208.

413 Mehmet Günal, "Ticaret ve Kur Savaşlarının Ekonomi Politiği: Çok Kutuplu Yeni Finansal Sistem Arayışları", *Ticaret ve Kur Savaşları*, Murat Çetinkaya ve Gönül Muratoğlu (Ed.), Gazi Kitabevi, Ankara, 2019, s.69.

414 Oğuz Bal, *Dünya Ekonomisinde Altın*, Umuttepe Yayınları, İstanbul, 2018, s.124.

415 Gary Hart, *Dördüncü Güç: 21. Yüzyılda Amerikan Büyük Stratejisi*, (Çev.) İsa Karabaşoğlu, Avangard Kitap, İstanbul, 2016, s.83.

416 W. Phillips Shively, *Güç ve Tercih*, (Çev.) Haluk Özdemir, Serbest Kitaplar, Ankara, 2021, s.115.

kan ürünü satın almanın ayrıcalığını yaşıyordu.[417] Bugün ise Amerikan ürünlerinin ayrıcalığı kalmadı ve Amerikan ürünlerinin çoğu Amerika dışı coğrafyalarda üretilmektedir. Dahası Amerikan üretiminin yanında alternatif üretimler de hızla arttı.

Dünyanın en iyi 100 üniversitesinin 34'ü ABD'dedir. Ancak bugün Amerikan üniversitelerindeki en başarılı öğrencilerin çoğunun Asya kökenli olduğunu bilmek gerekiyor.[418] ABD GSYİH'sinin yüzde 2.7'sini -Avrupa'nın iki katı- araştırma ve geliştirme yanında üniversitelere harcamaktadır.[419] Joseph Nye, verdiği röportajda, "Amerikan üniversiteleri ve düşünce kuruluşları vazgeçilmez bir konumda. Araştırma ve geliştirmede ABD açık ara bütün dünyanın çok ilerisinde, dünyada AR&GE harcamalarının yüzde 31'ni ABD tek başına yapıyor" demektedir.[420] Dünya nüfusunun sadece yüzde 5-6'sını barındırmasına rağmen, küresel zenginliklerin aşağı yukarı üçte birine sahip olan ABD, bu güçlü konumunu, ürettiği çeşitli ürün ve hizmetlere ya da dünyanın zenginliklerini ve en büyük yeteneklerini kendine çeken cazibesiyle birlikte yüksek teknolojisine dayanmaktadır.[421] Dünyada belirlenmiş 46 teknoloji merkezinden 13'ü ABD'de bulunmakta, üstelik bunlardan sekizi, dünyanın en gelişmiş 17 teknoloji merkezi arasında yer almaktadır. San Francisco tek başına, Berkeley ve Stanford üniversitelerinin bulunduğu bu merkezlerden ikisine ev sahipliği yapıyor ki meşhur Silikon Vadisi, bunlardan biridir. Dünyanın en büyük yenilik ve teknoloji merkezi Silikon Vadisi'ni en yakın rakibi MIT ve Harvard sayesinde iletişim teknolojileri ve tıbbi araştırmalar alanında öne çıkan Boston takip etmektedir.[422] Bu gelişmişliğine rağmen Robotik devrim Amerikan yapımı değildir. Hatta Amerikan öncülüğünde bile ilerlemiyor. Oysa dünyanın değişik coğrafyalarındaki dev ülkeler otonomide ilerleme sağlıyor. Bazıları Amerika'dan daha hızlı bir gelişim gösteriyor.[423] Şu an yüksek teknoloji ihracatında Çin yüzde 28'le liderliği ele geçirdi. ABD ise ihraç ettiği yüksek teknoloji

417 W. Edward Deming, *Krizden Çıkış*, (Çev.) İsmail Balcı, Mecit Odlukaya ve Senem Demirdamar, Kalder, Ankara, 2014, s.22.

418 Kishore Mahbubani, *Asyalıların Kafası Çalışır mı?*, (Çev.) Can Polat, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.11.

419 Joseph S. Nye, *Amerikan Yüzyılı Bitti Mi?*, (Çev.) Burç Beşgül, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.27.

420 Baha Erbaş, "Joseph Nye: ABD düşüyor" ifadesi gerçekçi değil.", *USA SABAH*, 2015, Erişim Tarihi: 08/09/2020.

421 Gerard Dorel, *Amerikan İmparatorluğu Atlası*, (Çev.) Alper Altuğ, NTV Yayınları, İstanbul, 2007, s.22.

422 Dorel, *age.*, s.23.

423 Paul Scharre, *İnsansız Ordular: Katil Robotlar, Otonomi Silahlar ve Makine Savaşları*, (Çev.) Kutsi Aybars Çetinalp, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s.143.

mallarında yüzde 16'ya geriledi.[424] ABD birçok alanda bilimsel etkinliğini kaybediyor. Avustralya hükümetine bağlı Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü'nün yayımladığı raporda, Çin'in teknoloji yarışında 44 kategorinin 37'sinde daha başarılı olduğu ifade edildi. Bununla birlikte ileri teknolojinin bir sonucu olarak ABD'deki mevcut işlerin yüzde 45'i otomasyon tehdidiyle karşı karşıyadır.[425] Sonuçta ABD vatandaşlarının yaklaşık yüzde 60'ı işçi sınıfına mensuptur.[426] 2010 yılında işçi sınıfının ırksal durumun baktığımızda İspanyolca konuşmayan beyazların yüzde 58'i, Asyalıların yüzde 53'ü, İspanyolca konuşanların yüzde 77'si ve siyahların yüzde 73'ü işçi sınıfının içindeydi.[427] Yani Amerika'da üretenler de göçmenlerdi.

Dünyanın en rekabetçi ekonomisine sahip olan ABD, eğitim kurumlarının üstünlüğüyle de bu durumu korumaktadır. Bu anlamda Shanghai Jiao Tong Üniversitesi'nin yaptığı araştırmada dünyanın en iyi üniversiteleri sıralamasında, Amerikan üniversiteleri dünya çapında en iyi ilk 10 üniversiteden sekizini, ilk 20'de de 17'sini barındırmaktadır. Bu eğitim kurumları ABD'nin geleceğini inşa etmektedir. Geleceğin sanayisine, ürünlerine ve hizmetlerine liderlik eden ekonomik ve askeri avantajı sürdürmek için gerekli bilgi, donanım ve aracı sağlıyor. Ayrıca yükseköğretim kurumları alanda en iyileri olan girişimcilerin, araştırmacıların ve mühendislerin ekonomik ve eğitim potansiyellerini en verimli şekilde kullanabilmeleri için Amerika'ya göç etmeleri yerli birikimin gücüne güç katıyor.[428] Ancak Birleşik Devletler eğitimli bir iş gücüne ve bilim ve teknolojiye dayalı eski rekabet avantajını hızla kaybediyor. Bu düşüşe sebep olarak eğitime ayrılan paranın azalması ve Amerikalılar arasında alınan eğitim kalitesinin fazlaca farklılaşması yol açmaktadır. Amerikalı öğrencilerin dünya standartlarına göre performansları düşmektedir. Fen ve matematik testlerinde Amerikalı öğrenciler artık düşük sıralarda yer almaktadır.[429]

ABD dünyanın en ileri teknolojisine sahiptir. Sahip olduğu bu ileri teknolojiyi de kullanabilme becerisini en üst seviyede taşımak-

424 Mehmet Ali Güller, *Amerikan Hegemonyasının Sonu,* Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019, s.114.

425 Abhijit V. Banerjee ve Esther Duflo, *Zor Zamanlarda İyi Ekonomi,* (Çev.) Osman Akınhay, Doğan Kitap, İstanbul, 2020, s.295.

426 Jonathan Neale, *Amerika'nın Derdi Ne?,* (Çev.) Ardan Nur, Ayraç Kitap, Ankara, 2008, s.42.

427 Michael Zwieg, *Amerika'nın En İyi Saklanan Sırrı / İşçi Sınıfı Çoğunluktur,* (Çev.) Halil Çelik, H2O Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.69.

428 Brzezinski, *age.*, s.75.

429 Jared Diamond, *Yükseliş,* (Çev.) Barış Baysal, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2019, s.406.

tadır. Bu teknoloji ülkenin çeşitli yerlerindeki evlerde bulunan eşyalarda, iletişim ve ulaşım şebekelerinde, uzay araştırma araçlarında ve şüphesiz silahlı kuvvetlerin bütün askeri donanımında kendini göstermektedir.[430] Yalnız bu donanım uzun yıllardır kötü amaçlı kullanılıyor. Amerika Birleşik Devletleri dünyanın ilk dijital diktatörlüğüdür. Gelin hikâyenin başına dönelim. Amerika'da mahkeme kararlarına yansımış, ilk gizli dinleme olayı 1928 yılına aittir. 1940 yılında ise Başkan Roosevelt, telefon konuşmalarının dinlenmesinin önünü açtı. 1960'lara kadar herkesin herkesi, her kuruluşun her kuruluşu gizlice dinlediği bir dönem oldu. Ancak 1968'de kabul edilen bir yasayla ilk kez federal dinleme meşru kılındı.[431] Peki, bununla bitti mi, tabii ki hayır. Daha yeni başlıyoruz. Gelelim video kameralarla sokakların ve meydanların, yani kamuya açık yerlerin izlenmesi yine ilk kez özgür ülke Amerika Birleşik Devletleri'nde başlatıldı. Hemen arkasından özgür Avrupalı ülkeler Almanya, Fransa, İsviçre video kamerayla gözetlemeyi kullandı. Yine 60'lı yıllarda Amerika'da sokaklar alıcılar ve kameralarla sürekli izlenmekteydi.[432] Tüm Amerikalılar video kameralarla izlenmekte ve gizli telefon dinlemelerine maruz kalmaktaydı. Ayrıca sansürü de Çin icat etmemişti. Daha Çin Halk Cumhuriyeti kurulmamışken dünyanın en özgür ülkesi olduğu iddia edilen ABD'de 1918'de kitaplar toplatılmaktaydı. Yüksek mahkeme sansürün kaldırılmasını ancak 1966'da gerçekleştirdi.[433] Bu konuda Microsoft'un yaratıcısı Bill Gates, "Çin'in uyguladığı sansür, abartıldığı boyutta değil ve tartışmaları abartılı buluyorum" açıklamasında bulunmuştu.[434] Buna ek olarak nüfusu 1 milyarı geçen Çin'de çeşitli konular hakkında aşağı yukarı günlük 500 barışçıl protesto gerçekleştirilmekteydi.[435] Yani devamlı pompalanan "Çin'de kesinlikle her şey yasak ve protesto olmaz" klişesi de yıkılmış oldu. Bunu Kovid-19 pandemisi sürecinde de gördük. Bugün bu konularda Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya günah keçisi ilan edilmeye çalışılıyor. Oysa ABD 1928 yılında gizlice dinlemeler yaparken daha Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti kurulmamıştı, Brezilya ve Rusya ise devrimler ve darbelerle uğraşmaktaydı.

430 Immanuel Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, (Çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s.174.
431 Enis Coşkun, *Küresel Gözaltı*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000, s.62-63.
432 Coşkun, *age*, s.30.
433 John ve Doris Naisbitt, *Çin'in Megatrendleri*, (Çev.) Ümit Şensoy, Optimist Yayın, İstanbul, 2011, s.131.
434 Kamil Erdoğdu, *Bilmediğimiz Çin*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2021, s.17.
435 Tim Marshall, *Coğrafya Mahkûmları*, (Çev.) Mert Doğruer, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2018, s.65.

Bugüne geldiğimizde durum daha vahim bir hal almıştır. ABD'nin Ulusal Güvenlik Dairesi (NSA) her gün dünyanın her yerinden yapılan telefon görüşmelerini ve e-postalarını takip ediyor. 30 günde tüm dünyadan 97 milyardan fazla e-posta ve 124 milyar telefon görüşmesi hakkında veri toplayan dev bir yapının merkezi Amerika'daydı. Bu 30 günlük sürede Hindistan'dan (13.5 milyar), Brezilya'dan (2.3 milyar), Almanya'dan (500 milyon) uluslararası veri toplanıyordu.[436] NSA'nın uyduları her üç saatte, Amerikan Kongre Kütüphanesi'ni dolduracak kadar veri toplamaktadır.[437] NSA eski direktörü William Binney, "Kendi halkınızı soruşturmakla totaliter bir rejim başlar" demiş ve ardından şunu da eklemişti: "Bu, diktatörlüğün bir işaretidir ve hükümetimizin yaptığı tam da budur."[438] Lakin Amerikan hükümeti, bugün Çinlileri ve Çinli internet devlerini bir tehdit oluşturduğu için yıllardır dünyayı uyarıp duruyor. Oysa Ulusal Güvenlik Dairesi belgeleri ABD'nin Çin'i yapmakla suçladığı şeyi aslında Amerikalıların yaptığını gösteriyor.[439] Hem de 1928 yılından beri artarak devam ediyor. Ayrıca tüm dünya tarafından kullanılan Gmail, Facebook, Yahoo ve Skype gibi dev sosyal medya şirketlerinin ABD Ulusal Güvenlik Dairesi'yle gizli bir anlaşma içerisinde olduğunu öğrenmek tüm dünyayı alt üst etti.[440] Daha bu şok geçmemişken Twitter'ı satın alan Elon Musk, Amerikan devletinin Twitter veri tabanlarının tamamına erişiminin olduğunu ve ABD hükmetinin Twitter özel mesajlarını görebildiğini açıkladı. Akıllı cep telefonu bile ilk defa 1985 yılında ABD ordusu tarafından kullanıldı. Hatta Ulusal Keşif Ofisi akıllı telefondaki kamerayı ilk defa casus uydularda kullanmak için tasarlamıştı. Cep telefonundaki GPS işlevini de ilk olarak ABD Hava Kuvvetleri icat edip uygulamaya koydu.[441] Google'da NSA ile "yasal bilgi paylaşım" ilişkisi başlattı. Bu ikili anlaşmanın detayları hakkında bir açıklama da yapmadı.[442] Ayrıca Microsoft, Amazon ve Palantir gibi dev Silikon Vadisi şirketleri Amerikan ordusu ve CIA ile anlaşmalar imzaladı. Bu anlaşmalar protestolara karşın geçerliliğini koruyor.

436 Glenn Greenwald, *Saklanacak Yer Yok,* (Çev.) Türkan Çolak, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.135-136.

437 Patrick Radden Keefe, *Echelon,* (Çev.) Sinem Gül, Defne Yayınevi, İstanbul, 2006, s.15.

438 Stefan Aust ve Thomas Ammann, *Dijital Diktatörlük,* (Çev.) Erdinç Yücel ve Hasan Yılmaz, Hece Yayınları, Ankara, 2019, s.47.

439 Greenwald, *age.*, s.201.

440 Greenwald, *age.*, s.115.

441 George Friedman, *Sessizlik Öncesi Fırtına,* (Çev.) İdil Berfin Akın, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2022, s.134.

442 Julian Assange, *GoogLeaks,* (Çev.) Kürşad Karataş, Tuti Kitap, İstanbul, 2018, s.53.

2023'ün ilk günlerinde televizyon ve radyolara düşen haber ise ABD makamlarının 250.000 Twitter hesabının kapatılması isteğiydi. Anlayacağınız Amerikalı makamlar ve başkanlar sosyal medyaya, gazetelere ve televizyonlara müdahale konusunda bir numaraydı.[443]

Ulusal Güvenlik Dairesi tarafından hazırlanan "Zorlukların Belirlenmesi: 2014-2019 için Jeopolitik Eğilimler" başlıklı bir belgede hem Brezilya hem Meksika, "Dostlar, Düşmanlar ya da Sorunlar?" başlığı altında listeleniyordu. Bu listede yer alan diğer ülkeler: Hindistan, Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır ve İran. Burada Brezilya'nın neden ABD Ulusal Güvenlik Dairesi'nin hedefi olduğunu sorgulayabilirsiniz. Çünkü hammadde ve petrol kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. Yine bölgede etkili ve büyük bir varlığı barındırıyor. Düşman olmaktan uzak olsa da, ABD'nin en güvenilir ve en yakın müttefiki de değildir.[444] Aynı zamanda ABD'nin Ulusal Güvenlik Dairesi'nin çok aktif bir ortağı olan Kanada bile Brezilya Maden ve Enerji Bakanlığı'nı hedefe koymuştu.[445] Birleşik Devletler liderliğinde beş istihbarat örgütü -İngiltere'den Devlet Haberleşme Merkezi, Avustralya'dan Savunma Sinyalleri Müdürlüğü, Kanada'dan Haberleşme Güvenliği Kurumu ve Yeni Zelanda'dan Devlet Haberleşme Güvenliği ve NSA- dünyamızı görünmez bir elektronik izleme ağıyla sarmıştır. Bu derin ortaklığın ayrıntıları tam olarak bilinmiyor. Siyasetçiler de bu konuda çok az bir bilgiye sahiptir. Kongre bile denetim konusunda yetersizdir.[446]

Askeri Kapasitesi

ABD, adeta bir savaş makinesi görünümündedir. Sahip olduğu ordunun büyüklüğü ve silahlarının gücü neredeyse tüm dünyayla savaşmaya yetecek kadardır. Askeri güç yarışında şimdilik Amerika'nın dengi yoktur diyebiliriz. Dünyadaki en güçlü orduya sahiptir. Günümüz jeopolitiğinin temel gerçeği, ABD'nin askeri güç varlığıdır. Amerika, küresel askeri gücün yüzde 38'ini ve askeri kapasitenin çoğunu elinde tutmaktadır. ABD; askeri gücü, hem nükleer silahlara hem de dünyanın her yerine ulaşabilen konvansiyonel kuvvetleri elinde bulunduran dünyanın tek gücüdür. ABD'nin askeri güç varlığı dünyanın birçok yerindeki üsleri ile küresel üstünlüğünü sağla-

443 Greenwald, *age.*, s.199.
444 Greenwald, *age.*, s.194-195.
445 Greenwald, *age.*, s.169-170.
446 Keefe, *age.*, s.25.

maktadır.[447] Bu politikaların sonucunda ABD, küresel hâkimiyetini 183 ülkede 883 askeri üsle tesis etmiştir. Bu da şu demek oluyor ki ABD'nin toplam yabancı üssü dünyanın geri kalanından 10 kat daha fazladır. Bu da ABD'ye dünyanın en militarist en şiddet yanlısı devleti ve ulusu ünvanını veriyor. Nye'a göre ABD, özellikle de Asya'daki bütün üslerini korumak zorundaydı, çünkü bunlar "sadece Asya'da değil, ta Basra Körfezi'nde de çıkarlarımızı korumak için hızlı yanıt vermemizi" sağlamaktaydı. Nye, Okinawa Üssü için "bütün bölge için güvenlik stratejimizin temel taşı" diyecekti. Nye, ABD'nin üslerinden veya yüksek savunma harcamalarından vazgeçemeyeceğini, çünkü "yükselen güçlerin uluslararası devlet sisteminde istikrarsızlık yarattığını" ifade edecekti.[448] ABD'nin bugün Güney Kore'de 36.000, Japonya'da 40.000 ve Almanya'da 70.000 askeri varlığı vardır.[449] ABD'nin ülke dışında toplamda 320.000'den fazla askeri bulunuyor. Pasifik bölgesinde ABD'nin yaklaşık 175.000 yakın askeri görevdedir. Avrupa'da 70.000'den çok, Ortadoğu'da 60.000'den fazla, Latin Amerika'da 20.000'ne yakın ve Afrika'da 6.000 askeri bulunmaktadır.[450] Amerikan topraklarında bulunan yaklaşık 3.800 adet askeri üs ile dünyanın bir numaralı savunma harcamalarını yapan ülke ABD'dir.[451] ABD'nin resmen 50'ye yakın müttefiki bulunuyor. Tüm okyanuslarda görev gücü vardır. Bu korkutucu askeri güç sonucu Amerika dünyayı militer (askeri) olarak denetim altına almaya çalışan bir ülke profili sunar. Bu daha önce Adolf Hitler'in yapmak istediğinin adeta bir devamı şeklindedir.[452] Birleşik Devletler dünyayı coğrafi olarak komutanlıklara bölmüştür. Bunlar Amerika Birleşik Devletleri Merkez Komutanlığı, Avrupa Komutanlığı, Afrika Komutanlığı, Hint-Pasifik Komutanlığı, Kuzey Komutanlığı ve Güney Komutanlığıdır.[453] Bu coğrafi savaş komutanlıkları dünyada Amerikan egemenliğinin ileri karakollarıdır.

---

447 Yılmaz, *age.*, s.9.

448 Vijay Prashad, *Washington Kurşunları*, (Çev.) Ilgın Yıldız, Yordam Kitap, İstanbul, 2022, s.117-119.

449 Umut Uzer, "21. Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 8, 2013, s.69-93. Erişim Tarihi: 12.10.2021. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/3802/50999

450 Kasım İleri, "ABD'nin dünya polisliği: Amerika ana kıtası dışında 320 binden fazla ABD askeri bulunuyor", Anadolu Ajansı, 19 Kasım 2020, Erişim Tarihi: 27.12.2022. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-dunya-polisligi-amerika-ana-kitasi-disinda-320-binden-fazla-abd-askeri-bulunuyor/2048835

451 Haşim Türker, *Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2019, s.222.

452 Amin, *age.*, s.73.

453 Hakan Hançer, *Gerçek Burada / ABD'nin ve Emperyalizmin Yetmiş Yıllık Yalanları*, Atayurt Yayınevi, Ankara, 2019, s.163.

Amerika Birleşik Devletleri 20. yüzyılın başlarında güçlü bir donanmaya sahipti. Donanmasıyla güç gösterisi yapmak için 1907'de 16 savaş gemisi ile Atlantik'ten Pasifik'e 14 ay süren seyir sırasında 20 limana (Brezilya, Çin, Japonya, Mısır, Meksika, Şili, Filipinler, İtalya, Yeni Zelanda. vd.) uğrayarak okyanuslar turu gerçekleştirdi. Bu barışçıl bir gezi değil, tam tersi dünyaya bir meydan okumaydı. ABD'nin dünya okyanuslarında ve denizlerinde yüzen, birçok ülke kıyılarında konuşlandırılmış ve devriye gezen, numaralandırılmış filoları bulunuyor. Deniz piyadeleri denilen ama karada savaşma yeteneğine sahip askerler bu filolarda görevlidir. Birleşik Devletlerin bu operasyonel donanmaları, 3. Filo, 4. Filo, 5. Filo, 6. Filo, 7. Filo, 10. Filo ve merkezde ABD Donanma Özel Savaş Komutanlığı şeklinde sınıflandırılmıştır. 3. Filo Pasifikte Amerika'nın batı kıyılarında görev yapar. Güney Amerika'yı 4. Filo gözetler. 5. Filoya bağlı savaş gemileri Ortadoğu bölgelerinde gözlem ve müdahale de bulunur. 6. Filo Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinden sorumludur. 7. Filo Amerika'nın en büyük filolarından biridir ve Asya kıyılarının tümünden sorumludur ve Afrika'nın doğu kıyılarını gözlemler. 10. Filo ise Birleşik Devletlerin savaş ve barış dönemlerindeki tüm harekâtlarının teknolojik desteğinin sağlandığı, bilgisayar ve elektronik sinyal sistemleriyle donanmış olan Siber Komutanlığıdır.[454] Amerikan gücü okyanuslara ve denizlere hâkim güç gibi gözükse de günümüzde korsanlık faaliyetleri artmıştır. Bununla beraber Çin, Rus ve Hint donanmaları hızlı bir büyüme ve gelişme içindedir.

Amerikan dış politikasını Dışişleri Bakanlığı'nın belirlediğini düşünüyorsanız hata ederseniz. ABD Eski Genelkurmay Başkanı Oramiral Mike Mullen 2010 yılında yaptığı bir konuşmasında şunları söyledi: "ABD dış politikası ordu hâkimiyeti altındadır ve yurtdışındaki birliklerimizi komuta eden general ve amirallere bağlıdır." Bunu Thomas Friedman'ın söyledikleriyle bitirelim: "Piyasanın gizli eli asla gizli bir yumruk olmadan çalışmayacaktır... Silikon Vadisi'nin teknolojileri için dünyayı güvende tutan gizli yumruğa Birleşik Devletler Ordusu, Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ve Deniz Piyadeleri denir."[455] Zaten Birleşik Devletler kurulduğu günden bu yana diplomasiden çok orduya güvendi. Sonuç olarak da ABD, barıştan

454 Güngör, *age.*, s.40.

455 Klevis Kolasi, "ABD Dış Politikasının Eleştirel Politik Ekonomisi: ABD Hegemonyasının Toplumsal Kaynakları", *Eleştirel Uluslararası Politik Ekonomi-2*, Faruk Yalvaç ve Yelda Erçandırlı (Ed.), Nika Yayınevi, Ankara, 2021, s.31.

çok savaşa para "ayırıyor" ve "harcıyor."[456] Amerikan Savunma Bakanlığı Pentagon'un kuruluş amacı dünya üzerinde düzenlediği tüm askeri operasyonları yönetmek ve denetlemek içindir. Dünyanın en büyük işveren devlet kurumu ve en büyük devlet binasına sahip kurumdur.[457] Ayrıca dünyanın her yanına yayılmış ABD'nin kiralık/paralı orduları da mevcuttur. ABD özel askeri şirketler konusunda bir numaradır. Sadece 2012 yılında Afganistan'da 68.000 Amerikan ordu personeline karşılık 110.000 anlaşmalı paralı asker vardı. Bu kiralık ordular askeri personelin uyduğu standartlara ve kurallara uymadığını akıldan çıkarmamak gerekiyor.[458]

İlginçtir ki Soğuk Savaş bitmesine rağmen tek kutuplu dönemde bile ABD, askeri gücüne inanılmaz ölçüde yatırım yaptı. ABD'nin 2022 savunma bütçesi 778 milyar dolar oldu. Amerika'nın en yakın rakibi Çin'in neredeyse üç buçuk katı büyüklüğündeki savunma bütçesi askeri gücünün büyüklüğünü göstermektedir. ABD ordusu bunun yanı sıra 100 ülkeye askeri eğitim ve öğretim vermektedir. Demokrasinin beşiği ve barışın öncüsü Birleşik Devletler dünyanın en büyük silah üreticisi ve bir numaralı ihracatçısıdır. ABD dünyada bir numaralı silah satan ülke olarak adeta yer küreyi silahlara boğmaktadır. Amerikan askeri sanayi kompleksi doymak nedir bilmez. Çünkü ABD'nin öldürme teknolojisi muazzamdır.[459] Ancak ABD'nin başka oyunları da vardır. Bugün ABD adına vekâlet savaşı yürütenlerin kullandıkları mühimmatın tamamına yakını Rus menşelidir. ABD, Rusya'nın resmi devlet şirketlerinden üçüncü kişiler aracılığıyla silah ve mühimmat alımı yapmaktadır. Bu alımlar büyük rakamlara varmaktadır. Bunun ana sebebi silahların Rus yapımı olması ABD'nin verdiği silah yardımının görünürlüğünü azaltan bir duruma yol açmasıdır. Tabii Rus silahları Batılı muadillerine göre daha ucuz ve arazide daha az bir bakımla görev yapabilme yeteneğine de sahiptir. Hatta ABD Silahlı Kuvvetleri Rus silahları ve bunlara ait mühimmatları ABD'de üretmeye çalışmaktadır.[460] Zira günümüzde dünyada hatta uzay da en öldürücü silahlara sahip olma şerefi baş-

456 James McCartney ve Molly Sinclair McCartney, *Amerikan Savaş Makinesi*, (Çev.) Ali Atav, Buzdağı Yayınevi, Ankara, 2017, s.27-31.

457 Hançer, *age*., s.149.

458 John Perkins, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları*, (Çev.) Murat Kayı ve Kerem Ergener, APRİL Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.333.

459 Fidel Castro Ruz, *Obama ve İmparatorluk*, (Çev.) Osman Akınhay, Agorakitaplığı, İstanbul, 2011, s.10.

460 Özgür Tör, *Vekâlet Savaşları ve Hibrit Harekât*, Yedi veren Yayınları, İstanbul, 2022, s.136-137.

ta Birleşik Devletler olmak üzere Batılı ülkelere aittir.[461] Dünyadaki 20 büyük silah şirketinin 12'si Amerikan şirketidir. Sektördeki 100 büyük şirketin 41'i ve ilk 5'ini ABD'li şirketler oluşturuyor. ABD'nin küresel silah ihracatındaki payı yüzde 39 civarındadır.[462] Ağzından barışı ve yaşamı düşürmeyen ABD, savaş için en çok mesai harcayan ülkedir. Bu muazzam öldürme teknolojisini sayılara dökersek, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD;

1- 50'den fazla ülke liderini öldürtmeye çalıştı.

2- Demokratik yolla başa gelen 50'den fazla hükümeti devirmeye çalıştı.

3- En az 30 ülkede demokratik seçimlere müdahale etti.

4- 30'dan fazla ülkeye bomba yağdırdı.[463]

Soğuk Savaşın sona erdiği 1989 yılından 2011'e kadar ABD beş savaşa girdi ve 24 yılın 14'ünü savaşla geçirdi: 1991 Irak'a karşı, 1995 ve 1999 Sırbistan'a karşı, 2001-2002 Afganistan'a karşı; 2003-2011 arasında da hem Afganistan hem de Irak'a karşı bu savaşlar devam etti.[464] Amerika Birleşik Devletleri her zaman savaşta olmuştur. Dünya savaşları, kısa savaşlar, gizli savaş, Soğuk Savaş, teröre karşı savaş, uyuşturucu savaşı, vekil savaşları, ama her zaman bir savaş. Bu savaşlar çoğu zaman başka kıta ve uzak ülkelerde yapıldı.[465] Birleşik Devletler kuruluşundan bu yana sadece 16 yıl barış içinde yaşamış, kalan dönemde ya içsavaş ya da bölgesel veya dünya savaşları içinde yer almıştır.[466] Bugün ABD savunma bütçesi Soğuk Savaş'ın 1991'de bitmiş olmasına rağmen neden -Başkan Obama yönetiminde bile- rekor düzeyde seyretmektedir? Amerika neden 800'ün üstünde askeri üssü ve yüzlerce gemisiyle dünya jandarması gibi hareket etme peşindedir? Birleşik Devletler askerleri Irak ve Afganistan'dan çekilirken neden ordunun görev alanı, Asya'ya doğru genişleme eğilimindedir?[467] Çünkü dünyanın en "güvenlikçi" ve en "istihbaratçı" dijital-otoriter-müdahaleci demokrasisi Birleşik Devletlerdir. Dün-

---

461 Tzvetan Todorov, *Yeni Dünyanın Düzensizliği*, (Çev.) Ömer Faruk Turan, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2005, s.16.

462 Barış Doster, "Ukrayna-Rusya Savaşı ve Avrasya", *Ukrayna-Tarih Yapan Savaş*, Mehmet Ali Güller (Haz.), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2022, s.68.

463 Blum, *age.*, s.7.

464 John J. Mearsheimer, *Liderler Neden Yalan Söyler? Uluslararası Politikada Yalan Gerçeği*, (Çev.) Nejdet Özberk, Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s.117.

465 Alfred W. McCoy, *In The Shadows of The American Century*, A Oneworld Book, London, 2017, s.1.

466 Mehmet Öğütçü, *Yeni Dünyanın Gizli Şifreleri*, Destek Yayınları, İstanbul, 2020, s.26.

467 James McCartney ve Molly Sinclair McCartney, *age.*, s.21.

yanın her köşesine yayılmış yasadışı Amerikan kampları dünyanın her yerinden mahkûmları yasadışı transfer eden bir sisteme sahiptir. İfşa olmasına rağmen bu yasa dışı durum hâlâ devam etmektedir. Böyle büyük bir yasadışı transfer ağına ve yasadışı kamplara sahip başka bir ülke yoktur. Ama sorsanız Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya demokratik olmayan, diktatörlük, askeri tarz da yönetimler olarak lanse edilmektedir. Lakin gerçek hiç de öyle değildi.

Nüfus Dinamikleri

Amerikan gücünün büyüklüğünün ve sağlamlığının arkasında nüfus dinamikleri de yatar. Amerika'nın 332 milyonluk nüfusu, küresel gücünün doğal kaynaklarından bir diğeridir. ABD'nin nüfusu artan genel dünya nüfusunun bugün sadece yüzde 4'ünü oluşturmaktadır. Amerika başka ülkelerde görülen nüfusun hızla yaşlanması ve nüfus erimesinden aynı şekilde etkilenmemektedir. Ancak ABD'nin yaş ortalamasının 2022'de 38'in üstüne çıktığını da unutmayalım. ABD nüfusunun, Kovid-19 salgınının etkisinin hissedildiği 2020 yılında son 120 yılın en düşük nüfus artış oranını kaydedeceği tahmin edildi. BM verilerine göre 2050 yılında Amerika; yüzde 21.6'sı 65 yaş üstü, 403 milyonluk bir genç nüfusu barındıracaktır.[468] Amerikan nüfusunun yüzde 82'si şehirlerde yaşamaktadır. 1960 yılında Amerika'da yaşayan yurtdışı doğumluların yüzde 75'i Avrupa kökenliyken, 2015 yılına gelindiğinde bu rakam yüzde 11 gibi inanılmaz bir düşüş gösterdi. Çin, Hindistan, Filipinler gibi ülkelerin yanı sıra Dominik Cumhuriyeti ve Küba'dan gelenlerin sayısı milyonları buldu, sadece Meksika doğumlu göçmenlerin toplam sayı içerisindeki oranı ise yüzde 26.9'a çıktı.[469] ABD'de 1980 yılında beyazlar tüm yaşayanların yüzde 90'ından fazlasını oluşturuyordu. Yani Amerikan halkının yaklaşık üçte ikisi homojendi. Geçtiğimiz 30 yılda göç hızlandıkça, daha heterojen bir topluma dönüştü. 2010 yılında Amerikan halkının sadece üçte birinde beyazlar yüzde 90'lık bir orana düştü. Bu hızlı dönüşümün Amerika'da çok fazla öfke yarattığını söylemek gerekiyor.[470] 2010-2020 yılları arasında ABD tarihinde ilk kez beyaz nüfusun yüzde 60'ın altına düştüğü açıklandı. ABD'nin en büyük etnik grubunu oluşturan Latin olmayan beyaz nüfus son 10 yılda yüzde 8.6 oranında eridi. Artık bu grup ABD nüfusunun yüzde 57.8'ini

468 Brzezinski, *age.*, s.75.
469 Deniz Ülke Arıboğan, *Duvar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017, s.67.
470 Mounk, *age.*, s.205-206.

oluşturuyor. "Çok Irklı" olarak tanımlananların oranı ise ABD nüfus sayımı bürosuna göre yüzde 276 oranında arttı. Bu grup 2010'da 9 milyonken bugün 33 milyon 800 bine çıktı.[471]

Bugün Amerikan seçmeninin bir yarısı, nüfus değiştikçe Birleşik Devletlerin artık beyazların çoğunlukta olduğu, İngilizce konuşulan bir ülke olmaktan çıkacağı düşüncesini paylaşıyor. Artık bu durum Amerikan siyasetini yönlendiren güncel meselelerden biri oldu.[472] Çünkü Amerika Birleşik Devletleri melez bir toplumsal ve kültürel yapıya dönüştü.[473] Düşünün ki uluslararası alanda İngilizce konuşulurken ABD'de İngilizce ikinci dil durumuna düşebilir. Bugün ABD, dünyanın en kalabalık beşinci İspanyolca konuşan nüfusuna sahiptir. Bu tarz keskin bir nüfus değişikliğiyle birlikte 2008 krizinin ABD'nin ekonomik temellerini oyması sonrasında ırkçılık karşıtı kitlesel protestolar ve isyanların üstüne gelmesi pandemiyle birleşip ABD'nin bölünme üzerine tezlerini çoğaltmıştır. Açıkçası Amerikan Birliğinin durumu alarm vermektedir. Birleşik Devletler için ulusun bütünlüğü tehlikededir. Bu yüzden bölünmüş olan devletlerin tümü zamanla güçsüzleşir.[474] Buna ek olarak aklımızda tutmamız gereken en önemli gerçek öncelikle ABD'nin icat edilmiş bir ulus olduğudur; yani Çin, Hindistan veya Rusya gibi binlerce yıllık köklere sahip değildir. Amerikan halkı yapay bir halktır. Ayrıca bugün Amerikan rejimi ve Amerikan ulusu huzursuz bir ülke görünümündedir.[475] Sonuçlar gösteriyor ki son 20 yıldır Amerika'nın dinamo göçmenleri beyaz erkek Anglosakson değildi. Tam tersi siyah, esmer, sarı ve Latin kökenli göçmenlerdi. Amerika'nın sanayileşmiş diğer ülkelere göre daha genç bir nüfusa sahip olmasının en büyük nedeni de bu göç yoğunluğudur. Zaten Amerika bir göçmen toplumudur. Dünyada en fazla yasal göç alan ülke ABD'dir. Kuruluşunda emek ihtiyacına yüksek derecede gerek duyan bir ülke olması sebebiyle aldığı göçler ve bu bilincin ABD'ye kattığı değerler günümüz dünyasında da ABD'yi göç alan bir ülke yapmaktadır. Yabancıları hem çekebilme hem de asimile etme konusunda ABD'nin başarısı, hem demografik tabanı desteklerken, hem de ekonomisini ve uluslararası cazibesini de artırmaktadır.

---

471 "Nüfus Sayımında Çok Irklıların oranı yüzde 276 arttı", *Z Raporu*, Sayı: 28, Eylül 2021, s.14.

472 Tim Marshall, *Duvar Çağı: Neden Bölünmüş Bir Dünyada Yaşıyoruz?*, (Çev.) Burhan Yüksekkaş, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2021, s.52.

473 Demirtürk, *Amerika'da Irkçı Söylem ve Şiddet, age.*, s.50.

474 İbni Haldun, *Mukaddime 2*, (Çev.) Turan Dursun, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s.237.

475 Friedman, *age.*, s.23-27.

Göç, Amerika'ya, zengin bir ülke için nadir görülen bir özellik katıyor; istek, enerji ve dinamizm. Bu göçmenler Birleşik Devletlere ailelerini ve evlerini bırakarak, kötü koşullar altında, yalnızca hayatta başarılı olmak ve çalışmak için gelmişlerdi. Bu göçmenler, Amerikan işçi sınıfının omurgasını oluşturmuşlar ve çocukları, Amerika'nın ana damarının içinde yer bulmuşlardır. Amerika bu enerjiye kapı açabilmiş, yeni gelenlerin uyum sağlayabilmesini başarabilmiş, çeşitliliği yönetebilmiş ve böylece ekonomiyi ve teknolojiyi ileriye taşımıştır.[476] Örneğin ileri teknoloji girişimlerinin dörtte birinin kurucusu göçmenlerdir. Hatta Fortune 500 şirketlerinin yüzde 40'ı da göçmenler veya çocuklarına aittir.[477] Yine 2000'den bu yana Nobel Ödülü kazanmış 78 Amerikalıdan 38'i göçmendi.[478] 2016 yılında Ulusal Amerikan Politikaları Vakfındaki araştırmacılar, Silikon Vadisi'nin milyar dolarlık girişimlerinin yarısından fazlasının, bir veya daha fazla göçmen tarafından kurulduğu sonucuna vardılar.[479] Göçmenler arasında ABD'deki en yüksek eğitimli ve en yüksek hane gelirine sahip topluluk Hintlerdi. Hintler ABD'de medya ve siyasette daha görünür ve aktif durumdadırlar.[480]

Amerikan Değerleri

Dünyadaki Amerikan karşıtlığının yüksek olmasına rağmen Amerikan değerlerinin gücünü dikkate almak zorundayız. Amerikan değerleri ya da kültürü diyebileceğimiz, kuruluşundaki bireycilik, rekabet ve hoşgörü gibi öznelerin zamanla evrensel değerler olan insan hakları, demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlarla derinlik kazandığını söyleyebiliriz. Amerika hem özgürlükçü yapısıyla bireye değer verirken hem de fırsatlar ülkesi konumuyla dünya insanları için bir cazibe merkezine dönüştü. Ama bu tespiti yaparken Amerikan tarihinde gördüğümüz madalyonun iki yüzünü unutmayalım. Bu saydığımız değerlerin ve güzel kavramların çoğu beyaz erkekler içindi.

---

476 Fareed Zakaria, *Post Amerikan Dünya*, (Çev.) Meral Öztoprak Sağır ve Eren Sağır, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2013, s.208-209.

477 Nye, *Amerikan Yüzyılı Bitti Mi?*, *age.*, s.76.

478 Michiko Kakutani, *Hakikatin Ölümü: Trump Çağında Yalancılık Sanatı*, (Çev.) Cesi Mizrahi, Doğan Kitap, İstanbul, 2019, s.63.

479 Kamala Harris, *Tutunduğumuz Gerçekler: Bir Amerikan Serüveni*, (Çev.) Nilgül Birgül, Martı Yayınları, İstanbul, 2021, s.184.

480 Mira Kamdar, *India in the 21st Century: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, New York, 2018, s.7.

Brzezinski, Amerikan kültürü hakkında şöyle demektedir: "ABD'nin cazibesi, yarattığı hazza dayalı yaşam biçimine dayandırılabilir, ancak yine de küresel cazibesi inkâr edilemez. Amerika'nın kitlesel kültürü, özellikle dünya gençliği üzerinde manyetik bir çekim gücüne sahiptir."[481] Amerikan kültürü çekici olduğu kadar yıkıcı ve saygısızdır. Geleneklere karşı saygısı olmayan Amerikan kültürü aile ve din merkezli diğer kültürleri alt üst etmektedir.[482] Yalnız bu cazibenin 11 Eylül saldırısından beri yaşanılan süreçte sönmeye başladığına dair emarelerde yok değil. 11 Eylül'den sonra ABD'ye girişte vize alma konusunda yaşanılan zorluklar yüzünden çok sayıda Asyalı öğrenci ve turist Çin'e yöneldi. Kültürel alışveriş iki yönlü gerçekleşiyordu: Çinliler bölgenin hâkim turist grubu olurken, Asyalı öğrenciler Çin'deki çok farklı öğrenim olanaklarından yararlandılar.[483] Hatta pandemi nedeniyle Amerika'da özellikle Çinli ve Asyalı insanlara karşı ırkçılık ve şiddet arttı. Bu durum Asyalılar için ABD'yi daha az çekici yaptı. ABD için son 20 yılda dikkat çeken tespit yumuşak gücünü ve çekiciliğini birçok alanda kaybettiği bir durumla karşı karşıya olmasıdır. Son 20 yıldır ABD uluslararası iletişimde de başarısız bir görüntü sergilemektedir. Şunu da eklemek gerekiyor ki ABD liderliğindeki Batı medeniyetinin küresel bir güç olarak sözde evrensel değerleri temsil ettiğini reddetmek ile başlamalıyız.[484] Amerikan değerleri evrensel değerler demek değildir. Evrensel değer dediğimiz şeyler de ne ABD ne Batı kökenlidir. Yükselen güçler bölümümüzde bundan bahsedeceğiz. Ama ondan önce ABD ve Batı kökenli değerlerin kesin olarak soykırımcı, sömürgeci, istilacı, militarist, cinsiyetçi, ataerkil ve beyaz erkek egemen bir katı karakter taşıdığını anlamak ve bilmek gerekiyor. Amerikan değerlerinin küresel şirketler eliyle dünya uluslarına yayılması küresel çapta birbirine benzeyen tek tipçi kültürel ve düşünsel bir dünya da yaratmaktadır. Bunun adı ise Amerikan kültürel emperyalizmidir. Ayrıca Batı dışı ulusların kılık kıyafet, yeme içme ve müzik kültüründe Amerikanlaşması, onların Amerikancı olduğunu ya da Amerikan politikalarını desteklediği gibi bir durumu artık göstermediği ortadadır. Bunun yanında İngilizce, kanunların, eğitimin, diplomasinin, iş ve ticaret dünyasının ortak dili durumuna gelmiştir. Günümüzde sosyal ağları

481 Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, (Çev.) Yelda Türedi, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2005, s.45.

482 Friedman, *age.*, s.117.

483 Giovanni Arrighi, *Adam Smith Beijing'de*, (Çev.) İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.214.

484 Demirtürk, *Amerika'da Irkçı Söylem ve Şiddet*, *age.*, s.11.

ile tüm dünyayı çevreleyen internet kullanımında en çok kullanılan dil İngilizce olarak yerini almıştır.[485] Nobel ödüllerinde ABD'nin üstünlüğü ortadadır. Bu ödüllere rağmen Amerikan toplumunun bütün kurumlarında bilgiye saygı ve güven gittikçe azalmaktadır. Kamu politikalarından sağlık sektörlerine kadar "matematik ve bilimde yetenekleri azalan bir Amerikan toplumu" karşımızdadır. Artık Amerikan toplumu, Amerikan devletine ve demokrasisine karşı "gücenmiş ve çabuk öfkelenen insanlarla dolu" bir topluma dönüşmüştür.[486]

Amerikan kültürünün en büyük dağıtıcısı olan Hollywood, dünyaca tanınmış Amerikalı sanatçılar ve sporcular, dünyaca ünlü Amerikan üniversiteleri ve öğrenci değişim programları ile tanınmış basın kuruluşları Amerika'nın elini güçlendiren unsurlardır. Hollywood, yüksek teknoloji ve mali kaynaklar ile Amerikan kültürünün dünyaya yayılımını yapmaktadır. Böylece ABD küresel güç savaşını kültürel düzlemde de yoğun şekilde devam ettirmektedir. Hollywood çektiği filmlerle "Amerikan Rüyasını" inşa etme de en önemli unsur oldu. Filmlerle inşa edilen Amerikan rüyası "özgürlük, zenginlik, güç ve ihtişam" demekti. Amerikan Savunma Bakanlığı Pentagon'un belirlediği şekilde Hollywood filmlerinin tümünde "Amerikan gücüne" ve "Amerikan vatanseverliğine" övgüler yağdırılır. Birleşik Devletlerin ne kadar etkili ve büyük bir güç olduğu açık ya da örtülü bir şekilde işlenir.[487] Böylece Hollywood Amerikan yaşam biçimini ve Amerikan inançlarını dünyanın geri kalanına dayatır.[488] Hollywood filmlerinin en belirgin özelliklerinden olan filmlerin genellikle siyasal sürecin ruhuyla uyumlu bir formda ortaya çıkması ve Amerikan kimliğini güçlendirmesi yanında, Amerikan çıkarlarını dile getirmesidir. Amerikan güvenlik mekanizmasıyla büyük stüdyolar arasındaki işbirliği tarzları karmaşık, çok boyutlu ve onlarca yıldan beri devamlı artan bir şekilde gelişmektedir.[489] Bu aşamada 11 Eylül 2001 tarihinde Hollywood'un büyük stüdyo temsilcileri, oyuncu sendikası başkanları ile Başkan W. Bush'un siyasi ekibi toplantı yaptı. Toplantının hedefi, "terörizme karşı savaşta" Amerikan askeri ve

485 Yavuzaslan, *age.*, s.119.

486 E. Lale Demirtürk, *21. Yüzyılda Küresel Tehdit Amerika*, Kopernik Yayınları, Ankara, 2020, s.219-220.

487 Abdullah Özkan, *21. Yüzyılda ABD'nin Küresel Stratejileri*, TASAM Yayınları, İstanbul, 2006, s.39.

488 Alatlı, *Suç Ortağı Hollywood*, *age.*, s.15.

489 Jean-Michel Valantin, *Küresel Stratejinin Üç Aktörü: Hollywood Pentagon ve Washington*, (Çev.) Ömer Faruk Turan, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006, s.21.

siyasi politikalarına Hollywood yapımlarıyla destek verilmesiydi.[490] Bu konuda sadece CIA, Amerika'da 200'den fazla yayınevi, haber ajansı, dergi ve gazetenin doğrudan sahibidir.[491] Amerikan medyası "Hükümetin Yalanları Bakanlığı" görevini görmektedir. Özellikle Irak savaşında buna tüm dünya şahit oldu. Bu konuda Savunma Bakanlığı ile Hollywood işbirliği yaptı. Günümüzde her alanda görülen yozlaşma medyada da hâkim konumdadır. Gittikçe inanılırlığını ve güvenini kaybeden bir Amerikan medyası vardır.[492] Bu kadar net konuşmamızın sebebi eski CIA Direktörü William Colby tarafından söylenen "başlıca medyadaki tüm önemli kişiler CIA'nın elinde" açıklamasıdır.[493] CIA genel merkezindeki kayıtlara göre son 25 yılda 400'ü geçkin Amerikalı gazeteci Merkezi Haber Alma Örgütü adına gizli görevler de bulundular. Genel yayın yönetmenleri, yazarlarını CIA ile paylaştılar. *New York Times*'tan Arthur Hays Sulzberger, CBS'den William Paley yazarlar olduğu gibi NBC, ABC, Reuters, *Newsweek* dergisi, *New York Herald Tribune* gibi işbirliği yapan kuruluşlar bulunuyor. CIA yetkililerine göre, *The New York Times*, Time Inc ve CBS ile yapılan çalışmalar CIA yetkilileri için oldukça verimliydi.[494] Tüm bunlara rağmen 2020 yılında en iyi film Oscar ödülünü ilk kez Batı dışı yabancı bir film aldı. Başka yabancı yönetmenlerde ödüllere layık görüldü. İçerik üretmekte zorlanan Hollywood farklı kültürlerin içeriklerine kaydı. Dünyada izlenen dizilerde bile Amerikan yapımı ya da Amerikan içeriği dışında diğer ülkelerin dizileri ve içerikleri oldukça yoğun şekilde tercih edilir oldu. Amerikan müzik sektörü de yeni rakiplerle yüzleşti. Artık Amerika piyasası ve MTV, müzik sektöründe otorite değildi. Şu bir gerçek ki ABD dünyadaki popüler kültürün tek kaynağı olma özelliğini yitirdi. Bu da otomatikman yumuşak gücündeki erimeyi gösteren başka bir durumdu. 2000'lerden itibaren Amerikan popüler kültürünün film ve müzik sektörü düşüş içindedir.

Birleşik Devletlerin spor dünyasında da egemen bir güç olduğuna dair yaygın bir görüş vardır; ancak bu konudaki yaygın görüş de sorunludur. Spor dünyasında Amerika'ya baktığımızda aslında önemsiz bir ülke profili çıkar. Amerika'nın bu konuda en başarılı alanları beysbol ve Amerikan futboludur. Basketbol konusunda ise ABD bu

490 Valantin, *age.*, s.146.
491 Parenti, *age.*, s.62.
492 Paul Craig Roberts, *Yeni Muhafazakâr Tehdit*, (Çev.) Zeynep Anlı, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s.49.
493 Roberts, *age.*, s.363.
494 Alatlı, *Suç Ortağı Hollywood, age., s.*170.

spordaki hakim güç olma özelliğini yitirmiş ve basketbol küresel bir fenomen haline gelmiştir. Bunun sebepleri içerisinde uluslararası turnuvalarda ve olimpiyatlarda artık başarılı olamamasıdır. Ayrıca NBA'deki yabancı oyuncuların gittikçe artması Amerikalı oyuncuların Çin, Japonya gibi ülkelere gitmesi çok yönlü bir akışa yol açmıştır.[495]

Amerikan yaşam tarzı bütün ülkelerde etkili olmaktadır. Yeme, içme ve giyim alışkanlıklarımıza etki etmektedir. Örneğin birçok Amerikan giyim firması Avrupa'nın en gözde markaları arasındadır. Yine Amerikan fastfoodu Avrupa'da son derece yaygındır. Sadece Fransa'da 1000'den fazla McDonald's restoran bulunmaktadır.[496] Lakin 1990-2005 yılları arasında dış satışları yüzde 400 artan McDonald's ve Kentucky Fried Chicken günümüzde değerlerinde önemli bir düşüş yaşadı.[497] Bu düşüş yanında dünyanın her yerinde Çin, Hint ve Latin Amerika gibi farklı mutfaklar, lezzetler ve buna dahil büyük şirketler ve büyük markalar ortaya çıktı. Yine Hollywood yanında artık Hint sineması Bollywood, Latin Amerika sineması, Çin ve Japon sinemaları ile Asya sineması ve Nijerya sineması Nollywood ile Türk sineması da hızla küreselleşti. Ayrıca küreselleşmenin hızlanması ile Hollywood yurtdışı piyasalara giderek daha bağımlı hale geldi. Çin artık Hollywood filmlerinin ikinci en büyük ithalatçısıdır. Bu yüzden Hollywood ürünlerini, Çinli izleyicilerin zevklerine uygun hale getirdi. Günümüzde Çin artık küresel çapta gişe rekoru kıracak filmler çekti.[498] Bunun yanında Hollywood eskisi gibi içerik ve hikâye üretemiyor. Sadece eski filmlerin serilerini çekmekle meşgul oluyordu. ABD dışındaki TV dizilerine talep dünyanın her yerinde artış gösteriyor. Sadece Netflix'te ABD dizilerinden daha çok yabancı ülkelerin dizileri gösterime girmekteydi.

Sonuç olarak 2000 öncesine kadar Amerika başarılı olmuştur; çünkü kendini dünyaya, hizmetlere, fikirlere, icatlara, daha da önemlisi insanlara ve kültürlere açmıştır. Bu açıklık, yenilikçi ve girişimci ruh ile yeni ekonomik dönemlere hızlıca ve esneklikle uyum sağlamasını, değişimi ve farklılıkları kolayca yönetebilmeyi, hukuku ile kişisel özgürlükleri ve bağımsızlıkların sınırlarını zorlanmasının

---

495 George Ritzer, *Küresel Dünya*, (Çev.) Melih Pakdemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020, s.287-288.

496 T. R. Reid, *Avrupa Birleşik Devletleri*, (Çev.) Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007, s.24.

497 Mehmet Öğütçü, *Yeni Büyük Oyun*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s.66.

498 Michael Scott, *Antik Dünyalar*, (Çev.) Arif Taşkıran, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2020, s.339.

önünü açmıştır.[499] Tüm bunlara rağmen ABD hem dünyadaki en hayranlık duyulan ülke hem de en nefret edilen ülke paradoksunu aşamamaktadır. "Amerika" sözcüğü bilgiyi, özgürlüğü, teknolojiyi, fırsatı içinde barındırsa da ilkel bir adalet, ırkçılık, eşitsizlik ve emperyalizm de onun içindedir.[500] Bu yüzden ABD'nin ahlaki itibari gittikçe zayıflamaktadır. ABD sözde demokrasisini, ırkçı bir zemine kurmakla kalmamış, aynı zamanda sömürgeci ve yayılmacı geçmişini, ırkçı, ayrımcı ve barbarca yaklaşımlarını, demokrasi kisvesi altında sürdürmektedir.[501] Hatta Birleşik Devletler iç siyasetini beyaz kimliğin üstünlüğü temelinde inşa etmekle kalmayıp, bunu daha ileri götürerek dış siyasetini de bu temele oturttu.[502] Amerikan demokrasisi bile şu an sorgulanır oldu. Bu süreçte demokrasinin her şeyin çaresi olmadığı ortaya çıktı. Mesela büyük ekonomik ve toplumsal ilerleme gösteren çoğu ülke demokrasi ile yönetilmemektedir. Amerika'nın en önemli müttefiklerinden Güney Kore bile birinci seviyeden üçüncü seviyeye askeri diktatörlük sayesinde hızlı bir geçiş sağladı. 2012-2016 yılları arasında en hızlı ekonomik büyüme gösteren 10 ülkeden dokuzu, demokrasi açısından düşük puan alan ülkeler arasındadır. Sonuç şu ki ekonomik büyüme için ya da sağlık alanında iyileşme için demokrasinin bir gereklilik olduğunu düşünmek günümüzün gerçekliğini reddetmektir.[503] Bu konuda Demokrasi Endeksi'ne göre ABD günümüzde kusurlu bir demokrasi olarak tanımlanmaktadır.[504] Dünyada en çok otoriterleşen ülkeler arasında 1996-2000'den 84. sırada bulunan ABD bugün 89 ülke arasında 61. sırada bulunuyor.[505] Demokrasiler zirvesi yapan bir ülke her geçen gün daha otoriter bir profil çiziyor. Buradaki en önemli nokta küresel çapta demokrasinin gerilemesinde anti demokratik ülkelerden çok gelişmiş ülkelerin politikaları yüzünden bu duruma gelinmesidir. Yanlış bilinen bir durum da çoğunlukla Doğu'ya bağlanan çeşitli despotizm şekillerinin yanında Yunan şehirlerinin tiranlığı ve Rönesans İtalya'sındaki tekrarları, modern Avrupa'nın mutlak monarşileri bilinen Batı'nın otokrasi örnekleridir.[506] Bu yüzden ne totaliter diktatörlükler ne de

499 Zakaria, *age.*, s.267.

500 John Micklethwait ve Adrian Wooldridge, *Sağcı Ulus*, (Çev.) Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007, s.34.

501 Demirtürk, *age.*, s.16.

502 Demirtürk, *age.*, s.52.

503 Rosling, Rosling ve Rosling Rönnlund, *age.*, s.211.

504 McCormick, *age.*, s.496.

505 M. Aykut Attar, "Otoriterleşme, Yönetişim ve Yolsuzluk", *İktisat ve Toplum*, Sayı: 120, Ekim 2020, s.88.

506 Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, (Çev.) Oğuz Onaran, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1964, s.7.

otokrasiler Doğu'ya ya da Batı dışı medeniyetlere özgüydü. Daha 70 yıl önce Almanya, İtalya ve İspanya totaliter diktatörlükle yönetiliyordu. Bugün Avrupa'nın göbeğinde hâlâ krallıklar yaşamaktadır.

Günümüzde yaşlı Amerikalıların üçte ikisinden fazlası demokrasi de yaşamanın son derece önemli olduğuna inanırken milenyum kuşağında bu oran üçte birden daha azdır. Yine 1995'te her 10 kişiden biri ordu yönetiminin iyi bir hükümet sistemi olduğuna inanırken; günümüzde bu oran altıda birdir.[507] 2019'da Gallup araştırması Amerikan halkının yüzde 43'ünün bir çeşit sosyalizmin ülke için iyi olacağına inandığını göstermiştir. Bu oran 1942 yılında yüzde 25 civarındaydı. Yaşananlar da gelecekteki devrimin ayak seslerine benziyordu.[508] Durum Amerika için gittikçe vahim bir hal almaktadır. Lakin bu durum anti demokratik ülkeler yüzünden değil tam tersi kendini demokratik ve en medeni gören ülkelerin kendi elleriyle ortaya çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri liberal değerleri kökleşmiş ama demokratik olmayan bir ülkedir.[509] Amerikan sisteminin ayırt edici özelliği ne kadar demokratik olduğu değil, seçmen kitlelerinin üzerine koyduğu birçok kısıtlamalar nedeniyle, ne kadar demokratik olmadığıdır.[510] Taliban yönetimindeki Afganistan ile demokrasi havarisi ABD'de insanlar bugün bile idam edilmeye devam etmektedir. ABD'nin bireycilik konusu da tartışmalıdır. Genelde Batılı tarihçilerin büyük bir kısmı bireyciliği Amerika tarihiyle özdeşleştirir. Oysa bireyciliği, analiz etmek zordur ve onun ekonomik, siyasi-hukuki ve ailevi ve dini çehreleri vardır. Bireyciliğin sadece siyasi yönü antik Yunan şehir devletlerine kadar uzanmaktadır. Bu arada Amerikan ayrımcılığı ve cinsiyetçiliği kendini burada da ortaya koyar. Çünkü Batı'da ve ABD'de bireycilik en temel şekliyle erkeğe özgün bir vasıftır.[511]

Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte ABD liderliğinde demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi kavramlar zirve yapmıştır. Oysa Berlin Duvarı 1989'da yıkıldığında dünyada 16 ülkenin sınırları çitlerle ya da duvarlarla çevriliydi. Bugün ABD liderliğindeki özgür dünyada 65 devletin, yani dünyadaki devletlerin üçte birinin sınırları duvarlarla

507 Mounk, *age.*, s.6.

508 Fareed Zakaria, *Pandemi Sonrası Dünya İçin On Ders*, (Çev.) Yasemin Karalı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2021, s.62.

509 Mounk, *age.*, s.110.

510 Fareed Zakaria, *Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Dünyada İlliberal Demokrasi*, (Çev.) Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2014, s.22.

511 Jack Goody, *Avrasya Mucizesi*, (Çev.) Zeynel Kılınç, Küre Yayınları, İstanbul, 2010, s.36-37.

çevrili olduğu gibi yeni duvarlar örülmeye devam etmektedir.[512] Bunun yanında kategorik olarak bize devamlı tekrarlanan "monarşiler kötüdür" algısı sadece bir slogan olarak kalmaktadır. Çünkü Lüksemburg, İngiltere, Danimarka, İspanya, Japonya, Katar, Hollanda, Belçika, Norveç, Kuveyt, İsveç gibi çok sayıda ülke monarşi ile yönetilmektedir ve dünyanın en başarılı ülkeleri arasında yer alırlar.[513] Bu ülkelere son dönemin yıldızları Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ı da eklemek gerekiyor. Vatikan, Kanada ve Avustralya'yı da unutmayın. Göteborg Üniversitesi Demokrasinin Çeşitleri Enstitüsü'nün 2022 Demokrasi Raporuna göre 2011 yılında dünya nüfusunun yüzde 49'u otokrasilerde yaşarken bu oran 2021 yılında yüzde 70'e kadar yükseliş gösterdi. Bu raporda 179 ülke içinde ABD 29. sıraya geriledi. Avrupa Birliği üyelerinin de yüzde 20'sinin otoriterleşme dalgası yaşadığı paylaşıldı.[514] Tabii bu duruma kimin destek verdiğini de ortaya koymak gerekiyor. ABD'de *The Washington Post* gazetesi aralarında çok sayıda general ve amiralin de bulunduğu 500'den fazla emekli ABD askerinin 2015'ten bu yana adı siyasi baskı ve insan hakları ihlalleriyle anılan ülkelerde yabancı hükümetler için çalıştığını yazdı. Gazeteye göre sadece 15 emekli ABD'li general ve amiral, 2016'dan beri Suudi Arabistan için çalışmaktaydı.[515] Her şey o kadar açık ve net ki yeter ki görebilelim. ABD liderlerinin dünyadaki mücadeleyi demokrasi ile otoriterlik arasındaki bir çatışma olarak tasvir etmesi, aynı Amerikalı liderlerin otoriter ülkelere (Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri vb.) kur yaptıkları bir ortamda, samimiyet testinden geçemeyen bir ABD resmi çiziyor. Böyle bir tutarsızlık ve riyakârlık, ABD açısından gerçekten tehlikede olan şeyin "değerler" değil de büyük ölçüde "küresel hegemon" olduğunu ortaya koyuyor. Ayrıca bu durum ABD'nin artık ilkesel ve ahlaki olarak hiçbir iddiaya sahip olmadığını gösteriyor.[516]

---

512 Alper Birdal, *Hegemonya Bunalımı ve Çin*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2021, s.25.

513 Alper Tan, "Yakında Dünya Afganistan'ı Değil Avrupa ve ABD'yi Konuşacak", SDE, 26 Ağustos 2021, Erişim Tarihi: 29.09.2022. https://www.sde.org.tr/alper-tan/genel/yakinda-dunya-afganistani-degil-avrupa-ve-abdyi-konusacak-kose-yazisi-23513

514 "Dünyada demokratik ülke sayısı azalırken, otoriter yönetimlerin sayısı artıyor", Euronews, 24 Ekim 2022. Erişim Tarihi: 12.11.2022. https://tr.euronews.com/2022/10/24/dunyada-demokratik-ulke-sayisi-azalirken-otoriter-hukumetler-artiyor

515 "Demokrasi karanlığa galip geldi", *Oksijen Gazete*, 21 Ekim 2022, Erişim Tarihi: 01.11.2022. https://gazeteoksijen.com/dunya/demokrasi-karanliga-galip-geldi-163539

516 Joseph E. Stiglitz, "ABD Yeni Soğuk Savaşı Nasıl Kaybeder?", *Perspektif*, 22 Haziran 2022. Erişim Tarihi: 15.11.2022. https://www.perspektif.online/abd-yeni-soguk-savasi-kaybedebilir/

ABD, yumuşak gücü yıllarca diğerlerine rejim ve ideoloji ihracı için kullanıldı. Oysa diğerlerinin (yükselen güçlerin) böyle bir hedefi yok olsa da bu hedefi gerçekleştirme şansları bu zamanda minimumdur. O yüzden Amerikan yumuşak gücü rakiplerine oranla gerçekten zararlı ve yıkıcıdır. Rusya-Ukrayna mücadelesinde liberalizmin ya da neoliberalizmin çok farklı bir yüzü ortaya çıktı. ABD'nin ve Batının liberal değerlerine rağmen Rus kedisinden Rus sporcularına, Rus müzisyenlerden Rus klasiklerine, Rus medyasından Rus filmlerine kadar her şeye ABD ve Batılı ülkeler yasak getirdi. Hiçbir yasal dayanağı olmayan bu durum ABD ve Batılı ülkelerin çıkarlarına göre yorumlanan pragmatist bir durumdu.

Birleşik Devletlerin yumuşak gücü "yumuşak bir eldiven" gibidir ancak arkasında daima "demir bir yumruk" vardır. Yani Amerika için sert güç olmadan yumuşak güç olamayacağını gün yüzüne çıkaran saf bir yaklaşımdır.[517] Bu tespitle birlikte bugün ABD, yumuşak güç konusunda zirvede ve rakipsiz bir ülke değildir. Amerikan yumuşak gücü her geçen gün düşüş yaşamaktadır.

517 Aydemir, *age.*, s.202.

AMERİKAN GÜCÜNÜN GERİLEMESİ

"İç sorunları olan düşman, fethedilmeye hazırdır."
Niccolo Machiavelli[518]

Amerikan gücünün gerileyip gerilemediği konusu, özellikle 1980'li yıllarla birlikte dile getirildi. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, ABD'nin tek süper güç olarak kalması bu tartışmaları 10 yıl gibi bir zaman dilimi için ortadan kaldırdı. Yalnız, yakın zaman içerisinde yaşanan 11 Eylül saldırısı, Afganistan ve Irak Savaşları'nın belirsizliği ve mali kaybı, George W. Bush döneminde artan Anti-Amerikanizm, 2008 Amerikan finansal krizi, Trump dönemi, Kovid-19 pandemisi ve Rusya-Ukrayna krizi Amerikan gücünün sorgulanmasını ve gerilemesini yeniden gündeme taşıdı. Bunun yanında Amerikan siyasi kurumlarındaki kutuplaşma, eskiyen altyapı, gelir adaletsizliği ve ırklar arası eşitsizlik gibi sorunlar, ABD'nin sert ve yumuşak güç açısından en üst seviyede görünmesine rağmen, yapısındaki çözülmeleri ve çatırdamaları gösterdi. Şunu belirtmek gerekiyor ki Amerikan gücünün gerilemesi içeride başladı. Son 20 yıldır bu gerileme dışarda da devam ediyor.

Önceki bölümde eleştirel bir şekilde Amerikan gücünün kaynaklarını ele aldık. Tabii bu kaynakları yine sorunlarıyla birlikte paylaştık. Şimdi okuyacağınız bölümde ise Amerikan gücünün dünyanın her köşesinde varlığını ve etkisini göstermeye çalışırken ülke içinde-

518 Pedro Banos, *Dünya İşte Böyle Yönetilir: Küresel Gücün Gizli 22 Stratejisi*, (Çev.) Selim Sezer, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2022, s.257.

ki en temel sorunlarını bile çözmekten aciz kaldığı gibi bu sorunların gittikçe büyüdüğünü anlatacağız.[519] ABD önceki sayfalarda belirttiğimiz dev avantajlara sahip olsa da bunları doğru zamanda ve doğru şekilde yönetemezse hiçbir değeri olmadığını son 20 yılda göstermiştir. Hatırlayalım gücün varlığı değil kullanılması bir sonuç yaratır ve kullanılmayan güç, güç değildir. Amerikan askeri gücünün verimsizliği ve kullanılmaması da güç boşluğu yaratıyor. Ekonomik olarak ise lokomotif olma özelliğini yitirmiş bir ABD bulunuyor. Çünkü dünya genelinde ekonomik lokomotifler çoğalıyor. Teknolojik olarak ise yeniliğin birçok alanında yürüttüğü liderliğini kaybetti. Kültürel ve yumuşak güç bağlamında ise rakipsiz cazibe merkezi olma durumunu aşındırmış gözüküyor. Aşırılıkları artan Amerikan kültürüne karşı alternatif kültürlerin çekiciliği gelişen sosyal medya, sinema endüstrisi ve yayınlarla aşınmaya devam ediyor. Oysa Birleşik Devletler kendini dünyanın belli bir biçimde dönüşümüne adamış bir devletti. Kültürel hegemonyasının ve yumuşak gücünün politik bir boyutu vardı. ABD, dönüştürücü bir ideolojiye dayanan dönüştürücü bir güçtü.[520] 2000'li yıllarla birlikte bu dönüştürücü güç başarısız bir duruma evrildi. Irak, Afganistan ve Arap devrimlerinin istikrarsızlığı ve başarısızlığı yanında renkli devrimlerin istenen sonucu verememesi askeri gücünde sorgulanır duruma gelmesi ABD'nin dönüştürücü güç olma iddiasını baltaladı.

ABD Ulusal İstihbarat Konseyi tarafından Aralık 2012 tarihinde yayınlanan "Küresel Eğilimler 2030" isimli raporda, "ABD'nin Rolü" bölümünde, "ABD'nin uluslararası politikadaki baskın rolünün, hem sert, hem yumuşak güç açısından kayba uğradığı, ABD'nin küresel ekonomideki ağırlığının 1980'lerde azalmaya başladığı, 2000'li yılların başından itibaren, Çin'in yükselişiyle birlikte daha da hızlı azalış gösterdiği" vurgulandı.[521] 2012'den beri bu süreç devam etmektedir. Yükselen güçler olarak başını Çin'in çektiği Rusya, Hindistan ve Brezilya son 20 yılda hızlı bir büyüme ve kalkınma gerçekleştirdi. Yüzyılımızın yeni küresel aktörleri olmaya aday olan bu yükselen güçler, dünyada söz sahibi olma yolunda hızla ilerliyorlar. Bir bakıma 21. yüzyıl, gücün başka ülkelere doğru özellikle Asya-Pasifik'e kaydığı bir yüzyıl olarak öne çıkıyor. Yalnız bugün Amerikan gücünü

519 Parenti, *age.*, s.226.

520 Eric Hobsbawm, *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*, (Çev.) İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s.59.

521 "Küresel Eğilimler 2030" MGK, Aralık 2012, s.32. http://www.mgk.gov.tr/calismalar/calismalar/009_kuresel_egılımler_2030.pdf.

tehdit eden şey sadece Çin değildir. Bu konuda ilerleyen sayfalarda birçok iç ve dış tehdit göreceksiniz. Bununla birlikte gerileme tezini dile getirenler, bunu diğer ülkelerin yükselişini tartışmasız kabul ettiği bir dünyada yapmaktadır. Yani diğerleri yükselmiş olmasaydı, dile getirdiğimiz ABD'nin gerildiği tezi belki de bu kadar yankı bulmayacaktı.

Başkan Obama'nın yemin töreninden hemen önce Yale tarihçisi Paul Kenndy Amerika'nın küresel lider konumunu kaybetmesini nasıl gördüğünü sarsıcı bir şekilde şöyle dile getiriyordu: "Güçlü, dengeli ve kaslı bir insan şaşırtıcı ağırlıktaki bir sırt çantasıyla uzun bir süre dağa tırmanabilir. Ama bu insan güç kaybediyorsa (ekonomik sorunlar) ve yük ağırlığını koruyorsa, hatta artıyorsa (Bush Doktrini) ve arazi daha da zorlaşıyorsa (yeni Büyük Güçler'in yükselişi, uluslararası terörizm, başarısız devletler) o zaman bir zamanların güçlü yürüyüşçüsü yavaşlamaya başlar ve tökezler. İşte tam o anda daha çevik, yükü daha az yürüyüşçüler yaklaşır, yanına ulaşır ve belki de öne geçer."[522] Buna ilave olarak Trump dönemi, Koronavirüs salgını, Kongre baskını ve Rusya-Ukrayna kriziyle bu durum tamamen kesinleşti. Amerikan gücünün gerilemesi 21. yüzyılın en önemli gerçekliğidir. O yüzden artık Birleşik Devletler tek merkez olmadığı gibi küresel sistemin başat ve harekete geçirici gücü de değildir. Hatta ABD artık zirvedeki güç de değildir.

Amerikan gücü konusunda farklı geleneklerden gelen farklı düşüncelere sahip Paul Kennedy, Zbigniew Brzezinski, Thomas Friedman, Fareed Zakaria, Richar N. Hass, Henry Kissinger, Samuel Hungtinton ve Francis Fukuyama gibi dünyaca bilinen düşünürlerin buluştuğu ortak nokta Birleşik Devletlerin iç sorunlarının büyüdüğü, Amerikan gücünün azalmakta olduğu ve yeni büyük güçlerin ortaya çıktığıdır. Dahası Birleşik Devletler diplomasi tarihini araştıranlardan (Marilyn Young, Michael Hunt, William Appleman Williams) dünya sistemi analizcilerinden (Immanuel Wallerstein ve Giovanni Arrighi) askeri tarihçilere, militarizmi eleştiren siyaset bilimcilerden (Andrew Bacevich, Gabriel Kolko, Carl Boggs ve Chalmers Johnson) imparatorluğun gerek yurtiçindeki gerek yurtdışındaki kültür eleştirmenlerine (Cornel West, Michael Man, Walden Bello, Zillah Eisenstein, Rashid Khalidi ve Arundhati Roy'a) Marksist ekonomistlere ve coğrafyacılara (Neil Smith, Samir Amin, Ellen Meiksins Wood, David Harvey ve John Bellamy Foster'a) kadar Amerikan gücünün

522 Hillary Rodham Clinton, *Zor Seçimler*, (Çev.) İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2016, s.26.

gerilemekte olduğuna dair yaygın bir fikir birliği bulunmaktadır.[523] Bununla beraber ABD'nin gerilemesine ait pek çok teori var ama yeniden süper güç olmasına dair hiçbir teori yoktur. Artık süper güç olmak yerine elindeki gücü korumaya çalışan bir ABD vardır. Artık zaferlerle anılan bir Amerika yoktur, tam tersi geri çekilen, bekle gör politikası izleyen ve istikrarsızlık kaynağı olan bir ABD görülmektedir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri sadece kendi birikimini değil, 500 yıllık Batı medeniyetinin birikimini de hızla yok etmektedir.[524]

ABD'nin bütün göstergelerde, güç faktörlerinin görèli olarak hızlı bir gerileme eğilimine girdiğini görebiliriz. Amerikan gücünün gerilemesinin ve erimesinin iki cephesi vardır. Birincisi iç cephe, ikincisi dış cephedir. Şimdi Amerikan gücünün gerilemesi algısına ve olgusuna yol açan başlıca faktörleri inceleyelim.

Büyüyen Ekonomik Sorunlar

ABD ekonomisi, 2001 yılıyla birlikte bir gerileme içerisine girdi, 2008 kriziyle de oldukça sarsıldı. Bugün üretimin ve teknolojinin birçok alanında sahip olunan egemenlik kaybedilme sürecindedir. ABD ekonomisi 2000-2023 arasında krizler, iklim felaketleri, pandemi, savaşlar ve yükselen güçlerle mücadele sonunda ekonomik olarak bir gerileme ve sarsılma dönemi yaşamaktadır.

ABD, 1950'de tek başına dünya GSMH'nin üçte birinden daha fazlasını üretmekteyken, dünya GSMH'si içinde ABD'nin payı 2000 yılında yüzde 31 iken 2021 yılında bu oran yüzde 22'ye düşmüştür. ABD'nin imalat sektörü de 2000 yılına göre gittikçe erimiştir. ABD'nin ekonomik gücünün gerilemesi ve Amerikan ekonomisinin daha yavaş büyümesi en temel veridir. ABD'de neredeyse 100 yılın üçte birinde çoğu Amerikalının gelirleri sabit kalmıştır. Amerika'da orta sınıf bir yaşam düzgün maaşlı, güvenceli düzgün bir iş, bir ev, çocukları üniversiteye gönderebilme imkânı ve rahat bir emeklilik hayali ülkenin büyük bölümü için her geçen gün daha ulaşılmaz bir hal alıyor. Orta sınıf yok olurken yoksulluk oranı büyüyor.[525] ABD'de 1950'lerde nüfusun yüzde 7'si her yıl başka bir ülkeye seyahat ederken, 2018'de bu oran yüzde 4'ten aza inmiştir. Başka ülkelere seyahat etme eğiliminin azalması 2000'lerin ortalarında artmıştır. Dahası, iç

523 Francis Shor, *Can Çekişen İmparatorluk*, (Çev.) Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s.265.

524 Nihat Genç, *Amerikan Köpekleri*, Panama Yayıncılık, Ankara, 2012, s.58.

525 Joseph E. Stiglitz, *Küreselleşme / Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev.) Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2018, s.10.

göç eğilimlerinde çarpıcı bir düşüş vardır. Amerikalıların ülke içerisinde ve dışarısında hareketliliği keskin bir azalma içindedir.[526] Zaten dünyanın en gelişmiş lider ülkesinde yaşayan Amerikalıların sadece yüzde 15'inin pasaportu vardı. Amerikalıların çoğu dünyayla ilgilenmiyor. Onlar için önemli olan cüzdanları ve devlet vergilerinin israf edildiğidir.[527] Amerikan ekonomisi büyük oranda tüketime dayalıdır. Ancak bu tüketimin yüksek yaşam kalitesiyle bir alakası olmadığı tamamen savurganlıktan ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü tıbbi hizmetlere erişim, ortalama ömür süresi, emeklilik sonrası mali rahatlık, sağlık, bebek ölümü, tatil süresi, devlet okullarının kalitesi ve sanata destek gibi birçok kriterde durum iyi değildir.[528]

Birleşik Devletler 1981 yılında 141 milyar dolarla dünyanın önde gelen borç veren ülkesi durumundaydı.[529] Ancak 2024 yılına geldiğimizde ABD'nin toplam borcu 34 trilyon doları geçti ve bütçe açığı ise 3 trilyon dolara ulaştı. Obama dönemin de bu miktar 10.6 trilyon dolardı. 2008 sonunda federal borcun toplam GSYH'ye oranı yüzde 68 iken 2014 yılına geldiğimizde yüzde 101'i ulaşarak 1945'ten bu yana ilk kez yüzde 100'ün üzerine çıkmış oldu. 2023'de bu oran milli gelirin yüzde 120'sine ulaşarak zirve yaptı. ABD hane halkı borçluluk oranı da 1980'de GSYH'nin yüzde 50'sinden, 2000'de yüzde 71'ine, 2007'de yüzde 100'e çıkarak korkutucu bir hal aldı. Finansal sektörün borçluluğu 1980'de GYSH'nin yüzde 21'i, 2000'de yüzde 83'ü ve 2007'de yüzde 116'sı oldu. 2006-2007 döneminde faiz oranlarının yükselmeye başlamasıyla birlikte sonuç Amerikan halkı için oldukça kötü oldu.[530] Birleşik Devletler bugün tarihin en borçlu ulusu konumuna yükseldi. Bu durum hem dolar markasına zarar verirken hem de ABD'nin yumuşak gücünü aşındırmaktadır. Eğer yeşil papel artık güçlü bir simge görülmezse o zaman Amerika'da güçsüz gözükecektir.[531] Oysa 2000 yılında ülkenin borcu 5.75 trilyon dolardı. Aslında sadece Amerikan devleti değil Amerikan şirketleri de büyük bir borçlanma içindedir. 2008 yılında şirketlerin 2.8 trilyon dolar olan tahvil borcu Haziran 2018 itibarıyla 5.3 trilyon dolara fırladı. Üstelik bu borcun yüzde 32 gibi çok yüksek bir kısmı yalnızca 2017 yılında

526 Banerjee ve Duflo, *age.*, s.67.
527 Dinç Yaylalıer, *Amerika / İnceleme Gözlem Yorum*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2017, s.276.
528 Diamond, *Yükseliş, age.*, s.452.
529 Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair, *Dünya Düzenine Yaklaşımlar*, (Çev.) Emrah Çınar ve Semih Çelik, İstanbul, 2016, s.289.
530 Fouskas ve Gökay, *age.*, s.89.
531 Cohen, *age.*, s.191.

çıkarılan şirket tahvillerine aitti. Amerikalı en büyük küresel şirketlerin üçte birinden fazlasının yüksek derece borcu bulunmaktadır. Bu şirketlerin her bir dolarlık kazanca karşılık en az beş dolarlık borcunun bulunduğu biliniyor. Finans dışı şirketlerin borcu 2008 yılına göre yüzde 40 artmıştır. Şirketlerin toplam borcunun GSYH'ye oranı yüzde 45'in üzerine çıktı.[532] Bunun yanında 2020 verilerine göre Amerika'da her beş şirketten biri zombi durumundadır. Yani bu şirketler ne canlı ne ölüdür. ABD'de 150.000 civarı zombi şirket olduğu tahmin ediliyor.[533] Dünyadaki şirket kazançlarında ABD'nin oranı yarıdan az olmakla beraber ekonomik üretimde dörtte bir, borsaya kayıtlı şirketler de beşte bir oranındadır. Bu da ABD'nin birçok alanda küresel ayak izinin gittikçe küçüldüğünü göstermektedir.[534]

Küresel çapta 1500-1799 yılları arasında ortalama enflasyon oranı yüzde 0.5, 1800-1913 arasında yüzde 0.71 düzeyinde oldu. Ama 1914-2006 yılları arasında enflasyon oranı yüzde 5 civarına yükseldi. ABD'den önceki yüzyıllarda para daha istikrarlıydı. Bu istikrarı da bağımsız ve ulusal paraların kullanımı ile açıklayabiliriz.[535] Çünkü geçmişte tek bir para birimi (Dolar gibi) tek egemen değildi. Amerika'nın dünya ihracatındaki payı 1948 yılında yüzde 21.6 iken, bu oran 2017 yılında yüzde 9'a düşmüştür. İthalatı ise 1948 yılında yüzde 13 iken, bu oran 2017'de yüzde 13.7 civarındadır. Açıkçası Birleşik Devletler 70 yılda ithalatı aynı kalırken ihracatı ciddi oranda azalmıştır.[536] ABD Kongre Bütçe Ofisi 2030'da ABD'nin 31,5 trilyon dolar borcu olacağını öngörmesine[537] rağmen 2022 yılında bu oran geçildi. Bu süreçte Amerika'nın dünya ekonomisindeki payı da hızla azaldı. Satın alma gücü paritesine (SAGP) göre 1980 yılında toplam ekonomi içindeki payı yüzde 24.5 olan ABD'nin 2017 yılındaki payı yüzde 15.3'e düştü.[538] 2009-2019 arasındaki son 10 yıllık dönemde ortalama büyüme yüzde 2.2 gibi ABD tarihinin en zayıfıydı.[539] Kişi başına ulusal gelirdeki büyüme oranı da 1950-1990 arasında yıllık ortalama yüz-

532 Onur Zafer Ceylan, "ABD Ekonomisini en az 7 şiddetinde bir ekonomik kriz ne zaman ve nasıl vuracak?", *Ekonomik Güç*, Sayı:11, Mart-Mayıs 2019, s.47-48.

533 Duygu Bulkan, "Zombi Şirketler", *Z Raporu*, Sayı:18, Kasım 2020, s.86-87.

534 Ruchir Sharma, "2023 için yatırım rehberi", *Oksijen*, 13-19 Ocak 2023, Sayı 105, s.19.

535 Artuğ Çetin, *Nomisma: Bağımsız ve Milli Para Sistemi*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2020, s.365.

536 Güller, *age.*, s.66.

537 Abdullah Ağar, *Salgının Gölgesinde Güç, Kaos ve Gelecek*, Destek Yayınları, İstanbul, 2020, s.65.

538 Güller, *age.*, s.113.

539 James Rickards, *Yeni Büyük Çöküş*, (Çev.) Ali Perşembe, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.61.

de 2.2'ydi, ancak 1990-2020'de yıllık yüzde 1.1'e iniş gösterdi.[540] Tüm bunların içinde enerji bağımlılığı neredeyse kalmayan bir ABD olmasına rağmen gerileme ve çözülme durdurulamıyor. 20 yıldır Birleşik Devletlerde milyonlarca üretim sistemi kapandı. Tabii ki büyük-küçük sayısız Amerikan şirketi devasa miktarlarda da yasadışı göçmen çalıştırdı. Onlara çok az ödedi, hiçbir yasal hak vermedi ve onların varlığını yetkililerden gizledi.[541] Amerikan ekonomisi öncesi ve sonrasıyla kirli bir hikâyeye sahiptir. 2014 Temmuz'da, *Forbes* dergisinin "Global 500" listesindeki şirketlerin seçilmiş ülkelere göre dağılımına bakıldığında; Amerikan üstünlüğü göze çarpmasına rağmen, şirket sayılarında bir önceki yıla göre yaşanan düşüşe karşılık, Çin ve Güney Kore gibi gelişmekte olan ülkelerin "Global 500" içinde yer alan ulusötesi şirket adedindeki artış görülmektedir. ABD'nin 2010 yılında 139 şirketi varken bu sayı 2011'de 133'e düşmüş; Çin'in 2010 yılında 46 şirketi varken 2011'de 61'e yükselmiştir.[542] *Fortune Global* 500 listesine göre 2000 yılında ABD'nin 179 şirket sayısı 2019'da 121 şirkete düştü. Yine bugün dünyanın en büyük 10 limanı Asya'da bulunuyor. Yedi tanesi de Çin'e aittir. İlk 10 liman arasında Amerikan limanı bulunmuyor. Oysa bir zamanlar New York, Los Angeles ve Güney Louisiana limanları dünyanın öncü limanlarıydı. Ayrıca 2010 yılında Çin dünyanın bir numaralı gemi yapımcısı oldu. Görünen o ki deniz endüstrisi de Asya'nın eline geçti. Böylece ABD'nin ticari anlamda denizleri terk ettiği görülmektedir.[543]

Amerikan sanayisi de yıllar geçtikçe yüksek teknoloji dahil, birçok alanda gerileme yaşadı. 2003 yılında, Airbus ve Boeing'in üretimi eşit seviyelere geldi.[544] 2009 yılına gelindiğinde ise Airbus, Boeing'i geçti ve yeni rakipler ortaya çıktı. Yine 2009 verilerine göre Airbus'un yıllık uçak üretimi 498 adet oldu, Boeing'in ki 481'de kaldı. Hemen arkalarında Brezilyalı Embraer 244 uçak üretti. 2019 yılında Airbus birinci sıraya çıkarken Boeing ikinci sıraya geriledi. ABD'li Boeing firmasının 737 Max modelinin Endonezya ve Etiyopya'da geçirdiği kazalar dönüm noktası oldu. Birçok ülkede bu modelin kullanımı durduruldu. Bugün Boeing firmasına karşı güçlü bir alternatif

540 Thomas Piketty, *Kapital ve İdeoloji*, (Çev.) Hande Koçak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023, s.481.
541 Marshall, *age.*, s.59.
542 Yavuzaslan, *age.*, s.144-145.
543 Jacques Attali, *Denizin Tarihi*, (Çev.) Berna Günen, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018, s.146-147.
544 Emmanuel Todd, *İmparatorluktan Sonra*, (Çev.) Gülser Çetin, Dost Kitabevi, Ankara, 2004, s.66.

ortaya çıktı. Çin devletine ait olan Commercial Aircraft Corp. Of China, kısa adıyla Comac, dünya genelinde 800'den fazla sipariş edilen C919'u üretiyor. Comac, Çin havacılık pazarının önümüzdeki 20 yılda 1.3 trilyon dolar değerinde 9.000 uçak alacağını belirtti.[545] Ayrıca Çin ve Rus uçak modelleri dünya genelinde ilgi görmektedir.[546] ABD teknoloji ihracatının toplam ihracat içindeki payı 2000 yılında yüzde 25 iken 2015'te yüzde 10'a geriledi.[547] Yine ABD 2009 yılında dünyanın en büyük otomobil pazarına sahip olma ünvanını Çin'e kaptırdı. Zaten ABD dünyanın en hızlı ve en iyi arabalarını üretememektedir. Hızlı trenler konusunda da ABD geridedir. Hatta artık dünyanın en uzun binaları bile Amerika dışındadır.[548]

Amerikan dış ticaret açığı da oldukça büyüktür. Bu açık yıllar geçtikçe büyüme eğilimi göstermektedir. 2001 yılı bilançolarına baktığımızda; "Çin ile yapılan ticaret açığı 83 milyar dolardır. Japonya ile 68 milyar dolar, Avrupa Birliği ülkeleri ile 60 milyar dolar, Meksika ile 30 milyar dolar ve Kore ile 13 milyar dolar ticaret açığı vardı.[549] 2019 yılına geldiğimizde ABD rekor dış ticaret açığı ile 866 milyar doları buldu. Bunun sadece yüzde 40'ı (346 milyar dolar) Çin'e karşı verildi. Meksika 102 milyar dolar, Japonya 69 milyar dolar, Almanya 67 milyar dolar ve Kanada 27 milyar dolar ile ilk sıraları paylaştı.[550] ABD dünyanın en büyük ticaret açığı veren ülkesi haline dönüştü. Hatta ABD'nin toplam küresel ihracat içindeki payı 2003 yılında yüzde 10'a yakınken 2019'da yüzde 8.5'a geriledi. Tabii bunun tam tersi Çin'in 2003 yılında yüzde 6 civarındayken 2019'da yüzde 13'ü geçti. Buna paralel olarak; Amerika'da 2008 yılında konut fiyatlarında yüksek oranda bir düşüş yaşandı. Bu düşüş subprime mortgage (yüksek risk ve yüksek faizli kredi) denilen bu kredi piyasasını çökertmiş ve kredi faizlerini ödeyemeyen düşük gelirli Amerikan ailelerinin iflas etmesine ve konutlarının elinden alınmasına yol açtı. Yaklaşan kriz ilk olarak 2008 yılı Temmuz ayında, Federal Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, bir Kaliforniya bankası olan IndyMac'in kontrolünü ele

---

545 "737 Max 8'in Durumu Vahim", *Bloomberg Businessweek Türkiye*, 24 Mart 2019, s.32-35.

546 Abdullah Nergiz, "Uçak Üretiminde Dengeler Değişecek Mi? - III, Havayolu 101, 2010, Erişim Tarihi: 28.09.2020. https://www.havayolu101.com/2010/05/31/ucak-uretiminde-dengeler-degisecek-mi-iii/

547 Işın Çelebi, *Dünyanın Şu Haline Bak*, ALFA Basım Yayım, İstanbul, 2017, s.64.

548 Bryan S. Turner ve Habibul Haque Khondker, *Küreselleşme: Doğu ve Batı*, (Çev.) Serkan Özdemir, Koyusiyah Yayıncılık, Ankara, 2019, s.54.

549 Todd, *age.*, s.66.

550 Murat Yülek, "Almanya'da Ekonomik Milliyetçilik Yükseliyor", *Z Raporu*, Sayı: 15, Ağustos 2020, s.34.

aldığında kendini gösterdi. IndyMac'in 32 milyar Amerikan doları olan varlık kaybı, Amerikan tarihinin en büyük ikinci banka iflası olarak kayıtlara geçti.[551] 2008 Amerikan krizi dünya ölçeğinde 40 trilyon dolarlık bir kayba neden oldu. Sadece Amerikan ekonomisine verdiği zarar 14 trilyon dolardı. Bunun sonucu olarak ABD'de her ay 700.000 kişi işini kaybederken evlerini elden çıkarmak zorunda kalanların sayısı da bir hayli çoktu.[552] ABD Mortgage Bankacılığı Birliği'nin verilerine göre, her 200 evden biri bankalar tarafından geri alındı. 2008'den 2011'e kadar her üç ayda bir 250.000 kadar aile eşyalarını toplayıp evlerinden ayrıldı.[553] Bu küresel kriz "ABD Malı" ibaresini taşıdı. Ayrıca önceki krizler kontrol altına alınabilmişken bu "ABD Malı" kriz hızla bütün dünyaya yayıldı.[554] Birleşik Devletlerde 1990'ların başlarından bugüne kadar 4.5 milyondan fazla üretim işi pozisyonu tamamen ortadan kalktı. ABD'nin endüstriyel kalbi Pas Kuşağı, Ohio, Pensilvanya, Illinois, Wisconsin, Michigan, Kuzey Indinia ve New York eyaletine kadar uzandı. Artık buralardaki fabrikalar ucuz rakiplerle baş edemediğinden tamamen kayboldular.[555] Bir de bunun üzerine Birleşik Devletlerdeki birçok eyalet bütçe kriziyle karşı karşıya kaldı.[556] ABD GSYH içinde hanehalkı borcu, krediler ve borç senetleri oranı 2007-2008 krizindeki 1.3 trilyon dolarlık zirveyi aşarak bugün devam ediyor. Borç büyümesinin durağanlığa neden olduğu ve bunun finansal krize sebep olduğu çıplak gözle bile görülebilir bir düzeydedir.[557] 2021 yılında ABD hanehalkı borcu 15 trilyon doları geçerek alarm zilleri çalmasına sebep oldu. ABD hanehalkı borcu bugün ise 16 trilyon doları geçti. Hanehalkının borç seviyesinin yükselmesinde konut kredileri, otomobil kredileri ve öğrenci kredileri ana kalemleri oluşturdu. ABD'de toplam öğrenci borcu 1.34 trilyon dolar gibi bir miktara ulaştı. Kıyaslamak gerekirse toplam ipotek borcu 8.4 trilyon dolardı.[558] Böylece yeni bir krizin kapıda olabileceği konuşulmaya başlandı.

---

551 Hook ve Spainer, *age.*, s.325.

552 Yanis Varufakis, *Küresel Minotauros: Amerika, Avrupa ve Küresel Ekonominin Geleceği*, (Çev.) Ferhat Kohen, Encore Yayınları, İstanbul, 2015, s.17.

553 Varufakis, *age.*, s.181.

554 Joseph E. Stiglitz, *Serbest Düşüş*, (Çev.) Banu Özgün, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2012, s.39.

555 David, *age.*, s.28.

556 Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, *Kriz Ekonomisi*, (Çev.) Işıl Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017, s.295.

557 Johnna Montgomerie, *Hanehalkı Borçlarını Silin*, (Çev.) Özgür Atılım Turan, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.45.

558 Friedman, *age.*, s.236.

2008 mali krizinin 158 yıllık yatırım bankası olan Lehman Brothers'ın iflas etmesiyle başladığını söyleyebiliriz. 2008 ekonomik krizi, finans temelli bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Krizin iki önemli sebebi bankaların şeffaf olmaması ile Derecelendirme ve Denetleyici kuruluşların objektif değerlendirme yapmamalarıdır.[559] Amerikan Hazinesi, bankacılık sistemi için 700 milyar dolarlık kurtarma paketi önermişti. Öneri, birçok bankayı ve diğer mali kuruluşları yok etmekle tehdit eden "zehirli varlıkları" devletin satın almasını öngörüyordu. Başkan Bush, 3 Ekim 2008'de, Amerikan tarihinde örneği olmayan bir şekilde ekonomiye devlet müdahalesini öngörerek, Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programını onayladı.[560] Teşvik paketi ilk anda kulağa çok büyük gelebilir ama bu iki yıldan fazla bir zaman için ve 14 trilyonluk bir ekonomi içindi. Yani Amerikan GSYİH'nin yıllık yüzde 3'ünden daha azına denk geliyordu.[561] Arkasından Obama kurtarma paketi de devreye girdi. Bu paketler krizin faillerini yeniden yapılandırmaya alırken geri kalan herkesi istikrarsızlığa sürükledi. İşten çıkarılmalar, küçük işletmelerin kapanması, evleri ellerinden alınan insanlar, hızla azalan istihdam gibi birçok sorun ortaya çıktı.[562] Ama ABD devleti insanlık tarihinde eşi benzeri görülmemiş devlet müdahalelerini gerçekleştirmeseydi çok daha fazla şirket iflas edecekti. Zaten Amerika'da kurulan küçük ölçekli geleneksel şirketlerin yüzde 90'ı daha ilk yıllarını doldurmadan iflas etmektedir. Ayakta kalmayı başaranların ise yüzde 80'i en fazla beş yıl sonra iflas etmekte ve çoğu 10 yılı asla görememektedir. Sonuç olarak kurulan küçük ölçekli her 100 şirketin yüzde 1'inden bile az bir kısmının, sadece 10 yıl veya daha az dayanabildiğini anlıyoruz.[563] Savaş zamanları dışında devletler hiçbir zaman bu kadar hızlı ve bu kadar büyük müdahale gerçekleştirmemişti. Kapitalizm tarihinde ABD'de eşi görülmemiş bir kamu faaliyeti seferberliği yaşandı. *Financal Times*'ın saygın baş ekonomi yorumcusu Martin Wolf, 14 Mart 2008'e "Küresel serbest piyasa kapitalizmi rüyasının öldüğü gün" dedi.[564] İşsizlik oranları yüzde 10'lara ulaştığında 25 milyonun üzerinde Amerikalı işsiz kaldı. Ocak 2007-Aralık 2011 tarihleri arasında

559 Zeki Çalışkan, *Nasıl Başardılar? Amerika,* Maviçatı Yayınları, İstanbul, 2020, s.104.
560 Hook ve Spainer, *age.*, s.326.
561 Stiglitz, *Serbest Düşüş, age.*, s.122.
562 Chomsky, *age.*, s.102.
563 Burke Hedges, *Amerikan Rüyası'na Ne Oldu?,* (Çev.) Nelda Bayraktar, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2008, s.11.
564 Tooze, *age.*, s.163.

16 milyon ipotekli ev haczedildi. Amerika da toplumsal huzursuzluk arttı.[565] 2010 yılında 44 milyon Amerikan vatandaşı karnını ancak yiyecek karnesiyle doyurabiliyordu.[566] 330 milyonluk Birleşik Devletler nüfusunun yüzde 1'i, Kongre üyelerinin ise yüzde 50'si dolar milyoneriydi. Oysa dünyanın en zengin ülkesinde 49 milyon kişi fakir, 97 milyon kişi ise fakirlik sınırında yaşıyor ve 146 milyon kişi (neredeyse ABD nüfusunun yarısı) fakirlikle mücadele ediyordu.[567] Şöyle ki ortalama bir Amerikan vatandaşının maaşı 2007'den beri yılda yüzde 2 ila yüzde 3 oranında büyüyebildi. Bu ise fiyatların artış hızından yalnızca yüzde 1 fazladır. Demek ki Amerikalılar masraflarını karşılayabiliyordu ama daha fazlasını yapabilme lüksü kalmamıştı.[568] Şirketlere ve bankalara destek olunurken Amerikan halkına tasarruf öneriliyordu. Bu arada Obama'nın Adalet Bakanı Eric Holder, 2008 krizi için sorumlu banka idarecilerinden birinin bile yargı önüne çıkarılmadığı yedi yılın sonrasında banka idarecilerinin savunulmasında uzmanlaşmış hukuki bir danışmanlık şirketine geri döndü.[569] Bu süreçte ABD devlet kolejlerine ve üniversitelerine verilen destek azaltıldı. Bu mali krizin sadece belirli bir kesimi değil, tüm Amerikan mali sistemini vurduğunu ortaya çıkardı. ABD'nin mali sisteminin etkilenmesi bütün dünyayı sararak bir küresel krize yol açtı. Bu da kapitalist sistemin derin bir şekilde sorgulanmasına neden oldu. Şunu söyleyebiliriz ki 2008 krizinden sonra, küresel jeopolitik ve jeo-ekonomik güç dengesi değişti. Birleşik Devletler hâlâ güçlü bir aktördü yalnız artık oyunun kurallarını kendi başına koyamıyordu.[570]

2008 yılında hem Fransa Cumhurbaşkanı hem de Avrupa Konseyi Başkanı Nicolas Sarkozy: "Dünya artık tek bir süper gücün olduğu tek kutuplu bir dünya değildir; Doğusuyla ve Batısıyla iki kutuplu da değildir. Artık çok kutuplu dünyadır" diyordu. Sarkozy'ye göre, "21. yüzyıl dünyası 20. yüzyıl kurumları ile yönetilemezdi. Güvenlik Konseyi ve G8 genişletilmeliydi. Dünyanın yeni bir yapıya, bir G13

565 Fırat Demir, "Büyük İstikrar Döneminden Büyük Durgunluk Dönemine: Krizdeki Kapitalizm veya Kriz Kapitalizmi", *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Fikret Şenses, Ziya Öniş ve Caner Bakır (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.134.

566 James Rickards, *Kur Savaşları: Bir Sonraki Krizin Oluşumu*, (Çev.) Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.249.

567 Şahin, *age*., s.188.

568 David, *age*., s.243-244.

569 Wolfgang Streeck, "Neoliberal Kapitalizm İçin Sonun Başlangıcı: Bastırılanın Geri Dönüşü", (Haz. Heinrich Geiselberger), *Büyük Gerileme*, (Çev.) Merisa Şahin, Aslı Biçen, Ahmet Nüvit Bingöl, Orhan Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s.186.

570 Stiglitz, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, *age*., s.158.

ya da G14'e ihtiyacı vardı." Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin katılımıyla genişletilme çağrısında bulundu.[571] Çünkü daha 2008 Eylül'ünde Beijing, Japonya'yı geçerek Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük yabancı kredi vereni oldu. En son Çin, Amerika'nın kamu borcunun yüzde 10'unu elinde tutuyordu.[572] 2008 ekonomik krizi yaşanırken Manhanttan'da 16 Eylül 2008, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 63. toplantısının açılış günüydü. Konuşacak ilk hükümet başkanı dönemin Brezilya Devlet Başkanı Lula'ydı. Krizi tetikleyen ve spekülatif kaosu kınayan bir konuşma yaptı. Aslında bu krize karşı seslerini en çok yükselten Latin Amerikalılardı. Ama krize yanıt vermede örnek oluşturan yükselen Asya'ydı. Ardından dönemin Filipinler Devlet Başkanı Gloria Macapagal Arroyo, ABD'nin finansal krizinin "korkunç" bir belirsizlik "tsunami" başlattığını ifade etti. "Yalnızca burada, Manhattan Adası'nda değil" yerküreye yayılıyordu. Açıkçası ABD'nin istikrar sağlama da yaptıkları hiçbir işe yaramadı. Wall Street çuvallıyor ve ABD Hazine Bakanlığı'nın imdada yetişeceği tahminleri yürütülüyordu. Lakin finansal kriz, ABD'ye çarpıcı bir tarihsel akıbet yaşattı.[573] 2008 ABD kökenli finansal ve ekonomik kriz bir yol kazası değildi, sistemin bütününe angaje olan ve çok boyutlu bir "uygarlık-medeniyet kriziydi." Çünkü bu ABD liderliğindeki Batılı sistemin artık insanlığın sorunlarına cevap verme potansiyelini yitirmiş bir medeniyet olduğunu gösteriyordu. Sadece insanlık için değil, eko-sistem içinde bir yıkım söz konusuydu.[574]

Birleşik Devletler 2011 yılına geldiğinde birçok kamu sorunu ile karşı karşıyaydı. İki savaşın ekonomik giderleri ve sosyal sorunları çözülememişti. 13 milyon Amerikalı işsizdi, yüzde 15'i gıda yardımı kuponu programıyla geçiniyordu. Daha da kötüsü çocukların yüzde 20'si yokluk ve sefalet içindeydi.[575] Bugün ise ABD'de çocukların üçte biri yoksulluk içinde büyümeye çalışıyor.[576] Yine yaklaşık 47 milyon Amerikalı gıda kuponlarıyla (devlet gıda yardımı) hayata tutunmaya çalışıyordu.[577] 50 milyon kişinin sağlık sigortası bulunmamaktay-

---

571 Tooze, *age*., s.14.

572 Ramazan Kurtoğlu, *Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*, Destek Yayınları, İstanbul, 2018, s.95.

573 Tooze, *age*., s.13-14-15.

574 Fikret Başkaya, *Çöküş: Kapitalizmin Nihai Krizi Üzerine Bir Deneme*, Yordam Kitap, İstanbul, 2018, s.58.

575 Lawrence Lessing, *Kayıp Cumhuriyet*, (Çev.) Merve Yalçın, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s.212.

576 Brian Barry, *Sosyal Adalet Neden Önemlidir*, (Çev.) Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.37.

577 Erkan Öz, *Büyük Finansal Tufan*, Zira Yayınları, İstanbul, 2018, s.49.

dı. Amerika'da uygulanan, enflasyona göre ayarlanmış asgari ücret miktarı 1968'e göre düşüştedir. 1968'de 11.27 dolar olan saatlik ücret 2018 yılında 7.25 dolara kadar gerilemiştir.[578] Oysa CEO gelirleri 1978 yılından 2018 yılına kadar yüzde 940 civarında inanılmaz bir artış gösterdi.[579] Amerikan iş gücünün 1960 yılında yüzde 40'ı sendikalıydı; günümüzde ise sadece yüzde 13.5'i bu durumdadır.[580] IMF'ye göre, 2007-2012 yılları arasında GSMH reel olarak ABD'de yüzde 2.9 artarken aynı dönemde yükselen güçler Çin ve Hindistan'da reel GSMH, sırasıyla, yüzde 56 ve yüzde 39 oranında büyüme sağladı.[581] 2014 yılında satın alma gücü paritesine (SAGP) göre ekonomik büyüklük olarak Çin, ABD'yi geçti. Günümüzde Çin ekonomisi ABD ekonomisinden 5 trilyon dolar daha büyük bir ekonomiye sahiptir. Bu makasın daha da açılacağı tahmin edilmektedir.[582] 2000-2016 yılları arasında kişi başına gayrı safi milli hasıla Çin'de yüzde 470, Hindistan'da yüzde 229 artarken ABD'de bu artış sadece yüzde 57 civarındaydı. Yine satın alma gücü paritesine göre Çin'in gayrisafi milli hasılasının dünyadaki payı yüzde 17.3 yükselerek yüzde 16 paya sahip olan Amerika'yı geride bırakarak birinciliğe yükseldi.[583]

2020'de dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgını ABD'yi vurduğu ilk günlerde Amerikan borsalarından 3.5 trilyon dolarlık dev bir para buharlaştı. 2020'nin ilk üç ayında ABD'de Amerikan havayolu şirketlerinin hisselerindeki genel gerileme yüzde 62.9 oldu. Delta: yüzde 58.7, Southwest: yüzde 45.9 ve United: yüzde 69.7 gibi büyük oranlara ulaştı.[584] İşsizlik oranları da 2020 yılı Nisan ayında yüzde 14.7 gibi rakamlara tırmandı. AB'de ise işsizlik oranı yüzde 6.7 seviyesine çıktı. Amerikan tarihinde görülmemiş düzeyde işsizlik oranları tarihe geçti.[585] Amerika'da salgın dönemi boyunca tedarik zincirinde büyük bir kırılma yaşandı. Salgın nedeniyle et fabrikalarının ve mezbahaların kapanması sonucu, fastfood zincirleri servislerini durdurmak zorunda kaldı, marketlerde et satışına sınırlama getiril-

578 Kömürcü, *age.*, s.78.
579 Engin Sune, "Küreselleşme, ABD ve Covid-19", *Covid-19 Salgını: Ülke Deneyimleri, Bölgesel Etkileri ve Küresel Yansımalar*, Hatice Çelik ve Emre Demir (Der.), Nika Yayınevi, Ankara, 2021, s.245.
580 Mickletwait ve Wooldridge, *age.*, s.230.
581 Martin Wolf, *Ekonomide Eksen Kaymaları / Şok*, (Çev.) Cengiz Yücel, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2018, s.12-13.
582 Mehmet Bedri Gültekin, *Sivrisinek ve Nemrut: Korona Sonrası Dünya*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2020, s.112.
583 Onur Öymen, *Ulusal Çıkarlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017, s.488.
584 Ağar, *age.*, s.55.
585 Sune, *age.*, s.253.

di. Salgından önce yıpranmış Amerikan ekonomisi salgınla birlikte çok daha kırılgan, travmatik, kontrol edilmesi zor, çok daha öfkeli ve daha vahşi bir ekonomiye dönüştü. Trump döneminde 2 trilyon doları aşan bir destek paketi verildi.[586] Bununla birlikte dünyanın süper gücünde marketlerde artık konserve, makarna ve tuvalet kağıdı gibi temel ihtiyaç maddeleri ancak kişi başı alımlarla sınırlandırılmış bir şekilde temin edilmekteydi. Et işleme tesislerinde virüs salgını nedeniyle üretim durmuş ve arz yüzde 40 dolayında azalmıştı. Bu süreçte büyük market zincirleri et alımına kota getirdiği gibi fiyatlara da zam yaptı.[587] Salgın sürecinde New York kenti ABD'nin en çok kayıp veren şehriydi. 15 Temmuz 2020 itibariyle orada 22.000 kişi öldü. Bu Amerika'daki toplam Kovid-19 ölümlerin yüzde 20'siydi.[588] Zamanla New York bir hayalet şehre dönüştü. Kovid-19 salgını yüzünden ABD'de alkol ve uyuşturucu kullanımı da hızla arttı. Ekonomik sorunlar hızla sosyal sorunları tetikledi. Dünyanın en zengin ve en güçlü bolluk ülkesi ABD milyonlarca Amerikalının yoksulluk içinde yaşadığı ve dünyadaki neredeyse tüm büyük ülkeler içinde en yüksek çocuk yoksulluğunun olduğu ülkeydi.[589] ABD'de insanlar yoksulluktan kanlarını satmak zorunda kalıyor ve bu durum büyük bir sektöre dönüşüyordu. ABD dünyadaki kan plazmasının yüzde 70'ini üreten ve dünya kan ihracatında ilk sırada yer alan bir ülkeydi. Dünyanın en gelişmiş ve zengin ülkesinde insanlar kan satarak hayatlarını idame ettiriyordu.

Birleşik Devletler GSYİH'si daha 2020'nin ilk çeyreğinde yıllık bazda yüzde 5 daralma gördü. Bu düşüş 2007-2009 krizinden daha derindi. Çünkü 2009'un ilk çeyreğinde yüzde 4.4'lük daralmadan daha büyüktü. Amerikan ekonomisi ikinci çeyrekte 2.5 trilyon dolarlık bir üretim kaybına uğradı. Bu da 1929-1931 ve 2008-2009 krizleri karşısında devasa bir kayıptı. ABD'de her bir erkek, kadın ve çocuk için kişi başı 7.575 dolar gelir kaybına uğradı. Her bir dört kişilik aile için bu 30.000 dolar gelir kaybı demekti. Bugüne dek Amerikan tarihinde böyle bir şeyle karşılaşılmamıştı. Şirketler için üretim kaybı sadece ciro kaybı ve bireyler için gelir kaybı demek değildi. Daha fazlası vardı: Üretim kaybı aynı zamanda federal devlet, eyaletler ve

586 Ağar, *age.*, s.65-69.
587 Gürkan Kumbaroğlu, *Pandemide Amerika ve George Floyd*, Kozmostar Yayınları, Ankara, 2020, s.49.
588 Rickards, *age.*, s.29.
589 Bernie Sanders, *Ne Yapmalı? Direnişte İki Yıl*, (Çev.) Mustafa Kemal Coşkun, İmge Kitabevi, Ankara, 2021, s.19.

yerel idareler için vergi kaybı demekti.[590] ABD'de KOBİ'ler GSYİH'nin yüzde 40'ını ve toplam istihdamın da yüzde 50'sini karşılamaktaydı. Yani üretim ve istihdam açısından toplu olarak Microsoft, Apple, Google ve Facebook'un toplamından çok daha kritik öneme sahiptiler. KOBİ'lerin kapanması ve iflas etmesi demek Amerikan ekonomisinin çökmesi demekti. Amerikan ekonomisinin yeniden toparlanması 10 yıl sürebilecek şekilde tahribe uğramıştı.[591] Böylece Kovid-19 salgınıyla anlaşıldı ki Amerikan devleti ve Amerikan toplumu herhangi bir felakete hazır değildi.

ABD'yi düşündüren ve zorlayan en büyük sorunlardan biri de gelir eşitsizliğidir. Amerika'da gelir eşitsizliği ve yoksulluk gittikçe artmaktadır. 2014-2018 yılları arasında ABD Merkez Bankası (FED) başkanı olan Janet Yellen, Amerika'daki gelir adaletsizliğinin, son 100 yılda en yüksek seviyede olduğunu söylemiştir: "Son 20-30 yılda artan eşitsizliğin, en zenginler için kayda değer bir gelir artışı ve çoğunluk için düşen hayat standartları olarak özetlenebileceği bir sır değil." Yellen, bu durumun Amerikan değerleriyle uyuşmadığını da savunmuştu.[592] ABD, uzun zamandır işçi maaşları ve gelir eşitsizliği açısından neredeyse OECD'nin en alt sıralarında yer almaktadır. Son 30 yılda ABD'deki işçi sınıfı maaşlarında reel anlamda bir artış görülmemiş, ekonomi de aynı şekilde çöküşe geçmeye başlamıştı.[593] 1975-2017 döneminde Amerika'nın GSYİH'si 5.49 trilyon dolardan 17.29 trilyon dolara üç kat arttı. Fakat 1979'dan beri Amerikalı emekçilerin çoğunluğu için gerçek saat başı ücretler artmak bir yana azalma gösterdi. 40 yıldır büyüyen ekonominin neredeyse tüm kazancına seçkin bir azınlık el koydu.[594] Birleşik Devletlere ait OECD verileri 1975'de 19.237 dolar seviyesinde olan yıllık gerçek asgari ücret 2005'te 13.000 dolar seviyesine geriledi. (2016'da 14.892 dolardı). Amerika'da orta ve düşük hanehalkının reel ücretleri artmıyor ve tam tersi düşüş gösteriyordu.[595] ABD cari işlemler açığında da dünya lideriydi. Cari işlemler açığı en büyük 20 ülke arasında ABD 451.5

590 Rickards, *age.*, s.59-60.

591 Rickards, *age.*, s.57-64.

592 "ABD'de gelir eşitsizliği son 100 yılın en yüksek seviyesinde", Fortune Turkey, 17 Ekim 2014 https://www.fortuneturkey.com/abdde-gelir-esitsizligi-son-100-yilin-en-yuksek-seviyesine-1884 Erişim Tarihi: 10.02.2020.

593 Parag Khanna, *Yeni Dünya Düzeni*, (Çev.) Elif Nihan Akbaş, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2011, s.435.

594 Mariana Mazzucato, *Her Şeyin Değeri: Küresel Ekonomide Üretenler ve El Koyanlar*, (Çev.) Esin Soğancılar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.9.

595 Mazzucato, *age.*, s.130.

milyar dolarla birinci sırada yer almaktaydı.[596] Ülkede kaybedenler çoğalıyor, Amerika'nın külüstür refah devleti Amerikan rüyasının Amerikan kâbusuna dönüşmesini simgeler hale geliyordu.[597]

2000 yılında ABD 236 milyar dolar bütçe fazlası verirken ABD'de federal bütçe açığı 2020 mali yılında 3.1 trilyon dolar ile tüm zamanların rekorunu kırdı. 2019 mali yılındaki açık 984 milyar dolardı. Açıktaki artış oranı yüzde 215'e ulaşmıştı. Amerika'nın ekonomik gücünün geleceğiyle ilgili kaygılar içinde, kişisel tasarrufların düşük oranda seyretmesi de endişe vericidir. Amerika, dünyadaki tasarruf oranları içinde en alt sıralardaki ülkelerden biridir. Tabii kişisel tasarrufları ölçmek zor olduğu gibi bu tür hesaplamalar hataya yakındır ama yine de 1970'lerdeki kişisel gelirin yüzde 9.7'sini oluşturan kişisel tasarrufların bugün neredeyse yüzde 0 dolaylarında olduğu düşünülürse, kişisel tasarrufların aşağı yönde bir seyir izlediği açıkça anlaşılmaktadır.[598] Bu arada bütçe açıkları uzun vadede oldukça zararlıdır. Çünkü ulusun sermaye stokunun büyüme hızını düşürerek kaynakları özel yatırımlardan uzaklaştırıyor. Bu işçi başına düşen sermayenin azalması yanında uzun vadede iş gücü verimliliğini azaltırken yaşam standartlarına yavaşlayan bir büyümeye yol açmaktadır.[599] Zaten Amerikan ulusu dünyadaki en borçlu ulustur. Başkan Obama döneminde baş ekonomi danışmanı olarak görev yapan Lawrence Summers, "Dünyanın en büyük borçlu ülkesi ne kadar en büyük güç olmaya devam edebilir?" diye sorarak Amerikan ekonomisinden duyduğu kaygıyı ortaya koymuştu. Ulusal borcun ve bütçe açığının hızla artması herkesi düşündürmekteydi. Bu konuda Başkan Obama bile giderek artan bütçe açığının geceleri uykusunu kaçırdığını itiraf etmişti.[600]

Amerikan ekonomisinin bir diğer sorunu ise kusurlu finansal sistemidir. Ama bu finansal sistemin kırılganlığını artıran en önemli sebeplerden biri de eşitsizliklerdeki artıştır. Eşitsizlikteki artış, orta sınıfın ve halkın satın alma gücünde durgunluk yaratmış, düşük se-

596 Naki Bakır, "Cari Açıkta bu yıl dünyada ilk 5'e gireceğiz." *Dünya*, 28 Ekim 2013, https://www.dunya.com/ekonomi/cari-acikta-bu-yil-dunyada-ilk-5e-girecegiz-haberi-225364 Erişim Tarihi: 15.10.2020.

597 Tooze, *age.*, s.416.

598 Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, *age.*, s.155-156.

599 David B. Sicilia ve Jeffrey L. Cruikshank, *Greenspan Etkisi*, (Çev.) Elif Salman, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000, s.224-225.

600 Şanlı Bahadır Koç, "Bütçe Açığı ve Amerikan Gerilemesinin Ekonomi Politiği", *21. Yüzyıl Dergisi*, Mart 2010, s.32.

viyelerde yaşayan hanehalkındaki borçlanma eğilimi yükselmiştir.[601] Bu sistemin kendi içindeki yüksek riskleri, küresel ekonomiyi tehdit edecek kadar büyümüştür. Ayrıca bu finansal sistemin yarattığı zayıflık yurtiçinde de büyük sorunlara yol açarken, yurtdışında ise Amerika'nın çelişkilerini artırarak Amerikan değerlerini tehdit ve tahrip eden bir hal almaya başlamıştı. Amerikan yatırım bankalarının ve ticarethanelerinin sayılarının yüksek oluşu, dengesizliği ve kontrolünün zor olması yanında konut kredisi gibi konularda Kongre'nin harekete geçmemesi ile 2008 mali krizi birleşince milyonlarca insanı ekonomik çöküşle karşı karşıya bıraktı.[602] Yozlaşmış ABD finans sistemi 2008 kriziyle tamamen felç oldu. Ama bunun Amerikan ekonomisine eksi puan getirmediğini görebiliriz. Yani Amerikan GSYİH değerinin bir yüzdesi olarak Birleşik Devletlerin ulusal borcu yüzde 105, Rus GSYİH değerinin yüzdesi olarak Rusya'nın ulusal borcu yüzde 11'di. Amerika'nın ulusal borcu Rusya'nın ulusal borcunun 100 katını geçmiş bir büyüklüğe sahiptir. Rusya'nın kişi başı ulusal borcu 1.645 dolarken ABD'nin kişi başı ulusal borcu 56.952 dolardı. Rusya'nın ulusal borcunun boyutu, çeyrek trilyondan az, yani 300 milyar dolardı. Oysa Amerika'nın ulusal borcunun boyutu, her geçen gün artmaktadır. Bunu yorumladığımızda Amerikan ekonomisinin kredi notunun çöp durumuna düşürülmesi gerekiyor. Ama çöp olmasa da kredi notu düşürülmüyor. Çünkü gerçek söylenirse ABD kredi derecelendirme ajansı kapatılır ve yargı yolu gözükür. Ama Rusya'nın borcundan çok döviz rezervi ve ABD tahvili elinde bulundururken kredi notları düşürülür ve Rusya için bir krizden bahsedilebilir.[603] Bu durum sizce de düşündürücü değil mi?

Amerikan bankaları mali sistemdeki zaaflardan faydalanarak uzun dönemde bütün sistemi tehlikeye atacak şekilde hareket etmekten kaçınmamışlardı. 2015'in Mayıs ayında aralarında Royal Bank of Scotland, JP Morgan Chase, Citigroup ve Barclays gibi dünyanın en büyük bankalarından dört tanesinin küresel piyasalarda döviz manipülasyonu yaptıkları ortaya çıktı. Bankaların, ABD Merkez Bankası ve ABD Adalet Bakanlığı tarafından yapılan yazılı açıklamalara göre, günlük işlem hacmi 5 trilyon doları geçen küresel piyasalarda 2007-2013 yılları içinde birbiriyle gizli bir şekilde ortaklık ederek, kendi çıkarları için döviz kurlarını manipüle ettikleri

601 Thomas Piketty, *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, (Çev.) Hande Koçak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.316-317.
602 Brzezinski, *Stratejik Vizyon*, *age.*, s.62-63.
603 Roberts, *age.*, s.483.

ortaya çıktı.[604] Bu karar Amerikan bankalarının halkın ve devletin yatırımlarını değil, kendi yatırımlarını korumaya ve yükseltmeye çalıştıklarını gösterdi. Bu durum sadece bankalar için geçerli değildi. ABD'li Kredi Derecelendirme Kuruluşları (KDK) da güvenilirlik, şeffaflık ve hesap verilebilirlik açısından hiç de masum değiller. ABD'de 2008 yılında başlayan krizin merkezinde KDK'ların büyük yanlışları vardı. Bugün üç KDK'nın pazar payı yüzde 95 civarındadır. Oysa günümüzde 150'yi aşkın sayıda kredi derecelendirme kuruluşu faaliyet göstermesine rağmen piyasada üç büyük kuruluşun ezici üstünlüğü bulunuyor. Standart & Poors ve Moody's pazar payı her biri için yüzde 40 oranındadır. Arkalarından yüzde 15 ile Fitch geliyor.[605] ABD merkezli bu KDK artık güvenilirliğini, tarafsızlığını ve şeffaflığını kaybetmiştir. Tekelleşmiş ve yozlaşmış bir durumdadır. Bu aynı zamanda Amerikan ekonomisinin, üretimden uzaklaşarak sadece finansal ağlardaki oyunlara önem verdiğini de yansıtıyor. Finansal kârlar, 1960'larda ABD'deki ulusal kârların yüzde 15'ine ulaşırken, 2005'te tüm kârların yüzde 40'ına yükselmiştir. Aynı zamanda imalat, bir zamanlar iç kârların yüzde 50'si kadarken, şimdi yüzde 15'inden daha azını sağlamaktaydı.[606] Ayrıca Amerika'daki ekonomik yatırımlar günümüzde 60 yılın en düşük seviyesindedir. Bu ABD ekonomisi için rahatsızlık veren ve hayret uyandıran bir olgudur.[607] Böyle devam ederse Amerikan ekonomisi başta olmak üzere Batılı ekonomiler için tehlike çanları çalmaktadır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Amerikan büyük stratejisinin dayanağı olan imalat, iktisat ve teknolojik alandaki kesin üstünlük artık geride kaldı.[608] ABD ekonomisinin yüksek cari açığı, tasarruf oranının düşüklüğü, büyüyen borç stoku ve finansal sistemdeki bozukluklar ile gelir eşitsizliği gibi nedenler gittikçe kırılgan bir yapıya yol açtı. ABD ekonomisinin bu sorunlar karşısında liderliğini ne kadar sürdürebileceği oldukça şüphelidir. Benzer biçimde aralarında Andre Gunder Frank ve Emmanuel Todd gibi isimlerin olduğu pek çok yazar, Paul Kenndy'nin, küresel ekonomi politikte ABD gücünün yapısal olarak gerilediğine

604 "ABD'de den 5 büyük bankaya para cezası", Sputniknews, 20 Mayıs 2015, Erişim Tarihi: 25.11.2020. .https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201505201015577631/

605 Onur Zafer Ceylan, "Üç Büyük Kredi Derecelendirme Kuruluşu ABD'nin Kredi Sistemini Çöküşün Eşiğine Nasıl Getirdi?", *Ekonomik Güç*, Sayı 9, Temmuz-Eylül 2018, s.40-42.

606 Fouskas ve Gökay, *age.*, s.16.

607 Mazzucato, *age.*, s.179.

608 Paul Kenndy, *Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler*, (Çev.) Ahmet Fethi, Totem Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.201.

katılmaktadırlar.[609] Yine Rusya-Ukrayna krizinde ABD'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımların ABD'yi de vurduğu itiraf edildi. ABD Hazine Bakanı Janet Yellen, yaptırımların olumsuz etkisinin ABD'yi de etkilediğini söyledi. Amerika'da enflasyon son 40 yılın zirvesine çıktı. ABD'deki konut satışları da altı yılın en düşük seviyesine geriledi.

Ekonomik gücünün gerilemesi bir yönden de altyapı sorunlarını gündeme getirmektedir. Gelişmiş ve güvenilir bir altyapı ekonominin işlerliği ve verimliliği için şarttır. Fakat ABD'nin son yıllarda altyapı konusunda büyük sorunları olan bir ülke konumuna geldiğine şahit olmaktayız. Çünkü ekonomik gerileyiş ile altyapının gittikçe kötüleşmesi arasında derin bir bağ vardır. Amerika, dünyanın en gelişmiş ülkesi olmasına rağmen, altyapı konusunda giderek birçok ülkenin gerisine düştü. ABD, küresel gücünü sürdürürken, altyapının yıllardır ihmal edilmesi birçok sorunu beraberinde getirdiği gibi yükselen güçlerin altyapı konusundaki yoğun yatırımları oldukça dikkat çekti. ABD'de son yaşanan elektrik kesintilerinin Dışişleri Bakanlığını, ABD Kongresini ve Beyaz Sarayı da kapsayacak şekilde genişlemesi sorunun artık ülke boyutunda büyüdüğünü gösteriyor.

Amerikan İnşaat Mühendisleri Odası'nın (ASCE) dört yılda bir hazırladığı "Amerika'nın Altyapı Karnesi" başlıklı raporuna göre, ABD, A ile F notları arasından ancak "D+" alabilmektedir. Şu an ABD'nin altyapısında yenilemeye gitmenin maliyeti tahmini olarak 4.6 trilyon dolar olacağı öngörüldü ki bu rakam 2001'de sadece 1.3 trilyon dolardı. Her geçen gün Amerika'nın altyapısı çürürken maliyeti de hızla artıyordu. ASCE raporundaki verilere göre; Amerika'da 600.000'i geçkin köprünün ortalama yaşı 42 ve bunların sadece yüzde 10'undan fazlasının "kusurlu" olduğu tespit edildi. Amerika'da son 15 yılda 17 köprü çökerken, bu yaşanan felaketler de 40'ı aşkın Amerikalı hayatını kaybetti. ABD karayolu idaresine (FHA) göre, ülkedeki demiryolları ve karayollarının durumu endişe verici boyutlardadır. FHA'nın verdiği bilgilere göre karayollarının yüzde 42'si gerektiğinden fazla trafiğe maruz kalıyor. Her geçen gün Amerikan altyapısının eskimiş ve bozuk olmasından dolayı ekonomik kayıp çoğalıyor.[610] Ayrıca ABD coğrafyası doğal afetler açısından oldukça büyük sorunlara gebedir. Aylar süren orman yangınlarından şehirleri yok eden tropikal fırtınalara yeniden faaliyete geçen yanardağlardan sel felaketlerine kadar Amerikan nüfusu ve eskiyen Amerikan altyapısı büyük risk altındadır.

---

609 Fouskas ve Gökay, *age.*, s.70.

610 "Altyapı Sınıfta Kaldı", TRT Haber, 8 Nisan 2015, Erişim Tarihi: 05.05.2020. https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-altyapida-sinifta-kaldi-177470.html

ABD gelişmiş bir toplum olmasına rağmen yüksek hızda ulaşımın olmadığı sayılı ülkelerden biridir. Düşünün ki Çin'in başkenti Beijing'den Kazakistan'a hızlı tren var ama New York'tan Boston'a yok.[611] Amerikalılar, yılda 4 milyar saatlerini bozuk yollardaki trafikte geçirerek yaklaşık 80 milyar dolarlık zaman ve yakıt kaybına uğruyor. Çoğunlukla yolların bozuk olmasına bağlanan araba kazaları, ABD'ye yılda 230 milyar dolar masrafa mal oluyor. Altyapının bozukluğu insan kayıplarına yol açarken büyük ekonomik kayıpları da beraberinde getiriyor.[612] Kamu İşleri ve Ulaşım Komitesi'ne göre, ülkedeki köprülerin yaklaşık yüzde 40'ının acil bakıma girmesi gerekiyor. Yine 28 milyondan fazla Amerikalının yetersiz kanalizasyonla yüz yüze kaldığı bir gerçektir.[613] Amerika'da eskiyen nükleer reaktörlerin sayısı da her geçen gün artıyor. Son beş yılda ABD'de altı nükleer santral kapandı. Gelecek 10 yıldaki tahminlere göre bir düzine daha santralin kapatılacağı planlanıyor. Ayrıca yüzlerce nükleer reaktör arasında zayıf not alanlar hızla çoğalıyor. 2007 yılında yaşanan iki olay durumun vahametini göstermektedir. Birinde acil reaktör soğutma sistemine su taşıyan en kritik borulardan biri aşırı paslanmadan dolayı patladı. Diğeri ise soğutma suyu borusunu taşıyan kule çürüme nedeniyle çöktü. Bu olayların çoğalması nükleer bir felakete yol açabilir. Buna rağmen Nükleer Düzenleme Komisyonu onayıyla ABD'nin 104 nükleer santralinden 71'i 40 yıllık ruhsatlarını, ekstra 20 yıllığına uzatmayı başardı.[614] Birleşik Devletlerde faaliyet halindeki 54 nükleer tesis, herhangi bir sel riskiyle baş edebilecek şekilde tasarlanmamış, 53'ü şiddetli yağış kaynaklı mevcut risklere dayanıklı değil; 25'i akarsu ve nehirlerden kaynaklanabilecek mevcut sel olasılıklarını hesaba katmamış; 19'u beklenen maksimum fırtına kabarmalarına uygun olarak dizayn edilmemiş, diğer 19'u ise başa çıkamayacağı üç ya da daha fazla tehditle karşı karşıya bir durumdadır.[615] Küresel ısınma sebebiyle yaşanan iklim değişikliği bugün yağışların, rüzgârların, akarsuların yıkıcılığını artırmıştır. Eski bir Amerika buna ne kadar dayanabilir hep birlikte göreceğiz. Yine Çin, Uzak Batı Çin'deki rüzgâr santrallerinden ülkenin bir ucu-

611 Chomsky, *age.*, s.61.

612 Richard N. Haass, *Yeni Amerika*, (Çev.) Mehmet Talha Paşaoğlu, Tuti Kitap, Nefes Yayınları, İstanbul, 2014, s.150.

613 James Petras ve Moris Morley, *İmparatorluk mu? Cumhuriyet mi?*, (Çev.) Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s.114.

614 Öz, *age.*, s.46-47.

615 Christopher Flavelle, "Burası Yeni Fukushima Olabilir mi?", *Bloomberg Businessweek Türkiye*, 5 Mayıs 2019, s.33.

na Doğu Çin'deki yoğun nüfuslu bölgelere elektrik iletmek için uzun mesafeli elektrik hatları inşa ederken ABD henüz böyle uzak mesafe elektrik aktarım sistemleri inşa edememiştir.[616] ABD birçok kritik altyapıların yenilemesinde başarısız olduğu gibi bu en ölümcül sektör de herhangi bir ilerleme kaydedemedi. Peki, dünyanın en zengin en gelişmiş ülkesinin onca gücü nereye gidiyordu? Cevabı basitti: Silahlara... Darbelere... Amerikan oligarklarına...

Birleşik Devletlerin altyapısının hızla yetersiz hale gelmesi ve işlevini yitirmesi ABD'nin savunmasını ve ekonomik güvenliğini zayıflatıyordu. Özellikle kritik altyapıların eskimesi, çürümesi ve bozulması ulusal ekonomik güvenlik, ulusal kamu sağlığı ve güvenliği ile ulusal güvenlik için büyük bir tehlike doğurmaktadır. Eğer bu altyapılar işlemez hale gelir ya da tahrip edilirse devletin işleyişi ve ekonominin sağlıklı devamı sağlanamaz.[617] Bugün Amerikan yönetimi doğal felaketlerle mücadele de sınıfta kalıyor. Dünyanın bir numaralı askeri gücü üç ay boyunca orman yangınlarını söndüremiyor. Texas'taki soğuk kış şartlarında 15 milyon insan temiz suya erişimde sıkıntı yaşıyor. ABD'nin en önemli eyaletlerinden Texas'ta gıda ve su sıkıntısı dünyada şok etkisi yarattı. Aslında şok yaşanacak bir durum yoktu. Çünkü 30 yıldır yenilenmeyen bir elektrik altyapısı ile Texas, ABD'nin durumunu çok iyi özetliyordu. Çünkü dünyanın en gelişmiş denilen ülkesinde 100'den fazla insan soğuktan donarak öldü. Yaşanan süreçte elektrik, doğal gaz ve içme suyu şebekeleri tamamen çöktü ve hizmet verilemedi. Hatta Rusya bu süreçte yardım teklif etmesine rağmen ABD tarafından reddedildi.

ABD'de bulunan 84.000 barajın ortalama yaşının 52 olduğu vurgulanan raporda, yüksek risk içeren baraj sayısı 14.000'e ulaşmış ve 2.000 barajın her an yıkılabileceği vurgulanmıştır. Bunun yanında 56.000 köprünün yenilenmesinin şart olduğu söyleniyor. Raporda ayrıca Amerika'da bir yılda yaklaşık 240.000 ana su borusunun patladığına ilişkin bilgiye yer verilirken, aynı zamanda içme sularının ve şebekelerinin çok yakın bir zamanda kullanılamaz hale geleceği uyarısında bulunuldu. ABD Su Çalışmaları Derneği'nin yaptığı araştırmaya göre, sadece barajlarda ve su şebekelerindeki sorunların giderilmesi için en az 1 trilyon doların üstünde altyapı yatırımı gerekiyor.[618] Amerikan altyapısının büyük bölümü, İkinci Dünya Savaşı

616 Diamond, *Yükseliş, age.*, s.379.

617 Hayrettin Küpeli, *Kritik Altyapılar ve Terörizm: ABD ve AB Koruma Politikalarına Güvenlikleştirme Yaklaşımı*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2019, s.46-47.

618 "Altyapı Sınıfta Kaldı", TRT Haber, 8 Nisan 2015, Erişim Tarihi: 07.05.2020. https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-altyapida-sinifta-kaldi-177470.html

sonrasında inşa edildi. Bugün su boruları ve elektrik santralleri eskimiş durumda, bu da kurşun ve civa zehirlenmesine yol açarak büyük insani ve mali kayıplara neden oluyor.[619] Amerika'nın ve dünyanın siyasi başkenti olarak söz edilen Washington'da da altyapı sorunları dikkat çekiyor. Aynı rapora göre, Washington'daki 252 köprünün 21'i yapısal olarak hatalıyken, 159'u da oldukça eskimiştir. Başkent'e ait büyük yolların yüzde 95'i kötü bir durumdadır. Bu da sürücülere yılda toplam 425 milyon dolara mal olmaktadır. Dönemin ABD Hava Savunma Komutanı William Gortney, başkentte elektrik kesintileriyle ilgili bir soru üzerine, "Bence bizim tüm kritik altyapılarımız kırılgan. Gerçek zayıflığın neden kaynaklandığını bilmiyoruz. Bu büyük kaygı uyandırıyor" demiştir.[620] Ülkenin altyapısı hızla parçalanıyor ve çürüyor. Mühendislere göre, ABD'de dokuz köprüden biri yapısal olarak yetersiz, yaklaşık dörtte biri işlevsel olarak çok eskimiş ve neredeyse üçte birinin tasarım ömrünü doldurmuş durumda.[621] Bugün ABD'de Arizona'da, Lake Havasu City'de olan köprü ülkedeki çökme tehlikesi içinde olmayan tek köprüdür. Bunun yanında ABD sürekli elektriklerin kesildiği bir ülke haline gelmiştir. New York metrosunda fareler yolcuların arasında cirit atmaktadır. New York metrosunda tahminlere göre 3 milyon fare yaşamaktaydı. 120 yıllık New York metrosunun acil şekilde tamamen yenilenmesi gerektiği biliniyor. Raylardan çıkan tren ve metrolar yüzünden ABD'de insanlar ölüyor. Amerika'nın tamamına baktığımızda ise Amerikan halkı 60-70 yıllık çürümüş bir altyapıyla yaşamaya çalışmaktadır. ABD Başkanı Biden da Amerika'daki hiçbir havalimanının dünyada ilk 25 havalimanı arasına giremediğini itiraf etmek zorunda kaldı.

ABD altyapısı bozulmaya ve eskimeye devam ederken, diğer ülkeler altyapılarına oldukça yoğun yatırımlar yapıyordu. ABD altyapı sıralamasında 24. sıraya gerileyerek Barbados, Malezya ve Umman gibi ülkelerin arkasında kaldı. ABD ekonomisi, GSYİH'nin sadece yüzde 2'sini altyapıya harcamaktadır. Bu oran Çin'de yüzde 9 ve Hindistan'da yüzde 8'dir. Altyapı konusu geleceğe bir yatırım olarak da adlandırılabilir.[622] Günümüzde Çin'den, Birleşik Arap Emirlikleri'nden, Singapur'dan ABD'ye gittiğinizde sanki üçüncü dünya ülkesine geldiğinizi sanırsınız. Gerçek şu ki Amerika gittikçe eskiyen,

619 Khanna, *age.*, s.436-437.

620 "Altyapı Sınıfta Kaldı", TRT Haber, 8 Nisan 2015, Erişim Tarihi: 05.05.2020, https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-altyapida-sinifta-kaldi-177470.html

621 Donald J. Trump, *Yeniden Büyük Amerika,* (Çev.) İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017, s.133-134.

622 Haass, *age.*, s.150.

zaman çalan ve yorucu bir ülkeye dönüştü. Dünyanın en iyi yolları, raylı sistemleri, havaalanları ve altyapısı artık ABD'de bulunmuyor. O nedenle Amerika Birleşik Devletleri eski bir evdir.[623] Güvenilir ve yeni bir altyapı, ekonomik verimlilik ve ekonomik büyüme için şart olmasının yanında bir ulusun genel dinamizmini de sembolize etmektedir. Tarihsel olarak baktığımızda büyük güçlerin sistematik yükselişi sahip olduğu altyapının durumu ve işleviyle kendini göstermektedir. Yükselen güçlerle büyüyen bir rekabetin yaşandığı bir dönemde Amerika'nın altyapısının çürümeye ve çökmeye devam etmesi, hem ülkenin ekonomik verimini hem de prestijini kaçınılmaz olarak azaltmaktadır.[624]

Sosyo-Ekonomik Eşitsizlikler

Amerikan gücünün gerileyişindeki sebeplerden biri de gelir eşitsizliği ve ırkçılıktır. ABD'de gittikçe artan gelir eşitsizliği ve ırkçılık endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Çünkü ırkçılık ve gelir eşitsizliği hızla Amerikan ulusunu bölüyor ve bu durum da ABD'yi ileri de ikinci bir içsavaş ile yüz yüze bırakma ihtimalini ortaya koyuyor. Birleşik Devletler tüm zenginliğine rağmen bir refah devleti ve sosyal devlet değildir. Amerikan devleti bütün vatandaşlarına bir yaşam standardı sunmaz. Amerika'da vahşi doğa kanunu işlemektedir. 2007'de, yani krizden önceki yılda, Amerikalı hane halkları arasında en zengin binde 1'lik kesiminin ortalama yıllık geliri, en alttaki yüzde 90'lık kesimin ortalama gelirinin tam 220 katına denk gelmekteydi. Toplam servetse gelirden daha da eşitsiz bir şekilde dağılmış durumda olup; en varlıklı yüzde 1'lik kesim, ülkenin toplam zenginliğinin üçte birinden fazlasına sahipti.[625] Şöyle ki Birleşik Devletlerdeki en zengin 1 milyon hane halkının toplam serveti, en yoksul 60 milyon hane halkının servetine neredeyse eşit bir durumdadır. Sadece finansal varlıklara göz attığımızda, en zengin 1 milyon Amerikan hanesi, en alttaki 95 milyon hane halkının toplam servetinden daha fazlasını elinde bulundurmaktadır.[626] Amerikan oligarkları günümüzde inanılmaz bir ekonomik güce ulaşmıştır. ABD Sayım Bürosu'na göre, Amerika'da 1980 yılından itibaren gelir eşitsizliğinde önemli bir ar-

623 Isabel Wilkerson, *Toplumda Kast Sistemi*, (Çev.) Kerime Dalyan, The Kitap, İstanbul, 2021, s.29.
624 Brzezinski, *Stratejik Vizyon*, *age.*, s.67.
625 Joseph E. Stiglitz, *Eşitsizliğin Bedeli*, (Çev.) Ozan İşler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.43.
626 Bullough, *age.*, s.290.

tış yaşanmıştır: 1980 yılında, hane halkının gelir seviyesi en yüksek olan yüzde 5'lik kesimi, toplam milli gelirin yüzde 16.5'ini alırken, en düşük gelirli yüzde 40'ı toplam gelirin yüzde 14.4'ünü alıyordu. 2008 yılına gelindiğinde bu oranlar sırasıyla yüzde 21.5 ve yüzde 12'ye ulaştı. Yıllık gelirin dışında ailelerin sahip olduğu gelir dağılımı daha da dengesizleşti. Amerikan Merkez Bankası verilerine göre, 2007'de Amerikalı ailelerin en zengin yüzde 1'lik dilimi toplam net ABD milli servetinin yüzde 33.8'i gibi şaşırtıcı bir payına sahipken en alttaki yüzde 50'si toplam gelirin sadece yüzde 2.5'ini elde edebiliyordu.[627] ABD'de yüzde 50'lik kısım artık düşük gelirli olarak tanımlanmaktadır. Gelir dağılımının en üstündeki 400 Amerikalı, 150 milyon Amerikalınınkinden daha fazla servete sahipti.[628] 1970 yılında en yüksek gelire sahip yüzde 1, milli hasılanın yüzde 10'unu bile oluşturmuyordu. 2019 yılına geldiğimizde bu oran yüzde 20'ye çıktı. Buna karşılık gelir piramidinin altında kalan yüzde 50'nin 1970 yılında yüzde 22 olan payı bugün yüzde 15'e düştü.[629] Açıkçası Amerikan orta sınıfı yok oluyordu. Oysa sınıfsal hareketlilik Amerikan rüyasının en önemli yapı taşıydı. Yoksul bir şekilde dünyaya gelebilirsin ama çok çalışıp zengin de olabilirsin. Herkesin iyi bir iş bulması, güzel evler alması ve büyük arabalara sahip olması, çocuklarını iyi okullara göndermesi mümkündü. Lakin tüm bunlar yıkıldı.[630] Amerika'da nüfusun hızla büyüyen bir kesimi için Amerikan rüyasının ayrılmaz bir parçası olan servet yapma vaadi genç Amerikalıların yarısı için bugün hayale dönüştü.[631]

ABD'de sağlık alanında devasa rakamlar harcanmasına rağmen yaşam süresi Bosna'dakinin altında kaldığı gibi Arnavutluk'un biraz üstündedir.[632] ABD'de tedavi ücretlerinin artan maliyetleri, ortalama gelir seviyesinde bulunan sıradan bir vatandaşın, en basit ilaçları ve doğru düzgün bir sağlık bakımını bile sağlamasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir.[633] ABD tedavi için kısa sürede randevu alma konusunda gelişmiş ülkeler arasında en aşağıda yer alıyor. Hatta hafta sonu ya da mesai saatleri dışında tıbbi bakıma erişme konusunda ABD en kötü durumdaki ülkedir. 21. yüzyılda ABD dışında

627 Brzezinski, *Stratejik Vizyon*, *age*., s.64.
628 W. J. T. Mitchell, Bernard E. Harcourt ve Michael Taussig, *İşgal Et*, (Çev.) Elif Ersavcı, Kolektif Kitap, İstanbul, 2013, s.76.
629 Zakaria, *age*., s.150.
630 Chomsky, *Amerikan Rüyası İçin Ağıt*, *age*., s.13.
631 Mounk, *age*., s.183.
632 Tony Judt, *Kötülük Kol Gezerken*, (Çev.) Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s.25.
633 Hedges, *age*., s.26.

her zengin ülkede kapsayıcı bir sağlık hizmeti modeli bulabilirsiniz. Açıkçası Amerikan sağlık sistemi (tabii bir sistem varsa) günümüzde birçok ileri ülkeden daha geride yer almaktadır. Sonuç olarak Amerikan sağlık hizmetleri aşırı derecede verimsizdir.[634] Birleşik Devletler dünyada sağlık alanında en çok harcama yapan ülke olsa dahi, yine de sağlık göstergeleri açısından diğer gelişmiş ülkelere oranla ciddi ölçülerde alt sıralarda yer almaktadır. Hatta Kovid-19 küresel salgınında bile ABD'nin sağlık malzemeleri konusunda Çin'e nasıl bağımlı olduğu ortaya çıktı. Zaten Amerikalıların kullandığı ilaçların üçte biri Hindistan'da, bu ilaçların içeriklerinin üçte ikisi ise Çin'de üretilmektedir.[635]

Amerika'da bebek ölümleri oranı da yükseliyor ve bu oranda Afrika kökenlilerdeki ölümler beyazların iki katıdır.[636] ABD'de doğum sırasında kadın ölümleri 1979-86'da 100 binde 14'ten, 2013'te 13.8'e, 2018'de de 26 oranına yükseldi. Birleşik Devletler gelişmiş ülkeler arasında açık ara öndedir.[637] Amerikan sağlık hizmetinin en son sınanması Kovid-19 salgınıyla oldu. Oysa her ülkeyi pandemi-salgın gibi hazırlıklarına göre derecelendiren "Global Sağlık Güvenliği Endeksi"ne göre Birleşik Devletler 83.5 puanla salgına karşı en hazırlık ülke kabul ediliyordu.[638] Lakin beklenen sonuç hiç de öyle olmadı. 2020 Mayıs'ından beri ABD, ölümler ve vaka sayılarında birinci oldu. ~~Şu an~~ ABD'de 1 milyondan fazla insan pandemiden dolayı hayatını kaybetti. ABD pandemi sürecindeki en gelişmiş ama en başarısız ülke durumundadır. Hastalığı yaşayanlara 1 milyon doların üstünde fatura bile çıkarıldı. Bu sağlık faturaları dünya gündemine oturdu. Sağlık sisteminin o kadar hazırlıksız bir durumda olduğu anlaşıldı ki hâlâ Ulusal Muhafızlar yani ordu pandemiyle mücadelede sahadadır. Salgın sürecinde sokaklarda ölüler, hastane koridorlarında yerlerde hastalarla görüntüler veren ABD'nin nasıl bu duruma düştüğü hâlâ sorgulanıyor. Sorgulanan başka bir durumda bu Batılı endekslerin ne kadar güvenilir olduğudur.

21. yüzyılda demokratik diye anılan Birleşik Devletler ne yazık ki muazzam bir güç ve servet eşitsizliğinin yaşandığı, çoğunluğun ekonomik çıkarlarını temsil etmekte başarısız bir ülkedir.[639] Sadece

634 Paul Krugman, *Zombilerle Tartışmak*, (Çev.) Aslı Candaş Schaeferdiek, Literatür Yayınları, İstanbul, 2020, s.43-52.
635 Zakaria, *age.*, s.161.
636 Ritzer, *age.*, s.422.
637 Ergin Yıldızoğlu, *Bugünün Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2020, s.359.
638 Ağar, *age.*, s.259.
639 Krugman, *age.*, s.13.

New York'ta 1993 yılında 23.000 olan evsiz sayısı 2014'te 60.000'nin üzerine çıkmıştır. Eşitsizlik konusunda New York'un dev gökdelenleri adeta güneşi kesmektedir.[640] ABD'nin hikâyesi gittikçe sorunlu bir hal almıştır. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin sorunları sadece ekonomi alanında değil; insanları, toplumu ve siyaseti de sorunludur.[641] Çünkü en zenginler daha da zenginleşirken yoksullar ise sayıca artmakta olup giderek daha da yoksullaşmakta ve orta sınıfın içi boşalmaktadır. Orta sınıfın geliri ya azalmakta ya da aynı seviyede kalmakta ve zenginlerle aradaki uçurum giderek endişe verici boyutlara ulaşmaktadır. 1980'lerde ABD'de yüzde 1'lik dilimin gelir payı yüzde 10'ken, 2016'da yüzde 20'ye tırmandı. Bu esnada Amerika'da en alt yüzde 50'lik kesimin gelir payı da 1980'de yüzde 20 iken, 2016'da yüzde 13'e düştü. Birleşik Devletlerde en üst yüzde 10'luk kesim 2016'da ulusal gelirin yüzde 47'sini aldı. Eşitsizlik ABD'de adeta patlamıştı.[642] Bu yüzden de Amerikan halkının yüzde 83'ü ekonomik sistemin adil olmadığı konusunda hemfikirdir.[643]

Eşitsizlik Amerikan sisteminin her yerindedir. Birleşik Devletler günümüzde en yüksek çocuk yoksulluğuna sahip ülkedir. Bu alanda İngilizce konuşan tüm ülkelerin önündedir. Hatta Üçüncü Dünya'da görülen felaketler aynı şekilde Amerika'da yaşanmaktadır.[644] Dünyanın en saygın tıp dergisi *Lancet*'in belirttiğine göre New York kentindeki çocukların yüzde 40'ı yoksulluk sınırının altında yaşamlarını sürdürmektedir. Çocuklar, çok yüksek ölüm oranlarına yol açan kötü beslenmeden ve diğer kötü koşullardan etkilenmektedir. Hayatta kalsalar bile ömürleri boyunca çok ciddi sağlık sorunları yaşama ihtimalleri çok yüksektir.[645] Bugün 11 milyon çocuk sağlık hizmetlerinden mahrumdur. Genç nüfusun yüzde 20'si yoksulluk içinde hayatını sürdürüyor. 3 milyon çocuk istismara uğrarken, binlercesi öldürülüyor ya da intihar ediyor.[646] Dahası ABD dünyada Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamayan tek ülkedir. Amerika'da ailesi en alt yüzde 10'luk gelir diliminde olan her 100 gençten sadece

640 Stephen Graham, *Dikey Dünya: Uydulardan Sığınaklara*, (Çev.) Ali Karatay, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, s.161.

641 Tooze, *age.*, s.51.

642 Facundo Alvaredo, Lucas Chancel, Thomas Piketty, Emmanuel Saez ve Gabriel Zucman, *Dünya Eşitsizlik Raporu*, (Çev.)Hande Koçak Cimitoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.7-25.

643 Şahin, *age.*, s.285.

644 Chomsky, *Halk Üzerinden Kazanç*, *age.*, s.21.

645 Naom Chomsky, *Dünyayı Kim Yönetiyor?*, (Çev.) Ömer Çiftçi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2014, s.204.

646 Hart, *age.*, s.90.

20 ila 30 tanesi üniversiteye gidebiliyor. Oysa bu rakam, en üst yüzde 10'luk dilimdeki ailelerin çocukları için 90'a çıkıyor.[647] Bununla birlikte bir paradokslar ülkesi olan ABD'de çocukların neredeyse üçte biri aşırı kilolu ya da obezdir. Çocuk obezitesi önceki yıllara göre üçe katlandı. Yüksek tansiyon ve tip 2 diyabet teşhisi konan çocuk sayısı rekor düzeylere çıktı. Ordu'da bile obezite en yaygın çürüğe çıkma sebebi oldu.[648] Zaten Birleşik Devletler dünyada gıda israfı yapan bir numaralı ülkedir; yılda kişi başına 278 kilo gıda israf edilmektedir.[649] Bununla birlikte her yıl Amerika'da milyonlarca insan gıda zehirlenmesi yaşıyor. Sonuç olarak yüzlerce kişi ölüyor ve ABD'de gıda güvenliği önemli bir soruna dönüşüyor.

ABD'de yaşanan ve büyüyen bu gelir eşitsizliği ve yoksulluk büyük sorunların kaynağı haline gelme riskini taşımaktadır. Sosyal patlamalardan, şiddet hareketlerine kadar huzursuzluk ve güvensizlik ortamı yaratma ihtimali büyüyor. Oysa eşitlik ilkesi Birleşik Devletlere 1776'da getirildi, lakin 20. yüzyılın 90'lı yıllarında bile Amerikalılar için bu hâlâ bir gerçeklik değildir.[650] 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bile Amerika için eşitlikten söz etmek mümkün olmadığı gibi her şey daha kötüye gitmektedir. Bütün zengin ülkeler arasında en yüksek gelir eşitsizliği Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. 2014'te Birleşik Devletlerde bir yetişkinin vergiler ve transferler öncesi ortalama geliri 66.100 dolardı, ama bu miktar gelir dağılımdaki devasa farkları saklıyor. Amerikan halkının en düşük gelirli yüzde 50'sini oluşturan yaklaşık 117 milyon yetişkinin ortalama yıllık kazancı 16.600 dolardı, bu ortalama ABD'li gelirinin sadece dörtte birine karşılık geliyordu. Amerikan ulusal geliri 1980'den 2014'e kadar yüzde 61 arttı, ancak en alt yüzde 50 bu büyümeden mahrum kaldı.[651] Eşitsizliğin yıpratıcı özelliği toplumları içerden çürütmesidir. Maddi farklılıklar olumsuz etkilerini bir süre sonra ortaya koyar. Toplumsal tabakalar arası ön yargı ve hırs artar. O nedenle toplumsal dezavantajların doğurduğu bozukluklar daha da çoğalır ve suç katlanır. Denetimsiz servet ve para sahibi olma efsanesinin mirası oldukça sorunlu ve karanlıktır.[652] Eşitsizlik; kaçakçılığı, yolsuzluğu ve rüşveti yani yozlaşmayı

647 *Dünya Eşitsizlik Raporu, age.*, s.18.
648 Michelle Obama, *Benim Hikâyem*, (Çev.) Pınar Kür, Mundi Kitap, İstanbul, 2019, s.372.
649 Tokalak, *age.*, s.208.
650 Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev.) Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.369.
651 *Dünya Eşitsizlik Raporu, age.*, s.87-88.
652 Judt, *age.*, s.25-26.

beraberinde getirmiştir. Amerikan maliye uzmanlarının tahminlerine göre federal vergilerin yüzde 20'sinin ödenmediği görülmektedir.[653] Sadece 1990-2002 yılları arasındaki 12 yıl içinde Birleşik Devletler'de 10.000 kamu görevlisi yolsuzluklardan dolayı ceza aldı.[654] Amerika'daki hapishaneler de başka bir sosyo-ekonomik ırksal bir sorundur. Birleşik Devletler dünya nüfusunun yüzde 4'ünü barındırıyorken; dünyadaki hükümlülerin yüzde 25'i Amerikan hapishanelerinde yatmaktadır. ABD'de her 20 Amerikalı erkekten biri hapse girmiş ve bunların sekizinden biri de ağır suçtan hüküm giymiştir. Amerika'daki bu yüksek hapsetme oranı yüksek suç oranıyla ilgilidir. Amerikan adalet sistemindeki hapishanelerin durumları berbattır. Ayrıca Amerikalıların hükümlüleri rehabilite etmek için çok az çaba harcayan bir adalet sistemi vardır.[655] Sadece 2000-2014 yılları arasında, hapishane nüfusunun yüzde 95'i yargılanmayı bekleyen insanlardan meydana gelmekteydi.[656] Dünyadaki mahkûm sayısında Amerika Birleşik Devletleri 2.500.000 ile liderdir. Ne Çin ne Rusya ABD'yi yakalayabilmiş değildir. Ayrıca 2019 yılında yayımlanmış Birleşmiş Milletler raporuna göre Birleşik Devletlerde göçle bağlantılı olmak üzere gözaltındaki çocuk sayısı 100.000'den fazladır. Bu sayı ABD'yi en çok çocuğun özgürlüğünden mahrum bırakıldığı ülkelerden biri yapmaktadır.[657]

21. yüzyılda birçok gelişmiş ülkede idam cezası çağ dışı kabul edilirken ABD'de çoğu eyalette idam cezası uygulanmaktadır. ABD, Dünya Cezaevi Özeti (WBP) kurumu verilerine göre her 100.000 kişi başına 655 hapsedilme oranı ile Rusya'nın iki, Çin'in beş, Almanya'nın dokuz, Japonya'nın 17 katından daha fazla mahkûmu bulunuyor.[658] Bu mahkûmların içindeki kadın sayısı 1980'den 2016'ya yüzde 700 artarak en yüksek artışı yaşadı. Bunun yanında ABD'de bulunan 5.100'den fazla hapishanenin daha da artması söz konusudur.[659] Hâlbuki Rusya'daki mahkûm sayısı son 20 yılda yüzde 54 azalma gösterdi. Resmi istatistiklere göre, mahkemeler tarafından

653 Roger Garaudy, *Çöküşün Öncüsü ABD*, (Çev.) Cemal Aydın, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s.79.
654 Mounk, *age.*, s.96.
655 Micklethwait ve Woodridge, *age.*, s.287-288.
656 Harris, *age.*, s.84.
657 "Dünyanın en büyük çocuk hapishanesi", Odatv, 29 Ekim 2021, Erişim Tarihi: 13.10.2022. https://odatv4.com/guncel/dunyanin-en-buyuk-cocuk-hapishanesi-19111918-172838,
658 Hüseyin Atam, *Amerikan Adaleti*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2021, s.12.
659 Atam, *age.*, s.101-102.

incelenen davaların sayısı 2008 ile 2019 arasında yüzde 36.6 azaldı.[660] Ayrıca Amerika Birleşik Devletlerinde bir hapishane endüstrisi mevcuttur. Hapishanelerdeki mahkûmun 1 milyona yakını büyük şirketler ve kamu kurumları için köle gibi çalıştırılmaktadır. Özellikle özel hapishanelerdeki mahkûmlar yüklenici firmalar aracılığıyla en büyük Amerikan şirketleri için kölelik yapıyorlar. İçeride üretim yapan şirketlere örnek olarak Microsoft, Starbucks, Victoria's Secret, IBM, Pierre Cardin, Motorola, Walmart, Dell ve McDonald's gibi büyük firmalar sayılabilir.[661] Amerika diğer ülkeleri suçluyor ama kendisi modern köleliği devam ettiriyor.

ABD'deki silahlanma da bir diğer sorunlu durumdur. Özgürlüğün ve demokrasinin beşiği ABD dünyada kişi başına en fazla silahın düştüğü ülke ünvanına da sahiptir. ABD'de yaşayan sivillerin elindeki silah sayısının 400 milyon civarı olduğu tahmin edilmektedir. Silahlanma deyince aklınıza roketatarlar, uzun namlulu piyade tüfekleri, uçaksavarlar ve daha nice silahlarla dünyadaki bütün toplumlardan ayrılır. Bu silahlanma bireysel saldırıların en büyük sebebidir. Birleşik Devletlerde son 20 yılda 31 adet silahlı okul baskını yaşandı. Saldırganların ve saldırıların profili oldukça geniş bir yelpazededir.[662] 2019 yılında Amerika'da 39.520 kişi silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti. Başka bir ifadeyle Amerika'da her 15 dakikada bir kişi silahlı saldırı sonucu hayatını yitiriyor demekti.[663] Dünya da hem ateşli silahlarla hayatlarını kaybeden insan sayısında, hem de kişi başına düşen silah sayısında ABD zirvededir. Artan silahlı şiddet olayları nedeniyle birçok Batılı ülke yönetimi ABD'ye seyahat edecek vatandaşlarına kitlesel silahlı şiddet olaylarına karşı dikkatli olunması gerektiği konusunda uyarıda bulundu. ABD'de her yıl 30.000 civarında insan ateşli silahlar nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Bu Amerika'daki trafik kazalarından ölenlerin sayısını aşmaktadır.[664] Amerika'da son 10 yılda yaklaşık 30.000 çocuk vurularak öldürüldü.[665] Yaralıları saymıyoruz bile! Amerika'da okullarda ve kiliselerde

660 Charles Perragin, "Rusya'da artan baskı, azalan hapis cezaları!", *Le Monde Diplomatique Türkçe*, (Çev.) Alp Akiş, Sayı 4, Temmuz 2022, s.7.

661 Mehmet Ömer Dedeoğlu, "Amerikan İmparatorluğu Çöküyor", Odatv, 29 Ekim 2021, Erişim Tarihi: 10.10.2022. https://odatv4.com/analiz/amerikan-imparatorlugu-cokuyor-24121848-152775,

662 Kömürcü, *age.*, s.48.

663 Erdoğdu, *age.*, s.28.

664 Sheila Jasanof, *Teknoloji ve İnsanın Geleceği*, (Haz.) Özgür Çiçek, bgst Yayınları, İstanbul, 2021, s.32.

665 Osman Mirgani, "ABD, içinde bulunduğu krizden çıkmaktan aciz", *Şarkul Avsat*, 3 Haziran 2022, Erişim Tarihi: 05.10.2022. https://turkish.aawsat.com/home/article/3680396/osman-mirgani/abd-içinde-bulunduğu-krizden-çıkmaktan-aciz

silahlı katliam olayları o kadar çok olmakta ki ABD dünyanın en güvensiz ülkelerinden birine dönüştü. Sadece 2021 yılında 140'a yakın silahlı saldırı olayı gerçekleşti. Dünya Sağlık Örgütüne göre ABD'de diğer tüm ülkelerden daha fazla toplu silahlı saldırı gerçekleşti ve ABD dünyadaki en yüksek silahlı ölüm oranına sahip ülkeydi. Dünyamızdaki sivillerin sahip olduğu silahların yarıya yakını Amerikalıların elindeydi.[666] Amerikan halkının yüksek silahlanma oranı ile kutuplaşma ve radikalleşmenin yükselişi ileride iç çatışmaların olabileceğini öngörüsünü haklı çıkarıyor. ABD'de yaşanan Kongre baskınıyla bu kritik eşik aşıldı. Amerika'da ulusal birlik ruhu zayıflamadı tamamen yıkılmak üzeredir. İkinci bir Amerikan içsavaşı ihtimali tartışılan bir Amerikan gerçekliği oldu. Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya'daki sivillerin toplam sahip olduğu silah sayısı ABD'deki sivillerin elinde bulunan silah sayısının yarısı kadar bile etmiyordu. İlginç değil mi?

Birleşik Devletler Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde 2020'de 23. sıradayken 2021'de 30. sıraya gerilemiştir. Amerika birçok endekste gerileme içerisindedir. Birleşmiş Milletler verilerine göre; "ABD'nin bugünkü eşitsizlik seviyesi İran'ın üzerinde ve Avrupa Birliği'ndeki tüm ülkelerin ilerisindedir."[667] Yüksek derecede eşitsizliğin olduğu toplumlar verimli işleyememekte ve ekonomileri istikrarsız ve uzun vadede sürdürülemez duruma gelmektedir. Herhangi bir çıkar grubu aşırı güç sahibi olduğunda, toplumun genel yararına değil kendi çıkarlarına hizmet eden politikaları yürürlüğe sokmaktadır. Ülkenin en zenginleri kontrol ettikleri büyük şirketlerin çıkarları doğrultusunda siyasi güçlerini kullandıklarında, kamu gelirleri toplumun genel yararından ziyade belirli bir grubun menfaati için kullanılmış olmaktadır.[668] Eşitsizliğe etki eden bir başka önemli sosyal güç daha bulunmaktadır, bu ayrımcılıktır. Amerikan toplumundaki önemli gruplara karşı iktisadi ayrımcılık uygulanmaktadır: "Kadınlara, Afrika kökenli Amerikalılara ve Hispaniklere karşı uygulanan ayrımcılıktır. Bu gruplar içinde büyük gelir ve zenginlik farklarının bulunduğu açıktır. Kadınların, Afrika kökenli Amerikalıların ve Hispaniklerin aldıkları ücretler, beyaz Amerikalı erkeklerin aldığı ücretlerden bariz şekilde düşüktür."[669]

ABD'nin en büyük altı bankasında en üst düzey makamlarda hâlâ hiçbir kadın görev almamıştır. Bu ABD ve Amerikan değerleri

666 Wilkerson, *age*., s.304.
667 Stiglitz, *age*., s.73.
668 Stiglitz, *age*., s.145.
669 Stiglitz, *age*. s.126.

için büyük bir sorundur. Birleşik Devletlerde sosyal şartların gittikçe kötüleşmesi yumuşak gücü azaltmakta ve sarsmaktadır.[670] ABD daima diğer ülkelere göre çok daha yüksek suç, boşanma, eşitsizlik ve diğer toplumsal hastalıklar oranına sahiptir. Birleşik Devletler, en gelişmiş ülkeler arasında en yüksek tecavüz, cinayet ve ağır saldırı oranlarına sahip ülkedir.[671] Amerikan basınındaki bilgilere göre, her yıl ortalama 2.1 milyon Amerikalı kadın, erkekler tarafından sadece saldırıya uğramakla kalmıyor, her üç kadın birlikte olduğu kişi tarafında öldürülüyor ve yine her gün dört kadın taciz sonucu hayatını yitirmektedir.[672] ABD Tecavüzle Mücadele Merkezi'nin istatistiklerine göre Amerika'da dakikada 1.3 tecavüz hadisesi yaşanmaktadır. ABD'de günde 1.900 ve yılda 683.000 kadına tecavüz edilmektedir. Bunun sonucu olarak Amerika'da kadınların yüzde 20'si tecavüz mağduru durumundadır.[673] Birleşik Devletler ekonomik olarak eski refah günlerini yaşatamaz oldukça, dünyadaki konumu gerilerken, toplumun kültürel canlılığı ve dinamizmi de geriliyor; hatta Amerikan ulusunun ruh sağlığı giderek kötüye gidiyor. Amerika, en gelişmiş beş ülke içerisinde, madde bağımlılığı (yüzde 17.4), anksiyete hastalığı (yüzde 6.7), depresyon (yüzde 4.8) klasmanında birinciliği elinde bulunduruyor.[674] Çözüm için Amerika'da her gün 3 milyon insan psikoloğa gidiyor.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'de nefret suçları da yükselişe geçti. Bu durumdan en çok etkilenenler türbanlı ve sakallı Sih erkekleri oldu. Saldırılar sonrasında nefret salgınında öldürülen ilk kişi Balbir Singh Sadhi isimli Sih'dir. Sihler, kökleri 1500'lü yıllara, Hindistan'a dayanan, dünyanın beşinci yaygın inancının üyelerindendir.[675] ABD'nin kent sokaklarında öldürülen siyahların ve şiddete uğrayan diğerlerinin bedenleri, "dünyada ABD'nin dron saldırılarında öldürülen insanların bedenleri, ABD'nin Meksika sınırında alıkonan göçmen anne-babaların kollarından zorla alınarak kamplara hapsedilen çocukların bedenleri, hatta dünyanın gözden uzak köşelerinde olduğu kadar Guantanamo'da işkence gören sözde düşman

670 Nye, *Amerikan Yüzyılı Bitti Mi?*, *age.*, s.74.

671 Francis Fukuyama, *Büyük Çözülme*, (Çev.) Hasan Kaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.91.

672 Erdoğdu, *age.*, s.28.

673 Alper Tan, "Rüyadan Kâbusa: ABD'nin Gizlenen Yüzü", SDE, 10 Eylül 2022, Erişim Tarihi: 29.11.2022. https://www.sde.org.tr/alper-tan/genel/ruyadan-kabusa-abdnin-gizlenen-yuzu-kose-yazisi-27554

674 Yıldızoğlu, *age.*, s.362.

675 Nurdan Akıner, *Uluslararası Medya Emperyalizmi*, Hükümdar Yayınları, İstanbul, 2014, s.170.

askerlerinin bedenleri ile de yakın bir ilişki" bulunuyor.[676] Amerika; demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi konularda dayatmalarda bulunmasına rağmen kendi içinde hâlâ çok ciddi boyutlarda ırka ve cinsiyete dayalı ayrımcılıkla boğuşuyor. Birleşik Devletlerdeki köleliğe ilişkin yasalar gibi, ayrımı hukukileştiren kurallarda bir kişiyi beyaz veya beyaz olmayan olarak etiketleyen bir kimlik sistemi bulunuyor.[677] Artan sosyo-ekonomik eşitsizlikler, kuruluşundan bu yana ABD'nin yumuşak karnı olan ırk ayrımcılığı sorununu kötüleştirdi. ABD nüfusunun yüzde 12-13'ünü oluşturan Afro-Amerikalıların, ülkedeki seçilmiş yönetim kademelerinde temsil oranları sadece yüzde 5, bu oran ABD Senatosu'nda yüzde 1 gibi oranlara düşmektedir.[678] Amerikan devletinde en yüksek ve en düşük makamlarda görevli olan siyahların neredeyse hiçbir güçleri bulunmuyor. Başkan Trump'ın yemin töreninden kısa bir süre sonra, Kansas'ta beyaz bir adam, Hint bir mühendisi öldürdü. Ateş ederken göçmen Hint'e "ülkemden defolun" diye bağırmıştı. Oregon, Portland'da kalabalık bir banliyö treninde etrafa Müslüman karşıtı ifadeler savuran beyaz bir adam, biri başörtüsü takan iki kıza saldırdı, "defolun gidin, burada Amerikalılara ihtiyacımız var" diye bağırdı. Ertesi ay, beyaz bir eski asker Times Meydanı'nda, 60 yaşlarındaki siyah bir adamı takip etti ve kılıç darbeleriyle öldürdü. Saldırgan, New York eyaletinde terör suçlamasıyla hüküm giyen ilk beyaz üstünlükçü olarak kayıtlara geçti.[679] Bugün ABD'de başörtüsü takıp İslami usullere uygun giyinerek, Ramazan ayında oruç tutarak ve düzenli olarak camiye giderek dini kimliklerini ortaya koyan Müslüman Amerikalılar için ABD Anayasası ile verilen haklardan yararlanmak dahi tehlike arz ediyordu.[680] Çünkü kurumsallaşan ırkçılık yanında ABD'de İslamofobi de yükseliş içindeydi.

Amerika'nın ırk probleminin ortaya çıkışı da yeni değildir. Yaşanan olaylar da ne ilk ne son gibi gözükmektedir. Her yıl birçok Afrikalı-Amerikalı erkek, polis tarafından şiddet görüyor ya da öldürülüyor. Amerika'daki 3.000 yüksekokul ve üniversite kampüsünün

676 Demirtürk, *Amerika'da Irkçı Söylem ve Şiddet*, *age.*, s.178.

677 Thomas J. Davis, "Irk, Kimlik ve Ulus: Plessy v. Ferguson", *Irkı Mahkemeye Çıkarmak: Amerikan Tarihinde Hukuk ve Adalet*, (Çev.)Ertuğrul Uzun, Annette Gordon-Reed (Der.), Zoe Kitap, İstanbul, 2021, s.87.

678 Temel Demirer, Berat Haznedaroğu ve Sibel Özbudun, "Amerika: Rüya mı, Karabasan mı?", Gökçe Özgür ve Mustafa Erdem Sakınç (Ed.) *Amerika: Rüya mı? Kabus mu?*, Ütopya Yayınları, Ankara, 2001, s.34.

679 Wilkerson, *age.*, s.22-23.

680 Khaled A. Beydon, *Amerika'da İslamofobi*, (Çev.) Mehmet Erguvan, GAV Perspektif Yayınları, İstanbul, 2021, s.265.

yüzde 70'inde, yılda en az bir kez ırkçı saldırılar meydana geliyor. Los Angeles'ta son yedi yılda polis şiddetine ilişkin 47.000 şikâyet başvurusu yapıldı. ABD'de resmi verilere göre sokakta yaşayan insan sayısı 600 binin üzerindeyken resmi olmayan veriler 2 milyonun üzerindedir. Sokakta yaşayan insanların yüzde 48'i Afro-Amerikalılardan oluşuyor. New York'ta bu oran yüzde 60'a çıkıyor. ABD'deki azınlıkların yaklaşık yüzde 20'si yılda bir kez ırkçı saldırıya maruz kalıyor. ABD Adalet Bakanlığı tarafından kayda geçirilen 4.755 saldırının yüzde 75'ini Afro-Amerikalılara karşı ırkçı nedenlerle yapıldığı ortaya çıktı.[681] Bir içişleri araştırmasında hâlâ ABD'de polis arabalarındaki bilgisayarlardan birbirine 1 milyondan fazla cinsiyetçi, ırkçı ve homofobik mesajın atıldığı bilgisi yayınlandı.[682] FBI'ya göre nefret suçlarının sayısı 2017'de yüzde 17 arttı ve artış hâlâ devam etmektedir.[683] Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Amerikan devletinin uyguladığı ırkçı şiddet gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası durumundadır. Birleşik Devletlerin "uzun süre köleliğe dayalı bir demokrasi" olduğu gerçeği yüzde yüzdür. Bu sömürgecilik ile köle ticareti geçmişinin beraberinde getirdiği, ırkçı şiddeti merkezine alan bir toplum olmaya devam ediyor.[684] Öncelikle şu bilinmelidir ki ABD dünyadaki en büyük şiddet ve ayrımcılık merkezidir. Sonrasında ise ABD dünyanın en ırkçı devleti ve ülkesidir. 2017 yılında ayda ortalama dokuz cami, bombalı saldırı ve tacize maruz kalıyordu.[685]

ABD'de son yaşanan olaylar da, ırkçılık tartışmalarını yeniden alevlendirdi. Bir polis memurunun, ABD'nin Missouri eyaletinin Ferguson kasabasında, siyah bir genci vurarak öldürmesi ve polis memurunun "yargılanmasına gerek olmadığı" kararının ardından Amerika'nın birçok şehrinde protestolar meydana geldi.[686] Yine ABD'nin Baltimore eyaletinde, siyahi genç Freddie Gray'ın gözaltında ölmesi nedeniyle polis şiddetini protesto eden yürüyüşler yapıldı. Amerika da son yıllarda artan siyahların polisler tarafından şiddet görmesi ve öldürülmesi gibi olaylardan dolayı polislerin ciddi bir soruşturma geçirmemeleri ülke geneline yayılan protesto eylemlerine sebep oluyor. ABD'de 2013-2019 döneminde 7.666 kişi polis şiddeti nedeniyle

681 Demirer, Haznedaroğlu, Özbudun, *age.*, s.35.

682 David Mcnally, *Başka Bir Dünya Mümkün*, (Çev.) Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, s.84.

683 Banerjee ve Duflo, *age.*, s.148.

684 Demirtürk, *Amerika'da Irkçı Söylem ve Şiddet*, *age.*, s.75.

685 Beydoun, *age.*, s.45.

686 "Siyah Genci Vuran Polis: Vicdanım Rahat", BBC, 26 Kasım 2014, Erişim Tarihi: 10.01.2020 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141126_ferguson_polis_konustu

öldü. Irkçılık tartışmalarının yeniden başlaması Obama'nın da yoğun şekilde eleştirilmesine yol açtı. Oysa Obama'nın Beyaz Saray'a seçilmesi milyonlarca Amerikalı tarafından coşkuyla karşılanmıştı. Ama diğer milyonlarca Amerikalıda bir küskünlük ve korku duygusu yarattı. Her zamanki nefret köklü ve derindi.[687] Bu konu da ABD tarihinin yaşadığı en acı örnek 25 Mayıs 2020'de ABD'nin Minnesota eyaletinin Minneapolis şehrinde George Floyd adındaki 46 yaşındaki siyahi bir erkeğin polis tarafından gözaltına alınırken boğazına bastırılarak nefessiz bırakılmak suretiyle boğularak öldürülmesi sırasında yaşandı. Üç polisin de seyirci kaldığı bu cinayet ABD'de büyük bir kaosa yol açtı. Amerikan tarihinde neredeyse bütün şehirlerde başlatılan protestolar ve birçok polis merkezi ile işyerlerinin ateşe verilmesi ve yağmalanması ulusal bir krize yol açtı. "Nefes Alamıyorum" sloganlarıyla sokaklara dökülen protestocular polis araçlarını, işyerlerini yakarak sokakları savaş alanına çevirdi.[688] Başkan Trump olayları "iç terör eylemleri" olarak nitelendirdi. Amerikan halkının bir bölümü ve dünyanın diğer coğrafyalarında yaşayan insanlar tarafından ABD'nin devlet terörü kınandı.[689] Birleşik Devletler tarihinin gördüğü en uzun ve en yaygın protestolar ülkeyi sarstı. Amerika'da Amerikan bayraklarının kendi vatandaşları tarafından yakıldığı bu isyan dalgasına karşı 21 eyalette Ulusal Muhafız Birlikleri göreve çağrıldı.[690] 11.000 üzerinde protestocu tutuklandığı gibi ayaklanmalar yüzünden 21 kişi polis tarafından öldürüldü. Protestocular Seattle Belediye Konağını ele geçirdi ve Capitol Hill Otonom Zonu ismini verdikleri bir kurtarılmış bölge bile kurdular. Polis memurları bu bölgeden kaçıp gittiler. Bu otonom bölgede evsizlere evler ve yiyecekler verildi. Birleşik Devletlerin 50 eyaletine bağlı 1000'e yakın kent ve kasabada, dünyada ise 100'ün üzerinde kentte Amerika'da yaşanan polis şiddeti ve ırkçılığına karşı protesto gösterileri yapıldı.[691]

ABD'de neredeyse tüm ölçütlerde bir siyah olarak dünyaya gelmek sizi büyük ihtimalle beyaz doğan birine göre daha az sağlıklı, daha az eğitimli ve daha yoksul yapar.[692] Ayrıca ABD'de uygulanan kapitalizmin "ırkçı bir özelliği" vardır, çünkü beyaz erkek üstünlüğüne dayalı Amerikan toplumsal düzeni, siyah iş gücünün sömü-

687 Obama, *age.*, s.447.
688 Demirtürk, *age.*, s.31-32.
689 Demirtürk, *age.*, s.35.
690 Kumbaroğlu, *age.*, s.105.
691 Rickards, *age.*, s.100.
692 Marshall, *age.*, s.68.

rülmesi temeline oturtulmuştur.[693] Amerika'da sadece siyah olmak değil, Müslüman olmakta eşitsizlik kaynağıydı. 2017 yılında Sosyal Politikalar ve Anlayış Enstitüsü'nün yaptığı bir araştırmada Müslümanların yüzde 44'ünün yıllık hane gelirinin yılda 30.000 dolardan az olduğuna ulaşıldı. Asyalı Müslüman Amerikan haneleri için bu oran yüzde 30 ve Arap kökenli Müslüman Amerikalılar için yüzde 37 oranındadır. Bu sonuçlar federal yoksulluk seviyesinin altındadır.[694] ABD tarafından oluşturulan küresel kuruluşlar da bu ırkçı beyaz egemen siyasi sistemden payını aldı. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve IMF gibi birçok uluslararası siyasi kurum Batılı beyazların üstünlüğünü pekiştiren yapılardır. Ancak az sayıda Hint, Japon ve Çinli yani Asyalı yöneticilerin varlığı yavaş da olsa kabul oluyor.[695] Sonuçta ABD, sömürgeci güç ilişkilerinin ırkçı mantığını Batı Avrupa devletlerinden devraldı. Birleşik Devletler, beyaz egemen dünya siyasi projesini kendi toplumsal hayatında uyguladığında, beyaz Amerikan halkının çoğunluğu bunu normal gördüğü gibi aleyhinde ses çıkaran da yoktu.[696] Zamanla Amerikalı olmak için beyaz olmak da yetmeyecekti. O yüzden Amerikan tarihinin büyük bir bölümünde, Anglosakson olmayan herkes "kirli ırk" ölçeğinde değerlendirildi.[697] Amerika'nın beyaz kurucu elitleri saf ırkçı olduğu gibi beyaz Amerikan toplumu da saf ırkçıydı. Bu yüzden Amerika'nın melezleşmesi yani siyah-esmer-sarı-kızıl-çekik gözlü olması istenmiyordu. Bu yüzden ırklar arası evlilik katı bir şekilde yasaklanmıştı. Böylece "Amerikan Faşizmi" literatüre girmiş oldu.

Amerikan ırkçılığı sadece beyazların kafasında olan bir durum değildir, Amerikan toplumunun bütün çarkları içinde kurumsallaşmış bir şekilde yer alır. Özellikle de cezalandırma sistemi içinde bu çok belirgindir. Amerikan ulusunun yüzde 20'sinin Avrupa kökenli olmadığı bir ülkede, ceza sistemi yüzde 95 Avrupa kökenli kişiler tarafından meydana gelir. Bu da sistemin en büyük ırkçı bileşenidir.[698] ABD beyazların sayısız ayrıcalığa sahip olduğu ırk hiyerarşisi olan katı bir ülkedir.[699] Amerikalı aktivist Tim Wise'a göre ırkçılık virüsü, "ulusumuzun DNA'sında, tarih kitaplarımızda, iktisat politika-

693 Demirtürk, *age.*, s.38.
694 Beydoun, *age.*, s.184.
695 Demirtürk, *Amerika'da Irkçı Söylem ve Şiddet*, *age.*, s.110-111.
696 Demirtürk, *age.*, s.26.
697 Wilkerson, *age.*, s.116-117.
698 Robert Pac, "Afrikalı Amerikalıların Yürüyüşü", *Kapitalizmin Kara Kitabı*, (Çev.) Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012, s.280.
699 Mounk, *age.*, s.18.

larımızda, devlet politikalarımızda yaşamaktadır." Irkçılık virüsü, ABD'de "toplumsal yaşamın merkezine öyle bir yerleşmiştir ki onsuz yaşamayı düşünmek" bile mümkün değildir.[700] Amerikan tarihinin neredeyse tamamında bu mesele, kimin yaşayabileceğini, kimin yurttaş olacağını, kiminle evlenebileceğini ya da hangi meslekleri icra edebileceği gibi hayatların her zerresinde; yani beşeri varoluşun temel unsurlarını belirleyen en önemli hususdur.[701] Günümüzde Nobel Ödüllü Amerikalı fizikçi James Watson bile zekâ testlerine göre, siyahların beyazlara kıyasla zeki olmadıklarını savundu. Ancak ırksal-renksel bazda beyaz dışı olmanın zekâ düzeyiyle bağlantılı olduğunu savunmak bilimsel değildir. Bunlar geçmişten gelen ırkçı öğretilerin sunduğu sözde bilimsel iddialardı.[702] Böylece hâlâ ırklar arası evliliği yasaklayan ve suç gören bir Amerikan toplumu ve devleti vardı.

Amerika Birleşik Devletleri ırkçı bir ulustur, çünkü politika yapıcıları ve politikaları ilk günden beri ırkçıydı.[703] Amerikan elitlerinin hâlâ büyük bölümü beyaz erkek Protestan kökenli Amerikalılardır. Bugün Amerika için en büyük iç tehdit ulusun bölünmüşlüğüyle birlikte iç terör dalgasının büyük bir potansiyele sahip olmasıdır. Bu yüzden ABD ileride Amerika Bölünmüş Devletleri olabilecek bir yoldadır.

Askeri Kapasitenin İşlevsizliği

Amerikan askeri gücü dünyanın bir numaralı ve rakipsiz gücü olarak adlandırılmaktadır. Ancak büyüklüğüne, teknolojisine ve öldürücü gücüne rağmen son 20 yılda bu gücün yenilgiler, kaçışlar ve başarısızlıklar içinde olduğunu görmek gerekiyor.

ABD bugün tarihe geçmiş büyük bir silahlı güce sahiptir. Lakin büyük bir stratejiye sahip değildir. Hatta ulusal hedeflerinin ne olduğu konusunda bir uzlaşmaya bile sahip değildir. Sadece bir gücü olduğu konusunda hemfikir bir ABD bulunuyor. Fakat bu gücü nasıl, ne zaman, nerede ve hangi amaçlar için kullanacakları konusunda ortak bir görüş birliği bulunmamaktadır.[704] Bunun yanında Amerikan askeri gücü ve sivil liderliğin birbirini anlamakta zayıf kaldığı görül-

700 Demirtürk, *Amerika'da Irkçı Söylem ve Şiddet*, *age.*, s.17.
701 Annette Gordon Reed, *Irkı Mahkemeye Çıkarmak: Amerika Tarihinde Hukuk ve Adalet*, (Çev.) Ertuğrul Uzun, Zoe Kitap, İstanbul, 2021, s.13.
702 Demirtürk, *age.*, s.105.
703 Kendi, *age.*, s.243.
704 Hart, *age.*, s.13.

mektedir. Bu sebeple misyonlar zora düşmektedir. Ayrıca Amerikan savunma gücü bugün ihtiyaç duyduğu donanım seviyelerinin ancak yarısına sahip olması ABD'yi iç ve dış krizlerde sınırlandırmaktadır.[705] ABD savunma için yılda 700 milyar dolardan fazla para harcamaktadır. Bu, kendinden sonra gelen 10 ülkenin ayırdığı bütçenin toplamından fazladır. Buna rağmen, Amerikalı savunma yetkilileri Birleşik Devletlerin geri kaldığından şikâyetçi olmaktadır.[706] Amerikan savunma bütçesi inanılmaz bir büyüklüğe sahip olmasına rağmen verimlilik açısından oldukça kötü bir performans sergilemektedir. ABD savunma bütçesi kâr amaçlı, özel şirketleri besleyen bir yapıya evrilmiştir. Amerikan ordusu da Amerikan sağlık hizmetleri gibidir. Yüksek harcama oranına sahip olmasına rağmen verimsizlik çok yüksektir. Amerikan askeri gücü dünyanın her coğrafyasında bulunmasına rağmen içsavaşlar, başarısız devletler, terörizm ve yardımlar konusunda başarısız bir resim vermektedir. Anavatanın kalbinde 11 Eylül saldırılarıyla güvenlik sistemi alt üst oldu. Ardından Afganistan ve Irak savaşları ABD'yi büyük oranda ekonomik, askeri ve motivasyon olarak yıprattı. Afganistan ve Irak'tan ayrılışlar istikrar getirmek yerine tam tersi IŞİD ve Taliban'ı getirdi. Bu başarısız devletler bölge ve küresel çapta terörün, kaosun ve istikrarsızlığın kaynağı oldu. Gelin şimdi Amerikan gücünün son 20 yılda yaşadığı askeri sorunları ve başarısızlıkları ele alalım. 20 yıllık süreç bize Amerikan ordusunun yıpranması ile Amerikan ordusunun gücünün sınırları ve yetersizliğini gösterdi. Dahası siber savaşta ABD her an işgale ve saldırıya uğrayabilirdi. Artık diğer devletlerden bir farkı kalmayan ABD için artık bambaşka bir gerçeklik doğmuştu.

ABD gibi savaş makinesi olan bir ülkenin tabii ki Gazi İşleri Bakanlığı da olacaktı. Bu bakanlığın 2019 yılı raporunda yıllık bazda 6.000'ini aşkın "gazi" ya da ABD ordusunda savaşmış eski askerlerin intihar ettiği ifade edilmektedir. Rapora göre son 10 yılda intihar eden Amerikalı askerlerin sayısı 60.000'i geçti. ABD'de son 11 yılda orduda 135.000 (65.400 kadın ve 69.600 erkek) muvazzaf askerin cinsel saldırı ve 509.000 (223.000 kadın ve 286.000 erkek) muvazzaf cinsel taciz vakası görülmesine rağmen komuta kademesinin bunu çözemediği ortaya çıkmıştır. Bağımsız İnceleme Komisyonu'nun hazırladığı raporda, "Komuta kademesi, Amerika'nın kızları ile oğulla-

705 Barack Obama, *İnanırsak Başarırız*, (Çev.) Özkan Özdem, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2009, s.109.

706 Scharre, *age.*, s.93.

rını yüzüstü bıraktı ve askerler bunu biliyor" denildi.[707] ABD ordusu, gençlerin askerlik yapma eğiliminde son 15 yılın en düşük seviyesindedir. Amerikan ordusu moral ve psikolojik olarak yıpranmış durumdadır. Birleşik Devletler sadece asker ve para kaybına uğramıyor. Başarısız oldukça itibar ve güven bunalımı da yaşamaya başladı. Bu durum da ABD'nin her gün daha fazla sorgulanmasına neden oluyor. Dünyaya söz geçiremez ve evinde gerileyen bir Amerika ortaya çıktı. Bu yüzden uluslararası alandaki üstünlüğü de hızla gerilemektedir. Geriledikçe hırçınlaşan ve sertleşen bir Amerikan profili ortaya çıkıyor. Bu hırçınlık ve sertlik ABD'ye daha feci hatalar yaptırıyor. Bu kısır döngü içinde ABD sıkışmış durumdadır.[708]

Birleşik Devletlerin 1815'ten beri gerçekleşen işgallerinden sadece yüzde 27'sine yakını başarılı olarak kabul görülmektedir. Başarılı bir işgal, hem işgal eden ülkede hem de işgal edilen ülkede ortaya çıkan şiddetli direnişlerin etkisiz hale getirilmesini gerektirir ki Amerikan gerçekleri bu durumdan oldukça uzaktır.[709] ABD içinde istenmeyen yeni savaşlar ve devam eden savaşların bir an önce bitirilmesi isteniyor. ABD dolaylı ya da dolaysız verdiği tüm savaşlarda şu an büyük bir direniş yaşamaktadır. Zaten Amerikan liderliğindeki koalisyon ortaklarının ABD'ye desteklerinin asıl nedeni, ortak tehdit algılamalarından daha çok Birleşik Devletlerin uyguladığı baskılar ve yan ödemeler olduğu tespit edilmiştir.[710] Amerikan hükümetinin emrindeki dev gelişmiş teknolojiye rağmen, Ulusal Güvenlik Ajansı 11 Eylül 2001 terör saldırılarını öngöremedi. İleri teknoloji cephaneliğinin de başlayan saldırıyı durdurması mümkün olmadı.[711] 11 Eylül saldırısıyla Atlantik aşıldı. Artık Okyanusların koruduğu dünyanın en güvenli ülkesi hikâyesi bitti. Bu terör saldırısıyla ABD'nin güvenliği sarsıldı, yani en iyi malı çürüdü. 11 Eylül'ün diğer bir sarsıcı etkisi de dev istihbarat topluluğunun başarısızlığıydı. Tüm bu durum

---

707 "ABD ordusunda son 11 yılda 135 bin cinsel saldırı ve 509 bin cinsel taciz vakası rapor edildi", Anadolu Ajansı, 02.07.2021, Erişim Tarihi: 05.07.2022. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-ordusunda-son-11-yilda-135-bin-cinsel-saldiri-ve-509-bin-cinsel-taciz-vakasi-rapor-edildi/2292841

708 Alper Tan, "ABD, Hong-Kong ile Çin'i, Keşmir ile Pakistan-Hindistan'ı, Yemen ile İran-Suudi Arabistan'ı, Suriye Üzerinden Türkiye'yi Hedefliyor", SDE, 30 Eylül 2019, Erişim Tarihi: 30.12.2021. https://www.sde.org.tr/alper-tan/genel/abd-hong-kong-ile-cini-kesmir-ile-pakistan-hindistani-yemen-ile-iran-suudi-arabistani-suriye-uzerinden-turkiyeyi-hedefliyor-kose-yazisi-11544

709 Michael E. Smith, *Uluslararası Güvenlik,* (Çev.) Ramazan Gözen, Felix Kitap, Ankara, 2020, s.147.

710 Smith, *age.*, s.145.

711 Annie Jacobsen, *Pentagon'un Beyni,* (Çev.) Türkan Çolak, Profil Kitap, İstanbul, 2018, s.330.

ABD'nin o kadar güçlü ve büyük olmadığını göstermiş oldu.[712] Yine Çin balonlarının ABD hava sahasında görülmesi artık Kuzey Amerika'nın güvende olmadığını göstermektedir.

Birleşik Devletler büyüklük açısından geleneksel çatışma sürecinde dünyanın önde gelen savaş gücüdür. Ama geleneksel olmayan bir savaşta ise aynı büyük güç diğerlerine göre düşük teknolojili ve hantal saldırılara açık haldedir. Amerikan askeri gücünün geleneksel savaş ile geleneksel olmayan savaş gereksinimleri arasında bir denge yoktur.[713] Yine IŞİD'ın ortaya çıkışı ve yükselişi dünyanın en büyük askeri gücü olan ABD tarafından engellenemedi. Hatta Irak ve Suriye'de devletleşme süreci yaşayan bir IŞİD gücü ortaya çıktı. Amerikan askeri gücünün yarattığı istikrarsızlık, başta uyuşturucu olmak üzere terör örgütlerinin varlığının doğmasına ve gelişmesine izin verdi. Bu terör örgütleri de ABD tarafından yenilgiye uğratılamadı. Tahminlere göre 5.4 trilyon dolar "terörle mücadele" için harcandı. 11 Eylül sonrası Amerikan operasyonları; baskıya, katliama ve devrime dönüştü. Hatta bu operasyonlardan etkilenen milyonlarca insan topraklarını terk etti ve etkileri devam eden mülteci kavramını hayatımıza yerleştirdi.[714] Ayrıca Amerikan askeri gücü geçmişten bugüne hiçbir zaman savaş hukukunu dikkate almamıştır. Amerika savaş hukukunu devamlı ihlal eden savaş suçlusu, savaşlarda yasaklanmış silahları hâlâ kullanan bir ülkedir.

ABD'nin hemen yanı başındaki hedefi Küba bugün her şeye rağmen hâlâ ayaktadır. Gittikçe Çin ve Rusya ile ilişkilerini geliştirmektedir. Her geçen gün Küba, ABD için bir tehdit kaynağı olma durumunu artırmaktadır. Venezuela'daki başarısız darbe girişiminin arkasında yine Amerikan gücü bulunuyordu. O günden bugüne Venezuela Devlet Başkanı Maduro ABD'nin başını çektiği Avrupalı güçlere karşı iktidarını korumaktadır. Son süreçte ABD tarafından Venezuela'ya uygulanan yaptırımlar kaldırılmaya başlandı. ABD'nin düşman olarak tanımladığı Kuzey Kore ise bugün caydırıcı bir güçtür. Çünkü askerden arındırılmış bölgede bulunan ve Güney Kore'nin başkenti Seul ve sınırdaki on binlerce ABD askerini hedef almış ağır silahlara sahiptir.[715] Kuzey Kore devletinin askeri alanda yaptığı ciddi atılımlar sonucu geliştirilme aşamasındaki 10.000 ve 12.000 kilometre men-

712 Genç, *age.*, s.287-288.

713 Dolman, *age.*, s.323.

714 Fareed Zakaria, *Pandemi Sonrası Dünya İçin On Ders,* (Çev.) Yasemin Karalı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2021, s.22.

715 Naom Chomsky, *Emperyal Arzular,* (Çev.) Cem Küçük, Zodyak Kitap, İstanbul, 2016, s.53.

zilli iki ayrı balistik füze projesiyle Amerika'yı vurabilecek noktaya gelmesi korku yaratmaktadır.[716] Son süreçte Kuzey Kore bu kez bir rekora imza atarak altı farklı özellikte hipersonik füzeler denedi. Böylece füze teknolojisinde ve savunma alanında ilerlemesini ve neler yapabileceğini göstermiş oldu. 200.000 özel kuvvetler mensubu olmak üzere 1 milyondan fazla askeri ve çok daha fazla yedek askeri olan Kuzey Kore dünyanın dördüncü büyük ordusuna sahiptir. Ayrıca Kuzey Kore 10 milyondan fazla topçu parçası ve ülkedeki tüm ABD birliklerine tehdit oluşturabilecek mobil füzelere de sahiptir. ABD Savunma Bakanı Mattis, Kuzey Kore'nin son füze testlerinden önce, "Bu bir savaşa dönüşürse, felaket bir savaş olurdu" diyerek durumu özetledi.[717] Çünkü Kuzey Kore'nin nükleer silahları, uzun menzilli füzeleri ve siber ordusu hesaba katıldığında ABD için caydırıcı bir askeri rakiptir. Kuzey Kore'nin siber ordusu ciddi derecede zarar verme kapasitesine de sahiptir. 2023 yılına girmeden Kuzey Kore'nin beş İnsansız Hava Aracı Güney Kore hava sahasına girdi. Hatta bunlardan biri başkent Seul'e kadar geldi. Amerikan hava savunma sistemleriyle korunan ve Batılı silah sistemlerine sahip olan Güney Kore'de bu durum infial yarattı ve Güney Kore Ordusu İHA'ları vuramadığı için özür dilemek zorunda kaldı.

2011'de ABD liderliğindeki NATO kuvvetleri Libya'ya Kaddafi hükümetine müdahalede bulundu. Bu müdahale sonrasından bugüne Libya'da istikrar ve düzen sağlanmış değildir. Libya müdahalesi Kaddafi yönetimini yıkmış lakin Libya'yı terör örgütlerinin ve vekâlet savaşlarının sahasına çevirmiştir. 2012 yılının 11 Eylül'ünde Libya'daki Amerikan istihbarat ve diplomatik üssüne 150 El-Kaide militanı tarafından bir saldırı düzenlendi. 1979'dan beri ilk defa bir ABD büyükelçisi görev başında öldürüldü. Bu saldırı sonucu Bingazi'deki bu üs enkaza döndü ve CIA merkezi terk edildi.[718] Suriye içsavaşında Başkan Obama, "Esad gitmeli" diyerek Suriye'de muhaliflere her türlü desteği verdi. Eğit-donat programlarıyla Suriye rejimine karşı muhalifler tarafından ordu kurulmasını sağladı. Esad da boş durmadı. 2015 itibariyle Rusya'nın desteğini alan Esad bugün ülkenin neredeyse yüzde 70'ından fazlasına yeniden hükmetmektedir. Ülkenin önemli şehirlerini yeniden kazanmıştır. 10 yıl önce Dera'da başlayan ayaklanmalar bugün son bulmuş ve Dera'da yeniden Esad otorite-

716 Andrew Salmon, *Kore Nasıl Kore Oldu?*, (Çev.) Cansen Mavituna, Metropolis Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.120.
717 Stone ve Kuznick, *age.*, s.656.
718 Clinton, *age.*, s.392.

si kurulmuştu. Suriye'deki mevcut durum artık Rusya-İran-Türkiye üçlüsü tarafından yönetilmektedir. Amerika'nın, dışlandığı bu bölgedeki hâkim güç dengesini değiştirecek ne yeteneği ne de iradesi vardır. Hatta Rusya, Suriye'de etkili olan en büyük güç olduğu gibi önemli bir arabulucu ve garantördür.[719]

Center for Strategic and International Studies'in hazırladığı bir rapora göre 2006-2019 yılları arasında en çok siber saldırılarda mağdur olan ülke ABD'dir. Rapora göre siber saldırıda fail olarak gözüken ülkeler ise sırası ile Çin, Rusya ve Hindistan'dır.[720] Yani ABD devamlı siber saldırılara uğramaktadır. Bu nedenle Amerikan gücü ekonomik ve imaj olarak kayıp yaşamaktadır. Bir başka imaj kaybı da ABD Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) tarafından Artemis-1 projesi devreye koyulmasına rağmen aylarca ertelenmek zorunda kalınmasından kaynaklandı. Fırlatmanın iki kez başarısız olması ve devamlı iptal edilmesi ABD'nin ve NASA'nın itibarına oldukça zarar verdi.

ABD'nin tek taraflı uyguladığı yaptırımları nedeniyle birçok ülkede insanlar sağlık, gıda, ulaşım yüzünden ölüm tehlikesiyle karşılaşmaktadır. Amerikan gücünün hedef aldığı ülkelere uyguladığı yaptırımlarda istenen sonuçlar alınamadığı hatta yaptırımların amaçlarının aksine rakiplerini güçlendirip dirençlerini artırdıkları ve hedef ülkenin liderlerine yönelik toplumsal desteği konsolide ettikleri görülmüştür.[721] Bu konuda en sert yaptırımlara uğrayan İran konusunda Georgetown Üniversitesi Profesörlerinden eski CIA yetkilisi Paul Pillar, "İran mali baskı hissediyor, fakat bu baskının Tahran'ın Ortadoğu'da bugünkü gibi davranma yeteneğini ya da isteğini etkilediğine ilişkin bir kanıt yok" demiştir. Hizbullah, Lübnan'da en etkili güç olmaya devam ediyor, Esad rejimi her geçen gün güç kazanıyor ve Yemen'deki Husiler sınırda bulunan Suudi askerlerine düzenli olarak saldırıda bulunuyor.[722] ABD dünyada 50'den fazla ülkeye yaptırım uygulayarak bir rekoru elinde tutuyor. İran, ABD yaptırımlarını Uluslararası Adalet Divanı'na taşıdı ve Mahkeme 2020'nin başında ABD'nin sert yaptırımlarını geri çekmesini gerektiği kararını ilan etti. Ancak dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, "Mahkemenin görevsizliğini fark edememesine şaşırdım" şeklinde tepki vermesi

719 Satoshi Ikeuchi, *Bu Noktaya Nasıl Geldik?*, (Çev.) Mustafa Çıraklı, Destek Yayınları, İstanbul, 2021, s.93-94.

720 Şirin Duygulu, *Dönüşen Savaşların Değişen Araçları*, SETA, İstanbul, 2019, s.87.

721 Şerif Dilek, "Uluslararası İlişkilerde Yaptırım Kavramı", *İran Yaptırımları*, Mehmet Akif Memmi (Ed.), SETA Kitapları, İstanbul, 2019, s.37.

722 Jillian Goodman ve Ruhi Sanyer, "Trump'ın İran Baskısı İşe Yaramıyor", *Bloomberg Businessweek Türkiye*, 5 Mayıs 2019, s.28-29.

hiçbir uluslararası kuruluşun ABD'ye ne yapacağını söylemeyeceğini ortaya koyuyordu.[723]

Amerikan gücünün ne kadar zayıfladığını anlamak için "güç" kavramını, yani diğer ülkelere istediğini yaptırabilme kuvvetini yakından incelemek gerekiyor. Mesela ABD'nin Türkiye üzerindeki etkisinin bugün ve bundan 30 yıl önceki halini karşılaştırmak gerekiyor. 1980'lerde ABD, Türkiye'ye her istediğini yaptırabiliyordu. Türk ekonomisi ancak Amerikan yardımlarıyla ayakta duracak kadar kötüydü. Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye, ABD'nin sadık bir müttefikiydi. Günümüzde Washington'un fikirlerine hemen hemen hiç önem vermeyen, kendi görüş ve planları olan bir Türkiye var. Hatta ABD'nin Suriye'deki Kürtlere sağladığı desteği her fırsatta eleştiren ve Rusya'dan önemli askeri mühimmat satın alan bir Türkiye görüyoruz. Türkiye'nin Washington'a itaat etmekten vazgeçmesi Trump'tan çok önce gündeme geldi. Bush döneminde Türkiye, Irak için tezkereyi reddetmişti, bu büyük bir şok etkisi yaratmıştı. Bu konuda Türkiye istisna değildi. Brezilya'yı da aynı yere koyabiliriz.[724]

Amerikan askeri gücü yıkım konusundaki kabiliyetini korumakla beraber istikrar ve düzen sağlamada kabiliyetini kaybettiğini söyleyebiliriz. Artık "ulus inşası" ya da "devlet inşası" gibi hedeflerin başarısızlıkla sonuçlandığı görülüyor. Hatta Amerikan askeri gücünün müttefik ordular inşa etme çabası da başarısız oldu. Irak'ta (devlet içerisinde), Suriye'de (rejime karşı) ve Afganistan'da (devlet içerisinde) yine askeri bir organizasyon kurmada başarı sağlayamadığını kanıtladı. Böylece ABD vizyon ve ikna kabiliyetini kaybetti. Bunun yerine baskı, zorlama, yaptırım ve suikastlarla yönetmeye çalışmaktadır. ABD'nin 20 yılda sadece Afganistan'da boşa harcadığı para 2.5 trilyon dolara yakındır. Psikolojik kayıp, itibar kaybı ve imaj kaybı ile Afganistan tam bir hezimete dönüştü. Bu süreçte ABD'nin yeni askeri üsler için talebi Pakistan, Özbekistan ve Kazakistan tarafından reddedildi. Amerikan gücü Asya'da ekonomik olarak üstünlüğünü yitirdi. Askeri olarak ise son 20 yıldır etkisizdir. En son Çin ile Afganistan'da sınır komşusu olan ABD, oradaki en büyük üssü olan Bagram havaalanını terk etti. Asya'da Amerikan gücünün yetersiz ve etkisiz kalması ABD'nin Asya-Pasifik stratejisini Hint-Pasifik olarak güncellemek zorunda bıraktı. Böylece tek başına Asya'da var olamayacağını anlayan ABD, Asya stratejisinin merkezine Hindistan'ı koydu. Hindistan başta Amerika olmak üzere birçok ülke için bir "kurta-

723 Prashad, *age.*, s.144.
724 Zakaria, *age.*, s.179-180.

rıcı"[725] olarak görülmektedir. Zaten Birleşik Devletlerin Hint-Pasifik komutanı Amiral Davidson, Amerikan ordusunun Hint-Pasifikte üstünlüğünü kaybettiği konusunda uyarıda bulunmuştu.

Çin ve Rusya gibi ABD'nin rakip ya da düşman gördüğü ülkelerin literatürde A2/AD olarak isimlendirilen alan kontrolü/alanı rakibe kapatma kapasitelerini elde ettiğini denizlerde, Ukrayna'da ve Suriye'de test ettiğini biliyoruz. Artık Çin ve Rusya uçak gemisi, nükleer denizaltı gibi pahalı savunma yatırımlarına başvurmadan dahi çeşitli işbirlikleri ve konvansiyonel (hatta taktik) güçler avantajı sağlayabiliyordu. ABD'nin rakipleri kısmen ucuz stratejilerle, statükoyu tam sarsmadan avantaj elde etme yolunu keşfetmişlerdi.[726] ABD Donanması, Sahil Güvenlik Teşkilatı ve Deniz Piyadeleri tarafından hazırlanan "Üçlü Strateji" belgesindeki "2015'ten sonra çok şeyler değişti. Artık çatışma dönemlerinde okyanuslarda sınırsız erişim sağlamamız çok zor. Çin ve Rusya karşısında açık denizlerde üstünlüğümüzü kaybettik" saptaması, sadece görünenin itirafından çok daha öte bir anlama sahipti.[727] Böylece çok merkezli dünya, okyanuslar ve denizlerde başlamış oldu. Çünkü Çin-Rus-Hint donanmaları bugün dominant bir haldedir. Dahası ilk kez dünya turuna çıkan İran Donanması Brezilya'da ikmal yaptı. ABD'nin burnunun dibinden geçen İran Donanmasının ABD'ye güçlü bir mesaj verdiğini kabul etmek gerekiyor.

Bugünün Çin'i ve Rusya'sı kendinden emin, iddialı bir şekilde silahlanmaya devam ediyor. Bu ülkeler Amerikan üstünlüğünün temellerine meydan okumak için özel olarak hazırlanmış savaş teknikleri konusunda da, yıllarca pratik yaptıktan sonra, çok iyi bilgi sahibi oldular.[728] Günümüzde stratejik hareket kabiliyeti üstünlüğü, mutlak hava hâkimiyeti, daha iyi silahlar, deniz gücü, daha ileri tatbikatlar, gelişkin lojistik, gelişkin tıbbi teknoloji, kaynak aktarımındaki savurganlıklar ve bunlarla alakalı başka etmenlere sahip olmak ABD ve Avrupalı güçler için rakipleri karşısında zafer kazanmada başarısız olunmasının önüne geçememiştir. Asya'da, Afrika'da ve Ortadoğu'da ABD ve Avrupalı güçlerin muhabereleri kazanıp savaşları kaybetmesi durumu kendini tekrar eden bir hale geldi. Ar-

725 Ikeuchi, *age.*, s.172.

726 Nurşin Ateşoğlu Güney, "Yeni Amerikan Saldırganlığının Dayanılmaz Bunaltıcılığı", *Trump ve Küresel Düzen*, Hayri Çetinkuş, Göksel Ulutabak, Nusret Bilen (Ed.), Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara, 2018, s.54.

727 Güray Alpar, "Gelecek, Riskler ve İmkânlar", SDE, 31 Aralık 2020. Erişim Tarihi: 15.05.2021. https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/gelecek-riskler-ve-imkanlar-kose-yazisi-20557

728 Jakub J. Grygiel ve A. Wess Mitchell, *The Unquiet Frontier*, Princeton University Press, New Jersey, 2016, s.XIII.

tık en gelişmiş silahlara ve teknolojiye sahip olmak mutlak zaferi garanti edeceği yönündeki kolaycı varsayımları çürütmüştür.[729] İşte tam bunun arkasına Amerika Silahlı Servisler Komitesi'nin Stratejik Kuvvetler Alt Komitesi Başkanı ve askeri uzay servisinin savunucusu olan Jim Cooper kritik bir itirafta bulundu. Cooper, "ABD artık anti uydu teknolojisinde lider değil. Uydularımıza basitçe erişilemeyeceği, saldırıya uğramayacağı ya da diğer ulusların buna cesaret edemeyeceğini umuyorduk. Ancak, karşı silahlar artık gerçek ve Pentagon bu varoluşsal riski azaltmak için çok az şey yaptı" açıklamasında bulundu. Çünkü en son Hindistan'ın bu kabiliyete sahip olmasıyla birlikte ABD, Rusya ve Çin ile "süper ligdeki ülkeler" arasına girdi.[730] Bu süreçte ABD'de Cumhuriyetçilere yakınlığıyla bilinen Miras Vakfı tarafından kritik bir rapor hazırlandı. "2023 ABD Ordusu Güç İndeksi" başlıklı yıllık rapora göre ABD ordusu savaşa hazırlık konusunda zayıflıyordu. Amerikan ordusunun, bugünkü konuşlanmasıyla hayati ulusal çıkarlarını ve savunma taleplerini karşılayamama riskiyle karşı karşıya kaldığı ifade edilmiştir. Ayrıca raporda ABD Kara Kuvvetlerinin gücünü kısmen korumasına rağmen hava ve deniz kuvvelerinin zayıfladığına vurgu yapılmıştır. Hatta Rus ordusunun Ukrayna savaşında deneyim kazanacağına bunun da Amerikan çıkarlarına yönelik meydan okumasını artırmaya hizmet edebileceği tespitine yer verilmiştir.[731]

Dünyanın en güçlü ve en caydırıcı ordusu olarak lanse edilen Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin Kovid-19 ile sınavına da bakmak gerekiyor. Dönemin Savunma Bakanı Mark Esper, ABD'nin Virgin Adaları, Porto Riko, Columbia ve Guam bölgesinde 16.000'den fazla askeri seferber ettiğini belirtti. Amerikan ordusundan emekli olanlar tekrar orduya çağrıldı. Sadece dörtte biri olumlu dönüş yaptı. Amerikan ordusu ülke çapında asker alım ofislerini kapatmak zorunda kaldı. Amerikan ordusunun kurum-kışla-karargâh-savaş ünitelerinde görevler ve işleyiş kesintiye uğradı. Operasyonel birimlerin yaptığı tatbikatlar, saha görevleri ve toplantılar kısıtlandırıldı. Askeri okullarda ve kışlalarda eğitimler durduruldu. Temel eğitimler, ihtisas kursları ertelenme yanında çoğu iptal edilmek zorunda kalındı. Son olarak Kovid-19 ile mücadelede Başkan Trump Ulusal Muha-

729 Sharman, *age.*, s.230.

730 Gökhan Ertaş, "ABD Anti Uydu Teknolojisinde Artık Lider Değil", *M5 Dergi*, Sayı: 342, Ocak 2020, s.80-81.

731 "ABD ordusu hakkında kritik rapor: Harbe hazırlık konusunda zayıflıyor", *Habertürk*, 20 Ekim 2022, Erişim Tarihi: 17.11.2022. https://www.haberturk.com/abd-ordusu-hakkinda-kritik-rapor-3530946

fızları göreve çağırdı.[732] Biden döneminde de Ulusal Muhafızlar bu görevlerine devam etti. Kovid-19 pandemisinde yaşanan süreç ABD gücünün sınırlarını ve yetersizliğini göstermiştir. Bugün tartışmasız Amerikan gücünün yayılmacılığı durdurulmuş ve meydan okumalarla karşılaşılmıştır. ABD'nin önemli düşünce kuruluşlarından Brookings Enstitüsü başkanlarından olan dört yıldızlı, General John R. Allen bir yazısında, Birleşik Devletler gemisinin yan yattığını, batma riskinin olduğunu ve önce bu yana yatışın düzeltilmesi gerektiğini dile getirdi.[733] Birleşik Devletler bugün "savaş çıkarabilen ama barış kuramayan" bir güce dönüştü.[734] ABD artık Afganistan, Irak, Suriye ve Libya'nın geleceğine tek başına hükmedemez. Bu gücünü kaybetti. Hatta daha birçok coğrafyada aynı sorun yaşanıyor. Buna Ortadoğu, Güney Asya, Kafkaslar, Akdeniz ve Arktik de dahildir.

ABD liderliğindeki Batının yenilmez olduğu miti günümüzde yıkıldı. Hâlâ en güçlü askeri güce sahip olduğu kabul görse de ABD ordusuyla "Batı"nın artık eski yenilmez günlerinin eskide kaldığını söyleyebiliriz. Üstünlüğünün devam edip etmeyeceği belirsizdir. Kırılganlığı her geçen gün artan bir görüntü yanında direniş için artık umudun olduğu ortadadır.[735]ABD'nin dünkü rakipleri yeniden rakip oldular ve dünkü müttefiklerinin kendilerini artık gerçekten müttefik olarak hissetmedikleri ortadadır. Günümüzde kibirli, pısırık, cimri bir Amerika, hatta yaralı bir Amerika bulunuyor.[736] ABD'nin Afganistan'dan tek taraflı ve sorumsuzca çekilmesi sadece Batılı müttefikleri değil, Asyalı müttefikleri Hindistan ve Japonya gibi ülkeleri de memnun etmedi. Birleşik Devletler gücünün görece zayıfladığı ve en güçlü devletlerarasında üçlü bir bölünmenin yaşandığı süreçte Amerikan ordusu aynı anda iki savaşa hazırlanma modundadır. Lakin ya üç tane olursa?[737] Hatta dört belki beş tane düşmanla ne yapabilir. Her geçen gün ABD'nin "şer ekseni" veya "haydut devlet" dediği düşmanları ile rakipleri artıyor. Bunun yanında ABD'nin küresel terörle savaşı da başarısızlıkla sonuçlandı. Afganistan'ı Taliban'a terk

732 Ağar, *age.*, s.302-303.

733 Kemal Kirişçi, "ABD Güdümündeki Kural-Temelli Uluslararası Düzen Sona Mı Eriyor?", *Küresel Düzende Değişim*, Bahadır Pehlivantürk (Ed.), Orient Yayınları, Ankara, 2021, s.18.

734 Güller, *age.*, s.115.

735 Zygmunt Bauman, *Avrupa*, (Çev.) Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s.63.

736 Amin Maalouf, *Uygarlıkların Batışı*, (Çev.) Ali Berktay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.168-169.

737 Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, (Çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s.25.

eden, Suriye'de PKK/YPG terör örgütünü müttefik ilan eden, IŞİD/DAEŞ terör örgütünü bitiremeyen bir ABD var. Afganistan'da, Irak'ta, Libya'da, Suriye'de ve Yemen'de terör örgütlerinin güçlenmesinin en büyük sebebi Amerikan müdahaleleridir. ABD liderliğindeki terörle savaşlar son 20 yılda başarısız oldu. ABD onca yıl, para ve insan kaybına uğramasına rağmen dünyanın daha istikrarsız bir yer olmasına yol açtı. Irak-IŞİD, Afganistan-Taliban, Suriye-Radikal Terör Örgütleri ve deniz korsanları çağımızın en büyük sorunlarıdır. Amerikan gücü Irak işgalinde 5 trilyon doların üzerinde para harcadı. Ancak ABD başkanı uçağının ışıklarını söndüremeden Bağdat'a neden inemediği hatırlardadır. Arap Baharından sonra Körfez monarşileriyle olan ilişkiler de değişmiş, ABD'nin güvenilir ortak olmadığı yanında ABD'ye alternatif olarak diğer yükselen güçlerle ilişkiler derinleştirilmiştir. ABD rakipleri dışında müttefikleri için de güvenilmez ve belirsiz bir ülke haline geldi. Renkli devrimler ve Arap Baharı başarısızlıkları yine ABD'nin not hanesindeki büyük başarısızlıklar olarak tarihe geçti.

Siyasi Kutuplaşma ve Yozlaşma

Amerikan siyaset kurumlarındaki yozlaşma ve partiler arası kutuplaşma had safhadadır. ABD siyasetindeki kilitlenmenin sebebinin kurumlardaki yozlaşma ve kutuplaşma olduğu birçok gözlemci tarafından dile getirilmektedir. Küresel pandemi Amerikan kurumlarının kırılganlığını ve ülkenin kayda değer bir krize hazırlıksızlığını açığa çıkardı. Bu süreçte bile Kongre ve Yüksek Mahkeme gibi kurumlar sık sık paralize oldu. Siyasal partizanlık kabileciliğe dönüşmüş boyuttadır. Amerikan devletinin güçlü ve zayıf yönleri bir yana, güven, nezaket ve müşterek amaç hissi yok oldu. Kurumların hiçbiri ABD'yi bir arada tutacak gibi görünmüyor. Hatta mevcut demokratik, serbest piyasa kurumlarının Amerikalıların çoğuna bir faydası kalmadı. Artık tarih olmuş bir Amerikan mutabakatı günümüzün gerçekliğidir. Yükselen güvensizlik dalgası en yüksek seviyelerine Amerika'da ulaştı. Bu durum, Birleşik Devletlerin sistemini yüceltme ve dünyanın geri kalanına ihraç etme yöntemlerine bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmış olabileceği gibi, tek kutuplu süper güç yüksek statüsünden çok kutuplu bir dünyanın aktörlerinden biri statüsüne düşüşüyle de ilgili olabilir.[738]

738 Ethan Zuckerman, *Kurumlara Niçin Güvenmiyoruz?*, (Çev.) Ali Karatay, Runik Kitap, İstanbul, 2021, s.10-14.

Birleşik Devletler başkanlık seçimlerine katılım oranları ortalama yüzde 55-65 arasında gidip geliyor. Kongre ara seçimleri yüzde 35'e kadar düşüyor. Başkanlık dışında daha küçük görevler için yapılan seçimlerde oy kullanmayanların sayısı daha da artıyor. Örneğin Birleşik Devletlerin en büyük ve en önemli şehirlerinden Los Angeles'ın belediye başkanlığı seçimlerinde seçmenlerin yüzde 80'i oy vermedi.[739] Amerika'da parti sistemleri ve seçimler çelişkilerle doludur. Dünyadaki en uzun ve en pahalı seçimler yine buradadır. ABD'de seçimlere katılım oranları diğer gelişmiş ülkelere göre oldukça düşüktür. Ayrıca Amerikan siyasi kültüründe yönetim tamamen beyaz yaşlı erkeklerin egemenliğindedir. Bunun yanında ABD dünyadaki en eski siyasal partilerin bir kısmına sahip olmasına rağmen, Amerikalılara kazanma şansı olan parti seçenekleri açısından başka demokrasilerde olduğundan daha kısıtlı bir tercih sunulduğu ortadadır. Sistem sadece iki partinin tekelindedir.[740] Böylece modern Amerikan siyaseti tamamen tek boyutlu bir hal almıştır.[741] Zaten Amerikalı seçmen başkanı da doğrudan seçememektedir. Onun yerine bir seçmenler kurulu başkanı belirler. Amerikan halkı tarafından en çok oy alan başkan olacak diye bir kaide yoktur. ABD'de 2008 seçimlerinden itibaren Cumhuriyetçi Parti ile Demokrat Parti arasındaki ideolojik saflaşmanın tarihin en sert ve en yüksek seviyesine eriştiğini söyleyebiliriz. İdeolojik farklılıklar mahallelere kadar inmiştir. Birbirini anlamayan ve dinlemeyen bu iki Amerika, farklı düşünerek uzlaşma yerine çatışmanın arttığı bir yöne doğru gitmektedir. Sözde Amerikan başkanlık sistemi, uzlaşma kültürü üzerine kurgulanmıştı. Lakin uygulamada son 20 yılda bunun tam tersi çatışmacı bir sistemin temelleri yükseliyor. Partiler arası ideolojik farklar fazla olsa da programlarının birbirinden çok farklı olmadığını uygulamada görüyoruz. Bu nedenle birçok düşünür Amerikan parti sistemini, tek parti sistemi olarak ifade ediyor. İkinci olarak, iki partinin de parti disiplini oldukça zayıftır. Bu nedenle ABD'de hükümet disiplinsiz partilere aittir.[742] 335 milyonluk çok ırklı çok dinli çok kültürlü dev bir ülke sadece iki parti tarafından yönetiliyor. Dünyanın en çok göçmen alan ülkesi sadece iki parti tercihine sahiptir. Batılıların çok eleştirdiği Rusya'da bile ABD'nin 10 katı yani 40 parti siyaset yapar-

739 Diamond, *age.*, s.390-391.

740 McCormick, *age.*, s.204-205-206.

741 Paul Krugman, *Zombilerle Tartışmak*, (Çev.) Aslı Candaş Schaeferdiek, Literatür Yayınları, İstanbul, 2021, s.2.

742 Faruk Uysal, *Bir Devletin Anatomisi: ABD ve Başkanlık Sistemi*, Hece Yayınları, Ankara, 2016, s.52.

ken en son seçimlere ABD'nin yedi katı parti yani 14 parti katıldı. Rus Parlamentosuna ABD'nin iki buçuk katı yani beş parti girmiş oldu. Rusya, ABD gibi iki partili değil çok partili bir sisteme sahipti. Bunu da bir köşeye koyalım.

ABD'de radyo, gazete, kablo tv ve internet gibi medya unsurlarının da giderek artan şekilde sadece birbirine benzer yayınlarla kitlelere hitapta bulunmaları, bu yayınlarda "en çok bağıranın ve tartışanın" prim yapması ve karşı tarafın ne dediğini anlamak ve dinlemek yerine ona kızan, bağıran ve dışlayan kanallar durumuna gelmesi kutuplaşmayı daha da derinden besliyor.[743] Amerikalı siyasetçiler artık rakiplerine düşman gibi davranırken seçim sonuçlarını reddetmekle kalmayıp özgür basını da korkutuyor.[744] Amerikan kurumlarını sürekli zayıflatan bir Amerikan siyaseti doğmuştur. Yine ABD'li sanatçı, oyuncu ve eleştirmen Jon Stewart'ın "aşırı Obamacı" olduğu ve Cumhuriyetçi senatörlerle çok ağız dalaşına girdiği için Daily Show'u bırakmak zorunda kalması da bu kutuplaşmanın bir başka yüzü olarak görülebilir. Amerika'daki siyasi kutuplaşmanın ne kadar büyüdüğüne örnek ise Demokrat Partili Temsilciler Meclisi üyesi Gabrille Giffords'a yapılan silahlı saldırıdır. 10 Ocak 2011'de Arizona'da bir süpermarkette yaşanan saldırıda, aralarında dokuz yaşında bir kızın da bulunduğu altı kişi yaşamını yitirdi. 12 kişinin de yaralandığı bu saldırıda Cumhuriyetçi eski Alaska Valisi Sarah Palin ve Çay Partisi'nden Jesse Kelly, Demokrat Partili Giffords'u dolaylı olarak hedef göstermişti. Sarah Palin tarafından internet sitesinde yayınlanan bir haritada, "sağlık reformunu destekleyen ve bu sebepten dolayı ara seçimlerde kesin mağlup edilmesi gereken milletvekillerini" göstermek için, hepsinin fotoğraflarının üzerinde silahla nişan alma işareti olan paylaşımlar yayınlandı.[745] Yapılan bu saldırı Amerikan siyasi tarihine geçip kutuplaşmanın ne boyutta olduğunu bize gösteriyor. *New York Times*, Trump'ın seçilmesinden bu yana beş yıl içinde siyasi şiddet tehditlerinin 10 kat arttığını ve 2021'de 9.625 vakanın belgelendiğini bildirdi. Mayıs 2021 raporunda, Capitol polisi federal milletvekillerine tehditlerde 2020'ye kıyasla yüzde 107'lik bir artış yaşandığını ifade etti. Başkan Biden bile Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelos'nin eşi Paul Pelosi'ye yönelik saldırıya

743 Koç, *age.*, s.39.

744 Steven Levitsky ve Daniel Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölür*, (Çev.) Derya Dinç, Salon Yayınları, Konya, 2018, s.8.

745 "Amerikan Siyasetine Kan bulaştı." Deutsche Welle Türkçe, 10 Ocak 2011, Erişim Tarihi: 07.07.2020. https://www.dw.com/tr/amerikan-siyasetine-kan-bulaştı/a-14759648

atıfta bulunarak, Amerika'da "siyasi şiddete göz yuman" Amerikalıların sayısının arttığını kabul etti.[746] Yaşanılan bu olaylar siyasilere olan güveni sarsarken, halkın da siyasetten uzaklaşmasına yol açtı. Bugün ABD'de hükümetin halka ve halkın hükümete güveni tamamen kayboldu. Amerikan hükümeti içsavaş-iç terör olaylarının olabileceğini gündeme getirirken Amerikan halkı hayatları ve gelecekleri için derin endişe duymaktadır. ABD'de partiler uzlaşmaz bir siyasete yönelirken Amerikan toplumu derin şekilde kutuplaşma ve bölünme yaşıyor. Anketler, her iki partideki Amerikan vatandaşlarının akrabalarının diğer partinin bir destekçisiyle evlenmesini istemediklerini, aynı politik görüşleri paylaştığı Amerikalılarla bir yerde yaşamak istediklerini gösterdiği gibi her iki partideki Amerikalıların diğer partiye karşı giderek daha hoşgörüsüzleştiğini ve diğer partiyi Birleşik Devletlerin iyiliğine karşı bir tehdit gördüğünü ortaya koymaktadır.[747]

Amerikalıların kurumlara güvenen bir ulus olmaktan, onlara karşı sistematik bir güvensizlik besleyen bir ulusa dönüştüğünü anlamak gerekiyor. Bu yüzden güvensizlik içeride çürütücü bir etki yaratıyor.[748] Pew Araştırma Merkezi tarafından yapılan bir araştırmada; Amerikan vatandaşlarının devlete ve onun kurumlarına olan güveni tarihte eşine az rastlanır bir seviyeye düşmüştür. Pew'in araştırmasına katılan Amerikan vatandaşları arasında, Başkent Washington'daki yöneticilere "hemen hemen her zaman veya çoğu zaman" güvendiğini beyan edenlerin oranı sadece yüzde 22'dir. Bu, yarım yüzyıllık zaman diliminden beri kayıtlara girmiş en düşük değerlerden biri olarak kaydedildi.[749] Diğer tarafta ise hükümetlerine en çok güvenilen ülkeler "demokrasiler" değildi. Singapur yüzde 62, Birleşik Arap Emirlikleri yüzde 71, Hindistan yüzde 72, Çin yüzde 79 seviyesindedir.[750] Tabii ki bu durumun sebepleri olarak ekonomik gerileme, Trump dönemi, Koronavirüs salgını, Rusya-Ukrayna krizi ile Cumhuriyetçilerin ve Demokratların hizipçi siyasetleri ve aşırı fanatik sloganların güven duygusunu oldukça zedelediğini söyleyebiliriz. Amerika'nın son yıllarda girdiği askeri mücadelelerin bekle-

746 Abu Naser El Farabi, "Amerika'da kutuplaşma ve artan siyasi şiddet", CRI Türk, 11 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 12.12.2022. https://criturk.com/amerikada-kutuplasma-ve-artan-siyasi-siddet/

747 Diamond, *age.*, s.379.

748 Zuckerman, age., s.39.

749 "ABD halkı siyasetten nefret ediyor." Danny Schecter, Aljazeera Turk, 12 Ekim 2011, Erişim Tarihi: 08.09.2020.http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-halki-siyasetten-neden-nefret-ediyor

750 Zuckerman, *age.*, s.44.

nenden fazla kayıpla sonuçlanması, Amerikan halkı ile devletinin arasını oldukça açmıştır.

Pandemi sürecinde yapılan araştırmalarda kendini karantinaya almak, el yıkamak, sosyal temastan kaçmak gibi salgınla mücadele tutumlarını belirleyen şey parti taraftarlığıydı. Sonuçlara göre; "Cumhuriyetçiler, Demokratlara kıyasla CDC'nin (Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri) tavsiyelerine çok daha az riayet ediyor ve pandemi hakkında çok daha az endişe duyuyorlar. Partizanlık; davranışlar, tutumlar ve öncelikler hakkında en belirleyici unsur çıktı." Birçok araştırma sonuçları da bu yöndeydi.[751] Amerikan halkının, yöneticilerin uyguladıkları iç ve dış politikalara olan güvensizliği hızla artarken bunun kutuplaşmayı da artırıcı bir faktör olarak karşımıza çıktığını görebiliriz. Kurumlara olan güvenin düşüşü siyasi kurumlar dışında da kendini göstermektedir. Son 30 yıl içinde halkın, pek çok önemli kuruma olan güveni yarı yarıya azaldı, üniversitelere olan güven yüzde 61'den yüzde 30'a, önemli şirketlere olan güven yüzde 73'ten yüzde 29'a ve gazeteciliğe olan güven yüzde 29'dan yüzde 14'e düştü.[752] Gallup araştırmalarında en az güvenilen kurum Amerikan Kongresi çıkıyor: Amerikalıların sadece yüzde 8'i Amerika'nın en yüksek yasama organına güvendiğini vurgulamaktadır.[753]

Şöyle ki Başkan Trump dönemi Amerika'daki güvensizliğin sebebi değil, tam tersi en büyük sonucudur.[754] Başta televizyon olmak üzere radyo söyleşileri ve siyaset bloglarından oluşan medya da egemen olan fanatik dil siyasi uzlaşmayı daha da zor hale getirdi. Bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi çatışma, genellikle ihtiyaç duyulan çözümlerin uygulanmasını da engellemekte ve zorlaştırmaktadır. Ayrıca Amerika'nın siyasi kampanyalarını yürütebilmesi için ekonomik katkılara oldukça bağımlı mevcut siyasi sistemi, yerli ve yabancı lobilerin etkinliği karşısında gücü azalırken bununla birlikte işlemez bir konuma doğru sürüklenmektedir.[755] Sadece Kongre üyeleri ve adayları para bağışı toplama konusunda yapılan tahminlere göre zamanlarının yüzde 30'u ila yüzde 70'ini buna harcamaktadır.[756] Bununla birlikte emekli olan Kongre üyeleri hızla lobicilik faaliyetlerine katılıyor. 1970'li yıllarda emekli kongre üyelerinin sadece yüzde 3'ü lobicilikle uğraşırken 1998 ve 2004 yılları arasında, sena-

751 Zakaria, *age*., s.85-86.
752 Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu, age*., s.146.
753 Zuckerman, *age*., s.48.
754 Zuckerman, *age*., s.46.
755 Brzezinski, *Stratejik Vizyon, age*., s.68-69.
756 Lessing, *age*., s.31.

törlerin yüzde 50'sinden fazlası lobicilik kariyerine başladı. 2009 yılında sadece finans sektörünü temsil eden 70 Kongre üyesi vardı. 2011 yılında 195 eski Kongre üyesi kayıtlı lobiciydi.[757] Washington'da 1971'de 175 kayıtlı lobicilik firması varken sadece 10 yıl sonra bu rakam 2.500'e ulaştı. 2013 yılına geldiğimizde 12.000 kayıtlı lobicilik firması kayıtlara geçti. Her geçen gün bu çıkar grupları ve lobiler şaşırtıcı şekilde artıyor. Bu firmalar yılda toplam 3.2 milyar dolardan fazla para harcıyor. Bu harcamalarla çıkar gruplarının Amerikan kamu politikalarına büyük zararlar verdiği birçok alanda görülebilir.[758] Bugün Amerika'da 35.000 lobi şirketi olduğunu da belirtmek gerekiyor.[759]

2010 yılında Vatandaşlar Birliği Federal Seçim Komisyonu'na karşı adli davada varılan kararda, Yüksek Mahkeme, büyük kurumsal şirketlere fiilen sınırsız seçim kampanyası harcaması yapma hakkını onaylayarak sıradan vatandaşların hem güçsüzleştirilmesinde hem de siyasi kurumlara olan güvenin düşmesinde rol oynadı. Büyük kurumsal şirketlerin Amerikalıların çoğundan milyonlarca kat fazla kaynağı olduğu için, bu kararın tek boyutlu siyasal çıkarlara sahip, seçim kampanyalarına katılan ve aşırı zengin olan bir sınıf yaratma potansiyeli vardır; bu sınıfın tek amacı kendi çıkarlarını ve kârlarını gittikçe artırmaktır.[760] Amerika'nın esas sorunlarından biri paranın seçim kampanyalarındaki yozlaştırıcı ve yıkıcı etkisinden dolayı yönetme becerisinin çökmesidir. Açıkçası Birleşik Devletler yönetme yetilerini hızla kaybetmektedir.[761] Artık Amerikalıların büyük çoğunluğu paranın seçim sonuçlarını satın aldığına inanmaktadır. Bu durumun da sarsıcı sonucu olarak Amerikan sistemi güvenilirliğini yitirmektedir.[762] Bu duruma yolsuzluk da etki ediyor. 2011'de Illinios Valisi Rod Balagojevich ve 2006'da California'nın Kongre üyesi Randy "Duke" Cunningham rüşvet sonucu tutuklandı. Amerikan siyaseti gittikçe daha kayırmacı bir sisteme dönüştü.[763] Özellikle Amerikan siyasetinde yaşanan sert kutuplaşma ve çıkar grupları ile lobilerin etkisinin aşırı artması çoğunluğun çıkarlarını temsil edemez bir sistem inşa etti.[764]

757 Lessing, *age.*, s.154.
758 Francis Fukuyama, *Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme*, (Çev.) M. Murtaza Özeren, Profil Kitap, İstanbul, 2018, s.456.
759 Kurtoğlu, *age.*, s.253.
760 Stiglitz, *age.*, s.198-199.
761 Lessing, *age.*, s.16.
762 Lessing, *age.*, s.215.
763 Fukuyama, *Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme, age.*, s.455-456.
764 Fukuyama, *age.*, s.479.

Amerikan siyaset kurumlarında yaşanan bu yozlaşma ve kutuplaşmanın halk tabanında oldukça tepki topladığını ve siyasete oldukça düşük katılım şeklinde yansıdığını görürüz. Amerikan politik sisteminin zayıf yönlerinden birisi de, her dört ya da sekiz yılda bir, yeni bir yönetici ekibin görev başı eğitimine ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Her yeni başkan göreve genellikle federal hükümetin dışından gelmektedir. Yeni başkan tüm üst düzey bürokratlarını -3000 kişi kadar- değiştirerek işe başlıyor. Diğer bir deyişle, hükümet en deneyimli ve en bilgili elemanlarından bir anda mahrum kalmaktadır ve yerine gelenlerin çoğu genellikle sıfırdan başlamak zorundadır. Bu nedenle Amerikan kurumlarının işlerliği sorgulanırken sistemin yavaşlaması kaçınılmazdır.[765] Dünyanın en gelişmiş liberal demokrasisi olan ABD'nin diğer gelişmiş demokratik siyasi sistemlere oranla daha büyük bir siyasi çürüme ve yozlaşma yaşamaktadır. Birleşik Devletler siyasetinde yıllardır devam eden devlete/kamuya güvensizlik, acil konularda birlikte hareket edebilme sürecini imha eden dengesiz bir hükümetin oluşmasını sağlamıştır.[766]

Sonuç olarak yolsuzluk, manipülasyon, aldatma, rüşvet, bölücülük, riyakârlık ve korku Amerikan siyasetinin vazgeçilmez unsurları olmuştur.

Anti-Amerikanizm

Anti-Amerikanizm, Başkan Reagan döneminde başlayıp, Baba Bush'un döneminde gelişerek, Oğul W. Bush döneminde yaygınlaşarak günümüzün gerçekliği oldu.[767] Obama döneminde her ne kadar azalma olmuş gibi görünse de Donald Trump dönemiyle yeniden artışa geçti. Bugün Amerikan karşıtlığının yerkürede görülmediği bir yer bulunmuyor. İnsanlar Birleşik Devletlerden nefret etmeseler dahi ondan hoşlanmamak için artık birçok sebep bulabilir durumdadır. Bu durum Amerika'ya yönelik yüzeysel ve geçici eleştirilerden başlayıp derin kökleri olan ve epey paylaşılan düşmanlıklara kadar uzanan bir süreçtir.[768] George W. Bush iktidarının politik yaklaşımları 2001-2009 yılları arasında tüm dünyada Amerikan karşıtlığını artırdı. Başkan Bush ve Yeni Muhafazakârlar döneminin sert güç

765 Rodrigue Tremblay, *Yeni Amerikan İmparatorluğu*, (Çev.) Gürcan Günay, Nova Yayınları, Ankara, 2007, s.38.
766 Fukuyama, *age.*, s.464.
767 Benan Kepsutlu, *Amerika'nın Ortadoğu Politikası*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2016, s.148.
768 Ritzer, *age.*, s.121-122.

politikaları, ABD'nin dünya çapında saygınlığını oldukça sarstı. W. Bush, Afganistan ve Irak savaşlarıyla sadece kendi ülkesinde değil, dünya ülkeleri için de sevilmeyen bir "başkan" oldu.[769] Bu doğrultuda, dünya liderliği ve hâkimiyetine yönelik yeni "Bush Doktrini" siyasi, ekonomik ve askeri ilişkileri önemli ölçüde olumsuz yönde etkiledi. Bu doktrin Amerikan dış politikasının temel yapıtaşı haline geldikten sonra tek taraflı politikalar ve müttefikleri önemsememe gibi durumlarla uluslararası hukuk hiçe sayıldı. Başkanın ulusal ve uluslararası politikalarda ağırlığının artması, en çok Bush döneminde yaşandı. Başkanın yönetimde tek söz sahibi olması iç ve dış siyasette birçok sorun yarattı.

Amerikan Anayasası'nı hazırlayan kurucu babalar, yürütme organı olan başkanlığı değil, yasama organı olan Kongre'yi, denge ve denetleme üzerine kurulan siyasal sistemin en temel organı olarak görmüşler ve yasamanın yetkilerini anayasada ayrıntılı bir şekilde düzenlemişlerdi. Birleşik Devletler Başkanı, New York Valisi'nden bir farkı olmayacak, hatta Delaware ve Virginia Valilerinden daha az korunacak şekilde tarif edilmekteydi.[770] 19. yüzyılda Kongre rejimi olarak tanımlanan Amerikan sistemi, 1930'lardan itibaren hızla bir başkanlık rejimine doğru yöneldi. Amerikan siyasal sisteminde, başkanın gücünün artması, sistemin temelinde var olan kuvvetler ayrılığı prensibiyle de uyumlu değildir.[771] Bununla birlikte George Washington'ın sadece bir, Lincoln'ın dört ve Roosevelt'in 50 personeli varken bugünün başkanları doğrudan kendine bağlı 2.000 personele sahiptir. Hatta sosyal medya çağında, medyayı ve kamuoyunu manipüle etmek başkanların kendileri tarafından yapılmaktadır. Başkanların haber değeri Kongre'den çok daha fazladır.[772] Ayrıca her yeni Başkan kendisine anayasada tanınan, yasaları uygulama, başkomutanlık ve dış politika gibi konulardaki yetkilerini her geçen gün biraz daha genişleterek kullanma ve Kongre karşısında gücünü arttırma eğiliminde oldu.[773] Başkanın gücünün artması, kamu yararı için olumlu sonuçlar doğurduğu gibi birçok kez olumsuz sonuçlar da doğurdu. Başkan ve yakın çevresinin benimsedikleri fikir ve ideolojiler ulusal ve uluslararası alanda olumsuz sonuçlara neden oldu. Ör-

769 Kepsutlu, *age.*, s. 208.
770 Hamilton, Madison ve Jay, *age.*, s.471.
771 Şaban Tanıyıcı ve Birol Akgün, *Amerikan Başkanlığı*, Orion Kitabevi, Ankara, 2008, s.2-3.
772 McCormick, *age.*, s.194.
773 Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*, DORA Basım-Yayın, Bursa, 2015, s.112.

neğin Theodore Roosevelt başkanlığı döneminde Amerika'nın dünya siyasetinde ahlaki bir görevi olduğu, her zaman doğruyu temsil ettiği fikri kabul edildi.[774] Wilson kendinden önceki başkanlar gibi Amerikan ulusunun ve Amerikan topraklarının Tanrı tarafından seçilip görevlendirildiğine inanıyordu. Yeni Başkan Roosevelt Kongre'yi fazlasıyla yavaş buluyor ve başkanın dış politikadaki belirleyiciliğinin daha da artmasını arzuluyordu.[775] Başkanların gücü arttıkça Amerikan siyasal sisteminde iç ve dış politikada olumsuz sonuçlar doğuran uygulamalar da artmaktaydı. Zamanla Amerikan dış politikası artık tamamen Amerikan başkanına endekslendi.

Bush yönetiminde Beyaz Saray, Kongre'yi dikkate almayarak, federal bürokrasi üzerinde mutlak hâkimiyetini kurmuş, tek taraflı tavrını uluslararası siyasetten ulusal siyasete taşımıştır. Bush ve ekibi birçok alanda başkanın tek taraflı yetkilere sahip olduğunu iddia etti. Bu görüşün babası ise kendisi bir Neo-Con olan Dick Cheney'di. Bush'un Kongredeki ağırlığı ve Beyaz Saray bürokrasisi sayesinde medya bağlantılarının bol paralarla teşvik edilmesi yanında ulusal güvenlik ajansının baskınlığıyla birlikte tek taraflı tavrı Bush döneminin yıpratıcı politikaları arasına girdi.[776] George W. Bush, anayasayla sınırlı olmayan başkanlık tarzını bir adım daha ileri götürerek tek taraflı olarak, başkanın olağanüstü dönemlerde uluslararası hukukla da sınırlandırılamayacağını iddia etti.[777] Bush, bireysel özgürlükler alanında da kısıtlayıcı yenilikler yaptı. Bush yönetimi Amerikan vatandaşlarını süresiz gözaltında tutma ve yargılama sürecinde Anayasa tarafından güvence altına alınmış temel haklarını askıya alma yetkisiyle Anayasayı açıkça ihlal etti.[778] Özellikle Vatanseverlik Kanunu, anayasadaki 10 maddeden beşini ihlal etti: Konuşma ve toplanma özgürlüğü, sebepsiz arama ve tutuklamadan korunma hakkı, kanun yolu, mahkemeye çıkma hakkı ve işkence veya şiddet içeren cezalardan korunma.[779]

11 Eylül ile birlikte Amerikan devleti yüzlerce ABD vatandaşını uydurma ithamlarla tutukladı. Üniversite profesörleri savaşa karşı çıktıkları için işlerinden kovuldu. Lise öğrencileri "savaş karşıtı" gö-

774 Tanıyıcı ve Akgün, *age*., s.13.
775 Gültekin Sümer, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", *Uluslararası İlişkiler- Akademik Dergi*, Cilt:5, Sayı:19, Ankara, 2008, s.119-144. Erişim Tarihi: 11.11.2020. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/539890
776 Tanıyıcı ve Akgün, *age*., s.123.
777 Tanıyıcı ve Akgün, *age*., s.73.
778 Tanıyıcı ve Akgün, *age*., s.125.
779 Khanna, *age*., s.440.

rüşlere sahip olmaktan dolayı okuldan atıldı. [780] Bush dönemi, Amerikan hukukunun ve uluslararası hukukun dikkate alınmadığı bir dönem olarak Amerikan karşıtlığını artırmıştı. Bu gelişmelerle birlikte Amerikalı yazar Robert Kagan'ın yaptığı tespit birbirini tamamlar niteliktedir: "Amerikalılar, uluslararası meselelerde tek yanlılığı giderek daha fazla benimsemekte ve vurgulamaktadırlar. Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlarla çalışmak, ortak amaçlar peşinde koşmak için diğer uluslarla işbirliği yapmak konusunda giderek daha az hevesli olurken, uluslararası kanunlara giderek daha şüpheci ve güvensiz yaklaşmakta, gerekli ve hatta kendileri için yararlı gördükleri durumlarda uluslararası kanunların dışına çıkmaktan çekinmemektedirler."[781] 11 Eylül saldırılarından sonra yapılan Afganistan ve Irak savaşları, uluslararası ittifakları önemsememe, uluslararası anlaşmalara katılmama ya da dikkate almama gibi politikalar dünya kamuoyunun büyük tepkisine neden oldu. Amerikan karşıtlığının en önemli nedeni ABD'nin dünyanın birçok yerinde yaptığı askeri operasyonlar ve bu operasyonlar için kendi değerlerinin özünü oluşturduğunu iddia ettiği insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi kavramların araç olarak kullanılmasıydı.

ABD'nin tek taraflı olarak başlattığı ama bitiremediği birçok savaşın olumsuz sonuçları açıktır. Terörle savaş giderek tehditkâr bir şekilde İslam dünyasını hedef aldı. Bütünde ABD dış politikası 50 yıldır bağlı olduğu Atlantik topluluğundan uzaklaştı. Kısa zamanda dünya devletlerinin (Almanya, Fransa, Rusya, Malezya, Çin vb.) çoğu tarafından kınandı. Neo-Con'ların ve Başkan Bush'un tek taraflı uyguladığı sert güç politikalarının yarattığı felaket ve sorunlar Amerika'nın 11 Eylül sonrası yaşadığı küresel işbirliği ve dayanışmayı tarihi zirvesinden dibe taşıdı.[782] ABD artık Cenevre Sözleşmesi kurallarına göre milli ordularla ve üniformalı düşmanlarla savaşma dönemini bitirdi. Neo-Con'lar için "dünya bir savaş alanıdır" mantığı üzerinden yeni bir konsept oluşturuldu.[783] Bu konuda Brzezinski şöyle demektedir: "Özellikle Irak'a düzenlediğimiz askeri operasyon, George W. Bush döneminde İsrail'e verdiğimiz tek taraflı destek ve Filistinlilere gös-

780 Michel Chossudovsky, *Amerika'nın "Terörizme Karşı Savaşı"*, (Çev.) Alpaslan Işıklı, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s.47.

781 Robert Kagan, *Cennet ve Güç*, (Çev.) Selim Yeniçeri, Koridor Yayınları, İstanbul, 2005, s.13.

782 Zbigniew Brzezinski, *İkinci Şans*, (Çev.) Yelda Türedi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2008, s.143.

783 Jeremy Scahill, *Kirli Savaşlar*, (Çev.) Hüseyin Gündoğdu, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2018, s.4.

terilen kaygısızlık yüzünden yeni sömürgeciler olarak adlandırılmaya başlandık."[784] Aslında ifade edilen görüşler anti-Amerikanizmin temel dayanağını oluşturmaktadır. Irak savaşına dünyanın büyük çoğunluğu karşıydı. 2003 Şubat ortalarında 1.5 milyon Avrupalı Irak savaşına olan muhalefetini sokaklara dökülerek gösterdi. Avrupalıların büyük bir bölümü ABD'yi küresel yoksulluğa neden olmakla suçlayıp, ABD'nin çevreyi koruma ve barışın önünde engel oluşturduğunu düşünmektedir. Gallup International araştırma şirketinin 29 ülkede yapılan araştırmasında büyük çoğunluğun Washington'un politikaları nedeniyle ABD'ye bakışı olumsuz yönde etkilenmekteydi.[785] Euronarometer ölçümlerinde 2012 Ekim ayında ABD'nin dünya barışı için tehdit olduğuna ilişkin kaygı Kuzey Kore ve İran gibi ülkelerle aynı düzeye gelmiştir. İngiltere'de halkın yüzde 55'i ABD'yi dünya barışı için tehdit görürken yine AB'den Yunanistan, İspanya, Finlandiya ve İsveç aynı görüşü paylaşıyordu. İslam ülkelerinde de durum oldukça kötüleşti. 2002'de Endonezyalıların yüzde 61'i ABD'ye olumlu bakarken bugün oran yüzde 15'lere kadar düştü. Ortadoğu ülkelerinde de Irak ve Afganistan savaşlarından sonra Amerikan karşıtlığı oldukça yükseldi.[786] Anholt-GMI'ın bir araştırması ise dünyanın Amerikan yönetimini ve kültürünü insanların artık eskisi kadar saygıdeğer ve hayranlık uyandırıcı bulmadığını ortaya koydu. Dolayısıyla Amerikan politikaları karşısında genel bir öfke var ve bu durum Amerikan imajını hızla zayıflatmaktadır.[787]

George W. Bush'un 21 Ocak 2002 tarihinde Amerikan halkına yapmış olduğu konuşmasında, Bush'un danışmanları dünyayı "iyiler" ve "kötüler" diye ikiye bölerek Sovyetler Birliği'ni "kötü imparatorluk" diye adlandıran Ronald Reagan ile aynı sözleri paylaştı. Bush "Şer Ekseni" ifadesiyle üç ülkeyi hedef gösterdi: Irak, İran ve Kuzey Kore.[788] Sonrasında Bush'un "Şer Ekseni" siyasetinin olumsuz etkileri kendini göstermiştir: Kuzey Kore füze ve nükleer silah geliştirmeye yeniden başlamış, BM denetçilerini ülkeden çıkarmakla kalmamış bir de Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'ndan

784 Zbigniew Brzezinski ve Brent Scowcroft, *Amerika ve Dünya*, (Çev.) Manolya Aşık, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.117.

785 Joseph S. Nye, "The Decline of America's Soft Power", Foreign Affairs, Mayıs 2004, Erişim Tarihi: 10.09.2020. https://www.foreignaffairs.com/articles/2004-05-01/decline-americas-soft-power

786 Doğu Ergil, "Amerikan Karşıtlığı", *Bugün*, 8 Kasım 2014.

787 Joshua Kurlantzick, "The Deline America's Sof Power", Current History, Aralık 2005. Erişim Tarihi: 22.10.2020. http://carnegieendowment.org/files/Kurlantzick.pdf

788 Tremblay, *age.*, s.38.

(NTP) çekilerek misilleme yapmıştı.[789] Bush yönetimi politik sistemi kurgularken oldukça koyu dini öğelerden yararlandı. Tabii Bush yönetimi kendinden önceki Clinton yönetiminin daha uzlaşmacı ve işbirlikçi politikalarına rağmen oldukça düşman yaratıcı ve sert bir politikayı takip etti. Clinton ve dış politika ekibi Çin'i "stratejik ortak" olarak tanımlarken, Bush yönetimi Çin'i stratejik bir rakip olarak görmüş, bir de Çin'e ek olarak, tarihi düşmanı Rusya'yı diğer bir muhtemel rakip olarak yedekte tutmayı bilmişti.[790]

Bush yönetimi ve Yeni Muhafazakârlar, Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Kyoto Protokolü gibi mevcut uluslararası girişimlere karşı son derece şüpheyle yaklaşmış ve bunları eleştirmiştir. Ancak bu uluslararası girişimlere karşı, ABD'nin küresel politikalarını meşru kılacak ve artıracak herhangi bir alternatif de oluşturulamamış, uluslararası antlaşmalardan da gittikçe uzaklaşılmıştır.[791] Hatta ABD; insan hakları, silah denetimi, çevrenin korunması ve uluslararası suçların kovuşturulmasını gibi konulardaki anlaşmaları ya imzalamadı ya da baştan reddetti. (İnsan Hakları Komisyonu'na yapılan bireysel başvurular, Deniz Hukuku ve türlerinin korunması sözleşmeleri ve aynı zamanda Biyolojik Silahlar Konvansiyonu'nun başarısızlığa uğraması, Kara Mayınları Konvansiyonu ve nükleer silah denemelerinin yasaklanması ile ABD'nin tek taraflı Anti Balistik Füze (ABM) sözleşmeleri ve Uluslararası Ticaret Odası-ICC tüzüğünden çekilmesi). Birleşik Devletler diğer G7 ülkeleri arasında Genel Kurul'da imzalanan çok taraflı sözleşmelerin çok az bir bölümünü imzalamış sorunlu bir ülkedir.[792] ABD uluslararası antlaşmaların ancak yüzde 46'sını onaylayarak, devamlı suçladığı Rusya ile benzer bir profil çiziyor. Oysa Avrupa ülkeleri yüzde 60 veya yüzde 70 gibi yüksek oranlara sahiptir. Demokrasinin beşiği Amerika demokratik ülkelerden çok anti-demokratik dediği ülkelerle aynı görüşleri paylaşıyor.[793] 2008 yılında Bush'un ve ABD'nin izlediği dış politika hakkında olumlu görüş oranı Türkiye'de yüzde 12, Pakistan'da yüzde 19,

789 Noam Chomsky, *Geleceği Kurgulamak*, (Çev.) Gökhan Fırat, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2015, s.21.

790 George Soros, *Amerikan Üstünlüğü Hayali*, (Çev.) Doğan Selçuk Öztürk, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s.51.

791 Francis Fukuyama, *Neo-Conların Sonu*, (Çev.) Hasan Kaya, Profil Yayınları, İstanbul, 2006, s.74.

792 Jürgen Habermas, *Bölünmüş Batı*, (Çev.) Dilman Muradoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.168.

793 Umut Uzer, "21. Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları", Bilge Strateji, Cilt:5, Sayı:8, Bahar 2013, s.86. Erişim Tarihi: 13.12.2020 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43470

Ürdün'de yüzde 19, Mısır'da yüzde 22, Arjantin'de yüzde 22, Almanya'da yüzde 31, İspanya'da yüzde 33, Endonezya'da yüzde 37, Fransa'da yüzde 42 ve İngiltere'de yüzde 53 düzeyindeydi.[794] George Bush ve Yeni Muhafazakârlar ABD'yi devraldığı zamana göre gerilemeyi ilerleten en önemli faktörlerden biri olarak yerini aldılar.

Bush'tan sonra başkanlığa geçen Barack Obama da ılımlı bir dile ve yumuşak bir imaja sahip olsa da askeri açıdan Bush'tan geri kalmadı. Başkan Obama kendinden önceki ve sonraki başkanlar gibi Wall Street'in önemli isimlerini ekonomi danışmanı olarak atarken, Wall Street'teki borsacıları kınamaktan uzak durmadı. İşkencecilerle görüşürken işkenceye karşı sert konuştu. Obama kendinden önceki başkan Bush'un asla cüret edemeyeceği şeyler de yaptı. Ülke içinde polis devleti baskısını artırmada, insanlığa karşı savaş suçlarında ve yurtdışında askeri maceralarda Bush dönemini geçmişti.[795] Hatta durum o kadar vahimdi ki Obama'nın ilk dönemindeki yıllık sınır dışı etme oranları ve üç yıl içindeki tutuklamalar, kendinden sonra seçilecek olan Başkan Trump'ın ilk yılında yapılan uygulamaların iki katından fazlaydı.[796] Başkan Obama'nın ırkçılık ve ayrımcılık konusunda da notu berbattı. Amerikan siyasetinde değişen pek bir şey olmamıştı. Onun için "Hindistan cevizi" benzetmesi yapılıyordu: Dışı siyah içi beyaz. Obama tam bir hayal kırıklığı olmuştu.[797] Başkan Obama döneminde insansız hava araçları saldırılarında inanılmaz bir artış yaşandı. Amerikan drone'ları Afganistan, Pakistan, Yemen ve daha birçok bölgede çok fazla masum insanı öldürdü. Suriye ve Libya'da yaşanan istikrarsızlık ve terör örgütlerinin bu coğrafyalarda çoğalması Başkan Obama döneminin saldırgan politikalarının sonucudur. Obama dönemi Amerikan ordusunun emekli askerleri tarafından yayımlanan bir mektupta şu satırlar yazılıydı: "Afganistan, Pakistan, Irak, Libya, Yemen, Somali, Filipinler ve Suriye'de ABD'nin hayatlarına haksız yere kıydığı insan sayısı en az 6.000 civarındadır."[798] Obama yumuşak güç unsurlarına öncelik vermesine

---

794 Ferhat Pirinççi, "Amerikan Dış politikasında Dinamizm ve Başkanlar: Retorik ve Uygulama", *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası Teori ve Pratik*, Cenap Çakmak, Cengiz Dinç, Ahmet Öztürk (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011, s.106.

795 James Petras, *İmparatorluk Politikası*, (Çev.) Özge Zihinoğlu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016, s.79-80.

796 Adam Hanieh, "Küresel Göçün Çelişkileri", *Alt Üst Olmuş Bir Dünya Mı?*, (Çev.) Aydın Gelmez, Leo Panitch ve Greg Albo (Ed.), NotaBene Yayınları, İstanbul, 2019, s.53.

797 Ruhi, *age.*, s.244.

798 Perkins, *age.*, s.328.

rağmen askeri gücü de sonuna kadar kullandı. Libya'ya yapılan işgal saldırısı BM kararı olmadan ABD liderliğinde Avrupalı ülkelerle birlikte yapıldı. Şu an Libya'nın durumu ortadadır. Obama dönemi Esad rejimine karşı eğit-donat programlarıyla desteklenen Suriyeli muhalifler sonucu ülke terör örgütlerinin yuvası haline gelmiştir. Bununla kalmayan Başkan Obama Arap baharı sürecinde hoşnut olmadığı ülkelerin yönetimlerini değiştirmek için muhaliflere büyük destekler verdi. Bugün geldiğimiz noktada ise Mısır'da darbeciler iktidarda iken, Tunus, Libya, Suriye kaos içerisindedir. Lakin ABD'nin müttefikleri olan ama monarşiyle yönetilen başta Suudi Arabistan olmak üzere Birleşik Arap Emirlikleri, Katar gibi ülkelere Arap Baharı uğramamıştır.

ABD'nin tek taraflı girişimleri her dönemde oldu. Başkan Obama dönemi açıklanan Pivot Asya ya da Asya'yı yeniden dengelemek söz konu olduğunda, bu da ABD'nin yine tek taraflı bir girişimiydi. ABD her zamanki gibi kendi sloganıyla fikrini üretmiş ve müttefiklerine bile danışmamıştı.[799] Obama: "Bütün savaşlara karşı değilim" diyordu ve devamı da vardı. CIA sorgulama uçakları, hedefli ölümler, yasadışı telefon dinlemeleri, "Devlet Sırları İmtiyazları", tutsakların yargılanma haklarının engellenmesi, süresiz gözaltı, drone bombaları ve paralı asker görevlendirilmesi bazılarıydı. Son olarak da Obama döneminde örtülü savaşlar öyle genişlemiştir ki bu konuda Bush döneminde görevli olan neredeyse bütün önemli personel Obama döneminde de işlerine devam etmiştir.[800] Obama döneminde, Ulusal Güvenlik Teşkilatı'nın (NSA) yüz milyonlarca Amerikalının ve yurtdışındaki vatandaşların iletişimini gizlice dinlemek için kullanıldığının gün yüzüne çıkması dünyada şok etkisi yarattı. Başkan Obama ve Adalet Bakanı Holder, NSA'nın yaptığı bu dev kapsamlı casusluğu açık bir şekilde savundu. Daha garibi Kongre'deki hem Cumhuriyetçi hem de Demokrat Parti liderlerinin yanı sıra üst düzey hâkimler bu eşi benzeri görülmemiş casusluk programına onay verdiler.[801] Aslında şaşıracak bir durum yoktu. ABD'nin dijital diktatörlüğünün ne zaman başladığını ve ne kadar derin olduğunu önceki bölümlerde gördük. Lakin özgürlük, insan hakları, anayasal güvence gibi terimleri ağzından düşürmeyen Başkan Obama döneminde böyle bir duru-

799 Fumiaki Kubo, "ABD ve Japonya Açısından Serbest ve Açık İndo-Pasifik", *Eleştirel Jeopolitik: İndo-Pasifik ve Ortadoğu Perspektifleri*, Bahadır Pehlivantürk (Ed.), Orient Yayınları, Ankara, 2021, s.6.

800 Scahill, *age.*, s.251-257.

801 Petras, *age.*, s.51.

mun yaşanılması Amerikan gücünün sadece dünya için değil, kendi vatandaşları içinde ne kadar tehlikeli olduğunu göstermekteydi.

1964 yılında bir ankete katılanların yüzde 64'ü hükümetin herkesin menfaati için çalıştığına ve yüzde 29'u hükümetin birkaç büyük çıkar grubu için çalıştığına inanıyorken 2008 yılında ankete katılanların sadece yüzde 29'u hükümetin herkesin refahı için çalıştığına ve yüzde 69'u hükümetin büyük çıkar grupları için çalıştığına inanmaya başlamıştı. Yine 1958'de katılımcıların yüzde 24'ü birçok hükümet yetkilisinin sahtekâr olduğunu düşünürken 2010'da bu oran yüzde 55'e çıktı. 2014 yılında Pew Araştırma Merkezi'nin yaptığı bir ankete katılanların sadece yüzde 24'ü Washington'daki hükümete neredeyse her zaman ve çoğu zaman güvenebileceklerini ifade etmektedirler; bu son 50 yılın en düşük seviyesiydi. Oysa bu oran 40 yıl önce yüzde 70 oranındaydı.[802] ABD'de sadece güven konusunda değil, küresel liderlikte de düşüş yaşamaktaydı. 2014 yılındaki bir PEW kamuoyu yoklaması, 2011 yılındaki yüzde 38'e karşılık, Amerikalıların sadece yüzde 28'inin, ülkelerinin "diğerlerinden önde olduğunu" düşündükleri sonucunu çıkarmıştı. Daha da kötüsü 22 ülkeden 15'indeki çoğu katılımcının, Çin'in, dünyaya öncülük eden güç olarak ABD'nin yerine geçeceğine ya da çoktan onun yerine geçtiğini inanması kamuoyu yoklamalarına yansımıştı.[803] Bu süreçte Amerikan sistemine ve Amerikan devletine duyulan güven azalırken gelecek süreçte yaşanacak Kongre baskınının temelleri atılmaktaydı. Şunu rahatlıklara söyleyebiliriz ki Başkan Obama, tartışmasız, Amerikan tarihinin en sahtekâr başkanı olarak görülebilecek bir şahsiyettir.[804] Onun dönemi için, "Amerikan emperyalizminin şekere bulanıp yutturulduğu" tanımı her şeyi açıklar.[805] Bu arada eski başkan şimdi ne mi yapıyor? Milyon dolarlık evinde dev partiler veriyor. Oysa Amerikan halkı bugün enflasyondan iç teröre, Kovid-19 salgınından derin kutuplaşmaya, artan yoksullukla uğraşırken bir zamanların Amerika ve dünya için umudu olan Obama çifti eleştirdiği düzendekiler gibi yaşamaktaydı. Obama dönemi yapıcı bir dış politika askeri güçle desteklendi ve dünyada istikrarsızlıklar arttı. Ardından gelen Trump dönemi ise ABD'de ve dünyada yeni bir çağın başlangıcıydı.

Amerikalı seçmenlerin çoğu oylarını Hillary Clinton'dan yana kullandılar. Hillary Clinton, Donald Trump'tan yaklaşık 2.9 milyon

802 Lessing, *age.*, s.216.
803 Nye, *age.*, s.1.
804 Petras, *age.*, s.80.
805 Ruhi, *age.*, s.246.

daha fazla oy aldı. Ama buna rağmen başkan Donald Trump seçildi. Bu durum çok eskiden köle sahiplerinin iktidarını korumak üzere tasarlanmış bir seçim sisteminin sonucudur.[806] Dahası Amerika'da bir kadın ilk defa 2016 yılında başkanlık için yarışabilmişti. Trump'ın yeni kabinesi de tamamen beyaz Anglosakson yaşlı erkeklerden oluştu. Tabii kabinesinin bir başka yönü dolar milyarderleri ve multi-milyonerlerinden oluşmasıdır. Savunma bakanlığının ekibi, Boeing ve General Dynmics'den. Dışişleri bakanı, Exxon Mobil'den. Geriye kalan ekibin büyük kısmı da Goldman Sachs'taki insanlardan oluşuyordu.[807] Aslında Trump'ın gidişi gibi gelişi de büyük protestolarla oldu. 600 kadar şehirdeki eylemlerde 4.2 milyon Amerikalı sokaklara dökülerek ABD tarihinde yapılmış en büyük koordineli protestolar olarak tarihe geçti.[808] Trump politikalarının başlıca söylemi "Önce Amerika" oldu. Dış politikada çok taraflı, eşitlikçi, karşılıklı çıkarlara dayalı bir yönetim yerine tek taraflı, eşit olmayan ve sadece Amerikan çıkarlarını öncelik gören bir yönetim tarzı benimsedi. Bunu iç politikaya da uyarladı. Amerika'nın gerçek kurucu ulusu adlandırılan beyaz Anglosakson Proteston kliğini öncelikli olarak savundu. Azınlıklara ve diğerlerine karşı sert hatta düşmanca bir tutum izleyen bir başkan oldu. Trump'ın tartışmalı seçim vaatlerine bir bakalım: Camileri takip altında tutma, Meksika sınırına duvar çekilmesi, İklim Anlaşmasından çıkmak, 11 milyon kayıtsız göçmenin sınırdışı edilmesi, boğulma hissi veren işkence şeklinin geri getirilmesi, Çin'e daha saldırgan davranmak ve bireysel silahlanmaya devam etmek vb.[809] Açıkçası bunların çoğunu yerine getirdi ve getirmeye çalıştı. Trump İslamofobik, ırkçı, narsist ve radikal düşüncelere sahipti. Sadece bununla kalmadı; ABD'nin 45. Başkanı Donald Trump o kadar çok ve aralıksız yalan söylüyordu ki, *Washington Post* gazetesinin hesaplamalarına göre, görevde bulunduğu sadece ilk yıl içinde toplamda söylediği yanıltıcı ve yanlış bilgilerin sayısı 2.140'a ulaştı. Bu, başkan Trump'ın günde ortalama 5.9 yalan söylediğini ortaya koymaktaydı.[810] Aslında hakikat erozyonu, Trump'ın sahte haber siyasetinden çok daha önce doğmuştu.[811] Trump yönetimi iki

806 Naomi Klein, *Hayır Demek Yetmez*, (Çev.) Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2017, s.19.
807 Klein, *age.*, s.3-4.
808 Klein, *age.*, s.209.
809 Anthony Crowe, *İmparatorluktan Başkanlığa Trump*, Füsun Dikmen (Ed.), Tutku Yayınevi, Ankara, 2016, s.64-66.
810 Kakutani, *age.*, s.14-15.
811 Byung - Chul Han, *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, (Çev.) Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2022, s.50.

yılını doldurmadan altı bakanını kaybetti. Trump göreve geldiğinden bugüne üst düzey yöneticilerinin yüzde 62'sini yitirdi. Bu aynı zamanda bir ABD rekoru olarak tarihe geçti.

Trump yönetiminin ilk iki yılı boyunca Ruslarla aktif olarak görüşüp görüşmediğine dair soruşturmalar, Amerikan siyasi hayatına egemen oldu. Bunun da en büyük sebebi 2017 Ocak başlarında ABD'nin 17 istihbarat bürosundan üçü olan CIA, FBI ve NSA'nın ortak bir açıklama yaparak Rusya'nın 2016 ABD başkanlık seçimlerine etki ettiğine dair rapor yayımlamasıydı. Rapor, Rus lider Putin ve Rus hükümetinin Trump'ın başkan seçilmesi için bir tercih geliştirdiğini iddia etmekteydi.[812] Ardından Helsinki'de yapılan Putin-Trump zirvesi Amerikan tarihi için utanç oldu. Başta Amerikan kamuoyu olmak üzere uluslararası kamuoyunda Trump'ın ABD'yi küçük düşürdüğü savı geniş yankı buldu. Trump, kendi istihbarat örgütlerine olan güvensizliğini Putin'in önünde dile getirdi. Trump'ın güçsüz, Putin'in güçlü göründüğü bir toplantı uzun süre dünyada gündemi meşgul etti. Bu durum çok acı bir gerçeği ortaya koydu. Artık Amerikan seçimleri de üçüncü dünya ülkelerindeki seçimler gibi müdahale edilebilir bir durumdaydı. Ayrıca Amerikan güvenlik ve istihbarat teşkilatının ne kadar kötü bir durumda olduğu ortaya çıktı. İstihbarat raporlarına yansıyan bu süreç *New York Times* köşe yazarı Thomas L. Friedman tarafından "Siyasi Pearl Harbor'a" benzetildi. Daha kötüsü ise Hillary Clinton buna "Siber 11 Eylül" adını koydu.[813] Trump döneminde federal hükümet ile eyaletler arasında gerginlik, çatışma ve sorunlar üst seviyede seyretti. Özellikle de Kovid-19 pandemisi dönemi alınan kararlar çoğu zaman federal hükümeti ve eyaletleri karşı karşıya getirdi. Eyalet Valileri Başkan Trump'a bu süreçte yoğun tepki gösterdi.

Donald Trump'ın başkanlık yönetimini devraldıktan sonra üç gün içerisinde TPP'den çekilmesi, UNESCO'dan çekilmesi, Paris İklim Antlaşması'ndan çekilmesi, GSPAO'dan yani İran anlaşmasından çekilmesi, yedi Müslüman ülkeden gelen ziyaretçileri yasaklaması ve tabii ki Türkiye de dahil olmak üzere Çin, Avrupa Birliği ve dünyanın geri kalanıyla ticaret savaşı başlatması listenin bir kısmıydı. Birleşmiş Milletler kararlarına rağmen "Yüzyılın Anlaşması" dediği Kudüs kararı da bu listeye dahildir.[814] Bununla birlikte ilk defa

812 Oliver Stone ve Peter Kuznick, *ABD'nin Gizli Tarihi*, (Çev.) Türkan Çoalak, Profil Kitap, İstanbul, 2021, s.697.

813 Oliver ve Kuznick, *age*, s.704.

814 Kemal Kirişçi, "ABD Güdümündeki Kural-Temelli Uluslararası Düzen Sona Mı Eriyor?", *Küresel Düzende Değişim*, Bahadır Pehlivantürk (Ed.), Orient Yayınları, Ankara, 2021, s.16.

bir Amerikan başkanı, Avrupa ittifakını önemli bir stratejik amaç olarak değil, bilhassa ABD'nin küresel menfaatleri önünde bir engel olarak tanımlıyordu.[815] "Çin tehdidi" Trump'ın devamlı tekrarladığı söylemdi. Başkan Trump'ın listesi bununla kalmadı. Ülke içinde istihbarat teşkilatları, bürokrasi, mahkemeler ve medyayla büyük bir kavgaya girişti. Amerikan sistemine karşı Trump savaşı yaşanıyordu. Sadece bilim değil, ulusal güvenlik, dışişleri politikaları, eğitim ve ekonomi de dahil olmak üzere birçok alanda her türlü uzmanlık saldırıya uğradı.[816] 200 yıldır rasyonaliteyle övünen Amerikan devleti ve toplumu adeta akıl dışı bir çağ yaşıyordu. Olgular yerine algılarıyla hareket eden bir başkan, bir devlet ve bir toplum. Dünyanın en eski demokrasisi artık en güçlü demokrasisi değildi. Hatta gelecekte demokratik değerleri ne kadar taşıyacağı ve savunacağı sorunlu bir hal almıştı. Trump yönetiminde ABD 2018 yılından itibaren en çok dış ticaret açığı verdiği Çin, Hindistan, Rusya, Meksika, Avrupa Birliği, Kanada, Türkiye gibi birçok ülkeye ekstra vergi ve kota getirdi. Bu durum ülkeler arası ekonomiyi olduğu gibi küresel ekonomiyi de durgunlaştırdı ve olumsuz etkiledi. Aslında bu süreç başkan Trump ile başlamamıştı. Çünkü Credit Suisse şirketinin 2015 yılında yaptığı araştırmada 1990-2013 arası yabancı ürünlere koyulan tarife dışı engellerde ABD 450 ile listenin bir numarasıydı.[817] Trump Amerikan şirketlerini derhal ülkeye gelip yatırım yapmaları konusunda uyardı. Küreselleşme karşıtı bir profil çizerken müttefiklerini de ciddiye almadı. Ortaklarını ve işbirliklerini sorguluyor hatta müttefiklerini tehdit ediyordu. 1945 sonrası ABD'nin kurduğu sistemi bir Amerikan başkanı hızla erozyona uğrattı. Bu süreçte aşınma ve çözülmeye yol açtı. Bununla birlikte Trump döneminde Avrupa'da Münih Güvenlik Konferasında "Batısızlık" tartışması gündeme geldi.

Trump'ın uluslararası sisteme ve kuruluşlara dair sert eleştirileri vardı. Birleşmiş Milletler ve NATO'nun kapasitesini kullanmadığı, etkisiz ve yeniden ele alınması gerektiğini ifade etti. 1945'ten sonra ABD liderliğinde kurulan birçok uluslararası kuruluşun işlevini kaybettiğini düşündü. Bu nedenle ABD liderliğinde Amerikan çıkarlarına göre yeniden dizayn edilmesi taraftarıydı. Hatta kendisi dünyada liderin Amerika olmadığını, tam tersi Putin liderliğindeki Rusya'nın lider olduğunu söyleyecekti. Bir Amerikan Başkanı'nın Rus lider Pu-

815 Ivan Krastev, *Avrupa'dan Sonra,* (Çev.) Yasemin Gök, Destek Yayınları, İstanbul, 2020, s.15-16.
816 Kakutani, *age.*, s.22.
817 Zakaria, *age.*, s.205.

tin'e hayranlığı, NATO ve BM'yi işlevsiz görmesi, diğer ülkelere hakaretleri, Kuzey Kore liderini dikkate alması, müttefiklerine gözdağı vermesi, Çin düşmanlığı, İslam karşıtlığı, askeri güç kullanması, petrol için Suriye'de bulunması ve otoriter liderlerle dostluğu Amerikan tarihini ve geleceğini altüst etti. Trump, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e "Katil" yakıştırması yapılan bir soruyu, "Ne sanıyorsunuz, bizim ülkemiz çok mu masum" diyerek yanıtladı. Muhabirin "Ama o bir katil" demesi üzerine ise ABD başkanı, "Bizde de çok katil var" ifadelerini kullandı.

Gallup araştırma şirketi 18 Ocak 2018'de, Obama'nın son yılından Trump yönetimine kadar geçen sürede desteğin yüzde 48'den yüzde 30'a gerilediğini, Trump'ın göreve başlamasından itibaren ABD'nin 134 ülkedeki liderlik onayının yüzde 18'e düştüğünü gösteren bir anket açıkladı. ABD liderliğine itiraz 15 puan artarak yüzde 43'e yükseldi; Rusya'nın reddedilmesinden yedi, Çin'den 13 puan daha fazlaydı. Birleşik Devletler liderliğinin onaylanmasındaki en keskin düşüş, 25 puanla Latin Amerika'da ortaya çıktı. Latin Amerika'da onaylanmama durumu 31 puan artarak yüzde 58'e çıktı.[818] İçeride de durum hiç iyi değildi. Öyle ki, Amerikalıların yüzde 61'i ve Cumhuriyetçilerin yüzde 71'i Birleşik Devletlerin bir zamanlar sahip olduğu uluslararası saygıyı kaybettiğini düşünmekteydi.[819] Birleşik Devletler Trump yönetimiyle birlikte küresel normun artık üreticisi, koruyucusu ya da taşıyıcısı olmadığı gibi mevcut normların temelini sarsan bir fonksiyon üstlendi.[820] ABD'nin ve dünyanın önde gelen dergilerinden *Time*, Trump'ın başkanlık görevine gelmesinden sonra ABD'nin yalnızlaştığını, hatta en önemli müttefiklerinden bile uzaklaşmaya başladığını kapağına taşıdı. *Time* dergisi, Birleşik Devletleri tek başına kalmış, bir ülke olarak tasvir etti. Her ne kadar ABD'nin en kötü başkanı W. Bush bilinse de Trump onu iç ve dış politikada fazlasıyla geçti. Trump iç politikayı parçalamış, dış politikayı yıkmıştı. Trump dönemi Amerikan sistemi, bürokrasisi ve demokrasi büyük oranda yıkım yaşadı. Hâlâ bu durum şimdiki başkan Biden tarafından toparlanmış gözükmüyor. Trump'ın başkanlığı için ülke içinde bir ulusal güvenlik sorunu düzeyine geldiğini düşünenler bile oldu. Trump dönemi Amerikan gücünün en faşizan ve en ırkçı yüzünün

818 Oliver Stone ve Peter Kuznick, *ABD'nin Gizli Tarihi*, (Çev.) Türkan Çolak, Profil Kitap, İstanbul, 2021, s.616.

819 Örmeci, *age.*, s.24.

820 Murat Yeşiltaş ve Ferhat Pirinççi, *Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi*, SETA Kitapları, Ankara, 2020, s.52.

eksiksiz halidir. Trump döneminde yaşanan Kongre baskını dünyayı şoke eden bir olaydı. Dünyanın farklı ülkelerinden ABD'deki taraflara 'itidal' çağrısında bile bulunuldu. Bu süreçte ve sonrasında Amerika Bölünmüş Devletleri gündeme geldi. Bu sebeple Ulusal Muhafızlar şehirlere inmek zorunda kaldı. Donald Trump için ABD'nin modern tarihinde ilk demokrasi karşıtı devlet başkanı diyebiliriz.[821] Hatta FBI Direktörü Christoper Wray, ABD'nin yeni başkanı seçilen Joe Biden'ın 20 Ocak'taki yemin töreni sırasında ülke çapında silahlı şiddet olaylarının yaşanabileceğine ilişkin "potansiyel" olduğu konusunda uyarıda bulundu.[822] Donald Trump döneminde Amerikan çekiciliği ve cazibesi azalmakla kalmadı, eridi. Özellikle Trump'ın 2020 seçimini kaybetmesinin ardından siyasal iktidarın el değiştirme düzenini bozma çabası ABD yumuşak gücünü çok daha fazla zarara uğrattı. Bu da ABD'nin yumuşak gücündeki azalmayı şiddetlendirdi.[823] Donald Trump döneminde ABD'ye gelen turist sayısında bir azalma olduğu görüldü. *Washington Post* gazetesi "Artık insanlar ABD'den bıktı mı?" diye sorma gereği duydu.

Kovid-19 sürecinde yaşanan sorunların üzerine sistemik ırkçılık nedeniyle ABD'de toplumsal olaylar patladı. Bu olayları yatıştırmak yerine kışkırtan bir dil kullanan Başkan Trump orduya sokaklara inmesi için emir verdi. Arabalar, evler, iş yerleri yakıldı. Mağazalar, marketler ve bankalar yağmalandı. Sokağa çıkma yasakları yüzlerce şehirde uygulandı. Amerikan sokakları Ortadoğu'daki yaşanan şiddet olaylarını aratmıyordu. Hem Amerikalılar hem de dünya şok içindeydi. ABD gibi bir dünya devinde 100 milyon Amerikalı koronavirüs salgınına yakalandığı gibi 1 milyondan fazla insan da ölmüştü. Birleşik Devletlerin pandemiye verdiği kafa karıştırıcı reaksiyon yurttaşlarda ve diğer uluslarda Amerika'ya karşı güvensizlik yarattı. Başkan Trump ne 50 eyaletin birbiriyle iletişiminde ne de devlet kurumları arasında koordinasyonu sağlayabildi. Ancak bu başarısızlık sadece Beyaz Saray'a ait değildi, Bakanlıklar ve pek çok kurum da sınıfta kaldı.[824] *Irish Time* köşe yazarı Fintan O'Toole bu durumu şöyle

821 Madeleine Albright, *Faşizm-Bir Uyarı*, (Çev.) Abdullah Cemal Balcı, Sander Yayınları, İstanbul, 2020, s.266.

822 "FBI Direktörü: Ülke çapında silahlı şiddet yaşanabileceğine ilişkin büyük bir 'potansiyel' var", Independent Türkçe, 15 Ocak 2021, Erişim Tarihi: 29.10.2022. https://www.indyturk.com/node/300881/dünya/fbi-direktörü-ülke-çapında-silahlı-şiddet-yaşanabileceğine-ilişkin-büyük-bir

823 Joseph S. Nye, JR, "Amerikan Demokrasisi ve Yumuşak Güç", Perspektif, 5 Kasım 2021, Erişim Tarihi: 10.10.2022. https://www.perspektif.online/amerikan-demokrasisi-ve-yumusak-guc/

824 Zakaria, *age.*, *s.*40.

ifade ediyor: "ABD 200 yıldan fazla zamandır dünyanın diğer ülkelerinde çok çeşitli hisler uyandırmıştır: sevgi ve nefret, korku ve umut, kıskançlık ve hor görme, huşu ve öfke. Fakat ABD'nin asla uyandırmadığı tek duygu acımaydı, ta ki bugüne kadar."[825] Çünkü bugün insanlar ABD'ye acıyarak bakıyordu. Dostları şaşırmış düşmanları sevinmiş ama Amerikalılar da dahil tüm dünya şoklanmıştı. Koronavirüs nedeniyle ABD tarihinde ilk kez 50 eyalette birden felaket ilan edildi. Bu büyük bir sorundu. Reuters'in 2020 yılında seçimden önce yaptığı bir ankette, Donald Trump'ı Kovid-19 virüsüyle mücadele de halkın sadece yüzde 37'si başarılı bulurken yüzde 59'u başarısız kabul ediyordu. Trump iktidarının ve Amerikan devletinin salgın politikasının, halkın sağlığını koruma, toplumsal bütünlüğü sağlama ve ekonomiyi salgın sürecinde tesis etme noktasında başarısız olduğu seçimleri kaybetmesiyle ortadadır.[826]

Trump dönemi başlatılan Çin'e karşı saldırgan politikalar aslında Bush dönemine kadar gitmektedir. Bush, 11 Eylül ve Irak ile Afganistan savaşları nedeniyle Çin'e tam olarak odaklanamasa da, Obama ve Trump döneminde Çin "stratejik rakip" hatta düşman olarak nitelendi. Amerika Birleşik Devletleri Kasım 2020'de yeni başkanını seçti, Joe Biden ABD'nin 46. Başkanı oldu. Ötekileştiren ve ayrıştıran zorlu bir Trump dönemi sonrası başkan Biden'ın ilk mesajı "Tüm Amerikalıların başkanı olma" sözüydü. Trump'ın Amerikan gücünü ve itibarını yıkıcı dört yılının ardından Obama döneminden kalma bir isim olarak Joe Biden başkan seçildi. Anglosakson yaşlı erkek elitlerden gelen Joe Biden ABD ve müttefikleri için bir umut ışığı verdiyse de bu ışık kısa sürede söndü. Biden'ın devamlı demokrasi, çok taraflılık ve müttefiklerle ortak hareket etme planı yürümedi. Devleti ve ülkeyi eski başkan Trump gibi kararnamelerle yöneten bir isim oldu. Hatta Trump döneminin yaptığı bürokratik atamalarda bulunan isimlerin çoğunun işine son verdi. Hem ülke içine hem de dışarıya verdiği mesaj ABD'nin geri döndüğü ve lider güç olduğu tezini ileri sürdü. Ancak Joe Biden ilk olarak 400 milyar dolarlık "Yerli Malı" satın alma düşüncesini ilan etti. Böylece 40 yılda dünyaya egemen olan; mal ve hizmetlerin, paranın ve insanların serbest dolaşımı düzenini tersine çevirmeye kararlı bir güçler birliği çıktı.[827] Joe Biden, eski baş-

825 Zuckerman, *age.*, s.258.

826 Engin Sune, "Küreselleşme, ABD ve Covid-19", *Covid-19 Salgını Ülke Deneyimleri, Bölgesel Etkiler ve Küresel Yansımalar*, Hatice Çelik ve Emre Demir (Ed.), Nika Yayınevi, Ankara, 2021, s.257-259.

827 Zakaria, *age.*, s.161.

kan Donald Trump'la arasındaki farkı hızla kapatıyordu. Bu süreçte Biden yönetiminin "diktatörce" hareket edip anayasaya uymadığını ve seçimlere hile karıştığını dile getiren Amerikalı 124 emekli amiral ve general, Joe Biden'a sert bir mektup yolladı. Bunun yanında anketör John Zogby tarafından yapılan 2021 Ulusal Anketine göre Amerikalıların yüzde 46'sı bir içsavaşın muhtemel olduğuna inanıyordu. Bir içsavaş ihtimali görmeyenlerin oranı ise yüzde 43'te kaldı. İçsavaş beklentisi genç insanlarda yüzde 53 iken yaşlılarda yüzde 31 oranındaydı. Büyük şehirlerdeki insanların yüzde 55'i, banliyölerde yaşayan katılımcıların ise yüzde 36'sı ülkede bir içsavaş çıkacağını düşünmekteydi. Etnik bakımdan savaş çıkacağını düşünenler ise Hispaniklerde yüzde 53, Afrikalı Amerikalılarda yüzde 49 ve beyazlarda yüzde 43 oranındaydı.[828]

Biden döneminde ABD'de hâlâ Kovid-19 yüzünden cenazeler bir yıldır kamyonlarda bekletiliyordu. Ulusal Muhafızlar eyaletlerde hastanelerde Kovid-19'la mücadelede görev alıyordu. Trump ve Biden dönemi bize gösterdi ki salgını ve ölümleri durduramayan, aşıyı fakir ülkelere sağlayamayan ve müttefiklerinin aşılarına göz diken bir ABD vardı. Bu süreçte Amerika'da yaşam beklentisi büyük düşüş gösterdi. Biden'ın Afganistan'dan çekilme süreci de tam bir fiyasko oldu. Kullandığı Afganlıları Taliban'a bırakıp kaçan Amerika yanına aldığı diğer Afganları üslerinin bulunduğu farklı Avrupa ülkelerine bıraktı. Özellikle Almanya'da bulunan Ramstein Hava Üssü'ne Afganların bırakılması Avrupa kamuoyunda ciddi tartışmalara yol açtı. Avrupa Birliği Konsey ve Komisyon başkanları art arda açıklamalar yaparak, Biden'ın Trump politikalarını tıpatıp sürdürdüğünü ve ABD'nin Avrupa'yı parçalamak için Afgan mültecileri kullanma politikasının kabul edilemez olduğunu sert bir biçimde dile getirdiler.[829] En sert eleştiri ise dönemin İngiltere Savunma Bakanı Ben Wallace tarafından yapıldı: "Britanya'nın bir süper güç olmadığı açık. Ancak verdiği taahhüde bağlı kalmaya hazır olmayan bir süper güç de muhtemelen bir süper güç değildir. Kesinlikle bir süper güç değil, sadece büyük bir güçtür."[830] Beyaz Saray Sözcüsü Jen Psaki'den Almanya eski Başbakanı Angela Merkel'e, NATO Operasyonlardan Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı John Manza'dan Avrupa Birliği

828 Sinan Tavukcu, "ABD Bir İçsavaşın Eşiğinde mi?", SDE, 8 Ocak 2022, s.2. Erişim Tarihi: 11.05.2022. https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/abd-bir-ic-savasin-esiginde-mi-kose-yazisi-25279

829 Hüsamettin İnanç ve Mohammad Rafiq Sada, *Taliban'ın Afganistan'ı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2021, s.85.

830 Cem Gürdeniz, *Jeopolitik Fırtına*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2023, s.43.

Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell'e kadar pek çok yetkili Afganistan'da ABD'nin ve müttefiklerinin savaşı kaybettiğini ve Taliban'ın kazandığını ifade ettiler. Dünya ve Batı basınında geniş yer bulan Afganistan hezimeti tüm dünyayı derinden sarstı. Bu sıra da Biden da Çin düşmanlığında Trump'tan geri kalmıyordu. Biden hükümeti Çin'in başkenti Beijing'deki Kış Olimpiyatlarına diplomatik boykot uyguladı. Tabii arkasında Anglosakson diğer ülkeler de yer aldı.

ABD Başkanı Joe Biden, 6 Ocak Kongre Baskınını, "darbe girişimi" olarak nitelendirdi. Trump dönemiyle birlikte ABD'de iç terör eylemi risklerinde artış olduğu görüldü. Biden hükümeti ABD'yi yönetmesine rağmen ABD içinde ve ABD dış politikasında huzursuzluk devam etti. Amerikan Başkanı Biden 2021 yılında Demokrasiler Zirvesini gerçekleştirdi. Lakin bir önceki Amerikan Başkanı Donald Trump ilk gezisini Suudi Arabistan gibi bir krallığa ya da monarşiye yaparak en dürüst başkan olarak tarihe geçti. Biden döneminde Suudi Arabistan ile ilişkilerde düşüş gözüküyor gibi olsa da Biden da bu monarşilerden vazgeçememiştir. Biden 9. Amerikan Devletleri Zirvesinde Amerika kıtasındaki devletlerle bir araya geldi. Ancak dünya genelinde ve Güney Amerika için zirve ekonomik ve siyasi açıdan tatmin edici olmadı. Biden dünyayı demokrasiler ve otokrasiler olarak ötekileştirmeye çalışıyordu. Demokrasiler Zirvesi bu amaçla gerçekleştirildi. Ancak zirve istenen sonucu vermedi. Fransa'nın önde gelen gazetelerinden *Le Monde*, Biden'ın demokrasi zirvesinin hayal kırıklığı yarattığını belirtti.[831] Zirvenin kendisi, katılımcıları ve sonucu ayrı ayrı tartışma konusu oldu. Freedom House 2021 verilerine göre zirveye katılan ülkelerin üçte biri demokratik değildi. 193 devletten 110 devletin nasıl ve hangi kriterler çerçevesinde seçildiği bilinmiyordu. Türkiye zirveye davet edilmezken Polonya, Ekvator, Gana gibi ülkeler çağrılmıştı. Demokrasi zirvesi ayrıştırıcı, ötekileştirici ve kutuplaştırıcı bir etkiye sahipti. ABD bugün dünyanın demokrasiler ile otokrasiler arasındaki bir savaşa gittiğini söylüyor. Rusya-Ukrayna krizi bile ABD'de Fukuyama gibi isimler tarafından küresel anlamda demokrasilerin otokrasilerle mücadelesi olarak görüldü. Ancak durum hiç de böyle değildi. Çünkü ABD'nin en çok asker bulundurduğu ve derin ittifaklar içinde olduğu Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar gibi ülkeler monarşiler tarafın-

831 Le Monde: "Demokrasi Zirvesi hayal kırıklığıyla bitti", VOA Türkçe, 12 Aralık 2021, Erişim Tarihi: 28.10.2022. https://www.voaturkce.com/a/le-monde-demokrasi-zirvesi-hayalkirikligi-yaratti/6351139.html

dan yönetilen otoriter sistemlerdi. Hatta ABD, otoriter Mısır'ı, Kuveyt emirliğini ve Bahreyn monarşisini NATO'ya üye olmayan önemli müttefik ülke konumuna yükseltmişti. Son süreçte Katar monarşisi ABD tarafından NATO üyesi olmayan önemli müttefik ülke ilan edildi. Avrupa Birliği de bu durumu hiç kınamadı. Peki, bu ülkeler arasında Ukrayna neredeydi? NATO'ya katılmak için her şeyi göze alan Ukrayna bu monarşilerin elde ettiği imtiyaza bile sahip değildi. Katar, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır gibi otokrat/monarşik ülkeler ABD'nin ve Avrupa'nın NATO üyesi olmayan önemli müttefiki olurken Rusya gibi çok partili seçimlerin olduğu temsili demokrasinin yaşandığı ülke dünyanın otokrat ülkesi diye tanıtılıyordu. Artık ABD propaganda sistemi yetersiz kalıyordu. Çünkü dünya demokrasiler otokrasiler savaşına veya bölünmesine inanmıyordu.

Başkan Biden da ABD-Avrupa ittifakında ayrışmalara ve bölünmelere yol açtı. Her ne kadar şimdilik Rusya-Ukrayna kriziyle bütünleşmiş gözükseler de bu durumun geçici olduğunun tüm dünya farkındadır. Çünkü ABD, Fransa'nın arkasından İngiltere'yle birlikte dünyayı şaşırtan bir iş çevirdi. Daha önce Fransa, Avustralya'ya nükleer denizaltı sağlama konusunda bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşma devam ederken ABD ve İngiltere, Avustralya ile anlaşarak nükleer denizaltıları ve daha fazlasını yapma sözünü verdi. Fransa birden oyun dışı kaldı. Bu durum Fransa kamuoyunu sarsarken Avrupa Birliğinden de sert tepkiler gecikmedi. Bu yaşanan süreç Batı medeniyetinin Anglosakson ve Kıta Avrupa'sı diye ikiye bölünmesi olarak da okunabilir. Zaten uzun yıllardır Anglosakson ittifakı olan Beş Göz istihbarat işbirliği devam etmektedir. Bu işbirliğinin daha da genişlediğini görüyoruz. İran'ın ya da Türkiye'nin nükleer altyapıya sahip olmasını istemeyen ABD, Avustralya'ya İngiltere ile bu gücü sağlıyordu. Anglosakson medeniyet ittifakı daha sıkı bir şekilde derinleşecektir. Batısızlık tartışması yapılan günlerde tek bir Batı medeniyeti profili artık toparlayıcı ya da tatmin edici olmayabilirdi. Trump döneminin karmaşık ve stratejisiz dış politika süreci devam ediyor diyebiliriz. Bugün Amerikan dış politika yapım süreci hiç olmadığı kadar kafası karışık gözükmekte ve gittikçe daha da fazla tahmin edilemez bir yapıya dönüşmektedir.[832] Biden, Obama'dan çok Trump'ın

832 Yuichi Hosoya, "Japonya'nın İndo-Pasifik Stratejisi ve Değişen Küresel Düzen", *Küresel Düzende Değişim*, Bahadır Pehlivantürk (Ed.), Orient Yayınları, Ankara, 2021, s.6.

veliahtı gibi davranıyor. Trump'ın getirdiği gümrük vergilerinin bir bölümünü kaldırmayan, yerli malı kullanımı için çağrı yapan, Çin'e sert, Rusya'ya saldırgan, NATO'ya alternatif ikili-üçlü-dörtlü ittifaklar yaratan bir lider olarak görülüyor. Bu süreçte Avustralya ve Birleşik Krallık ile Anglosakson ittifak olan AUKUS'u da kuran Biden olacaktı. Biden tarafından yine Hindistan, Japonya ve Avustralya ile QUAD adlı bir mekanizma hayata geçirildi.

ABD'de demokrasiler ve otokrasiler mücadelesi saçmalığı yapılırken diğer yandan Bush döneminden beri devam eden uluslararası anlaşmalara taraf olmama alışkanlığını masaya yatırmak gerekiyor. Uluslararası Ceza Mahkemesinden, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yasaklanması, BM Deniz Hukuku Sözleşmesinden, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye, Tüm Göçmenlerin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeden Personel Kara Mayınlarına Karşı Sözleşmeye kadar dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğunun imzaladığı bu temel uluslararası yasaları ve anlaşmaları imzalamayı ve onaylamayı reddeden bir Joe Biden Amerika'sı var. ABD'nin bu yasaları ve anlaşmaları imzalamamasına rağmen devamlı "kurallara dayalı uluslararası düzen" diyor. Oysa "kurallara dayalı uluslararası düzen" tanımlamasının kelimenin tam anlamıyla "uluslararası"lıkla hiç ilgisi ve alakası bulunmuyor. Çünkü uluslararası toplumun müzakere ettiği, üzerinde anlaşmaya vardığı ve imzaladığı bir durum söz konusu değil. Tam tersi ABD'nin yalnızca kendisinin yarattığı ve karar verdiği, tek taraflı icat edilmiş bir olgu var.[833] ABD bu tek taraflı icat ettiği kurum ve kuralları dahi değiştirmeye çalışıyor. Değiştiremediklerini de ihlal ettiği gibi yok sayıyordu. Birleşik Krallıktaki en saygın ve etkili yayınlardan *The New Statesman* şöyle yazıyordu: "Batısızlık Çağı başladı. Trump gitti ama Amerika geri dönemeyecek." Biden, Amerikan evinin yıkılan tuğlalarını yerine koymakla meşguldü. Yoksa Amerikan evini yeni tuğlalarla sağlamlaştırmıyordu. Dahası Biden döneminde eski başkan Trump'ın Florida'daki evine FBI tarafından baskın yapıldı. ABD tarihinde görülmeyen bu durum hem ülkede hem de dünyada şok etkisi yarattı. Hatta bu FBI baskını Trump'ın yeniden başkan olmasının önüne geçilmesi olarak yorumlandı. Trump taraftarları da bu süreçte ABD'nin bir üçüncü dünya ülkesi haline geldiğini belirttiler. Trump'ın Florida'daki evine düzenlenen baskın sonrasında Cumhuriyetçi Parti üyelerinin bazıla-

833 KJ Noh, "ABD Uluslararası Anlaşmalarla Alay Ediyor", *Turque Diplomatique*, Sayı 155, Yıl 13, Mart 2022, s.7.

rı FBI'a sert tepki göstererek, "FBI'yı yok edin","FBI'ın kaynaklarını kesin" şeklinde sosyal medya paylaşımlarında bulundu.[834]

ABD eski başkanı Trump'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı görevinde bulunan John Bolton 2000 yılında şöyle demişti: "BM Güvenlik Konseyi'ni bugün yeniden kursaydım, yalnızca tek bir daimi üye olmasını sağlardım, çünkü dünyadaki güç dağılımının gerçek yansıması budur." Peki, bu üye kim olurdu? "Amerika Birleşik Devletleri" diye yanıtlamıştı Bolton. Belki o zamanlar haklıydı.[835] Ancak bugün ABD başkanı olan Biden, New York'taki 77. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında, "BM Güvenlik Konseyinde hem daimi hem de geçici üye sayısının artırılmasını, Afrika, Latin Amerika ve Karayip ülkeleri için daimi üyelik fikrini uzun zamandır destekliyoruz" açıklamasında bulundu. İşte dünyanın son süreçte geldiği durum buydu. 20 yılda zihinlerin değişmesi yanında fiili dünya düzeni içinde değişimler başlıyordu. Bu süreçte ABD'nin de seçenekleri azalma gösterirken ulusal ve uluslararası siyasette tektonik durumlar çoğalıyordu. Başkan Biden, Rusya ile mücadelede birçok hayal kırıklığı yaşıyordu. Buna en güncel örnek olarak Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ve OPEC dışı bazı üretici ülkelerin ABD'nin istediği kararı almamaları verilebilir. OPEC kararı 23 ülkenin tarafından alınmış ABD ve AB'de hayal kırıklığı olarak yorumlanmış ve Putin'e destek olarak görülmüştü. Bu nedenle piyasaları rahatlamak için ABD'nin stratejik ham petrol rezervlerini piyasaya sürüldü. Ancak pek bir etki etmemesi yanında ABD'nin stratejik rezervlerindeki ham petrol oranı, 1984'ten bu zamana kadarki en düşük seviyeye düştü. Bu sırada ABD'de enflasyon 40 yılın zirvesini gördü. Washington merkezli bir Amerikan şirketi olan Gallup, yaptığı araştırmalarla yine gündem oldu. Gallup araştırma şirketi tarafından yapılan ankette, 2023 için ABD'lilerin yüzde 64'ü ABD'nin dünyadaki gücünün gerileyeceğine inanırken yüzde 73'ü Çin'in yükseleceğini söyledi. Uluslararası gelişmeler konusunda da ABD'li katılımcıların yüzde 85'i 2023'ün barışçıl olmaktan çok uluslararası anlaşmazlıklarla dolu bir yıl olacağını ifade etti.[836] ABD 2022 yılının Aralık ayında Ukrayna lideri Zelens-

834 Gülru Gezer, "ABD'de yaklaşan Kongre seçimleri ve bunun ABD demokrasisi için önemi", TEPAV, Kasım 2022, Erişim Tarihi: 10.12.2022. https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2022/notlar/abdde_yaklasan_kongre_secimleri_ve_bunun_abd_demokrasisi_icin_onemi.pdf

835 Prashad, *age.*, s.129.

836 Islam Doğru, "ABD'de düzenlenen ankete göre halk 2023 beklentilerinde karamsar", Anadolu Ajansı, 03.01.2023, Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdde-duzenlenen-ankete-gore-halk-2023-beklentilerinde-karamsar/2778958

ki'yi ağırladı. Zelenski, Beyaz Saray'ın ve Kongre'nin desteğine sahip olarak dünyada takip edildi. Fakat Zelenski ABD'de olmasına rağmen Amerikan ulusu onu sokaklarda, Beyaz Saray'ın önünde ya da Kongre önünde yüzbinlerce kişinin katılımıyla karşılamadı. Savaşın başladığı ilk günden beri Amerikan ulusu, Zelenski ve Ukrayna konusunda Amerikan hükümeti kadar tepki, hassasiyet ve destek göstermedi. Batı medyasında Zelenski bir kahraman olarak niteleniyor ama Amerika'da ve Avrupa'daki uluslarda bu kahramanlık nitelenmesinin karşılığı bulunmuyor.

2022 yılı sonunda Biden tarafından ABD-Afrika Liderler Zirvesi Washington'da düzenlendi. Yıllardır Afrika'yı görmeyen ABD şimdi Çin ve Rusya ile yarışında Afrika'ya yardım ve yatırım vaadinde bulundu. Bu yüzden bu zirvenin amacı Afrika'yı kalkındırmak değil sadece Çin ve Rusya etkisini sınırlandırmaktı. Başkan Biden, Afrikalı liderlerle baş başa bile görüşmedi. Çünkü onları hâlâ eşit görmeyen, onlara plan ve program sunmayan sadece para verme vaadinde bulunan bir Amerikan aklı vardı. ABD-Afrika ilişkileri başarısız geçmişiyle geleceğe de bir vizyon sunmuyordu. Aslında Hindistan, Brezilya ve Türkiye de bu süreçte gizli ajandanın rekabet edilen ülkeleriydi. ABD günümüzde önem vermediği ne kadar coğrafya, ulus ve medeniyet varsa onları partner olarak görmeye başladı. Pasifik Adalarından Afrika'ya Grönland'dan Latin Amerika'ya kadar ABD'nin yüzüne bakmadığı coğrafyalar ve insanlar birden Amerikalı liderler, kurumlar ve düşünce kuruluşları için vazgeçilmez oldu. Peki, sormak gerekiyor bunca yıldır ABD neredeydi? Bu arada Başkan Biden tarafından ABD tarihinin en büyük teşvik paketi imzalandı. Biden tarafından imzalanan Enflasyonu Düşürme Yasasıyla yerli üretimin desteklenmesi amaçlandı. Bu sebeple Amerikan devleti tarafından yatırımcılara ABD'de gerçekleşen ürünlere yönelik karşılıksız devlet desteği verilecekti. Dünyanın en büyük piyasa ekonomisinde tarihin en büyük devlet yardımı yapılırken bir de yerli üretime teşvik ediliyordu. Avrupa Birliğini endişeler sardı ve onlar da devlet yardımı programlarını konuşmaya başladı. Tartışmasız dünya değişiyor ve Batı dışı aktörler ulusal ve uluslararası sistemler üzerinde doğal bir etki yaratıyordu. Peki, ABD bu süreçte neye dönüşüyordu? Aslında ilginç bir şekilde Amerika'da krizler bir türlü bitmek bilmiyordu. Bu seferde ABD Temsilciler Meclisi'nde başkan seçiminde kriz yaşanıyordu. Bu durum da ABD Kongresi için 100 yılın en büyük kaosuydu. Başkan Biden da yaşanan bu kaos için utan verici ve Amerika için iyi bir görüntü olmadığını ifade etti. Son olarak da Amerikan Başkanı

Biden'ın eski kişisel ofisinde ve evinde devlete ait gizli belgeler bulundu. Biden eski başkan Trump'ı eleştirirken bugün kendisi de aynı duruma düştü ve ülke de yeni bir krizin fitilini ateşledi.

Birleşik Devletler cumhuriyet rejiminden hızla uzaklaşarak Beyaz Saray'ın ideolojik görüşleri doğrultusunda hareket eden Adalet Bakanlığına bağlı militarist polis ve silahlı kuvvetlerin yüksek teknoloji kullanımı destekli teknik takip olanaklarıyla yurttaşları siyasi görüşleri veya inançları nedeniyle hedefe koydukları bir ülkeydi. İdeal Amerikan Cumhuriyeti artık bir hayalden ibaretti.[837]

837 James Rickards, *Çöküşe Giden Yol*, (Çev.) Mert Akcanbaş, Destek Yayınları, İstanbul, 2020, s.310.

BÖLÜM 3

BRIC: YÜKSELEN GÜÇLER VEYA YÜKSELEN MEDENİYETLER

Günümüzde Amerikan etkisinin ebedi veya en azından ABD tarihi kadar eski olduğu izlenimi vardır. Oysa Birleşik Devletlerin bugünkü gücünün izlenilebilir kökenleri bulunmamaktadır. Yani ABD, tarihsel bir güç olmadığı gibi tarihsel gücü nedeniyle güçlüdür önermesi de gerçek değildir.[838] Öte yandan Çin, Rusya ve Hindistan gibi ülkelerin güçlerinin tarihsel izlenebilir kökenleri vardır. Bugün Batı, dünya nüfusunun sadece yüzde 12'sini oluşturuyor. Oysa "geriye kalanlar" dünya nüfusunun yüzde 88'ini oluşturmaktadır. Bu yüzden meşru, demokratik ve adil bir küresel düzen için eşit şekilde temsil gerekmektedir. Ancak Batılılar küresel nüfustaki paylarının değerinden daha fazla ses çıkarmakta ve küresel güç konusunda daha büyük pay sahibi olmakta ısrarcıdır. Bu durum da doğal olarak Batı ve geriye kalanlar arasında çelişki yaratmaktadır.[839] Bu çelişki yanında Birleşik Devletler liderliğinin doğası da hiç olmadığı kadar bir değişim içerisindedir. Bu değişimin sonucu olarak ABD'nin küresel liderliğinin sonuna şahit olmaktayız. Çünkü uluslararası politikada bugün ABD dahil takip edilecek kimse yoktur.[840] Bu durum sanırım sadece uluslararası politika içinde geçerli değildi. Sanat dünyasında bile artık bilinen hiçbir teoriyi ya da şehri izlemek, ona uymak zo-

838 Timothy M. Roberts, "Türk Bakış Açısından Amerikan Tarihi", *Doğu Batı*, Sayı 42, Ankara, Ekim 2007, s.103.

839 Mahbubani, *age.*, s.131.

840 Yuichi Hosoya, "Japonya'nın İndo-Pasifik Stratejisi ve Değişen Küresel Düzen", *Küresel Düzende Değişim*, Bahadır Pehlivantürk (Ed.), Orient Yayınları, Ankara, 2021, s.8-9.

runluluğu yoktur. New York, Londra, Paris ve Berlin sanat yapmak için uygun yerler olmasına rağmen hiçbiri yaratıcılığın kontrolünü elinde tutmuyorlar. Tarihte ilk kez, sanatçılar saydığımız büyük bir sanat merkezine taşınmak zorunda kalmadan kariyerlerini geliştirme şansına sahiptir.[841]

2001 yılında dev yatırım merkezi Goldman Sachs'ın Varlıklar Yönetimi bölümünün başkanı Jim O'Neill "gelişmekte olan ekonomilerle" ilgili oldukça tartışılan bir makale kaleme aldı. O'Neill bu makalesinde Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'den bahsetti ve onlara BRIC adını verdi. O'Neill, BRIC ülkelerinin varlıklarının hızla büyüdüğünü ve gelecekte en zengin G-7 ülkelerini geçeceğini savundu. Bu argüman o günlerde bu dört ülke başta olmak üzere birçok kişi tarafından kabul gördüğü gibi günümüzde de hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bu dört ülke BRIC ismini alarak gelişmekte olan ekonomik güçlerini jeopolitik güce dönüştürmek için 2009 yılından itibaren düzenli toplantılarda bir araya gelmeye başladılar. Toplantılar sonrası yapılan açıklamalarda ABD merkezli dünya sisteminin yerine bir alternatif oluşturmayı ele aldılar.[842] Özellikle 2008-2009 ABD merkezli global ekonomik kriz küresel ekonomide uzun vadeli ve yapısal bir değişimin önünü açtı. Bu durumda en çok BRIC için yeni fırsatlar doğurdu. Batı'da meydana gelen bu ekonomik kriz sırasında BRIC hükümetleri sadece ABD'deki faizli ipotek piyasasını değil, aynı zamanda Moody's kredi notları ve sözde tarafsız Londra piyasaları gibi küresel standartlar olarak kabul edilen Batılı kurumları yanlış yönetim ve zayıf düzenlemelerinden dolayı açıkça eleştirdiler.[843]

Jim O'Neill'a göre BRIC, dünya ekonomisinin yüzde 25'ine, dünya nüfusunun yüzde 40'ına, küresel ticaretin yüzde 15'inden fazlasına ve dünya yüzölçümünün yüzde 25'ine sahiptir. Dünya tahıl üretiminin yaklaşık yüzde 40'ını üretmekte olup maden rezervlerinin dünya üzerindeki yüzde 50'sinden fazlasını elinde bulundurmaktadır. Dünya iş gücünün yüzde 45'ini yine bu ülkeler oluşturmaktadır. Pandemiden önce BRIC ülkelerinin toplam GSYİH oranı yüzde 30'dan fazlaydı. Dünya ihracatının yüzde 18'i ve ithalatının yüzde 15'ini yine bu ülkeler yapmaktaydı. BRIC yapısı Güney Afrika'nın katılımı ile BRICS'e dönüştü ve bugün daha fazla ülkenin katılımının gerçekleştiği BRICS Plus ortaya çıktı. Fakat biz BRIC ülkelerine odaklanacağız.

841 Hicks, *age.*, s.13.

842 Immanuel Wallerstein, *Kaos ve Belirsizlik Çağdaş Dünya Sistemi Üzerine Düşünceler*, (Çev.)Özlem Şişman, Kopernik Kitap, İstanbul, 2018, s.13-14.

843 Cynthia Roberts, Leslie Elliott Armijo ve Saori N. Katada, *The BRICS and Collective Financial Statecraft*, Oxford University Press, New York, 2018, s.2-3.

Brezilya ve Rusya hammadde deposu iken Hindistan ve Çin üretim merkezidir. BRIC ülkelerinin döviz rezervleri 2000 yılında 500 milyar doları bulmazken 2021'de 5.000 trilyon doları geçti. Dünya döviz rezervlerinin neredeyse yüzde 50'si ellerindeydi. (Çin 3.588, Hindistan 643, Rusya 618, Brezilya 370 milyar dolar) Sonuçta döviz rezervinin bu kadar yüksek olması güçlü bir ekonomiye işaret ederken savaşlara ve krizlere karşı büyük bir koz olarak algılanmaktadır. Ayrıca ABD'nin doları silah olarak kullanmasının da önüne geçilmektedir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü'nün (UNCTAD) verilerine göre Afrika ihracatı içerisinde Avrupa Birliği'nin payı 2000 yılında yüzde 47'den 2011 yılında yüzde 33'e, ABD'nin payı ise yüzde 17'den yüzde 13'e geriledi. Buna karşılık Çin'in payı 2000 yılında yüzde 3.2'den 2011 yılında yüzde 13'e yükseldi. Aynı dönemde Hindistan'ın payı yüzde 2.8'den yüzde 6'ya, Brezilya'nın payı yüzde 2'den yüzde 3'e, Rusya'nın payı da yüzde 0.2'den yüzde 0.3'e yükseldi.[844] BRIC ülkelerinin bugüne kadarki dünya ekonomisine katkısı yüzde 50'yi geçti. Küresel Tedarik Zinciri istihdamının en yüksek olduğu ülkeler sırası ile Çin (yüzde 39.2), Hindistan (yüzde 16.8), Endonezya (yüzde 4.6), Rusya (yüzde 4.1) ve Brezilya (yüzde 4.1)'dır.[845]

BRIC ülkeleri teknoloji malları üretimi konusunda söz sahibi olurken rekabet gücü de her geçen yıl artış gösterdi. Bugün Çin, dünyanın fabrikası; Rusya, dünyanın enerji istasyonu; Hindistan, dünyanın destek ofisi ve Brezilya dünyanın çiftliği durumundadır. Bu dörtlü bulundukları yerlere Batılı reçeteleri uygulayarak değil, en iyi oldukları alanlarda uzmanlaşarak geldi. Çin; yarı iletkenler ve uydu üretimine geçmiş, Rusya; tarımda hızla ilerlemiş, Hindistan; çelik, üretim ve bioteknolojide lider ve Brezilya artık sanayi ve enerji ülkesi olmuştu. Bugün bu dört ülkeye yatırım yapmayanların, geleceği yakalamada başarısız olacağı kesindir.[846] Yerküremizde Nadir Toprak Elementleri olarak bilinen 17 adet element bulunuyor. Bu elementler teknolojiden, askeri endüstriye, sağlıktan, uydulara kadar birçok alanda kritik rol oynuyor. Nadir Toprak Elementlerinin üretiminin açık ara bir numarası Çin'dir. Onu sıra ile Brezilya, Vietnam, Rusya ve Hindistan takip ediyor. Dünya NTE rezervinde BRIC ülkeleri stratejik önemdedir. ABD bu elementlerin bu ülkelerde olmasından

844 Ergüç Ülker, *Yoksulluktan Umuda Afrika Ekonomisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s.99.

845 Birdal, *age.*, s.141.

846 Parag Khanna, *Dünya Nasıl Yönetilmeli*, (Çev.) Mert Akcanbaş, Destek Yayınevi, İstanbul, 2011, s.160.

dolayı oldukça endişelidir. Çünkü çip üretiminin hammaddesi Nadir Toprak Elementleridir. Aslında ABD 2000 yılında çip üretimi ve tasarımında dünyada bir numaraydı ve küresel üretimin yarısını tek başına karşılıyordu. Ancak bugünkü üretimi küresel arzın sadece yüzde 12'sini karşılamaktadır.[847] ABD çip üretiminde ve pazarında artık söz sahibi değilken NTE rezervlerinin Batı dışı yükselen aktörlerin elinde olması Amerikan karar alıcıları için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Tabii diğer ülkelerin de hızla çip üretim ve tasarım yatırımlarına ağırlık veren bir süreç içinde olduğunu unutmamak gerekiyor.

Dünyadaki ihracat paylarına bir göz attığımızda Kuzey Amerika 1953'te yüzde 24.8'den 2019'da yüzde 13.9'a geriledi. Asya 1953'de 13.4'den 2019'da yüzde 34 gibi yüksek seviyeye ulaştı. Aynı dönemde Asya'nın gayri safi hasılası içinde ticaretin payı yüzde 35'ten az iken yüzde 55'in üzerine çıktı. Güney-Güney ticareti 2000 yılında yüzde 7 dolayındayken 2016 yılında yüzde 18'e yükseldi.[848] Bu ülkeler yükselen ihracatçılar ve ithalatçılar olarak küresel ekonomi de yerini aldı. 2020 yılı itibarıyla G7 ülkelerinin dünya GSMH içindeki oranı 20 yıl öncesine göre yüzde 65'ten yüzde 45'e düştü. BRIC ülkelerinin oranı ise yüzde 7.7'den yüzde 30'lara yükseldi.[849] BRIC ülkelerinin 2000-2020 döneminde ekonomik büyüme oranları hem dünya ortalamasından hem de ABD ve Avrupa ülkelerinden oldukça yüksek bir performansa sahipti. New York merkezli Amerikan iş dünyası dergisi *Fortune*, dünyanın en büyük 500 şirketini açıkladı. 2022 Fortune Global 500 Şirket çizelgesinde 2001'de 10 olan Çinli şirket sayısı 2021'de 136'ya çıktı. Bu 136 şirkete Çin'in toprağı olan Tayvan'ın dokuz şirketi de eklendiğinde 145 şirketle Çin birinci sıradadır. ABD ise 124 şirketle ikinci sıradadır. ABD buradaki üstünlüğünü de Çin'e bırakmıştır. Ayrıca Çin dışındaki yükselen güçler olan Rusya'nın dört, Hindistan'ın dokuz ve Brezilya'nın yedi şirketi bu sıralamaya girdi. Böylece BRIC ülkelerinin toplamda 165 şirketi temsil ettiğini ABD'nin ise 124 şirkette kaldığını görmek gerekiyor.[850] Bugün dünyanın en büyük 500 şirketinin neredeyse üçte birine Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya ev sa-

847 Hasan Bögün, "Nadir Elementler, yarı iletkenler, Çin'in Taiwan adası, Güney Kore...", CRI Türk, 07.01.2023, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2023. https://criturk.com/nadir-elementler-yari-iletkenler-cinin-taiwan-adasi-guney-kore/

848 Zakaria, *age.*, s.168.

849 Bülent Güven, "Yeni Emperyalizm", *Star-Açık Görüş*, 5 Aralık 2021, Erişim Tarihi: 20.12.2021. https://www.star.com.tr/acik-gorus/yeni-emperyalizm-haber-1672505/,

850 Melih Baş, "Fortune Global 500 (2022)", *Aydınlık*, 15 Ağustos 2022, Erişim Tarihi: 29.11.2022. https://www.aydinlik.com.tr/koseyazisi/fortune-global-500-2022-332774

hipliği yapmaktadır. Bununla beraber küresel Ar-Ge harcamalarında ABD, yükselen güçlerin toplam Ar-Ge harcamalarının gerisindedir. Yine bu dört ülkenin kendi ulusal ödeme sistemleri bulunuyor. Çin UnionPay, Rusya MIR, Hindistan RuPay ve Brezilya Elo gibi ulusal ödeme sistemlerine sahipler. Toplam nüfusları 3 milyarı geçen bu dört ülkenin ortak bir ödeme sistemi kurma çalışmaları da devam ediyor.[851] Bugün yükselen güçler, ABD'nin dolar silahına karşı dolar dışında ulusal paraların kullanılmasını teşvik ediyor ve daha öngörülebilir bir para sistemi oluşturulmasında en güçlü oyunculardır. Dünya sadece ekonomik, askeri ya da kültürel alanda çok merkezli olmuyor. Doların tek para sistemi olduğu ekonomik sistemde gelecekte yerini daha fazla para birimine bırakacağı öngörülüyor. Çin, para birimi konusunda en büyük rakip olarak görülse de ileride Hindistan, Brezilya ve Rusya paraları da uluslararası kullanıma adaydır. Bu ülkeler Türkiye, Güney Afrika, Meksika, Endonezya, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile desteklenebilir durumdadır.

Pandemi öncesi ABD ve yükselen güçler arasındaki ortalama yaşam süresine de bir bakmak gerekiyor. ABD'nin 2001 yılındaki ortalama yaşam süresi 76.84 iken 2019 yılında 78.79'a çıktı. Oysa Rusya'nın 65.4'den 73.1'e, Hindistan'ın 62.9'dan 69.7'ye, Çin'in 71.7'den 76.9'a ve son olarak Brezilya'nın 70.52'den 75.9'a yükseldi. Bugün ise ABD'de ortalama ömür 76.1'e gerileyerek 2001 rakamlarına geri döndü. Bu ülkeler tüm sorunlarına rağmen vatandaşlarının yaşam sürelerini ABD'den kat kat artırmayı başardılar. ABD ise tüm zenginliğine rağmen vatandaşlarının yaşam sürelerini artırmada beklenen başarıyı sağlayamadı.

Son 20 yılda gösterilen bu ilerleme ve gelişme sonucu BRIC ülkeleri dev spor organizasyonlarına ev sahipliği yaptı. 2008 Çin'de Beijing Yaz Olimpiyat Oyunları, 2010 Hindistan'da İngiliz Milletler Topluluğu Oyunları, 2014 Rusya'da Soçi Kış Olimpiyat Oyunları, 2014 Brezilya'da FIFA Dünya Kupası, 2016 Brezilya'da Rio Yaz Olimpiyat Oyunları, 2018 Rusya'da FIFA Dünya Kupası, 2022 Çin'de Beijing Kış Olimpiyat Oyunları ve 2022 Brezilya'da Caxias Do Sul İşitme Engelliler Olimpiyat Oyunları düzenlendi. Bu küresel spor organizasyonlarının bu ülkelerde düzenlenmesi artan ekonomik ve siyasi güçlerinin yanında güven veren, sorumluluk alan ve dünyaya katkı sağlayan ülkeler olmalarından kaynaklanmaktadır. Tabii bu dev organizas-

851 Akdoğan Özkan, "BRICS'te ortak ödeme sistemi adımı", T24, 5 Aralık 2022, Erişim Tarihi: 10.12.2022. https://t24.com.tr/yazarlar/akdogan-ozkan/brics-te-ortak-odeme-sistemi-adimi,37711

yonlarla birlikte bu yükselen güçler itibarlarını daha da güçlendirdiler. Böylece ABD ve Batılı ülkelerin tekelinde olan spor organizasyonlarında Batı dışı güçlerin söz sahibi olması sağlanmış ve küresel politikalarda görünürlükleri ve etkileri de artmıştır.

ABD'nin gerilemesi ve yeni bir grup ülkenin ABD'nin yerini alma ihtimali üzerinden "yükselen güçler" tartışması gündeme geldi. Çeşitli ülkeler bu kategori içinde yorumlandı. Son yıllarda uluslararası ilişkiler literatürü "Amerika sonrası dünya" ve "yeni dünya düzeni" üzerinde yapılan çalışmalarla doldu ve çalışmaların odak noktası büyük oranda yeni düzendeki aktörler oldu.[852] BRIC ülkeleri yani günümüzün yükselen güçleri bir dönemin Almanya ve Japonya gibi yükselen güçlerinden oldukça farklıdır. Çünkü bu ülkeler bölgelerinde doğal bölgesel güçlerdir. Yükselen güçleri bazı örneklerle açıklamaya çalışacak olursak; yakalamış oldukları yüksek büyüme oranları, dev pazar kapasiteleri, genç ve aktif nüfus oranının oldukça yüksek olduğu, eğitimli iş güçlerinin sürekli olarak bir artış içinde olduğu ve gelir düzeylerinin gözle görülür oranda artışlar yaşandığı dikkat çekici noktalardır.[853] Bunlara ilaveten coğrafi büyüklükleri, ihtişamlı tarihleri, hammadde zenginlikleri, yüksek döviz rezervleri, dış yardımları, askeri yeterlilikleri, teknolojik ilerlemeleri, kültürel ağırlıkları ve istikrarlı politik yönetimleriyle ön plandadırlar. Bu nedenle Batılı liberal ama demokratik olmayan bu düzen içerisinde uyumlu ve daha çok katılımla sorumluluk isteyen güçlerdir.

BRIC ülkeleri küresel ateş gücü içerisinde ABD'den sonra en etkili askeri güçlerdir. Dahası her geçen gün askeri kapasitelerini hızla artırmaktadırlar. BRIC ülkelerinden Çin, Rusya ve Hindistan nükleer silahlara da sahiptir. Dünyanın en güçlü orduları sıralamasında ilk beşte ABD'den sonra ikinci Rusya, üçüncü Çin, dördüncü Hindistan ve 10. Brezilya gelmektedir. 2016 yılında hazırlanan Jeoekonomik Güç Endeksi sıralaması birinci Çin, ikinci ABD, üçüncü Hindistan, dördüncü Rusya, beşinci Brezilya şeklindedir.[854] Jeoekonomik güç potansiyeline sahip ilk beş ülke yine BRIC ve ABD tarafından oluşturuldu. Jeoekonomik Temel Endekste alan, nüfus, GSYİH, askeri personel ve doğumda yaşam beklentisi göstergeleri vardır. Küresel silah

852 Fahrettin Altun, *Küresel Belirsizlik Çağında İstikrarlaştırıcı Güç Türkiye*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2022, s.24.

853 Dilek Dulkadir, "Güç Geçiş Kuramı Çerçevesinde Yükselen Devletlerin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2020, s.72. Erişim Tarihi: 10.10.2021

854 Şükrü İnan ve Sema Gökçe Biber, "Ulusal Ekonomik Gücün Ölçülmesi: Jeoekonomik Güç Endeksi", *Avrasya Etüdleri*, Yıl:26 Sayı:57, 2020, s.64-65.

transferlerinde bu ülkeler gittikçe alanlarını genişletiyor. Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya savunma sanayinde dünyadaki yeni yükselen üretici güçlerdir. Birçok alanda kendini geliştiren BRIC ülkeleri arasında Birleşik Devletlere meydan okuyacak kapasiteye sahip şimdilik bir tek Çin gözüküyor. Ancak bu meydan okumayı yapan yalnızca Çin olmayacaktır. Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın da Çin'e benzer bir meydan okuma seçenekleri bulunmaktadır.[855] Birleşik Devletlerin söz konusu aktörlerin -askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere- ortaya çıkışlarını engellemeye çalıştığı ancak çoğu konuda olduğu gibi bu konuda başarılı olamadığı ortadadır.[856]

BRIC yapısını oluşturan aktörlerin hepsi kıta ölçekli medeniyet devletleridir. BRIC'in ekonomik, askeri ve teknolojik yükselişi ABD tarafından devamlı tehdit edilmektedir. ABD, potansiyel rakipler (Hindistan ve Brezilya) ve düşman olarak nitelenen (Çin ve Rusya) bir siyasal rejim ile sosyalist-kapitalist bir iktisadi başarı öyküsü ortaya koyan ve koymaya çalışan güçlerle karşı karşıyadır. ABD'li endüstriyel-askeri oligarklar ile finansal baronlar bugün Çinli teknoloji-imalat, Rus askeri-enerji, Hint bilişim teknolojileri ve Brezilyalı tarım devleriyle mücadele içindedir. Bu durum bize BRIC-ABD cephesinin sınırsız derecede geniş olduğunu gösteriyor. Bu sınırsız cepheye rağmen BRIC, Batı karşıtlığı demek değil, Batı'ya ilave ve alternatif bir dünya demektir. Çağımızda BRIC küresel bir fenomen haline geldi ve kontrolsüz, yıkıcı, ötekileştirici Amerikan gücüne set vurdu. ABD liderliğinde kurulmuş bütün uluslararası örgütlerin meşruiyeti bugün sorgulanır olmuştur. Bunun nedeni ABD'nin kendi kurduğu kurumları ve sistemi dikkate almayarak işlemez hale getirmesidir. ABD için Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan renkli devrimleriyle Arap Baharı başarısızlıkla sonuçlandı. Afganistan, Taliban'a bırakıldı ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkiler mesafeli ve sınırlı kaldı. Rusya ve Çin işbirliği tüm Asya'da en sağlam temelleri attı. Bu süreçte ABD için Asya tamamen kaybedildi. O yüzden Hindistan merkezli Hint-Pasifik stratejisine dönüldü. Bu yüzden dev Amerikan askeri gücü için söylenecek en kısa ve doğru söz, "görüntü var, ses yok" olabilir. Artık kartallar etkisiz ancak dev ejderhalar dünyanın hayranlığıyla uçuyor, kaplanlar tüm heybetiyle geri geldi, ayılar uykudan uyanarak kükremeye başladı ve sambacılar maça hazırlanıyor. Yükselen güçlerin tüm zaafları, eksiklikleri ve hataları bilinmektedir. Tüm bu ha-

855 Henry Kissinger, *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var Mı?*, (Çev.) Tayfun Evyapan, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2002, s.132.

856 Yeşiltaş ve Pirinççi, *age.*, s.47.

talara, eksikliklere ve zaaflara hatta ABD'ye rağmen birçok alanda gelişme ve vizyon ortaya konuldu. ABD ise dev avantajlarına ve kaynaklarına rağmen etkisiz ve vizyonsuz bir profil çizdi. Geçtiğimiz 20 yıl hem Amerikan liderliği hem Amerikan ulusu için bir başarısızlık dönemidir.

Küresel ekonominin lokomotifi artık Çin oldu. Teknolojik alanlarda olduğu gibi inovasyon sürecinde Çin ve Hindistan'ın ABD'yi geçtiği sektörler çoğalıyor. Rus askeri kompleksi ABD'den daha az harcamayla daha verimli silahlar üretiyor. Tabii ki yükselen güçler kültürel, teknolojik, ekonomik, askeri, diplomatik ve siyasi bir alternatiftir. Neticede alternatif modellerin yükselişi bu ülkelerle oluyor. Bunun yanında yükselen güçler alternatif demokrasi modelleriyle de ilginç bir yapıdır. BRIC ülkeleri demokrasiyi önemsiyor yalnız bir farkla o da kendi tarihsel, kültürel ve toplumsal gerçekliklerine göre bir bakış açısı geliştirerek. Yükselen güçlerle birlikte yeni bölgesel ve küresel çapta uluslararası kurum, kuruluş ve ittifaklar ortaya çıktı. G20, BRICS, ASEAN, APEC, MERCOSUR, Avrasya Ekonomik Birliği, Türk Devletler Teşkilatı, RCEP, Shanghai İşbirliği Örgütü, Afrika Birliği, Arap Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi örgütlerin dünyamızdaki yeri ve önemi her geçen gün artmaktadır. Bu dört ülke yoğun şekilde küresel yönetişime katkıda bulunmaktadır. BM, IMF, Dünya Bankası, NATO gibi örgütler sorgulandıkça ve etkisiz kaldıkça yeni oluşumlar artıyor. Çin ve Rusya, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden ikisidir. Hindistan ve Brezilya da Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeliği desteklenen iki ülkesidir. Hatta yarın BM Güvenlik Konseyi genişletilmesi kararı alındığında kapıları çalınacak ilk iki aktördür. Bunun yanında dünyanın en büyük ekonomilerinin buluştuğu G20 Zirvesine de 2023 yılında Hindistan ev sahipliği yaptı, 2024 yılında ise ev sahipliği sırası Brezilya'ya geldi.

BRIC ülkeleri ilk kez 2006 Eylül'ünde Birleşmiş Milletlerin 61. Genel Kurulunda Birinci Dışişleri Bakanları Toplantısı'nı yaparak bu hikâyeye başladılar. Dünya genelinde pozitif bir algıyla başlayan bu toplantılar bugünde bu pozitif algıyla sürmektedir. BRIC oluşumu dünya ekonomisinde ve küresel yönetişimde nereye oturduğuna, kendi şirketlerinin sermaye birikim stratejilerinin nasıl geliştiğine, ulusal politik dinamiklerin nasıl uyumlu olduğuna ve direniş ağlarının nasıl uyum sağladığına dair anlayışları güçlendirdiği gibi bunlara yanıt vermeye başlayan bir yapıya dönüştü.[857] Çin, Rusya,

857 Patrick Bond ve Ana Garcia, *BRICS: An Anti-Capitalist Critique*, AAKAR Books, Delhi, 2016, s.5.

Hindistan ve Brezilya dörtlüsünün nüfusu dünya nüfusunun yarısına yakındır. Bu nüfus gücüne sahip ülkelerin ekonomik gelişimi yanında bu ulusların tüm tercihleri dünyayı silahlardan daha çok etkileyecektir. Bizi her alanda etkileyecek bu değişim bu medeniyetlerin hareketlerine bağlı olacaktır. BRIC oluşumu Asya'dan Latin Amerika'ya dünyanın çok taraflı, çok medeniyetli, çok dinli, çok kültürlü ve en büyük, en çeşitli yapısıdır. BRIC ülkeleri kendi aralarında ekonomik, ticari, askeri, tarımsal, sağlık, güvenlik, bilim ve teknoloji alanında sıkı bir işbirliği içindedir. ABD ve Batılı ülkelerin tüm oyunlarına rağmen BRIC hâlâ birliğini korumaktadır. Önce Hindistan kopartılmak istendi. Sonrasında ise Brezilya'nın kopması için çabalayan Batılılar hayal kırıklığı yaşadı. Hayal kırıklığının etkisi ile BRIC ülkelerine karşı ABD ve AB daha meydan okuyucu bir tutum takındı.

Yükselen güçler BRIC örgütlenmesiyle evrensel bir formata kavuştu. BRIC gençlik örgütlenmeleri, sivil toplum kuruluşları ve iş çevrelerini bir araya getiriyor. Üniversiteler ağı hızla inşa ediliyor. BRIC ülkeleri gençlik zirveleri, film festivalleri, genç diplomatlar formu ve U-17 Futbol Turnuvası gibi etkinliklerde aralarındaki etkileşimi, güveni ve anlayışı toplumsal tabana yayma hedefindedirler. BRIC sanayi, dijital üretim, büyük veri, iklim değişikliği gibi konularda yine başat ülkelerdir. Onlar olmadan yeni bir dünya düzeni yaratılamaz. Dünyadaki en farklı ülkelerin, medeniyetlerin ve insanların ortak noktada buluşabileceğini gösteren dünyaya umut aşılayan bir oluşumdur. Hâlâ işbirliği için ortak hedeflere birlikte yürüyebilecek bir hayali taşımaktadır. BRIC, zengin çeşitliliğiyle değerlerin hayat bulduğu ortak menfaatler ve ortak vizyon üzerine kurulu bir mekanizmadır. Bu güçler altyapılarını, ekonomilerini, şehirleşmelerini, çevre düzenlemelerini, popüler kültürlerini ve askeri güçlerini inşa etmektedir. Bugün BRIC ülkeleri ABD ve Batılı ülkelerin hiçbir zaman yapmadığı bir fedakârlığı da yapıyor. 200 yıldır ABD ve Avrupa'nın yol açtığı iklim değişikliği felaketinde sorumluluk alıyor, iklim değişikliği konusunda dev yatırımlar yapıyorlar.

Çin'in yükselişi, Rusya'nın geri dönüşü, Hindistan'ın potansiyeli ve Brezilya'nın kapasitesi geleceği belirleyecek en önemli dört yapı taşıdır. Stratejik özerklik konusunda yükselen güçlerin baskılarını ve etkilerini artıran bir süreçte olduğu unutulmamalıdır. Kültürel, teknolojik ve askeri olarak da dikkatleri üzerine çeken ihmal

edilemez yeni güç merkezleri haline dönüşüyorlar.[858] 2020 yılının şubat ayında çok önemli bir toplantı yapıldı. Bu toplantı Almanya Münih'te 56'ncısı düzenlenen meşhur Münih Güvenlik Konferansıydı. Üç gün süren bu toplantının ana gündemi "Batısızlık" başlığını taşıdı. Bu toplantı Batının merkezinde ve Batılı ülkeler tarafından gerçekleştirildi. Aslında bu başlık iki şeyi ifade etmektedir. Birisi Batının Batısızlığı diğeri ise dünyanın Batısızlığıydı. 2020'de Batısızlık tartışılırken diğerlerinin yükselişi de toplantının gündemindeydi. Batı dışı aktörlerin yükselişi, varlıkları, gerçekliği artık su götürmezdi. En dikkate değer olan da bu toplantı ve bu başlık Çin ve Rusya gibi ülkeler tarafından icat edilmemişti. Avrupa Birliği Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell 2021 yılında yaptığı bir açıklamada bu durumu özetliyordu: "Batı'nın dünyayı yönetme kapasitesi zayıfladı. Eğer bundan sonra standartları belirleyen biz olmazsak, 21. yüzyılı yöneten biz olmayacağız. Korkarım ki bazı alanlarda standartları belirleme kapasitemizi kaybediyoruz."[859] 2019 yılında Avrupa Birliği'nin tek nükleer gücü olan Fransa'dan sarsıcı bir açıklama geldi. Fransa büyükelçilerine konuşan Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, "Batı'nın dünya üzerindeki hegemonyasının sonunu görüyoruz. Koşullar değişiyor" dedi. İngiltere'nin dış istihbarat teşkilatı MI6'nın şefi Richard Moore, 2022 yılına bir ay kala BBC Radio 4'e yaptığı açıklamada "Rusya ve Çin bizi geçiyor" itirafında bulundu. Rusya ve Çin'in yapay zekâ, kuantum bilgisayar programcılığı ve sentetik biyolojiye yatırım yaptığını ve bu alanlarda çok geliştiğini belirtti.[860] Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres de uluslararası düzenin yenilenmesi gerektiğini söyleyerek, "70 yıldan fazla süredir sözü geçen uluslar, uluslararası kurumlarda gerekli güç dengelerinin değişmesi için reformlara kafa yormayı reddetti" dedi. Guterres, "Eşitsizlik, ta en tepede başlıyor: Küresel kuruluşlarda. Eşitsizlikle mücadele reformla başlar" diye devam etti.[861] Son olarak Almanya Başbakanı Olaf Scholz da, 2022 yılının sonuna doğru Çin'e düzenlediği ziyaret öncesinde kaleme aldığı

858 Öğütçü, *age.*, s.166.

859 "AB Yüksek Temsilcisi Borrell: Batı'nın Dünyayı Yönetme Kapasitesi Zayıfladı", Anadolu Ajansı, 17 Kasım 2021, Erişim Tarihi: 25.12.2021. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-yuksek-temsilcisi-borrell-batinin-dunyayi-yonetme-kapasitesinin-zayifladigini-soyledi/2423820

860 "MI6: Çin ve Rusya Bizi Geçiyor.", SDE, 1 Aralık 2021, Erişim Tarihi: 27.12.2021. https://www.sde.org.tr/ortadogu/mi6-cin-ve-rusya-bizi-geciyor-haberi-24822

861 "BM Genel Sekreteri'nden yeni dünya düzeni çağrısı", Deutsche Welle Türkçe, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021. https://www.dw.com/tr/bm-genel-sekreterinden-yeni-dünya-düzeni-çağrısı/a-54228110

bir makalede, "Çok kutuplu bir dünyada yeni güç merkezleri ortaya çıkıyor ve hepsiyle ortaklıklar kurmayı ve ortaklıkları genişletmeyi hedefliyoruz" dedi.[862] ABD Genelkurmay Başkanı Mark A. Milley, bugün dünyada Batının iddia ettiği gibi bir değil, en az üç süper gücün olduğunu söyledi. Milley, "Artık en az üç süper gücün (ABD, Çin, Rusya) bulunduğu çok kutuplu bir uluslararası ortamda bulunduğumuz giderek daha açık hale geliyor" dedi. Bu açıklamalar bize ABD'nin ve müttefiklerinin dünyayı nasıl gördüğünü ve gelecek vizyonunu göstermiş oldu. Anlaşılan tarihin sonu gelmemişti. Sadece tarih başa dönüyordu.

Güç değişiminde bundan 500 yıl önce Asya'dan Avrupa'ya kayan denge daha sonra Avrupa'dan Atlantik'e geçmişti. Bugün ise güç değişimi başa dönüyor. Atlantik'ten Asya'ya güç geçişi hızla devam ediyor. Güç kayması beraberinde medeniyetsel bir kaymayı da gözler önüne sermektedir. BRIC sadece ekonomik, askeri, nüfus, coğrafi büyüklük demek değil, ayrıca dünya uygarlıklarının ve medeniyetlerinin güçlü temsilcisidir. Yükselen güçler dünyanın kadim medeniyetlerden olduğu gibi dünyanın kültürel merkezlerindendir. Bunlara "uygarlık devletleri" de diyebiliriz. ABD ve Avrupa'ya karşı bugün hem teorik hem pratik bir başkaldırış olduğu ortadadır. Aslında bu dayanışmanın tohumları çok önceden atılmıştı. 1966 yılında Üç Kıta Konferansı'nın (Asya-Afrika-Latin Amerika) özelliği, tamamen Batılı olmayan dünyadan, yani üç kıtadan temsilcileri bir araya getirmesi ve herhangi bir ülkenin yönlendirmesi dışında radikal bir antiemperyalist birlik olmasıydı. Bu üç kıtanın bir araya gelmesi o zamanlar için emperyalizm karşıtı mücadelenin resmen küreselleşmesine işaret etmekteydi. Ulusötesi bir oluşum olan Üç Kıtacılık/Trikontinentalizm o günler için bir devrimdi.[863] Günümüzde ise bu yapının 21. yüzyıl versiyonu BRIC platformuydu.

ABD liderliğindeki Batı hâkimiyetine dair geleneksel anlatıdan uzaklaşmak güncel meselelere yeni bir bakış açısı geliştirme şansı vermektedir. ABD ve Avrupa dışındaki bölgelere ağırlık veren bir bakış açısıyla uluslararası sistemdeki Batı hâkimiyetinin nispeten geçici olduğu tespitini yapabiliriz. Çok kutuplu küresel uluslararası düzen istisna değil tarihsel bir norm şeklini aldı. Hindistan ve Çin 21.

862 "Almanya'dan Çin'e mesaj: Ortaklıklar genişletmeyi düşünüyoruz", *Yeni Şafak*, 3 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 10.11.2022. https://www.yenisafak.com/dunya/almanyadan-cine-mesaj-ortakliklari-genisletmeyi-dusunuyoruz-3868116

863 Robert J. Young, *Postkolonyalizm*, (Çev.) Burcu Toksabay Köprülü ve Sertaç Şen, Matbu Kitap, Ankara, 2016, s.283.

yüzyılın en kudretli büyük güçleri olursa, bu çoğu açıdan 1700'lerdeki küresel düzene geri dönüş anlamı taşıyacaktır.[864] Tek kutuplu dünya artık son buldu ve yeni bir dünyanın doğuşuna tanıklık etmekteyiz. Birden çok gücün yer aldığı, gücün küresel ölçeğe yayıldığı çok kutuplu bir dünya ortaya çıkıyor. Buna karşı çıkmak, tarihin akışına karşı çıkmak demektir.[865] İşte bu nedenle uzun yıllardır tüm dünyanın Amerika'dan öğreneceği çok şey vardı, şimdi sıra Amerika Birleşik Devletlerine geldi.[866] Çünkü Batı dışı sistemlerin küresel düzeni etkileme kapasitesi ve potansiyeli hızla artıyor. ABD'nin stratejik ve ekonomik diyaloğu zamanla Hindistan, Brezilya, Güney Afrika gibi dünyanın yeni güçleriyle bir modele dönüşecektir.[867] Ünlü İngiliz Tarihçi Paul Kennedy, "Asya'nın yükselişini durdurmamız, artık kışın kar yağışını ve yazın sıcağını durdurmamız kadar imkansızdır" diyerek Asya'nın ve Brezilya'nın da dahil olduğu yeni ortaya çıkan BRIC ülkeleriyle farklı global dengelerin kurulduğunu itiraf etmekteydi.[868]

2017 yılında Hindistan lideri Narendra Modi yaptığı konuşmada BRIC/BRICS'in dününü, bugününü ve yarınını açıklıyordu: "Son 10 yılda BRICS'in ortaya çıkmasına ve kurulmasına ülkelerimizin liderlerinden iki nesil katkıda bulunmuştur. Bu süreçte kredi kazandık, büyümeyi teşvik ettik ve etki yarattık. Şimdi istikrar, sürdürebilir kalkınma ve refah aradığımız bir ortamda önümüzdeki 10 yıl çok daha önemlidir. BRICS liderliği de bu dönüşümde son derece önemli olacak. BRICS olarak bizler bu alanlarda gündemi belirleyebilirsek, dünya bu yılı 'Altın On Yıl' olarak adlandıracak."[869] Modi gelecek 10 yılın rotasını çizerken Batılı kuruluşlarda 2050 dünya ekonomisi sıralamasında 1. Çin, 2. Hindistan, 3. ABD, 5. Brezilya ve 6. Rusya olacağı öngörülmekteydi.

Bugün G7 tarih oldu, G3 boş bir hayal ve G2 beklemek durumundadır. Bu yüzden G-Sıfır'a hoş geldiniz.[870]

Şimdi yükselen güçleri veya BRIC ülkelerini tek tek ele alalım.

---

864 Sharman, *age.*, s.239.

865 Recep Tayyip Erdoğan, *Daha Adil Bir Dünya Mümkün*, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.131.

866 Zakaria, *age.*, s.60.

867 Clinton, *age.*, s.72.

868 Jan Nederveen Pieeterse, "Şarklı Globelleşme: Geçmişi ve Bugünü", *Doğu ve Batı'nın Ötesinde Asya ve Avrupa*, (Çev.)Firdevs Bulut), Gerard Delanty (Ed.), Matbu Kitap, Ankara, 2015, s.94-95.

869 Rachel S. Salzman, *Russia, BRICS and the Disruption of Global Order*, Georgetown University Press, Washington, 2019, s.118.

870 Ian Bremmer, *G-Sıfır*, (Çev.) Alev Kaynak, Final Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s.41.

BÖLÜM 4

ÇİN HALK CUMHURİYETİ

İnsanlık tarihinin kesintisiz 5000 yıllık dönemini kaplayan Çin tarihi günümüzün en merak edilen bölümlerindendir. Çin medeniyeti en eski medeniyetlerden biri olması yanında en iyi belgelenmiş medeniyetlerden biridir.[871] Çin medeniyetinin en önemli özelliği, bir başlangıcı yokmuş gibi bir görüntüye sahip olmasıdır. Tarihte sıradan bir ulus devletten ziyade sürekli doğal bir olgu gibi varlığını korumaktadır.[872] Çin tarihi pek çok kez içsavaş, başsız geçen ara dönemler ve kargaşanın hüküm sürdüğü dönemleri barındırır. Her çöküşten sonra Çin devleti doğanın değişmez kanunu gibi küllerinden yeniden doğmuştur.[873] Milattan Önce 4000-2700 yılları arasında devlet sistemi, evlenme, gıdaların hazırlanması ve giyim gibi bir kültürün temel unsurlarını icat eden ve halka öğreten Çin'de MÖ 3000 yılında bile hayranlık uyandıran derecede yüksek bir kültür seviyesine çıkaran akıllı imparatorlar vardı.[874] 1911'den hanedanlığın yıkılmasına kadar 557 imparator Çin tarihinden gelip geçti. Ejderha tahtına oturan bazı imparatorlar insancıl, aydın ve kültürlü kişilerdi, ama bazıları da zalim ve acımasızdı.[875] Ejderha Çinliler tarafından en kutsal ve en büyük hayvan olarak kabul görür. Binlerce yıl boyunca imparatorlar ejderhaya iktidar ve itibarın sembolü olarak bakmış, halk ise onu ahlak ve gücün sembolü olarak görmüştür. Bu yüzden

871 Gordon Kerr, *Kısa Çin Tarihi*, (Çev.) Şükrü Alpagut, Say Yayınları, İstanbul, 2021, s.7.
872 Henry Kissinger, *Çin*, (Çev.) Nalan Işık Çeper, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2015, s.25.
873 Kissinger, age., s.27.
874 Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1947, Ankara, s.11.
875 Kerr, *age.*, s.7.

Çin'in her yerinde ejderha figürü vardır. Çinliler çocuklarına isim verirken de "long" (ejderha) kelimesini tercih ederler. Dört ilah içinde en büyüğü olarak ejderha, Çin ulusunun sembolü olmuştur. Dünyanın her yerinde Çinliler kendileri için "ejderhanın torunu" ifadesini kullanır.[876]

Çin'de ilk insanları (Homo erectus) tam olarak tespit etmek zor olsa da arkeolojik çalışmalar bu konuda aydınlatıcı olmuştur. Beijing yakınlarında yapılan kazılarda bulunan ilk insan buluntularına "Beijing İnsanı" (Sinanthropus Beijingensis) adı verilmiştir. Bulunan kafatasları ve kemikler 700.000 yıl önce yaşamış olabileceğini gösteriyor. "Beijing İnsanı" olarak isimlendirilen bu insan varlığının avcılık yaptığı, yemek hazırladığı, ateş kullandığı, taş yonttuğu, ağaç budadığı tespit edilmiştir.[877] MÖ 7000'de Çin'de darı ve pirinç yetiştirilmeye başlandığı da bilinmektedir.[878] 5000 yıl önce Yangze Nehri Vadisi ve Sarı Nehir Vadisi arasında birçok kabile hayat sürüyordu. Bu bereketli topraklar zaman içinde daha fazla kabileye ev sahipliği yapmaya başladı. Kabilelerin sayısı çoğaldıkça toprak kavgaları baş gösterdi. Bu kavgalar zamanla savaşlara dönüştü. Tam 52 savaş sonunda kabilelerden güçlü olanın kralı bu karmaşaya son verdi. Tüm kabileleri kendi egemenliği altında toplayarak düzeni sağladı. Kazanılan zafer nedeniyle toprağı onurlandırdığı için kendisine "Sarı İmparator" adını verdi. Bu yüzden Çin ulusu efsanevi bir kişilik olan "Sarı İmparator"un soyundan geldiklerine inanır.[879]

Antik Çin tarihinde İmparatorluklar öncesi dönem ilk hanedanlar dönemi olarak kayıtlara geçer. Bu hanedanlıklar "Xia-Shang-Zhou" dönemi olarak biliniyor. Xia (Şia) hanedanı dönemine dair arkeolojik araştırmalar elimizdeki en güçlü veridir. Çünkü bu döneme ait yazılı kaynaklar bulunmamaktadır. Yazı, Shang hanedanlığına mal edilebilir. 3000 yıl önce Shang dönemi, günümüzün Çincesi kabul edilen bir yazı kullanmış olması sebebiyle oldukça değerlidir. Çünkü resmi yazışmalar kayda alınıyor ve tarihsel belgelendirmenin de ilk örnekleri oluşturuluyordu.[880] Shang hanedanlığı Çin medeniyetine birçok katkıda bulundu. Bunların en önemlileri kademeli devlet

876 Kai Wang, *Ana Hatlarıyla Çin Kültürü*, Sinolingua, İstanbul, 2014, s.200.
877 Kürşat Yıldırım, *Çin Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s.30.
878 Shobhit Mahajan, *İcatların Öyküsü*, (Çev.) Güner Nazlı Aral, Hep Kitap, İstanbul, 2018, s.7.
879 S. Can Yolaç, *Herkes İçin Çin Tarihi*, E Yayınları, İstanbul, 2020, s.23.
880 John Keay, *Çin Tarihi*, (Çev.) Neşe Kars Tayanç ve Dinç Tayanç, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011, s.51.

yönetimi, yazının icadı, bronz teknolojisiyle silahların geliştirilmesi ve savaş arabalarının kullanılmaya başlanmasıdır.[881] Ayrıca birçok müzik aletinin icadı Shang'ların eseriydi. Shang gökbilimcileri, Mars'la ve çeşitli kuyrukluyıldızlarla ilgili çalışmalarda bulundular.[882] Shang dönemi Çin kültürünün temellerini atsa da tarihçiler asıl Çin tarihinin ve ilk gerçek devletin Zhou'lar ile başladığını belirtirler. Zhou'lar devletçiliğin ve Çin kültürünün esasını inşa ettiler.[883] Zhou hanedanlığı döneminde büyük teknolojik atılımlar gerçekleşti. İlk defa büyük ölçekli sulama ve su kontrol projeleri inşa edildi. Demir üretimi yanında at biniciliği başladı ve geliştirildi. Zhou dönemiyle Çin yazı sistemi meydana getirildi.[884] Çin tarihindeki ilk büyük düşünür ve eğitimci olan Konfüçyüs bu dönemde yaşadı. Konfüçyüs, Ru düşünce okulunu kurdu. O geçmişteki kültür ve düşünceleri gözden geçirerek toplum, ahlak ve siyaset konularında özgün teori ve fikirler ortaya koydu.[885] Konfüçyüs döneminde bir barış dönemi yaşandı ve 300 yıl bu ortam devam etti. Bu dönemde barış ve güvenlik en önemli temalar oldu.[886] Konfüçyüs, Çin geleneksel tanımlamasına göre bir filozof, siyasi figür ve öğretmendi. Zhou hanedanı dönemi Çin kültürü açısından en ayırt edici özelliği, Çin medeniyetinin felsefi temellerinin inşa edilmesiydi.[887]

2500 yıldır Konfüçyüs'ün fikirleri sapasağlam durmaktadır.[888] Konfüçyüsçülük temelde imparator ile uyruk, ebeveyn ile evlat, karı ile koca, ağabey ile kardeş ve iki dost arasındaki yükümlülüklerin ahlaki davranışlara kılavuzluk ettiği bir ahlak sistemiydi. O yüzden Çinlilerin toplumsal uyumunun, boyun eğmeyle karıştırılmaması gerekir.[889] Yalnız şunu da söylemek gerekiyor ki Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük, Çin medeniyetinin temel bir unsuru olmasına karşın, Çin medeniyeti Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülüktan çok fazlası olduğu gibi Çin'i aşan siyasal bir varlıktı.[890] Bugün Konfüçyüsçülük, Çin ulu-

881 Yolaç, *age.*, s.36.
882 Kerr, *age.*, s.20.
883 Yıldırım, *age.*, s.47.
884 Yolaç, *age.*, s.47.
885 Ahmet Seyrek, *Çin Uygarlığı*, Maviçatı Yayınları, İstanbul, 2017, s.9.
886 Barış Adıbelli, *Pax Sinica / Çin'in Dünya Düzeni*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.33.
887 Yolaç, *age.*, s.41-49.
888 Keay, *age.*, s.73.
889 Richard E. Nisbett, *Düşüncenin Coğrafyası*, (Çev.) Gül Çağalı Güven, Varlık Yayınları, İstanbul, 2018, s.22-23.
890 Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev.)Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayın, İstanbul, 2006, s.55-56.

sunu birbirine bağlayan ve tarihlerine saygı duymalarını sağlayan ulusal bir semboldür. Konfüçyüsçü düşünce mirası Çin'de yeniden yükselişe geçmiştir. Çin ulusunun geçmişini ve bugününü anlayabilmek için Konfüçyüs ve öğretilerine vakıf olunması gerekmektedir.[891] Çünkü 2000 yılı aşkın bir süre Çin toplumunda egemen bir düşünce oldu. Baskın Konfüçyüsçü düşünce felsefi, siyasi ve etik alanında baş gösterse de iktisadi görüşlere de sahip oldu. Ama en önemlisi Konfüçyüs demokrattı: "Halkın sesi Tanrı'nın sesidir" esasını müdafaa etti. Onun başlıca esaslarından biri de herkesin birbirini sevmesi, herkesin kendi kadar başkalarını da düşünmesi anlayışıydı.[892] Genel olarak Konfüçyüsçülük, insan merkezliydi ve Hinduizm gibi hayatı daha fazla vurgulayan bir dünya görüşünü yansıtıyordu.[893] Konfüçyüsçülüğün özünü tek bir formülle ifade etmek istersek, onun toplulukta bir sivil düzen ile evren düzeni arasında işbirliği içinde olduğunu söylemek gerekiyor.[894] Konfüçyüsçülüğü güçlendirmeye çalışan Çinli filozof Mensiyüs, Konfüçyüs'ün yardımseverlik teorisini geliştirerek "Yardımsever Devlet" kavramını inşa etti. Buna göre devletten önce halka öncelik verilmesi gerektiği üzerinde duruldu. Etik açıdan ise Mensiyüs, "yardımseverlik" ve "doğruluk" kavramlarını Konfüçyüs fikirleriyle sistemleştirmeye çalışmıştır.[895] Hatta Mensiyüs, Konfüçyüs'ün hükümetin ana görevleri yalnızca "yeteri kadar asker" ve "yeteri kadar yiyecek" bulundurmak ile "zenginlik ve rütbe arayışı herkesin kalbinde vardır" düşüncelerini ekonomik manada geliştirmişti. Mensiyüs'ün iktisadi düşüncesi, bireysel çıkarları fazlasıyla dikkate almıştır. Bireylerin ülkenin temellerini oluşturduğunu ifade etmiştir. Bugün Profesör Shen Hong, Konfüçyüsçü serbest ekonomi düşüncesinin Avrupa'ya Batılı misyonerler tarafından taşındığını, böylece Quesnay, Tugot ve Smith gibi klasik iktisatçıların Çin'den esinlendiğini, başka bir deyişle modern Batı iktisadının temelinin Çin olduğunu ifade etmiştir.[896] Çin, eski dünyanın bir vergi devleti

---

891 Yolaç, *age*., s.65.

892 T.T.T. Cemiyeti, *Tarih 1*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.61.

893 Murphey ve Stapleton, *age*., s.107.

894 Rene Grousset, Çin Tarihi, (Çev.) İlhan Aslan, Post Yayınevi, İstanbul, 2023, s.29.

895 Wu Baosan, "Antik Çin'de Ekonominin Düşünce Tarihi Üzerine Çalışmaları ve Önemi Üzerine", *Antik Çin'in İktisadi Düşünce Tarihi*, (Çev.)Ahmet Can Ay, Cheng Lin, Terry Peach ve Wang Fang (Haz.), Albaraka Yayınları, İstanbul, 2021, s.82.

896 Ma Tao, "Serbest Ekonomi üzerine Konfüçyüsçü Düşünceler", *Antik Çin'in İktisadi Düşünce Tarihi*, (Çev.)Ahmet Can Ay, Cheng Lin, Terry Peach ve Wang Fang (Haz.), Albaraka Yayınları, İstanbul, 2021, s.213-226.

inşa edebilen ilk ülkeleri arasında yer alırken aynı zamanda imparatorluk kurma misyonunu üstlenen ilk toplumlardan biri oldu.[897]

Zhou hanedanlığı sonrası Çin, merkezi otoritenin kaybolduğu bir döneme girdi. Bu dönemde bölgesel beylerin birçoğu kendine "kral" ünvanı vermeye başladı. Bu krallar 148 devlet meydana getirdi. Zamanla 148 devlet arasındaki güçlü ve büyük devletler diğerlerini egemenlikleri altına aldı. MÖ. 3. yüzyılda yedi büyük devlet ortaya çıktı: Qin, Han, Wei, Zhou, Qi, Chu ve Yan. Bu yaşanan kanlı dönem Savaşan Devletler Dönemi olarak tarihe geçti.[898] Savaşan Devletler Dönemi ne kadar fetret dönemi gibi gözükse de birçok alanda ilerleme devam etti. Bu dönemden sonra bronz yerine demir silahlar üretildi. İnşaat işlerinde demir kullanılmaya başlandı. Gelişmiş sulama teknikleri sayesinde tarımsal verimlilik sağlandı. Ticaret yine bu dönemde gelişim gösterdi. Askeri taktiklerde değişikliğe gidildi ve bu dönemde askeri strateji uzmanı Sun Tzu, *Savaş Sanatı* adlı en eski askeri strateji eserini kaleme aldı. Bu eserin yanında *Yedi Askeri Klasik* de bu dönemde yazıldı. Ayrıca Konfüçyüzim, Taoizm, Mohizm ve Legalizm'in bulunduğu Yüz Düşünce Okulu da bu dönemde gelişme gösterdi. Düşünürler için "Yüz çiçeğin bir arada açtığı, yüz düşüncenin bir arada varlığını sürdürdüğü" bir ortamdı. Kültür ve düşünce açısından Çin, tarihteki ilk zirve noktasına yükseldi. Bu süreçte antik Çin kültürü savaşlardan hiç etkilenmedi ve gelişmeye devam etti.[899]

Savaşan Devletler Dönemi, Qin devletinin diğer altı devleti yok edip Çin'i tek bir çatı altında bütünleştirmesiyle sona erdi. Qin hanedanlığı dönemi reformlar dönemidir. Çin'i bugün anlamak için 2200 yıl önceki Qin Hanedanlığını çok iyi analiz etmemiz gerekiyor.[900] Bugün "Çin" diye isimlendirdiğimiz topraklardaki ilk birleşmeyi sağlayan Qin Hanedanı, inşa ettiği coğrafyaya adını verme başarısıyla taçlandırmıştı. Böylece "Qin" ("Chin/Çin" diye okunur) bizlere Çin'i sunmuştur.[901] Çin, MÖ. 221'de kurulan Qin Hanedanlığı zamanından Qing Hanedanlığı yönetimine karşı yapılan 1911 devrimine kadar toplam yedi güçlü hanedan tarafından yönetilecekti. Qin Hanedanlığı ilk Çin imparatorluk hanedanlığı oldu. Qin Hanedanlığı döneminde

---

897 Kent G. Deng, "Çin'deki Vergi Devletinin Devamı ve Etkinliği MÖ 700 - MS 1911", *Vergi Devletlerinin Yükselişi: Alternatif Bir Dünya Tarihi 1500-1914*, (Çev.) Nihan Bulut, Bartolom ê Yun-Casalilla, Patrick K. O'Brien ve Franciso Comin Comin (Ed.), Selenge Yayınları, İstanbul, 2022, s.419.

898 Kerr, *age.*, s.30.

899 Seyrek, *age.*, s.14-19.

900 Yolaç, *age.*, s.67.

901 Keay, *age.*, s.99.

ilk birleşik çokuluslu ve iktidarın merkezileştiği bir devlet kurulmuştu.[902] Qin Shi Huang Di (Çin'in Başlatıcı Muhteşem İmparatoru ya da Qin'in İlk İmparatoru) pek çok reform yaptı. Öncelikle feodalizmin kaldırılması ve merkezi bürokratik sisteme geçilmesi Çin tarihini çok fazla etkilemiştir. Öncelikle ülke çapında hukuki anlamda standardizasyon getirildi. Atamalar ve maaşlar yeniden düzenlendi. Ayrıcalıklı atamalar yapılması sonlandırıldı. Çin'de yazı reformu yapılarak Zhou yazısını temel alan tamamen yeni bir yazı sistemi geliştirildi. Bu yazı sistemi bugünkü Çin yazısına dönüşecek standart yazı sisteminin ilk adımıydı. Yine yol ve sur inşasında büyük ilerleme kaydedildi. Toplam uzunluğu 6.500 km olan üç şeritli ana yollar yapıldı. Hatta bu yollara uyumlu olacak şekilde, at arabası standartları bile belirlendi. Ölçü ve ağırlık birimleri ulusal bir standarda oturtuldu.[903]

Tüm bunların yanında Çin'de ülke çapında ilk defa nüfus sayımı yapıldı. Bu nüfus sayımı İngiltere'deki ilk sayımdan 1200 yıl önce yapılmıştı ve oldukça önemli bir olaydı.[904] Bugün Çin'deki pek çok ilçenin ismi, 2000 yıl önce Qin Hanedanlığı döneminde verildi. Çin Seddi'nin ilk duvarları yine bu dönemde örülmeye başlandı. Günümüzün dünya miraslarından sayılan Çin Seddi tek değildi. 20. yüzyılın en görkemli ve en büyük arkeolojik buluntusu yine Qin İmparatoru Qin Shi Huang'ın mezarında bulunan heykellerdi. MÖ. 210 yılından kalan 8.000'ini aşkın toprak asker ve yüzlerce at heykelleri imparatorun devasa ordusunun birebir kopyasını temsil etmekteydi. Bu toprak ordu ülkeyi birleştiren Qin Hanedanlığının adeta başarısını simgelemekteydi.[905] Bugün bu toprak ordu dünyanın 8. harikası olarak kabul ediliyor.[906] Bu yapılan reformlar neticesinde Qin Hanedanlığı güçlü bir imparatorluk şeklini aldı. Çağının ve dünyanın en güçlü imparatorluğu olarak ortaya çıktı. Dışta barış ilkesi ve içte silahsızlanmayı (özel silah mülkiyeti yasaklandı.) benimsemiş bir medeniyet ve büyük güç oldu. Bu güçlü imparatorluk MÖ. 206 yılı başında dağıldı. 18 krallığa bölünen ülke dört yıllık bir fetret dönemi yaşadı. Fetret dönemi sonrası Han Hanedanlığı dönemi Çin'de başladı.[907]

---

902 Liu Yingsheng, *Tarihi Kara İpek Yolu*, (Çev.) Aziz Erkan, Canut Yayınevi, İstanbul, 2021, s.7.
903 Yolaç, *age.*, s.73-75.
904 Kerr, *age.*, s.36.
905 Seyrek, *age.*, s.21-23.
906 *Çin Ansiklopedisi*, (Çev.)Tang Jiankun ve Ying Tingting, Tunca Arslan (Ed.), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2016, s.33.
907 Yolaç, *age.*, s.75-79.

Han Hanedanlığı 400 yılı aşkın Çin'i yönetecekti. Han hanedanı, imparatorluğu en uzun süre yöneten hanedanlardan biri olarak biliniyor. Bugün Çin'de bulunan 56 milliyetten biri, toplam nüfusun yüzde 92'sini oluşturan Han milliyetidir. Çin vatandaşlarının büyük bir bölümü kendine Hanren (Han milleti) demektedir. Dünyada yer alan her beş insandan biri Han milliyetinden diyebiliriz. Bu ismin alınmasının muhtemel nedeni Çin'de uzun süre Han Hanedanlığının egemen olmasıdır.[908] Han dönemi, Çin biliminin ve teknolojisinin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Demir eritmede yeni yöntemlerin kullanılması tarımda kullanılacak yeni aletlerin icat edilmesini sağladı. MÖ. 117'de demir üretimi, her biri binlerce endüstri işçisi çalıştıran 48 dökümhaneyle büyük bir devlet girişimi oldu. Üretim, MS 806 yılında 13.500 ton düzeyindeyken, 1078'de Sung dönemi içinde 125.000 tona yükseldi. Oysa Avrupa'da Endüstri Devriminin başlarında, 1788 yılında İngiltere'nin üretimi sadece 68.000 ton olacaktı.[909] Örneğin, MÖ 2. yüzyılda icat edilen çok borulu tohum ekme makinesi sıralı ekime olanak sağladı. Han Çinlileri, toprağı da aktaran ağır bıçaklı demir sabanı da icat etti. Hayvanların çektiği bu saban yalnızca bir kişi tarafından kontrol edilmekle birlikte tek bir günde 45 dönüm araziyi sürebiliyordu. Kâğıt ve porselen yine bu dönem icat edildi. Çinli astronomlar tarafından 1.600 adet güneş ve ay tutulması kaydedildi.[910] Aslında Çinliler at tasmasını da icat edenlerdi. Çinlilerin hidrolik mühendisliği, Romalı çağdaşlarınınki kadar etkileyici bir durumdaydı. Han hanedanlığı döneminde, Çin el sanatları dünyanın en gelişmişleriydi.[911] Pergeli bulmak onuru da yine Çinlilere aitti.[912]

Han dönemi Çin'de saray gökbilimcisi Zhang Heng gökküredeki yıldızların ve gezegenlerin hareketlerini üç boyutlu olarak gösteren çemberli küreyi icat etti. 100'den fazla takımyıldızındaki 2.500 kadar yıldızı ortaya çıkardı. Gan ve Shi'nın Gök Atlası sadece Çin'in değil, dünyanın ilk astronomik eserleri olarak bilinmektedir. Ayrıca Çinliler astronomi alanında diğer alanlara göre oldukça ilerideydiler. Pi sayısı için yeni bir formül ele alındı ve Çin takvimindeki yanlışlar dü-

908 Yolaç, *age.*, s.83.
909 James E. MacClellan III ve Harold Dorn, *Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji*, (Çev.) Haydar Yalçın, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2022, s.149.
910 McClellan III ve Dorn, *age.*, s.156.
911 Daniel R. Headrick, *Teknoloji Tarihi*, (Çev.) Beyza Akatürk, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2022, s.54-60.
912 V. Diakov ve S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi-1*, (Çev.) Özdemir İnce, Yordam Kitap, İstanbul, 2019, s.232.

zeltildi. Bununla yetinmeyen bu deha MS 132'de yüzlerce uzaklıktaki depremleri saptayabilen sismograf aletini de icat etti. Han dönemi, matematik alanında zirve yaptı. Dünyada ilk kez negatif sayılar bu dönemde kullanıldı. MS 1. yüzyıldan kalma bir kitap olan *Matematik Sanatı Üzerine Dokuz Bölüm* adlı yapıtta bu sayılar ilk kez görüldü. Bu kitap Çin'e ait bugüne kadar gelebilmiş en eski metinlerden biri olma özelliğini taşıyor. MÖ. 1. yüzyılda Jing Fang ilk müzik teorisyeni oldu. Hekim Hua Tuo cerrahi işlem sırasında anestezi uygulayan ilk kişi oldu. Yine gemilere yön vermek için kullanılan kıç dümeni de Han döneminin eseriydi.[913] Çinliler, usta kimyacılardı ve Çinliler kimya alanında o döneme göre çok ileri bir seviyedeydi. Mesela, alkol ve diğer maddeleri damıtabildiler ve çözeltilerden bakırı ayırıp çıkarabildiler.[914] Tüm bunların yanında Çinlilerin, ipekböceğini ilk kez kullanan insanlar olduğunu biliyoruz. Doğal ipek endüstrisi de eski Çin'e özgüydü.[915]

Çin'de milattan önce dev bir medeniyet kurulduğu görülmektedir. Sadece ipekböceği değil, bugün dünyada en önemli besin kaynaklarından olan tavuk ve domuz da ilk kez Çin'de evcilleştirildi.[916] Yine Çinliler sadece mükemmel sanatçılar değildi, aynı zamanda dünyadaki en yaratıcı ulustu. Kibriti, el arabasını, oyun kâğıdını, şemsiyeyi ve diş fırçasını büyük olasılıkla ilk Çinliler kullandı.[917] Antik mutfaklardan olan Çin mutfağı Han döneminde mutfak kültürü de olmak üzere birçok konuda Roma İmparatorluğu'yla benzeşiyordu. Han döneminde Çin'de Roma İmparatorluğunda olduğu gibi buğday kullanılıyordu. Çin mutfağında Roma imparatorluk mutfağında olduğu gibi çeşitli aromalar bulunuyordu. Çinliler balık sosu yerine farklı mayalar kullanarak yeni ürünler geliştiriyorlardı. İki devlet arasında o dönemde gıda teknolojisi alanında benzerlikler vardı.[918] Bu benzerliklerin yanında Roma İmparatorluğu Çin'e elçi de gönderdi.[919] Sonuçta Çin büyük bir tarım imparatorluğu olarak ihtiyaç

913 Kerr, *age.*, s.42-43-44.

914 William Bynum, *Bilimin Kısa Tarihi*, (Çev.) Tufan Göbekçin, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2019, s.19.

915 Liu Yingsheng, *age.*, s.15.

916 Yahya Alameşe, "Doğu Asya Tarihi", *Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 2-3*, İsmail Ermağan, Mehmet Özay, Zerrin Keyvan (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s.4.

917 James C. Davis, *İnsanın Hikâyesi*, (Çev.) Barış Bıçakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.79.

918 Rachel Laudan, *İmparatorluklar ve Mutfaklar*, (Çev.) Ramazan Kılınç, Monografi Yayınları, İstanbul, 2022, s.107.

919 Mütercimler, *age.*, s.16.

duyduğu şeylerin çoğunu üreten bir ülkeydi. Ayrıca Çin'deki tarım (Hindistan'da ve Asya'nın diğer birçok bölgesinde olduğu gibi) oldukça üretken bir seviyedeydi.[920] Bu arada çay sever biri olarak şunu da ekleyeyim: Çayı ilk yetiştiren, işleyen ve içilecek kıvama getiren de eski komşumuz Çinlilerdi.[921]

MÖ 121 yılında Konfüçyüs Okulu devlet desteği aldı. Hemen ardından Konfüçyüsçülüğün resmi imparatorluk ideolojisi ve devlet geleneği olduğu ilan edildi. Konfüçyüsçü okulların sayısı arttı. Budizm'in de bu dönemde Çin'e girdiği düşünülmektedir. Han dönemi devlet memuru sınavları başlangıç niteliği taşımaktadır. 1905 yılına kadar sürekli bir gelişim gösteren sınav sistemi nedeniyle Çin, Batılılar tarafından sıklıkla "Konfüçyüsçü Çin" olarak anılacaktı.[922] MS 5 yılında, merkezi ve yerel hükümetlerde hizmet veren sadece bürokrat sayısının 130.000'in üzerinde olduğu düşünülmektedir.[923] Konfüçyüs metinleri okutan ve bürokrat yetiştiren bu eğitim sistemi, öğrenci sayısı 30.000 civarında olan bir imparatorluk üniversitesiyle desteklenerek öğrencilere entelektüel ya da siyasi özgürlük ideali katıyordu.[924] Anlaşılacağı üzere bürokrasi Çin'de çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Bu bürokratik yönetimle devlet ilk olarak Çin'e geldi diyebiliriz.[925] Bununla beraber yetiştirilen bürokratlar sıradan bir memur olmaktan daha öteydi. Bunlar, hükümeti ve izlediği politikaları eleştirme hakkını korumakla birlikte, saray çevresinin savurganlığından da şikâyet ediyorlardı.[926] Han bürokrasisi üzerinde yapılan yeni çalışmalara göre bürokrasi açısından Çin İmparatorluğu "dünyada bugüne kadar görülmüş en etkileyici hükümet şekline sahipti."[927] Konfüçyüsçülük sadece bürokratik bir yapı inşa etmeden de öteydi. Çünkü Konfüçyüsçülük, dünyayla çatışmayı en aza indirgeyen rasyonel bir ahlak sistemiydi. Dünyayı, muhtemelen tüm dünyaların en iyisi olarak görmüştür; ayrıca Konfüçyüsçülükta insan doğası ahlaki açıdan iyi olmaya meyilli bir felsefeye sahiptir. Bu Konfüçyüsçü rasyonalizm anlayışı, dünyanın dönüştürülmesini

920 Marks, *age.*, s.165.
921 Yinke, *age.*, s.73.
922 Yolaç, *age.*, s.90.
923 Keay, *age.*, s.148.
924 Kaya, *age.*, s.453.
925 David Stasavage, *Demokrasinin Gerilemesi ve Yükselişi: Antik Dönemden Günümüze Uzanan Küresel Bir Tarih*, (Çev.) Selim Sezer, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2022, s.30-31.
926 Kerr, *age.*, s.42.
927 Keay, *age.*, s.147.

değil, dünyaya rasyonel olarak uyum sağlanmasını ortaya koyar.[928] Hatta Çinli astronomlara göre medeni, kültürlü insanlar, her şeyin kendi tabiatına uygun bir biçimde geri kalanlarla denge içinde hareket ettiği kozmik düzenle uyum içinde olanlardı.[929] Çin'de önem sırası zamanla değişen pek çok fikir ve görüş hayat buldu; çünkü Çin çok dinamik bir topluma ve ekonomiye sahipti.[930]

Han Hanedanlığının yıkılmasıyla Çin'de karışıklık yeniden baş gösterdi, çok devletli bir döneme girildi. Çin'in yeniden birleşmesi 400 yıla yakın sürdü. Bu dönemde barış ortamının sağlanamaması, savaş ağalarının yağmalamaları, insanların öldürülmesi sonucu nüfus üçte bir oranında azaldı.[931] Bu karmaşadan sonra Sui Hanedanı 589 yılında Kuzey ve Güney Çin'i birleştirerek hızlı bir toparlanma ve birleşik bir imparatorluk haline gelme sürecinin "geçiş dönemi" olarak görüldü. Sui Hanedanı dönemi yapılan faaliyetler kendinden çok, onu takip eden Tang Hanedanı'na yararlı olacaktı.[932] Zorlu ve kanlı bir döneme rağmen heyecan verici birçok ilerleme Çin tarihindeki yerini aldı. Bu dönemde, önemli bir ansiklopedi hazırlandı. Ayrıca Çin suyollarının coğrafyası elde edildi. Avrupa'da, 1170-1250 yılları arasında el arabası kullanılmadı. Oysa Çinliler 2. yüzyıldan beri tek tekerlekli arabalara sahipti ve böyle bir araçtan ilk kez MÖ. 30'da söz edilmekteydi.[933] Çin tarihinin en önemli projelerinden olan Sarı Nehir ile Yangze Nehrini birbirine bağlayacak bu devasa proje 2700 km uzunluğundaki bir suyoluydu. Büyük Kanal, Çin Seddi'nden sonra, Çin tarihinde başarılmış olan en büyük projeydi.[934] Büyük Kanal'ın açılması önemli derecede ekonomik ve kültürel bir gelişme sağladı. Ülke birliğini tesis etmede oldukça yararlı oldu.[935] Su mühendisliği, Çin medeniyetinin üzerinde yükseldiği temel teknolojilerden birini oluşturdu.[936] Görülüyor ki Çin tarihinde Çin ulusunun başardığı dev projeler bugünkü Kuşak ve Yol İnisiyatifinin referansıydı.

Sui Hanedanlığı son bulurken 618 yılında Tang Hanedanlığı kuruldu. Tang Hanedanlığını kuran Li Yuan, Sui Hanedanlığında bugünkü Shanxi bölgesinin valisi görevindeydi. Ayrıca Tang soylu-

928 Michael Curtis, *Şarkiyatçılık ve İslam*, (Çev.) Mehtap Çakır, Matbu Kitap, İstanbul, 2015, s.420-425.
929 Laudan, *age.*, s.149.
930 Ponting, *age.*, s.181.
931 Yıldırım, *age.*, s.93-94.
932 Yolaç, *age.*, s.128-129.
933 Kerr, *age.*, s.58-59.
934 Yolaç, *age.*, s.131-133.
935 Yıldırım, *age.*, s.135.
936 McClellan III ve Dorn, *age.*, s.147.

larının dikkate değer bir kısmı Çinli değil, Türk kökenliydi.[937] Şu bilinmeli ki Tang Hanedanı, Çin'i, dünyanın en güçlü imparatorluğu yapacak her türlü mirası Sui Hanedanından devraldı. Yönetim sistemi, Han dönemindeki gibi, "Konfüçyüsçü devlet ideolojisi ile kanuncu devlet yapısını" birleştirdi.[938] Tang Hanedanlığı 624 yılında devlet teşkilatlanmasını yeniden yapılandırdı. Toplamda üç sekreterlik ve altı bakanlık vardı. Bunlar Saray Sekreterliği, Saray Kapısı Sekreterliği ve İmparatorluk Sekreterliği yanında Kamu Personeli Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Törenler Bakanlığı, Savaş Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Çalışma Bakanlığından oluştu.[939] İlk ve tek kadın imparator Tang Hanedanlığı döneminde oldu. İmparatoriçe Wu Zetian, "resmi olarak" tahta çıkmış olan, yani imparatoriçe statüsünü elde etmiş Çin tarihindeki tek kadındır. Ayrıca bu durum dönemin kadınlarına verilen haklarla da ilişkilidir.[940] Bu arada imparatorlar ya da imparatoriçeler herhangi bir kanunla sınırlanmadıkları gibi onları denetleyen bir mekanizma da yoktu. Ama bu onların başına buyruk oldukları anlamına gelmiyordu. Öncelikle bakanlar imparatorun kararını eleştirebilir ve çekincelerini dile getirebilirdi. Yine karşı çıktıkları anda irade ellerinden alınabilirdi. Konfüçyüsçü anlayışta, kararlara mutlaka uyulması gerektiği kadar, yapıcı eleştiri ve kınamalara da yer vardı. Konfüçyüs yükselmekte olan öğrencisine "Size doğru gelmiyorsa, karşı çıkıp uyarın," öğüdünde bulunmuştu.[941] Çin, bir kişinin keyfine göre değil, kanunlar tarafından yönetilen bir ülkeydi. Roma'daki Papa'nın Çin'deki imparatordan daha despot olduğu kesindi. Ayrıca Papa yanılmazdı oysa Çin İmparatoru'nun böyle bir iddiası olmadığı gibi Çin imparatorları istilacı olarak tanımlanamazdı.[942] Devlet işlerinde büyük bir açıklık egemen olduğu gibi memurlar imparatorluk konseyine rapor verirlerdi ve imparatorun kararları saray gazetesinde yayımlanacak bir düzene sahipti. Bunun yanında Çinliler arasında imparator dışında önde gelen hiçbir soyluluk, hiçbir sınıf bulunmuyordu.[943] Çin İmparatoru da ne yargıç ne generaldi; O Cennet'in Oğlu'ydu ve barış insanıydı. Egemenliği altındaki cennet

937 Yıldırım, *age.*, s.139-140.
938 Yolaç, *age.*, s.134.
939 Yıldırım, *age.*, s.158.
940 Yolaç, *age.*, s.140.
941 Keay, *age.*, s.244.
942 Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, (Çev.) Fehmi Baldaş, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2014, s.31.
943 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Tarih Felsefesi 2*, (Çev.) Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 2011, s.20-22.

ile dünya arasındaki uyumun sembolüydü.[944] 670 yılında Çin'de yaşayan İranlı bir tüccarın mahkeme kayıtlarındaki ifadesi Çin hukuku konusunda aydınlatıcı olabilir. İranlı, merhum erkek kardeşine ait 275 top ipeği alabilmek için mahkemeye başvurmuş. İfadesinde, ipekleri Çinli ortağına verdikten sonra, kardeşinin iki deve, dört sığır ve bir eşekle çölde çıktığı iş yolculuğunda kaybolduğunu ve öldüğünü düşündüğünü söylemiştir. Mahkeme, kardeşinin sağ kalan varisi olarak İranlının ipeği almaya hakkı olduğuna karar vermiştir.[945] İşte 2000 yıl önce de kanun ve hukuk Çin için önemliydi.

İmparatoriçe Wu devlet memurluğu sınavlarında reformlarda bulundu. En önemli reformu "adayların tavsiyeyle belirli bir sosyal sınıftan gelme kısıtlamalarının kaldırılmasını" sağlamasıydı. Bu sayede artık basit bir köylünün çocuğu da, sınavlarda başarılı olması halinde, devlet kademelerinde yükselme şansına sahip oldu.[946] Tang Hanedanlığı toprak mülkiyeti ve paylaşımında kendinden önceki hanedanlardan beri yürürlükte olan eşit tarla sistemini daha da güçlendirdi. Bu sisteme göre devlet arazilerin sahibiydi ama bu arazileri bireysel ailelere tahsis ediyordu. Köleler dahil herkes arazi edinme hakkına sahipti. Çin'de kölelik genelde ev işleriyle sınırlanmış, hiçbir zaman Batı'nın çiftlik ekonomisindeki sistematik emek sömürüsü seviyesinde olmamıştır.[947] Arazi sahibi ölürse devlet araziyi yeniden tahsis etmekteydi. Bu sistemin amacı, her arazi parçasının kullanılmasının yanında herkesin geçimini sağlamasını güvence altına almak ile kudretli ailelerce geniş toprak sahiplerinin oluşmasını önlemekti. Ayrıca Tang Hanedanı, Sui Hanedanı tarafından hazırlanmış olan kanunnameyi esas aldı. Bugüne ulaşan en eski kanunname, uzun bir suç listesini ayrıntılı olarak sıralayan 500 maddeyi barındırmaktadır.[948] Bu yazılı kanunun kâğıt üzerine geçirildiğini de unutmayın. Ayrıca Çin'in kâğıt yapım tekniği Vietnam ve Kore'ye taşındı. Ardından 7. yüzyılda Japonya, 8. yüzyılda Arap ülkeleri, 12. yüzyılın ortalarında Avrupa ve 400 yıl sonra da Güney Amerika kâğıtla tanıştı. Çin, MÖ. 2. yüzyıldan 18. yüzyıla gelene kadar 2000 yılda, bilginin kaydedilmesinde, yayılmasında ve kültürel birikimin aktarılmasında dünyada lider konumda bulunuyordu.[949] Defter tutma alışkanlı-

944 Jerry Toner, *Antik Dünya,* (Çev.) Arzu Akgün, Domingo, İstanbul, 2019, s.112.
945 Valerie Hansen, *İpek Yolu,* (Çev.) İlkem Topal, Nora Kitap, İstanbul, 2021, s. 25.
946 Yolaç, *age.,* s.142.
947 Kleinschmidt, *age.,* s.92.
948 Kerr, *age.,* s.60-61.
949 Deng Yinke, *Antik Çin'de Buluşlar*, (Çev.) Erdem Ergen, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s.35.

ğında Çinliler de şaşırtıcı derecede ilerleme göstermişti. Çünkü Çin ekonomisi muhasebeye ihtiyaç duymaktaydı. Aslında Han ve Tang hanedanlıkları kadar erken dönemlerden beri "kira defterleri, vergi kayıtları, tüccarlara ait satış defterleri ve tapınaklara ait mali kayıtlar mevcuttu." Hane düzeyindeyse kadın eşler 5. yüzyıldan beri "ev muhasebesi" ile ilgileniyordu.[950]

Tang Hanedanı dönemi Çin'in "Altın Çağı" olarak kabul edilir. Başkent Chang'an (bugünkü Xi'an) İpek Yolu'nun başlangıç şehridir. Başkent, yabancı milletlerden ticaret yapmak amacıyla gelenler doluydu. Çin'in başkenti o yıllarda dünyanın en büyük, en zengin, en canlı ve en kozmopolit kentiydi. Tang Hanedanı toleranslı ve hoşgörülü bir yönetim yapısına sahipti. Tüccarlar, seyyahlar, hacılar, Budist rahipleri sürgün edilen Yahudi ve Hıristiyanlar, bu güvenli ve zengin şehre yerleşti. Buraya yerleşenler kendi cemaatlerini ve mahallerini kurdu. Herkesin dinini yaşama özgürlüğü vardı. Şehrin her yanında her dinin ibadethanesi bulunuyordu. Tüm bu gelişmeler sonucu Chang'an 1 milyona ulaşan nüfusuyla dünyanın en büyük kenti oldu. Başkente gelen yabancı milletlerden insanlar Çinlilerle evlenebilirdi. Çoğu Müslüman erkek Çinli kadınlarla evlendi ve bu evlilikten doğan çocuklar da Müslüman kültürüyle büyütüldü. Tang Hanedanı döneminin açık fikirliliği sayesinde, geleneksel Çin kültürünün diğer kültürlerle etkileşim içinde geliştiğini ve zenginleştiğini söyleyebiliriz. Yine bu dönemde Çin sanatı zirve dönemine çıktı. Hanedanlık sanatın en büyük destekçisi oldu. 8. yüzyılda saray sanatçılarının sayısı 10.000'e yakındı. Bu dönemde kaligrafi ve özellikle şiir büyük bir ilerleme yaşadı. Ayrıca Orta Asya'dan gelen müzisyenler oldukça popülerlik kazandı. 7. yüzyılda atlı polo Çin'e girdi ve çok popüler bir oyun oldu.[951] Çinliler, dünyanın dört bir tarafından gelen kültürlere açıktılar; sanatta, müzikte ve modada, hatta inandıkları Budist dinindeki yeni etkileri bile özümsemekten memnundular.[952] Halife Ömer döneminde Araplar, Çin imparatorluğuyla ilişkiler kurmaya başladı. Tarihi kayıtlarda Arapların Tang Hanedanlığı döneminde elçiler göndermeye başladığı ifade edilir.[953] Çin'deki Tang hanedanı döneminde kültürler arası ticaret Bağdat'taki Abbasi Halifeliği ile M.S. 7. ve 8. yüzyıllara kadar gelişimini devam ettirdi.[954]

---

950 Jack Goody, *Batıdaki Doğu,* (Çev.) Burhan Mert Angılı ve İsmail Mert Bezgin, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2022, s.117.

951 Yolaç, *age.*, s.135-138.

952 Kerr, *age.*, s.59.

953 Liu Yingsheng, *age.*, s.241.

954 Philip D. Curtin, *Dünya Tarihinde Ticaret*, (Çev.) Şaban Bıyıklı, Küre Yayınları, İstanbul, 2021, s.122.

Çin'in Altın Döneminde komşu ülkeler başkent Chang'an'da elçilikler açtılar. Vietnamlılar, Japonlar ve Koreliler gibi uzun bir geçmişe sahip olan toplumlar bile, Çin'den öğrenmek arzusundaydı. Başkent Chang'an kopyalanarak Japon antik başkenti Kyoto şehri kuruldu. Yine Japonlar Çin'den Budizmi öğrendi. Çin yazı sistemi Tang döneminde çevre ülkeler tarafından öğrenildi ve uygulamaya koyuldu. Vietnam, Japonya ve Kore'de Konfüçyüsçü düşünce, edebi Çince ve yazı sistemi ile Çin Budizmi'nin benimsenmesi sonucu Doğu Asya'da ortak bir kültür havzası yarattı.[955] Bu durum komşularına örnek olan bir Çin olduğunu göstermektedir.[956] Japonya'da Nara kenti 710'da kurulduğunda şehir planı meşhur Çin başkenti Hsi-an'ın planından kopya edildi. Şehirde her şey Çin modasına göre dizayn edilmişti. Japon aydınlar artık Çince konuşmaya başlamış ve Çin ihtişamı oralara bile uzanmıştı. Saray ve hükümet dairelerindeki metinler tamamen Çince yazılmaktaydı. Soylu aileler Çince öğreniyor, boş vakitlerinde Çince klasik kitaplar okunurken Çin üslubunda şiirler yazılıyordu.[957] Japon ahlakının, edebi ve sanatsal zevkinin oluşumunu ve Japon Budist anlayış tarzının ortaya çıkışını her uygarlıktan daha çok etkileyen Çin uygarlığı oldu. O nedenle Japonya'nın, Çin kültürüne çok şey borçlu olduğu kesindir.[958] Unutmayalım ki Çin'in uygarlık birikimi kesinlikle görmezden gelinemez.[959] Çin medeniyetinin Asya ulusları içinde sahip olduğu yer, Grek medeniyetinin Avrupa için oynadığı rolle kıyaslanabilir. Çin'in sanat, felsefe, edebiyat ve tekniği, Vietnam, Kore, Moğolistan, Japonya için bir model oldu. Doğu Asya'nın edebiyatında, bilimsel kitaplarında ve diplomatik metinlerinde son zamanlara kadar Çin yazısı kullanıldı.[960] Tang Hanedanı dönemi sonrası 907 ile 960 arası yıllar, Çin'de birliğin bozulduğu zamanlardı. Yaşanan 53 yıl boyunca, kuzeyde beş hanedanlık yükselip düştü. Güneyde ise bir düzineden fazla bağımsız devlet kurulmasına rağmen sadece 10'undan bahsedildi.[961] Beş Hanedan döneminde ilk defa Konfüçyüs klasiklerinin tam basılı metinleriyle karşılaşıldı. 953 yılında tamamlanan 130 ciltlik bu eserin hazırlanması tam 22 yıl sür-

955 Yolaç, *age*., s.138.
956 Helwig Schmidt-Glintzer, *Eski Çin-Başlangıçlardan 19. Yüzyıla Kadar*, (Çev.) İclal Cankorel, Runik Kitap, İstanbul, 2022, s.70.
957 Wolfram Eberhard, *Uzak Doğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s.46-47.
958 Daryuş Şayegan, *Batı Karşısında Asya*, (Çev.) Derya Örs, Anka Yayınları, İstanbul, 2008, s.199.
959 Sadık Usta, *Dünyayı Değiştiren Düşünürler*, Kafka Kitap, İstanbul, 2018, s.77.
960 Diakov ve Kovalev, *age*., s.234.
961 Kerr, *age*., s.65.

dü. Bu esere, Çin'in yapmış olduğu en anıtsal metinlerden biri diyebiliriz.[962]

960 yılında İmparator Tai Zu, Song Hanedanını kurdu. Song Hanedanının kuruluşu ile "Beş Hanedan ve On Devlet" dönemi de son buldu. Sonunda Çin'deki bölünmüşlük dönemi kapandı. Böylece Song Hanedanı 319 yıl varlığını sürdürdü.[963] İmparator Tai Zu bozulan merkezi yönetimi yeniden inşa etti. Yetenekli memurları bulmak için liyakat odaklı sınav sistemini yeniden getirdi. Sınavlar artık hem zihinsel hem bedensel bir nitelik taşımaya başladı.[964] Song Hanedanı dönemi sınav sistemi daha da olgunlaştı ve her üç yılda bir düzenli şekilde yapılmaya başlandı. Devlet memurlarının yüzde 70'i sınavları kazananlardan sağlandı. Sınavlar yüksek derecede adil yapıldı ki tarafsızlık adına adaylar sınavlara isimle değil numarayla katılırdı. Bu sınavlarda başarı göstermek kişinin itibarını yükseltiyordu. Bu sebeple Song Hanedanı ilk dönemlerinde 30.000 olan başvuru sayısı sonlara doğru 450.000 gibi büyük seviyelere ulaştı.[965] Çin'de mal üretiminde bölgesel iş bölümü ve ticari teşkilatlanma 12.-13. yüzyıla gelindiğinde tartışılmaz bir mükemmelliğe sahipti. Mahalli pazarlar aşılarak ülke düzeyinde ekonomik bir entegrasyon sağlandı. Ülkenin birçok yerinde dev ticaret merkezleri vardı. Zenginleşmeyle birlikte vergi kalemleri net şekilde belirlendi ve devletin gelir kaynakları gittikçe arttı.[966] Çinlilerin moderniteye doğru akması ve ilk pazar toplumu olmasının arkasında uzun bir çıraklık süreci vardı. Çin toplumuna yeni bakış açıları, yeni beceriler ve yeni fikirler yerleşmişti. Çin'de pazar ilişkileri sürekli ve yoğun bir şekilde devam etmesinin sonucu zanaatkâr beceriler gelişti, şehirler filizlendi ve tüccarlar ile zenginler, gelecek yüzyıllar boyunca yabancılarda hayranlık uyandıran zarif yaşam tarzlarını ilerlettiler.[967]

1000 yılında dünya nüfusu 265 milyondu. Bunun 80 milyonu Hindistan, 65 milyonu Çin, 40 milyonu Asya'nın geri kalanında olmakla birlikte 35 milyonu Afrika ve 35 milyonu Avrupa'da (Almanya 3 milyon, İtalya 5 milyon, Fransa 6 milyon) yaşamaktaydı.[968] 750-1100 yılları arasında yaşanan refah sebebiyle, Çin'de nüfus 100 milyonu

962 Keay, *age.*, s.294.
963 Seyrek, *age.*, s.52.
964 Kerr, *age.*, s.69.
965 Yolaç, *age.*, s.157-158.
966 Yıldırım, *age.*, s.173-174-175.
967 William H. McNeill ve John R. McNeill, *Kısa Dünya Tarihi*, (Çev.) M. Murtaza Özeren, Kronik Kitap, İstanbul, 2023, s.146-147.
968 Ponting, *age.*, s.321.

aşarak ikiye katlandı. Refah ve zenginlik nedeniyle büyük şehirler oluşmaya başladı. 50.000'nin üzerinde nüfusu olan düzinelerce şehir kuruldu. En büyük şehir, 1 milyonluk nüfusu ile başkent Kaifeng'di. Bu şehirler son derece gelişmişti. Şehir ahşap olduğu için 14 itfaiye birimi ve 2000 asker yangınla mücadeleye karşı görevlendirildi. Devlet destekli huzurevleri, mezarlıklar ve hastaneler yapıldı. Düşkünler ve fakirler için sosyal hizmet de unutulmadı. Başkent Kaifeng, büyük Yahudi göçünün ilk akımına tanık oldu.[969] Çin'de körlerin, sağırların, sakatların ve dilsizlerin devlet tarafından bakımları üstlenildi ve kimse onlara sırt dönmedi.[970] Hatta fakirlerin ve "ekonomik nedenlerle göç edenler"in sayısını azaltmak için yeni öneriler bile sunuldu.[971] Bu bilgilerden anlıyoruz ki bugün olduğu gibi Çin geçmişte de sosyal bir devlet anlayışına sahipti.

Song Hanedanı döneminde cila, ipek ve seramik üretimi teknik olarak mükemmelleşti. Dünyanın en pahalı kumaşı olan ipek kumaşı hükümete ait imalathanelerin yanında ailece çalışan küçük üreticiler tarafından da üretildi. Metalürji alanında sağlanan ilerlemeler, demir üretiminde yükselişe neden oldu.[972] 11. yüzyılda Çin'de yaklaşık 125.000 ton demir üretimi yapılmaktaydı. Bu muazzam demir üretimi çelik kılıçlar, ok uçları, zırhlardan; metal aletler, çivi ve heykel yapımına kadar çok çeşitli alanlarda kullanıldı.[973] Song Hanedanlığı döneminde Çin'in dünya uygarlığına kattığı bilimsel teknikler ve buluşlar, Çin toplumunun ortaçağda tarihin ilk endüstri devrimiyle tanışmasına yol açtı. Çin ulusu, Batı'dan 600 yıl önce geliştirdiği yenilikçi yöntemlerle yığın üretimini devreye soktu ve yığın üretiminin sağladığı maliyet avantajlarıyla da gezegenin en gelişmiş medeniyetini inşa etti.[974] Uluslararası ticaretin serbest, toprakların özel mülkiyete ait, tüccar ailelerin anonim şirketlere yatırım yaptığı bu dönemde Song Hanedanlığı dünyanın ilk büyük boyutlu kapitalist ekonomisi olarak görülebilir.[975] Cizvit misyonerler de Çin toplumu ve kültürünü uygar ve bayındır diye nitelendirdi.[976] Bugün bize

969 Yolaç, *age.*, s.152-153.
970 Eugene Simon, *Çin Uygarlığı*, (Çev.) Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s.29.
971 Glintzer, *age.*, s.90.
972 Kerr, *age.*, s.72-73.
973 Yolaç, *age.*, s.152.
974 Yusuf A. Kalyoncuoğlu, *Batı Nasıl Kazandı Doğu Neden Kaybetti?*, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.77.
975 Jeffrey D. Sachs, *Küreselleşme Çağları*, (Çev.) Alpogan Sabri Erdoğan, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2022, s.86.
976 Kleinschmidt, *age.*, s.59.

söylenmeyen gizli kalan gerçek, sanayi alanındaki asıl bilirkişinin İngiltere değil Çin olduğudur. Buna ek olarak İngiliz sanayi devriminin Çin kökenli tarafları da vardır. Çin'in "sanayi mucizesi"nin oluşması 1500 yıldan fazla zaman almış ve Song döneminde en yüksek devrine ulaşmıştır. İngiltere'nin sanayileşme sahnesine adım atmasından 600 yıl önce gerçekleşen bir Çin başarı hikâyesi vardı. Yıllık üretime baktığımızda Çin, 806 yılında 13.500 ton demir üretirken, bu miktar 1064'te 90.400 ton ve 1078'de 125.000 tona çıktı.[977]

10. yüzyılda Çin açık bir farkla Avrasya'nın en gelişmiş bölgesi durumundaydı.[978] 1000-1348 yılları arasında dünyanın en büyük şehirleri arasında Avrupa kentleri yoktu. 1000 yılında dünyadaki en kapsamlı kaynaklar İngilizce değil, Çince, Sanskritçe, Latince, Arapça, Farsça, Yunanca ve Eski İzlandacadır.[979] Çin ordusu büyümesine rağmen sivil denetim altındaki bir ordu profili çizdi. Başbakanlık makamının ve ordu üstünde devlet konseyinin emir gücünün arttığı reformlar yapılmıştı.[980] Song ordusu 979-1041 arasında üç kattan hızlı büyüyerek, yaklaşık 1.250.000 askere ulaştı. Deniz ticaretini ve deniz yollarını korumak için Çin'in ilk daimi donanması 1132'de inşa edildi. Orduya yapılan harcamalar imparatorluk gelirlerinin yaklaşık yüzde 75'ine denk geldiği gibi muazzam sayıda silah üretiliyordu. Yine barut, Song Hanedanı döneminde icat edildi. Çinliler zaten patlayıcı kullanıyordu. 11. yüzyılda Çin mayınlar, duman saçan bombalar ve havai fişeklere sahipti.[981] 850 ile 1290 yılları arasında "ilk askeri devrim" sürecinde barut, silah ve top icat edildi. 1231 yılından sonra el bombası, bomba ve roket kullanılmaya başlandı. Çinliler aynı anda 320 roket gönderebilen roketatarları icat ettiler.[982] 11. yüzyılın sonlarında, sadece iki silah üretim tesisinde 8.000'den fazla işçi yılda 32.000 kılıç ve zırh üretiyordu. Başka bir özel yay ve ok tesisinde, her yıl 16 milyondan fazla yay, ok ve çelik ok temreni yapılmaktaydı. 1160'a gelindiğinde, ana silah üretimi taşra fabrikaları hariç 3.2 milyon silahı aşıyordu.[983] Ayrıca Çinliler yer yüzünde petrolü ilk keşfeden, çıkartan ve kullanan toplumdu. Çinliler yine yeryüzünde ilk petrol kuyusu sondajı ve aynı zamanda petrolü ilk

977 Hobson, *age.*, s.64-65.
978 Ponting, *age.*, s.350.
979 Hansen, *age.*, s.17-22.
980 Glintzer, *age.*, s.87-88.
981 Kerr, *age.*, s.70-74.
982 Hobson, *age.*, s.71.
983 Ponting, *age.*, s.356.

arıtan medeniyetti.[984] Song Hanedanı gemi mühendisliğinde dünyada bir numaraydı. Su geçirmeyen tahta bölümler, derinlik ölçme cihazları, kıç tarafa monte edilmiş dümen yelpazesi ve en dikkate değeri de pusula Songlar tarafından geliştirildi. 12. yüzyılda, Song Hanedanı döneminde pusula, denizde yön bulmak ve askeri amaçlar için kullanıldı. Çin tarihinde ilk kez deniz ticareti, kara ticaretini bu dönemde geçti. Çin gemileri Japonya, Kore, Güneydoğu Asya ve Afrika'ya kadar mal götürdü. Songlar Güneydoğu Asya ülkelerine elçiler gönderdi ve yabancı tacirlerin Çin'den mal alması için teşvikte bulundu.[985] Tang ve Song hanedanlıkları döneminde Çin'in kullandığı deniz yön bulma teknikleri diğer dünya ülkelerine kıyasla çok daha ileri bir seviyedeydi.[986]

1000 yılında Çinliler, yabancı ülkelerle dünyanın diğer herhangi bir halkından daha kapsamlı ticari bağlar içindeydi. O zamanlar dünyanın en küreselleşmiş yeri Çin'di.[987] Çin limanlarından Çin gemileriyle ipekten porselene birçok ürün önce Ortadoğu'ya ve oradan da Avrupa'ya gönderildi. Dünyanın hükümetçe çıkarılan ilk kâğıt parası yine bu döneme aitti. Çok sayıda kitap basıldı. Akupunktur ve ilaçlar üzerine araştırmalar yayımlandı; İmparator, 12 seçkin tıp uzmanını, bir tıp ansiklopedisi hazırlamaları için görevlendirdi. Bir resim akademisi yine bu dönemde kuruldu. Kore ve Japonya'ya resimler, kitaplar ve birçok sanat eseri ihraç edildi. Song Hanedanı döneminde, 11., 12. ve 13. yüzyıllarda tarımsal üretim, ticaret, teknoloji, şehirleşme ve yaşam standartları bakımından Çin dünyanın en ileri toplumunu ve ülkesini temsil ediyordu.[988] 1076'da Çin'de dünyadaki ilk kamusal eczane kuruldu. Eczanenin merkezi başkentte bulunurken imparatorluk genelinde şubeleri açıldı.[989] O dönemde\Avrupa'yı geride bırakan Çin'i dünyanın en eğitimli ve hesap yapabilen toplumu olarak sadece İslam dünyasıyla kıyaslayabilirdik. 13. yüzyılın sonlarında Çin'in en büyük şehri Hangzhou'nun nüfusu 7 milyon civarındaydı. Nüfusun yüzde 10'u kentlerde yaşayan Çin tartışmasız dünyanın en şehirli toplumuydu.[990] Ortaçağ dünyasının en kalabalık, en geniş ve teknolojik olarak en gelişmiş bölgesi Çin topraklarıydı. Bu etkileyici

984 Yinke, *age.*, s.35.
985 Yolaç, *age.*, s.155-161.
986 Mütercimler, *age.*, s.70.
987 Hansen, *age.*, s.203.
988 Kerr, *age.*, s.74-78.
989 Hansen, *age.*, s.217.
990 Martin Jacques, *Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?*, (Çev.) Sami Oğuz, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2016, s.89-90.

gücü, uzun devlet teşkilatı, verimli köylü üretimi ve entelektüel gelişmişliği tarih boyunca artış gösterdi. 13. yüzyıldaki dünya sistemi topluca ele alınırsa, Çin'in gücünün devamlı büyüdüğü ve genişlediği tezi çok az tereddüt götürürdü.[991] Ayrıca 1750-1858 yılları arasında İngiltere'de inşa edilen 6.000 km kanal yaklaşık 700 yıl önce Song Hanedanı döneminde inşa edilen 50.000 km ile karşılaştırıldığında etkisiz ve cılız kalmaktaydı. Kısa ve dar İngiliz kanalları çok yavaş küçük ve tuhaf teknelere ev sahipliği yaparken büyük Çin kanalları dev tonajlı çok sayıda gemiye ev sahipliği yapıyordu. Ayrıca ilk işlenmiş demir asma köprü MÖ 65 gibi çok erken bir tarihte Çinliler tarafından yapıldı. Ancak Batılı kaynaklar 1000 yıl önce Çin'de binlerce demir asma köprü olduğunu gerçeğini görmek istemez.[992] Song Hanedanı, Çin imparatorluk tarihinin en dingin çağı olarak anılacaktı.[993] 13. yüzyılda Çin tüm dünyada olmasa da dünyanın önemli bir kısmı üzerinde egemenlik kurabilecek güce sahip bir ülkeydi.[994]

13. yüzyıl sonuna doğru bu görkemli imparatorluk son demlerindeydi. Tarih sahnesine çıkan Moğollar diğer hanedanlar gibi Song Hanedanlığını da yutacaktı. 20 yıl gibi uzun bir mücadeleden sonra 1279 yılında Moğollar tüm Çin'i ele geçirdi. Moğolların kurduğu ve Kubilay'ın başına geçtiği Yuan Hanedanlığı Çin'e egemen oldu.[995] Kubilay, dedesi Cengiz'in otoritesini devraldı. Büyük bir kağan olarak İran'daki İlhanlı devleti ile Güney Rusya'daki Altın Orda ve Moğol beylerinin yaşadığı Orta Asya bozkırlarını içine alan tüm topraklarda Çin'e egemen oldu. Çin Tang, Song ve Yuan Hanedanları döneminde dünyanın en gelişmiş ülkesi konumundaydı. Çin'in kültürü ve iktisadi gücü komşularının yoğun ilgisine sebep oldu. Bundan dolayı birçok ülke Çin'e sık sık elçi göndermekle beraber çok sayıdaki tüccar da Çin'e akın etti. Çin'in komşu ve yabancı ülkelerle ilişkisinde eşi görülmemiş bir canlılık baş gösterdi. Çin'in üç büyük icadı pusula, barut ve matbaa, Yuan Hanedanı döneminde Arap Yarımadası üzerinden Avrupa'ya, Arapların tıp, astronomi ve matematik bilgileriyle İslam dini de Çin'e tanıtılmış oldu.[996] Dahası da vardı: yabancı dil eğitimi konusunda resmi dil okulları ilk kez Yuan Hanedanlığı döneminde kuruldu. O dönemde Uygurca, Moğolca ve Farsça Çincey-

991 Abu-Lughod, *age.*, s.452.
992 Hobson, *age.*, s.217-219.
993 Keay, *age.*, s.355.
994 Abu-Lughod, *age.*, s.374.
995 Yolaç, *age.*, s.163.
996 Seyrek, *age.*, s.59-60.

le birlikte en önemli dillerdendi.[997] Uzakdoğu'daki pek çok topluluk Mandarin Çincesini ortak dil kabul ediyordu.[998]

Yuan Hanedanı dönemi Çin'de İslamiyet'in geliştiği gibi en fazla yayıldığı dönemdir. Yuanlar Döneminde Çin'de çok sayıda cami inşa edildi. Bu dönemde Çin'de Yahudilik ve Manicilik gibi dinlere mensup olanlar da yaşamlarını sürdürdü.[999] İlk camiler arasında, 1009 yılında inşa edilmiş olan Quanzhou'daki Shengyou ibadethanesinin mimarisi en özgünlerindendir. Han tarzındaki camilerden tamamen farklı bir yapıya sahipti.[1000] Düşünün ki Çin'de 1000 yıldır camiler vardı. Bu konuda Avrupa ve ABD, Çin'le yarışamazdı. Bugün ABD'de 2 bin, İngiltere'de 1.750, Almanya'da 800 ve Fransa'da 450 cami bulunuyor. Oysa Çin'de yalnızca Xinjiang'da 20.000'den fazla cami bulunuyordu. Bu sayı önceden saydığımız dört Batılı ülkenin toplam cami sayısının iki katından fazladır.[1001] Camilerin yanında Çin'de Müslümanlar, Çin devlet yönetiminde valilik görevi yapan, Çinliler ve saray mensuplarıyla evlenen, Çin toprağı satın alan ve kimsesiz çocukları evlat edinebilen imtiyazlı bir topluluk oldu.[1002] Çin'de bugün Hıristiyan Katoliklerin ve Protestanların milyonlarca takipçisi ile binlerce kilisesi ve binlerce rahip, rahibe ve papazı bulunmaktadır. Yine geçmişte sarayda bir Fars gökbilimci görev yapmaktaydı, İmparatorluk Tıp Akademisi ve yeni kurulan hastanelerde Müslüman ve Fars hekimler görev alıyordu. Bununla birlikte antik Konfüçyen törenler ve ayinler yapılmaya devam edildi. Konfüçyen tapınaklar da korundu.[1003] Dahası bugün Çin'de Müslüman Konfüçyanist Çinli âlimler bulunmaktadır. Bu âlimler son yıllarda Batılı akademik çevrelerin çokça ilgisini çekmektedir. O yüzden hem Müslüman hem Konfüçyanist hem de âlim olan Çinlilerin hikâyesine bir göz atın derim.[1004]

Kubilay döneminden sonra yaklaşık 40 yılda sekiz imparator tahta geçti. Yaşanan taht kavgaları ve entrikalar nedeniyle istikrar

997 Yingsheng, *age.*, s.250.
998 Abu-Lughod, *age.*, s.29.
999 Yıldırım, *age.*, s.207-208.
1000 Liu Yingsheng, *Tarihi Deniz İpek Yolu*, (Çev.) Aziz Erkan, Canut Yayınevi, İstanbul, 2021, s.151.
1001 Mahitab Ahmed, "Çok Kültürlü Bir Xinjiang", *China Today*, Sayı 54, Aralık-Ocak-Şubat 2021, s.16.
1002 Aziz Musa Parlakyiğit, İslâm Medeniyetinin Çin Kültürü Üzerine Etkileri (618-1644), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2023, s.217.
1003 Kerr, *age.*, s.84-85.
1004 Elvida Ünal, "Konfüçyanist Müslümanlar ve Han Kitap", *Nihayet*, Sayı 83, Kasım 2021, s.75.

bozuldu ve sonuç olarak gerileme dönemine girildi. 14. yüzyılın ilk yarısında, üst üste çıkan pek çok isyan patlak verdi. Sonunda 1368 yılında Beijing işgal edildi. Moğollar ata topraklarına geri çekilirken Çin bir kez daha Çinlilerin hâkimiyetine geçti. Böylece Çinli Ming Hanedanı kuruldu.[1005] İmparator Zhu Yuanzhang, 15 yüzyıldan beri halkın içinden çıkıp tahta oturmuş ilk Çinlidir. Çin tarihinin en önemli kişilerinden biri olan Zhu Yuanzhang, fakir bir ailenin çocuğu olarak hayata gözlerini açtı. Zhu daha 16 yaşındayken bir erkek kardeşi dışında tüm ailesini kaybetmişti. Bir imparator için sık rastlanan bir geçmiş değildi.[1006] Ming Hanedanı ilk iş olarak reformlarla başladı. Personel yönetimine çeki düzen verdi, değişik isimler altındaki vergileri birleştirdi, ırmakları ıslah etti, tarım ve dokumacılığı kalkındırdı. Bu yapılan reformlar halkın yükünü belirli derecede azalttı. Bu dönemde tarım, daha önceki dönemlere göre daha da ilerleme kaydetti; kâğıt üretimi, gemi yapımı, bakır dövmeciliği ve demir çıkarma gelişmiş bir düzeye ulaştı; ipek dokumacılığı ve porselen üretimi sektörlerinde büyük gelişme sağlandı. Ming Hanedanlığı sürecinde meta ekonomisinin gelişmesiyle birlikte kapitalizmin tohumları filizlenmeye başladı.[1007] 1421 yılında Çin, dünyadaki diğer tüm devletlerden daha önemli bir konumda bulunuyordu. Çin Yeni Yılı'nda, Hint Okyanusu'nun, Afrika'nın, Arabistan'ın ve Asya'nın her yerinden gelen temsilciler, Beijing'de imparatora saygılarını sundu. Kutlamada en az 28 devlet başkanı vardı; lakin İngiltere, Fransa, Portekiz ve Kastilya kralları ile Kutsal Roma İmparatoru, Bizans İmparatoru, Venedik Dükü bunların arasında yoktu. Bu sayılan ülkelerin liderleri davetli bile değillerdi; çünkü bilimsel gelişmelerde yer almayan, ticaretini yapacak bir şeyi olmayan bu geri kalmış ülkeler Çin İmparatorunun önem sırasında oldukça aşağıda kendilerine yer buluyorlardı.[1008]

Ming Hanedanı tarafından yeni atölye sistemlerinin kurulmasıyla teknik ve teknolojik ilerleme teşvik edildi. Zanaatkâr sınıfı böylece büyük bir gelişim gösterdi. Bu atölye ve zanaatkârlardan çıkan porselen, demir vb. ürünler daha da kaliteli oldu, Asya'ya ve hatta Avrupa'ya kadar satışı yapıldı. Üretim hatları çeşitlendiği gibi mallar da uzmanlaşmış şubelerde üretilmekteydi.[1009] Ming Çin'i küresel lüks

1005 Yolaç, *age.*, s.166-167.
1006 Kerr, *age.*, s.90.
1007 Seyrek, *age.*, s.61-62.
1008 Kavin Menzies, *1421-Çin'in Dünyayı Keşfettiği Yıl*, (Çev.) Kardelen Kala, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.47.
1009 Yıldırım, *age.*, s.212.

mal ticaretinin en büyük tedarikçisi konumundaydı.[1010] Ming Hanedanı döneminde bakımsızlıktan kullanılamaz hale gelen Büyük Kanal'ın drenaj çalışması ve Beijing'e kadar uzatılması projesi tamamlandı. Böylece güneyde Hangzhou'dan kuzeyde Beijing'e kadar yaklaşık 1800 kilometrelik su taşımacılığına uygun Büyük Kanal tekrar kullanıma uygun hale getirildi.[1011] Ming Çin'i ülkenin farklı coğrafyalarında 40.987 baraj ve hazne, 4.162 kanal ve 5.418 set ile dolgunun inşa edilmesini ve onarılmasını sağladı. Ming Hanedanı su kontrol yönetiminin temel altyapısı ve onarılmasını organize etti.[1012] Ming Hanedanlığı döneminde Çin'e gelen yabancı ziyaretçiler ülke içindeki karayollarına ve suyollarına hayran kaldı.[1013] Çin, bilim ve teknolojiye binlerce yıl liderlik etti. Antik Çin uygarlığının keşif ve buluşları, nitelik ve nicelik açısından zengin bir içeriğe sahipti. Çin bürokrasisi uzun yıllar bilimin ve üretici güçlerin gelişimini desteklediği gibi onları koruma altına da almıştır.[1014] Çin'den Batı'ya çok sayıda teknik ve mekanik icatlar aktarıldı. Çin sadece üretimde teknolojik olarak ileri değildi, toplumsal olarak da yenilikçi özelliğe sahipti.[1015] Sanayi Devrimi'ne kadar Çin teknolojisi neredeyse Avrupa'nınkinden ileriydi diyebiliriz. Çünkü Çin'in icatlar listesi verimli ve kullanışlı olduğu kadar kitapları dolduracak bir seviyedeydi. Çinliler günümüze kadar gelen önemli buluşlar yapmıştır. Bunlara örnek olarak abaküs, paraşüt, uçurtma, kibrit, Go oyunu, sıcak hava balonu, futbol ve golf gibi buluşları sayabiliriz. Müzik geleneği bile Çin'de çok eski zamanlardan beri mevcuttu. Davullar, flütler, zil ve nefesli çalgılarla birlikte Çin'de pek çok müzik aleti de icat edildi.[1016] Çin ulusu, fen ve sanatta oldukça mahir ve kabiliyetliydi. Çinliler o derece kabiliyet sahibiydi ki kimse onlarla rekabet edecek güçte değildi. Hatta birçok eserde bu durum uzun uzun kaleme alınmıştı.[1017] Ming Hanedanı dönemi (Ming "aydınlık" demektir) "insanlık tarihinde düzgün yönetimin ve toplumsal istikrarın olduğu büyük dönemlerden birisi" olarak tarif

1010 Julia Lovell, *Çin Seddi*, (Çev.) Yasin Kara, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, s.247.
1011 Yolaç, *age.*, s.189.
1012 Larry Neal ve Jeffrey G. Williamson, *Kapitalizm I*, (Çev.) Selim Sezer, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2020, s.153.
1013 Hamish Scott, "Ulaşım ve İletişim", *Erken Modern Avrupa Tarihi Esaslar*, (Çev.) İsmail Hakkı Yılmaz, Hamish Scott (Haz.), VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.310.
1014 Yinke, *age.*, s.14-18.
1015 Abu-Lughod, *age.*, s.474.
1016 Li Zhang, "Müzik Aletleri", *30 Saniyede Antik Çin*, (Çev.) Deniz Demirağacı, Yijie Zhuang (Ed.), Caretta Yayınları, İstanbul, 2016, s.66.
1017 İbn-i Battuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, sad. Mümin Çevik, Yeni Şafak, İstanbul, s.461.

edilmiştir.[1018] Bu dönem başka zamanlara ve uluslara da etki etmiştir. 1944 yılında Amerika Birleşik Devletleri eski başkan yardımcısı Henry A. Wallace yaptığı bir konuşmada antik Çin tarihinde tarım politikası olan Sabit Tahıl Ambarı Sistemi'ni "en gurur duyduğu iş" olarak ifade etmişti. Sabit Tahıl Ambarı Sistemi gerçekten Amerikan tahıl politikasında etkili olmuştur.[1019]

Sınav sistemi yeniden kurulmakla birlikte sınavlar için her şehirde büyük bir bina inşa edildi. Bu binaların ortasında, birbirinden tamamen kopuk ve sadece bir çalışma masası ile bir kişinin sığabileceği büyüklükte yaklaşık 4.000 oda yapıldı. Orta Krallığın her yerinde sınavlar aynı üç gün boyunca yapılmaya başlandı. Bunun yanında adaylar üstlerinde kâğıt ya da kitap saklamadıklarından emin olmak için girişte aranıyordu. Kopya çekmenin cezası hayli ağırdı. Ming İmparatorluğuna Nanjing'in başkent yapılmasıyla, Çin ilk kez Yangze Nehri'nin güneyinde bulunan bir kentten idare edilecekti. Yeni başkentin nüfusu hızla artarak, 100 binden 1 milyon civarına yükseldi. İmparator, saraylar ve binalar inşa ettirdiği gibi şehrin çevresine yaklaşık 50 kilometre uzunluğunda surlar ördürdü. Ming Hanedanı dönemi Çin nüfusu 150 ile 200 milyon civarına çıktı.[1020] Ming Hanedanlığı Döneminde sanat ve edebiyatta ilerleme kaydedildi. Uzun romanların popüler olduğu dönemde Üç *Krallığın Hikâyesi*', *Shuihu*, *Jinpinmei* ve *Batı'ya Yolculuk* gibi ünlü eserler yazıldı. Bununla birlikte ziraatçı Xu Guangqi'nin *Tarım Ansiklopedisi*, coğrafyayla ilgili *Xu Xiake Seyahatnamesi*, zanaatkar Song Yingxin'in *Tiangong Kaiwu* ve 11.095 ciltlik tarih kitabı *Yong Le Ansiklopedisi* ile tanınmış Doktor Li Shizhen'nin *Bencao Gangmu* (Şifalı Bitkiler Koleksiyonu) gibi ünlü yapıtlar bu dönemde hazırlandı.[1021] Tiyatro alanında da düş gücüyle yüklü ve başarılı yapıtlar verildi; Çin tarihindeki en ünlü oyunlardan biri olan, Tang Xianzu'nun "Şakayık Pavyonu" (Mu Dan Ting) oyunu bunlardan biriydi.[1022] Bunun yanında Ming Hanedanlığı tarafından 1407'de Etnik Gruplar Evi (Siyi Guan) kuruldu. Amaç komşu ülkeler ve etnik azınlıklarla yapılan alışverişi teşvik etmekti. Etnik Gruplar Evi'nde eski Hindistan, Tatar, Burma, Batı Barbarlar, Gaoching, Bai

1018 J. A. G. Roberts, "Çin: Ming 1368-1644", (Çev.) Hayrettin İhsan Erkoç), *Asya'nın Büyük İmparatorlukları*, Jim Masselos (Haz.), Kronik Kitap, İstanbul, 2021, s.63.

1019 Li Chaomin, "Antik Çin Düşüncesinde Henry A. Wallace'ın Sabit Tahıl Ambarı Sistemi ve Yeni Düzen'in Tarım Düzenleme Yasası Üzerindeki Etkileri", *Antik Çin'in İktisadi Düşünce Tarihi*, (Çev.) Ahmet Can Ay, Cheng Lin, Terry Peach ve Wang Fang (Haz.), Albaraka Yayınları, İstanbul, 2021, s.282-283.

1020 Kerr, *age.*, s.92-98.

1021 Seyrek, *age.*, s.62-63.

1022 Kerr, *age.*, s.103.

Yi ve Huiler gibi toplam sekiz ev bulunmaktaydı. Etnik Gruplar Evi, Çin'de kurulan en eski Asya enstitüsüdür. Ming Hanedanlığının yıkılışından sonra, Qing Hanedanlığı, Etnik Gruplar Evini geliştirme ve ilerletme çalışmalarını sürdürdü.[1023] Ming Hanedanlığı döneminde kültürel yönden üstün bir Çin uygarlığı oluştu. Çin kültürü ve sanatı en zirve noktasına yükseldi.[1024] Çinliler o zamanlardan beri yumuşak güce ve kamu diplomasisine açık oldukları gibi buna önem veren bir medeniyetti.

Eski dönemlerde, Çin'in uyguladığı "vergi/haraç sistemi", yabancıların Çin İmparatoru'nun nüfuzunu kabul ederek, çeşitli hediyeler sunmaları ve bu sayede Çin'in nüfuzunu ve egemenliğini korumasını sağlayarak, dış ilişkilerini yönetmede yararlandığı bir sistemdi.[1025] Ming Hanedanı İmparatoru Yongle zamanında bu Çin diplomasi sistemi yeniden canlandırıldı. Vergi/haraç sistemi olarak bilinen bu sistem "Çin liderliğinde barışı koruma ve ticareti sürdürme sistemi" olarak açıklanabilir. Bu sistem iki taraflı faydaya dayalıydı. Çin, biat eden ülkelere ticaret izni ve vergi muafiyeti sağlayarak onlara egemenliğini tanımaya teşvik ederken, Çin'le imtiyazlı ticaret hakkına sahip olan ülkeler de bu ticaret nedeniyle zenginleşme yaşıyordu. Böylece karşılıklı faydaya dayalı zenginlik, barış ve huzur ortamı sağlanmaktaydı. Haraç sistemi kapsamında yapılan ziyaretlerde yabancı heyetlerin getirdikleri hediyeler karşılığında, Çin tarafından "maddi olarak daha değerli" karşı hediyeler takdim ediliyordu. Bu sayede Çin İmparatoru'nun herhangi bir maddi ihtiyacı olmadığı ve üstünlüğü gösterilirdi. Bundan dolayı sunulan hediyelerin o ülkelere ait egzotik şeyler olması tercih edilmekteydi. Bunlar Çin coğrafyasında yetişmeyen hayvanlar olabilirdi. Bu bağlamda "haraç" kelimesini ekonomik yönden zengin, askeri açıdan zayıf ülkelerin, kendisinden daha güçlü bir ülkeye ödediği ve o güçlü ülkenin yıllık gelirleri içinde önemli bir büyüklüğe sahip olan bir gelir kalemi olarak görmemek gerekir. Getirilen haraç, imparatora gösterilen hürmetin sembollerinden başka bir şey değildi. Dahası gelen heyetler inanılmaz derecede ihtişamlı bir şekilde ağırlanıyor, başkentte kaldıkları süre boyunca yüzlerce kişilik ziyafetler ve eğlenceler düzenleniyordu. Aslında rasyonel bir hesaplama yapıldığında haraç sisteminin eko-

1023 Liu Yingsheng, *Tarihi Kara İpek Yolu*, s.338.
1024 Adıbelli, *age.*, s.55.
1025 Cemre Pekcan, *Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler*, Dora Basım Yayın, Bursa, 2019, s.5.

nomik olarak Çin'e zarar verdiğini söylemek de yanlış olmaz.[1026] Bu arada haraççı sistem kavramsallaştırılması aslında bir Batı icadıdır. Haraççı sistemini karşılayacak Çince herhangi bir kavram bile yoktur. Bu Çin merkezli haraççı sistem, temelde askeri üstünlükten daha çok kültürel egemenliğe dayalı bir yapıydı.[1027] Çin'in kültürel ve siyasi üstünlüğü, mıktanıs gibi diğer devletleri ve halkları kendine çekiyordu. Çin'i örnek alıyorlar ve onun büyüklüğünü isteyerek kabul ediyorlardı. Bu durum Çin'in resmi ifadesiyle "medeniyet hasreti çekiyorlar" olarak özetlenmişti.[1028] Ayrıca Çin'e vergi/haraç vermek onursuzluk olarak değil, tam tersi ayrıcalık hakkı kazanmak olarak da görülmelidir.[1029] Bu sisteme katılmak aynı zamanda yöneticilere ve çevrelerindekilere, dünyanın en kadim ve incelikli uygarlığının başkentini ziyaret etme şansı veriyordu. İmparator gelen yabancı misafirlerin adetlerini, coğrafyasını, kültürünü ve alışkanlıklarını öğrenmek için de büyük çaba harcıyordu. Beijing yalnızca dünyanın en büyük ve en kalabalık şehri değil, aynı zamanda ansiklopedileri ve bilinen tüm konuları içeren kütüphaneleriyle entelektüel bir başkente ev sahipliği yapıyordu.[1030] Çin imparatorunun sarayının merkezinde olduğu, zaman ve mekân açısından sonsuz olan bu yapı, Çin'deki dünya algısını ifade eden bir yapıydı. Bu dünya, içinde hiçbir ikili karşıtlığın olmadığı tek bir bütündür. Netice olarak, bu dünyada sadece bir ego vardır: "ötekisi" olmayan tek bir ego.[1031] Ming Döneminde Osmanlı ve Çin arasında diplomasi gelişmişti. Çin'in bu dönem resmi hanedanlık kayıtlarında Osmanlı Devletin'den "Lumi" adıyla çoğu kez bahsedilmektedir. *Ming Tarihi* adlı eserde altı bölüm Osmanlı'ya ayrılmıştır. Ancak bilgiler sınırlıydı.[1032] Yine de yeryüzündeki en eski tarihi kayıtlar Çin'de tutulmuştu.[1033]

Ming Hanedanı İmparatoru Yongle döneminde kendisinin emriyle Zheng He adlı Müslüman kökenli bir Ming generali açık denizlere çıktı. Bu seferlerin tümünü komuta eden Zheng He'nin seferlerin-

1026 Yolaç, *age.*, s.173-174.
1027 Zekeriyya Akdağ, *Küresel Hegemonya Mücadelesi Yükselen Çin*, Nobel Bilimler Eserler, Ankara, 2021, s.110.
1028 Murphey ve Stapleton, *age.*, s.359.
1029 Pekcan, *age.*, s.6.
1030 Menzies, *age.*, s.65.
1031 Yaqing Qin, "Neden Çin Kökenli Bir Uluslararası İlişkiler Teorisi Yok?", *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Amitav Acharya ve Barry Buzan (Der.), (Çev.) Ebru Thwaites Diken, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2018, s.63.
1032 Seyrek, *age.*, s.65.
1033 Yingsheng, *age.*, s.27.

de 100 ila 300 gemi yer almış ve toplamda yola çıkan denizci sayısı 27.000'e kadar çıkmıştı. Bu gemilerin yaklaşık 50 tanesi genellikle hazine gemisiydi. 1405-1433 arasında yedi sefer düzenlendi. Zheng He'nin filosu o dönemde dünyanın başka yerlerinde yapılan en büyük ahşap gemilerin beş katı büyüklüğünde ve yük kapasiteleri de 10 katına ulaşan dev gemilerdi. Bu büyük gemilerin en büyüğünün boyunun 130, eninin ise 50 metreye, yük kapasitesinin ise 20.000 ile 30.000 tona sahip olduğu bilinmektedir. Yani bu gemiler günümüzün küçük kurvaziyerlerinin boyutlarına sahipti. Oysa Kristof Kolomb ve Vasco da Gama'nın keşiflerinde kullandığı gemiler 20 metreyi aşamayan ve toplam kapasiteleri tek bir Ming hazine gemisinin kapasitesinin yirmide birine ancak ulaşan en fazla üç-dört gemiydi. Çin'in gemi yapımında kullandığı teknikler, denizcilikteki uzmanlıkları ve örgütlenmeleri üzerinde tartışılmayacak kadar açıktı. Tıpkı 1920 ve 1930'lu yıllarda uzaya gitme programı ve hava taşımacılığında yaşanan büyük gelişmeler gibi, bu büyük hazine gemilerinin seyahatleri taşımacılık, rahat yolculuk ve denizlere hâkim Ming egemenliği altında rakipsiz deniz güvenliği çağının habercisiydi.[1034]

15. yüzyılın başlarında, Çin'in gemicilik teknolojisi Avrupalılarınkinden fersah fersah ileri seviyedeydi.[1035] Çin'de 1404 ile 1407 arasında yaklaşık 1681 gemi inşa edildi. Çin bu süreçte "gemi inşa etme çılgınlığına" kapıldı.[1036] Buna rağmen ne bir fetih zihniyeti, ne bir kutsal savaş amacı ne de köle alma baskınları, askeri boyunduruk veya kale yapımı isteği, Çin'in kültürlerarası bağlarında bulunmaktaydı.[1037] Bu dev gemiler Güneydoğu Asya, Japonya, Hindistan, Yemen, Hürmüz ve Kenya'ya kadar ulaştı. Açık denizlerde ticaret merkezlerine doğru yol alan filo, Çin tarihindeki bir ilki başardı. Ming Hanedanlığı bu deniz seferleriyle büyük bir prestij kazandı.[1038] Bu deniz seferleri tarihin belki de ilk coğrafi keşifleri olarak isimlendirilebilecek deniz fuarlarını düzenledi.[1039] Bu seferler için inşa edilen filo dünyanın o güne kadar gördüğü en ihtişamlı olanıydı ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar böylesine devasa büyüklükteki bir filo toplanamayacaktı. Amiral Zheng He son seferin dönüş yolculuğunda öldü. Zheng He'nın ölümünden sonra bir daha böyle eşsiz bir deniz seferi

1034 Keay, *age.*, s.373-375.
1035 Darrel Bricker ve John Ibbitson, *Boş Gezegen: Küresel Nüfus Çöküşü Şoku*, (Çev.) Kadri Mustafa Orağlı, Orenda Kitap, İstanbul, 2022, s.73.
1036 Marks, age., s.79.
1037 Kleinschmidt, *age.*, s.74.
1038 Yıldırım, *age.*, s.220.
1039 Kalyoncuoğlu, *Batı Neden Kazandı Doğu Neden Kaybetti?*, *age.*, s.79.

gerçekleşmedi.[1040] Zheng He komutasındaki Çin gemilerinin seyahatleri 1405 yılında başladı. Bu, 1492 yılında Amerika'ya ulaşan Kristof Kolomb'dan 87, 1488 yılında Ümit Burnu'nu geçen Bartholemeu Dias'dan 83 yıl önce; Vasco da Gama'nın 1497 yılında Hindistan'ın Kalikut kıyısına varışından 92 yıl, Ferdinand Macellan'ın 1519 yılında dünya turuna çıkmasından tam 114 yıl önce gerçekleşti. Ayrıca Batılı keşifler çağı olarak adlandırılan dönemde yapılan seyahatler, Zheng He'nin seyahatleri yanında sönük kaldı.[1041] Çin harita yapımı sadece Avrupa'nın değil Arap Ortadoğu'sunun da çok ilerisinde bir seviyedeydi.[1042] Aslında haritacılık MÖ. 221 yılında imparatorluğun kurucusu Qin Shi Huang'ın bölgedeki tüm haritaları toplatmasıyla başlar.[1043] Bunun yanında Ming Hanedanı'nın orta döneminden sonra Portekiz, Hollanda, İspanya ve Japonya gibi ülkeler Çin'e saldırılarda bulundu.[1044] Çinlilerin 1400'lerde askeri kapasiteye ve gerekli deniz teknolojisine sahip olsalar da, denizaşırı bir imparatorluk kurma arayışına girmediği ortadadır.[1045] Zaten Çinlilerin sınır bölgelerindeki halklarla ilişkileri çok boyutlu olduğu gibi erken dönemlerde komşu devletler ile eşitlik ilkesine dayanan ilişkiler inşa etmişlerdi.[1046] Çinliler ve Amiral Zeng He seferlerinde köle toplamamış, soykırım yapmamış, misyonerlik faaliyetlerine girişmemiştir. Ne işgal ne de sömürgecilik için seferlere çıkmışlardı. Binlerce yıl önce bile Çinliler başka ülkelere başka milletlere başka medeniyetlere saldırgan ve yok edici davranmamıştı. Oysa Avrupalı ve Kuzey Amerikalı güçler hem geçmişte hem bugün yok edici bir kültürü temsil etmektedir.

Ming Hanedanlığı 1600 yılına geldiğinde Çin nüfusunun 275 milyon civarına ulaştığı tahmin edilmekteydi. Oysa hanedanlık 1368'de kurulduğunda nüfusu 85-100 milyon arasındaydı.[1047] Ming Hanedanlığı ömrünün sonuna gelirken hem iç isyanlarla uğraştı hem de yabancı fetihlerle karşılaştı. Bu süreçten sonra Çin yönetimi yeniden el değiştirdi. Yeniden yabancı bir hanedanın egemenliğine girdi. Mançu Qing Hanedanı yönetimi Minglerden devraldı ve Çin'e en güçlü dönemlerinden birini yaşattı.[1048] 1434-1800 yılları arasında

1040 Yolaç, *age.*, s.176.
1041 Wang Jlenan, "Çin'in Sıradışı Amirali: Zheng He", *Modern İpek Yolu*, Sayı 10, Ocak 2020, s.63.
1042 Harman, *age.*, s.117.
1043 Glintzer, *age.*, s.16.
1044 Seyrek, *age.*, *s.*62.
1045 Sharman, *age.*, s.33.
1046 Glintzer, *age.*, s.117.
1047 Keay, *age.*, s.396.
1048 Yolaç, *age.*, s.193.

Çin dünyadaki öncü güç konumundayken, onu "Primus Inter Pares" (benzerleri arasında ilk sırada olan) diye tanımlamak en doğrusu olur. Daha Batı küreselleşmesi yokken Doğu küreselleşmesi sonucu dünyadaki ekonomik gücün yayılması; Çin, Hindistan, Güneydoğu Asya, Japonya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın önemli oyuncular olduğu "çok merkezli" bir dünya vardı.[1049] 1500 yılında dünya nüfusu 440 milyon oldu. Bunun 110 milyonu Çin, 90 milyonu Hindistan, 50 milyonu Asya'nın geri kalanı olmak üzere 80 milyonu Avrupa, 70 milyonu Kuzey ve Güney Amerika'da, 40 milyonu Afrika'da yaşamaktaydı. Dünyanın en büyük şehirleri Çin'de, Hindistan'da, Mısır'da ve Peru'da bulunuyordu.[1050]

Çin'de 1644-1911 yılları arasındaki dönemde egemen olan Qing Hanedanı toplam 12 imparator tarafından yönetildi. 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Çin'in ekonomisi, eşi görülmemiş bir şekilde zirvedeydi. Qing Dönemi Çin, tarıma dayalı bir ülke olmaya devam etti. Çin tarihinde Kangxi, Yongzheng ve Qianlong refah dönemi olarak anılır. Ayrıca Çin'in devlet gücü arttı, toplumda düzen sağlandı. 18. yüzyılda Çin'in nüfusu yaklaşık 300 milyondu. Ayrıca bu dönemde 38 yıl Hollanda işgali altında kalan Tayvan 1662'de yeniden anavatana geri döndü. Ardından 1689 yılında Çin ve Rusya aralarındaki ilk sınır anlaşması olan "Nibuçi Anlaşması"nı imzaladılar.[1051] Qing Hanedanı Çin tarihinin son hanedanıdır. Qing döneminde ilk 150 yıl boyunca imparatorluk, tarihinin en geniş sınırlarına ulaştı. Çin rakipsiz bir bölgesel güç düzeyine yükseldi.[1052] Büyük Çin 1751'de Tibet'i denetim altına aldı ve Tibet'in başına Çin garnizon desteğiyle Dalay Lama getirildi. Çin İmparatorluğu, 1759'a gelindiğinde 10,3 milyon kilometre karelik bir yüzölçümüne yaklaştı.[1053] İskoç ekonomist ve filozof Adam Smith 1776 gibi geç bir tarihte bile Çin'den "dünyanın en zengin, en verimli, en bayındır, en çalışkan ve en kalabalık ülkelerinden biri, ... Avrupa'nın her kesiminden çok daha zengin bir ülke" diye bahsetmişti.[1054]

19. yüzyıl da Çin, kültür alanında da büyük başarılara imza attı. Bu süreçte seçkin düşünürler, sanatçılar ve ünlü edebiyatçılar yetişti. Tarih alanında da büyük başarıların elde edildiği bu dönemde birçok seçkin tarihçi tarafından hükümet emriyle derlenen kitap di-

1049 Hobson, *age.*, s.73.
1050 Ponting, *age.*, s.455.
1051 Seyrek, *age.*, s.68-69.
1052 Yolaç, *age.*, s.194.
1053 Kerr, *age.*, s.115.
1054 Ferguson, *age.*, s.46.

zileri ortaya çıktı. Bilim ve teknolojide, özellikle mimarlık alanında büyük gelişmeler görüldü.[1055] Çin tarihinde görülmemiş büyük bir yayın seferberliğine girişildi. Tarih, felsefe, edebiyat vb. alanlarda "Siku Quanshu" adı verilen 36.000 ciltlik dünyanın en büyük külliyatı kazandırıldı. 1800'lerin başında Çin nüfusu 330 milyon civarına ulaştı.[1056] Çin yazı karakterlerinden oluşan bir sözlük kaleme alındı. Bu dönemde Cizvit misyonerleri saraya kabul edildiği gibi Hıristiyanlığa hoşgörü gösterildi.[1057] Fransız yazar ve filozof Voltaire de bir kilise ve ruhban sınıfı olmaksızın, ahlaki kurallara değer veren bir toplumu yücelttiği gibi Çin'in yapısını, "dünyanın en iyisi" olarak tanımlamış; İmparator Qianlong onuruna şiirler kaleme almıştır.[1058] Avrupa'da bugün olduğu gibi geçmişte de Çin ile ilgili tartışmalar vardı. Özellikle Fransız Aydınlanma Çağı'nın düşünürleri ve politikacıları Çin'e gitmedikleri halde Çin hakkında farklı fikirlere sahiptiler. Ünlü Alman Bilim Adamı ve Filozofu Leibniz 1697'de Hıristiyanlık ve Konfüçyüsçülük arasında çok fazla benzerlikler olduğunu ileri sürdü. Hatta 1697'de Çin Üzerine Yeni Teori adlı önemli bir kitaba imza attı. Bu kitapta Doğu dünyasından Batı'ya ilhamlar sunarken, Çin'in de pratik felsefesinin ve Çin etiğinin Batı dünyasına cazip geldiğini öne sürdü.[1059] Avrupalı düşünürler için Çin, Batı dünyasında hiçbir zaman ulaşılamayan Platonik ideale yani filozof kralların hükmettiği bir devlet olmaya çok yakındı.[1060] İlginç olan ise Fransız filozof ve kültür tarihçisi Louis Bourdeau, 400 milyon Çinli için Fransız Devrimi'nin hiç olmadığını söyledi; bu yüzden bu devrimin önemi hakkında şüphe duyulmasının meşru bir gerçek olduğunu ileri sürdü.[1061] Açıkçası birçok Avrupalı Aydınlanmacı düşünür, "akılcı metoda" yönelen tercihlerinde Çin'den ilham aldı. Çin düşüncesi İngiliz kültürü üzerinde de önemli etkilere yol açtı. Britonlar Chinoiserie (Çin sanatsal motifleri) kültürü, duvar kağıdı kültüründen çay içme kültürüne ve Anglo-Çin usulü bahçelere, aynı zamanda politik ekonomi hakkındaki fikirlere kadar büyük bir beğeniyle İngilizler tarafından kabul gördü. Çin altyapısını görmezden gelmek, tam manasıyla bir gaflet olarak kabul edilebilir.[1062] Sonuçta Avrupa, sofistike

1055 Seyrek, *age.*, s.70.
1056 Yıldırım, *age.*, s.244-245.
1057 Kerr, *age.*, s.112-113.
1058 Keay, *age.*, s.422.
1059 Yingsheng, *age.*, s.339-340.
1060 Murphey ve Stapleton, *age.*, s.388.
1061 Osterhammel, *age.*, s.75.
1062 John M. Hobson, "Şark Avrupası'nın Kozmopolit Yönünü Açığa Çıkarmak Avrupa Medeniyetinin Doğulu Kökenleri", *Doğu ve Batı'nın Ötesinde Asya ve Avrupa*, Gerard Delanty (Ed.), (Çev.) Firdevs Bulut, Matbu Kitap, Ankara, 2015, s.161-162.

sanattan hükümet sistemine kadar Çin'e ait her konuda hayranlık içindeydi. Avrupalı aristokratlar, endişesiz ve mutlu Çinlileri resmeden porselenleri büyük bir arzuyla almaktaydı. O dönemde Çin imparatorluğunun her açıdan müreffeh şehri Beijing, Paris ve Londra standartlarına göre harikaydı. 1700'de Beijing'de 1 milyon insan yaşarken Londra'nın nüfusu 100.000'i geçmiyordu.[1063] O dönemde Çin kültürüne, Çin tarihine, Çin diline ve Çin ulusana karşı güçlü bir ilgi ve merak vardı. Çin'in cazibesi ve çekim gücü inanılmazdı. Yani Çin'e olan hayranlık sonucu Çin yumuşak gücünün zirvesindeydi.

1820'de Çin'in nüfusu 381 milyonken bütün Avrupa'nın nüfusu ise sadece 169 milyondu.[1064] 1820 yılında Çin ekonomisi, Büyük Britanya'dan altı kat ve Amerika Birleşik Devletlerinden 20 kat daha büyüktü.[1065] 1800 yılına kadar Çin dünyanın önde gelen demir ve çelik üretim merkezi oldu.[1066] 1800'lerin ortalarına kadar dünyanın en büyük birinci ve ikinci ekonomisi konumları hep Çin ve Hindistan arasında gidip geldi. Yakın tarihlere kadar 1820 yılında Çin, dünya ekonomisinin yüzde 35'ini oluşturarak Avrupa ekonomisinin (yüzde 20) çok önündeydi. Birleşik Devletler ise dünya ekonomisinde önemsiz bir paya sahipti.[1067] 18. yüzyılda Çin, ister tarımsal verimlilik seviyeleriyle ölçülsün ister üreticilerin ve pazarların çok yönlülüğü veya tüketim seviyeleriyle, dünyanın gelişmiş diğer herhangi bir bölgesi kadar "gelişmiştir" hatta belki daha fazlası vardır. Çin'de sadece toprak, emtia, sermaye piyasaları ve iş gücü değil, ayrıca, en azından Çin'in iki bölgesinde, borsa ve vadeli işlemler piyasası da gelişim gösterdi. Bununla beraber Çin'in son derece gelişmiş pazar ekonomisi, endüstriyel bir dönüm noktasına yol açtı.[1068] Şunu da eklemek gerekiyor ki Çin ticareti yüksek derecede barışçıldır ve yalnızca nadir durumlarda askeri güç kullanımı görülmektedir.[1069]

Batılı emperyalistler Çin'den çay, seramik, porselen gibi mallar yanında çok çeşitli hammaddeler aldıkları gibi karşılığında gümüş veriyorlardı. İngiltere, Fransa gibi ülkelerin gitgide Çin'e artan ithalatları nedeniyle uyuşturucu madde olan afyon devreye sokuldu.

1063 Jasper Becker, *Ejder Şahlanıyor*, (Çev.) Algan Sezgintüredi, NTV Yayınları, İstanbul, 2007, s.19.
1064 Jacques, *age.*, s.31.
1065 Noam Chomsky ve Vijay Prashad, *Geri Çekiliş*, (Çev.) Deniz Ulusoy, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2023, s.22.
1066 Ponting, *age.*, s.172.
1067 Fatih Oktay, *Çin Ekonomi ve Politika / Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.38.
1068 Marks, *age.*, s.170-171.
1069 Kleinschmidt, *age.*, s.91.

Zamanla Çin'e en çok afyon satıp karşılığında gümüş aldılar. Bu durumdan dolayı tüm Çin toplumu afyona alışmış ve ayık insan sayısı azalmıştı. Batılı emperyalistler daha çok afyon sattıkça daha çok gümüş kazandılar ve uyuşturucudan kafasını kaldıramayan Çin toplumu karşısında hareket alanları genişledi. O dönemde Çinliler kendi kendilerine yeten bir ekonomiye sahiptiler; ama bir ürün hariçti: Afyon. 19. yüzyıldan beri İngiltere ve Avrupa ülkeleri Çin'e afyon sokuyordu. 2 milyon kişi 40 yıl içinde Afyon bağımlısı haline geldi. Bu durum hem Çin halkına hem de Çin ekonomisine büyük zarar verdi. Hatta üst düzey rütbelileri arasında afyonun yaygınlaşması ordunun gücünü de olumsuz yönde etkiledi.[1070] Afyon Çin'e ilk kez Almanlar tarafından sokulmasına rağmen afyon ticaretinde aslan payını İngilizler aldı. İngiliz hükümeti bu kaçakçılığı İngiliz yurttaşları için hiçbir zaman yasadışı kabul etmedi.[1071] Çin hükümeti bu durumu engellemek amacıyla harekete geçti. Çin hükümet yetkilisi Lin Zexu tarafından Guangzhou'da 20.000 sandık dolusu afyon denize dökülerek imha edildi. Bu imha sırasında denizin kirletilmesinden dolayı bir dua ederek denizin ruhundan özür diledi: "Yabancıların canavarca doğasını terbiye et ve inandıkları Tanrı'yı onlara öğret." Lin Zexu, Kraliçe Victoria'ya ahlaki temelli ve kraliçenin tebaasını Çin halkına büyük bir kötülük yapmakla suçladığı bir mektup yazdı. Bunların hiçbir etkisi olmadı. İngiltere, Çin'e savaş açarak Birinci Afyon Savaşı'nı başlattı. Savaş İngilizlerin zaferi ve Nanking Antlaşması ile sona erdi. Bu Eşitsiz Antlaşmalar olarak bilinen antlaşmaların ilkiydi. Silah zoruyla imzalanan Nanking Antlaşması, Çin'in beş limanını dış ticarete açtı. Meşhur Hong Kong Adası, İngiltere'ye bırakıldı ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne geri verildiği 1997'ye kadar İngilizlerin sömürgesi oldu. İngilizlere ayrıcalıklar verildiği gibi 590 ton gümüş savaş tazminatı olarak ödendi.[1072] Ayrıca bu antlaşmanın yanında Çin 1844 Temmuz'unda Amerika Birleşik Devletleriyle Wangxia ve Ekim'de de Fransa'yla Whampoa Antlaşmalarını imzalayarak bu ülkelere İngiltere benzeri imtiyazlar vermek zorunda kaldı.[1073]

Birinci Afyon Savaşı ve Nanking Antlaşması "Çinlilerin yüzyıllık aşağılanmasının" başlangıcıdır. Bu dönem 1839-1949 arasında 100 yıllık bir dönemdi.[1074] Batılı emperyalistler için Çin, artık bir sömürge

1070 Yıldırım, *age*., s.247.
1071 Arnold J. Toynbee, *Uygarlık Yargılanıyor*, (Ed. Ö. Andaç Uğurlu), (Çev.) Kasım Yargıcı, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2016, s.83-84.
1072 Kerr, *age*., s.121.
1073 Seyrek, *age*., s.72.
1074 Yolaç, *age*., s.218.

coğrafyasıydı. Bu emperyal güçler aldıklarıyla yetinmediler. İngiltere ve Fransa, Nanking Antlaşması'nın Çin'in tamamında geçerli olacak şekilde yenilenmesini ve afyon ticaretinin tamamen serbestleşmesini istedi. Lakin bu talepler gerçekleşmeyince İngiltere ve Fransa bir ittifak ordusu kurup 1856'da İkinci Afyon Savaşı'nı ilan ettiler. Bu ordu tarafından Guangzhou ve Tianjin'deki Dagu limanı işgal edildi. Savaş sonrası Tianjin Antlaşması imzalanarak, daha çok liman Batılı emperyalistlere açıldı. Dahası yabancılar artık Çin'de misyonerlik yapabilecek ve işgalcilere tazminat ödenecekti. 1860'ta İngiliz-Fransız orduları Dagu limanına yeniden saldırdı. Bununla yetinmeyen işgal ordularının başkent Beijing'e doğru ilerlemesi İmparatorun başkentten kaçmasına neden oldu. Beijing'i ele geçiren işgal orduları Yazlık Saraydaki hazineyi ve eşyayı yağmaladı ve Yazlık Sarayı yaktılar. İmparator 1860'ta Beijing Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla birlikte Çin emperyalizme tamamen teslim oldu.[1075] Yaşanan bu acı anı anlamak için bir an, itilaf kuvvetlerinin İstanbul'un işgali döneminde Dolmabahçe Sarayı'nı yağmaladıklarını ve yıktıklarını düşünelim; Beijing'de yapılan, maalesef acımasız bir kültürel cinayet ve ülke onurunun ayaklar altında ezilmesidir.[1076] Daha da kötüsü Shanghai'da günümüzdeki adı Huangpu Park olan eğlence alanının kapısına İngilizler tarafından yazılan "Köpekler ve Çinliler giremez" levhasıdır. Düşünün Buckingham Palace'in yakınındaki St. James's Park'ın kapısınada "Köpekler ve İngilizler giremez" yazılı bir levha olsaydı, İngilizler nasıl bir tepki verirdi?[1077] Bu süreçte Batı'nın gücünü gören ve daha iyi anlayan Çinliler "Kendini Güçlendirme Dönemi" adıyla 1860-1895 yılları arasında modernizasyon dönemini başlattılar. Yaşanan bu dönemde Çin'in eğitimden orduya kadar birçok alanda Batılı ülkeleri örnek alan reform hareketleri gerçekleştirildi.[1078] Bu sırada Afyon sorunu gittikçe kötüleşti. 1860 yılında uyuşturucu ticareti yasalaştırıldı ve uzun yıllar genişletildi. 19. yüzyıl sonunda yapılan tahmine göre, Çin nüfusunun yüzde 10'u (yaklaşık 30 milyon) afyon kullanıyordu ve bunların yüzde 50'ye varan kısmı bağımlıydı.[1079] 19. yüzyılın ikinci yarısında Çin, Qing Hanedanı'nın ülkeyi yönetememesi ve Batılılar karşısında aşağılayıcı antlaşmaların im-

1075 Yıldırım, *age*., s.252.
1076 Coşkun Faik Kavala, *Doğu Uyanıyor / Çin Devrim Tarihi*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2019, s.46.
1077 Hobson, *age*., s.257-258.
1078 U. Rıfat Karlıova, *Çin Modern Tarihinde Yolculuk*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2011, s.70-71.
1079 Kerr, *age*., s.122.

zalanması pek çok organize halk isyanına neden oldu. Bu isyanlardan başlıcaları: Nian (1851-68), Taiping (1850-64), Du Wenxiu (1856-72), Dungan (1862-77) ve Boksör (1899-1901) isyanlarıdır. Bu isyanlar yüzyılı 1850'den sonra başlamış ve çok uzun sürmüştü.[1080]

19. yüzyıl, Çin'e yıkım getirmişti ve Qing Hanedanı, yeni yüzyılın başlangıcından kısa bir süre sonra aşağılayıcı bir son yaşayacaktı. Batı, Qing çağında, Rönesans'a, Coğrafi Keşiflere, Reformlara, Aydınlanmaya, Fransız Devrimine ve Sanayi Devrimine uzanan kapsamlı değişikliklere yol aldı. Oysa Çin, duraklamaya girmiş, bir zamanlar bilim de, teknolojide ve ulaşımda sahip olduğu avantajlar ziyan edilmişti. Batılılar ilerlemiş ancak Çin hem Batılıların gerisinde kalmış hem de Batılıların insafına kalmıştı. Ayrıca bu süreçte İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde milliyetçiler, komünistler, savaş ağaları, oportünistler ve idealistler arasında bir mücadele başladı.[1081]

Qing Hanedanlığına karşı devrimi bir köylü çocuğu olan Sun Yat-sen düzenleyecekti. 1894'te Çin'deki devrimci faaliyetleri örgütlemek üzere "Çin'i Canlandırma Örgütü" adlı yapıyı kurdu. 1905'te ise "Çin Devrim Birliği" adlı teşkilat oluşturuldu. Temel amaç Qing Hanedanını devirmek sonra işgalcileri ülkeden kovmak ve son olarak da demokratik bir burjuva cumhuriyeti kurmaktı. Sun Yat-sen devrimci fikirlerini, "Üç Halk İlkesi" kapsamında sistemleştirdi: Demokrasi İlkesi, Çinlilerin bağımsızlığını ve ortak hak taleplerini; Milliyetçilik İlkesi, Mançu hâkimiyetini yıkıp bir Çin Cumhuriyeti kurmayı, iktidarı Çinlilere teslim etmeyi; Halkın Refahı İlkesi ise halkın genelinin iyiliğini ve mutluluğunu gerektiriyordu. 1911'de devrimci isyanlar baş gösterdi. Bu süreçte 24 eyaletten 15'i bağımsızlığını ilan etti. Bağımsız eyaletlerden gelen delegelerin oylarıyla Sun Yat-sen 1 Ocak 1912'de Çin Cumhuriyeti'nin geçici devlet başkanı seçildi.[1082] Çince birçok kaynakta Sun Yat-sen'den Çin Cumhuriyeti'nin kurucu babası olarak bahsedilmektedir.[1083] Çin'de 2133 yıllık bir siyasi kurum olan "Hanedanlık" ve "İmparatorluk" yıkılmış, 268 yıllık Mançu hâkimiyeti son bulmuş ve Çin Cumhuriyeti doğmuştu.[1084] 1911 yılında Çin'deki manzara çok acıklı bir haldeydi. Japonya, Amerika ve Avrupa devletleri Çin'i bir oyun sahası olarak gördükleri gibi Çin hükümetini de hiç ciddiye almıyorlardı. Zaten bu devletlerarasındaki mü-

1080 Yolaç, *age.*, s.223-224.
1081 Kerr, *age.*, s.135-136.
1082 Yıldırım, *age.*, s.261-262-263.
1083 Jeffrey N. Wasserstrom, *21. Yüzyılda Çin*, (Çev.) Hür Güldü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.67.
1084 Yolaç, *age.*, s.265.

cadeleler yaşanmasaydı, Çin çoktan ilhak edilmiş bir süreç yaşayacaktı.[1085] Bir Cumhuriyet Anayasası ilan edilmekle beraber Çin'in ilk Senato ve Temsilciler Meclisi seçimleri yapıldı.[1086] Kısa bir süre sonra Çin'in en büyük ordusunu komuta eden Yuan Shikai, 10 Mart 1912'de Beijing'de, Çin Cumhuriyeti'nin ikinci devlet başkanı oldu. General meclisi etkisiz kılarak diktatörlük arayışına girdi. Bu gelişmelerden sonra Sun Yat-sen'in yoldaşlarından biri olan Song Jiaoren, "Kuo Min Tang" (KMT) adlı Milliyetçi Parti'yi kurdu. Karşısında ise kendinden önce kurulan "Gong He Dang" adlı Cumhuriyetçi Parti vardı; bu parti General Yuan Shikai'yi destekledi.[1087] 1915 yılında Yuan Shikai kendini imparator ilan etti. Bu sebepten dolayı önce Yunnan, sonra Guizhou eyaletleri bağımsızlıklarını açıkladı ve Yuan'ın yolladığı ordu birlikleriyle savaşa giriştiler. Hükümet güçlerinin isyanları bastıramaması, diğer eyaletlerinde bağımsızlıklarının ilanına neden oldu. Yaşanan süreç Yuan Shikai'nin tahtı bırakmasıyla sonuçlandı. Bu da Çin'deki karmaşaya son vermedi. Merkezi otoritenin yitirilmesi yaklaşık 20 yıl Savaş Ağaları döneminin yaşanmasına neden oldu.[1088] Aslında 1911-1950 arasında savaşlar ara vermeden devam etti. Devrim, içsavaşa evrildi, sonra yeniden devrim derken gene içsavaş ve sonra bir devrim daha geldi.[1089] Çin'de kaos ve karmaşa devam ederken 1917-1921 arasında entelektüel bir devrim de yaşanmaktaydı. Bu devrim Yeni Kültür Hareketi denilen 4 Mayıs Hareketi terimiyle özetlenmektedir. Bu hareketin önemi, üyeleri arasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mao Zedong dahil, Çin'in geleceğini şekillendirecek birçok insanın olmasıydı.[1090]

Çinli aydınların, feodal yapıyı yıkmak ve Çin'i birleştirerek modern bir ülke haline getirmek başlıca hedefleriydi. Rusya'da gerçekleşen devrim Çinli aydınlar arasında sosyalist düşüncenin gelişmesine sebep oldu. Bu hedefi gerçekleştirecek milliyetçi Marksist bir kesim ortaya çıktı. Başta Beijing, Shanghai ve diğer şehirlerde örgütlendiler. Çin'deki tüm milliyetçi Marksistler 23 Temmuz 1921 günü Shanghai'da toplanarak Çin Komünist Partisi (ÇKP)'ni kurduklarını ilan ettiler. Aynı gün ÇKP ilk kongresini 53 kişiyle düzenledi.[1091] ÇKP 1921'de, Çin'in hâlâ yarı-feodal ve yarı sömürge bir ülke olduğu çağ-

1085 Eberhard, *age.*, s.334.
1086 Kerr, *age.*, s.140.
1087 Yıldırım, *age.*, s.265.
1088 Yolaç, *age.*, s.268.
1089 Keay, *age.*, s.488.
1090 Kerr, *age.*, s.145.
1091 Yıldırım, *age.*, s.269.

da, modern Çin'deki toplumsal ve devrimci gelişmelerin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıktı.[1092] Çin Devrimi kesinlikle Çin'e ait ve Çin'e özgüydü. Devrimin en ayırt edici özelliği ise her şeyden önce, esas olarak bir köylü devrimi olmasıydı. İşçi sınıfının ideolojisini rehber edinmesine rağmen Çin devrimi işçi devrimi değildi.[1093] 1923 yılında Kuomintang (KMT), ÇKP ile ittifak kurdu, ortak hedef yabancı işgal güçlerini kovmak ve Çin'i yeniden birleştirmekti. Yine de KMT ile ÇKP arasında derin anlaşmazlıklar mevcuttu. KMT ordusundaki birçok kişi, koyu antikomünist saftaydı. Sonunda KMT 1927'de Shanghai'daki ÇKP üyelerine karşı "Beyaz Terör" adıyla bilinen ve yaklaşık 12.000 kişinin öldürüldüğü bir temizlik eylemine kalkıştı.[1094] Çin Komünist Partisi hızla çiftçi ve işçilerden meydan gelen Halk Kurtuluş Ordusu'nu kurmaya girişti. 1 Ağustos 1927'de ÇKP tarafından oluşturulan askeri birliklerle ilk silahlı karşılık verildi. Böylece 1 Ağustos 1927 Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun kuruluş tarihi olarak kayıtlara geçti.[1095] Çin Komünist Partisi'nin 1928 yılında 6. Kongresi Moskova'da gerçekleşti.[1096] Milliyetçi Hükümet, ÇKP'yle olan ittifakını 1927'den sonra bitirdi ve ÇKP üyelerini öldürmeye başladı. Artık komünistler en büyük tehlikeydi. Ancak komünistlere karşı yapılan askeri seferlerden herhangi bir sonuç alınamadı. Tarihler 1934'ü gösterdiğinde ÇKP merkez komitesi 80.000 kişilik Kızıl Ordu askerleriyle batıya doğru sefere çıktı. Tarihte bu harekete "Uzun Yürüyüş" adı verildi. 1935 yılında yapılan ÇKP kongresinde hem partinin hem de Kızıl Ordu'nun lideri olarak Mao Zedong seçildi. Bundan sonra parti ve ordu güçlenme sürecine girdi. Kızıl Ordu birlikleri, Batı'nın desteklediği KMT birliklerinin saldırılarını püskürterek "Uzun Yürüyüş"ü sonlandırdı.[1097] Uzun Yürüyüş'ün toplam 368 günden 235'inde gündüz, 18'inde ise gece yüründü. Yürüyüş yapılmayan 100 günün büyük bir kısmı çarpışmalarla geçti. Her gün ortalama 36 km yüründü ki, yeryüzünün en tehlikeli arazisinde ilerleyen büyük bir ordu için hayret verici bir hızdı diyebiliriz.[1098] Bu sırada Japonların Çin'e ilerlemesi devam etti. Milliyetçi Hükümet o süreçte ÇKP ile meşgul

1092 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1*, (Çev.) Tomas Aliyev, Canut Yayınevi, İstanbul, 2012, s.16.
1093 Erich Fromm, *İnsanlık Başarabilecek mi?*, (Çev.) Nurdan Soysal, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s.132.
1094 Kerr, *age.*, s.147-148.
1095 Yolaç, *age.*, s.275.
1096 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1*, s.119.
1097 Yıldırım, *age.*, s.274-275.
1098 Edgar Snow, *Çin Üzerinde Kızıl Yıldız*, (Çev.) Enis Esmer, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s.248.

olduğundan Japonlara karşı direniş gösteremiyordu. Sonunda 1937 yılında Japon işgal güçleri Beijing yakınlarına kadar gelerek saldırılarda bulundu.

ÇKP bu süreçte Japon saldırılarına karşı KMT'yle birlikte hareket etme çağrısında bulundu. ÇKP ve KMT güçlerini birleştirerek Japon ordusuna karşı başarılar elde etmeye başladılar. 1937 Kasım'ında Japonlar Çin'in başkenti olan Nanjing'e yöneldi. Japon ordusu Nanjing'e girdi ve Çin halkına karşı bir soykırıma girişti. Dev şehir kan gölüne döndü ve yüzbinlerce Çinli katledildi. Binlerce Çinli kadına tecavüz edildi. 1945'te Japonya'nın teslim olmasıyla Çin'in işgali de sona ermiş oldu.[1099] Bu süreçte Alman ve İtalyan faşistleri, Çin'i işgali konusunda Japonya'ya destek verdi. Sovyetler Birliği ise Çin Ulusal Hükümeti ile saldırmazlık anlaşması imzaladı. Sovyetler Birliği, Çin'e ilk olarak askeri danışmanlar ve gönüllü havacı birlikleri gönderdi. Ayrıca Çin'e maddi ve mali yardımda bulundu.[1100] Japon işgali sona erdikten sonra KMT ve ÇKP birlikteliği fazla uzun sürmedi ve 1946 yılının yaz ayları sonunda Çin'de yeniden içsavaş başladı. Birleşik Devletlerin arabuluculuk girişimlerine rağmen ilerleme sağlanamadı. 1947 yılının Mayıs ayında Halk Kurtuluş Ordusu ilk kez milliyetçi hükümet güçlerine karşı geniş çaplı saldırısını düzenledi. Halk Kurtuluş Ordusu bir yıl içinde Mançurya da dahil olmak üzere tüm Kuzey Çin'i ele geçirdi. 1949 Ocak ayında eski imparatorluk başkenti Beijing savaşmadan teslim oldu. Bundan sonra milliyetçilerin siyasi başkenti Nanjing ve ekonomik başkenti Shanghai, Halk Kurtuluş Ordusu tarafından alındı.[1101] ABD arabuluculuk ötesine geçerek arka arkaya kara ve deniz ordusundan danışman ekiplerini yolladı. Ardından ABD-Kuomintang Çin hükümeti arasında Borçlanma Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre 51.7 milyon dolarlık askeri donanım Kuomintang ordusuna verildi.[1102] Kuomintang'ın lideri olan Çan ve oğlu Çan Çin Kuo Amerikan donanmasının yardımıyla Çin'in altın rezervlerini ve bütün sanat hazinelerini yanlarına alarak Tayvan adasında kaçmak zorunda kaldılar. Onunla birlikte 500 bin sadık asker ve 2 milyon Kuomintang destekçisi de onları takip etti. Diğer Milliyetçiler Burma ve Laos'a püskürtüldüğü gibi birçoğu deniz ötesi ülkelere kaçtı.[1103] Çin 19. yüzyılda Batı tarafından işgale uğramış

1099 Yıldırım, *age.*, s.278-279.
1100 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1*, *age.*, s.183.
1101 Yolaç, *age.*, s.305-307.
1102 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1*, s.256.
1103 Keay, *age.*, s.504.

ve aşağılanmış olsa da Batı'nın gücü asla Çin devletini tümüyle yıkmaya yetmemiştir. Devletin otoritesi 1920'ler, 30'lar ve 40'larda savaş ağaları, içsavaş ve Japon işgaliyle kısa bir süreliğine çökmüş olsa da 1949'da Çin Komünist Partisi liderliğinde merkezi devlet gücünü yeniden kazanmıştır.[1104]

Mao Zedong, Beijing'de Politik Danışma Konferansını düzenledi. Bu konferansta Mao Zedong devlet başkanı olmak üzere, Çin Halk Cumhuriyeti'nin yeni merkezi hükümet temsilcileri seçildi. 1 Ekim 1949'da Beijing'in Tiananmen Meydanı'nda konuşan Mao, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu dünyaya, "Ulusumuz bir daha asla aşağılanmayacaktır. Artık ayağa kalktık" sözleriyle haykırdı.[1105] ÇKP'nin kesin zaferi sonucu hanedanlığın yıkılmasından sonra Çin'in karşı karşıya kaldığı siyasal parçalanmışlığa son veren siyasal ve toplumsal bir devrim gerçekleşti. Bundan sonra ÇKP'nin öncelikli hedefi, devletin bir buçuk asırlık zayıflığını bitirmek ve ülkeyi periferi konumundan çıkarmaya yönelik bir strateji geliştirmekti.[1106] Buraya kadar Han Hanedanlığı ile başlayıp Qing Hanedanlığı'na kadar süren yaklaşık 2.000 yıllık bir dönemde Çin dünyanın diğer ülkelerine kültür ve uygarlık ürünü sunan ana ülke rolünde olmuştur. Tabii ki bu maddi alışveriş ve kültürel iletişim tek yönlü olmamış, her zaman çift yönlü ya da çok yönlü olagelmiştir. O yüzden Çin öğrenmede iyi bir ülke profili çizmiştir.[1107] Bu yüzden Çin medeniyeti, büyük bir hanedanlık tarihi yanında edebiyat, bilim, tarım, felsefe, ticaret vs. alanlarında çok büyük bir senaryoya sahiptir.[1108]

Çin Komünist Partisi ile birlikte Çin için 1949 tarihinde yeni bir dönem başladı. Bu baş döndürücü yeni dönem 1789 Fransız Devrimi ya da 1917 Rus Devrimi gibi geniş yankı buldu.[1109] Bu arada ABD, Çin'i tanımayı reddetti ve başka ülkelerin yeni Çin'i tanımalarını engellemek için büyük çaba gösterdi. Hatta Çin'e karşı ABD ekonomik ve askeri ambargo bile uyguladı.[1110] Bu sırada Mao ilk yurtdışı ziyaretini Çin kurulduktan hemen sonra Moskova'ya yaptı.[1111] ÇKP ilk iş olarak 1950'de Tarım Reformu Yasası'yla toprakların yaklaşık yüzde 40'ının

1104 Fukuyama, *age.*, s.375.
1105 Yolaç, *age.*, s.307.
1106 Kerem Gökten, *Çin Yüzyılını Anlamak*, NotaBene Yayınları, Ankara, 2012, s.111.
1107 Yingsheng, *age.*, s.343-344.
1108 Souchou Yao, *Konfüçyen Kapitalizm*, (Çev.) Zehra Savan, Küre Yayınları, İstanbul, 2007, s.234.
1109 Michael Dillion, *Modernleşen Çin'in Tarihi*, (Çev.) Eylem Ümit Atılgan ve Aydın Atılgan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.281.
1110 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1*, *age.*,s. 307.
1111 Wasserstrom, *age.*, s.89.

yeniden paylaştırılmasını ve Çin nüfusunun yüzde 60'ının bundan faydalanmasını sağladı. Hatta erkeklere ve kadınlara eşit şekilde toprak tahsis edilen bir süreç yaşandı. Çin köylüsünün, yüzyıllarca kurduğu toprak sahibi olma hayali, Mao ve ÇKP tarafından gerçeğe dönüştü.[1112] Sonuçta 1949 yılında Çin kurulduğunda 542 milyonluk nüfusunun yaklaşık yüzde 90'ı kırsal kesimde yaşamaktaydı.[1113] Bununla beraber 1948 yılında yeni komünist rejim Çin'in ilk çalışma sigortası programını düzenledi. Sağlık sigortası, emekli maaşı, doğum yardımları ve maluliyet sigortasını içeren program, ilk olarak sadece büyük fabrikalarda hayata geçirildi. ÇKP'nin, Çin fabrikaları üzerindeki denetimi artıkça, endüstriyel yurttaşlığın temelleri inşa edildi. 1950-1957 yılları arasında, reel ücretler yüzde 60'dan fazla bir artış yakaladı.[1114] Yine de Çin Halk Cumhuriyeti'nin önünde çok fazla iş vardı. Ülkenin yeniden inşası, Tayvan'ın durumu ve SSCB ile ittifak kurmak gibi konular öncelikliydi.[1115] Stalin ve Mao, 1950 Şubat'ında Sovyet-Çin Karşılıklı Dostluk Anlaşmasına imza attılar. 1950'li yıllarda SSCB, Çin'e hem ekonomik hem eğitim alanında pek çok büyük yardımlar sağladı. Bununla beraber pek çok Çinli de SSCB'de eğitim gördü.[1116] Yeni Çin'in kurulmasından sonra Çin Bilimler Akademisi kuruldu.[1117] 1950 yılında Kore Yarımadası'nda çıkan içsavaşa Amerika Birleşik Devletleri hemen müdahil oldu. ABD her zamanki gibi BM Güvenlik Konseyini es geçip, çoğu Amerikalı askerlerden oluşan bir BM ordusu oluşturdu. Kore savaşını barışçıl yollarla çözmek isteyen Çin bu durumu protesto etti. Bunun üzerine Çin, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'yle anlaşma sağlayarak asker göndermeye başladı. İki milyondan fazla Çinli asker muharebelere katıldı. 1953'te Kore savaşı bitmiş, Çin'in savaşta oynadığı rol onun uluslararası imajını yükseltmişti.[1118] Bu konuda Mao bir konuşma yaptı: "Asya'nın sorunlarına Asyalılar çözüm bulmalıdırlar. Bu, ABD'nin işi değildir. Asya'ya karşı ABD saldırganlığı, yalnızca Asya halklarının direnme gücünü artırır."[1119] Bu savaşta Mao'da büyük bedel ödeyenler arasın-

1112 Kerr, *age.*, s.162-163.
1113 Seriye Sezen, *Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü*, TODAİE Yayınları, Ankara, 2016, s.201.
1114 Joel Andreas, *Haklarını Yitirenler: Çin'de Endüstriyel Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, (Çev.) Onurcan Ülker, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s.51.
1115 Dillion, *age.*, s.301.
1116 Kerr, *age.*, s.165.
1117 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1*, *age.*, s.344.
1118 Yıldırım, *age.*, s.288.
1119 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1*, *age.*, s.313.

daydı, çünkü oğlu Mao Anying bu savaşta ölmüş ve cesedi Çin Halk Gönüllüleri Mezarlığı'na gömülmüştü.[1120]

Kore Savaşı sona erdikten sonra 20 Eylül 1954'te birinci Ulusal Halk Kongresi tarafından ilk Anayasa kabul edildi. Bununla birlikte ÇHC'nin ilk yıllarına ait resmi kayıtlar sürekli ÇKP yönetiminin amaç birliğinin ve dayanışmasının önemini vurgular. ÇKP yönetiminde kitlesel tasfiyeler, göstermelik yargılamalar ya da parti yöneticilerinin katledilmesi Çin'de hiçbir zaman yaşanmamıştır.[1121] ÇKP bu birlik ve amaç içinde kitlesel kampanyalara girişti. Başta rüşvet, yolsuzluk, israf, vergi kaçırma ve kamu malını çalma gibi olumsuzluklara karşı propaganda ve kitlesel kampanyalar başladı. Eğitim konusunda da bir seferberlik oldu. Sadece 1950'lerden itibaren birkaç yıl içinde ilkokula giden çocuk sayısı yüzde 25'ten yüzde 50'ye yükseldi.[1122] 1940'lı yıllarda nüfusun yüzde 70'i okullaşma dışında kaldığı gibi yine 1949 yılı öncesi nüfusun yüzde 80'inin okuryazar olmadığı bir ülke vardı.[1123] ÇKP 1950 yılında Evlilik Yasası'nı çıkardı. Yasada "feodal" evliliğin kaldırıldığı, tek eşlilik, eşlerin özgür seçimi ve kadın erkek eşitliği kabul edildi.[1124] Aslında ÇKP'nin 1921'deki kuruluşundan beri erkek egemenliğine ve kadının özgürlüğüne karşı verilen mücadele parti programı ve hareketinin bir parçasını oluşturdu. Hatta ilk Çinli Kadınlar Kongresi 24 Mart-3 Nisan 1949'da Çin kurulmadan önce Beijing'de toplandı. Ardından bu kongreyi 20 milyondan fazla üyesiyle Tüm Çin Demokratik Kadın Federasyonu izledi.[1125]

Mao Zedong liderliğindeki ÇKP, ilk yıllarda çok sayıda projeye girişti ve halkı büyük projeler etrafında toparlayarak Çin ekonomisinin toparlanmasını sağladı. Birinci Beş Yıllık Plan (1953-1958) büyük başarı sağladı. Bu dönem boyunca Sovyetler Birliği, 3.000 teknik uzmanını Çin'e yolladı. Çin'de 5.000 kursiyeri ve 7.000 öğrenciyi eğitim almaları için Sovyetler Birliği'ne gönderdi.[1126] 1820-1952 döneminde Çin, dünya üretimi içinde üçte bir olan payı onda bire kadar düşüş gösterdi. Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında ilan edildiğinde geri kalmış bir ülke olarak Batı tarafından "Asya'nın hasta/yoksul adamı" olarak tanımlandı. 1950 sonrasında Çin'in ekonomik büyümesi

1120 Ferhat Kurban Tanrıdağlı, *Yeni Çin*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2022, s.90.
1121 Dillion, *age.*, s.305-306.
1122 Yıldırım, *age.*, s.289.
1123 Sezen, *age.*, s.34.
1124 Dillion, *age.*, s.320.
1125 Janet Goldwasser ve Stuart Dowty, *Kızıl Çin'de Kadınlar Göğün Yarısı*, (Çev.) Canan Kaplan, Akademi Yayın, İstanbul, 2010, s.16-19.
1126 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1, age.*, s.340.

hızlandı. 1952-1978 yılları arasında GSYİH Çin'de üç katına çıkmış, kişi başına gelir ise yüzde 80 oranında artış göstermişti.[1127] Mao, 1956 yılında "Yüz Çiçek" adıyla yeni bir kampanya başlattı. Amaç Yüz Çiçek kampanyasıyla daha özgürlükçü bir ortamda, komünizme giden yolda ülke problemlerinin aydınlar tarafından tartışılmasıydı. Mao, "Yüz çiçek açsın ve yüz düşünce okulu yarışsın politikasını yürütmek Marksist ideolojiyi zayıflatmayacak, güçlendirecektir" demişti. Mao aydınların fikirlerini daha özgür bir şekilde dile getireceğini umut etmişti. Fakat sonuç Mao'nun umut ettiği şekilde olmadı.[1128]

ÇKP 8. Ulusal Kongresi 1956 yılında Beijing'de düzenlendi. Parti'nin gücünü ve dayanışmasını gösteren bu ilk kongreye 10.730.000 parti üyesini temsil eden 1.026 delege katıldı. 50'den fazla yabancı komünist parti ve işçi partisi delegasyonu hazır bulundu.[1129] Ulusal hasıla yüzde 9 oranında arttı. Toplum ÇKP yönetimini kabul etmeye başladı. Mao tarafından bu başarılardan sonra "Büyük İleri Atılım" hedeflendi. Ülkesinin 15 yılda İngiltere sanayisini geçeceğini ileri süren Mao bütün ülkeyi harekete geçirdi. Ancak bu hedef gerçekleşmedi, hatta büyük acılara yol açtı.[1130] Aslında ulusunun ve ülkesinin daha iyi yaşam şartlarında güçlü, aşağılanmayan bir ülke olması için uğraşan Mao bu hedefinde başarısız oldu. Mao yaşanan başarısızlık sonucu 1959'da Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı görevinden ayrıldı ama ÇKP başkanı olarak görevine devam etti. ÇHC'nin yeni başkanı Liu Shaoqi ve Komünist Parti Genel Sekreteri Deng Xiaoping oldu.[1131] Çin'in 1952'den 1965'e kadar 13 yıl boyunca sanayi üretimi yılda ortalama yüzde 12.3 oranında büyüme gösterdi. Bu yıllarda Çin tamamen yeni endüstriler inşa etti ve endüstriyel istihdam 12 milyondan 18 milyonun üstüne çıkarak neredeyse yüzde 50'lik bir büyüme yakaladı. Sonuçta ÇKP, sanayi işletmelerini aşağıdan yukarı yeniden dizayn etmiş ve 30 yıl boyunca varlığını devam ettirecek olan bir işyeri birimi modeli oluşturdu.[1132] 10 yıl içinde 8.000 km yeni demiryolu inşa edildi. 1964'te Çin, en önemli makine ve donanımları kendi üretebilecek seviyeye geldi. 1965'e kadar Çin, artık petrolde kendi kendine yeterli bir ülke oldu. Daha da önemlisi Çin, 16 Ekim 1964'te ilk atom bombasını patlatarak ABD'nin nükleer tekelini kıran bir diğer ülke oldu. Uluslararası gücünü yükselten Çin, hiçbir

1127 Ali Tekin, *Üretken Döngüye Geçiş*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2020, s.35.
1128 Zeki Çalışkan, *Nasıl Başardılar/ Çin*, Maviçatı Yayınları, İstanbul, 2020, s.53.
1129 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1*, *age*., s.381.
1130 Yıldırım, *age*., s.290-292.
1131 Kerr, *age*., s.168.
1132 Andreas, *age*., s.96.

zaman ve hiçbir koşulda nükleer silahları ilk kullanan ülke olmayacağını ilan ve taahhüt etti.[1133]

Mao, Ordu'nun parti liderliğine sadık bir şekilde tabii olması ve halka tüm benliğiyle hizmet etmeyi temel hedef olarak benimsenmesi ilkesini ortaya attı: "Bizim ilkelerimiz çerçevesinde parti silaha kumanda etmelidir ve silahın Parti'yi kumanda etmesine asla izin verilmemelidir" anlayışını tüm ülkeye benimsetti.[1134] Mao ekonomik alanda yapmak istediği devrimi kültürel alana da uygulamak istedi. 1966'da Mao, "Büyük Proleter Kültür Devrimi"ne girişti. Devrimin ana hedefi feodal, liberal burjuva ve kapitalist kalıntıların başta partiden sonra devletten ve toplumdan kökten şekilde temizlenmesiydi. Bu devrim ile beraber 10 yıl boyunca toplumsal bir kaos yaşandı. Kaos döneminde Mao liderlik gücünü ve otoritesini yeniden artırdı. Çok sayıda parti yetkilisi tutuklanıp sürgüne gönderildi. Kızıl Muhafızlar denilen askeri üniformalı öğrenciler tarafından ülkenin her yerinde revizyonist ya da kapitalist oldukları gerekçesiyle saldırıya uğrayanlar oldu. Kültür Devriminin ilk aylarında bütün okullar ve üniversiteler kapatıldı. Kızıl Muhafızların bu terörüne karşı düzenli ordu müdahalede bulunmak zorunda kaldı. 9 Eylül 1976 yılında Mao'nun ölümü ile Kültür Devrimi de sona erdi. Bu süreçte bazı yetkililer çok güçlendi. Sonradan "Dörtlü Çete" diye adlandırılacak olan, Mao'nun eşi Jiang Qing, Zhang Chunqiao, Yao Wenyuan ve Wang Hongwen partide ve devlette yönetimi ele aldı. Bu ekip Deng Xiaoping'i tutuklattı. Dörtlü Çete Mao'nun ölümüyle gücünü kaybedip yargılanarak mahkûm edildi.[1135]

Kültür Devrimi'nin olumsuz sonuçlara yol açtığı gibi olumlu sonuçları da oldu. Kültür Devrimi'nin 10 yılı sayesinde, 1979 yılına gelindiğinde ülkenin köylerinde ve kasabalarında 800.000'inin üstünde sanayi işletmesi ve 90.000'den fazla hidroelektrik santrali inşa edildi. Bu sanayi işletmeleri 25 milyon işçiye istihdam sağlamakla kalmadı, ulusal sınai üretimin de yüzde 15'ini oluşturdu. Mao sonrası dönemde görülen hızlı büyüme ve inşa sürecinin temelini bu politikaların da atmış olduğu unutulmamalıdır.[1136] Ayrıca bu süreçte okullar ve üniversitelerin kapatılmasına rağmen Çin'de 542 çeşit dergi, 182 çeşit gazete dolaşımdaydı; ülkedeki sinema salonu ve film

---

1133 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1, age.,* s.457-458.

1134 Yang Fengcheng, *Mao'nun İdeolojisi,* (Çev.) Mesut Akın ve Deniz Kızılçeç, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.80.

1135 Yıldırım, *age.,* s.295-296.

1136 Mobo Gao, *Çin'in Geçmişi İçin Mücadele,* (Çev.) Sinan Jabban, Patika Kitap, İstanbul, 2020, s.17.

gösterim tesisi sayısı da 1965'te 20.363'ten 1976'da 86.088'e çıkmıştı. Yine bu dönemde kültürel kulüp sayısı 2.598'den 2.609'a, kütüphane sayısı 577'den 768'e ve müze sayısı 214'den 263'e çıktı. 1972-1975 yılları arasında ülke çapında dört adet güzel sanatlar sergisi açıldı ve bu sergilerde Çin'in dört bir yanından getirilen 12.800 eserin 2.000'den fazlası sergilendi. Sadece Beijing'deki sergiyi 7.8 milyon insan ziyaret etmişti ki bu rakam Kültür Devrimi öncesinde benzeri görülmemiş bir sayı olarak kayıtlara geçti.[1137] Ayrıca ÇKP bu dönemde parti ve devlet kadroları arasındaki yolsuzlukları denetim altına almada son derece başarılı oldu. Parti, "sıkı çalışmaya ve sade yaşamaya" dayalı devrimci bir ahlak geliştirmiş ve 1949'dan itibaren bu ahlakı bütün Çin toplumuna aşılamaya çalışmıştı.[1138]

Çin Halk Cumhuriyeti kurulmadan önce aşırı yoksullaşmış ve geri kalmış bir ülke profili çiziyordu. 100 yıl boyunca durmayan yabancı işgalleri ve savaşları, Çin ekonomisini yok etmişti. 1949'dan önce Çin'de yüksek ölüm oranının en önde gelen sebepleri başta yetersiz beslenme ve salgın hastalıklardı. En basiti kırsal kesimde de ortalama yaşam beklentisi 30 senenin altında kalıyordu. Ortalama her üç çocuktan biri beş yaşını görmeden hayatını kaybediyordu.[1139] Mao Zedong yönetimindeki Çin tüm sorunlarına rağmen 1950 ile 1980 arasında yıllık yüzde 4.4'lük bir etkileyici büyüme oranı sağladı. Bu dönemde kişi başına GSMH'sini iki kat ve GSMH'sini dört kart artırmayı başarmıştı. Ayrıca Çin'in toplumsal performansı da verimliydi. 1950 ile 1980 arasında İnsani Kalkınmışlık Endeksi'ni üç buçuk kat oranında artırdı. Çin Komünist Partisi Çin'in kaderinde ilk dönemlerden itibaren büyük bir değişiklik sağlamıştı. Bu yıllarda modernleşmenin ve sanayileşmenin temelleri atıldı. Çin'e yeniden birlik ve istikrar egemen oldu. Mao'nun büyük sıkıntılara yol açan hataları ve aşırılıklarına rağmen Çin'in olağanüstü dönüşümünün temelleri Mao döneminde inşa edildi.[1140] Çin'in bugünlere gelmesini sağlayan Mao öldüğünde ülke sanayisi, ÇKP iktidara geldiğinden çok daha ileri seviyedeydi ve geride kalabalık bir yetişmiş teknik kadro bırakmıştı.[1141] *The Economist*, "son çözümlemede Mao tarihin en başarılı liderlerinden biri olarak kabul edilmelidir" diye yazacaktı.[1142] Birleş-

1137 Gao, *age.*, s.51-52.
1138 Andreas, *age.*, s.75.
1139 Pao-yu Ching, *Zaferden Yenilgiye*, (Çev.) Onurcan Ülker, Patika Kitap, İstanbul, 2019, s.67.
1140 Jacques, *age.*, s.115-116.
1141 Yıldırım, *age.*, s.297.
1142 Ronald Coase ve Ning Wang, *Çin Nasıl Kapitalist Oldu?*, (Çev.) İlkay Yılmaz, Big-Bang Yayınları, Ankara, 2015, s.22.

miş Milletler başkanı, Mao'nun, "dünyanın gidişatını değiştiren" büyük bir adam olduğunu belirterek, başsağlığı için Birleşmiş Milletler merkezinde bayrağı yarıya indirdi. Ayrıca 53 ülke daha Mao'nun ölümü nedeniyle bayraklarını yarıya indirdi. ABD Başkanı Ford ve Japonya Başbakanı Takeo Miki, "Başkan Mao Zedong, dünya tarihinin gelişiminin yaratıcılarından biri" diyerek başsağlığı mesajında bulundular.[1143] Bu mirasın yanında Mao defalarca Çin Halk Cumhuriyeti'nde başkanlık makamının kaldırılmasını gerektiğini ilan etmiş ve kendisinin bu görevi yapmayacağını çoğu kez ifade etmiştir.[1144] Bunun yanında Çin'de kadınlar ulusal hükümetlerde bakanlık yaptığı gibi Çin'deki en yüksek devlet yapısında, Ulusal Halk Kongresi'nde milletvekilliği görevi icra ettiler. 1973'teki 10. Ulusal Kongre'ye katılan 1249 delegenin yüzde 20'den fazlasını kadınlar oluşturdu. Birçok kadın sendikalarda görev almaktaydı.[1145]

Mao'nun ölümünden kısa bir süre sonra Başkan Mao kadar devrimci bir geçmişe sahip olan, Uzun Yürüyüş'e ve Japon istilacılara karşı gerilla faaliyetlerine katılmış olan Deng Xiaoping yönetime geldi. Aslında hiçbir zaman devlet başkanlığı ya da başbakanlık yapmamış olmasına rağmen, 1978-1992 arası Çin'in en yüksek lideri olarak tarihe geçti.[1146] Deng Xiaoping'in ilk işi Kültür Devrimini terk etmek oldu. Deng hiçbir zaman Mao Zedong'u kötülemedi, tam tersi devamlı olarak Mao'nun devlet adamlığını övdü.[1147] Deng liderliği ele aldıktan sonra sınıf mücadelesiyle ve ideolojiyle uğraşmaktan çok Çin'in en önemli sorunu olan ekonomi ve nüfusu besleme mücadelesine girişti.[1148] Bu yüzden 1978 yılındaki kongrede, "Reform ve Dışa Açılma" siyaseti kabul edildi. Yeni siyaset ile tarım, sanayi, savunma, bilim ve teknolojide modernleşme hamlelerine başlandı. Bu reformlar kırsaldan şehre, kurumlardan ekonomiye kadar uzun bir listeyi kapsamaktaydı.[1149] Ekonomik olarak Çin sahillerinde yatırım çekmek amacıyla Dört Özel Ekonomik Bölge dizayn edildi. Düşük emek maliyetleriyle cazip hale gelen bu bölgeler yabancı firmaların akınına uğradığı gibi Çinli devlet kuruluşları ile yabancı firmalar arasında ortak girişimlerin kurulması da desteklendi. Tüketim malları üretmek üzere yeni fabrikalar inşa edildi. Özel Ekonomik Bölge-

1143 Tanrıdağlı, *age.*, s.130.
1144 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1, age,* s.490.
1145 Goldwasser ve Dowty, *age.*, s.61.
1146 Kerr, *age.*, s.173.
1147 Yıldırım, *age.*, s.298.
1148 Kerr, *age.*, s.173.
1149 Yıldırım, *age.*, s.299-300.

lerin başarılı olmasıyla insanlar zenginleşmeye başladılar. Sonuçta Çin, 1990'ların başında ortalama gelirleri üçe katlayan hayret verici bir ekonomik büyümeye şahit oldu. Dünya Bankası verilerine göre, 170 milyon gibi şaşırtıcı sayıda Çin köylüsü yoksulluktan kurtarıldı.[1150] Deng her şeyden önce gençlerin yurtdışında eğitim almasına önem verdi. 1978'den 2007'ye kadar 1 milyondan fazla Çinli öğrenci yurtdışında eğitim gördü.[1151] Çin'in GSMH 1989'da yüzde 3.9 ve bir sonraki yıl yüzde 5 oranında artış gösterdi. 1989 ve 1990'da sanayi üretimi, ortalama yüzde 8.1 oranında büyüme gösterdi. 1978-1990 yılları arasında Çin'in yıllık büyüme oranı yüzde 9 idi ve Çin'in GSMH'si 2.74 kat arttı.[1152] Endüstriyel istihdam, 67 milyondan 159 milyonun üzerine çıkarak güçlü ve hızlı bir şekilde artmaya devam etti.[1153]

Deng döneminde Çin nüfusunun yüzde 20'ye yakını şehirli orta sınıfa yükseldi. Bu dönemde tüketim malları üretimi her geçen yıl artarken ihracat rakamları da yükseldi. Hatta yabancıların Çin'de belli alanlarda görevlendirilmesinin önü açılarak bilgi ve yetenekli kişilere daha çok önem verildi. Yine bu dönemde Zhejiang ve Shenzen'de iki nükleer santral kuruldu. Deng, 1979 yılında ilk komünist lider olarak Birleşik Devletlere ziyarette bulunacak ve Sovyetler Birliği ile ilişkileri ancak 1989 yılında toparlayacaktı. Ayrıca Hong Kong ve Macao için "bir ülke iki sistem" ilkesini de geliştiren Deng olacaktı.[1154] Deng, Çin'deki reformların sadece Çin için değil, tüm dünya için bir deney olduğunu söylüyordu. Deneyin başarıya ulaşacağına inanan Deng, tecrübelerini dünya sosyalizminin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin önünde faydalı bir örnek olarak görüyordu. Ama şunu da ekliyordu tabii ki, diğer ülkeler Çin örneğini olduğu gibi kopya etmemeliydi. Çünkü bu öz be öz Çin patentliydi.[1155] Çin'in bu başarısını reform süreci ile dışa açılma sürecinin birbirinin karşılıklı olarak teşvik etmesi gerçekliği, kademeli olarak dış dünyaya açılma deneyi, kazan-kazan yaklaşımına dayalı dış dünyaya açılma, dışa açılmada bağımsızlık ve giderek bütün yönleri içeren kapsamlı dış dünyaya açılma politikası başlıkları altında toplayabiliriz.[1156] Deng, kısır ide-

1150 Kerr, *age.*, s.174.
1151 Ezra Vogel, *Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü,* (Çev.) Mehveş Leliç, Modus Kitap, İstanbul, 2017, s.456.
1152 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1, age.*, s.595-597.
1153 Andreas, *age.*, s.203.
1154 Yıldırım, *age.*, s.300-301.
1155 Pu Guoliang, *Çağdaş Çin'in Mimarı Deng Xiaoping*, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayın Evi, İstanbul, 2015, s.272.
1156 Jinquan Jiang, *Ekonomik Gelişmenin Toplumsal Sınırları*, (Çev.) Adnan Köymen, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.334-338.

olojik tartışmaları bir kenara bırakarak Çin ekonomisini ileriye taşıyacak pratik meselelerle ilgilendi. Deng, sosyalizmi sadece merkezi planlama ve kolektif mülkiyetle ele almadı. O sosyalizmi daha çok "bütün kültürlerin başarılarından yararlanan ve gelişmiş kapitalist ülkeler de dahil olmak üzere diğer ülkelerden öğrenen açık bir sistem" olarak tanımladı. Burada "Sosyalizmin özü", yüksek oranda "herkesin refahını sağlayacak nihai başarı" olarak görülmekteydi.[1157] Bu kapsamda ilk şahlanan kırsal ekonomiydi. Teşviklerle tarımsal verimlilik büyük oranda arttı. Pek çok kişi Köy ve Kasaba İşletmeleri olarak bilinen yeni kırsal sanayi alanlarında istihdam edildi.[1158] Deng Birleşmiş Milletler'deki konuşmasında, eğer Çin bir gün dünyanın geri kalanına baskı yapar ve onları sömürürse, gelişen ülkeler başta olmak üzere dünyanın geri kalanının Çin'in "sosyal emperyalist" olduğunu söylemesini ve Çin halkıyla işbirliği yaparak iktidarı devirmesini öğütledi. Bu konuşması uzun süre alkış aldı.[1159] Çin'in lideri Deng, *Time* dergisi tarafından 1978 ve 1985'de iki kez "Yılın Adamı" seçildi.[1160] 1980'lerde Çin, Batı Asya, Güney Pasifik, Afrika ve Latin Amerika gibi birçok ülkeyle diplomatik ilişkiler geliştirdi. 1990 ve 1991 arası Çinli liderler ile Asyalı, Afrikalı, Latin Amerikalı ve Okyanusyalı ülkelerin liderleri karşılıklı olarak birçok ziyarette bulundu.[1161] Bu arada Deng, Çin'e liderlik ettiği yıllarda ülkenin sınai ve altyapısal kalkınmasında en büyük rolü oynayan ülke Japonya'ydı, Batılı ülkeler değildi.[1162]

1986 yılında 150.000 kişi çeşitli sebeplerden dolayı partiden ihraç edildi ve 1.8 milyon civarında eski kadro emekli oldu. Böylece Parti kadroları hem eskilere nazaran daha eğitimli kişilerden oluşmaya başlamış hem de gençleştirilmişti. Deng yaşanan protestolara rağmen Beijing'de gerçekleşen 13. Ulusal Kongre'de 46 milyon parti üyesini temsilen 1.936 delegeyle "reformları hızlandırmak ve derinleştirmek" konusunu ana gündem yaptı.[1163] Ekonominin dışa açılması devam ederken 1992 yılında Çin Personel Bakanlığı'na göre 120.000 devlet görevlisi özel işletme açmak için işlerinden ayrılmıştı. Ayrıca 10 milyondan fazla devlet görevlisi ücretsiz izine ayrıldı. Devlet

---

1157 Coase ve Wang, *age.*, s.225.
1158 Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü*, (Çev.) Faruk Rasim Velioğlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s.404-405.
1159 Vogel, *age.*, s.83.
1160 Wasswestrom, *age.*, s.109.
1161 *Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1*, *age.*, s.605.
1162 Vogel, *age.*, s.311.
1163 Dillion, *age.*, s.384-389.

görevlilerinin yanında milyonlarca üniversite mezunu, mühendis ve profesör de buna katıldı.[1164] Çin'e liderlik eden Deng'in iki büyük başarısının ilki, Çin'i hızlı ve büyük bir ekonomik kalkınma yoluna sokması, ikincisi Çin'i uluslararası sistemle entegre etmesiydi.[1165] Bu süreçte Tiananmen Meydanı olayları insanların korktukları felaket senaryolarına (içsavaş ya da reformların durması) yol açmadı. Deng'in ilerleyen yaşı nedeniyle yerine Shanghai Belediye Başkanı Jiang Zemin geçti. 1993 yılında Jiang başkan seçildiğinde Deng'in "Çin'e Özgü Sosyalizm" yönündeki fikirlerini tamamlayıcı şekilde "Sosyalist Pazar Ekonomisi" kavramını ileri sürdü. Jiang ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı ve Merkezi Askeri Komisyon Başkanlığı görevlerini üstlenerek, yeniden iktidarı tek kişide toplayarak, ülkeyi ve kurumlarını istikrara kavuşturdu. Ekonomik olarak ise Shanghai'ın kapıları yabancı yatırımcılara tamamen açıldı. Ancak daha da önemlisi 1997'de 156 yıllık İngiliz sömürgesi olan Hong Kong, Çin'e devredilerek sömürge dönemi sona ermiş oldu. Batılı güçlerin ilk işgal ettiği Çin toprağı olan Macao ise 1999 yılında Portekiz'den Çin'e devredildi.[1166] Öte yandan Çin'in Tayvan ve Güney Çin Denizi konuları hâlâ bir sorun olarak durmaktadır. Ancak Çin, Güney Çin Denizi'nde kendine pranga bağlamaktansa; bölgedeki diğer ülkelerle ve onların müttefikleriyle gireceği ciddi bir çatışmayı göze alarak özgür kalmayı tercih edecek bir ülkeydi.[1167] 2019'un sonuna gelindiğinde, Tayvan'la resmi ilişkilerini sürdüren ülke sayısı sadece 15'ti.[1168] Şurası çok açık ki dünyanın neredeyse tamamı Tayvan'ı Çin'in toprağı olarak görmektedir.

Bu dönemde ayrıca gelecekte kendisinden çokça söz edilecek olan "Shanghai Beşlisi" kuruldu. Çin, 1996'da Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile çok taraflı bir platform inşa etti. Bu oluşum daha sonra Shanghai İşBirliği Örgütü adını aldı. Bunun yanında Jiang zamanında Çin'in, Rusya ve Türkistan'daki yatırımları önemli ölçüde arttı.[1169] Jiang, Çin'i işbirliğine yönelik ve barışçı bir dış politikayla çatışmadan uzak tuttu. Lakin ABD ile güvenlik sorunları yaşamak kaçınılmazdı. 1999 yılında NATO'nun Yugoslavya'ya

1164 Coase ve Wang, *age.*, s.234.
1165 Mehmet Öğütçü, *Yükselen Asya*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.69.
1166 Kerr, *age.*, s.177.
1167 Diren Doğan, *Uluslararası İlişkilerde Kaynayan Sular: Güney Çin Denizi*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2021, s.97.
1168 Gerhard Schröder ve Gregor Schöllgen, *Son Şans*, (Çev.) Aykut Cumbul, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2022, s.90.
1169 Yıldırım, *age.*, s.305.

düzenlediği operasyon sırasında Çin'in Yugoslavya büyükelçiliği bombalandığı gibi 2001 yılında Amerikan casus uçağının Çin savaş uçağı tarafından düşürülmesi ABD-Çin arasında gerginliğe yol açtı.[1170] Jiang, "Çin şu anda gücüyle dünyanın en büyük sosyalist ülkesidir. Batılı düşman güçler, çeşitli araçlarla ve yollarla Çin'de 'Batılılaşma' ve 'bölme' politik stratejilerine ağırlık vermişlerdir. Çin'deki, Çin Komünist Partîsi'nin önderliğini ve sosyalist sistemi devirme niyetleri devam etmektedir. Politik amaçları asla değişmemektedir" demiştir.[1171]

1995-2001 yılları arasında yeni reformlar yapıldı. 1998'de yapılan yönetim reformuyla 40 olan bakanlık sayısı 28'e indirildi ve sekiz tanesi ekonomik konularla ilgili bakanlık olarak planlandı. Bu yeniden yapılandırılan bakanlıkların dışında idari yetki alanı kömür, tekstil, enerji, makine sanayi, kimya, hafif sanayi, tütün, metalürji ve dahili ticareti içine alan bir süper bakanlık kuruldu. Buradaki amaç bu reformlar ile Çin hükümeti merkeziyetçi, hantal Sovyet modelinden; dışa açık, yatırım yapılabilecek, serbest ama komünist sistemin kontrolünde, üretken bir sistem inşa etmek oldu.[1172] Çin, ekonomik rejimini ani bir şekilde ve tümden değiştirmek yerine ihtiyatlı, aşamalı ve pragmatik bir şekilde dönüştürdü. Bazı bölgelerde başlatılan deneysel uygulamalar, elde edilen sonuçlarla kademe kademe genişletildi.[1173] Tabii ki deneme yanılma sisteminin birçok bedeli de oldu. Çin, uzun süren bir müzakere süreci sonrası Aralık 2001'de Dünya Ticaret Örgütüne üye oldu. Bu üyelikle birlikte Çin'in ekonomik modernizasyonu küresel şekilde kabul görmüş ve gelişmiş ekonomilerin iş yapabileceği bir profil kazanmıştı.[1174] Mao, Çin'i yeniden birleştirdi ve tarihsel sınırlarına geri döndürdü. Mao Çin'i, büyük bir hayranlık ve korku uyandıran görkemli bir imparator edasıyla yönetti. Deng ise birleşen ve istikrarı sağlanan Çin'i her yerde, her zaman hazır ve her şeye gücü yeten lider olmakla birlikte, yöneticinin görünmezliği ilkesini takip ederek yönetti. Deng'in gücünü pekiştiren bu ilkeler Çin'inin de bir dünya gücü olmasındaki çabalarının işlevsel ilkeleri oldu.[1175]

2002 yılında ÇKP Genel Sekreteri Hu Jintao oldu. Hu döneminde Çin ekonomik açıdan önemli bir zenginleşme ve büyüme yaşadı. Bu

1170 Memet Tohti Atawulla, *Çin: Ulusal Güvenlik Politikaları ve Küresel Rekabet Stratejileri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020, s.39.
1171 Melahat Kotan, *Sosyal Piyasa Ekonomisi*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016, s.79.
1172 R. Kutay Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.47-50.
1173 Sezen, *age.*, s.206.
1174 Dillion, *age.*, s.429.
1175 Kissinger, *age.*, s.408-409.

dönemde Çin tarihi içinde çok önemli gelişmelere tanıklık edildi.[1176] 2003 yılında Çin, ABD'yi geçerek, dünyanın en çok doğrudan yabancı yatırımcı çeken ülkesi oldu. Bu süreç içinde dünyadaki düşük ve orta kalite üretimin tartışılmaz en ucuz ulusal merkezi haline gelerek Çin "dünyanın fabrikası" sıfatını almaya hak kazandı.[1177] 2003 yılının sonuna kadar 170'den fazla ülke ve bölgeden gelen yabancı işadamları Çin'de yatırımda bulundu. Çin'deki yabancı sermayeli işletmelerin sayısı 400.000'i geçti. Çin, küresel finans çevreleri ve yatırımcılar tarafından yatırım ortamı en iyi olan ülke olarak nitelendi.[1178] Bu dönemde Çin'i ve dünyayı korkutan SARS salgını ortaya çıktı. Yaşanan salgında hatalı davranan yetkililer görevden alınmış ve bilgiler dünya kamuoyuyla paylaşılmıştı. Kısa bir zaman sonra Çin tarafından SARS salgını bitirildi. SARS salgınına rağmen ekonomik reformlar devam etti. 2005 yılında benzeri görülmemiş bir şekilde çiftçilik üzerindeki tüm vergiler kaldırıldı. Yoğun çabalar sonucu Çin'de yoksulluk oranı yüzde 10'un altına indi ve okuryazarlık oranı yüzde 95 gibi bir seviyeye çıkarıldı.[1179]

Çin'de Nokia, Microsoft ve Motorola, hepsi Beijing'de büyük araştırma-geliştirme merkezleri kurdu. Nanjing'de Lucent-Alcatel aynısını yaptı. Çin'de çoğu küresel olan yabancı yatırımcılara ait 1.200'den fazla Ar-Ge merkezi açıldı.[1180] 2009 yılında Çin dünyanın en büyük otomobil üreticisiydi.[1181] Hu Jintao döneminde Devlet Konseyi Bilgi Dairesi ülkenin gelecekteki gelişimiyle ilgili bir belge sundu. Belgenin içeriği ÇKP'nin kadroları tarafından tartışılan bir konuyu sistemli hale getirmiş ve uyum, refah, barışçıl kalkınma kavramlarını şiar edinmiştir.[1182] Çin'de yoksulluk sınırı altında yaşayan insanların sayısı 1978'de 250 milyon iken, 1993 sonunda 80 milyona, 2001'de 29.27 milyona ve 2007'de 26 milyona kadar indirildi. 2010 yılında ise Çin, Japonya'yı geride bırakarak sıralamada dünyanın ikinci büyük ekonomisi oldu.[1183] Çin'de 2008 yılı sonunda 660.000 sayısına ulaşan yabancı yatırımcı projeleri, değer olarak toplam ulusal istihdamın yüzde 11'ine, dış ticaretin yüzde 55'ine, ulusal vergi gelirlerinin yüzde 21'ine ve sanayi üretiminin yüzde 30'una karşılık geliyordu.

1176 Yıldırım, *age.*, s.306.
1177 Jacques, *age.*, s.184.
1178 Mustafa Peköz, *Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin*, Pales Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.282-283.
1179 Kerr, *age.*, s.178.
1180 Jacques, *age.*, s.217-218.
1181 Rıza Kadılar, *Çin*, Destek Yayınları, İstanbul, 2016, s.45.
1182 Dillion, *age.*, s.443.
1183 Jacques, *age.*, s.188-189.

Dünyanın ilk 500 firmasının (Global Top 500) 480'i Çin'de yatırım yapmıştı.[1184] Çin ejderhası sadece kendi ulusu için değil, tüm dünya için çalışıyordu. Çin güçlü bir eğitim ruhuyla 2000'de 950 bin iken 2007'de 4.500.000'a çıkan üniversite mezunu sayısını yakaladı. Aynı alanda Amerika'da rakamlar 2000'de 2.1 milyonun biraz üstündeyken 2007'de 2.7 milyon civarındaydı. Buna ek olarak Çinli öğrencilerin önemli bir kısmı en iyi Amerikan üniversitelerinde eğitim gördü. Çin Bilimler Akademisi üyelerinin yüzde 81'i ve Çin Mühendislik Akademisi üyelerinin yüzde 54'ü yurtdışından dönen akademisyenlerdi.[1185] Çin zamanla dünyanın en büyük mühendis, bilim insanı ve deneyimli yöneticiler barındıran bir insan kaynağı havuzu durumuna dönüştü.[1186] 1949'da Çin'de 80.000 kilometrenin biraz üstünde karayolu varken, ülkenin ilçelerinin üçte birinden fazlasının karayolu bulunmuyordu ve Tibet'te tek bir karayolu bile yoktu. 2012 yılına gelindiğinde karayolu uzunluğu 4.110.000 km asfalt kaplama, 9.571.302 km de berkitme yol ağına sahip oldu. Ayrıca Çin 2012 yılında dünyanın en hızlı tren sistemini hizmete açtı.[1187]

2001'de Çin'e verilen 2008 Yaz Olimpiyatları Çin için ulusal gurur meselesi oldu. Olimpiyatlar, Çin'in tanıtılması ve dünyadaki konumu için büyük bir öneme sahipti. Bu sebeple Çin eski spor tesislerinin onarılması ve Su Küpü gibi ironik yapılar dahil yenilerinin yapılması için çok ciddi yatırımları devreye soktu. Oyunlar 8-24 Ağustos tarihleri arasında yapıldı ve yüzbinlerce sporcu ve seyirci şehre taşındı. Dünya çapında milyonlarca insan, dünya medyasının yayınları sayesinde oyunları izledi ve Çin'in yeni hali hakkında dünyanın ilk izlenimi oluştu. Açıkçası olimpiyatlar Çin Halk Cumhuriyeti için ülkenin sunumu ve organizasyonu açısından büyük bir zaferdi. Hatta olimpiyatların bitmesinden sonra bile Su Küpü gibi yapılar Beijing'i ziyaret edenler için turistik bir gezi alanı olmaya devam etti.[1188] Çinli atletler 51'i altın, 21'i gümüş ve 28'i bronz olmak üzere toplam 100 madalya kazandı.[1189] Böylece Çin, Sovyetler Birliği sonrası ABD'yi madalya liderliğinden eden ilk ülke olarak tarihe geçti.[1190] Ayrıca

1184 Kenan Arıbaş ve Muhammed Nafiz Hüdavendigar, *Siyasi Coğrafya Açısından Çin*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2014, s.136.

1185 Jacques, *age.*, s.220.

1186 Oded Shenkar, *Çin Yüzyılı*, (Çev.) Semih Türkoğlu, Truva Yayınları, İstanbul, 2007, s.24.

1187 Arıbaş ve Hüdavendigar, *age.*, s.166-168.

1188 Dillion, *age.*, s.444-445.

1189 Ren Xiaosi, *Yeni Çin Rüyası*, (Çev.) Ali Yıldırım, Canut Yayınevi, İstanbul, 2017, s.54.

1190 Arzu Al ve Hayri Kaya, "Çin-ABD Ticaret Savaşı", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 2*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.1393.

bu süreçte şehir sularının yüzde 90'ı işlemden geçirildi ve çevreyi kirleten 200 fabrika kapatıldı.[1191] Olimpiyatlardan zaferle çıkan Çin 2008'de The Commercial Aircraft Corporation of China (Comac) ana havacılık grubu tarafından yolcu uçağı üretmeye başlayacaktı. Şirket aynı zamanda Boeing 737 ve Airbus 320 ile rekabet edebilecek dar gövdeli bir uçak geliştirme çalışmalarına başladı. Sonuçta dünyadaki en işlek havalimanı Çin'e ait olduğu gibi dünyadaki en işlek 10 havalimanından 7'si Çin'deydi. Uzay sahasında da ilklere imza atan Çin 2007'de başarılı bir insanlı uzay uçuşu gerçekleştirdi ve yine aynı yılda ayın yörüngesine bir uzay aracı yerleştirdi. Kendi konumlandırma sistemini devreye sokmak için altı uydu fırlattı. Uzay ve havacılık çalışmaları yanında Çin'e ait süper bir bilgisayar Avrupa ve Japon bilgisayarlarını geride bırakarak dünyanın en hızlı ikinci bilgisayarı olarak tescil edildi. Çin durmak bilmedi. Okyanusun dibini keşfedebilen dünyanın önde gelen denizaltısını geliştirerek bu pozisyonu ABD'den aldı.[1192] ABD merkezli 2007-2008 finans krizi zamanında 2009'un ilk yarısında Çin'de 4.6 trilyon yuanı bulan kredi verildi. Çin Sanayi ve Ticaret Bankası, Çin Ziraat Bankası ve Çin Bankası bu kredinin 3.433 trilyon yuanından sorumlu oldular.[1193] 2009'da dünyanın başat ekonomilerinden ABD yüzde 3.5, İngiltere yüzde 4.37, Almanya yüzde 5.13; Japonya yüzde 6.29 daralma gösterdi. Oysa Çin 2008'de yüzde 9.7; 2009'da yüzde 9.4 ve 2010'da da yüzde 10.6 büyüme göstererek ABD merkezli küresel krizden güçlenerek çıkan ülke oldu.[1194] 2009 yılında Çin dünyanın en fazla dış ticaret yapan ülkesi ünvanını aldı.[1195] 2007-2008 ekonomik krizinde ABD'deki net iş kaybı 14 milyon kişiyken Çin'deki net iş kaybıysa sadece 3 milyondu. Ardından sadece bir buçuk yılda Çin'de 27 milyon iş yaratıldı. Böyle bir şey daha önce ne duyulmuş ne görülmüştü, bu kesinlikle olağanüstü bir şeydi.[1196] Çin, dünya genelinde yiyecek ve içecek pazarında en çok gelir elde eden ülke oldu.[1197] Başarılı 2008 Olimpiyat Oyunları sonrası Çin, Shanghai Dünya Expo Fuarını başarıyla organize etti.[1198]

1191 John ve Doris Naisbitt, *age.*, s.237.
1192 Jacques, *age.*, s.227.
1193 Tooze, *age.*, s.236.
1194 İskender Öksüz ve Konuralp Ercilasun, Çin Dünyayı Ele mi Geçiriyor?, Panama Yayıncılık, Ankara, 2022, s.222-223.
1195 Coase ve Wang, age., s.282.
1196 David Harvey, *Anti-Kapitalist Günlükler,* (Çev.) Utku Özkamas, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2022, s.89.
1197 Kadılar, *age.*, s.50.
1198 Xie Chuntao, *Çin'in Önündeki Başlıca Sekiz Sorun*, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayınevi, İstanbul, 2017, s.135.

Bununla yetinmeyen Çin, ABD'nin 1870 ile 1913 arasındaki yıllık ortalama büyüme oranı olan yüzde 3.94'ü 1978'den bu yana ABD'nin iki katından fazla olarak yüzde 9.4'lük büyümeyle geride bıraktı.[1199] 2011 yılında Çin, ABD'yi geride bırakarak, toplam dünya üretiminin yüzde 20'si ile dünyanın en çok elektrik üreten ülkesiydi.[1200] 1978'de Çin nüfusunun yüzde 18'lik kısmı şehirlerde yaşıyordu. 35 yıl sonra şehirli nüfus, toplam nüfusun yüzde 54'ü oranına yükseldi. Bu yükseliş, ABD'de 1860 ile 1930 arasında yaşanan 70 yıllık süreçte şehirli nüfusunun, yüzde 20'den yüzde 56'ya çıkmasıyla paralel bir seyir izledi. Yani Çin'deki şehirleşme ABD'nin iki katı hızla gerçekleşmiştir. Çin'deki şehirleşme diğer ülkelerden çok daha fazla sayıda insanla yaşanmış bir süreçtir. 1978-2013 yılları arası şehirli nüfus 172 milyondan 731 milyona çıktı. Oysa ABD'de 1860-1913 yılları arasında şehirli nüfus artışı sadece 63 milyon kişiydi. Çin'deki 559 milyon kişilik artış aynı dönemdeki Amerika'daki nüfusun iki katına tekabül eder. Çin'e bu konuda yaklaşan tek ülke Hindistan oldu. 1978-2013 yılları arasında şehirli nüfus artışı, Hindistan'da 252 milyon kişi rakamına ulaştı.[1201]

ABD GSYİH'si 2010 yılında Çin'in sekiz katı iken 2011 yılında yaklaşık iki katı oldu. Çin ekonomisi ABD ile arasındaki açığı bir yılda sekiz kattan iki kata indirebilen başarılı bir ekonomiydi.[1202] Yatırım alan bir ülke olarak 2011 yılında Çin dünyada 132 ülkede ve bölgede yatırımcı ülke oldu.[1203] Çin'in ekonomik olarak aktif olan toplam emek gücü 1990'da 653 milyonken, 2000'de 740 milyona, 2012'deyse 789 milyona çıktı. 1990'dan 2010'a kadar Çin'in emek gücü yılda ortalama 9 milyon artış yakaladı. Ayrıca şehirli serbest çalışan insan sayısı 1990'da 7 milyondan, 2000 yılında 21 milyona, 2012'deyse 56 milyona çıkarak hızlı bir artış gösterdi.[1204] ABD merkezli Pew Research tarafından 2010 yılında yapılan bir araştırmada Çinlilerin yüzde 87'si ülkelerinin gidişatından memnun olduklarını belirtmişler, yine yüzde 91'i ülkelerinin ekonomik durumunu iyi diye tanımlamıştı. Çinlilerin yüzde 74'ü gelecek beş yılda yaşamlarının daha iyi olacağını belirterek ABD ve Avrupa'ya göre yüksek oranda geleceğe daha

1199 Jacques, *age.*, s.234.
1200 Oktay, *age.*, s.176.
1201 Arthur R. Kroeber, *Çin Ekonomisi*, (Çev.) Mehmet Mazı, Buzdağı Yayınevi, Ankara, 2017, s.99-100.
1202 Akdağ, *age.*, s.140.
1203 Arıbaş ve Hüdavendigar, *age.*, s.138.
1204 Minqi Li, *Çin ve 21. Yüzyıl Krizi*, (Çev.) Tolga Buğra Işık, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2017, s.40.

büyük güven duymaktadırlar.[1205] Sonuçta 1988-2008 arasında, Çin'de kişi başı ortalama gelirin yüzde 229 gibi hayret verici bir oranda büyümüş ve bu dönemde küresel ortalama büyüme değeri olan yüzde 24'ten 10 kat daha fazla bir büyüme göstermiştir.[1206]

Gezegenimiz Çin gibi bir ticaret gücünü hiçbir zaman görmedi. ABD'nin ve Japonya'nın dış ticareti bile Çin'in ki kadar hızlı bir şekilde artış ve genişleme göstermemişti.[1207] 2011 yılında Çin'de kişi başı milli gelir 5.000 doları geçmiş ve Çin ilk kez orta gelirli ülke standartlarını sağlamıştı.[1208] Çin sadece ekonomik başarılar elde etmiyordu. 2012 Londra Olimpiyat Oyunları'nda, toplam 88 madalya kazandı. Bu olimpiyat oyunlarında Çin ilk defa daha önce hiç ödül kazanamadığı 17 dalda madalya kazanmıştı. Küresel ölçekte 38 altın, 27 gümüş ve 23 bronz madalya ile ABD'den sonra Çin ikinci sırada yer aldı. 2014 Kore Incheon Asya Oyunları'nda Çin, toplamda 151 altın ve 342 madalya kazanarak üst üste dokuzuncu kez madalya kürsüsüne çıkmış oldu.[1209] Ayrıca Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (The Programme For International Student Assessment-PISA) sınavına 2009 yılında katılan Shanghai aldığı etkileyici sonuçla uluslararası alanda eğitimcilerin dikkatinin bu bölgeye yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bu sınavda, matematik (600 puan), fen (575 puan), okuma (556 puan) alanlarının üçünde de birinciliği Shanghailı öğrenciler kazandı. 2012 yılında yapılan sınavda da, Shanghailı öğrenciler her üç alanda da ilk sıradaydı.[1210] İngiltere'de öğretmenler, 2018 Ocak ayından itibaren "Gerçek Shanghai Matematiği" isimli doğrudan Çinceden İngilizceye çevrilmiş 36 adetlik bir ders kitapları serisini kullanma tercihine kavuşacaktı. Shanghai'daki öğrenciler, uluslararası standart testlerde ilk kez 2010 yılında birinci olduklarında dünyayı şaşırtmıştı. Şimdi ise İngiltere bu başarının bir benzerini yakalamak için Shanghai'daki devlet ilkokullarında kullanılan ders kitaplarının çevirisini kullanmak istiyor. Kansas Üniversitesi eğitim profesörü Yong Zhao, "Bunca zamandır Asyalılar, Batı eğitim sisteminden bir şeyler öğreniyordu. Birden tam tersi oldu" demektedir. İngiltere, devlet desteğiyle bazı sınıfları Doğu görünümlü bir hale getirmeyi

1205 Jacques, *age.*, s.289.
1206 Kroeber, *age.*, s.277.
1207 David Shambaugh, *Çin Küreselleşme Yolunda*, (Çev.) Latif Boyacı, Yarın Yayınları, İstanbul, 2016, s.176.
1208 Chuntao, *age.*, s.1.
1209 Ren Xiaosi, *Çin Nereye Gidiyor*, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayınevi, İstanbul, 2020, s.144-145.
1210 Ayşen Bakioğlu ve Resul Baltacı, *Çin'de Eğitim*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017, s.3.

planlayan ilk ülke olarak öne çıktı. İngiliz hükümeti tarafından finanse edilen 54 milyon dolarlık bir proje kapsamında İngiltere'deki ilkokulların yarısından fazlası, Shanghai ve Singapur gibi en yüksek performans gösteren ülkelerde kullanılan bir öğretim yöntemini uygulama kararı aldı.[1211] Sonuçta 1978 ile 2018 yılları arasındaki 40 yılda Çin'de üniversite mezunlarının sayısı 50 kat artarak 165.000'den 8.2 milyon gibi bir rakama çıktı. Yurtdışında da eğitim gören Çin'den giden öğrenci sayısı 544.000'den fazladır.[1212]

2012 yılında Xi Jinping ÇKP Genel Sekreteri ve Merkezi Askeri Komisyon başkanı görevlerine geldi. 2013'e gelindiğinde ise Xi Devlet Başkanı oldu. İlk iş olarak rüşvete ve yolsuzluğa savaş açtı. Ardından kamuda yaşanan israfla mücadeleye girişti. Yolsuzlukla mücadelede çok sayıda bürokrat ve üst düzey ÇKP yöneticisi yargılandı ve görevden uzaklaştırıldı.[1213] Özellikle Mao Zedong'un eşi Ciang Çing ve "Dörtlü Çete"nin yargılanmasından sonra, en yüksek rütbeli kişilerin yargılandığı bu dönem ÇKP yetkililerinin şimdiye kadarki en büyük yolsuzlukla mücadele başarısı oldu.[1214] Tabiiki Xi Jinping'in bu yolculuğu kolay olmamıştı. Köyde yedi yıl geçiren Xi, beş arkadaşıyla mağaradan devşirme bir evde yaşamıştı. Köyde traktör ve kamyon şoförlüğü, tarım işçiliği ve teknisyenliği, hatta hasta bakıcılığı bile yapmıştı. Çin Komünist Gençler Birliği'ne ancak sekizinci başvurusunda, 1971'de girebilmişti. Komünist Parti'ye ise ancak 10. başvurusundan sonra 1974'te kabul edildi.[1215] Çin'de 14.000 devlet görevlisinden sadece bir tanesi yönetici düzeyinde bir göreve getirilir. Tabii bu süreci başarıyla tamamlamak yaklaşık 23 yıl sürmektedir. Xi Jinping en az 17 farklı pozisyonda 40 yıl boyunca çalıştı ve en az 150 milyon nüfusa sahip bölgelerde yöneticilik yaptı. Bu uzun ve yorucu süreç sonunda sıradan devlet memurluğundan Devlet Başkanlığı ve ÇKP Merkez Komitesi Genel Sekreterliği'ne yükseldi.[1216] Xi halkın içinde görünmeyi seven, vatandaşlarla sohbet eden ve onları dinleyen bir liderdir. Giyimi kuşamı da son derece mütevazı olan Xi, ağırbaşlı, oturaklı ve güven veren bir imaja sahiptir. Onu ve yakınlarını şatafatlı yerlerde görmek mümkün değildir. Öyle limuzin ve çok sayıda

---

1211 Çalışkan, *age.*, s.104-105.
1212 Liu Fuxing, "Eğitim Hızla İlerliyor", *China Today*, Sayı 42, Ağustos-Eylül 2019, s.46.
1213 Yıldırım, *age.*, s.309.
1214 Tanrıdağlı, *age.*, s.193.
1215 Cevdet Kadri Kırımlı, "Bir Mao 2.0 portresi olarak Xi Jinping", *Birikim*, Sayı 384, Nisan 2021, s.91.
1216 Xiaosi, *age.*, s.35.

araçlı konvoylarla seyahati tercih etmemektedir. Ayrıca resmi törenlerde karısı hemen her zaman ona eşlik etmektedir.[1217] Hukuk alanında doktora sahibi olan Xi, 2010 yılında Devlet Konseyi Bilgi Bürosu, Çin'in Yolsuzlukla Mücadele ve Temiz Bir Yönetim Oluşturma Çalışmaları başlıklı resmi raporunu ilk kez yayınladı. Raporda, 2003'ten 2009'a kadar olan dönemde, Çin'deki çeşitli düzeylerde görev yapan yetkililer hakkında, rüşvet, zimmete para geçirme ve ihmal suçlarını içeren soruşturma, duruşma ve kovuşturma aşamasından geçen 240.000'den fazla dosyanın bulunduğu vurgulanmıştır. 2010 yılında, tüm Çin'de disiplin teftiş ve denetim organları 139.621 dava dosyası açarak 139.482'sini sonuca kavuşturdu. 146.517 kişiye parti disiplin ve devlet görevlisi disiplin kurallarına göre yaptırım uygulandı. Çin 160'ı aşkın ülkeyle uluslararası adli işbirliği içine girdi.[1218] 2015 yılında yolsuzluğa karışıp yurtdışına kaçan binin üzerinde devlet görevlisinin Çin'e teslim edilmesi sağlandı. 2015 yılında yolsuzluk nedeniyle cezalandırılan devlet görevlisi sayısı 340.000 civarındaydı.[1219]

Xi Jinping devlet başkanı olarak seçilmesinin hemen ardından yaptığı konuşmada, Çin Rüyası kavramı üzerine önemli açıklamalarda bulundu: "Çin Rüyasını gerçekleştirmeye her geçen gün daha yakınlaşıyoruz, Çin rüyası ülkemizde orta-halli refah toplumunu inşa etmek ve Çin'in ulusal canlanma ve yenilenmesini gerçekleştirmektir. Çin rüyası tek tek tüm bireylerin rüyaları ile tüm toplumun ortak rüyasını diyalektik olarak birleştirmektir." Çin rüyası vizyonu Çin toplumu içinde coşkulu bir geniş destek buldu. Çünkü bu 1.4 milyar Çin yurttaşının rüyasıydı. Ortak hedef, güçlü bir Çin ve müreffeh bir ulustu.[1220] Çin rüyası bir hegemonya rüyası değildi. Bu rüya barışçıl bir kalkınma rüyasıydı. O yüzden Çin'in Rüyası, sadece Çin'e değil, tüm dünyaya ait bir rüyaydı. Bu sebeple Çin rüyası, özünde dünyanın geri kalanına yardım etmek için geniş ve cömert bir aklı, insanlığa daha büyük katkı yapma arzusunu, dünyanın diğer ülkeleriyle birlikte var olmayı arzulayan ulusal ve kültürel bir zihniyete sahipti.[1221] Çin'in başarısını Hint Sosyolog Rampoga Agarwala şöyle ifade etmiştir: "Çin'in başarısı insanlık tarihinin en çok hayranlık duyulan olayı olmalıdır. Ancak öyle görünüyor ki, Çinliler hâlâ başarılarını Batı'nın propagandası çerçevesinde değerlendiriyor ve başarıyı Batı

1217 Cevdet Kadri Kırımlı, *Çin Mucizesinin Sonu mu?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023, s.88.
1218 Chuntao, *age.*, s.161-162-163.
1219 Oktay, *age.*, s.238.
1220 Xiaosi, *Yeni Çin Rüyası*, s.4.
1221 Xiaosi, *Yeni Çin Rüyası*, s.32.

Modeline borçlu olduklarına inanıyorlar. Ama aslında, Çin modeli ayrıntılı olarak incelenmesi gereken kendine özgün bir çizgiye sahiptir."[1222] Bununla beraber Çin, medeniyetler arası alışverişi ve birbirinden karşılıklı öğrenmeyi desteklediği gibi bu tür uygulamaların medeniyetlerin farklı yapıları ve eşitlik ilkesi dolayısıyla sağlıklı bir miktarda kapsayıcılık açısından gerekli olduğuna inandı.[1223] Çin'in yükselişi konusunda Singapur'un ilk başbakanı Lee Kuan Yew'un söylediği şuydu: "Çin'i dünyadaki bir diğer büyük oyuncuymuş gibi görmek mümkün değildir. Çin, insanlık tarihinin gördüğü en büyük oyuncudur."[1224] Çin dış politika danışmanı Zheng Bijian'a göre Çin'i anlamak için bilmeniz gereken tek şey çarpma ve bölmedir: "1.3 milyarla çarpılan bir şey başarıları devasa gösteriyor. 1.3 milyara bölünen her başarı ise önemsiz görünüyor."[1225] O yüzden Çin'i değerlendirirken çok iyi bir hesaplama yapmalıyız.

2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Orta ve Güney Asya ziyaretleri sırasında, Kara ve Deniz İpek Yolu İnisiyatifi veya "Bir Kuşak Bir Yol" olarak da bilinen Kuşak ve Yol İnisiyatifi planını açıkladı. Bu inisiyatif beş kavramsal temele oturtuldu: politik eşgüdüm, tesisler arası bağlantı, engelsiz ticaret, finansal bütünleşme ve halklar arasında güçlenen bağların geliştirilmesi. Bu kuşak öncelikle Doğu Asya, Güneydoğu Asya, Batı Asya, Orta Asya ve Orta-doğu Avrupa'yı içine almaktaydı.[1226] Dahası bir trilyon dolarlık bu dev proje; Asya, Avrupa, Afrika ve Güney Amerika'yı birbirine bağlayacak bir oluşumdu.[1227] "Kuşak" kelimesi projenin karayolları, demiryolları, petrol ve doğal gaz boru hatları ile altyapı yatırımlarını kapsayan kara güzergâhını oluştururken, "Yol" kelimesi ise projenin kapsadığı deniz yolları anlamını taşımaktadır.[1228] Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi kapsamında kara yolu ve deniz yolu üzerindeki ulaşım, altyapı ve liman projelerinin gerçekleşmesi sonucu, ticari malların taşınma süresinde ortalama yüzde 60, nakliye masraflarında da yaklaşık yüzde

1222 Jiang, *age*., s.26.

1223 Zhou Mingwei, *Çin Toplumsal Politika Sözlüğü: Anahtar Kavramlarla Çin'i Tanımak*, Canut Yayınevi, İstanbul, 2019, s.187.

1224 Tom Butler-Bowdon, *50 Politika Klasiği*, (Çev.) Can Görtan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2018, s.161.

1225 William H. Overholt, *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*, (Çev.) Fatih Tokatlı, Efil Yayınevi, Ankara, 2011, s.98.

1226 *Çin'de Xi Jinping Döneminin Kavramları: İnsanlığın Ortak Kader Topluluğu*, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayınevi, İstanbul, 2021, s.41.

1227 Sami Yıldırım, *Uluslararası İlişkilerde Asya: 'Kuşak-Yol'un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018, s.4.

1228 *Bir Kuşak Bir Yol Projesi*, Serdar Yılmaz (Ed.), Astana Yayınları, Ankara, 2019, s.12.

42 tasarruf edilecek. Bu da bu projenin en temel hedefidir.[1229] 2600 projeyi kapsayan Kuşak ve Yol İnisiyatifi'ne Çin, 2013-2020 yılları arasında yaklaşık 755 milyar dolar yatırım yaptı.[1230] Bununla beraber Kuşak ve Yol ile 400.000 insan için istihdam sağlanırken 40 milyon insan da yoksulluktan kurtarıldı. Kuşak ve Yol İnisiyatifi aslında bir proje değildir, yeni tip bir işbirliği modelidir. Bu yeni tip işbirliği modeline önderlik eden de Çin'dir. Kuşak ve Yol İnisiyatifi sadece Çin'e ait de değildir, buraya katılan herkesin ortağı olduğu bir modeldir.[1231] Çin dünyada 7000 civarı ticaret gemisine sahip dev bir filoya sahiptir. ABD'nin ise 300 civarında vardır. Çin filosunun ana gemisi yüksek kapasiteli Süper-Panamaxlar Çin ihraç mallarını ihraç eden devasa yüzen taşıma sistemleri olarak biliniyor. Çin'de bunlara uygun limanlar inşa edilmektedir.[1232] 2017 yılında Çin, Kuzey Kutup Bölgesini resmen Kuşak ve Yol İnisiyatifine dahil etti. Ocak 2018'de "Beyaz Kitap" yayımlandı ve Kuzey Kutup bölgesi politikalarını Çin dünyaya ilan etti.[1233] Zaten 2013 yılından beri Arktika'da bilimsel faaliyetlerde bulunan Çin kendisini "Yakın Arktika Devleti" olarak tanımladı. 2017 yılında Kuzey deniz rotasında yaklaşık 10 milyon ton petrol, gaz, kömür vb. olmak üzere taşınan ürünlerin yüzde 40'ının ya Çin limanlarına ya da Çin'den başka yerlere taşındığı ifade edildi.[1234] Kuşak ve Yol İnsiyatifinin temel amaçları ticaretin serbestleşmesi, ülkeler arasında yatırımların artırılması, küresel anlamda üretim faktörleri ile mal ve hizmetlerin transferinin kolaylaştırılması ve bütünleştirilmesidir. Bununla birlikte sosyal ve kültürel çalışmalar da bu ekonomik İnsiyatifin içeriğini tamamlamaktadır.[1235] Geçmişte Çin'in ufkunun genişlemesi sonucu kadim İpek Yolu, Asya'yı birbirine düğümledi.[1236] Bugünkü Çin ufku ise dünyayı yeniden birbirine bağlıyor. Kuşak ve Yol İnisiyatifi sadece ülkeleri değil birçok kadim

1229 İshak Turan, *Çin'in Enerji Güvenliği Politikası*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s.147.

1230 Gökhun Göçmen, "ABD neden Kuşak ve Yol ile rekabet edemiyor", CRI Türk, 27.01.2023, Erişim Tarihi: 3 Şubat 2023. https://criturk.com/abd-neden-kusak-ve-yol-ile-rekabet-edemiyor/

1231 Mehmet Ali Güller, *Kuşak ve Yol-Büyük Avrasya Ortaklığı*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2022, s.15.

1232 Öksüz ve Ercilasun, *age.*, s.309.

1233 Şenay Kaya, *Kutup Bölgelerinde Egemenlik Mücadelesi ve Ekonomik Yatırım Fırsatları*, Kozmostar Yayınları, Ankara, 2020, s.45.

1234 Onur Limon, *Arktika Jeopolitiği 2*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul, 2020, s.85-86.

1235 Mehmet Ali Koçakoğlu, *Küreselleşme Bağlamında Kuşak ve Yol Girişimi / Çin Eksenli Bir Analiz*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s.26.

1236 Peter Frankopan, *İpek Yolu*, (Çev.) Mengü Gülmen, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2018, s.9.

medeniyeti bir araya getiriyor: Çin, Hint, Rus, Türk-İslam, Mısır, Babil, Pers, Yahudi, Afrika ve Yunan.

Kuşak ve Yol İnisiyatifi, *New York Times* gazetesi tarafından "Beijing'in Marshall Planı" olarak gösterildi. Ancak gerçek şu ki, Kuşak ve Yol, bir Çinli Marshall Planı olmadığı gibi, aynı zamanda Marshall Planı'nın daha ötesindedir. Yine de ikisi arasında benzerlikler de yok değildir.[1237] Bir Kuşak Bir Yol İnisiyatifi, Marshall Planına göre çok daha üst düzey, geniş kapsamlı ve küresel bir projedir. Kuşak ve Yol İnisiyatifi kapsamında Çin, 150'den fazla ülke ve 32 uluslararası örgütle 200'den fazla işbirliği anlaşması imzaladı. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının katıldığı Kuşak ve Yol İnisiyatifi binlerce projeyi 50'den fazla ülkede hayata geçirdi. Bu kapsamda Kuşak ve Yol İnisiyatifi dünya nüfusunun yüzde 62'si arasında bağlantı kuracak, küresel ticaretin yüzde 35'i ve küresel GSYİH'nin yüzde 31'ini etkileyecek bir potansiyele sahiptir.[1238] Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifine katılan ülkelerle ticaret hacmi 10 trilyon dolara yaklaşmıştır. Çin bu ülkelere milyarlarca dolar yatırım yaparken yüzbinlerce istihdam sağlıyordu. Bu anlaşmalar Avrasya ülkeleri, Afrika, Latin Amerika ve Karayip bölgesi ve Güney Pasifik'i kapsayacak şekilde genişlemiştir. 2021 yılında Boao Asya Forumu Yıllık Konferansı'nın açılış töreninde konuşan Xi Jinping, "İpek Yolu projesi tüm ülkelere açık kamusal bir yol ve bu yol birilerine özel bir yol değil" dedi. Bu küresel kalkınma projesinden sonra yine Xi, Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kurulması fikrini ortaya attı. Bu fikir 25 Aralık 2015 tarihinde Beijing'de resmen gerçek oldu. 16 Aralık 2016'da açılan bankanın amacı altyapı tesislerinin inşasına yardımcı olmaktı. 2019 yılı itibarıyla, AAYB'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve G20 üyelerinin de yer aldığı 93 üyeye sahipti. AAYB, üye sayısı bakımından Dünya Bankası'ndan sonra dünyada ikinci sırada yer alarak Çin'in önerisiyle kurulan ilk çok taraflı finansal örgüt olma özelliğini taşıyor.[1239] Kovid-19 krizi sürecinde Asya Altyapı Yatırım Bankası ekonomik anlamda sorun yaşayan üye ve müşterilerine Kriz Kurtarma Tesisi adı altında kredi imkânı sundu. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu onlarca ülke

1237 Wang Yiwei, *Çin'in Kazan-Kazan Projesi / Çağdaş İpek Yolu: Bir Kuşak Bir Yol*, (Çev.) Gülizar Özkaya, Canut Yayınevi, İstanbul, 2019, s.21.

1238 Yasir Rashid, "Cask Limanının Stratejik Önemi", *İRAM*, Mart 2022, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022. https://www.iramcenter.org//d_hbanaliz/cask-limaninin-stratejik_v5-030322.pdf

1239 *Çin'de Xi Jinping Döneminin Kavramları: İnsanlığın Ortak Kader Topluluğu*, *age.*, s.26-27.

bu kredi imkânından yararlandı.[1240] Asya Altyapı Yatırım Bankası, Şubat 2021 itibarıyla 100'den fazla onaylanmış projede 28 ülkeye ulaşım, enerji, finansal kuruluşlar, ekonomik dayanıklılık ve su gibi alanlardaki projelerde 10 milyar doların üzerinde finansman taahhüdünde bulundu.[1241] 2016-2022 yılları arasında AAYB, toplam 202 projeyi onayladı ve toplam finansmanı 38.8 milyar doları geçti. Bu projeler, dünya genelinde 33 ülkede gerçekleştirildi.[1242]

Çin 2019 yılına göre proje paydaşlarını artırmaktadır. Çin'in 23 Avrupa kentinin 180 şehrine ulaşan demiryolu hattındaki sefer sayısı 2016'da 1900 iken taşınan mal hacmi 8 milyar dolardı. 2021 yılında ise sefer sayısı 14.000'e, ticaret hacminin ise pandemiye rağmen 75 milyar dolara ulaşması, Kuşak ve Yol İnisiyatifi hakkında küçük bir fikir verebilir.[1243] Çin, mevcut çift yönlü, çok taraflı, bölgesel ve alt bölgesel işbirliği mekanizmalarının çerçevesi altında ortaklaşa bir şekilde forum ve fuarlar, araştırma, personel eğitimi, ziyaretler ve paylaşımlar da dahil olmak üzere Kuşak ve Yol üzerindeki ülkelerle birlikte çalışacak bir vizyona sahiptir.[1244] 2014 yılında Çin'in dışa doğru Doğrudan Yabancı Yatırımı (DYY) içe doğru DYY'sini geçmiştir.[1245] 2000 yılında Çin'in sermaye ihracatı haritası boş bir durumdayken 2015'e geldiğimizde Çin sermayesinin artık yeryüzünde temas etmediği yer kalmamış gibiydi.[1246] Bunun yanında değinmek istediğim bir konu daha var. Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatif ile gündeme gelen bir "borç tuzağı" kavramı var. Ancak Çin'in kimseye zorla kaynak sağlamadığı bilinmelidir. Borç alanlar, sonradan vazgeçebiliyor; hatta projeler bile iptal edilme opsiyonuna sahip olmakla birlikte sırf bu yüzden bazı Çinli yazarlar, kendi devletlerine 2000 yılından bu yana çeşitli ülkelerin toplamda 2.5 milyar dolardan fazla

---

1240 Hasan Hakses, "Çin'in Sağlık Politikaları ve Covid-19 Paradoksu", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 1*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.244-245.

1241 Ferhat Durmaz, "2008 Ekonomik Krizi'nden Küresel Salgına kadar olan dönemde Çin'in uluslararası düzene yönelik yaklaşımı", *Dünya Siyasetinde Asya-Pasifik 4*, İsmail Ermağan, Mehmet Özay, Zerrin Keyvan (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021, s.49.

1242 "Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın 7. Yıldönümü", CRI Türk, 16.01.2023. Erişim Tarihi: 1 Şubat 2023. https://criturk.com/asya-altyapi-yatirim-bankasinin-7-yil-donumu/

1243 Gökhun Göçmen, "Çin'in 'Ukrayna Krizi' Politikası", *Ukrayna - Tarih Yapan Savaş*, Mehmet Ali Güller (Haz.), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2022, s.87.

1244 Yiwei, *age.*, s.219.

1245 Levent Şahin, *Uluslararası Ticaretin Parlayan Yıldızı Çin*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2021, s.82.

1246 Harvey, *age.*, s.118.

borcunu sildiği için eleştirilerde bulunmaktadır. Oysa bir ülke, Batılı ülke ve kurumlardan borç alıp "ödeyemiyorum" dese, yaptırımlara ya da askeri müdahaleye yol açabilecek bir durum oluşuyor.[1247] Kim ne derse desin Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi 5.000 yıllık bir geçmişin tecrübesiyle gelecek 100 yılın vizyonunu oluşturuyor. Bunu da ÇKP gerçekleştiriyor. ÇKP dünyadaki farklı hükümet ve yönetim sistemleri arasında en başarılı örneklerden biridir.

2016 sonunda Çin'de istihdam edilen kişi sayısı 776 milyona ulaştı. Bunun 362 milyonu kırsal, 414 milyonu ise kentsel alandaydı. 2016 yılında mülteci işçilerin toplamı ise 282 milyondu. İşsizlik oranı ise 2000 yılından beri çok az değişerek yüzde 4 civarındaydı.[1248] 1950-1955 yılları arasında, Çin'de şehirli nüfus yüzde 11.8 civarındayken 2015 yılında bu oran yüzde 50'ye çıktı.[1249] Çin'in hizmetler sektörünün istihdamdaki payı ilk kez 2014 yılında yüzde 50'nin üzerine çıkmış ve hizmetler sektörünün payı Çin'de devamlı artış göstermektedir.[1250] Çin'de ilk ulusal hukuk sistemi dışı ortak girişim RMB fonları kuran ülke İsrail oldu. İsrail-Çin yaratıcılık fonu 300 milyon doları aşarak, bu fonla Çin'in elektronik bilgi, modern tarım ve diğer yüksek teknoloji işletmelerine yatırım ve endüstriyel gelişimi teşvik etmek hedeflendi.[1251] 2015 yılında Çin para birimi Renminbi'nin dolar, euro ve sterlinle beraber IMF'nin SDR (Special Drawing Rights) para sepetine katılması Çin'in ekonomik güç konusunda ulaştığı aşamayı göstermektedir.[1252] SDR sepetine katılmak Çin için hem ekonomik gücünü tescil eden bir prestij projesi hem de dünya merkez bankalarının kasalarında tutmaları gerekli rezervleri etkilemesi sebebiyle yuanın uluslararasılaşmasında en önemli aşamaydı.[1253] 1978 yılında 10 milyar doları bulmayan Çin'in ihracat rakamları 2013 yılında 2.2 trilyon dolara ulaştı. Çin, 2013 yılında ABD'yi geçerek dünyanın en

---

1247 Ulaş Başar Gezgin, "Kuşak ve Yol İnisiyatifi: Her Yolun Çin'e Çıktığı Bir Dünyaya Doğru (Mu?), *M5 Dergisi*, Sayı 339, Ekim 2019, s.57.

1248 Avrupa Parlementosu Dış Politika Direktörlüğü, *Çin'in Dönüşümü ve Küresel Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık*, (Çev.)Feyzi Özcan, Matbuat Yayın, İstanbul, 2017, s.47.

1249 Immanuel Ness, *Güneyin İsyanı*, (Çev.) Akın Emre Pilgir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s.140.

1250 Akdağ, *age.*, s.146.

1251 Alimcan Ablet, *Çin-İsrail İlişkileri*, Matbuat Yayın, İstanbul, 2016, s.118-119.

1252 Mustafa Tüter, *Çin Gücü / Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları*, Kopernik Kitap, İstanbul, 2018, s.110.

1253 Orhan H. Yazar, "Yol Ayrımındaki Çin Finansal Sistemi", *Çin Bilmecesi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye*, Mustafa Yağcı ve Caner Bakır (Der.), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.64.

çok dış ticaret yapan ülkesi oldu.[1254] Çin'de 2017 yılının sonunda özel girişimlerin sayısı 27 milyonu, bireysel girişimcilerin sayısı 65 milyonu, kayıtlı sermaye miktarı 165 trilyon yuanı (26 trilyon dolar) geçti. Açıkçası kamu dışı ekonomi (özel sektör) devletin vergi gelirinin yüzde 50'sini, GYSİH'nin yüzde 60'ını, teknolojik inovasyon gelirlerinin yüzde 70'ini, şehirlerde istihdam olanaklarının yüzde 80'ini ve tüm işletmelerin yüzde 90'ından fazlasını sağlamaktaydı. Öyle ki dünyanın en büyük 500 şirketi arasında bulunan Çinli özel şirketlerin sayısı 2010'da sadece 1 iken, 2018 yılında 28'e çıkmıştı. Kamu dışı ekonomi; Çin'in gelişmesine destek sağlayan vazgeçilmez bir itici güç ve ulusal gelir ile istihdamın önemli bir kaynağı konumundaydı.[1255] 2016 yılında Çin'in Shanghai Menkul Kıymetler Borsası 3.5 trilyon dolarla Asya'nın en büyük ve dünyanın en büyük 5. borsası oldu.[1256]

2016 yılı sonlarında Çin dünyanın dört bir yanındaki 100'ü aşkın ülke ve bölgede balıkçılık, hayvancılık, ormancılık ve tarımla uğraşan 1.300'den fazla şirket kurdu.[1257] Uzun yıllar dünyada en çok dış yatırım alan Çin, dünyaya en çok dış yatırım yapan ülkelerden biri haline geldi.[1258] Çin metrolara da büyük bir yatırımda bulundu. Metrolar insanları hızlı ve ucuz şekilde merkeze ulaştırabilmesi yanında şehir merkezlerini güçlendirmektedir. 1980'de Beijing, Çin'deki metro hattı olan tek şehirdi. 2000'e dek üç şehire daha metro geldi. 2010'a geldiğimizde ise 10 şehir metro hattına ve hafif raylı sisteme kavuştu. 2015'te 16 şehire daha metro inşa edilmeye başladı. 2011 verilerine göre Beijing'de metro 372 kilometreye ve 218 durak sayısına, Shanghai'da ise 423 kilometreye ve 278 durak sayısına çıktı.[1259] Bugün Çin'in başkenti Beijing'in metro ağı, 527 kilometre uzunluğundaki 19 ayrı hattan oluşan sistemle dünyanın en yoğun metrosu olarak her gün 10-11 milyondan insana hizmet veriyor.[1260] Bugün dünyadaki en uzun 10 metro hattından dokuzu Çin'dedir. 10.000 kilometre uzunluğundaki metro sistemi 55 Çin şehrinde faaliyet gösteriyor. 2008 ile 2014 yılları arasında saatte 250 km. ve daha yüksek hızlarda trafi-

1254 Oktay, *age*., s.14.

1255 *Çin Yönetim Kavramları Sözlüğü-Anahtar Kelimeler,* (Çev.) Madilet Eda Akyumuk, Deniz Kızılçeç, Can Yiqun ve Zhao Beibei, Canut Yayınevi, İstanbul, 2021, s.5.

1256 Mehmet Ali Koçakoğlu, *Kuşak Yol Girişimi Bağlamında Çin'i Anlamak*, Truva Yayınları, İstanbul, 2020, s.117.

1257 Du Zhixiong ve Xiao Weidong, "Kurumsal Yenilik Yoluyla Güçlü Büyüme", *China Today*, Sayı 44, Ağustos - Eylül 2019, s.51.

1258 Akdağ, *age*., s.167.

1259 Matthew Kahn ve Siqi Zheng, *Beijing'de Mavi Bir Gökyüzü*, (Çev.) Burcu Uğuz, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s.114.

1260 Tolga İldun, "Çin'in Değişen Yüzü", *Atlas*, Sayı 320, Kasım 2019, s.56.

ğe uygun demiryolu ağı, 1.000 km'den 11.000 km'ye çıkacak şekilde inşa edildi. Düşünün Beijing'den Shanghai'a yolculuk süresi, 1.318 km'lik bir seyahat dört buçuk saate inerken, ABD'de Boston'dan Washington'a 730 km. yedi saatte ancak alınabiliyor.[1261] Bugün Çin hızlı tren alanında dünya toplamının yüzde 60'ından fazlasına sahiptir ve dünya lideri konumundadır.[1262] Bununla birlikte Çin dünyanın en yüksek rakımdaki ve yeni uzun mesafeli plato demiryolu olan, "Cennet Yol" olarak da bilinen Qinghai-Tibet demiryolunu da inşa etti.[1263] 2018 yılında Çin'de 40'a yakın şehirde raylı sistemler kuruldu. Dünyanın en uzun yüksek hızlı demiryolu ağı 42.000 kilometreyle Çin'dedir. ABD'nin yüksek hızlı demiryolu ağı 1.000 km bile değildir.

Çin 1949'da kurulduğunda 30 bilimsel araştırma kurumu vardı ve bilimsel araştırmacıların sayısı 50.000 civarındaydı. 2013 yılında ise araştırma ve geliştirme personel sayısı 76.5 milyon kişiye yükseldi ve Bilimsel Atıf İndeksine dahil edilen Çin kaynaklı bilimsel makale sayısı, 204.000'e ulaşarak dünyada ikinci sırada yer aldı. Alınan patentlerin sayısı, 1987'de 422 iken, 2013'te 208.000'e çıktı.[1264] Çin'de bilimsel ve teknolojik gelişmenin ekonomiye katkısı 2012 yılında yüzde 52.2 oranındayken, 2017 yılında 57.5 seviyelerine yükselerek sanayinin dönüşümü hızlı bir sürece girdi.[1265] Bu konuda Çin devleti 2015'te "Made in China 2025" stratejisini açıkladı. Bu projeyle sınai üretime odaklandığı gibi üretim şartlarını bilinen teknolojiler seviyesine çıkarmak ve sanayi işletmelerinin değer zincirlerini daha üst seviyelere yükseltmek amaçlandı. Bu amaçla şu 10 sektöre öncelik verildi: Modern demiryolu ekipmanları, tarım makineleri, elektrik donatımı, havacılık ekipmanları, yeni gelişmiş bilgi teknolojisi, biyofarmakoloji ve yüksek performanslı tıbbi cihazlar, son teknoloji ürünü sayısal kontrol takım tezgâhları ve robotları, okyanus mühendisliği ve ileri teknoloji gemiler, yeni malzemeler, enerji tasarrufu ve yeni enerji araçları.[1266]

Çin'de son beş yılda 60 milyondan fazla yoksul nüfus yoksulluktan kurtarılmış, yoksulluk oranı yüzde 10.2'den yüzde 4'e kadar düşürüldü. Çin bugün dünyada yoksul nüfusun en çok azaldığı ülke olmakla birlikte Birleşmiş Milletlerin 1000 yıllık kalkınma hedefle-

1261 Tooze, *age.*, s.232.
1262 Stone ve Kuznick, *age.*, s.623.
1263 Xiaosi, *age.*, s.109.
1264 Xiaosi, *age.*, s.126-127.
1265 *Çin'de Xi Jinping Döneminin Kavramları: İnsanlığın Ortak Kader Topluluğu, age.*, s.41.
1266 Çalışkan, *age.*, s.82-83-84.

rini gerçekleştiren ilk ülke olarak tarihe geçti.[1267] 1979-2018 yılları arasında IMF verilerine göre Çin'in yıllık büyüme ortalaması yüzde 9.5 oldu. Çin her sekiz yılda bir ekonomisini reel olarak ikiye katlamayı başaran bir ülke oldu. O yüzden Çin ekonomisi 40 yılda eşsiz bir dönüşüm süreci yaşadı.[1268] 2014'ten beri Çin, ABD ile arasındaki farkı açıyor. Çin şu an satın alma gücü paritesine göre dünyanın en büyük ekonomisine sahip ülkedir.[1269] Çin'de kişi başına ulusal gelir 1980-2015 arasında 10 kat büyüyerek, bu da yılda ortalama yüzde 6.4 oranına ve toplam büyümede ise yüzde 780 oranına karşılık gelmektedir.[1270] Çin 21. yüzyılın kaçınılmaz galibi durumundadır. Dünyanın en büyük imalatçısı, ihracatçısı ve altyapı üreticisi olan Çin, dünyanın en büyük enerji kullanıcısıdır.[1271] Bununla yetinmeyen Çin 2012-2014 arasında ABD'nin 1900 yılından 2014'e kadar üretip döktüğünden daha fazla çimento döktü.[1272] Durmayan Çin 2018'de ilk ithalat fuarını düzenledi. Çin Uluslararası İthalat Fuarı dünyanın dört bir yanından ürünlerin alınıp satıldığı herkese açık bir platform oldu. Dünyanın "ithalat" temalı ilk fuarında 151 ülkeden 3.600'den fazla firma kendi ürünlerini tanıttı, 72 ülke ve bölgeden 3.600 alıcı hazır bulundu. Dünyanın en büyük 500 firmasından 200'ü fuarda stant açtı. Yerli ve yabancı 400.000 alıcı ticaret görüşmeleri yaptı ve 57 milyar 830 milyon dolar tutarında anlaşmalar imzalandı. Ayrıca G20 ülkelerinin tamamı, Kuşak ve Yol üzerindeki 50'yi aşkın ülke ve bölgenin katılımı, fuardaki temsilin yaygınlığını gösterdi.[1273]

Xi Jinping liderliğindeki Çin'in küresel projeleri bitmedi. 2015 yılında ilan edilen 10.000 köy projesi ile Afrika'daki 10.000 köyü uydu yayınıyla buluşturma hedefi bu projelerden bazılarıdır. Yerleştirilen alıcılar ve sinyal sistemleri ayarlarıyla kırsal bölgelerin şehirlerdeki gibi televizyon yayını alması amaçlandı.[1274]

2017 yılında Çin ekonomi diplomasisi yeni bir döneme giriş yaptı. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping Dünya Ekonomik Forumu'na katılan ilk Çinli lider olarak Davos'ta korumacılığa "hayır" diyen, ticaretin

---

1267 *Çin'de Xi Jinping Döneminin Kavramları: İnsanlığın Ortak Kader Topluluğu*, *age.*, s.89.

1268 Tekin, *age.*, s.36.

1269 Güller, *age.*, s.73.

1270 Alvaredo, Chancel, Piketty, Saez ve Zucman, *age.*, s.125.

1271 Jonathan Fenby, *Tiger Head, Snake Tails*, Simon & Schuster, London, 2012, s.2.

1272 Öksüz ve Ercilasun, *age.*, s.332.

1273 Yao Ling, "CIIE Dışa Açılma Vaat Ediyor", *China Today*, Sayı 38, Aralık 2018-Ocak 2019, s.14-15.

1274 Ensar Küçükaltan, *Çin'in Afrika'daki Yumuşak Gücü: Kenya, Tanzanya ve Uganda Örnekleri*, Orion Kitabevi, Ankara, 2020, s.223.

kolaylaşmasını ve liberalleşmesini öne çıkaran ve serbest ticaretle yatırımlara kendini adamış gerçek bir küreselleşme şampiyonu profili çizdi.[1275] Trump Amerika'sı küreselleşmeden uzaklaşıp korumacılığa yöneldikçe Xi Jinping Çin'i küreselleşmeye ve serbest ticarete sahip çıktı. Sonunda ABD Başkanı Donald Trump 2018 yılında Çin'den ithal edilen ürünlere yüksek oranda gümrük vergisi ve Çinli bazı teknoloji firmalarının faaliyetlerine yasak getirdi. Hatta Amerikan firmalarının bazı Çinli firmalarla iş yapmasını dahi yasakladı. Bu firmaların içinde uçak ve hızlı tren üreten şirketler bile vardı.

ÇKP'nin sözcüsü konumunda bulunan *People's Daily* gazetesi 21 Ekim 2014'te Xi Jinping için şöyle yazmıştı: "Mao Zedong Çin halkını ayağa kaldırdı; Deng Xiaoping Çin halkını zenginleştirdi; Xi Jinping Çin halkını güçlendirdi." Xi bugün reform yapıcı Deng Xiaoping'den bu yana Çin'in en saygın politikacısı konumunda bulunuyor.[1276] Bunun en büyük sebeplerinden biri de yolsuzlukla savaşıdır. Xi; tüm "kaplanları, sinekleri ve tilkileri" ayrım yapmadan yakalama hedefleri olduğunu ilan etti. "Kaplanlar" yolsuzluk yapan üst düzey parti ve devlet görevlilerini ifade ederken, "sinekler" yolsuzluk yapan alt kademelerdeki yetkilileri tanımlıyordu. "Tilkiler" ise yurtdışına kaçan yolsuzluk şüphelisi parti ve devlet çalışanları ile önemli yolsuzluk davaları süren fakat kaçan zanlıları gösteriyordu. Sırf bu amaçla yurtdışında bir izleme ve işbirliği ağı bile oluşturuldu. En büyük tehlike olan yolsuzluk yüzünden kaplanlara karşı mücadelede, sinekleri yakalamada ve tilkileri avlamada hiçbir tereddüt ve yumuşak tutum gösterilmemekteydi.[1277] Çin'de kurumsal yolsuzluğun bitirilmesine rağmen hâlâ mücadele devam etmekteydi. Bu konunun en güncel örneği Çin eski Adalet Bakanı Fu Zhenghua, rüşvet almaktan ölüm cezasına çaptırılmasıdır. 5 milyon ÇKP üyesi son 10 yılda yolsuzluk soruşturmasından geçti ve 553 tanesi yargı önüne çıkarıldı. 2012'den bu yana ise 207.000 parti yetkilisi disiplin cezasına çarptırıldı. Bununla alakalı Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'e ABD ziyaretinde, bir gazeteci tarafından "Çin'in yolsuzlukla mücadelesi bir güç mücadelesi mi?" sorusu yöneltilmiş, Xi Jinping de "Bizim yolsuzluk soruşturmalarımız halkın talebidir. Bunda herhangi bir güç mücadelesi ya da 'House Of Cards' yoktur" diye yanıt vermiştir. Anekdot ve hikâye anlatmakta çok iyi olan Xi Jinping'in, bir Amerikan kültür sembolüy-

1275 Avrupa Parlementosu Dış Politika Direktörlüğü, *age.*, s.10.
1276 Vural Fuat Savaş, *Bilmediğimiz Çin*, Efil Yayınevi, Ankara, 2016, s.99.
1277 *Çin'de Xi Jinping Döneminin Kavramları: İnsanlığın Ortak Kader Topluluğu, age.*, s.122-123.

le bu hassas soruyu cevaplaması hem orada olanların hem de Amerikan medyasının beğenisini kazanmıştı.[1278] Sadece Xi Jinping, Amerikalıların ya da dünyanın ilgisini çekmiyordu. Çinli "First Lady" Peng Liyuan da başarılı çalışmalarıyla kendinden söz ettirmekteydi. Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü - UNESCO Genel Sekreteri Audrey Azoulay, Peng Liyuan'ın eğitim çalışmalarına verdiği destekten övgüyle bahsetti. Azoulay, UNESCO Çocuk ve Kadın Eğitim Elçisi, Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping'in eşi Peng Liyuan'ın, cinsiyet eşitliği ve kadınların eğitim yoluyla özgürleştirilmesi konusunda olağanüstü katkılarda bulunduğunu ifade etti.[1279] Çinli "First Lady" Peng Liyuan'ın öncülük ettiği cinsiyet eşitliği ve kadınların hakları konusundaki durum iş hayatında da kendini göstermektedir. Çinli kadınların Çin ekonomisine katkısı devamlı artmaktadır. 2018'de New York merkezli Mckinsey Global Institute raporuna göre Çin'in gayrisafi milli hasılasının yüzde 41'ini kadınların elde ettiği gelir oluşturdu. Dünyada kendi başına milyarder olan 147 kadından 114'ü Çin'den.[1280] Bu arada 2020 itibarıyla Çin'de zorunlu eğitimde hızlı bir ilerleme yaşandı. Zorunlu eğitim için Çin'de 210.800 okul bulunuyor. Bu okullardaki toplam öğrenci sayısı 156 milyon ve zorunlu eğitimi tamamlama oranı yüzde 95.2'ye çıkmıştır.[1281]

31 Aralık 2019 tarihinde Çin resmi olarak Dünya Sağlık Örgütü'ne bilinmeyen bir virüsün varlığını bildirdi. Hızlı bir şekilde 11 milyonluk Wuhan şehrinde karantina uygulama kararı alındı. Ülke çapında seferberlik devreye sokuldu. 10 günde 1000-1500 yataklı hastaneler yapıldı. Örgütlü halk ile kamu gücünün ortak çalışması tüm dünyanın canlı gördüğü büyük başarılara imza atıldı. İki aydan sonra salgın kontrol altına alındı, açılan hastaneler kapanmaya başladı ve karantina kaldırıldı.[1282] Çin, Dünya Sağlık Örgütü ve ABD dahil diğer ülkeleri gelişmekte olan durum hakkında zamanında bilgilendirmekle kalmadı hatta yeni tip koronavirüsün genom dizisini de yayınladı. Çin, DSÖ ve diğer tüm ilgili taraflarla günlük bilgi paylaşımına başladı. 20 Ocak 2020'de virüsün insandan insana bulaşabileceği teyit edildi. Uluslararası kamuoyu bilgilendirilirken Çin'de ulusal çapta seferberlik başladı. Ulusal sağlık ekipleri Wuhan'a gönderildi. Ülke genelinde 42.600 sağlık çalışanı ve 965 halk sağlığı çalışanından olu-

1278 *Xi Jinping Anekdotlar*, (Çev.) Giray Fidan, Kopernik Kitap, İstanbul, 2019, s.24.
1279 "UNESCO'dan Peng Liyuan'a Övgü", *Modern İpek Yolu*, Sayı 7, Nisan 2019, s.95.
1280 Esranur Eyupoğlu, "Çin'in Kadın Milyarderleri", *Z Raporu*, Sayı 04, Eylül 2019, s.75.
1281 "Zorunlu Eğitimde İlerleme", *China Today*, Sayı 54, Aralık-Ocak-Şubat 2021, s.9.
1282 Gültekin, *age.*, s.20.

şan 346 sağlık ekibi ve silahlı kuvvetler de kriz bölgesine yönlendirildi. 30 Ocak 2020'de Çin, Amerikalı uzmanları WHO-Çin Ortak Koronavirüs Misyonuna katılmaya davet ettiklerini açıkladı. Amerikan makamları da aynı gün cevap vererek takdirlerini ifade ettiler. 3 Şubat 2020'de Wuhan'a Çin'in dört bir yanından 22 ulusal sağlık ekibi daha sevk edildi. 16 Şubat 2020'de ABD, Japonya, Almanya, Rusya, Singapur, Nijerya, Kore Cumhuriyeti ve DSÖ'den toplam 25 uzmandan oluşan DSÖ-Covid-19 Ortak Misyonu Wuhan, Beijing, Shenzhen, Guangzhou ve Chengdu'ya yönelik dokuz günlük saha ziyaretlerinde bulundu. Ardından Wuhan'da 76 gündür devam eden kısıtlamalar kaldırılmaya başlandı. Çin genelinde artık vakalar kontrol altına alınmıştı. Çin liderliği koronavirüse karşı ölüm kalım savaşını kazanarak ülke çapında büyük bir stratejik başarı elde etti. Çin bu süreçte salgın önleme ve kontrolü üzerine 15 teknik el kitabı, Covid-19'dan etkilenen insanlar için psikolojik danışma üzerine altı çalışma planı ve 50 spesifik teknik kılavuz yayınladı. Bu süreçte salgınla mücadele de hem Geleneksel Çin Tıbbı hem de Batı tıbbı uygulandı. Ayrıca Çin, belirli aşı türlerinin geliştirilmesinde dünyaya liderlik etti diyebiliriz. İnsan yaşamı ve sağlığının tehlikeye girdiği kritik bir zamanda, ÇKP ve Çin hükümeti keskin bir sorumluluk duygusuyla salgınla mücadeleye öncülük etti. Çin ve ÇKP için insan hayatı ekonomik büyümeden daha değerliydi. ÇKP'nin insan odaklı yönetişim felsefesi ve köklü organizasyon kabiliyetiyle operasyon mekanizmaları devreye girdi. ÇKP üyeleri bu mücadelede ön saflarda yer aldı. 40 milyona yakın ÇKP üyesi en ön safta virüsle mücadele etti ve 13 milyondan fazla ÇKP üyesi kendi birimlerinde gönüllü olarak çalıştı. Yaklaşık 400 ÇKP üyesi kendi hayatlarını başkalarının yaşamları için feda etti.[1283]

Yine Çin'deki halk örgütleri olarak tanımlanan sivil toplum örgütlerinin katkısını da unutmamak gerekiyor. Çünkü 119 milyon üyesi olan Gençlik Birliği, 46 milyon üyesi olan Kadınlar Federasyonu, Sağlık Çalışanları Sendikası ve Öğretmen Dernekleri, Mahalle Konseyleri salgınla mücadelede öncü durumdaydı.[1284] Salgın sürecinde teknolojinin insanlık yararına nasıl kullanılabileceğini Çin bize son derece başarılı bir şekilde gösterdi. Benzer teknolojiye ABD'nin de sahip olduğu biliniyor. Ancak ABD bu gelişmiş teknolojisini vatandaşlarının sağlığı için kullanmadı ve bu durum ABD'de büyük bir felakete sebep oldu. Bu durum da sorunun teknoloji olmadığı sistem

1283 "Bu Savaşı İnsanlık Kazanacak", (Çev.) Mustafa Birol Güger, *Modern İpek Yolu*, Sayı 14, Temmuz 2020, s.13-51.

1284 Xiaosi, *age.*, s.17.

sorunu olduğunu tespit etmek gerekiyor.[1285] Ayrıca Çin bu süreçte ABD'nin suçlamalarına maruz kaldı. Öte yandan biyolojik silahlar konusunda ABD'nin dünya üzerinde 25 ülkede laboratuvarlara sahip olduğu bilinmektedir. Biyolojik silahlanmaya ABD'nin ayırdığı bütçe 2.1 milyar dolara ulaşıyor. Daha ilginci ABD'nin laboratuvarı bulunan ülkeler, ağırlıklı olarak Çin, Rusya ve İran'ın çevresinde olmasıdır.[1286]

Çin'in salgınla mücadelesine uluslararası toplum da destek verdi. 170'ten fazla ülkenin lideri, 50 uluslararası ve bölgesel örgütün başkanı ve 300'den fazla yabancı siyasi parti ve örgüt, telefon görüşmeleri, mektuplar ve bildiriler yoluyla Çin'in yanında olduklarını gösterdi. 77 ülke ve 12 uluslararası kuruluş, koruyucu giysiler, maskeler, gözlükler ve vantilatörler dahil olmak üzere acil ihtiyaç duyulan tıbbi malzeme yardımında bulundu. ÇKP, 110'dan fazla ülkedeki 240 siyasi partiyle ortak bir deklarasyon yayınladı. Çin'e gelen yardımlar olduğu gibi Çin'de elindeki tüm kaynakları kullanarak dünyaya yardımda bulundu. Çin aşıları 100'den fazla ülkede onaylandı. DSÖ'ye toplamda 50 milyon dolar tutarında iki kez nakit desteğinde bulundu. Çin, 31 Mart itibarıyla 27 ülkeye 29 sağlık uzmanı ekip gönderdi ve 150 ülke ile dört uluslararası kuruluşa da yardım tekliflerini iletti. Çin'deki bireyler, sivil toplum kuruluşları, işletmeler ve yerel yönetimler, 150'den fazla ülke, bölge ve uluslararası kuruluşlara çeşitli kanallar aracılığıyla materyal bağışında bulundu. Çin, 1 Mart ve 31 Mayıs tarihleri arasında 200 ülke ve bölgeye; aralarında 70.6 milyardan fazla maske, 340 milyon koruyucu elbise, 115 milyon çift gözlük, 96.700 vantilatör, 225 milyon test kiti ve 40.29 milyon kızılötesi termometreyi içeren koruyucu ekipman ihracı yaptı. Bununla yetinmeyen Çin, G20'nin Borç Servisi Erteleme İnisiyatifi'ne aktif olarak katıldı ve 77 gelişmekte olan ülkenin Çin'e borç geri ödemelerini askıya aldı. Açıkçası Çin büyük acılara yol açan küresel salgına karşı küresel çabalara cömertçe katılım gösterdi.[1287] Bu bilgilerden sonra dünyanın en güçlü en zengin en gelişmiş denilen ülkesi ABD kaç ülkeye kaç kuruluşa ne kadar para ve tıbbi malzeme yardımında bulunmuştur sormak gerekiyor. Dahası pandemi devam ederken Çin'de Kış Olimpiyatları gerçekleşti. 2022 Kış Olimpiyat Oyunlarına

1285 Gültekin, *age*., s.51.

1286 Barış Doster, "Ukrayna-Rusya Savaşı ve Avrasya", *Ukrayna-Tarih Yapan Savaş*, Mehmet Ali Güller (Haz.), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2022, s.69.

1287 "Bu Savaşı İnsanlık Kazanacak" , (Çev.) Mustafa Birol Güger, *Modern İpek Yolu*, Sayı 14, Temmuz 2020, s.51-56.

ev sahipliği yapan Çin, 300 milyon insanın kış sporlarına ilgisini çekmeyi başardı.

2022 Ekim ayında ÇKP 20. Kongresi'nin ardından Xi, üçüncü dönemine başlayarak Mao sonrası bir ilki gerçekleştirdi. Ayrıca Çin'i beş yıl boyunca yönetecek yeni yönetim kadrosu da belli oldu. ÇKP Kongresinin verdiği en büyük mesaj ülkenin birliği, ekonomik kalkınma, yoksullukla mücadele, ulusal ve küresel güvenlik ile barış ve eşit bir dünyaydı. Xi liderliğindeki Çin iki kat daha zenginleşmiş ve daha güçlü bir ülke konumuna gelmişti.

Çin Gücü

Çin coğrafi olarak dünyanın üçüncü en büyük ülkesidir. Çin'in fiziki yapısı, Çin'e siyasi coğrafyası açısından güç vermektedir. En önemlisi Çin Himalaya Dağları nedeniyle güney ve güneybatıdan gelecek askeri müdahalelere karşı korunaklıdır. Çin genelinde dağlık bölgeler çok, ovalar ise az durumdadır. Çin coğrafyasının üçte ikisini dağlar oluştururken ovalar üçte birinden azını kaplamaktadır.[1288] Çin 14.500 kilometre uzunluğunda kıyı şeridine sahiptir. Dünyadaki 10 doğal ekosistemden dokuzu Çin'de bulunmaktadır. Dünya genelinde ağaçlandırma sıralamasında ilk sırada yer alan Çin, dünyanın en zengin bitki çeşitliliğine sahip ülkelerindendir. Bugün Çin'de hava kalitesinin iyi olduğu günlerin oranı yüzde 90'a yaklaştı. Çin, 27 ülkenin oluşturduğu Avrupa Birliği'nin iki katından fazla bir coğrafi büyüklüğe sahiptir. Bu coğrafi genişlik kimi Çin eyaletlerini dünyanın birçok ülkesinden daha büyük yapmaktadır. Mesela, Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin genişliği neredeyse İran'la aynıdır; Qinghai eyaleti ise 720.000 kilometre karelik yüzölçümüyle AB'nin en geniş iki ülkesi olan Fransa ve İspanya'dan çok daha büyüktür. Beijing, Shanghai ve Tianjin belediyeleri ise Katar ve Kuveyt gibi ülkelerle eşit büyüklüğe sahiptir.[1289] Gezegenin Hindistan'dan sonra en kalabalık ikinci ülkesidir. 2021 sonu itibarıyla Çin'de toplam nüfusun yüzde 65'i şehirlerde yaşamaktadır. 40 yıl içinde nüfusu yedi kat, 10 kat hatta 250 kat artan şehirler bulunmaktadır.[1290] Çin dünyanın kömür rezervlerinde bir numaradır. Ayrıca kömür üretiminde ve tüketiminde ilk sırada yer alıyor. Yine mineral ve madenler konusunda oldukça zengin bir ülkedir. Çin nadir toprak elementleri rezerv ve

1288 Arıbaş ve Hüdavendigar, *age.*, s.47-48.
1289 Sezen, *age.*, s.25-26.
1290 Kırımlı, *age.*, s.68.

üretiminde de oldukça büyük ve önemli bir aktördür. Çin'in nüfusu 1.4 milyara ulaşmış ve dünyanın ikinci en yüksek çocuk nüfusuna sahip ülkesidir. Çin'de Anayasa ve kanunlara uyumlu olarak belirlenmiş beş özerk bölge, 30 özerk vilayet ve 120 özerk idari bölge dahil 155 etnik özerk alan bulunmaktadır. Ayrıca 1.100'den fazla özerk azınlık milliyet ilçe birimi vardır. Bu özerk bölgeler ile vilayet ve idari bölgeler Anayasa ve Bölgesel Özerklik Sistemi Yasasınca tanımlandığı şekliyle geniş çaplı bir özerklikten faydalanmaktadırlar.[1291]

Çin, yeryüzünde birbirine en yakın fiyatların oluştuğu sadece en geniş coğrafi alanı değil aynı zamanda en büyük pazar yeridir. Ancak Çin, Avrupa'daki "para birliği" ötesinde ve para birliğinden daha köklü bir "değer birliği" ülkesidir. Yani Çin, para birliği ötesi bir kavram olan "değer birliği" ülkesi olarak tanımlanabilir.[1292] Çin ulusu çok milliyetli, çok dinli ve çok kültürlü bir ülkedir. Çin'de devlet harcamalarının yüzde 90'a yakın bölümü yerel yönetimlerin sorumluluk ve yetkisi altındadır. Bu oran ABD'de yüzde 50, İngiltere'de yüzde 25, Fransa'da yüzde 20 oranındadır. Bu açıdan bakıldığında Çin ademimerkeziyetçiliği, tüm gelişmiş Batı ülkelerinden ileri bir seviyededir.[1293] Bununla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti yönetsel açıdan üniter bir devlet yapısına göre inşa edilmiştir. Ancak ülke genelinde standart bir yapılanma bulunmamaktadır. Merkeziyetçilik ilkesi gereğince bütün ülke merkezi yönetimin liderliği altındadır. Ama Çin'de gerek ekonomik gerçekler gerekse etnik unsurlar ve ikili anlaşmalardan kaynaklanan sebeplerle yönetsel açıdan çok parçalı bir yapıyı barındırır. Bu arada Çin'de 56 farklı etnik grup bir arada yaşarken, nüfusun çoğunluğunu Han kökenli Çinliler oluşturur.[1294] Bugün Çin dışında yaşayan Çinlilerin 120 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu büyük miktar hem tüketici hem yatırımcı olarak Çin piyasanın ayrılmaz bir parçasıdır.[1295] Çin'de Xinjiang'ın (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) nüfusu 1949'da 4.33 milyondu. 2020 yılı yedinci ulusal nüfus sayımına göre 25.85 milyona çıktı. Ayrıca 2019'da 228.100 kadın Xinjiang'ın şehir ve kasabalarındaki işgücüne

1291 *Çin'de Xi Jinping Döneminin Kavramları*, *age.*, s.171.

1292 Yüksel Görmez, "Çin Dönüşümünü Anlamak: Özel Tüketimin Emsalsiz Düşüşü", *APAM Çin Çalışmaları-I*, Merthan Dündar ve Gürhan Kirilen (Ed.), Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2021, s.101. Erişim Tarihi: 15.10.2022. http://apam.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/485/2021/02/APAM-Cin-Calismalari-I.pdf

1293 Fatih Oktay, *Çin ve Dünyanın Geleceği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.83.

1294 Sezen, *age.*, s.28.

1295 Clements, *age.*, s.106.

katıldı ve kentsel bölgelerde yeni istihdam edilen toplam çalışanların yüzde 47.43'ünü sağladı.[1296] 1951'de Tibet'te yoksulluk oranı yüzde 80 gibi çok yüksek bir orandayken 2012 yılında bu oran yüzde 26'ya kadar düşürüldü. 2019 sonunda Tibet Özerk Bölgesinde, 74 ilçede toplam 628.000 insan yoksulluktan kurtarıldı.[1297]

1 Temmuz 1921 tarihinde Shanghai'da kurulan Çin Komünist Partisi uzun süren bir içsavaşın ardından iktidara geldi ve Çin'i dünyanın en büyük ekonomilerinden biri haline getireceğini kimse tahmin edemedi. 2021 yılında ÇKP 100. yılını kutladı. Geride bıraktığımız 100 yılda 50'den biraz fazla sayıda üyeye sahip küçük bir partiden, 1.4 milyardan fazla insanın yaşadığı bir ülkede 100 milyona yakın parti üyesiyle gezegenin en büyük iktidar partilerinden birine uzanan bir dönüşüm geçirdi. ÇKP'nin iktidara gelişi ve liderliği tarihin ve ulusun bir seçimi olduğu şüphe götürmez. ÇKP'yi bu duruma taşıyan sebep halkı ilk sıraya koyması ve halka gönülden hizmet vermesiydi.

ÇKP'nin halka adanmış bir parti olduğunu söyleyebiliriz. Zaten ÇKP'nin üyeleri kuruluşundan itibaren sıradan insanlar oldu.[1298] ÇKP üyelerinin yüzde 12'si azınlık milliyetlerinden olmakla birlikte 35 yaşın altındaki üye oranı yüzde 25, 36-59 yaş grubu ise yüzde 53 oranında ve kadın üyelerinin oranı yüzde 28'dir.[1299] ÇKP üyelerinin yüzde 50'den fazlası günümüzde yüksek eğitim diplomasına sahiptir.[1300] Çin Komünist Partisi, kurulduğundan bu yana komünist olduğundan daha fazla Çinli kimliğine ait oldu. Çünkü Mao'nun komünizm vizyonu, Lenin ve Marx okumalarından çok Çin klasiklerini özümsemesine dayanmaktadır. Sosyalist yönetim altında Çin, yine Çinli olmaya devam etti. O yüzden Çin'in dönüşümünü anlayabilmek için Çin'in tarihsel mirasını keşfetmek zorundayız. Bununla birlikte Çin'in kapitalizme yabancı olmadığı, özel girişimciliğe ve serbest ticarete de hiç yabancı olmayan bir mirası barındırdığı unutulmamalıdır.[1301]

Çin'de feodal sistem, 1911 Devrimi'yle son buldu ve Batı demokrasisi denendi, ancak başarısız oldu. ÇHC kurulurken daha önce yaşa-

1296 "Xinjiang Nüfusu İstikrarlı Büyümesini Sürdürüyor", *China Today*, Sayı 54, Aralık-Ocak-Şubat 2021, s.9.

1297 Li Yuan, "Tibet'in Yoksullukla Mücadelesinden Çıkan Değerli Deneyimler", *China Today*, Sayı 52, Haziran-Temmuz-Ağustos 2021, s.34.

1298 "Çin Komünist Partisi'nin Misyonu ve Katkıları", (Çev.) Erkin Öncan, *Modern İpek Yolu*, Sayı 15, Şubat 2022, s.13-17.

1299 Tunca Arslan, "Çin Komünist Partisi'nin 99. Kuruluş Yıldönümü", *Modern İpek Yolu*, Sayı 12, Temmuz 2020, s.115.

1300 Oktay, *age.*, s.81.

1301 Coase ve Wang, *age.*, s.328-329.

nan sıkıntılardan ve deneyimlerden gerekli dersi çıkaran Çin halkı, Batılı parlamenter sistemi, çok partili sistemi veya iki partili sistemi örnek almadı. ÇKP sadece Batılı siyasi sistemleri değil, Sovyet siyasi sistemlerinin de kusurlarını inceledi. Çin'e özgü karakteristiklere sahip bir demokrasi için halk meclisleri sistemini, ÇKP liderliğindeki çok partili işbirliği ve siyasi danışma sistemini, bölgesel etnik özerklik sistemini ve topluluk düzeyinde kendi kendini yönetme sistemini içeren bir dizi sistem inşa etti.[1302]

Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasal parti sistemi resmi düzeyde, "Çin Komünist Partisinin liderliği altında çok partili işbirliği ve siyasal danışma" olarak isimlendirilir. Diğer ülkelerde uygulanan tek partili, iki partili ve çok partili modellerden oldukça farklıdır. ÇKP dışında yer alan siyasal partiler kuruluş sırasına göre; Çin Zhi Gong Dang (1925), Çin Demokratik Köylü ve İşçi Partisi (1930), Çin Demokratik Birliği (1941), Jiu San (3 Eylül) Derneği (1944), Çin Demokrasiyi Geliştirme Birliği (1945), Çin Demokratik Yapılanma Birliği (1945), Tayvan Demokratik Özyönetim Birliği (1947) ve Kuomintang Çin Devrimci Komitesi (1948)'dir.[1303] Batılı sistemler tarzında baktığımızda, Çin tam olarak çok partili bir sistemdir, zira resmi onay verilmiş sekiz "demokratik parti ve grup" ile Demokratik Birlik gibi alternatif politika platformları tarafından temsil edilmektedir.[1304] Böylece Çin'de ÇKP yeni bir siyasi partiler sistemi inşa etmiştir. ÇKP kendi önderliğinde, diğer siyasi partiler ve partisiz kişilerle beraber, uzun süreli bir arada yaşama, karşılıklı hakları gözetme, samimiyet ve iyi günde ve kötü günde birlikte olma ilkelerine dayalı çok partili bir işbirliği ve siyasi danışma sistemini kurdu.[1305] Tabii ki bunun tarihsel ve sosyal bir arka planı vardı. Çin'in siyasi parti sistemi açık bir şekilde ülkeyi diğer partilerin işbirliği ve katılımıyla ÇKP'in öncülüğünde yönetmesiyle karakterize bir yapı ortaya koyar. Aslında iktidarda olmayan ve muhalif partiler gibi davranmaktansa, diğer partiler ortak olarak ÇKP'yle çalışır ve hükümete katılım gösterirler. En önemlisi de her düzeyde karar alımına, ulusal ilkelerin ve önceliklerin müzakeresine, liderlik pozisyonu adaylarının seçimine, devlet işlerinin idaresine ve devlet politikaları, yasalar ve yönergelerin oluşturulması ve uygulanmasına dahil bir yapıdır. Çin'de danışma-

1302 Li Junru, "Halk Demokrasisi, Çin'in İnsan Hakları Davasını Destekliyor", *China Today*, Sayı 55, Mart-Nisan-Mayıs 2022, s.12.

1303 Sezen, *age.*, s.58-61.

1304 McCormick, *age.*, s.453.

1305 *ÇKP'nin Görev ve Katkıları*, (Çev.) Erdem Ergen, ÇKP Merkez Komitesi Tanıtım Bakanlığı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2022, s.76.

cı ve müzakereci bir halk demokrasisi olduğu kabul edilmektedir.[1306] Sadece sandığa gitmenin ötesinde katılımcı, müzakereci ve temsiliyetçi demokrasi şekli Çin'in insanlığa katkı sunduğu bir alandır. Bu partilerin en önemli özelliği de tarihlerinden anlaşılacağı üzere Çin Halk Cumhuriyeti ilan edilmeden önce kurulmalarıdır. ÇHC kurulmadan ÇKP ile birlikte organize olan, savaşan ve mücadele eden bir hikâye onlara aittir. Yani hiçbiri ÇKP'nin ya da Çin devletinin siparişi üzerine kurulan partiler değildir. ÇKP gibi felsefesi, kökleri ve tarihi olan siyasal yapılardır. Bu siyasal yapılar günümüze kadar gelmiş ve Çin'e özgü siyasal bir karakter inşa edilmiştir. Çin'in tarihsel sürecinin oluşturduğu farklı ve ilginç bir siyasi yapısı vardır ama bu farklı olanın kötü ya da olumsuz olduğu anlamına gelmez. Zaten bu sistemin günahları ve sevapları ortadadır. Sistemle ilgili sorunlara günümüzün Çin'i en iyi cevabı vermektedir.

Bugün karizmatik ve vizyoner lider Xi Jingping ile ÇKP Merkez Komitesi kolektif liderliğinin bileşimi Çin yönetimini yeni bir aşamaya taşımıştır. Kolektif bilgeliğe, bireysel bilgelik eklemlenerek karar alma süreçlerini hızlandırmış ve Çin'i ortak payda da birleştiren bir yapıya çevirmiştir. Bireye yön gösteren kolektif liderlik artık bireyin kolektif liderliğe yön gösterebildiği bir senteze dönüşmüştür. Birey, kolektif liderlik olmadan yalnızdır ama kolektif liderlikte karizmatik ve güçlü bireyle daha da güçlenmiştir. Çin dünyada olduğu gibi kendi içinde de yeni bir yönetişim reformunun başını çekiyor. Bu reform hesaplı, makul, rasyonel, gerçekçi ve sağlıklı bir şekilde ilerliyor. ÇKP'yi kadim Çin ruhuna sahip ama devamlı kendini güncelleyen zamanın ruhunu yakalayan bir parti olarak görmemiz gerekmektedir. ÇKP homojen değil heterojen bir yapıdır. Kuruluşundan itibaren içinde her sınıf, her etnik yapı, her düşünceyi, her fikri içinde barındıran bir mekanizmadır. Çin'in tarihi ve kültürü içinden ÇKP denilen mekanizma çıktı. ÇKP'de bu birikim ile bugünkü modern Çin'i inşa etti ve dünya ya yeni bir vizyon sundu. Çin ulusu, Çin tarihi ve Çin medeniyeti ÇKP'nin temel güç kaynağıdır.

ÇKP ile bu siyasal partiler arasındaki işbirliği ve danışma mekanizması bu partilerin görüşlerinin dikkate alınması ve tartışılması üzerinde durur. Hatta bu parti yetkilileri ÇKP organlarında temsil edilmesi olanağına sahiptir. Bu siyasi yapılara mensup kişiler milletvekili olmuştur. Yine bu partilerin üyeleri kamu yönetiminde önemli makamlarda (vali yardımcısı, belediye başkan yardımcısı,

1306 *Çin'de Xi Jinping Döneminin Kavramları*, *age.*, s.170.

mahkeme başkan yardımcısı, savcı yardımcısı) görev almaktadır. Bu siyasal partilere ek olarak Çin'de Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı (ÇHSDK) yapısı vardır. ÇHSDK yapısı ÇKP, sekiz siyasal parti, etnik azınlıklar ve kitle örgütleri temsilcileri, herhangi bir siyasal parti bağlantısı olmayan kişiler, Tayvan, Hong Kong ve Macao'dan gelen temsilciler ile özel olarak davet edilen kişilerden meydana gelmektedir. Bu yapının ana işlevi demokratik denetim, siyasi danışma ve devlet işlerine katılımda bulunmasıdır. Ayrıca Çin'de devlet tarafından desteklenen ve ÇKP tarafından yönlendirilen, farklı toplumsal kesimleri bir araya getiren kitle örgütleri de vardır.[1307] Çin'de ÇKP tam süreçli demokrasiyi uygular. Bu uygulama, en geniş kesimleri ortak fikirde toplamak amacıyla, kamusal konuların ilgili herkesçe tartışıldığı halk istişaresiyle desteklenen bir yapıdır. Tam süreçli demokrasi sadece seçimler kanalıyla değil, aynı zamanda demokratik istişare, yönetim, karar alma, denetim ve diğer yönetim mekanizmaları aracılığıyla yürütülen bir süreçtir. Bu yüzden istişari demokrasi, Çin demokrasisinin ayırt edici bir özelliğidir.[1308] ÇKP sadece ülke içindeki kitle örgütleriyle ilişki içinde değildir. ÇKP Politbüro Uluslararası İrtibat Bölümü'nün diğer ülkelerdeki milliyetçi partiler, komünist partiler, sosyalist-işçi-muhafazakâr gibi çeşitli ideolojilerdeki partiler, siyasetçiler ve uluslararası örgütler dahil, 160 ülkede 600'den fazla parti ve örgütle ilişki içindedir.[1309] ÇKP, bugün zengin veya fakir, güçlü veya zayıf, büyük veya küçük tüm ülkelerin uluslararası ilişkilerde eşit olduğunu kabul eden bir partidir.[1310]

ÇKP her siyasi partinin hata yapacağı konusunda esnek olmakla birlikte, önemli olanın bu hatalardan ders çıkarıp kendini geliştirmesi ve yeniden konumlandırması gerektiğine inanır. Bu konuda ÇKP için öğrenen bir parti diyebiliriz. Bu durum ÇKP'yi yetenekli, açık görüşlü ve deneyimleri üzerinden hayatı yorumlayan bir parti yapmaktadır.[1311] Bu amaçla Çin, açıkça yeniliği ve sağlam kurum kültürünü teşvik etmek amacıyla insan bilimleri ve sanatı ön plana çıkartan eğitim reformlarını da hayata geçirdi.[1312] ABD kuruluşundan itibaren kendini ilahi güç tarafından seçilmiş bir ulus ve seçilmiş

1307 Sezen, *age.*, s.61-63.

1308 *ÇKP'nin Görev ve Katkıları*, age., s.33-34.

1309 Alimcan Ablet, *Çin'in Dış Politikalarına Farklı Alanlardan Bakış*, Astana Yayınları, Ankara, 2021, s.21.

1310 *ÇKP'nin Görev ve Katkıları*, age., s.103-104.

1311 "Çin Komünist Partisi'nin Misyonu ve Katkıları", (Çev.) Erkin Öncan, *Modern İpek Yolu*, Sayı 15, Şubat 2022, s.44-48.

1312 Martha C. Nussbaum, *Her Şey Çıkar İçin mi?*, (Çev.) İrem Sağlamer, Sander Yayınları, İstanbul, 2022, s.18.

bir devlet olduğuna inan ve kendini üstün gören bir ülkeydi. Bugün Amerikan sisteminin dogmatik yapısına rağmen ÇKP, Batılıların oldukça önem verdiği realist ve rasyonel düşünceye derinden bağlı bir partidir. Çin'in çok yönlü entelektüel geleneğinin bazı unsurları vardır ki bunlar otoriter olmaktan çok demokratik bir niteliğe sahiptir.[1313] Çin herhangi bir ideoloji ihraç etmiyor tam tersine dünya çapında hayranlık uyandıran yerel politikaları sayesinde bir tür "yumuşak iktidar" inşa ediyor.[1314] Çin, bireysel ve kamusal özgürlüklerin bulunmadığı totaliter bir rejim değildir. Çünkü Çinliler istedikleri gibi eğlenebiliyor, giyinebiliyor ve gezebiliyor. 2019 yılında 150 milyon Çinli yurtdışına seyahat etti ve bunlardan hiçbiri siyasi sığınma talebinde bulunmadı. Bugün Çinliler vatandaşların günlük yaşamının dahi rejim tarafından kararlaştırıldığı totaliter bir rejim altında yaşamadıkları ortadadır.[1315] Dahası bugün Çin'i keşfetmeye gelen 70 milyona yakın turist bulunuyor. Çin'in cazibesi ve ortaya koyduğu özgürlük ortadadır, o nedenle bireysel özgürlük ve insan hakları idealleri, büyük bir güce dönüşen Çin'in yerli değerlerine uygun olarak ele alınmalıdır.[1316] Bununla birlikte Çin'in ve dünyanın geleceğiyle yakından bağlantılı bir düzen oluşmaktadır.[1317] Çin'in kalkınma modeli bir cazibeye sahiptir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sunduğu kalkınma modeli övgüyle kabul görüyor.[1318] Ocak 2022'de dünyanın önde gelen Amerikalı uluslararası halkla ilişkiler danışmanlık şirketi Edelman, "Edelman Güven Endeksi 2022" raporunu açıkladı. Rapor, Çin hükümetine kamuoyu güveninin 2021 yılında önceki yıla oranla yüzde 9 artış göstererek yüzde 91'e çıktığını ortaya koydu. Bunun yanında Harvard Üniversitesi'nin 10 yıldan fazla süredir devam eden bir araştırması, Çin halkının yüzde 90'ının hükümetlerinden memnun olduğu sonucunu ortaya koydu.[1319] Çin'de, ÇKP önderliğinde halk tarafından kurulan devlet, Çin Halk Cumhuriyeti'dir; hükümeti, Halk Hükümeti; silahlı kuvvetleri, Halk Kurtuluş Ordusu'dur. Parti yetkilileri halkın hizmetkârıdır. Parti Merkez Komitesi'nin ga-

1313 Wasserstrom, *age*., s.43.
1314 Becker, *age*., s.248.
1315 Pascal Boniface, *Dünyanın Durumu Üzerine 50 Yanlış Bilgi*, (Çev.) Feyza Öz, Nemesis Kitap, İstanbul, 2022, s.79-81.
1316 Wilfried Röhrich, *Dünya Siyasi Sistemleri*, (Çev.) Kağan Sargı, Runik Kitap, İstanbul, 2020, s.50.
1317 *Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası*, (Çev.) Halil Çeçen, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.6.
1318 Küçükaltan, *age*., s.327.
1319 Zhang Shuhua, "Çin'in demokrasi yanıtı", CRI Türk, 25 Ekim 2022, Erişim Tarihi: 10.11.2022. https://criturk.com/cinin-demokrasi-yaniti/

zetesi *Halkın Günlüğü*, Çin'in merkez bankası Halk Bankası'dır. Halk, partinin can damarı, dahası partiye görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu gücü veren bitmez tükenmez ilham kaynağı durumundadır.[1320] ÇKP'nin küresel adil dünya algısı ülke içinde de geçerlidir. ÇKP planladığı ve uyguladığı yöntemlerle Çin ulusunun güvenini, sevgisini ve saygısını kazanmış bir partidir.

Günümüzde Çin, 14 komşusundan 12'siyle tüm kara sınırı anlaşmazlıklarını çözdü. Vietnam'la Beibu Körfezi'ndeki deniz sınırlarını çizdi. Bu durum bize tarihi sınır sorunlarının ve diğer uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl çözümü için yeni bir model sunmaktadır.[1321] İkili anlaşmalarla Çin tarafı, Afgan taleplerinin yüzde 100'üne, Tacikistan'ın yüzde 96'sına, Nepal'in yüzde 94'üne, Laos taleplerinin yüzde 76'sına, Kazakistan'ın yüzde 66'sına, Moğolistan'ın yüzde 65'ine, Kuzey Kore'nin yüzde 60'ına ve Vietnam'ın taleplerinin yüzde 50'sine rıza gösterdi. Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'yla da bir seri anlaşmayla 50/50 esası üzerinden başarılı bir çözüm bulundu.[1322] Bu da bize gösteriyor ki Çin ve Hindistan arasındaki sınır sorununun çözümü imkânsız değildir.

Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde belirlenen hedefi 10 yıl öncesinde başaran ve küresel yoksulluğun bitirilmesinde yüzde 70'den fazla katkıda bulunan mucizevi öyküye sahip ülkeden söz ediyoruz. Çin ülkesinde mutlak yoksulluğu bitirdi. Bununla beraber Çin, dünyanın ekilebilir arazisinin sadece yüzde 9'uyla dünya nüfusunun yüzde 20'sini beslemeyi başarmaktadır. Sadece yoksulluk ve gıda konusunda değil, Çin Kovid-19 sürecinde 150'den fazla ülkeye ve 13 uluslararası kuruluşa tıbbi malzeme gönderdi ve dünyaya 290 milyardan fazla maske, 3.5 milyar koruyucu giysi ve 4.6 milyar test kiti tedarikinde bulundu. Ayrıca 100'den fazla ülke ve uluslararası kuruluşa 520 milyondan fazla doz aşı temin etti ve 31 ülkeye 33 tıp uzmanı ekibini yardıma ihtiyacı olan ülkelere gönderdi.[1323]Çin, her yıl komşu ülkelerin üst düzey yetkilileriyle yaklaşık 100 toplantı düzenleyerek komşu ülkelerle daha sıkı ilişkiler kurmuştur. Bu toplantılar karşılıklı güveni ve anlayışı güçlendirmektedir.[1324] Şu an Çin 180'den fazla ülkeyle diplomatik ilişki kurmuş ve 120'den fazla ülke ve bölgenin en büyük ticaret ortağı haline gelmiş-

1320 *"ÇKP'nin Misyonu ve Katkıları"*, *age.*, s.26.
1321 "ÇKP'nin Misyonu ve Katkıları", *age.*, s.52-53.
1322 Edward N. Luttwak, *Çin'in Yükselişi*, (Çev.) Pars Turhan Özer, Doruk Yayınları, İstanbul, 2016, s.29.
1323 "ÇKP'nin Misyonu ve Katkıları", *age.*, s.53-54.
1324 Chuntao, *age.*, s.147.

tir. Çin 300 civarında uluslararası kuruluşa üyeyken, Çinli kuruluşlar 2000 ve 3000 arasında uluslararası kuruluşa üye durumdadır. Bununla birlikte, Çin'in Batılı sistemle veya Batı değerleri ve fikirleriyle örtüşmeyen uzun vadeli hedefleri olduğuna dair Batı'da çok sayıda görüş dile getirilmektedir.[1325] Batılıların anlamadığı, başka bir coğrafyanın, başka bir tarihin, başka bir kültürün, başka bir deneyimin söz konusu olmasıdır. Batılı ülkelerin önyargısına rağmen Çin bugün 180'den fazla ülke ile diplomatik ilişki içindedir ve dünya genelinde 162 büyükelçiliği vardır.[1326] Lowy Enstitüsü Küresel Diplomasi Endeksi 2024'e göre dünyada yurtdışında en fazla diplomatik ağa sahip ülke, ABD'yi geride bırakan Çin'dir.

Çin Halk Cumhuriyeti, mevcut uluslararası sistemin katılımcısı, inşacısı ve katkıcısı olmakla birlikte uluslararası işbirliğini teşvik eden ve çok kutupluluğa aktif şekilde dahil olan bir ülkedir. Bu sebeple küresel yönetişim reformunu destekliyor ve uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesini teşvik ederek BM'nin aktif rol oynamasını destekleyen bir vizyon sunmaktadır. Bu vizyonda güçlü veya zayıf, büyük veya küçük demeden tüm ülkelerin eşitliği ilkesinden ilham alınmaktadır.[1327] Xi Jinping bir konuşmasında, "7 milyar insanın yaşadığı, 2500 etnik grubun olduğu ve 5000 dilin konuşulduğu bir dünya düzeninde hiçbir grubun ya da ülkenin diğerinden üstün ya da aşağı seviyede olması mümkün değildir" demişti.[1328]

ABD'den sonra BM bütçesine en çok destek veren ülke Çin'dir.[1329] Yine Dünya Sağlık Örgütüne en çok mali destek veren ülkelerdendir. Bugün Birleşmiş Milletlerin 15 uzmanlık kuruluşundan dördünde Çin vatandaşları vardır ve Çin diğer komitelerde de etkili olmaya başlamıştır.[1330] Çinlilerin lügatinde düşman yoktur, değişik yöntemlerle kazanılacak dostlar vardır. Çinliler için düşmanı dosta, olmuyorsa tarafsıza dönüştürme anlayışı egemendir. Bu anlayış bundan binlerce yıl önceki Çin hanedanları için geçerli olduğu gibi günümü-

1325 Stuart Harris, *Çin Dış Politikası*, (Çev.) Aslan Yavuz Şir, Matbuat Yayın, İstanbul, 2014, s.195.

1326 Savaş, *age.*, s.42.

1327 *Çin'de Xi Jinping Döneminin Kavramları, age.*, s.31.

1328 Yağmur Erşan, "Çin ve Sahraltı Afrika İlişkileri: Güney-Güney İş Birliği?", *Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar*, Çağdaş Üngör (Der.), Küre Yayınları, İstanbul, 2019, s.184.

1329 Akdağ, *age.*, s.277.

1330 İlhan Uzgel, "Ukrayna Krizi ve ABD merkezli düzenin sonu", *Birgün*, 6 Temmuz 2002. Erişim Tarihi: 01.09.2022. https://www.birgun.net/haber/ukrayna-krizi-ve-abd-merkezli-dunyanin-sonu-390807

zün Çin'i için de geçerlidir.[1331] Bunun yanında BRICS Zirvesi, BRICS Kalkınma Bankası, BRICS Acil Durum Rezerv Anlaşması, Boao Asya Forumu, Universal Credit Rating Group, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP), Asya Altyapı Yatırım Bankası, China Union Pay, Çin Uluslararası Ödeme Sistemi, Kuşak ve Yol İnisiyatifi, Shanghai İşbirliği Örgütü Çin'in ikame ettiği organizasyon ve mekanizmalar olarak dünyamızda yer buldu. Bugün Çin'in öncülük ettiği Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RECP) anlaşması dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşması olarak tarihe geçti. Çin uluslararası işbirliğine öncelik verdiği gibi bölgesel işbirliği ve ikili-üçlü işbirliklerine de çok fazla katılım gösteren bir ülkeydi.

Çin ekonomik olarak gerçekten çığır aşan bir aşamaya geldi. 2006 yılında dünyanın en büyük döviz rezervi sahibi Japonya'yı geride bıraktı, 2011 yılına kadar 2 trilyon dolar seviyesini aştı. 2010 yılında toplam ihracat ve ithalatta ilk sıraya yükseldi. Çin Halk Cumhuriyeti, kömür, kimyasal gübre, çimento, ham çelik, cep telefonları ve bilgisayarlar gibi başlıca endüstriyel ürünlerin üretiminde dünya lideri oldu. Çin gerçekten büyük bir dönüşümle "dünyanın fabrikası" haline geldi.[1332] Ardından Çin dünyanın en büyük altın piyasasına dönüştü.[1333] 2000-2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne katılan Çin'in dünya ekonomisindeki payı yüzde 3.6 iken 2020 yılında yüzde 17'ye ulaştı. 2000 yılında Çin'in en büyük ticaret ortağı olan ülke sayısı bir elin parmağını geçmezken, 2022 yılı itibari ile Çin 120 ülkenin birinci ticari ortağı durumundaydı. ABD ise sadece 60 ülkenin birinci ticaret ortağıydı.[1334] Çin, dünya tarihinin en başarılı kalkınma hikâyesini yazdı. Ayrıca Çin, Avrupa kıtasının, Afrika kıtasının ve Güney Amerika kıtasının en büyük ticaret ortağı konumundaydı. Sadece Çin'de 5.000'den fazla Alman şirketi bulunduğu gibi Almanya'da da 1.000'den fazla Çinli şirket yer almaktadır.[1335]

2022 yılında Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) 29.4 trilyon dolar ile Çin dünyanın en büyük ekonomisidir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GS-

---

1331 Mehmet Öğütçü ve Uğur Ergun, *Bir Başkadır Diplomatların Dünyası*, Destek Yayınları, İstanbul, 2021, s.80.

1332 Xu Zhengyuan, "Barışçıl Kalkınma Stratejisi", *Modern İpek Yolu*, Sayı 15, Şubat 2022, s.71.

1333 Bal, *age*., s.114.

1334 Haydar Çakmak, "Çin'in Küresel Güç Olma Olasılığı", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 1*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.5-6.

1335 Ahmet Bülbül, "Değerler ve Çıkarlar arasında Almanya-Çin ilişkileri", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 2*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.770.

YİH) oranına göre 18.5 trilyon dolar ile ABD'den sonra ikinci en büyük ekonomidir. Çin'in küresel ekonomi içindeki payı yüzde 18 olurken küresel ekonomik büyümeye katkısı yüzde 30 oldu. 2021 yılında Çin 180 milyar doları geçen yabancı yatırımla rekor kırdı. GSYİH'ye göre Çin ile ABD arasındaki ekonomik fark gittikçe kapanıyor. 2018 verilerine göre aradaki fark 7 trilyon doları bulurken bugün 5 trilyon dolara civarına düşmüştür. Çin'in 2022 döviz rezervleri 3.2 trilyonla dünyanın en büyüğüdür. Bunun yanında Çin, 17 yıldır döviz rezervi açısından dünya birinciliğini koruyor. 2021'de Çin'de kişi başına düşen GSYİH'si, 2012'ye göre 69.7'lik ve yıllık ortalama yüzde 6.1'lik bir artışla 80.796 Yuan'a (12.551 dolar) ulaştı. Çin, 2013'ten 2021'e kadar dünya ekonomik büyümesine ortalama katkı oranı yüzde 30'u aşarak dünyada bir numara oldu.[1336] 2013-2021 döneminde Çin ekonomisi yıllık ortalama yüzde 6.6 oranında büyüme gösterdi. Bu büyüme oranı yüzde 2.6 olan küresel ortalamadan ve yüzde 3.7 olan gelişmekte olan ekonomilerin ortalamasından çok daha büyüktü. Dahası Çin'in küresel ekonomiye katkısı ortalama yüzde 38.6 ile gelişmiş ülkeleri temsil eden G7 ülkelerinin toplam katkısını geçti.[1337] 2019 yılı ile birlikte Çin'in dünya sanayi üretimi içindeki payı yüzde 28.7'ye ulaştı. Bu durumda Çin'in 200 yıl önceki üretim gücü konumuna geri dönüşü demekti.[1338] Ayrıca Çin'de GSYİH'de özel sektörün payı yüzde 60 oranındaydı. Yeni iş imkânlarının yüzde 90'ı ve işgücünün yüzde 80'i özel sektöre aitti. Dünyanın en büyük üretim üssü olarak Çin, imalat sanayinin katma değeri 17 trilyon yuandan (2.33 trilyon dolar kadar) 31.4 trilyon yuana (4.3 trilyon dolar) çıktı, dünya toplamındaki payı da yüzde 22.5'ten yaklaşık yüzde 30'a yükseldi.[1339] Kovid-19 salgınının en yoğun yaşandığı 2020 yılında dünyada büyüyen iki ülkeden biri Çin, diğeri Türkiye oldu. 2020 sonu itibarıyla Çin'de 751 milyon kişi istihdam edildi.[1340] Bu süreçte Çin dünyanın en büyük, en güçlü ve en güvenilir altyapı yatırımcısına dönüştü. Altı kıtada liman yatırımları bulunan Çin, dünyanın en büyük beş limanına ev sahipli-

1336 "Çin'in kapsamlı devlet gücü belirgin bir şekilde artıyor", CRI Online Türkçe, 13 Eylül 2022, Erişim Tarihi: 01.11.2022.h ttps://turkish.cri.cn/2022/09/13/ARTIAfi-i6snhQ1entlnE4i22220913.shtml

1337 "Çin Rüyası küresel ekonomi için niçin önemli?" CRI Türk, 2 Aralık 2022, Erişim Tarihi: 10.12.2022. https://criturk.com/cin-ruyasi-kuresel-ekonomi-icin-nicin-onemli/

1338 Kırımlı, *age*., s.30.

1339 Huang Qunhui ve Tang Duoduo, "Çin ekonomisi Çin'in modernleşme rotasını destekliyor", CRI Türk, 1 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 20.11.2022. https://criturk.com/cin-ekonomisi-cinin-modernlesme-rotasini-destekliyor/

1340 *ÇKP'nin Görev ve Katkıları*, age., s.36.

ği yapmaktadır. Ayrıca Çin bugün insanlığın en çok ihtiyaç duyduğu hastane ve okul yapımında lider ülkedir. Dünyanın sağlık ve eğitim altyapısı konusunda Çin'in vermiş olduğu emek takdire şayandır.

Çin ekonomisinin bugün sahip olduğu büyüklük, doğal olarak "en çok" ve "en büyük" listelerinde görülüyor. Bugün Çin, gezegenin en büyük imalatçısı, en büyük ihracatçısı, ikinci büyük ithalatçısı, en büyük ticaret gücü, modern teknolojinin üslerinden biri, en çok yabancı sermaye çeken iki ülkeden birisi, dünyanın önde gelen yatırımcısı, dünyanın en büyük kredi kaynağı, en büyük döviz rezervlerine sahip ülkesi konumundadır. Çin, dünyanın en çok lüks mal tüketilen ülkesi olduğu gibi lüks mallar pazarı büyüklüğünde ikinci sıradadır. Dünyanın en büyük araba üreticisi ve pazarı, en büyük demir çelik üreticisi ve pazarı, en büyük televizyon üreticisi ve pazarı, en çok internet kullanıcısı ve en büyük elektronik ticaret hacmine sahip ülkesidir.[1341]

Çin bugün otomobil üretimi ve satışı bakımından dünyada ilk sırada bulunuyor. 2009 yılında ABD'yi geçerek bugünlere geldi. 2023 yılında Çin ilk kez otomobil ihracatında dünya birincisi oldu. Oysa 30 yıl önce Çin'e "bisiklet krallığı" deniliyordu.[1342] Çin dünyanın en büyük elektrikli araç pazarına da sahiptir. Bunun yanında 2019'da ülke genelinde bisikletlerle 300 milyon yolculuk yapılırken, dockless bisikletler ve elektrikli scooter'larla yapılan günlük yolculuk sayısı bu miktarın iki katından fazla, yaklaşık 700 milyona denk geliyordu.[1343] Ayrıca Çin dünyada bir ilk olan sıfır emisyonlu taksilerin ilk sürümünü Shenzhen'de gerçekleştirdi.[1344] Çin ekonomisi 2008-2018 yılları arasında neredeyse üç kat büyüme gösterdi. Bu 10 yılda Çin'in sanayi işletmeleri birleşme ve satın almalar gerçekleştirdi ve devasa ölçekli küresel şirketlere dönüşüm geçirdi.[1345] Çin, 2000-2019 yılları arasında dışa doğru yatırımları 4.6 milyar dolardan 97.7 milyar dolara doğru yüzde 2000'in üzerinde artış gösterdi.[1346] Asya'da ekonomik kaynaklar bakımından Çin birinci sıradadır.[1347] Çin Ulusal İstatistik

1341 Oktay, *age*., s.1.

1342 Yin TingTing ve Sıdal Utkucu, "Bisiklet Toplumu mu, Yoksa Otomobil Toplumu mu?" *Modern İpek Yolu*, Sayı 9, Ekim 2019, s.49.

1343 Florence Valenduc, "Çevre Merkeze Alınıyor", *China Today*, Sayı 51, Mart-Nisan-Mayıs 2021, s.25.

1344 Xiaosi, *age*., s.75.

1345 Ching, *age*., s.125.

1346 Efe Can Gürcan, "Çin'in Finanasal Hegemonyasının Yükselişi", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 1*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.603.

1347 Akdağ, *age*., s.228.

Bürosu'nun 2018 verilerine göre bugün sanayi sektöründe yer alan özel sektör şirketlerinin sayısı tüm şirketlerin yüzde 99.5'ini oluşturuyor ve sanayi sektörü satışlarının yüzde 76'sını yine bu şirketler yapıyor.[1348] Çin'in büyümesinde Çin ulusu sadece yabancı sermayenin kullandığı emek faktörü olmadı, aynı zamanda yeni ürünler geliştirmek için de oldukça fazla girişimde bulundular. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sunduğu fırsatları daha da verimli bir şekilde değerlendirdiler. Bu süreç sonunda Çin ulusunun girişimciliği ön plana çıkmaya başladı ve uzun yıllar boyunca çift haneli büyüme oranları yakalandı.[1349] Bazı yanlış bilinenleri de düzeltmek gerekiyor. Çin'de ekonominin bireysel ve özel sektörün ulusal gelire katkısı 1989'da binde 60'tan 2002'de yüzde 22.76'ya 2018 yılında yüzde 60'a yükselerek Çin ekonomisi yeni bir büyüme boyutu kazandı. Bugün zengin kıyı bölgelerinde, vergi gelirlerinin yüzde 70'i özel şirketlerin ödediği vergilerden karşılanmaktadır. Sadece bu rakamlar bile Çin ekonomisinin içindeki özel sektörün ya da kamu dışı sektörün Çin'in refahına daha büyük katkılar sunduğunu görebiliyoruz. Gözden kaçırılmaması gereken bir nokta ise özel girişimcilerin yüzde 19.8'i ÇKP parti program ve tüzüğünü kabul eden, parti üyelik aidatı ödeyen, parti örgütlerine katılıp aktif olarak çalışan ve parti kararlarını uygulayan parti üyeleri olduğu bilinmelidir. Toplam parti üyeleri arasındaki oranı yüzde 2.9'a denk gelmektedir. 2003 yılına kadar ÇKP'ye girişimciler alınmıyordu. 16. Parti Kongresi'nde yapılan değişiklikle buna izin verildi. 2007 yılında sadece bir yıl içinde partiye katılan girişimci iş insanı sayısı 1554'ü buldu.[1350] Bu oran her geçen gün artmaktadır.

Çin'de reform ve dışa açılma politikasının hayata geçirilmesinden bu yana geçen 40 yıl boyunca, toplam 740 milyon kişi yoksulluktan kurtarıldı. Dünya genelinde yoksulluğun azaltılmasına yüzde 70 oranında katkı sunuldu. Bu dev oran, Avrupa ülkelerinin toplam nüfusuna denk gelmektedir.[1351] 2021 yılı Çin'de yurtiçi tüketim kademeli olarak toparlanma sürecine girdi. Bugün Çin'de nihai tüketim harcamalarının ekonomik büyümeye sağladığı katkı yüzde 65.4'e ulaştı.

1348 Oktay, *age.*, s.71.

1349 İsmail Şentürk ve Murat İstekli, "ABD-Çin Ticaret Savaşı: Teknolojik Üstünlüğün Etkisi", *ABD-Çin Rekabeti Küresel Güç Mücadelesinin Dirilişi*, Yasin Öztürk ve Muhittin Demiray (Ed.), Orion Kitabevi, Ankara, 2022, s.122.

1350 Wang Weiguang, "Çin'de Kapitalist Bir Sınıf Oluşur Mu?", *Modern İpek Yolu*, Sayı 15, Şubat 2022, s.100-104.

1351 Yin TingTing ve Sıdal Utkucu, "Salgın Çin'in Yoksullukla Mücadele Hedefini Etkileyecek Mi?" *Modern İpek Yolu*, Sayı 11, Nisan 2020, s.41.

Bu Çin'in ekonomik büyümesinin ana itici gücü ihracat değil tüketim oldu demekti.[1352] Çin büyük bir tüketici turist grubu arzına sahip olduğu gibi muazzam bir tahvil piyasası ve emtia piyasasını elinde bulundurmaktadır.[1353] Çin'de internet üzerinden yapılan alım-satım işlemleri yani elektronik ticaret hacmi 2019 yılında 1.5 trilyon dolara ulaşmış, önceden dünya birincisi olan Amerika'nın ticaret hacminin iki buçuk katına yükselmiştir.[1354] Birleşmiş Milletler verilerine göre 2018 yılında Çin küresel üretimin yüzde 28'ini sağladı.[1355] Bununla beraber artık Çin'in ihracata dayalı büyümesi de azalış göstermektedir. 2008'de ihracatın GSYİH'ye oranı yüzde 31 iken bu oran 2019 yılında yüzde 17'ye kadar düşüş gösterdi.[1356] Çin sadece ülke içinde hayatlara dokunmadı. Yurtdışında da yatırımcı ve istihdam sağlayan bir ülke oldu. Çinli şirketlerin yatırım yaptığı ülke sayısı 164'e, sağladığı istihdam ise 815.000'e ulaştı.[1357] Ayrıca kredi ve ödemeler dengesi finansmanı sağlayıcı statüsünün Çin'e yeni bir güç kazandırdığına da tanığız.[1358] Çin artık iç piyasayı canlandırabilecek iç teşvikler sunabilmekte, kendi bankalarını kurtarabilmekte, bölgesel kurumları desteklemekte ve küresel etkisini, uluslararası piyasalardan yaptığı alımlarla arttırabilen dev bir kapasiteye ulaşmış bulunmaktadır.[1359]

Çin yenilebilir enerji geliştirmede de dünya lideridir. Çin'in kurulu güneş ve rüzgâr enerji kapasitesi, dünya toplamının üçte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Ayrıca 2009-2019 yılları arasında ağaçlandırılan 71.307 milyon hektarlık alanla Çin orman ve ağaç kaynakları artışında yine dünya lideridir. Uydu verileri, dünyada 2000-2017 yılları arasında yeni yaratılan yeşil alanların dörtte birinin Çin'de olduğunu göstermektedir. Çin, bu performansı ile küresel arazi yeşillendirme çalışmalarına en büyük katkıyı sağlayan ülke-

1352 "2022'de Tüketimi Teşvik Edecek Temel Alanlar Belirlendi", *China Today,* Sayı 55, Mart-Nisan-Mayıs 2022, s.10.

1353 Fang, *age.*, s.348.

1354 Oktay, *age.*, s.101.

1355 Mesut Hakkı Caşın, "XXI. Yüzyılın Büyük Güç Savaşı: Çin-ABD Rekabetinde Kazanan Kim Olabilir?", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 2*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.748.

1356 GİF Küresel Durum Raporu, Global İlişkiler Forumu, Ocak 2021, s.29. Erişim Tarihi: 15.10.2022 https://www.gif.org.tr/files/Kuresel_Durum_Raporu_2020.pdf

1357 Bloomberg Businessweek, 20 Ekim 2019, s.7.

1358 Eric Helleiner ve Jonathan Kirshner, "Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinin Politikası", *Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset,* (Çev.) Barış Cezar, Eric Helleiner ve Jonathan Kirshner (Ed.), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.14.

1359 Khanna, *age.*, s.73.

dir.[1360] Yine Çin dünyadaki balıkçılık ürünlerinin en önemli üreticisi, tüketicisi ve ihracatçısıdır.[1361] Çin dünyadaki tüm diğer ülkelerin toplamından daha fazla baraj inşa etmiş olması yanında, dünyanın da en büyük barajına sahiptir. Çin dünyanın rakipsiz hidro-egemen ülkesi konumundadır.[1362] Bugün ABD'nin iki katı elektrik üreten ve dünya elektrik üretiminin yüzde 40'ını gerçekleştiren bir Çin bulunmaktadır.[1363] Buna ek olarak, Çin şu an dünyada inşa edilen yüksek hızlı tren hatlarının uzunluğunda dünyada ilk sırada yer alır. Yüksek hızlı tren teknolojisi Çin'in en gelişmiş endüstrisi olmakla birlikte 10.000'den fazla bilim insanı ve mühendisi, Çin hükümeti tarafından bu teknoloji için mobilize edilmiştir.[1364] Çin'in ileri teknoloji ürünü hızlı trenleri 100'den fazla ülkeye satıldı. Çin'in Ar-Ge yatırımları 2013'ten beri dünya genelinde ikinci sırada bulunuyor. 2019 sonu itibarıyla 27.500'den fazla yerli yatırımcı doğrudan yabancı yatırımcı kapsamında dünya genelinde 188 ülke ve bölgede 44.000 şirket kurdu. 2021 yılında en çok yabancı yatırımcı çeken ülke ABD'yi geride bırakan Çin oldu. Dünyadaki tüm oyuncakların yüzde 70'ten fazlası Çin'de üretiliyor. Dünyanın fabrikası olan Çin, dünyanın laboratuvarı ve pazarı da oldu. Dünyadaki piyano üretiminde Çin yine birincidir. 2020 yılında dünya akıllı telefon pazarındaki ilk beş firmadan üçü Çin'e aitti. Çin dünyadaki en çok internet kullanıcısı ülke olduğu gibi Batılı sosyal medya mecraları yerine kendi geliştirdiği TikTok, WeChat, YouKu, Sina Weibo gibi sosyal medya mecralarını dünya genelinde milyonlarca insan kullanmaktadır. Sadece Çin'in TikTok uygulaması dünyada 150'den fazla ülkede 70'den fazla dilde hizmet veriyor. Fortune'un Global 500'ü dünyadaki güç dengesinin nasıl bir değişim geçirdiğini gösteriyor. Bunu da Global 500'ün 1990 yılında başlamasından ve de İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez ABD dışında bir ülke küresel büyük iş dünyasına egemen bir konum elde ediyor. Dünyanın en büyük şirketleri sıralaması olan Global 500'deki 129 Çinli şirket 121 Amerikalı şirketi ilk defa geride bırakmış oldu.[1365]

Çin merkezli yeni ekonomik model, her ülkenin siyasi istikrarını bozmadan kendi şartlarına göre kendi kalkınma programını belirleyebileceği bir anlayışa sahiptir. Bu haliyle Beijing Konsensüsünün

---

1360 Zhang Hui, "Çin, Çevreci Kalkınmayla Büyüyor", *China Today*, Sayı 51, Mart-Nisan-Mayıs 2021, s.21.
1361 Attali, *age.*, s.163.
1362 Bremmer, *age.*, s.112.
1363 Oktay, *age.*, s.147.
1364 Akdağ, *age.*, s.329.
1365 "Çin'in Dünyası", *Fortune*, Sayı 143, Ağustos 2019, s.86.

yeni bir kalkınma paradigması ortaya koyduğunu ifade edebiliriz. Böylece Çin yeni bir küresel paradigmanın temellerini inşa ediyordu.[1366] Çin'in büyümede yaşadığı başarıyı diğer ülkelerle kıyaslamak doğru olacaktır. Birleşik Krallık kişi başına düşen GSYİH'nin iki katına çıkarması için gereken süre 58 yıl (1870-1838); Amerika Birleşik Devletleri için 47 yıl (1839-1886); Japonya için 34 yıl (1885-1919) ve Güney Kore için 11 yıl (1966-1977) olmuştur. Çin ise bunu sadece dokuz yılda başarmıştır. 1978-1987 ve ardından 1987-1996 dokuz yıllık döneminde de ekonomi tekrar iki katına çıkmıştır. Sırasıyla 1995 ile 2004 yılının sekiz ve dokuz yıllık döneminde iki kez ikiye katlanmıştır. Daha sonra 2011 yılında tekrar iki katına çıktı ve bu sefer sadece yedi yıl sürdü. Bu dönemde, Çin'in kişi başına düşen GSYİH'si de hızla iki katına çıktı. Başka hiçbir ülke bu başarıya ulaşamamıştır.[1367] Ayrıca 2019'da Çin'deki kadın iş gücüne katılım oranı yüzde 60.4 iken toplam iş gücüne katılım oranı yüzde 66.8, erkeklerde ise yüzde 80 oranındaydı. İş gücüne katılan kadın işçiler erken yasal emeklilik yaşlarına sahiptir. Emeklilik yaşı beyaz yakalı kadınlarda 55, mavi yakalı kadınlarda 50 ve erkeklerde 60'dır.[1368] 2021 yılında Çin'de yüksek eğitimli insan sayısı 240 milyona çıkarak dünyadaki en yüksek orana ulaştı. Ayrıca Çin'de 2021'de temel sağlık sigortası kapsamındaki kişi sayısı 1.36 milyara ulaşarak, nüfusun yüzde 95'ini kapsamaktadır. Böylece Çin, dünyadaki en büyük eğitim ve sağlık sistemini kurdu.[1369] Çin'de huzurevi ve uzun süreli yaşlı bakımı hizmeti veren diğer tesis sayısı 2020 itibarıyla 329.000 adet oldu ve yatak sayısı 8.21 milyona çıktı. Sonuçta Çin'de 60 yaş ve üstü 264 milyon insan yaşıyor ve bu toplam nüfusun yüzde 18.4'ünü temsil ediyordu.[1370]

Çin, dünyadaki en önemli ve en çok kullanılan 500 ürünün 220'den fazlasını dünyada ilk sırada üreten ülkedir. Buna bağlı olarak da Çin malı ürünler bugün 200'ü aşkın ülkede mevcuttur.[1371] Dün-

---

1366 Mürsel Bayram, *Çin-Afrika İş Birliği*, Afrika Vakfı Yayınları, Ankara, 2021, s.155.

1367 Cai Fang, *Çin Ekonomisini Anlamak*, (Çev.) Giray Fidan, Kopernik Kitap, İstanbul, 2022, s.68.

1368 Iraz Haspolat Kaya ve Sezai Ünal Miçooğulları, "Çin'in İşsizlik, İstihdam ve Vergi Politikaları", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 1*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.151-158.

1369 Xin Ge, "ÇKP: Bütün Çin ulusu için bir parti", CRI Türk, 19 Ekim 2022, Erişim Tarihi: 10.11.2022. https://criturk.com/ckp-butun-cin-ulusu-icin-bir-parti/

1370 "Yaşlı Bakımı Daha Erişilebilir Hale Geldi", *China Today*, Sayı 54, Aralık-Ocak-Şubat 2021, s.9.

1371 Arzu Al ve Hayri Kaya, "Çin-ABD Ticaret Savaşı", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 2*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.1379.

yanın en büyük alacaklısı olan Çin, 20 yılda dünyaya 2 trilyon dolardan fazla yatırımda bulundu. 1 Ocak 2022'de yürürlüğe giren Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) üyesi 10 ülkenin yanı sıra Çin, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı da içeren 15 üyeye sahiptir. Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık üyelerinin toplam GSYİH'si 25.9 trilyon doları buluyordu ve bu rakam küresel ekonominin yüzde 30.2'sini oluşturmaktaydı. Bu serbest ticaret anlaşmasıyla bölge, dünya da daha büyük bir ekonomik etkiye sahip olacaktı. BKEO mal ve hizmet ticareti, sınır ötesi yatırım, kurallar ve diğer alanlar açısından Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girerken vaat ettiğine kıyasla daha serbest bir yapıya sahiptir. Bu ticaret anlaşması yürürlüğe girdiğinde Çin ile ASEAN ülkeleri, Yeni Zelanda ve Avustralya arasında ticarete konu olan malların yüzde 65'inden fazlasını gümrükten muaf tutacak bir içeriği barındırıyor. 10 yıl içinde sıfır gümrük politikası BKEO üyeleri arasında tüm ihracat ve ithalatın yüzde 90'ını kapsaması beklentisi vardır.[1372] Çin uluslararası ithalat fuarı; 2021 yılında dünyanın en büyük 500 şirketinin 281'inin katılımı ve 422 yeni ürün, teknoloji ve hizmetin sergilendiği fuarda 70.72 milyar dolarlık ticaret anlaşması imzalandı. Çin'de son 10 yılda girişimci sayısı 163 milyona ulaştı. İşletmelerin sayısı ise 2012'de 13 milyon iken 2022'de 51 milyonun üzerine çıktı. Çin iş kurma kolaylığı bakımından Xi Jinping döneminde 150. sıradan 27. sıraya yükseldi.

Çin para birimi Renminbi (RMB), Ekim 2015 yılı itibarıyla beşinci uluslararası ödeme para birimi, ikinci ticari finansman para birimi, altıncı uluslararası bankalar arası kredi para birimi, yedinci döviz alım satım para birimi ve yedinci döviz para birimi olarak kayıtlara geçti. Bu tarihten beri Renminbi'nin uluslararası ödeme ve rezerv işlevleri hızlı bir ilerleme kaydetti.[1373] 2019 ve 2020'nin ilk altı ayındaki rakamlar bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 24.1 ve yüzde 36.3 artış gösterdi. Bugün RMB, dünyanın en büyük beşinci rezerv, en büyük beşinci ödeme ve en büyük sekizinci döviz takas para birimi konumunda bulunuyor. Sınır ötesi ticaret RMB yerleşimi gerçekleştiren ülke ve bölge sayısı 242'yi buldu. Yine Çin'in merkez bankası konumundaki Çin Halk Bankası ile 39 ülke ve bölgenin merkez bankaları ikili takas anlaşmaları imzaladı. Böylece RMB'nin uluslarara-

1372 Zhou Mi, "Salgın Sonrası Ekonomik İyileşmenin İtici Gücü: BKEO", *China Today*, Sayı 55, Mart-Nisan-Mayıs 2022, s.32-33.

1373 Uluslararası Para Enstitüsü, "RMB Döviz Kuru: Rejim ve Politika Konuları", *Modern İpek Yolu*, Sayı 14, Haziran 2021, s.38.

sılaşmasını hızlandıran bir süreç yaşanıyor. Çin'in "RMB'nin sınır ötesi ödeme sistemini" (CIPS) destekleyen 97 ülke ve bölgesinden 951 finans kuruluşu sisteme katılımda bulundu.[1374] Çin şimdiden dolara karşı alternatifler konusunda önemli adımlar attı. Hong Kong'daki finans kurumlarına yuan cinsinden Çin kamu borcu ihraç etmesinin önünü açtı. Bu durum bölgesel bir borçlanma olduğu gibi döviz piyasası oluşturmak için kritik bir hamle oldu.[1375] Bu aşamada Arjantin'in IMF'ye olan borcunun bir kısmını yuan ile ödemesi piyasalarda şaşkınlık yarattı. Çin'de ticaretinin yüzde 50'sini artık yuan ile yapmaktadır. Dahası Çin mobil ödeme sistemlerinde dünyaya öncülük etmektedir. Çin'in dijital parası büyük şehirlerde kullanıma girmiştir. Yine Çin'de 2002 yılında kurulan ödeme sistemi olan UnionPay sistemi, bugün 180 ülkede 2.500'den fazla kurumla işbirliği yapıyor. Çinli UnionPay sistemi, 2019 yılı verilerine göre dünyada dolaşımdaki kartların yüzde 45'ine sahip olarak MasterCard ve Visa'yı geride bırakmış ve dünyanın en geniş kart şeması konumuna yükselmiştir.[1376]

Son 15 yılda Çin, Latin Amerika'da 400'ü aşkın yatırımı ve projeyi hayata geçirdi.[1377] Ayrıca Çin hükümeti 29 Latin Amerika ve Karayip ülkesinde 90 politik merkez kurdu. Bu merkezler de bölgesel kuruluşlarla varlıklarını ve işbirliklerini çoğalttı. Latin Amerika özelinde Çin stratejisi, ikili ilişkiler, gruplar-bölgesel ve alt bölgesel entegrasyon mekanizmaları kapsamında gelişim gösteriyor.[1378] Daha 2012 yılı başlarında, Çin tarafından sağlanan kalkınma kredileri hem Dünya Bankası'nı hem de Amerikalılar-Arası Kalkınma Bankası'nı geride bırakarak kıtanın itici gücü oldu.[1379] Bugün Çin, Dünya Bankası ve IMF'nin toplamının iki katından daha fazla kredi sağlamasından dolayı dünyanın en büyük resmi kreditörüdür.[1380] Çin, 16 Avrupa ülkesinden oluşan ve beşi Avrupa üyesi olmayan devletlerin yer aldığı Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Ortaklığı Partnerliğini oluşturdu. Son olarak Çin'in Pasifik'in küçük ada ülkesi olan Solomon Adaları ile imzaladığı güvenlik anlaşması başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerde endişe yarattı. Yıllardır ABD'nin hor gördüğü ve dikkate almadığı

1374 Xu Gang, "Renminbi'nin Uluslararasılaşması Önündeki Yeni Fırsatlar", *China Today*, Sayı 49, Ekim-Kasım 2020, s.39-41.

1375 Roubini ve Mihm, *age.*, s.271-272.

1376 Efe Can Gürcan, "Çin'in Finansal Hegemonyasının Yükselişi", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 1*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.606.

1377 Mustafa Güldağı, *Derin Çin*, Lopus Yayınevi, Ankara, 2021, s.279.

1378 Şahin, *age.*, s.164-165.

1379 Mark Mazower, *Dünyayı Yönetmek-Bir Fikrin Tarihi*, (Çev.) Mehmet Moralı, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2015, s.418.

1380 Akdağ, *age.*, s.354.

Pasifik'teki ada ülkeleri Çin'le birlikte değerlenmiş oldu. Çin bugün küçük, büyük, zengin, fakir, demokratik, İslamcı, komünist, otoriter ülke ayrımına gitmeden dünyanın tüm ülkeleri, coğrafyaları ve medeniyetleriyle ilişki içindedir. Son süreçte Çin, en az gelişmiş 10 ülkeden gelen ürünlere sıfır gümrük tarifesi uygulayacağını açıkladı. Sıfır gümrük tarifesi programının gelecek süreçte daha fazla az gelişmiş ülkeyi kapsayacağı ilan edildi. Çin bugün Afrika kıtasındaki 54 ülkeden 52'sinde elçilik açmıştır. Dahası Çin'in Afrika'da 7.500 diplomatı görev yapmaktadır.[1381] Çin-Afrika ticareti 250 milyar doları geçen bir hacime ulaştı. Çin ve Afrika ülkeleri arasında düzenli olarak Çin-Afrika Zirveleri Çin-Afrika İşbirliği Platformu adı altında düzenlenmektedir. Çin, Afrika kıtasına yatırımlarıyla ABD ve tüm Batılı ülkeleri geride bıraktığı gibi Afrika kıtasının geleceğini inşa eden bir ülke konumundadır. 100 binden fazla Afrikalı öğrenci bugün Çin'de üniversite eğitimi aldığı da unutulmamalıdır. 2000-2022 yılları arasında Çinli şirketler tarafından Afrika'da 13.000 km'den fazla karayolu ve demiryolu, 170'ten fazla okul, 130'dan fazla sağlık tesisi ve 80'den fazla büyük enerji tesisi inşa edildi.[1382]

Çin'in dev ekonomik ilişkileri siyasi, askeri, teknolojik ve kültürel ilişkilerin önünü açmış ve Afrika ülkeleri ile Çin arasında derin bağlar kurmuştur. Bunun sonucunda ÇKP yönetimi tarafından Çin'in hem denizaşırı hem de Afrika'daki ilk kalıcı Siyasi Parti Okulunu 2022 yılında Tanzanya'da açtı. Mwalimu Julius Liderlik Okulu adı verilen bu okul, ilk olarak Tanzanya, Güney Afrika, Angola, Mozambik, Zimbabwe ve Namibya olmak üzere altı ülkeden öğrencilere kapılarını açmıştır.[1383] 2022 yılı sonu Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da 1. Çin-Arap Devletleri Zirvesi ve Çin-Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi Zirvesi gerçekleşti. Çin lideri Xi Jinping ve kalabalık bir heyetin katıldığı zirve uluslararası basında büyük yankı buldu. Bu süreçte Çin ve Suudi Arabistan arasında da Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalanarak ilişkiler doruğa ulaştı. Hatta artık doların yanında Arap ülkeleri Çin para birimi yuan ile de alışveriş yapmaya doğru yol aldı. Bu arada daha da ilginç olan Çin lideri Xi Jinping Su-

1381 Ahmet Kavas, "Afrika'daki bilinmeyen aktör Hindistan", AFAM, 9 Eylül 2022, Erişim Tarihi: 10.10.2022. https://afam.org.tr/afrikadaki-bilinmeyen-aktor-hindistan/

1382 "Kuşak ve Yol Afrika'nın altyapısını iyileştiriyor", CRI Türk, 01.04.2023, Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023, https://criturk.com/kusak-ve-yol-afrikanin-altyapisini-iyilestiriyor/

1383 Göktuğ Çalışkan, "Çin'in İlk Kalıcı Siyasi Parti Okulu ve Afrika", ANKASAM, 14 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 10.12.2022. https://www.ankasam.org/cinin-ilk-kalici-siyasi-parti-okulu-ve-afrika/

udi Arabistan'da top atışları ve savaş uçakları eşliğinde karşılandı. Diğer Arap ülkeleriyle de birçok karşılıklı işbirliği anlaşması imzalandı. Çin; Arap ülkeleri, İran ve İsrail ile oldukça iyi ilişkiler kurmuş ve bunu sürdürmeyi başarmış bir ülkeydi.

Hızlı ekonomik gelişme, Çin'in savunma kabiliyetlerini, bilimsel ve teknolojik gücünü artırmasını destekledi. Çin'de ulusal savunmanın geliştirilmesinde mekanizasyon ve bilgiye dayalı koşulların etkisi oldukça çoktu. Bilgi temelli sistemler altında askeri eğitimlerin gerçekleştirilmesi, yeni ve yüksek teknolojili silahlar konusunda Ar-Ge'ye büyük önem verilmesi ve modern lojistik sistem geliştirilmesinde mekanizasyon ve bilgi teknolojisinden oluşan bir kombinasyonu izledi. Yapılan bu çalışmalar, Çin silahlı kuvvetlerinin daha güçlü muharebe ve operasyon yeteneklerini geliştirdi. Çin, terörle mücadelesinde diğer ülkelerle işbirliğini yoğunlaştırdı. 11 uluslararası terörle mücadele sözleşmesine katılarak dünya barışını koruyan ve terörle mücadele eden bir güç profili çizdi. Çünkü Çin'in göreve yolladığı barış gücü askerlerinin sayısı dünyanın en büyükleri arasında yer alıyor. Ayrıca Çin ordusu, son yıllarda halk sağlığı ve doğal afetler durumlarında birçok kurtarma görevini başarıyla icra etti.[1384] Xi Jinping ordunun modernizasyonuna büyük önem verdi. 2035 yılına kadar milli savunma ve ordunun modernizasyonunu tamamlama hedefini koydu. Çin Silahlı Kuvvetlerini tamamen dünya standartlarında bir güce dönüştürmek temel amaç oldu. Halk Kurtuluş Ordusu, aktif askeri kuvvetini önemli ölçüde azaltmış, hava kuvvetlerini sabit tutmaya devam etmiş, HKO Donanması ve HKO Roket Gücü kuvvetlerini orta derecede artırmış ve tüm hizmetlerle ve orduların kuvvet yapılarını optimize etmiştir. Çin Halk Kurtuluş Ordusu savunma rezervlerini de yeniden yapılandırma sürecine sokmuştur. Daha önce 18 grup halinde bulunan ordu, 13 grup olacak şekilde yeniden dizayn edildi. Çin Silahlı Kuvvetlerinin beş ayrı harekât alanı komutası yanında, Tibet Askeri Komutanlığı ve Sincan Askeri Komutanlığı yer alır. Doğu Harekât Komutası, Güney Harekât Komutası, Batı Harekât Komutası, Kuzey Harekât Komutası ve Merkezi Harekât Komutası bulunur. HKO Donanması Çin'in ulusal güvenliğinde çok önemli bir rol oynar. Donanma altında, Doğu Harekât Komutası Donanması, Güney Harekât Komutası Donanması, Kuzey Harekât Komutası Donanması ve Deniz Piyadeleri bulunmaktadır.[1385]

1384 Xu Zhengyuan, "Barışçıl Kalkınma Stratejisi", *Modern İpek Yolu*, Sayı 15, Şubat 2022, s.72.

1385 Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi, "Yeni Dönemde Çin'in Milli Savunması", *Modern İpek Yolu*, Sayı 9, Ekim 2019, s.15-25.

İlk kez Çin, 2017 yılında 317 gemi ve 60 denizaltıyla 283 gemiye sahip ABD'yi rakamsal olarak geride bıraktı. Çin donanması, 317 savaş gemisi, 60 denizaltı ve 2.500 mil menzile sahip gemiye karşı balistik füze sistemleriyle Batı Pasifik'i, ABD için kriz zamanı deniz üstünlüğünün geçerli olmadığı bir bölgeye çevirdi. Çin, Güney Çin Denizi'nde Mischief, Spratly kayalıkları gibi yerlerde üs ve inşaatlar inşa ederek buraya füze sistemleriyle av ve bombardıman uçakları konuşlandırdı, ABD'nin küresel deniz gücü konumunun harekât alanını güçleştirdi.[1386] Global Fire Power listelemesine göre Çin'in toplam donanma varlıkları 714 araçtan oluşuyor. İki uçak gemisi, 192 muharebe gemisi, 76 denizaltı gemisi, 33 destroyer ve 52 firkateyn bulunuyor. Ayrıca Çin, 211 devriye ve kıyı muharebe gemisi, 73 mayın gemisi, 210 amfibi çıkarma gemisi ve 205 lojistik gemisine sahiptir.[1387] Çin'in burnunun dibindeki Güney Çin Deniz'inde Amerikan savaş gemilerinin manevralarını ve meydan okumalarını gördükçe Çin'in neden bu kadar büyük bir donanma inşa ettiğini anlayabiliyoruz. Açıkçası, Çin istihbarat ve gözetleme gemileri ve uçakları Meksika Körfezi'nde, ABD tesislerinin yakınında ve ABD münhasır ekonomik bölgesinde rutin olarak faaliyet gösteriyor olsaydı, ABD'nin tepkisi nasıl oldurdu, düşünmek gerekiyor.[1388] Bugün ABD adeta bölgede Çin'in komşusu durumunda bulunuyor. Amerikan deniz kuvvetleri gemilerinin yüzde 60 dolayında bir bölümü ve ordusunun yüzde 30'a yakın bir bölümünü oluşturan 375.000 silahlı kuvvetler mensubu Güney Kore, Japonya, Avustralya, Filipinler ve Tayland gibi ülkelerdeki üslerde konuşlanmış şekildedir.[1389] Çin çoğu zaman bir "açık deniz" donanmasına sahip olmamıştır. Çin, bu kapasiteye sahip donanmadan ziyade, bir "ulusal su" donanmasına sahipti.[1390] Bugün bu durum tersine dönmektedir. Çin dünyanın en büyük kara kuvveti, dünyanın "açık ara" en büyük sahil güvenlik gücü, Hint-Pasifik denizinde en büyük hava kuvvetleri, dünyanın önde gelen deniz piyadesi gücü ve dünyanın en büyük alt stratejik füze kuvvetlerini meydana getirdi.[1391]

1386 Cem Gürdeniz, "Pasifik'te Yeni Evre ve Dünya Düzeni", *Modern İpek Yolu*, Sayı 6, Ocak 2019, s.39.

1387 Akdağ, *age.*, s.196.

1388 Stavridis, *age.*, s.245.

1389 Oktay, *age.*, s.273.

1390 Derek McDougall, *Dünya Siyasetinde Asya Pasifik*, (Çev.) M. Savaş Bayındır, Astana Yayınları, Ankara, 2021, s.85.

1391 Ali Haydar Koray, *Üçüncü Bin Yılda Üç Kutuplu Dünya*, Atayurt Yayınevi, Ankara, 2021, s.90-91.

Çin ordusunun modernizasyonu her alanda ilerleme kaydetti. Köhneleşmiş kışlaların, üslerin, depoların ve diğer tesislerin onarılması veya yenilerinin inşası yanında yeterli sayıda bakım tesislerinin yapılması ve gerekli aletler ve teçhizat ile donatılması tamamlanmış durumdadır. Bu arada sağlanan avantajlar ve artan maaşlar sivil iş imkânlarının yeterli sayıda erkek ve kadınların silahlı kuvvetlere alınması için yeterli rekabeti sağlamış gözüküyor. Ayrıca her servis için yeni platformlar, mühimmat, silahlar ve giderek artan yardımcı teçhizat almayı, tesislerini yeniden inşa etmeyi veya modernleştirmeyi başaran bir Çin ordusu var. Bunun yanında devamlı olarak eğitim ve harekât temposunu hızlandıran bir süreç yaşanıyor.[1392] Aslında Çin'in son yıllarda siyasi, ekonomik ve askeri olarak büyümesinin altında güçlü bir istihbarat yapısının olması da es geçilmemelidir. Çin'in dış istihbarat örgütü Devlet Güvenlik Bakanlığı (Ministry of State Security-MSS) adıyla bilinmektedir.[1393] Adını pek duymasak da kısa sürede dünyanın etkili istihbarat örgütleri arasında yerini aldı. Çin'deki sivil istihbarat biriminin bir bakanlık olarak teşkilatlanmış olması Batı ve Rus istihbarat birimlerine göre oldukça farklı bir yapılanmadır.[1394] Çin Silahlı Kuvvetleri'ne ayrılmış büyük kaynaklar verimli şekilde askeri gücün ve ihtiyaçların giderilmesine harcanmıştır. Füze güçlerinin Çin ordusunda parlak bir başarı öyküsü vardır. Çin çeşitli ve büyük bir balistik füze envanterine sahip bir ülke konumundadır ve gelişmiş balistik füze kabiliyeti, onun küresel bir güç olduğunu kanıtlamaktadır.[1395]

Çin'in 500 ile 5500 km. menzilli 1250 balistik füzesi varken ABD'nin 12874 km. menzilli 450 balistik füzesi bulunmaktadır. Ayrıca Çin kendi yapımı olan HQ-9 (Kırmızı Sancak) ile Rus yapımı S-300 ve S-400 hava savunma sistemlerine de sahiptir.[1396] Çin'in, ABD donanmasının manevra gemilerini vurabilecek 1.200'den fazla karadan denize füzesi fırlatabilir durumdadır. Amerikan uçak gemilerinin sınırlı füzesavar savunması, birden fazla saldırıyla kolayca yenilebilir durumdadır. Her geçen gün Çin füzesavar yeteneğini geliştirmektedir. Çin uzaydaki Amerikan iletişim uydularını yok edebilecek

---

1392 Luttwak, *age.*, s.14-15.

1393 Muhammed Ali Yetgin, *Çin İstihbarat Örgütünün Stratejik Analizi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s.6.

1394 Öksüz ve Ercilasun, age., s.96.

1395 Shambaugh, *age.*, s.318-319.

1396 Haydar Çakmak, "Çin'in Küresel Güç Olma Olasılığı", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 1*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.6.

ve gemilere zarar verebilecek güçte lazer silahı da geliştirdi. Çin, ABD'nin karşı savunmasının olmadığı hiper hızlı süzülme araçlarına da sahip. Kendi uzay istasyonunu inşa eden ve 5G iletişim uyduları fırlatan bir Çin söz konusu. Yine 5G teknolojisinde ve kuantum iletişiminde dünya liderliği Çin'in elindedir.[1397] Bunun yanında Çin siber kabiliyetlerini de ileri derecede artırmıştır. Güçlü bir siber orduya sahiptir. Asyalı, Latin Amerikalı ve Afrikalı birçok ülkenin askeri subayları artık Çin okullarında eğitim almaktadır. Günümüzde Çin'in askeri hikâyesinin, "geleneksel büyük bir güce özgü" ittifaklar kurma, donanmasını dünyanın etrafında yüzdürme, ülke dışında askeri üsler elde edinme, başkalarına zor kullanma, çatışmalara doğrudan ya da vekillerle katılma şeklinde gelişmediğini görüyoruz. Dahası Çin ordusu henüz Batılı ordular gibi globalleşmemiştir.[1398] Ama bazı yeni gelişmeler de yok değil. 2017'de Çin ordusu ilk defa Çin dışında Afrika'daki Cibuti'de askeri üs açtı. Çin bu askeri üssü 10.000 askerin konuşlandırabileceği şekilde inşa etti. Çin'in yurtdışı operasyonları da gündeme geldi. Öncelikle 2011 yılında Çin askeri gücü Libya'da çıkan iç karışıklıklarda 30.000 civarında Çinliyi düzenlediği operasyonla hızla ülke dışına çıkarmayı başardı. Kurtarma operasyonunda görev alan gemilere eşlik etmek üzere ilk defa füzelerle donatılmış bir fırkateyn yabancı sularda görev aldı. Yine Çin, 1700 vatandaşını ilk kez uzun menzilli askeri nakil uçağı kullanarak, Sudan'dan Çin'e nakletme operasyonu gerçekleştirdi. Çin 10 yıl içerisinde geleneksel olmayan güvenlik misyonları ve uzun menzilli operasyonlar düzenleyecek kabiliyete erişmiş bir ülkeye dönüştü.[1399] Shanghai İşbirliği Örgütü kapsamında Çin ve Rusya birlikte çok büyük tatbikatlar düzenliyorlar. ŞİÖ 2018 yılında yapılan Barış Misyonu 2018 tatbikatına yedi ülkeden 3.000'den fazla asker ve 500 askeri araç katıldı. Bu tatbikatın en önemli özelliği ise Hindistan ile Pakistan silahlı kuvvetlerinin ilk kez birlikte ŞİÖ tatbikatında yer almasıydı.[1400] ŞİÖ, Hindistan ve Pakistan gibi iki ülkenin silahlı kuvvetlerini beraber çalışacak düzeye getirecek kadar kritik bir örgüt düzeyine ulaşmıştır. Çin-Rus ortaklığı geçmişini aşmış, geleceği birlikte inşa etme düzeyine yükselmiştir. Çin, İran ile 25 yıllık stratejik bir anlaşmaya da imza attı.

1397 Handel Jones ve David Goldman, "ABD-Çin Arasında Yapay Zekâ Rekabeti", *Turque Diplomatique*, Sayı 160, Yıl 13, Ağustos 2022, s.4.

1398 Shambaugh, *age.*, s.293.

1399 Sanem Özer, "Asya-Pasifik'te Küresel Rekabetin Aktörleri: Çin ve ABD", *21. Yüzyılda Asya-Pasifik*, Sanem Özer, Senem Atvur, Ramazan İzol (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s.50.

1400 Güller, *age.*, s.93.

Bu anlaşma ekonomik, askeri, teknolojik ve istihbarat yönleriyle oldukça derin ve geniş kapsamlı bir anlaşmadır

Çin savunma sanayisi birçok alanda hızlı bir ilerleme gösterdi. Çin'in kara kuvvetleri modernizasyon kapsamında yeni bir tank geliştirmekle kalmamış, zırhlı personel taşıyıcılar ve yeni topların üretimi gerçekleşmişti. Çin çok sayıda balistik füzeler, seyir füzeleri, karadan karaya füzeler ve havadan havaya füzelerin üretimini başarmıştır. Son olarak Çin'in hipersonik füzesi dünyayı bir kez turladıktan sonra hedefini imha etti. Çin askeri motor sanayisi Rus yapımı motor kullanım bağlılığını da bitirdi. Çin artık füze teknolojileri ihraç eder duruma geldi. Ayrıca yaşanan bu gelişmeler sonucu Çin, ülkelere uydu fırlatma hizmeti vermek ve insanlı uzay programını desteklemek amacıyla, kendi uzay fırlatma sanayisini hızla geliştirmektedir. Bunun yanında Çin dünyanın en büyük gemi inşa eden ülkesine dönüştü. Askeri projeler kapsamında yüzey savaş gemileri, denizaltılar, ulaşım varlıkları (uçak gemisi dahil) ve deniz havacılığı gibi önemli unsurları barındırır. Çin, dünyaya artık amfibi gemi ve denizaltı üretim kapasitesine sahip olduğunu ispatlamıştır. 2011'de Çin ilk uçak gemisini suya indirdi. Bugün ise üçüncü uçak gemisi suya inmiş durumdadır. Tüm bunların yanında Çin kendi teknik kapasitesinin önemli alanlardaki boşluklarını doldurmak için yabancı ortaklarla işbirliğini de bırakmıyor.[1401] Çin, ABD'nin elinde bulunan son model F-22 ve F-35 savaş uçaklarına rakip olacak, hatta bazı özellikleriyle onu aşabilecek beşinci nesil savaş uçağı olan J-20'leri üretti. J-20, görünmezlik teknolojisine sahip olmakla birlikte, uçak gemisine kolayca inebilen, dikey iniş ve kalkış yapabilen son derece özel bir uçak olarak geliştirildi.[1402]

Çin savunma sanayisi SIPRI verilerine göre 2010-2020 yılları arasında 16 ülkeye 220 drone satışında bulundu. Bu satışta Suudi Arabistan (55), Birleşik Arap Emirlikleri (40) ve Pakistan (25) ilk üçü oluşturdu.[1403] Çin onlarca ülkeye yüzlerce İHA ve SİHA satışını gerçekleştiren başarılı bir üretici ülke haline geldi, Çin'den İHA alan ilk Avrupa ülkesi de Sırbistan oldu. Son süreçte Çin, kıtalararası görev yapabilen 10.000 km menzilli dev İHA'sını dünyaya gösterdi. Çin savunma sanayisinin gelişimi ile düşük maliyetli, gelişmiş ve çeşitli silah yelpazesi ile dünyanın her köşesindeki irili ufaklı bütün ülkelere

1401 Ablet, *age.*, s.110-111.
1402 Güller, *age.*, s.122-123.
1403 "Otomatik Pilotta Silahlanma Yarışı", *Bloomberg Businessweek*, 4 Nisan 2021, s.16.

savaş yetenekleri katabilecek bir durumdadır. Çin, robotik ve yapay zekâ, uzay ve havacılık, elektronik, gemi inşaatı, denizcilik, makine, otomotiv, kimya sektörlerindeki sermaye ve know-how birikimini, silahlı kuvvetlerine yansıtarak; askeri bilgi, taktik üretimini tekeline almıştır. Ülke, kritik hammadde kaynakları, ekonomik verim artış hızı, lojistik, tedarik zinciri, teknolojik yenilikler ve insan kapasitesi ile güç dengesini kontrol eden motor kuvvet olarak, küresel krize ve savaşa hazır durumdadır.[1404]

Çin aktif olarak yabancı askeri güçlerle çok çeşitli, çok katmanlı ve çok boyutlu yapıcı ilişkiler inşa etmektedir. Çin, 150'den fazla ülkeyle askeri takaslar gerçekleştirdi ve yurtdışındaki Çin diplomatik misyonlarında 130 askeri ateşe ve askeri temsilcilikler açtı, 116 ülke de Çin'de askeri ateşe ofisi açtı. Ayrıca Çin, 41 ülke ve uluslararası kuruluşla 54 savunma, danışma ve diyalog mekanizmasını hayata geçirdi. 2012'den bu yana, üst düzey Çin askeri delegasyonları 60'tan fazla ülkeyi ziyaret etti ve 100'den fazla ülkeden savunma bakanları ve başkomutanlar ziyarette bulundu. Güney Pasifik, Afrika, Latin Amerika ve Karayipler'de gelişmekte olan ülkelerle askeri ilişkiler güçlendirilmektedir. 2012'den bu yana Çin, 30'dan fazla ülkeyle 100'den fazla ortak tatbikat ve eğitim yaptı. HKO, 2012'den itibaren 50'den fazla ülkede eğitim almak üzere 1.700'den fazla askeri personel gönderdi. 20'den fazla Çin askeri eğitim kurumu 40'tan fazla ülkeden meslektaşlarıyla üniversiteler arası değişim programları kurmuş ve bunları sürdürmektedir. Daha da önemlisi 130'dan fazla ülkeden 10.000'nin üstünde yabancı askeri personel Çin askeri üniversite ve kolejlerinde eğitim aldı.[1405] Çin hakkında Batılılar tarafından gündeme getirilen bir başka nokta da Birleşik Arap Emirlikleri, Solomon Adaları, Kamboçya ve Tacikistan'da Çin'in askeri üsler kurmasıdır. Bu durum Çin'in yetkili makamları tarafından doğrulanmadı. Sonuçta ABD ve Batılı ülkelerin dünyanın her yerinde askeri olarak açık ve gizli askeri üsleri bulunmaktadır.

Çin, BM barışı koruma operasyonlarının en büyük destekçisi ve aktif katılanı oldu. BM düzenli bütçesindeki payı 2000'de yüzde 0.995'ten 2019'da yüzde 12.005'e çıktı. Bununla beraber BM barışı koruma operasyonlarına katılan personel sayısı Mayıs 2000'de 52 iken

1404 Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık ve Can Donduran, "Sunuş", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 1*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.X.

1405 Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi, "Yeni Dönemde Çin'in Milli Savunması", *Modern İpek Yolu*, Sayı 9, Ekim 2019, s.34-36.

Mayıs 2019'da 2.534'e yükseldi.[1406] 2018 yılının Aralık ayı itibarıyla, Çin 25 BM barış koruma misyonuna 50.000'den fazla askeri güçle katkı sağladı. Çin, BMGK'nın daimi üyeleri arasında BM Barış Gücüne en fazla personel gönderen ülkedir. BM barış koruma gücü görevleri esnasında, 300'den fazla silahlı eskort ve uzun veya kısa mesafe devriyeleri, 10.342 mayını ve çeşitli patlamamış mühimmat unsurlarını temizlemiş ve yok etmiş, 170.000'den fazla hastaya bakım sağlamış, 13.000 kilometrelik karayolu inşa etmiş ve onarmıştır. 2019 yılında Çin, uluslararası barış güçlerini yetiştirmek için aktif çaba sarf etmiş ve onlarca ülkeden 1.500 kişiye eğitim vermiştir. Ayrıca geçen 10 yılda, gemi koruma operasyonlarına da katkı verilmiştir.[1407] Aralık 2020 itibarıyla Çin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mali, Sudan, Liberya, Darfur ve Batı Sahra şeklinde sıralanabilecek Afrika ülkelerinde ve Afganistan, Lübnan ile Kıbrıs'ta BM Barış Koruma Operasyonlarına katıldı.[1408] Çin son beş yılda 8.000 kişilik ihtiyati barış koruma askeri gücünü ve 300 kişilik ihtiyati barış koruma askeri gücünü BM'ye tescil ettirerek 2015 yılında BM Barış Gücü Liderler Zirvesi'nde verdiği taahhütlerin tamamını yerine getirdi. Böylece Çin, en yüksek sayıda BM ihtiyati barış koruma askeri gücüne sahip ülke oldu.[1409] 2013 yılında Lübnan'daki 11. Çin barışı koruma birliğinin 335 subay ve askerine Birleşmiş Milletler Barış Madalyası verildi. Bu Barış Madalyası, barışı koruma görevlilerine verilen en yüksek ödül olarak biliniyor.[1410] Son olarak Çin 2017 yılında Suriye'ye tıp ve lojistik konusunda Suriyeli askerlere eğitim vermek amacıyla askeri birlikler oluşturdu. Çin'in bu hareketi, devam eden ticari projelerini korumaktan başka herhangi bir nedenle Ortadoğu'ya birlik gönderdiği ilk olay olarak biliniyor. Tabii sessiz sedasız gerçekleşen bu durum Çin'in Ortadoğu genelinde özellikle Suriye konusunda proaktif bir davranış sergilediğini gösteriyor.[1411]

1406 Mayada Kamal Eldeen, "Uluslararası Örgütler ve Küresel Yönetişimlerde ABD-Çin Rekabeti", *ABD-Çin Rekabeti Küresel Güç Mücadelesinin Dirilişi*, Yasin Öztürk ve Muhittin Demiray (Ed.), Orion Kitabevi, Ankara, 2022, s.75.

1407 Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi, "Yeni Dönemde Çin'in Milli Savunması", *Modern İpek Yolu*, Sayı 9, Ekim 2019, s.38.

1408 Ferhat Durmaz, "2008 Ekonomik Krizin'den Küresel Salgına kadar olan dönemde Çin'in uluslararası düzene yönelik yaklaşımı", *Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 4*, İsmail Ermağan, Mehmet Özay, Zerrin Keyvan (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021, s.42-43.

1409 Ren Yuanzhe, "Çin ve BM Barışçıl Kalkınmada Birlikte Çalışıyor", *China Today*, Sayı 50, Aralık-Ocak 2020, s.19.

1410 Xiaosi, *age.*, s.152.

1411 Zeynep Çalışkan, *Çin'in Küresel Stratejisinde Ortadoğu*, Matbuat Yayın, İstanbul, 2020, s.96.

Çin'in ekonomideki hızlı gelişimi bilimsel ve teknolojik alana da yansıdı. Shenzhou-5, Shenzhou-6 ve Shenzhou-7 uzay araçlarının yanı sıra Chang'e-1 ve Chang'e-2 ay keşif araçlarıyla son yıllarda elde edilen başarılar, Çin'in bilim ve teknolojideki kayda değer ilerlemesini ortaya koyuyor.[1412] Çin, ABD ve Rusya'nın ardından dünyada insanlı uzaycılık teknolojisine sahip olan üçüncü ülke oldu. Bunun ardından Çin uzay laboratuvarını yörüngeye yerleştirdi. Bu laboratuvarda yerküre gözlemi, uzay kullanımı ve uzay tıbbi alanlarındaki denemeler gerçekleşecek. Ayrıca Ay'a keşif aracı da gönderildi.[1413] 2016 yılında Çin'in ilk kuantum uydusu fırlatıldı. Çin'de 700.000'den fazla 5G baz istasyonuyla 160 milyonu aşkın terminalin ağa entegre edilmesi sağlandı. 2021 yılı sonu itibariyle, Çin'in bütününde 5G baz istasyonu sayısı 1 milyon 425 bine ulaşarak, küresel toplamın yüzde 70'ini geçmiş bulunuyordu.[1414] Bugün ise Çin'de 5G istasyon sayısı 3 milyonu geçti. 5G patentleriyle bu alanda dünya lideri olan Çin'in 6G çalışmalarına da başladığını biliyoruz. Bugün Çin birçok ülkenin telekom altyapısını kuran ülkedir. Orta Asya, Güneydoğu Asya, Ortadoğu ve Afrika'da toplamda 176 adet 5G altyapısı projesinin 35'i tamamlanmış durumdadır. Bunun yanında 99'nun inşası sürüyor. Ayrıca Çin, 54 akıllı kent altyapısı, 44 fiber optik ağ döşeme, 14 uydu sistemleri ve 164 güvenlik sistemleri ihalesini aldı. Bu süreçte Çin, 91 dijital firmanın yabancı ortağı oldu.[1415]

Çin kendi küresel navigasyon sistemini konuşlandırma sürecini de tamamladı. Çinli BeiDou Navigasyon Sistemi'nin (BDS) kamu güvenliği, ulaşım, tarım, su koruma, ormancılık, hava tahmini, telekomünikasyon, enerji dağıtımı, arazi mühendisliği ve incelemeleri ile doğal felaketlerinin önlenmesi ve hafifletilmesi için birçok uygulama alanı vardır. 7 milyondan fazla ticari araç, 30.000 posta ve ekspres kargo aracı, 36 şehirde 80.000 kadar otobüs, iç nehirlerde 3.200'den fazla ve denizlerde 3.900'den fazla navigasyon tesisi BDS'yi kullanmaktadır. 2015 Mayıs'ında Çin ve Rusya, "Çin'in BDS ve Rusya'nın GLONASS sistemlerinin uyumluluğu ve Müşterek Çalışabilirliği Or-

1412 Xu Zhengyuan, "Barışçıl Kalkınma Stratejisi", *Modern İpek Yolu*, Sayı 15, Şubat 2022, s.72.

1413 "Çin'de Uzaycılığın Gelişimi", *Modern İpek Yolu*, Sayı 8, Temmuz 2019, s.28-29.

1414 Kerem Alkin, "Çin'den 'dijital ekonomi' atağı", *Sabah*, 9 Şubat 2022, Erişim Tarihi: 10.05.2022. https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2022/02/09/cinden-dijital-ekonomi-atagi

1415 Ceren Ergenç ve Sırma Altun, "Çin'in Dijital İpek Yolu nerede başlayıp bitiyor?", Fikir Turu, 3 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 20.11.2022. https://fikirturu.com/jeo-strateji/cinin-dijital-ipek-yolu-nerede-baslayip-bitiyor/

tak Bildirisi"ni imzaladı.[1416] Çin, BeiDou sistemi ile alakalı olarak 137 ülkeyle işbirliği anlaşması imzaladı. Bugün Çin'in navigasyon sistemi BeiDou dünyadaki ülkelerin yarısı tarafından kullanılmaktadır. 2019 yılında ülkedeki internet kullanıcısı 828 milyon kişiye ulaştı. Çinli nüfusun yüzde 60'ına denk gelen bu oran, ABD'deki internet kullanıcısı sayısının üç katıdır. Çin'de 817 milyon kişi mobil internet kullanırken ABD'de bu sayı 293 milyondu. Mobil ödeme kullanıcısı sayısında Çin 583 milyonken ABD'li nüfusun 268 milyonu mobil ödeme kullanıyordu.[1417] Çin dünya da mobil ödemelerin kullanımı konusunda lider ülkeydi. "WeChat" gibi mobil mesajlaşma uygulamaları dükkândan kahve almak, kira ödemesi yapmak, doktor randevusu almak, yol tarifi almak, alışveriş yapmak, park yeri bulmak, hayır kurumlarına bağış yapmak, para göndermek, taksi çağırmak için kullanılabiliyordu.[1418]

Çinli Tik Tok uygulaması milyarlarca kullanıcısı ile 2020 ve 2021 yılında en çok indirilen uygulama oldu. Dünyanın en hızlı 500 bilgisayarından 226'sı Çin menşeli, bu rakam ABD'nin iki katına denkti.[1419] 2019 yılında 140.000 yeni sanayi robotu kullanıma alındı. Bu sayı Japonya'da 50, ABD'de 33 bin civarıydı; Çin'de kullanıma giren yeni robot sayısı, ardından gelen beş ülkenin toplamına eşitti.[1420] 140'tan fazla ülkede dünyanın üçte birine hizmet ve ürün götüren teknoloji devi Huawei dünyanın önde gelen bilgi ve telekomünikasyon hizmet sağlayıcısı durumuna geldi.[1421] Huawei 170'den fazla ülkede yüzbinlerce çalışanıyla faaliyet göstermektedir. Dahası Huawei bugün 46 adet deniz altı kablo projesinin hazırlığına katkıda bulunmaktadır. Huawei, Kribi (Kamerun) ile Forteleza'yı (Brezilya) Atlantik altından birbirine bağlayacak 6000 kilometrelik bir kablonun döşenmesi için kurulmuş konsorsiyumda da yer almaktadır. Çin için Afrika ve Brezilya son derece önemli iki stratejik bölgedir. Çin, Çin Denizi'nde ve Pasifik boyunca, ardından Hint Okyanusu'nda ve Atlantik'te deniz altı kablosu projeleri ve veri endüstrisi ile aktarımında geleceğin gücü olacaktır.[1422] Dünya çip üretiminin üçte birinden azı Çin'de

1416 Chen Biao ve Qı Xiaojun, "BDS Uyumlu Çalışabiliyor", *China Today,* Sayı 48, Ağustos-Eylül 2020, s.58-61.

1417 Ķerem Köfteoğlu, "Çin, Teknolojide Dünya Lideri", *China Today*, Sayı 44, Ağustos-Eylül 2019, s.73.

1418 Bruno Maçaes, *The Dawn of Eurasia,* Penguin Books, Milton Keynes, 2018, s.116.

1419 Zakaria, *age.*, s.180.

1420 Oktay, *age.*, s.123.

1421 Xiaosi, *age.*, s.114.

1422 Attali, *age.*, s.200.

üretiliyor ancak dünyadaki çip üretiminin yarısı Çin'de kullanılmaktadır.[1423] Çünkü Çin dünyanın en büyük çip pazarıdır. Günümüzde Çin, ABD'den sonra dünyada en fazla nükleer güç ünitesine sahip ülkedir. 54 nükleer güç ünitesi faaliyette olup 23 nükleer güç ünitesi de yapım aşamasındadır.[1424] Japonya Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası Enstitüsü'nün raporunda, 2018-2020'de yayımlanan çalışmalar incelenmiş ve Çin bilimsel araştırma sayısı ile kalitesinin ABD'yi geride bıraktığını sonucuna varılmıştır. Dünyada en fazla makale yayımlayan Çin, en etkili makalelerde de Avrupa Birliği'ni 2015'te, ABD'yi 2019'da geride bıraktı.[1425] Çin, patent sayısında da ABD'yi geride bıraktı. Aslında Çin, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü tarafından yayımlanan göstergelere göre 11 yıldır en fazla patent sayısı ile dünya birincisidir.

Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik, askeri, bilimsel ve teknolojik güçteki hızlı gelişimin yanında yumuşak güçte de önemli bir yükseliş içindedir. Bu konuda Tsinghua Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Dekanı ve 2008 yılında *Foreign Policy* dergisi tarafından dünyanın en iyi 100 kamu entelektüellerinden biri seçilen Yan Xuetong'a göre, bugün Çin'in yumuşak gücü, ekonomik gücünün gerisinde kalırken askeri gücünden daha ileri bir seviyedeydi.[1426] Çin'in Beijing Olimpiyatları'na başarıyla ev sahipliği yapmasıyla birlikte ABD merkezli finansal krizde sorumlu davranması yumuşak gücünü göstermede etkili oldu.[1427]

Dünyada yabancı ülkelerde "Çin Kültür Yılı" etkinliklerinin düzenlenmesi, Çin'in son yıllarda kültürünün etkisini artırmaya yardımcı oldu. 2020 itibarıyla 160'dan fazla ülkede toplam 500'den fazla Konfüçyüs Enstitüsü kuruldu ve milyonlarca kişiye Çin dili ve tarihi eğitimi verildi. Bunlar Çin kültürünün etkisini artırmada önemli bir diğer adım oldu. Konfüçyüs Enstitülerinin her geçen gün sayıları daha da artmaktadır. 2023 yılında Suudi Arabistan'da ilk Konfüçyüs Enstitüsü açıldı. China Central Television (CCTV) ve China Radio İn-

---

1423 Oktay, *age.*, s.12.

1424 "Çin dünyada en fazla nükleer güç ünitesine sahip ikinci ülke", CRI Türkçe, 10 Ağustos 2022, Erişim Tarihi: 12.11.2022. https://turkish.cri.cn/2022/08/10/ARTI-2uZ3mPORBGxueqtvovqu220810.shtml

1425 "Çin bilimsel araştırma sayısı ve kalitesinde ABD'yi geride bıraktı", Uğurcan Yıldız (Der.), Independent Türkçe, 11 Ağustos 2022, Erişim Tarihi: 13.12.2022. https://www.indyturk.com/node/540851/bilim/çin-bilimsel-araştırma-sayısı-ve-kalitesinde-abdyi-geride-bıraktı

1426 Akdağ, *age.*, s.272.

1427 Xu Zhengyuan, "Barışçıl Kalkınma Stratejisi", *Modern İpek Yolu*, Sayı 15, Şubat 2022, s.72-73.

ternational (CRI) gibi kurumlarla Çin dış tanıtım çalışmalarına hız vermiştir. CCTV beş dilde altı uluslararası kanaldan yayın yapıyor ve 125 milyon küresel izleyicisi olduğu tahmin ediliyor. CCTV'nin potansiyeli hafife alınmamalıdır. Çünkü Beijing Olimpiyatları açılışında yaptığı yayın, en zirve noktada 842 milyona çıkarak, 500 milyon kişiye ulaştı.[1428] Bugün CCTV 42 kanalla yayın yapan her gün 1.2 milyar insan tarafından izlenen bir kanal oldu. Tüm kanallardan altısı Çince, İngilizce, Arapça, Rusça, İspanyolca ve Fransızca yayın yapıyor.[1429] Çin resmi haber ajansı Xinhua dünyada yaklaşık 170 bürosuyla sekiz farklı dilde yayın yapmaktaydı. Çin Ulusal Radyosu 61 dilde yayın yapmakla birlikte, 70 denizaşırı radyo istasyonu ve 18 küresel internet radyo hizmeti ile ortaklık kurdu. 2019 yılında Çin devlet televizyonu CCTV, Çin'de en etkili televizyon istasyonu olarak birinci sırada yer alırken 2018'de Çin Ulusal Radyosunun Çin'in Sesi, yaklaşık 993 milyon kez dinlenerek Çin'deki en popüler radyo kanalı oldu. 2019 yılında Çin'deki gazete sayısı yaklaşık 1.851 ve dergi sayısı 10.171 civarındaydı.[1430]

2006'dan 2018'e kadar Çin film endüstrisi büyük bir canlanma gösterdi. Adeta film patlaması yaşandı. Çin, film sayısı ve sinemaya giden kişi sayısı bakımından dünyanın en büyük film pazarı olan Kuzey Amerika'yı geri bıraktı. Çin sineması artık ülkenin kültür gücünün önemli bir parçasıydı. Günümüzde Çin sinemasında kendine has markalar yaratılarak bir sürü seçkin yapımlar ortaya konuldu.[1431] Dünyadaki en büyük film stüdyosu Çin'dedir. 2021 yılında tüm dünyada en fazla gişe yapan ikinci film Çin'den çıktı.[1432] 2021 yılında Çin'de en çok izlenen 10 filmden sekizi yerli yapım oldu.[1433] Büyük Çin şirketleri 'Godzilla' gibi filmlerin yapımcı şirketlerinin sahibi oldu.[1434] Çin'in Hollywood üzerindeki etkisi de çoğaldı. Çinli firmalar Amerikalı film şirketlerini bünyesine kattı. Son yıllardaki Hollywood filmlerinde Çinli oyuncular ana karakter olduğu gibi Çin teması kendini göstermektedir. Çin sinemasının son yıllarda kaydettiği ilerle-

1428 Jacques, *age*., s.561-562.

1429 Emrah Aydemir, *Kamu Diplomasisi*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.130.

1430 Esra Bayhantopçu, "Çin Medyası", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 1*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.366-380.

1431 "Çin Sinemasının 70 Yılına Bakış" *Modern İpek Yolu*, Sayı 9, Ekim 2019, s.46.

1432 Kırımlı, *age*., s.120-122.

1433 Tunca Arslan, "Çin'de son iki yıla damga vuran film", CRI Turk, 04.01.2023, Erişim Tarihi: 9 Ocak 2023. https://criturk.com/cinde-son-iki-yila-damga-vuran-film/

1434 David, *age*., s.77.

meyle Çin filmleri, Çinli oyuncular ve Çin kültürü dünya genelinde ilgiyle karşılandı.[1435]

Filmler gibi tiyatro da Çin'de çok popülerdir. 1000 yıllık Çin tiyatrosu uzun bir geçmişe sahiptir. Bugün 300'den fazla türü ve 10.000 tiyatro eserine sahiptir. Dünyaca ünlü Pekin Operası öyle çekicidir ki Çin tiyatrosundan bahsedildiğinde akıllara Pekin Operası gelir.[1436] Ayrıca Çin geleceğin moda merkezi olma yolunda da ilerlemekte ve dünyanın en büyük kıyafet üreticisi ülkesi konumundadır. Çok sayıda olmasa da Çin moda tasarımcıları Çin dışında bilinen markalar üretmiş ve ün sahibi olmuşlardır. Aynı şey Çin mimarisi için de geçerlidir. Çinli mimarlar Çin'in büyüyen şehirlerinde -özellikle Shanghai'da- bazı eşi benzeri olmayan binalar tasarlamışlardır.[1437]

2020 yılı küresel sanat pazar payında ABD'den sonra Çin ikinci sırada yer alıyor. Ama ABD pay olarak birinci olmasına rağmen büyüme hızları geçen yıla göre kıyaslandığında Çin'in önde olduğu görülüyor.[1438] Ayrıca Londra ve New York'ta sayıları gittikçe artan Çin sanatı açık artırmalarındaki Çinli alıcıların sayısı en az Batılılar kadardır.[1439] Çin dünyanın en büyük ikinci kitap fuarı olan Beijing Kitap Fuarına da ev sahipliği yapmaktadır. 86 farklı bölge ve ülkenin katılımıyla binlerce yayınevinin katıldığı ve yüzbinlerce ziyaretçinin geldiği çok önemli bir fuardır.[1440] Çin Web Edebiyatı bugün Güney Kore TV dizileri, Japon Anime ve Hollywood filmleriyle birlikte dünya çapındaki dört kültürel fenomenden biridir.[1441] Çin Web Edebiyatı 150 milyon insana ulaştı. Pek çok kurgu yazarı Çin dışında tanınır bir hale gelmekle birlikte çalışmaları başka birçok dile çevrildi.[1442] 2012 yılında Mo Yan'ın Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanması bunun bir göstergesi oldu.[1443] Dünyanın en büyük araştırma kütüphanelerinden biri olan İngiliz Kütüphanesine, Çin Web Edebiyatı'nın 16 internet eseri orijinal olarak koleksiyona alındı.[1444] Böylece dünya genelinde son 20

1435 Aydemir, *age.*, s.188.
1436 Liu Qiangong, *Çin Sanatı*, (Çev.) Özlem Karadağ, Kaynak Yayınları, Ankara, 2018, s.187-204.
1437 Shambaugh, *age.*, s.276.
1438 Begüm Nur Alkış, "Sanatta Hareketlilik Sürüyor", *Fortune*, Ağustos 2021, s.103.
1439 Jacques, *age.*, s.560.
1440 Giray Fidan, "300 Bin Ziyaretçi 5 Bin Anlaşma", *Modern İpek Yolu*, Sayı 5, Ekim 2018, s.89.
1441 Ji Jing, "Kesin Sonuç", *China Today*, Sayı 41, Haziran-Temmuz 2019, s.71.
1442 Shambaugh, *age.*, s.271.
1443 Chuntao, *age.*, s.48.
1444 "Çin'in internet edebiyatı İngiliz Kütüphanesine girdi!", *CRI Online Türkçe*, 7 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 05.12.2022. https://turkish.cri.cn/2022/11/07/ARTIKUdy568J7uEJRK4NyUTt221107.shtml

yıldır yükselen bir Çin edebiyatı varlığı oluştu.[1445] Harvard Üniversitesi profesörü Joseph Nye'ya göre "Çinli liderler çok iyi anekdot ve hikâye anlatıcılarıdır." Anekdot anlatmanın da bir tür yumuşak güç olduğu kabul edilebilir. İnternet çağında, herkes bir "değer ihracı"dır; küresel köy çağında, herkes ülkesinin "kartviziti"dir.[1446]

Bununla birlikte Çince de hızlı bir ilerleme yaşıyor. 50 yıl içinde Çincenin kendi bölgesinde sohbet dili olarak İngilizcenin yerini alması veya en azından ikinci sohbet dili olması mümkündür.[1447] Daha 2009 yılında dünya çapında yaklaşık 40 milyon öğrenci Çince öğrenmekle meşguldü.[1448] Çince, ömrü bakımından Mısırcaya eşit, kesintisiz bir yazı geleneğine sahip bir dildi. Bugün 1,5 milyarı aşkın kişi, yani geçmişte hiç olmadığı kadar kalabalık bir topluluk tarafından konuşulan Çince dinamik bir dildir.[1449] Sonuçta Çince yazısı dünyada en uzun süre, en geniş kesimde ve en çok insan tarafından kullanılan bir yazı türü olarak karşımızdadır. Çin yazısı ve Çince karakterler dünden bugüne gelişme ve güncelleme yaşamış olmasına rağmen herhangi bir kesintiyle karşılaşmamıştır.[1450] Kadim dünyanın en hacimli sistemini oluşturan Çince 3000 yılı aşkındır sisteminde çok az değişiklikle sürekli kullanımda kaldı. Çince dünyanın en büyük kültürel araçlarından biri oldu ve olmaya da devam ediyor.[1451] Netice olarak dünya da en çok konuşulan dil Çincedir ve BM Dünya Turizm Örgütü'nün resmi dillerinden biri olmuştur.

Çin, dünyanın en büyük yurtdışı gezi piyasası ünvanına sahiptir. 1995-2017 döneminde yurtdışına gezi yapan Çinli turist sayısı 5 milyondan 143 milyona çıktı.[1452] Pandemi öncesi 2018 yılında Çin'den ülke dışına seyahat eden turist sayısı 140 milyondu. Bu rakam Çin'i yurtdışına en çok turist gönderen ülke konumuna getirdi. Çin dünyanın en hızlı büyüyen turizm pazarı olarak tanımlanıyor. Günümüzde her 10 uluslararası seyahatçiden birinde Çin pasaportu var. Ayrıca Çinli turistler dünya da en fazla seyahat harcaması yapan ülkeler

1445 Öksüz ve Ercilasun, *age.*, s.17.
1446 *Anekdotlar, age.*, s.303.
1447 Jacques, *age.*, s.140.
1448 Akdağ, *age.*, s.275.
1449 Tore Janson, *Dillerin Tarihi*, (Çev.) Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s.84.
1450 Ferhat Kurban Tanrıdağlı, Çin Rüyası-*Küresel Güç Olma Sevdası*, Çınaraltı Yayın, İstanbul, 2019, s.52.
1451 Steven Roger Fischer, *Yazının Tarihi*, (Çev.) A. Handan Konar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.181.
1452 "Çinli Turistlerin Yurtdışı İlgisi", *Modern İpek Yolu*, Sayı 9, Ekim 2019, s.93-96.

sıralamasında lider konumdadır.[1453] 2019 yılı verilerine göre diğer ülkelere en fazla turist gönderen ülke, 170 milyonla Çin oldu.[1454] Sadece yurtdışı turizmi değil Çin iç turizmi de büyük bir gelişim gösterdi. 2019 yılında Çin Bahar Bayramı zamanında yüz milyonlarca insan ülke içinde kara, hava ve deniz yollarıyla seyahat etmiş, neredeyse Çin nüfusunun iki katına yaklaşan oranda bilet satılmıştır.[1455] Ayrıca Çin üniversitelerine kayıt yaptıran yabancı öğrenci sayısı 2000 yılında 52.150 iken 2019'da bu sayı neredeyse 10 katı bir artışla 500.000'ni geçmiştir. Çin bugün Asya'da uluslararası öğrencilerin en gözde hedefidir. Eğitim gören yabancıların çoğu ABD, Güney Kore, Tayland ve Pakistan'dan gelmektedir.[1456] Fransa'dan gelen 10.000 öğrenci Çin'de eğitim almaya devam ediyor.[1457] Bununla beraber Çin ve Küreselleşme Merkezi (CCG) tarafından yayınlanan rapora göre, 2021 yılında yurtdışında okuyan 1 milyondan fazla Çinli öğrenci Çin'e geri döndü. Bu miktar 2020'de 777.000 idi. Çin Eğitim Bakanlığı verileri de 2012'den bu yana, Çinli öğrencilerin yüzde 80'inden fazlasının Çin'e döndüğünü gösteriyor.[1458] Bu da bize Çin'in hem yabancı öğrencileri çeken hem de yurtdışında öğretim gören Çinli öğrencileri geri döndüren bir cazibeye sahip olduğunu gösteriyor. Dünyanın her yerinde üniversiteler, Çin'le sıkı ilişkiler kurmak için birbiriyle yarışan bir görüntü veriyor. Neticede Çin'in lideri Xi Jinping ile tanışma fırsatını kabul etmeyecek akademisyenlerin sayısı yok denecek kadar azdır.[1459]

2015 yılında Tu Youyou, Nobel Tıp Ödülü'nü kazandı. Sıtmayla savaşta "200 milyon insanın hayatını kurtaran", "artemisinin" keşfinden dolayı Nobel kazanan ilk Çinli olmakla birlikte İlk Çinli kadın bilim insanı oldu. Nobel Tıp Ödülü'nü kazanan Tu Youyou, "Artemisininin keşfi, Geleneksel Çin Tıbbı'nın dünyaya verdiği hediye" başlıklı bir konuşma yaptı ve "Çin Tıbbı yüce bir hazine; olabildiğince

---

1453 Fatma Nur Dinç, "Çin Turizmi İştah Kabartıyor", *Derin Ekonomi*, Sayı 48, Mayıs 2019, s.95-97.

1454 Zakaria, *age*., s.143.

1455 Koçakoğlu, *age*., *s*.128.

1456 Yaasir Habib Khan, "Büyüme Devam Ediyor", *China Today*, Sayı 44, Aralık 2019-Ocak 2020, s.20.

1457 Tolga Bilenir, "Çin Halk Cumhuriyeti-Fransa İlişkileri: Yükselen Güçle İş Birliği ve Rekabet", *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti Cilt 2*, Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Can Donduran (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.1322.

1458 "Yurtdışında eğitim gören Çinliler neden ülkelerine dönüyor?", CRI Turk, 27 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 01.12.2022. https://criturk.com/yurtdisinda-egitim-goren-cinlililer-neden-ulkelerine-donuyor/

1459 Rodrik, *age*., s.195.

geliştirilmelidir" ifadelerini kullandı.[1460] Çin'de 2.700'e yakın Geleneksel Çin Tıbbı hastanesi bulunuyor ve 140'tan fazla ülke ile bölgeye de yayılmış durumdadır. Bugün Çin'in dışında sayıları 50.000'den fazla Çin Tıbbı ve akupunktur enstitüsüyle 20.000'in üzerinde Çin Tıbbı uygulayıcısı ve 100.000'den fazla akupunktur uzmanı vardır.[1461] Çin'de insanlar arasında geleneksel Çinli bir hekimi ziyaret etmeyen veya hayatın da herhangi bir geleneksel tedaviyi denemeyen insan sayısı yok denecek kadar azdır. Hatta sağlıklı olan ve herhangi tıbbi bir tedavi görmeyenler bile Geleneksel Çin Tıbbı konusunda bilgiye sahiptir.[1462] Pandemi sürecinde Geleneksel Çin Tıbbı küresel olarak ilgi çekici hale geldi ve yaygınlaştı. Koronavirüs sürecinde Rusların ilk aşıyı üreten ülke olmasının yanında Çinliler de iğnesiz aşıyı bulan ilk ülke oldu. Bu iğnesiz aşının kullanım onayını Çin'den sonra Hindistan aldı. ABD'ye ve diğer Batılı ülkelere alternatif her alanda çoğalmaktaydı.

Çin, insanları koruduğu gibi hayvanları da koruma konusunda çok titiz davranıyor. Çin Halk Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren pandaların korunmasını görev bildi. Bugün Çin'de pandaların korunmasına adanmış 63 doğa koruma alanı var. Ulusal panda yaşam alanlarının toplam genişliği 1980'lerde 22 bin kilometrekare iken, günümüzde bu alan 34 bin kilometrekareye ulaştı. Pandaların sayısı 1.300'den 2.000'e çıkarıldı. Çin'in bu çalışmaları sonucu Uluslararası Doğa Koruma Birliği, pandalara ilişkin koruma düzeyini "tehlike altında"dan "hassas"a çevirdi.[1463]

Çin'in Ata Sporu masa tenisidir. Çinli oyuncular bugün geleneksel olarak masa tenisi sporunu küresel düzeyde hâkim kıldı. Dünyadaki en iyi oyuncu havuzunun Çin'de olduğunun bilinmesi gerekiyor. Çin basınında yer alan haberlere göre, 10 milyon oyuncu düzenli olarak masa tenisi oynuyor.[1464] Spor demişken bugün Wolverhampton, Aston Villa, West Bromwich Albion ve Wanderers gibi İngiliz futbol takımlarının sahipleri artık Çinli zenginler oldu.[1465] Sadece İngiltere'de değil, İtalya'daki AC Milan takımını da Çinliler satın aldı. Çin

1460 Yin Tingting, "Nobel Tıp Ödülü'nü Kazanan İlk Çinli", *Modern İpek Yolu*, Sayı 2, Ocak 2018, s.88.

1461 Liao Yuqun, *Geleneksel Çin Tıbbı / İlkelerini ve Uygulamalarını Anlamak*, (Çev.) Tuğba Andaç, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s.152-158.

1462 Liao Yuqun, "Geleneksel Çin Tıbbına Bakış", *Modern İpek Yolu*, Sayı 14, Haziran 2021, s.5.

1463 Jiang Fumei, "Çin'in Hazinesi, Dünyanın Sevgisi", *China Today*, Sayı 34, Nisan-Mayıs 2018, s.73.

1464 "Çin'in Ata Sporu: Masa Tenisi", *Modern İpek Yolu*, Sayı 8, Temmuz 2019, s.93-94.

1465 David, *age.*, s.77.

bunun yanında futbol pazarına hızlı bir giriş yaparak dünya transfer harcamasında İngiltere, Almanya, İspanya ve İtalya'nın ardından beşinciliğe yükseldi. Özellikle Avrupa'da oynayan futbolcuları çok büyük paralar ödeyerek Çin'e getirdiler. Günümüzde Asya futbolu dünya futbol piyasasında en fazla para harcayan liglere ev sahipliği yapıyor. Bu da Çin'in ve Asya'nın dünyaya her sektör pazarında etkili olabileceğini ve gücünün olduğunu kanıtlar nitelikteydi.[1466]

Dünya tarihinde Çin, tarımın ve yemeğin gelişiminde anahtar bir itici güç oldu. MÖ. 5400 civarında, Sarı Nehir havzasında darı yetiştirilmiş ve mağaralar tahıl depolamak için kullanılmıştır. MÖ. 4800 civarında ise Yangzte Nehri havzasında pirinç ekimi yapılmıştır. Hatta eski Çinlilerin beslenme şeklini anlatan, "beş tahıl temel gıdadır, beş meyve yan yiyecektir, beş et faydalıdır ve beş sebze bol miktarda tüketilmelidir" diyen antik Çin eserleri kaleme alınmıştır.[1467]

Yemek kültüründe tek bir Çin Mutfağı değil "Çin Mutfakları" vardır. Bu büyük medeniyetin yemek kültüründen bahsederken bölgesel mutfakları da dikkate almak gerekiyor. Geçmişte Çin'de 800 milyonu geçen insan, gıda sıkıntısı yaşarken bugün 1.4 milyar insan yeterli gıdaya ulaşıyor. Son 70 yılda Çin'in toplam tahıl üretimi 4.8 kat artış gösterdi.[1468] Batılılar Çin'in kendi halkını besleyebileceğine hiç ihtimal vermediler, oysa Çin bugün dünya nüfusunun yüzde 22'sini beslemektedir. Çin halihazırda hububat (başlıca buğday, pirinç ve mısır) üretiminde yüzde 95'in üzerinde kendine yetebilmektedir. Buna tahıllar olarak bakıldığında (patates ve fasulye türevleri dahil edildiğinde) bu oran yüzde 90'nın altındadır.[1469] Üretimi düşük ve kıtlıklarla boğuşan bir Çin'den kendi kendine yeterliliğini sağlama yolunda büyük ilerleme sağlamış bir Çin'e geçiş sağlandı.

Öte yandan, Çin mutfağı ya da mutfakları dünya genelinde hızla yaygınlaşmaktadır. Türkiye'de de Çin mutfağı yoğun şekilde tercih edilmektedir. Almanya, Fransa, Belçika, İtalya'da 1.000'den fazla Çin restoranı bulunurken Avustralya'da bu sayı 8.000'lere kadar fırladı.[1470] Bu artışta alışılagelmiş modern Batı mutfağının artık sağlıksız ve güvensiz olmaya başlaması önemli bir faktördü. Bir de tüketicileri dü-

---

1466 Murat Çiçek, *ABD-Çin Rekabeti Ekseninde AB-Çin İlişkileri*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2019, s.44-45.

1467 Liu Junru, "Çin'de Geleneksel Yemekler", *Modern İpek Yolu*, Sayı 8, Temmuz 2019, s.33.

1468 Li Yuan, "Gıda Güvenliği Güçlendirildi", *China Today*, Sayı 44, Aralık 2019-Ocak 2020, s.48-50.

1469 Kroeber, *age.*, s.66.

1470 Laudan, *age.*, s.404.

şünmeyen, kâr oranı peşinde koşan biyoteknoloji şirketlerinin varlığıyla bugün modern Batı mutfağı terk edilmesi gereken bir mutfak olarak nitelenmektedir.[1471] Ayrıca Çin her zaman "görgü kuralları ülkesi" olarak ün salan bir ülke oldu. Tarihsel kayıtlara bakıldığında, Çin'de törensel yemeklerde 2600 yıl öncesinden bir takım kurallar ve usullerin olduğu ortadadır. Yüzyıllar boyunca, bu "görgü kuralları" değişir ama modern kokteyl partilerinde, resmi yemeklerde hâlâ bazı kuralların geçerli olduğunu görebiliriz.[1472]

Çinliler her zaman insan doğası hakkında iyimser bir bakış açısına sahiptir. İnsanların özünde iyi olduğu, çocukların, uygun anne-babalık ve eğitim yoluyla doğru biçimde büyütüldüğünde doğru tutumlar ve değerler geliştirebileceklerini düşünürler.[1473] Çinlilerin hayata ve doğaya bakış açıları pozitiftir. Çin'in pozitif algısı ve herkese uygun üretim çeşitliliği ile Çin oyuncaklarının çok ucuz ve kaliteli olması sebebiyle dünyadaki yoksul çocuklar oyuncaklara kolayca erişebilir oldu.[1474]

Çin medeniyetinin en önemli özelliklerinden biri de kültürel bütünlüğü koruma ve nesillere aktarabilme refleksine sahip olmasıdır. Bu yüzden, Çin'in medeniyet ve kültür merkezinden asırlar önce ayrılmış diaspora toplulukları dahi kültürel kimliklerini günümüze kadar muhafaza etmişlerdir. Bu durum, Batı'da oluşturulan "Çin Mahalleleri", hatta "Çin Şehirleri" ile belirgin bir hal almıştır.[1475] Çin mahalleleri; ABD'de New York, San Francisco, Los Angeles, Boston, Portland, İngiltere'de Liverpool, Newcastle, Birmingham, Manchester, Almanya'da Berlin, Hamburg, Kanada'da Toronto, Ottowa, Fransa'da Paris, Lyon, Lille, Hollanda'da Amsterdam, Rotterdam, İtalya'da Milan, İspanya'da Barcelona, Valencia, Meksika'da Mexico City gibi daha birçok ülke ve şehirde bulunmaktadır.[1476] Bunun yanında Çin'in devasa ekonomik gelişimi Avrupa'dan Avustralya'ya kadar çeşitli etnik ve dinsel geçmişe sahip başka milletlerin Çin'e akın etmesine sebep oldu. Shanghai çok sayıda göçmen meslek sahibi ve işadamları için bir çekim merkezi haline geldi. Ama bu durum yeni bir olgu değildi. 20. yüzyılın başlarında, Shanghai birçok Avrupa kentinden daha kozmopolit bir şehirdi. Birçok Avrupalı Yahudi, Av-

1471 Laudan, *age.*, s.427.
1472 Liu Junru, "Çin'de Yemek Daveti Kültürü", *Modern İpek Yolu*, Sayı 10, Ocak 2020, s.49.
1473 Jacques, *age.*, s.251.
1474 Genç, *age.*, s.23.
1475 Abdürreşit Celil Karluk, *Çinlilik ve Çin'de Ötekiler*, Atlas Kitap, Ankara, 2019, s.20.
1476 Yetgin, *age.*, s.26-40.

rupa şehirlerindeki zulümden kaçarak hoşgörülü ve kozmopolit bir şehir olan Shanghai'a sığınmıştı.[1477]

Bunların hepsini topladığımızda yumuşak gücü her gün büyüyen ve genişleyen, varlığı bilinen ve merak edilen bir Çin ortaya çıktı. 2021'de Küresel Yumuşak Güç Endeksinde sekizinci sırada bulunan Çin, 2024 yılında üçüncü sıraya yükseldi. Artık Çin en başarılı model ülkelerden biri oldu. Bu modelin başarısını bir Çin atasözüyle özetlersek, "Yakındakileri mutlu et, uzaktakiler gelecektir."[1478] Çin Halk Cumhuriyeti'nin gösterdiği eşsiz ekonomik gelişmenin beraberinde getirdiği ideolojik, politik ve sosyal özgürleşmenin güçlü potansiyelini yok saymak, detaylarda boğulup büyük resmi görememekten başka bir şey değildir.[1479] Günümüzün fenomeni olan Çin'in yükselişi, yeni bir başlangıç olarak değil, daha çok eve dönüş gibi görünür: Çin, kendi güç statüsünün "normalliğine" yapısal açıdan kararlı bir dönüş içerisindedir.[1480] Bu dönüş sürecinde Almanya Dışişleri Bakanlığı yapmış Haiko Maas, görevdeyken yaptığı açıklamada, "Çin gelecekteki süper güç" diyerek dünyanın ortak düşüncesini ifade etmişti.

1477 Turner ve Khondker, *age.*, s.210.

1478 Koray, *age.*, s.75.

1479 Domenico Losurdo, *Tarihten Kaçış / Günümüzde Rus ve Çin Devrimleri*, (Çev.) Coşkun Erdemir, Yordam Kitap, İstanbul, 2018, s.200.

1480 Sebastian Conrad, *Küresel Tarih Nedir?*, (Çev.) Deniz Saldıran, Küre Yayınları, İstanbul, 2021, s.140.

BÖLÜM 5

RUSYA FEDERASYONU

Rusya, dünya tarihinde ayakta kalmayı başarabilmiş en büyük ülkeler arasındadır. 4000 yıldan fazla bir zamandır varlık göstermekle kalmamış bu süre içinde coğrafi anlamda dünya üzerindeki en geniş topraklara sahip güçlerden biri olarak yerini almıştır.[1481] Ruslar, Hint-Avrupa halklarına mensup olan büyük Slav Ailesi'nin bir üyesidir. Ailenin diğer üyeleri arasında Sırplar, Lehler, Bulgarlar ve Çekler bulunmaktadır.[1482] Geçmişte Rusların kimliği konusunda görüş ayrılıkları vardı, fakat günümüzde Rusların atalarının, Fin-Ugor kavimlerinin veya Baltık, Slav ve İskandinav Vikinglerinin yaşadığı topraklardan geçen ticaret yollarına egemen olmaya çalışan savaşçı-tüccarlar, Slavların deyimiyle "Varegler" olduğu şüphesizdir.[1483] MÖ. 2000-1000 yıllarında Pripet ırmağı havzasında (Ukrayna-Belarus sınırında) ilk Slavları görüyoruz. MÖ. 1000. yılda Slavlar farklı gruplara bölündüler. M.S. 3.-2. yüzyıllarda Doğu Slavları, Pripet havzası, Orta Dnepr boyu ve İlmen Gölü çevresinde yerleşimde bulundular. M.S. 560-700 yıllarında Slavlar üzerinde Avar hâkimiyeti görüldü.[1484] Slavların antik devriyle ilgili çok fazla bilgiye sahip değiliz. Fakat arkeolojik çalışmalar sonucunda Doğu ve Güney Avrupa'da 6.-7. yüzyıllara ait bulunan yerleşim yerleri ve mezarların Slavlara ait olduğu ortaya çıktı.[1485]

1481 Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar*, (Çev.) Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.9.

1482 George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, (Çev.) Doğukan Mızrak ve Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015, s.19.

1483 Hosking, *age., s.*52.

1484 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi / Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarihi Kurumu, Ankara, 2020, s.497.

1485 Nahide Şimşir, *Rus Devlet Tarihi (IX. - XX. Yüzyıllar)*, Post Yayın, İstanbul, 2020, s.24.

Rusya tarihi uzun bir geçmişe sahip olsa da bütün tarihçiler 9. yüzyılda ortaya çıkan ve yaklaşık 400 yıl varlığını devam ettiren Kiev devletinin ya da Kievli Rus'un siyasi birliğiyle Rus tarihinin başladığı konusunda hem fikirdir. Bu devletin ilk büyük ve güçlü Slav devleti olduğu kabul edilmektedir.[1486] Rus, bu ülkenin vatandaşlarının kendilerine ve topraklarına verdiği isimdi; Kiev de buranın başkenti olmuştu. Kiev devleti günümüz bağlamında, Rusya'nın Avrupa'daki topraklarının orta kısmını ve kuzey batısını, Ukrayna'nın kuzey yarısını ve bütün Belarus'u içine alıyordu. Bugün bu üç devletin halkları, Kiev Rus'un Doğu Slav dilinden türemiş, birbirine yakın akraba diller konuşan Doğu Slavları olarak bilinmektedir.[1487] Aslında Rus edebi dili, Rus kültüründeki ortak Slav unsurdur ve Rusya'yı Slavlık ile bağlayan eşsiz bağdır.[1488] Kiev, "Tüm Rus şehirlerinin anası" ünvanını o dönemde aldığı gibi Rus devletinin merkezi oldu.[1489] Çünkü tek yazılı kaynak olan Vakayiname'ye göre Rus toprakları Kiev bölgesinden ibaret olmakla birlikte çoğunlukla devletin bütünü ve halk, Rus olarak tanınıyordu.[1490] Böylece Rus tarihinde Kiev devrinin başladığını görüyoruz.[1491] Kiev Rusya'sının siyasi sistemi demokratik, monarşik ve aristokratik özelliklere sahip bir alaşım olarak nitelenebilir. Bu özellikler zamanla sıkı bir şekilde iç içe geçmiştir. O dönemde Kiev Rusya'sındaki orta sınıf, Batı Avrupa şehirlerindeki orta sınıftan oransal olarak daha büyük ve oldukça varlıklı tüccarların yanı sıra bağımsız bir çiftçiler tabakasını içermekteydi. Kievli Ruslar canlı bir iç ve dış ticarete sahipti. Kiev'in ekonomik refahı ticarete bağlı olduğu gibi tarımda önemli bir yer tutuyordu. Kiev devleti toplam 7-8 milyon nüfusa sahip olmakla birlikte bunun 1 milyonunu bir araya getiren 300 şehir vardı. En büyük şehirleri olan Kiev, Novgorod ve Smolensk'te yaklaşık 400.000 şehir sakini yaşamlarını sürdürüyordu.[1492] 900'lü yıllar boyunca Ruslar çeşitli kavimlerin yaşadığı büyük bir bölgeye hâkim olan bir ticaret konfederasyonu kurdu diyebiliriz.[1493]

1486 Abraham Ascher, *Kısa Rusya Tarihi,* (Çev.) Yavuz Alogan, Say Yayınları, İstanbul, 2020, s.24.

1487 Paul Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi,* (Çev.) Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.23.

1488 Nikolay Trubetskoy, *Rus Ben-İdraki*, (Çev.) Vügar İmanbeyli, Küre Yayınları, İstanbul, 2020, s.139.

1489 Vilhelm Thomsen, *Rus Devleti'nin Kökenleri ve Eski Rusya ve İskandinavya Arasındaki İlişkiler,* (Çev.) Emine Dikmen, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021, s.18.

1490 Bushkovitch, *age*., s.25.

1491 Kurat, *age*., s.23.

1492 Ascher, *age*., s.27-29.

1493 Hansen, *age*., s.87.

Rusya her yöne yayılan şehirler ve yerleşim alanlarıyla sürekli büyüme içindeydi. Kiev, Liubec, Çernigiv, Smolensk, Novgorod, Minsk gibi şehirler hızla büyüdü. Bu daha önce Cenova, Amalfi, Pisa ve Venedik'in zenginlik ve güç sahibi olma sürecinin aynısıydı. Çünkü büyümelerinin anahtarı Doğu'yla ticaretti.[1494] Kiev Rusya'sı yüzyıllar boyunca maddi başarısı ve kentlerinin parlaklığıyla öne çıktı. Rus kentleri ile Batı kentleri arasında fark olmadığı gibi o sıralarda Avrupa'nın doğusuyla batısı arasında hiçbir gecikmişlik farkına rastlanılmazdı.[1495] Rus tarihi kayıtlarında 11. yüzyıl Rusya'sında 86 kent ve kasabanın varlığı söz konusuyken, 12. yüzyılda bunlara ek olarak 120 kentsel merkez daha eklendi. Tatar-Moğol işgali başladığında yani 13. yüzyıl başlarında bu sayı 250'ye ulaşmıştı. Oysa Almanya'da 900 yılında sadece 30 kent ve kasaba bulunuyordu.[1496] Hatta 8. ve 9. yüzyılda Kiev'de bir Yahudi mahallesi bulunması Yahudiliğin Rus topraklarındaki etkisini gösteriyordu.[1497] O dönemde Kiev ve Novgorod şehirleri Avrupa'nın en etkili kentleri arasındaydı. Sadece büyüklük açısından değil halka hizmet veren kurumlar açısında da son derece gelişmişlerdi. Novgorod'da ahşap sokakların varlığı onu Batı'daki pek çok merkezden farklı kılıyordu. Arkeologlara göre bu sokakların en eskisi 953 yılına uzanırken en yenisi ise 1400'lü yılların ortalarına kadar gitmekteydi.[1498]

Prens Vladimir Kiev'de iktidarı ele geçirdikten sonra farklı inançlara mensup tebaasını Hıristiyanlık altında birleştirdi. 1000 yılından sonra Rusya'da resmi olarak bu yeni inanç benimsendi. Tabii Kiev Rusya'sının tüm üyeleri bu durumu hemen kabul etmedi. Lakin Hıristiyan ülkelerin halkları, Kievan Rus'u hemen kabul etti. Vladimir'in oğulları ve torunları, Avrupa'daki kraliyet ailelerinin üyeleriyle evlilikler yaşadı. Rus Ortodoks Kilisesi, ülkesini Hıristiyanlığa geçirdiği için Vladimir'e aziz ünvanı verdi. Hıristiyanlığın kabul edilmesi, Kievan Rusya ile Bizans arasındaki ticari ve kültürel ilişkilerin gelişmesinin önünü açtı.[1499] Rus toprakları Hıristiyanlığın benimsenmesinin ardından kilise, yalnız din alanında değil, aynı zamanda

1494 Frankopan, *age.*, s.145.
1495 Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri,* (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, s.571.
1496 Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu / Rusya ve Dünya Sistemi*, (Çev.) Esin Soğancılar, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007, s.58.
1497 Paul Kriwaczek, *Yahudi Medeniyeti,* (Çev.) Ayşe Belma Dehni, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2007, s.95.
1498 Kagarlitsky, *age., s.*59.
1499 Barbara A. Engel ve Janet Martin, *Rusya Tarihi,* (Ed. Kadriye Kızıl), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2020, s.25-26.

güzel sanatlar, musiki ve edebiyat alanlarında da başrolü oynamaya başladı.[1500] 400 kilisesiyle görkemli şekilde büyüyen Kiev'de okullar açıldı, eşine rastlanmayan mimari eserler inşa edildi. Bizans edebiyatının önemli kitapları yanında bilim ve felsefe üzerine eserler Slav diline çevrildi.[1501] Hıristiyanlığın resmi kabulüyle Rus tarihinde yeni bir çağ açıldı. Ortodoksluk, Rus kültürünün teşekkül etmesinde ve Rus devletinin gelişmesinde çok ciddi role sahiptir. Bu durum daha sonraki Rus tarihine, kendine has karakter vermiş, Rusya'nın Avrupa uluslarından farklı şekilde medeniyet oluşturmasına yol açmıştır.[1502] 11. yüzyılda Kiev, "Rusya'nın en büyük şehri... Yunanistan'ın en parlak cevheri Konstantinopolis'in rakibi" olarak betimleniyordu. Sadece dini ve siyasi başkent değil, aynı zamanda çok sayıda prens, zanaatkâr, tüccar ve papazın yaşadığı ticaret ve zanaat merkezi haline gelen Kiev'in nüfusu, 12. yüzyılın sonunda 36.000'den 50.000'e çıktı.[1503] Kiev Rusya'sında o dönemlerde "para sistemi" vardı. Paranın adı "kuni" olup, Rus para sistemi 1000 yıl önce kurulmuştu.[1504] 1000 yılına gelindiğinde, Ruslar, doğudan batıya doğru Don Nehri'nden bugünkü Macaristan sınırlarına, kuzeyde Fin Körfezi ve Ladoga Gölü'nden, güneyde Aşağı Tuna, Azak Denizi, Hazar Denizi ve Karadeniz'e kadar uzanan devasa bir coğrafyada varlık göstermekteydiler.[1505]

Dünya tarihinin en büyük imparatorluklarından biri olan Moğol imparatorluğu 200 yılı aşan süre boyunca Rusya'ya egemen oldu. Bu egemenlik Rus siyasi ve iktisadi hayatını etkiledi. Moğollar 1240 yılında Kiev'i ele geçirdikten sonra Polonya ve Macaristan'a doğru ilerlediler. Batı Avrupalılar, Rusların Moğollarla olan mücadelesine yardım etmediler. Moğollar da Rus şehirlerinde muazzam bir yıkıma neden oldu. Bu yıkımın sonucu Rus endüstrisi (inşaat zanaatı, mücevher, cam, kesme taş, seramik) 14. yüzyılın ortalarına kadar büyük bir darbe aldı. Sanayinin çökmesi iç ticareti önemli ölçüde zayıflattı. Moğollar döneminde Rusya tarım ülkesi durumundaydı. 1237'den 1240'a kadar süren ilk üç yılda nüfusun yaklaşık yüzde 10'u kadarının öldürüldüğü iddia ediliyor.[1506] Bu yıkımdan önce Kiev Rusya'sında demirciler ve dökümhaneler ile buralarda çalışan işçilerin yüksek

1500 Vernadsky, *age.*, s.75-76.
1501 Mary Platt Parmele, *Kısa Rusya Tarihi: Rurik'ten Son Çar II. Nikolay'a,* (Çev.) L. Pamuk Edez, Liberus Kitap, İstanbul, 2023, s.31.
1502 Adem Uslu, *Rusya'nın Karadeniz Politikasının Tarihsel Açmazı*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2022, s.8-9.
1503 Engel ve Martin, *age.*, s.29.
1504 Kurat, *age.*, s.74.
1505 Vernadsky, *age.*, s.56.
1506 Ascher, *age.*, s.32-38.

kabiliyetlerinin birçok kaynakta tekrar edildiğini görmekteyiz. Metalurji ise oldukça gelişmiş bir seviyedeydi. Yapı işlerinde de iyi bir üne sahiptiler. Rus işleme taş ve tuğlacılığı gelişmişti. Dokumacılık sanatı ise Slavlar arasında çok eski çağlardan beri bilinmekteydi. El sanatları ve ticaretteki gelişimin yanı sıra, tekstil alanında kış giysisi olarak kullanılan kumaşlar ve yünlü dokumalar da Kiev Rusya'sında üretilmekteydi.[1507] Vladimir, kuzeydoğu Rus'un bilinen en etkili hükümdarı olmasına rağmen, Moğolların darbelerinden sonra bir daha asla eski gücüne ulaşamadı. Lakin kuzeydoğu Rus'taki şehirlerden biri büyümeye devam etti. Bu şehir görece küçük bir ileri karakol bölgesi olan Moskova şehriydi.[1508] Moskova ismi ilk olarak bir kronikte, 1147 yılı başlığında, Suzdal prenslerinden Yuri Dolgoruki'nin, müttefiki Doğu Ukrayna prensliği Novgorod-Seversk'ten Prens Sviatolslav'a gönderdiği bir davette görülmektedir: "Bana, Moskova'ya gel kardeşim." Kronik yazarı, 1156 yılı altında, Yüce Prens Yuri Dolgoruki'nin "Moskova şehrinin temellerini attığını" belirtir.[1509] Moğol istilası ve Kiev'in yerle bir edilmesi nedeniyle evsiz kalan Kiev ve diğer Rus Metropolitleri Moskova prenslerinin yanına geldi.[1510] Moskova'nın dört büyük nehrin -Dinyeper, Volga, Don ve Oka- kaynağına olan yakınlığı, Rusya'nın çeşitli bölgeleriyle olan ticaretini kolaylaştırıcı rol oynadı. Suyollarının yanında karayollarına da yakın olan Moskova, Moğolların sürekli Kiev'e saldırması üzerine bölgeyi terk edenlerin doğal bir toplanma merkezi oldu.[1511] Bu süreçte Ruslar Moğol egemenliğine karşı birçok kez ayaklanma gösterdi.

Moğol egemenliği son bulurken Altın Orda devleti parçalanmaya başladığında Moskova'nın yükselişi hızlandı. 1367-1368 yılları arasında Moskova-Kremlin'de gerçekleştirilen inşaat faaliyetleri, daha önce kuzey Rus'un başka hiçbir yerinde görülmemiş bir ölçeğe ulaştı.[1512] Ahşaptan inşa edilmiş olan Moskova, Toskana'daki Floransa ile Bohemya'daki Prag'dan iki kat büyüklükte dev bir şehirdi.[1513] Kiev Rusya'sı birçok bakımdan Batı Avrupa'yı geride bırakmıştı. 1450-1480 döneminde şekillenen Moskova Rusya'sı ise Batı Avrupa'yla hemen hemen aynı gelişme seviyesindeydi. Bu dönemde mimarlık ve top

1507 Vernadsky, *age.*, s.67-68.
1508 Engel ve Martin, *age.*, s.37.
1509 Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, (Çev.) Figen Dereli, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016, s.93.
1510 Bushkovitch, *age.*, s.43.
1511 Ascher, *age.*, s.41-42.
1512 Engel ve Martin, *age.*, s.38.
1513 Maciej Miechowita, *Doğu Avrupa'nın Tarihi Coğrafyası*, (Çev.) Berrin Kalyon, Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s.151.

sanayisi, teknolojik gelişmelerin en önemli alanlarıydı ve Moskovalı liderler bu alanlarda gelişmiş Güney Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmama konusunda çaba gösterdiler. 1474, 1493 ve 1499 yıllarında Venedik'e diplomatik heyetler gönderildi. Moskova'ya, Avusturya'dan ve Macaristan'dan zanaat sahibi insanlar davet edildi. Moskova'da ilk matbaa makinesi 16. yüzyılda kullanılmaya başlandı.[1514] 15. ve 16. yüzyılda dünya pazarlarında çok fazla talep gören belli başlı bazı ürünler Ruslar tarafından sağlandı. Özellikle Rönesans Avrupa'sının saraylarında çok büyük bir değere sahip samur kürkü gibi ürünleri karşılamada Moskova rekabetçi bir devlet fonksiyonu gösterdi. Ayrıca Moskova'da alkol, et, balık, bal ve balmumu, ormanlardan elde edilen ahşap araç gereci kapsayan birçok ürün ticareti yapılmaktaydı.[1515] Moskova bütün Rusya ticaretinin bağlı noktası durumundaydı; 1500'ler boyunca kent hızlı bir gelişim gösterdi. Rusya'yla ticaret hem İngilizler hem de Felemenkler için kârlı bir girişim oldu. Hatta Hollanda'nın en büyük ticari macerasının kısmen Rusya ticareti sayesinde finanse edildiğini kaydedebiliriz.[1516] Danimarkalı, Alman ve hatta İtalyan ile İspanyol girişimciler de Moskova'ya akın etti. Moskova neredeyse tüm ülkelerin ticaret yaptığı bir ülke konumundaydı.[1517] Ruslar hem Çin'de hem Avrupa'da çok aranan bir ticaret malı olan kürkü ihraç ettiler. Rus devleti kürk ticaretinden büyük gelirler elde etti.[1518] Moskova, lider Rus devleti haline gelmiş, III. Ivan döneminde (1462-1505), Moskova'nın yeni yüzü kadar uluslararası saygınlığı da dünyaya yavaş yavaş tanıtıldı.[1519] III. Ivan, Novgorod'u fethettikten sonra askeri reformlar başlatarak doğrudan büyük prensin emirlerine tâbi olan, diğer Rus kuvvetleri ve Tatar savaşçılarıyla savaşmaya uygun bir ordu meydana getirdi. Ayrıca Moskova büyük prensleri, topraklarını yönetmek ve geliştirmeye devam etmek için, kendilerine tâbi kıldıkları tüm Rus prensliklerinin idari ve askeri fonksiyonlarını bir merkezde topladılar.[1520]

Moskova Rusya'sının üstünlüğü sadece maddi gücündeki artışla ilgili değildi. 15. yüzyılda dini merkez Konstantinopolis'in yerini alan Moskova, Rus topraklarının merkezi oldu. Filofey adından bir

1514 Kagarlitsky, *age*., s.106-107.
1515 Hosking, *age*., s.144-145.
1516 Bushkovitch, *age*., s.61.
1517 Kagarlitsky, *age*., s.133.
1518 William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (Çev.) Alaêddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 2019, s.460.
1519 Vernadsky, *age*., s.117.
1520 Engel ve Martin, *age*., s.49.

Rus kesiş hem Roma'nın hem de Konstantinopolis'in düşmesini "İki Roma düştü" olarak ifade etti. Oysa Moskova "Üçüncü Roma" olacaktı.[1521] Bu durum hem Rus kilisesinin hem de Moskova'nın konumunu önemli derecede güçlendirdi. Rus Ortodoks Kilisesi, ilk kez İstanbul'u devre dışı bırakarak kendi metropolitlerini tayin etme yetkisini kazandı. Bu aynı zamanda Rus Ortodoks Kilisesi için Bizans'a olan bağlılığının son bulmasıydı. Ardından Rus Kilisesi 1589 yılında patriklik statüsünü elde etti. Tüm Doğu Ortodoks Kiliseleri, Moskova Patrikliğini 1593 yılında resmen tanıdı. [1522] "Moskova-Üçüncü Roma" sloganı 1517 yılında ilan edildi. Bu Rusya'nın önde gelen bir Avrupa gücü olarak sembolik önemini doğrulama teşebbüsüydü. Artık Rusya kendisini ideolojik ve kültürel açıdan dünyanın merkezlerinden biri görme aşamasındaydı.[1523] Rusya'nın Batı'dan farklı bir tarihi vardı; Roma Kanunları, Rönesansı ve Reformu yoktu.[1524] Çinliler gibi Ruslar da Avrupa'ya bir bütün olarak ilgi duymuyordu. Hatta 16. yüzyılda ve 17. yüzyılın başlarında Batılı komşularına karşı katı ve çoğu zaman antipatik bir bakış açısı vardı.[1525]

III. Ivan, aile armasında bir ejderha öldüren Aziz George ile Bizans'ın çift başlı kartalını birleştirdi ve Bizans modelinde karmaşık bir saray seremonisi düzenledi. Çift başlı kartal arması Çarlık Rusyası'nın yıkılmasına kadar resmi arma olarak kalacaktı. Hem kutsal bir kilise ayiniyle taç giydirme töreni uygulamasına geçti hem de çar ve otokrat ünvanlarını kullanmaya başladı. Moskova'da kullanıma giren otokrat, Moskovalı hükümdarların kimseye bağlı olmadığını tamamen bağımsız olduğunun göstergesi durumundaydı.[1526] Bununla beraber Moskova Knezliği, erken demokratik yönetimin temelini teşkil eden bazı yapılar da inşa etti. Rus konseylerinin o dönemde Batı Avrupa genelinde ortaya çıkan ve gelişen temsili yapılarla herhangi bir benzerlik taşıyıp taşımadığı tartışılabilir. Ancak bu türden konseylerin 9. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar önce Kievan, ardından da Moskova Knezliği prensleri tarafından toplandığı ifade edilir.[1527] Bunun yanında Novgorod Knezliği'nin Rus tarihinde Halk Meclisi ku-

1521 Ascher, *age.*, s.48-49.
1522 Şir Muhammed Dualı, *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.47-48.
1523 Kagarlitsky, *age.*, s.121.
1524 Ergün, *age.*, s.288.
1525 Valerie A. Kivelson, "Avrupa'nın Kartografik Doğuşundan Bahsedilebilir Mi?", *Erken Modern Avrupa / Tarihi Esaslar*, (Çev.)İsmail Hakkı Yılmaz, Hamish Scott (Haz.), VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.120.
1526 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.105.
1527 Stasavage, *age.*, s.402-403.

rumunu oluşturması, bu kurumun Knezlikle ilgili kararlarda etkin olması ve neredeyse Knez ile aynı statüde olan "Posadnik"i seçip ataması gibi tarihsel olgular ışığında ilkel demokratik yönetim modeli açısından oldukça dikkat çekicidir. Keza Rus tarihindeki bu ilkel demokratik yönetim şekline yöneticiler ve entelektüeller tarafından da vurgu yapılmıştır.[1528] Rusya üzerine yapılan tarih çalışmaları dikkate alındığında Rusya coğrafyasında "Atina Demokrasisi" ismiyle tanımlanan ilkel demokratik yönetim şekli Novgorod Kenzliği'nde mevcuttu.[1529] Filistin kökenli Bizanslı tarihçi Prokopius şöyle yazar: "Bu milletler, Sklavenler ve Antalar, tek bir insan tarafından yönetilmezler, bunun yerine eskiden beri demokrasi altındadırlar ve dolayısıyla onların refahına bağlı iyi veya kötü her şey halka mal edilir." Böylece Rusların, Ukraynalıların ve Belaruslulların ataları olan Slavların tarih sahnesine demokrasi bayrağı altında girdiğini görmekteyiz.[1530] 11. ve 12. yüzyıllarda, Kiev'de hem monarşik otoritenin temsil organı hem de feodal demokrasinin organı (şehir/halk meclisi) vardı. Knez, en önemli kararlarda şehir meclisinin görüşünü almak zorundaydı. Şehir meclisi Kiev'in ve komşularının bütün özgür sakinlerinden meydana gelmekteydi. Bu meclise katılım sadece şehir halkı için değil, kırsal bölgelerdeki halk için de geçerliydi.[1531]

Rusya hükümdarı IV. Ivan ya da "Korkunç Ivan"ın saltanatıyla birlikte Moskova mutlakiyetçiliği tamamen sağlandı. III. Ivan'ın torunu olan Korkunç Ivan lakaplı IV. Ivan, çar olarak taç giyen, bu eylemi Doğu'daki patrikler tarafından onaylanan ve bu ünvanı, hem topraklarını yönetir hem de dış ilişkileri yürütürken düzenli ve resmi olarak kullanan ilk Moskovalı yönetici olarak tarihe geçti.[1532] IV. Ivan'ın hükümdarlığı yaklaşık yarım yüzyıl (1533-1584) sürdü. Çar karmaşık bir kişiliğe sahipti. Gaddar, sabırsız ve sinir hastası olmakla birlikte birçok entelektüel yetenekle donatılmış, geniş vizyonlu bir yöneticiydi.[1533] Ivan'ın özellikle halk tarafından sevilmesinin başlıca nedeni Rusya topraklarına akın akın gelen Tatarları durdurmasıydı. Tatarlar, Rus şehirlerini yağmalamanın dışında Rusları esir alıp köle olarak sat-

1528 Orhan Gafarlı, *Rusya'nın Batı'dan Kopuşu*, Nika Yayınevi, Ankara, 2022, s.13-14.
1529 Gafarlı, *age.*, s.33.
1530 Serhii Plokhy, *Avrupa'nın Kapıları*, (Çev.) Gözde Erdoğan, Emre Güler ve Malhun Deniz Yıldız, Feylesof Kitap, İstanbul, 2017, s.29-32.
1531 Kezban Acar, "Rus Siyasi Tarihi: Başlangıçtan 17. Yüzyılın Başlarına Kadar", *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, Salih Yılmaz, Şeref Ateş, Victoria Bilge Yılmaz, Mücahit Küçükyılmaz, Metin Kıratlı (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022., s.11.
1532 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.143.
1533 Vernadsky, *age.*, s.131.

maktaydı. Ivan 150.000 kişilik bir orduyla Kazan'a yürüdü ve 1552'de şehri ele geçirdi. Bundan dört yıl sonra Ivan, Astrahan'ı ele geçirerek bir diğer Tatar istihkâmını yıkmış oldu. Ardından Moskova Rusya'sı bütün Volga havzasını denetimi altına aldı ve ancak ondan sonra Ruslar güney, güneybatı ve doğudaki toprakları hâkimiyet altına alarak Sibirya'ya giden yolu açtılar.[1534] 1555-1560 arasında Kazan'ın fethi anısına Aziz Vasili Katedrali iki Rus mimar tarafından inşa edildi. Bu kilise, bugünkü bir gezgine ilk izlenim olarak adeta Rus peri masallarının fantastik dünyasına bir kapı açar.[1535] Bu sırada 1532 yılında Moskova'ya Hindistan'ın Büyük Babür İmparatorluğu'ndan ilk büyükelçinin gelmesi de artık Moskova'nın etkisinin ve gücünün uluslararası siyasetin ilgi odağına yerleştiğini kanıtlamaktaydı.[1536] Asya kıtasını doğuya doğru boylu boyunca kateden Rus hamlesi, birçok açıdan Anglosaksonların Amerika kıtasında yaptığı batı hamlesiyle benzeşmekteydi. 1662'de 70.000'e yakın, 1783'de 1.000.000 civarında Rus, Sibirya'da yaşamaktaydı.[1537] Yalnız bu benzerliği Anglosaksonların ve Avrupalıların yaptığı soykırım, köleleştirme, sömürgecilik ve ırkçılıkla örtüştürmemek gerekiyor.

Ivan'ın kazandığı askeri başarılar ve uyguladığı yapıcı program saygınlığının artmasını sağladı. Özellikle kilisedeki yolsuzluğu yok etmeye çalışması, hükümet yetkililerinin rüşvet almasını önlemeye çalışması, adli uygulamaları iyileştirmesi, bir yerel yönetim düzeni getirmesi ve orduyu modernleştirmesi itibarının artmasında etkili oldu.[1538] Şurası bir gerçek ki Moskova halkı aristokrat zulmüne karşı her zaman çarı koruyucu olarak gördü.[1539] Bununla birlikte Rusya'da asiller halkın içinde yaşadı halktan uzaklaşmadı, Batı'daki gibi şatolara çekilmedi.[1540] Reformlar ve savaşlar dışında IV. Ivan ve yardımcıları Batı Avrupa'ya bir görevli yollayarak oradaki uzmanlara çara hizmet için davette bulundular. Almanya'dan 120 öğretmen, doktor, sanatçı, esnaf ve tekniker daveti kabul etti. İngiltere ile ilişkiler geliştirildi. Tarihçiler Korkunç Ivan'ın savaşları, reformları ve diplomatik girişimleri sonucu Rusya'nın modern bir devlet, imparatorluk ve bir

1534 Ascher, *age.*, s.61.
1535 Vernadsky, *age.*, s.149.
1536 Telman Nusretoğlu, *Deli Petro'dan Putin'e Derin Rusya*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020, s.75.
1537 Vernadsky, *age.*, s.165.
1538 Ascher, age., s.60.
1539 Heinrich Von Staden, *Korkunç Ivan Zamanında Rusya*, (Çev.) Serkan Acar ve Gülşah Hasgüçmen, Selenge Yayınları, İstanbul, 2016, s.22.
1540 Ergün, *age.*, s.288.

dünya gücü haline geldiğini söylerler.[1541] Bu konuda Rus düşünür Peresvetov'un, Çar Ivan'a sunduğu "maruzat"ında "Türk Sultanı Mehmed'in medhiyesi" başlıklı bir kısım vardır. Osmanlı Sultanı Mehmed, Peresvetov'un nazarında ideal hükümdar telakki edilmekte, Osmanlı'daki devlet teşkilatı örnek olarak alınmaktaydı, Peresvetov bunların Rusya'ya tatbikini telkin etmek amacındaydı. Bu nedenle, Osmanlı Devlet nizamı, devlet idaresi, büyük Sultan Fatih Sultan Mehmet, Peresvetov tarafından Korkunç Ivan'a bir örnek olarak takdim edildi.[1542] IV.. Ivan'ın ölümüyle birlikte Moskova yönetimi ve Rusya 15 yıl boyunca bir fetret dönemine girdi. Bu karışıklık döneminde yönetim bir dizi hükümdar arasında el değiştirmek zorunda kaldı.[1543] Korkunç Ivan'ın hikâyesini bitirirken Rusya'nın çok etnikli bir imparatorluğa dönüşümüne yaptığı katkıyı da görmek gerekiyor. Aralarında Hıristiyan ve Slav olmayan yerli halkı da içeren Ortodoks Rusya devleti, Rusya tarihinin geri kalanı için pek çok akıbete gebe olan bir teşekküldü. [1544]

Karışıklık Döneminin sona erişi, Rusya'ya barış ve yeni bir çarlık hanedanı getirdi; bu hanedan Romanov Hanedanıydı ve 1917'ye kadar tahtın sahibi olacaktı. Fetret dönemi sonrası, eski siyasal ve toplumsal düzen yıllar içinde yeniden inşa edildi. 17. yüzyıl Rusya'nın nüfusu ve tarımı, karışıklık dönemini çabuk atlattı ve ticaret yeniden arttı. Nüfusun, ticaretin ve devletin büyümesi, Moskova'nın hızla muazzam ve büyük bir şehir statüsüne yükselmesinin önünü açtı. 17. yüzyılın ortasına gelindiğinde, kent surları içinde yaşayan nüfus 100.000'e yükseldi. Moskovalıların yarısı, saray ya da ordu bünyesinde çalıştırıldı. 1630'lardan 1690'lara kadarki yarım yüzyıllık dönemde Rusya'daki yaşamı ve Rusya'nın düşünce dünyasını etkileyen esas faktör Kiev oldu. İktisadi refah, devletin toparlanması ve gelişmesiyle ele ele gidiyordu. Yüzyılın sonunda, Rusya'nın geniş topraklarını idare etmeye çalışan çok sayıda memurun görev yaptığı bürokratik kadrolar oluştu.[1545] Bununla birlikte çoğalan daireler, giderek artan sayıda birçok memur ve resmi personel almak zorunda kalındı. 17. yüzyılın ortalarında merkezdeki ve taşradaki birimlerde yaklaşık 1.600 kişi görev alırken; 1700'de bu sayı 4.600'a yükseldi.[1546] 1632 yı-

1541 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.150.
1542 Kurat, *age.*, s.204.
1543 Engel ve Martin, *age.*, s.56.
1544 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.155.
1545 Bushkovitch, *age.*, s.76-80.
1546 Hosking, *age.*, s.219.

lında Rusya'da ilk defa büyük bir silah fabrikası açıldı.[1547] 1650'lerde nüfusu 200.000 civarında olan Moskova, ticaret ve el sanatlarının ana merkezi oldu. 1661-1662 yılları arasında Moskova'yı ziyaret eden Avusturya elçisi Baron Augustin von Mayerberg'in gözlemleri, kentin ne denli refah içinde olduğunun belki de en net kanıtıydı: "İnsanın yaşaması için gerekli olan malların böylesine bol oluşu, konfor ve lükse makul bedeller karşılığında ulaşabilmesi, dünya üzerindeki başka hiçbir ülkeyi yaşanmak için burası kadar cazip kılamaz."[1548] 1500'lerden 1650'lere kadar uzanan zaman döneminde eski Rus kilise müziğinin yükseliş dönemi yaşandı. Rus drama edebiyatının ilk örnekleri sayılan dini konulu çeşitli oyunlar yazıldı.[1549] Yine Rusya'da 1587-1594 yılları arasında ilk defa topografik incelemeler yapıldı, bu işlerle ilgili olarak ilk Rus geometri kitabı yazıldı ve ilk Rus aritmetik kitabının bu sıralarda yazıldığı muhtemeldir.[1550] Rusya Petro'dan önceki dönemde, keyfi idare edilen hukuksuz bir ülke değildi. 1649 tarihli Medeni Kanun, taşra dahil hem memurlar hem de eşraf arasında uygulanmaktaydı. Adaleti tesis etmekle görevli Moskova dairelerinin memurları, keyfilikten ziyade hukuk kurallarını fazla titiz uygulamaları yüzünden hatalar işlemiştir. Yine de böyle büyük bir ülkeyi kontrol etmek kolay değildi ve genelde yanlış neticelere sebep oluyordu.[1551]

Büyük Petro'nun devri Rusya tarihinde birçok isimle anılan bir çağın kapılarını açtı. Hükümdar ve ülkenin yeniden tanımlanması nedeniyle İmparatorluk Çağı, yeni başkent nedeni ile St. Petersburg Çağı ya da Büyük Ruslar yani eski Moskovalılar haricinde gittikçe daha fazla halkı içinde barındırmaya başlayan Büyük Rusya Dönemi... Hiç şüphesiz bunlarda Büyük Petro'nun muazzam etkisi vardı. Tarihçiler Rusya tarihinde "Petro Rusya'sı" ve önceki dönemi ise "Petro Öncesi" olarak ayırmışlardı.[1552] 1917 Devrimi'ne kadar Rusya'nın görüp göreceği en büyük dönüşüm Büyük Petro zamanında meydana geldi. Petro'nun değiştirdiği şey, devletin yapısı ve biçimiydi; geleneksel Rus çarlığını, Avrupa monarşilerinin bir çeşidine çevirdi. Bunu yaparken Rus kültürünü de epey dönüştürdü; bu katkısı, yeni kurduğu başkent Petersburg'la birlikte günümüze kadar ulaş-

1547 Kurat, *age.*, s.259.
1548 Vernadsky, *age.*, s.183.
1549 Vernadsky, *age.*, s.186-187.
1550 Kurat, *age.*, s.206.
1551 Bushkovitch, *age.*, s.81.
1552 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.221-222.

tı.[1553] Bununla alakalı olarak bir Rus atasözü, "Petersburg kafamız, Moskova kalbimiz" der.[1554] Açıkçası Büyük (ya da Deli) Petro modern Rusya'nın temellerini inşa etti.

Petro fiziksel olarak iki metrelik boyuyla güçlü bir yapıya sahipti. Dikkate değer el becerisine sahip olmakla birlikte ilgi alanları şaşırtıcı derece çoktu. El becerisi sayesinde metal yapımında, duvarcılık ve marangozluk da belirli bir ustalık düzeyine erişti. 14 zanaat alanında, ayrıca cerrahlık ve dişçilik alanlarında uzman olduğu söyleniyordu.[1555] Rusya'yı modernleştirmek gibi zorlu bir görevi sadece Büyük Petro gibi güçlü ve kararlı bir adamın bile tek başına yerine getirmesi beklenemezdi. O da kendisiyle aynı vizyonu paylaşan ve uygulamalarına yardım etmek için gereken beceri ve iradeye sahip "yeni insanlara" ihtiyaç duydu. Yeni adamlarının çoğunu Batılılaşma yanlısı ve Petro'nun yeniden dirilen Rusya vizyonundan etkilenen eski Moskova elitleri oluşturdu.[1556]

Petro ilginç bir kişilikti. 1697'de görülmemiş bir şey yaparak kimseyi kandırmayan takma bir isimle, Petro Mihaylov adıyla Batı'yı ziyaret etti. Petro, beş ay geçirdiği Hollanda'da atölyeleri, okulları, fabrikaları, hastaneleri, rasathaneleri ve askeri tesisleri inceledi. Gittiği her yerde sorular soruyor hatta yapılan işe fiilen katılıyordu. Ünlü anatomi uzmanlarının konferanslarına bile katıldı. 1698'de bu sefer İngiltere'ye gitti. İngiltere'deki devlet tersanesine yakın Deptford'da zaman geçirdi. Mayıs 1698'de Viyana'ya geçti. Ardından Moskova'ya döndükten sonra kılık kıyafetle ilgili yeni kurallar yayınladı. Rus takvimi yerine Batı takvimini kullanıma soktu. Böylece yeni yıl 1 Eylül yerine 1 Ocak'ta kutlanmaya başlandı. 36 yıllık iktidarında Petro'nun reformları halk içinde, özellikle alt sınıflar arasında iyi karşılanmadı.[1557] Petro devrinde 200 imalathanenin kurulduğu bunların 114'ü özel kişi ve kuruluşlar ile 86'sı devlet tarafından kurulduğu biliniyor. Bunlara 1695'te 21 tane daha eklendi. Başka bir açıklama da ise Petro'nun öldüğünde 250 kuruluş olduğundan bahsedilmektedir. Yine Avrupa'daki en büyük demir üreticisi Rusya'ydı. Rus tekstil sanayisini imparator kurmuş, metalurji ve madencilik ise Urallar'dan başlayarak geliştirilmişti. Ayrıca Büyük Petro ticareti kolaylaştırmak için kanallar inşa etti ve ticaret filosu inşasına başladı. Örneğin 1703

1553 Bushkovitch, *age.*, s.95.
1554 Orlando Figes, *Nataşa'nın Dansı / Rusya'nın Kültürel Tarihi*, (Çev.) Figen Dereli, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s.163.
1555 Ascher, *age.*, s.83.
1556 Engel ve Martin, *age.*, s.67-68.
1557 Ascher, *age.*, s.86-88.

ile 1709 yılları arasında Volga ile Neva'yı bağlamak üzere bir kanal yapıldı.[1558] 1703 yılında ilk Rusça basılı gazete çıktı.[1559] Petro hükümdarlığı boyunca pek çok Rus'u eğitim almak üzere yurtdışına gönderdi. Bazıları Amsterdam, Londra ve Venedik'teki tersanelerde gemicilik sanatlarını öğrendi. Ruslar neredeyse her yerdeydi. İspanya'dan, Fransa'ya Ruslar eğitimlerine devam etti. Avrupa'da ilk kez Rus elçilikleri açıldı. Rusya'da açılan yeni okullar yeni adamları hazırladı. Petro 1701'de Moskova Matematik ve Denizcilik Okulunu kurdu. Bu okuldan kısa bir süre sonra Donanma Akademisi kuruldu. Petro'nun öldüğü 1725 yılında Rusya Bilimler Akademisi açıldı.[1560]

Petro son yıllarında bile Rus kültürünü geliştirmek için adımlar attı. Sadece askeri bilimler, mimarlık ve matematik değil, aynı zamanda siyasi eserlerin, tarih kitaplarının ve Batı dillerinde yazılmış bazı edebi eserlerin sadeleştirilmiş hallerinin çeviri ve basım masraflarını kendi ödedi. Kurduğu Bilimler Akademisi, çarlardan da Sovyetler'den de uzun yaşadı ve bugün hâlâ dimdik ayakta duruyor.[1561] Büyük Petro öncesi (1700-1725) dönemde Rusya çok zengin bir sözlü edebiyata sahipti.[1562] Petro inşa ettirdiği St. Petersburg şehrini 1718'de Rusya'nın resmi başkenti ilan etti ve günümüze kadar bu şehir dünyanın en güzel şehirlerinden biri olarak varlığını sürdürdü.[1563] Başkent St. Petersburg zamanla Rusya'nın en büyük limanı ve uluslararası ticaret merkezi olmasının yanında ülkenin "Batıya açılan penceresi" oldu. Petro öldüğünde, Rusya, Avrupa devlet sisteminin asil bir üyesi durumundaydı.[1564] 1705'te Petersburg'da Japon dili okutulmaya başlanması yanında dil öğrenmek için Çin'e, İran'a, Türkiye'ye ve Moğolistan'a gençler gönderildi.[1565] 1700'lerde ne Ruslar ne Avrupalılar "Avrupa"nın Rusya'dan daha iyi bir kültürü olduğunu düşünüyordu. Evet, Rusya'nın ilerlediği yer "Avrupa" değil, aydınlık ve bilgi dünyasıydı.[1566] Doğu ile ilişkilerini unutmayan Rusya, 1720-1722'de bir Rus elçilik heyetini Çin'in başkenti Beijing'e gönder-

1558 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.245.
1559 Solomon Volkov, *Romanov Hanedanı*, (Çev.) Sabri Gürses, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2020, s.30.
1560 Engel ve Martin, *age.*, s.68-69.
1561 Paul Buskovitch, *Büyük Petro*, (Çev.) Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.156.
1562 Jean Bonamour, *Rus Edebiyatı*, (Çev.) İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s.7.
1563 Ascher, *age.*, s.90.
1564 Engel ve Martin, *age.*, s.74-75.
1565 Kurat, *age.*, s.480.
1566 Buskovitch, *age.*, s.59.

di ve Çin ile kalıcı bir anlaşma imzaladı.[1567] 1725 yılında Rusya'nın nüfusu 14.000.000 civarlarındaydı. Nüfus, 19. yüzyıl başlarında 40.000.000'a çıktı, 1850'ye gelindiğinde ise 68.000.000'a yükseldi. 19. yüzyıl başlarında fabrika sayısı 2500'e çıktı ve yaklaşık 100.000 işçi çalışmaktaydı. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise rakamlar 10.000 fabrika ve 500.000 işçiye yükselmişti. 1750'lerde Rusya'nın yıllık dış ticaret hacmi yaklaşık 15.000.000 ruble, 1800'e gelindiğinde ise yaklaşık 120.000.000 rubleye fırlamıştı. Şunu da söylemek gerekir ki, 1750'de rublenin değeri 1800'deki değerinin iki katı durumundaydı. 1760'da buğday ihracat hacmi 8000 tonun üzerindeydi ve Rusya'ya sağladığı gelir ise 822.000 rubleydi; 1800 gelindiğinde ihracat hacmi 260.000.000 tona, sağlanan gelir de 12.000.000 rubleydi.[1568]

Petro 1725'de 200.000 kişilik daimi bir ordu kurdu. Petro'nun güncel askeri eğitimde, modern silahların kullanılmasında ısrarcı olması ve para karşılığında yabancı subaylar getirmesi Rus ordusunun güçlü bir yapıya kavuşmasını sağladı. Petro'nun 1917 devrimine kadar en kalıcı reformlarından biri 1722'de Rütbeler Tablosunu oluşturmasıydı. Rusya'nın askeri gücünü artırmak için yeni önlemler alındı. Bu amaçla büyük bir donanma inşa edildi.[1569] 1720 yılında, Rus donanması, Danimarkalıların ve İsveçlilerin donanmalarından daha üstün bir durumdaydı. Petro, Estonya'yı, İngriya'yı, İsveç Livonyası'nı, kıyı adalarını ve çok istenen Riga şehrini fethettiği topraklar arasına katmıştı. Bu zaferden sonra, Petro kendisini "Tüm Rus topraklarının İmparatoru" ilan etti. Yabancı, Latin kökenli bu ünvanın kullanılması, yeni bir şeye işaret etti: Rusya devleti, sadece bir imparatorluk olarak değil, artık Avrupalı bir imparatorluktu.[1570] Oysa Fransız devlet adamı Sully, 1636'daki "Büyük Plan"ında Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte Avrupa'nın dışına çıkarılmasını önerdi. Fakat yaklaşık 70 yıl sonra başka bir Fransız siyaset ve ekonomi teorisyeni Abbe St. Pierre'nin 1713 tarihli "sürekli bir barış için projesi", Avrupa barışının, Rusya'nın sistemin bir parçası olmadığı sürece garanti edilemeyeceğini dile getirdi.[1571] Gördüğünüz gibi yüzyıllarca öncesinin tartışmaları bugün de devam ediyor. Hatta dün Osmanlı ve Rus Çarlığını dışarıda bırakmak isteyenler bugünde bu düşünceyi miras edindi. Ama Avrupa ve Asya'nın Türkiye ve Rusya

1567 Vernadsky, *age*., s.205.
1568 Vernadsky, *age*., s.217-219.
1569 Ascher, *age*., s.90-91.
1570 Engel ve Martin, *age*., s.72.
1571 Hosking, *age*., s.255.

olmadan güvenlik garantilerinin olamayacağı açıkça ortadadır.

Büyük Petro, tahta kimin çıkacağını, yani halefini belirlemeden öldü. Muhafız Alayları'nın ısrar etmesiyle dul eşi Katerina, Petro'nun böylece halefi ilan edildi.[1572] Rus tarihinde bir kadın 1725 yılında Rusya'da tahta çıkarak ilk Çariçe oldu. Bunun gerisi de gelecekti: Çariçe Anne ve Elizabeth İmparatoriçe olarak tarihe geçeceklerdi. Rus devlet tarihinde ilk kez birbiri ardına gelen kadın hükümdarlar dönemi oldu.[1573] 2022 yılında hâlâ ABD'nin bir kadın başkanı olamadı.

1755'te Moskova'da ilk Rus üniversitesi kuruldu. Büyük Petro'nun 1725'deki ölümünü izleyen 40 yıl boyunca süren "Saray Devrimleri Çağı"nda Rusya, tümü vasat olan egemenler tarafından idare edildi.[1574] 1725'ten 1762'ye kadar ki 40 yıllık dönemde, yani Büyük Petro'nun ölümü ile II. Katerina'nın taç giyme töreni arasındaki zaman diliminde, Avrupa'ya kıyasla Rus dış politikası önemli bir görünürlük içinde olmadı. Aynı zamanda iç politikada da dikkat çekici bir profil çizmedi.[1575] Yine de Büyük Petro'dan sonra Rusya oldukça uzun bir barış dönemi -1725'ten 1733'e ve 1743'den 1757'ye kadar savaş olmadı- yaşadı.[1576] Sonuçta Petro döneminin neredeyse tamamı savaşlarla geçmişti. Avrupa tarihinin en güçlü kadın hükümdarı olan Büyük Katerina, Büyük Petro'nun imparatorluk yolunda başlattığı girişimlerin devam ettirilmesine liderlik etti. Birçok bakımdan da Petro'nun yolundan giden başarılı bir halef olarak yerini aldı. Petro'nun desteklediği Batılılaşma eğilimlerini güçlendirmekle kalmadı, aynı zamanda Rusya'nın Avrupa'daki güç politikalarında oynadığı rolü önemli oranda artırdı.[1577] Entelektüel bir kadın olan Büyük Katerina Fransız Aydınlanmasının getirdiği yeni düşünceleri benimsedi ve bir edebiyat koruyucusu oldu. Bu alanda birçok okul kurdu ve St. Petersburg'ta Smolniy Soylu Kızlar Enstitüsü'nü açması unutulmaz eserlerinden oldu.[1578] Katerina tarafından 1763'te Rusya'daki sağlık şartlarını düzeltmek için bir Tıbbi Komisyon kuruldu. Hatta ilk aşıyı bile kendisi oldu.[1579] Büyük Katerina yönetiminde Rusya yeniden yükselişe geçti. İlk olarak büyük çiftliklerde yapılan tarım köklü bir şekilde değişime uğrayarak, daha örgütlü ve daha verimli bir duru-

1572 Verndasky, *age.*, s.202.
1573 Figes, *age.*, s.70.
1574 Ascher, *age.*, s.95.
1575 Vernadsky, *age.*, s.205.
1576 Ascher, *age.*, s.98.
1577 Engel ve Martin, *age.*, s.78.
1578 Ian Barnes, *Rusya Huzursuz İmparatorluk / Bir Tarihsel Atlas*, (Çev.) Abdullah Yılmaz, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.70.
1579 Ergün, *age.*, s.303.

ma getirildi. Dünya piyasasıyla bağlantılar sağlamlaştırıldı.[1580] 18. yüzyılın başından sonuna kadar Rus dış ticareti, reel olarak 15 kat büyüme gibi muazzam bir büyüme başarısı gösterdi. Rus ihracatı, özellikle 1742-1793 yılları arasında değer olarak 10 katın üzerinde ve reel olarak da 6.5 kat artarak dev bir büyüme yakaladı. Bu dönemde Rus nüfusu 18 milyondan 37 milyona çıktı, Rus ihracat hacmi kişi başına üç kat artış gösterdi.[1581] 1300-1800 yılları arasında Rusya, Avrupa kıtasındaki en büyük nüfusa sahip ülkelerden biriydi.

Büyük Katerina, Büyük Petro'ya yakın bir kanunla yönetim vizyonuna sahipti. Ona göre kanun, devletin, kendi gücünü ve zenginliğini artırmak ve halkın refahını sağlamak amacıyla toplumdaki kaynakları seferber etmek için kullandığı bir araç niteliğindeydi.[1582] 1767'de en ileri hukuk doktrinlerini temel alan yeni bir kanun külliyatı hazırlamak amacıyla bir yasama komisyonu oluşturdu. Hukuk konusunda aydınlanmacı fikirleriyle tanınan üç yazarın, Beccaria, Baron J. F. Bielefeldt ve Montesquieu'un yazılarını esas almasının yanında Katerina oldukça muhafazakâr bir toplumsal program hedefledi. Bunu yanında Aydınlanma filozoflarından Diderot 1773'te Rusya'yı ziyaret etti ve Diderot, Katerina'yı vicdan özgürlüğünü sağlayan bir hükümdar olarak göklere çıkardı. Onu "Kleopatra'nın cazibesiyle Brütüs'ün ruhunu birleştiren" bir hükümdar olarak tasvir etti. Diğer bir aydınlanma filozofu Voltaire, "Çok yaşa, muhteşem Katerina!" diye bağırıyordu ve bir keresinde, coşku patlamasıyla imparatoriçeyi Azize Katerina'yla kıyaslayacaktı.[1583] Bununla birlikte Büyük Katerina döneminde şehirlerde sosyal hayat daha canlı bir hal aldı. Avrupa'da olduğu gibi Rus topraklarında da kafeler, salonlar, kulüpler, insanlara sosyalleşip fikir alışverişinde bulunma imkânı verdi. Tiyatro sadece büyük şehirlerde değil, uzak vilayetlerde de popüler hale geldi. Yeterli imkâna sahip soylular, onlarca serfi -1770 ile 1880 arasında bu miktar 2.000'e ulaşıyordu- tarlalardan alıp aktör, şarkıcı, müzisyen ve dansçı olarak eğitim görmelerine yardımcı oldu. 1764'te Katerina Soylu Ailelerin Kız Çocukları için Smolny Enstitüsü'nü kurmasıyla birlikte, soylu kadınlara da örgün eğitimin yolu açılmış oldu. Ayrıca yine Katerina dönemi özel basına ilk kez izin verilmesinden sonra yeni gazeteler basıldı.[1584] Büyük Petro döneminde

1580 Kagarlitsky, *age.*, s.253.
1581 Findlay ve O'rourke, *age.*, s.367.
1582 Hosking, *age.*, s.297.
1583 Ascher, *age.*, s.103-104.
1584 Engel ve Martin, *age.*, s.81.

600 farklı kitap basıldığı biliniyor. 1775 ile 1800 yılları arasında ise 7500 kitap basıldı. Büyük Katerina'nın özel basımevlerine izin veren 1783 tarihli fermanı bu eğilime büyük katkı sağladı. Aynı zamanda süreli yayınların çoğalması daha da etkileyiciydi.[1585] Katerina eğitimin yaygınlaştırılması için özel çaba göstererek Rus kültür hayatına fevkalede bir hareketlilik kazandıran bir hükümdar oldu.[1586] Katerina döneminde nüfus 19 milyondan 36 milyona çıktı ve Rusya'nın genişliği 518.000 kilometrekare daha büyüdü. Dış politika alanındaki bu başarıları ona "büyük" ünvanını kazandırmış oldu.[1587]

Büyük Petro döneminde başlayan keşiflerden de söz etmek gerekiyor. 1732 yılında Alaska Ruslar tarafından keşfedildi. "İlk Akademik Keşif" olarak adlandırılan 570 katılımcı içeren keşif gezisi 1733'ten 1742'ye kadar devam etti. Bu keşif gezisi sayesinde Sibirya'nın kuzey kıyısının haritalanması ve keşfedilmesi gibi devasa bir görev başarılı bir şekilde gerçekleştirildi. Yüzyılın kalan kısmında önemli oranda büyük bilimsel değeri olan sayısız keşif gezisi yapıldı. Bununla birlikte kişisel başarılara imza atanlar da vardı. Mihail Lomonosov adında bir Rus 1751'de fiziksel kimyayı geliştirip dünyaya öğretti ve bu alanda 1752'de bir ders kitabı yayımladı. Lomonosov aynı zamanda coğrafya uzmanı, kimyager, jeolog, fizikçi, ekonomist, denizcilik uzmanı, maden bilimci, gökbilimci, meteorolog, metal bilimci ve yorulmaz bir mucitti. Puşkin ona "İlk Rus Üniversitesi" dedi. Lomonosov başka bir deyişle, Batı'nın büyük ansiklopedik bilim insanlarının Rus dengi oldu.[1588] Onunla beraber elektroteknik gibi sahalarda önemli Rus bilginler yetişti; Herz dalgalarını geliştirerek ilk "radiogramme" pratiğinde başarılı olan Popov, galvano-plastik'i bulan Jakobi, "ışık tazyıkı", "magnetizm" ve elektrik alanında kritik keşifler yapan Lebedev başı çekmekteydi. I. Seçenov eksperimental fiziyologya üzerindeki çalışmalarıyla dünya çapında şöhret kazandı.[1589] Böylece Rus fizikçilerin çalışmalarından dünya oldukça faydalandı. Rus bilim tarihi, değer ve etki açısından dünya bilim tarihinde en yükseklerde yer almaktadır.[1590] Bunun yanında 1786'da yeni bir emirle okul sistemi hayata geçirildi ve bir ilkokul ağı kuruldu. 1800'e gelindiğinde okul sayısı 1786'daki sayının iki katına çıktı, yani 300'ü

1585 Riasanovsky ve Steinberg, *age*., s.298.
1586 İlyas Topsakal, *Rusya Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2022, s.65.
1587 Ascher, *age*., s.102.
1588 Riasanovsky ve Steinberg, *age*., s.306-307.
1589 Kurat, *age*., s.475.
1590 Önder Keskin, *Rusya ve Zafer*, Literatürk Academia, Konya, 2022, s.31.

geçti.[1591] Çariçe, ünlü Rus yazar ve yönetmen Aleksandr Sumarakov'un idaresi altında gerçekleşmesini emrettiği imparatorluk tiyatroları 30 Ağustos 1756 yılında resmilik kazandı.[1592]

18. yüzyıl Rusya'sı büyük ölçüde kırsal bir ülkeyi temsil ediyordu. 1724'te nüfusunun yüzde 97'si kırsal da, yüzde 3'ü ise şehirlerde ikamet ediyordu. 1796 yılına gelindiğinde kırsal kesim yüzde 95.9'a gerilemiş ve şehirli nüfus yüzde 4.1'e çıkmıştı.[1593] Köylü nüfusun hepsi serf değildi. Köylülerin yüzde 30'unun herhangi bir efendisi bulunmuyordu; sadece devlete vergi ve ek "kira" ödemesinde bulunuyordu.[1594] Katerina 1775'te eyalet hükümeti reformunu yaptı. Bu reform 1864'e kadar gücünü sürdürecekti. Mevcut eyaletleri, nüfusu 300.000 ile 400.000 arasındaki yerleşim yerlerine bölerek yeni eyaletler kurdu ve nüfusu 20.000 ile 30.000 arasında olan bir alt ilçe kategorisi meydana getirdi. Merkezi hükümet eyalet valilerini atama yetkisini elinde bulunduruyordu. Bu valiler kendi bölgelerinin idari ve adli işlerinde yürütme yetkisine sahipti.[1595] 1789 yılında Rusya Müslümanları Müftülüğü kuruldu. İlk müftü olarak da, Rus hükümetinin güvenini kazanan Muhammedcan Hüseyin atandı. Ayrıca bazı şehirlerde büyük camilerin inşasına izin verildi. Katerina'nın bu siyaseti olumlu etkiler yaptı.[1596] Katerina'nın bıraktığı miras sonucu 1853-1856 arasında 920 yeni cami inşa edildi ve Rusya içindeki toplam cami sayısı da 3133'den 4053'e çıktı. Camilerin çoğalması sonucunda Rusya içindeki Müslüman din adamı sayısı da 3907'den 6553'e yükseldi.[1597]

Katerina döneminde Rusya'nın, Birleşik Devletlerin bağımsızlık isteğine karşı çıkmaması ve İngiltere'ye destek vermemesi önemli sonuçlara yol açtı. Rusya'nın tarafsızlığını ilan eden ilk ülke olması Prusya, Hollanda, Danimarka ve İsveç gibi ülkelerin de benzer bir tavır almasında belirleyici oldu.[1598] 1861-1865 yılları arasındaki Amerikan İçsavaşı'nda Rusya, Washington yönetimine verdiği destekle savaşın kazanılmasına büyük ölçüde yardımcı oldu.[1599] Gördüğümüz

1591 Bushkovitch, *age*., s.138.
1592 Jale Kartal, "Çariçe II. Yekaterina Döneminde Tiyatro Faaliyetleri", *Rus Tiyatrosu*, Gamze Öksüz (Ed.), Çeviribilim Yayınları, 2016, s.58.
1593 Riasanovsky ve Steinberg, *age*., s.290.
1594 Bushkovitch, *age*., s.123.
1595 Ascher, *age*., s.104.
1596 Kurat, *age*., s.305.
1597 Danielle Ross, *Tatar İmparatorluğu*, (Çev.) Kadri Mustafa Orağlı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020, s.132.
1598 Gafarlı, *age*., s.89.
1599 Gafarlı, *age*., s.170.

gibi ABD bugün varsa ve bölünmemişse bu sanırım büyük oranda Rusya'nın o zamanki desteğine bağlıydı. Büyük Katerina 1796'da öldüğünde bambaşka bir Rusya bıraktı. Devletin yapısının oluşturulduğu zeminde, Rusya büyük güç statüsüne yükselen bir ülke oldu. Bu sayede sanayi, ticaret, bilim ve eğitim gelişim gösterdi. Ayrıca Avrupa kültürü tamamen Rusya'ya geldi. Bu konuda büyük oranda başarı da sağladı ve muazzam bir kültürel dönüşüm yaşandı. Rusya, Avrupa'dan alınmış yasalar ve kurumlar inşa etti. En basiti, monarşi Rusya'da, aşağı yukarı İsveç'te, Fransa'da, Avusturya'da ve Prusya'da algılandığı gibi anlaşıldı.[1600] Katerina Rusya'yı yaratıcılığa sevk eden, yükselişe geçiren ve altın çağına eriştiren bir kadındı.[1601] 19. yüzyılın ilk yarısında Rus İmparatorluğu'nun uluslararası arenadaki statüsü çarpıcı bir değişim yakaladı. 1812'den sonra Rusya itibarının ve nüfuzunun zirve noktasına ulaştı.[1602] 13 Ocak 1807 tarihinde bütün iç ve dış güvenlik ve istihbarat faaliyetlerini bizzat yönetecek Devlet Güvenliği Komitesi teşekkül etti.[1603]

Fransa İmparatoru Napolyon'un Rusya için başka düşünceleri vardı. Fransa ve müttefikleri yaklaşık 400.000 askeri Rusya'nın batı sınırına yığdı. 24 Haziran 1812'de Napolyon Rus topraklarına saldırdı. Varlıklı bir ülke olarak Fransa'nın askeri sanayisi de gelişmişti. Bu nedenle başta Napolyon olmak üzere çoğu gözlemci de, Fransızların zafer kazanacağından şüphe etmiyordu. Ancak durum göründüğü kadar kötü değildi. Çünkü Rusya'da Savaş Bakanlığı'nın ve Genelkurmay'ın kurulmuş olması, Rus ordusunun modern bir teşkilatı, geri hizmeti ve planlaması olduğu anlamını taşıyordu.[1604] Gerçekten savaş Napolyon'un istediği gibi sonuçlanmadı. Fransız birlikleri ağır bir yenilgi aldı. Fransız kuvvetleri geri çekilirken Rus kuvvetleri de onları takip ediyordu. İsveç, Prusya ve daha sonra da Avusturya ve Büyük Britanya ile ittifak kuran Rusya, Avrupa'nın genelinde bir dizi savaşa girdi ve 1814 yılı Mart ayının sonunda Paris'e zaferle girdi. Bu zafer Çar, ordusu ve Ruslar için önemli bir andı. Napolyon karşısında alınan zafer, Rusya'nın Avrupa'da üstün bir güç olma yolunda geçirdiği dönüşümün sonucuydu. Artık Rusya'nın gerçek anlamda tek rakibinin Büyük Britanya olduğu görülüyordu. Çar Aleksandr Avrupa sahnesinde önde gelen bir aktör ve Viyana Kongre'sinin tek

1600 Bushkovitch, *age*., s.147-148.
1601 Konstantin Nikolayeviç Leontyev, *Bizansçılık ve Slavlık*, (Çev.) Alihan Büyükçolak, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.46.
1602 Ascher, *age*., s.111.
1603 Nusretoğlu, *age*., s.172.
1604 Bushkovitch, *age*., s.157.

hükümdarı konumundaydı.[1605] Gücünün zirvesindeki Rusya, 1828'de Brezilya'yı bağımsız bir devlet olarak tanımış ve onunla diplomatik ilişkileri başlatmıştı.[1606] 1896 yılında Rusya ile Çin arasında bir dostluk anlaşması da imzalandı. Rusya ve Çin, üçüncü bir gücün herhangi bir saldırısı karşısında birbirlerine yardım sağlama konusunda anlaşmışlardı. Bu anlaşma açıkça Japonya'ya karşı yapılmıştı. Bu arada Çin, Rusya'nın Chita ile Vladivostok'u Kuzey Mançurya üzerinden birbirine bağlayan bir demiryolu yapmasına onay vermiş ve bu aslında Rus devletinin kontrolü altında bulunan Çin Doğu Trenyolu Şirketi adında ortak bir iktisadi teşekkülün kurulmasıyla sonuçlanmıştı.[1607]

18. yüzyıl ile 19. yüzyılın başlarında ülke içindeki ana nehirler kanallar ile birleştirildiği gibi ülke içindeki suyolları da iyileştirildi. 1813'de ilk Rus buharlı vapuru yapıldı. Rus limanlarına 1802 ve 1804 yılları arasında 7530 gemi gelmişti; 1824 ile 1826 yılları arasında ise biraz düşüş göstermesine rağmen 7415 gemi geldi.[1608] Demiryollarının inşası ilk olarak Rusya'da 1835'te tasarlandı. İlk demiryolu seferi St. Petersburg ile Çarskoye Selo arasında inşa edildi ve 1838'de hizmete açıldı. Ardından 1842'de Moskova ile St. Petersburg'u birleştiren yeni bir demiryolunun inşasına başlandı. 1851'de ise Moskova ile St. Petersburg arasına telgraf hattı inşa edildi. 1725'te askeri harcamalar Rusya bütçesinin yüzde 65'ine denk gelirken bu pay 1801'de yüzde 50'ye, 1850'de yüzde 42'ye geriledi.[1609] Bununla birlikte 1800'de 38.000 memur varken, bu sayı 1856'da 113.990'a yükseldi. Tarihçilere göre bu durum 1800'de her 1000 kişiye bir memur düşerken 1856'da yaklaşık her 500 kişiye bir memur düşmesi anlamı taşımaktaydı.[1610] Ülkenin yıllık çıktısı 1851 yılında 500.000 ruble değerinde olan 19 makine fabrikası, 1860'a gelindiğinde 8.000.000 ruble ürün değeriyle 99 fabrikaya dönüştü. Rus sanayisi genel olarak Moskova bölgesinde, Urallarda ve hızla büyüyen St. Petersburg-Baltık bölgesinde kurulmuştu. Yüzyılın başında başlayan tahıl ticareti 1855'de Rusya'nın toplam ihracatının yüzde 35'ine denk gelmekteydi.

1605 Engel ve Martin, *age.*, s.87.

1606 Burulkan Abdibaitova Pala, "Rusya-Latin Amerika İlişkileri", *Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*, Osman Ağır ve Ainur Nogayeva (Ed.), Orion Kitabevi, Ankara, 2022, s.363.

1607 Vernadsky, *age.*, s.295-296.

1608 John P. LeDonne, *Rus İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi 1650-1831*, (Çev.) Çağla Taşkın, Avangard Kitap, İstanbul, 2016, s.344.

1609 Vernadsky, *age.*, s.219-225.

1610 Catherine Evtuhov ve Richards Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi*, (Çev.) Ahmet Cevdet Aşkın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2018, s.51.

Bununla birlikte ticari sermaye çoğaldı ve fuarların sayısında artış oldu. 1825 yılında sadece fuarda satılan ürünlerin değeri 12.6 milyon rubleydi, 1852'de bu miktar 57.5 milyona yükseldi. 1830 ile 1850 arası şarap üretimi üçe katlandı, 1840'larda patates üretimi beş katına çıktı. Şeker kamışı üretiminde Rusya'da 1825'te yedi, 1844'te 206 ve 1850'lerin başlarında 380 fabrika çalışıyordu.[1611] Bu arada unutmadan Moskova, Rusya'nın aynı zamanda yemek başkentiydi. Ondan başka hiçbir şehir bu kadar çok çeşitteki restoranıyla gururlanamazdı. İş restoranlarından öğle yemeklerine, lüks restoranlardan kahve salonlarına kadar liste uzuyordu. Hatta Moskova restoran kültürü açısından o kadar zengindi ki Fransızlara bile bir-iki şey öğretmişti.[1612]

1856-1887 döneminde Rusya'da toplam sermayesi 71.1 milyon ruble olan 15 yabancı şirket kuruldu. 1884-1894 döneminde ise 62.9 milyon ruble ile 22 yabancı şirket daha kuruldu. 1895-1902 döneminde kurulan yabancı şirket sayısı 90'a, toplam sermaye ise 253 milyon rubleye çıktı.[1613] 1861 ile 1913 yılları arasında Rusya'nın tarımsal üretimi büyük bir artış yakaladı. 1913 yılında Rusya dünyanın en büyük buğday ihracatçısı konumundaki Birleşik Devletler'le yarışır durumdaydı.[1614] I. Aleksandr hükümeti eğitimin geliştirilmesinde önemli derecede ilerleme sağladı. Rusya'da altı üniversite, üç lise, 57 yüksekokul ve 511 bölge okulu açtı.[1615] Rus köylülerinin "serfliği" (toprağa ve çiftlik sahiplerine bağlı ve tabi oluşları) 1861 yılında kaldırıldı. Böylece XVI. yüzyıldan beri devam ettirilen "köylü serfliği" sistemi son bularak serfler serbestliğe kavuştu.[1616] 1876'da hükümet kadın kursları açtı. Bununla birlikte yurtdışından alınan diplomaları kabul eden Rusya bir (çoğunlukla İsviçre'deki) kısım yabancı kurumdan mezun olmuş kadınların diplomalarını resmen tanıdı. Ama daha da ilginci İsviçre üniversitelerinde eğitim alan Rus kadınlar, bu üniversitelerde hiç İsviçreli kadın olmadığına şahit oldu. Okullarda sadece Ruslar, Sırplar, Polonyalılar ve Balkan ülkelerinden gelen genç kadınlar vardı. Rus kent toplumunun dönüşümü sürecinde kadınların girdiği, hatta egemen olduğu yeni meslekler doğdu. Kadınlar hem kırsal bölgelerde hem de şehirlerde görev aldı. Sadece işçi sınıfına baktığımızda, fabrikalarda yüzde 30 oranında kadın çalışan vardı. Zaten 1917 Mart'ında devrimi başlatıp monarşinin sonunu getirenler,

1611 Riasanovsky, *age.*, s.356-359.
1612 Figes, *age.*, s.167.
1613 Kagarlitsky, *age.*, s.348.
1614 Barnes, *age.*, s.110.
1615 Ascher, *age.*, s.130.
1616 Kurat, *age.*, s.358-359.

ekmek kuyruklarındaki kadınlar olacaktı. Erkekler de onlara katılınca, Rusya'yı yöneten Romanov hanedanının sonu gelecekti.[1617]

1845'te Emperyal Coğrafya Cemiyeti kuruldu. Çeşitli bakanlıklar kır ve kentteki ekonomik ve toplumsal koşullarla ilgili yapılan araştırmalara destek verdi. Coğrafyacılar, askeri topograflar, istatistikçiler ve deniz hidrografları, elde ettikleri verilerle çok yönlü bir bilincin gelişmesinde önemli rol oynadılar. Deniz Bakanlığı ve Coğrafya Cemiyeti tarafından keşif seferleri yapıldı.[1618] Rusya'da dünya standartlarında doğa bilimlerinin ortaya çıkışında devlet politikalarının katkısı tartışmasızdı.[1619] 1850'den sonra Rus bilimi dünya biliminin genel bünyesi içinde yaşayan bir parça oldu. Lakin bu tarihlerden çok daha önce 1470'lerde, Tver tüccarı Afanasy Nikitin, Moskova'dan altı kişi ve kendi kasabasından beş kişiyle birlikte, Vasco da Gama'dan 30 yıl kadar önce, kendi ticari amaçları kapsamında Hindistan'a yol aldı. Bu yolculuğun, yüzeysel ve sınırlı olmasına rağmen eski Rusya'nın fiziki coğrafyası hakkında toplanan çarpıcı bilgiler paylaşıldı. Hindistan'ın doğal ürünlerinin yanı sıra flora ve faunası ile özellikle de hayvanları ve siyahileri hakkında yazılar kaleme alındı. Ayrıca Dezhnev, Stadukhin ve Buldakoy gibi sıradan zanaatkârlar, tüccarlar ve Kazaklar'ın yanında Liakhov ve Shalaurov gibi Yakut tüccarlar ve pek çok diğeri, Bering Boğazı'nda ve Arktik Okyanusundaki önemli coğrafik keşiflerde ün kazandılar.[1620]

19. yüzyıl başlarında Rusya'da sosyal, felsefi ve siyasi düşünceler gelişim gösterdi. Aynı zamanda müzik, resim, tiyatro ve mimari de gelişti. Bilimde önemli ilerlemeler yaşandı. 19. yüzyılın başında belki de en olağanüstü ve orijinal kültürel gelişme aydınlar sınıfının yükselişiydi. Bu terim 1860'ların sonlarında icat edildi.[1621] Nikolay'ın saltanatı sırasında en önemli gelişme Rus tarihinde muazzam etki yaratan bir grubun, Rus entelijansiyasının oluşmasıydı. Tabii ki eğitim sistemi yaygınlaştıkça sıradan insanlar da entelijansiyaya katıldı. Rusya'daki öğrenci sayısının 1800'de 62.000'den 1850'lerde yaklaşık 450.000'e çıkması bu durumu açıklar bir görüntüydü. 1840'larda sayıları 15.000-20.000 arasında değişen soylu olmayanlar da entelijansiyanın parçası oldu. 1801-1826 arasında Ruslar 129 dergi çıkardı

1617 Bushkovitch, *age*., s.227-228.
1618 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.107.
1619 Bushkovitch, *age.*, s.232-233.
1620 Alexander Vucinich, *Rus Kültüründe Bilim*, (Çev.) Mete Cankaya ve Levent Çankaya, Orion Kitabevi, Ankara, 2019, s.54.
1621 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.361-362.

sonraki 30 yıl içinde bu sayı 224'e çıktı.[1622] 1855'de 1.020 kitap, 1864'te 1.836, 1894'te 10.691 kitap yayımlandı. 1855'de 140 periyodik yayın vardı ve bunların 60 kadarı "resmi" idi. Her kurum dergi yayımladı ve buralarda her türlü yazı yazıldı. 1894'te Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere toplamına hemen hemen eşit kitap yayımlandı. St. Petersburg Devlet Kütüphanesi, Bibliotheque Nationale ve British Museum'dan sonra dünyanın üçüncü büyük kütüphanesi oldu.[1623] Bu entelijansiya Rus felsefi düşüncesine de etki etti. Rusya halklarının felsefi düşüncesi belli bir bütünlük arz etmekle beraber, dünya felsefesi tarihinin belirli bir bölgesel-ulusal bileşeni durumundaydı. Rus felsefesi bu oluşum ve gelişim için uzun bir yol aldı. O nedenle felsefe, Rusya halklarının tarihi gelişiminin ayrılmaz bir bölümüdür.[1624] Rus halk müziği de çok zengin bir konuma sahipti. 1850-1900 yılları arasındaki dönemde Rus müziği muazzam bir yaratıcı aktivite içindeydi.[1625] 1862'de Petersburg'da konservatuarın açılması, Rusya'da Avrupa müziğinin hızla gelişmesinde önemli rol oynadı. Buradan A. Rubinştein ve Serov gibi sanatkârlar çıktı. Rus senfonik müziğinin yaratıcısı da P. Çaykovski'dir. Çaykovski, Günka ve Rimski-Korsakovlar sayesinde Rus müziği Avrupa müziği arasında yerini almış ve Rus kültürünü tanıtan en büyük araçlardan biri olmuştur.[1626] 1860'lar ve 1870'lerde resmi kültür kurumları gelişme gösterdi. Heykel ve resim ile mimarlık için ayrı bölümler kuruldu. Ermitaj güzel sanatlar koleksiyonu, kapılarını ilk kez halka 1866'da açtı.[1627] Hem dünya da hem Rusya'da isim yapmış olan Moskova Sanat Tiyatrosu 14 Ekim 1898'de kapılarını açtı.[1628]

19. yüzyılın ikinci yarısında Rus edebiyatı, hem Amerika'da hem Avrupa'da büyük ses getirdi ve dünya edebiyatına damgasını vurdu. Bu süreç Rus edebiyatının altın çağı olarak adlandırıldı. Seçkin Rus yazarlarının ortaya koyduğu eserler pek çok dile tercüme edilerek on binlerce yabancı okuyucunun edebiyat mirasında yerini aldı. Dönemin üç dev ismi arasında Dostoyevski, Tolstoy ve Turgenyev vardı. Daha genç jenerasyondan gelen dikkat çekici yazarlar arasında N. Gogol, Maksim Gorki ve Anton Çehov gibi isimler de bulunuyordu.

1622 Ascher, *age.*, s.137-136.
1623 Ergün, *age.*, s.318.
1624 G. P. Kovaleva, *Rus Felsefesi Tarihi*, (Çev.) Kasım Mominov, Çizgi Kitabevi, Konya, 2014, s.13.
1625 Vernadsky, *age.*, s.313-319.
1626 Kurat, *age.*, s.490-491.
1627 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.145.
1628 Ümmühan Ceylan, "Moskova Sanat Tiyatrosu", *Rus Tiyatrosu*, Gamze Öksüz (Ed.), Çeviribilim Yayınları, 2016, s.203.

Altın Çağ, dünya mirası haline gelen Rus edebiyatının zengin geleneğinin oluştuğu bir dönemdi. Bu çağda gelişmeler ve yenilikler öncelikle üç alanda -dil, şiir ve din- baş gösterdi.[1629] Rus siyasal hayatında yaşanan kırılmalar Rus edebiyatını kesintiye uğratamadığı gibi dondurmadı veya zayıflatmadı. Çünkü Sovyetler Birliği dönemi Rus edebiyatçılarından beşi Nobel Edebiyat Ödülü kazanacaktı: Bunin (1933), Pasternak (1958), Şolohov (1965), Soljenitsın (1970) ve Brodski (1987).[1630] Rusya'nın en saygın şairi ve en tanınmış romancılarından Aleksandr Puşkin, edebi üretkenliğinin zirvesine Nikolay'ın saltanatı döneminde ulaştı. Bu dönemde Rus edebiyatı hak ettiği yere geldiği kültürel atılım dönemini yaşadı.[1631] Açıkçası Rus ulusunun dünya kültürüne, musiki, edebiyat, bale, tiyatro, güzel sanatlar alanlarında yaptığı bu uzun soluklu katkı takdire şayan olduğu gibi Allah vergisi bir kabiliyetin sonucuydu.[1632] Tolstoy, Rus edebiyatının ve belki genel olarak Rus kültürünün en görkemli çağının son temsilcisi oldu. Bilim kadar sanat da Rusya'yı dünya kültür haritasına konumlandırdı. Uçsuz bucaksız Rus İmparatorluğunun ilk kez, boyutunun ve askeri gücünün dışında bir şeyle adı duyuldu.[1633] Fransız meşhur siyasi düşünür ve tarihçi Tocqueville, 1835 yılında geleceğin güçlerinin Amerika ve Rusya olacağını iddia edecekti.[1634]

Rusya için 19. yüzyılın ikinci yarısı ilk yarısında daha zorlu geçti. 150 yıldır başarılı bir devlet ve otokrasi olan Rusya büyük bir Avrupa gücü olarak görülüyordu. Hatta Rus ordusunun morali 50 yıldır yüksekti ve askeri rakiplerinin teknolojisiyle baş edebilmiş, topçuluk gibi alanlarda öne geçmişti. Ancak Kırım Savaşı'yla birlikte durumun böyle olmadığı ve bu dönemin sona erdiği ortaya çıktı.[1635] Rusya'nın Kırım Savaşı'nda uğradığı yenilgi, ülkede büyük bir travma yarattı. Bunun nedeni sadece yenilginin boyutu değildi, Avrupa sahnesindeki siyasal sistemin ve askeri gücünün ne kadar zayıf olduğunu göstermesiyle de alakalıydı.[1636] Savaşın getirdiği her alandaki kırılma Rusya'da reformları gündeme getirdi. 1861 yılı genellikle "Modernleşme Çağı" denilen dönemin başlangıcı kabul

1629 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.28-29.
1630 Birsen Karaca, *Rus Edebiyatının Mihenk Taşları*, Hece Yayınları, Ankara, 2019, s.15-16.
1631 Engel ve Martin, *age.*, s.89.
1632 Vernadsky, *age.*, s.18.
1633 Bushkovitch, *age.*, s.249.
1634 Andrzej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi Aydınlama'dan Marksizme*, (Çev.) Alaeddin Şenel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.265.
1635 Hosking, *age.*, s.391.
1636 Bushkovitch, *age.*, s.193.

edilir. Bu tarihten 1917 yılına kadar St. Petersburg'daki yetkililer ülkenin toplumsal, politik ve ekonomik düzeninde bir dizi büyük değişikliklere karar verdi. Bu değişikliklerle birlikte giderek toplum -otokrasi ve bürokrasi dışındaki orta sınıflar, köylüler, sanayi proletaryası, entelijasiyası- ülke gündeminin belirlenmesinde rol oynamaya başladıkları gibi politik bir güç de oluşuyordu. Tabii bu durum devlet ve toplum arasında olduğu gibi toplumun çeşitli kesimlerinde çatışmaları radikalleştirdi. Bu çatışmalar 1861 yılında ana gündem konusuydu.[1637] İçeride karışık bir Rusya varken dışarıda Asya, Uzakdoğu ve Kafkasya'da geniş topraklar elde eden bir Rusya vardı. Kırım yenilgisinin yaralarını saran Rusya bu sefer Doğu'da ilerlemeye başladı. 1881 yılında Dostoyevski'nin yazdığı gibi: "Avrupa'da sığıntı ve köleydik, Asya'da efendiyiz. Avrupa'da Tatardık, Asya'da Avrupalıyız." 1860 yılında Pasifik kıyısında kurulan önemli yeni kentlerden birine Vladivostok, yani "doğunun hükmü" adı verilmişti. Bu isim, Asya'nın en doğusuna ulaşmış olan Rus imparatorluğunun önemli başarısına işaret ediyordu ve bu da Rusya'nın Asya'daki son icraatı olmayacaktı. Aynı zamanda 1867 yılında Çarlık Rusya'sı Alaska'yı Amerika Birleşik Devletleri'ne 7.2 milyon dolar karşılığında satarak Batı yarımküreden tamamen çekilmiş oldu.[1638]

ABD Başkanlarından Roosevelt, "Dünyada hiçbir ulus, Rusya kadar gelecek yılların yazgısını elinde tutmamaktadır" demişti.[1639] Zamanla Rusya'nın küresel ekonomideki payı dikkate değer ölçüde artış gösterdi. 1870-1900 yılları arasında dünyadaki çelik üretimine katkısı yüzde 2'den yüzde 8'e çıktı. Rusya, 20. yüzyılın ilk yarısında bu ünvanı ABD'ye kaptırmadan önce, dünyada en çok petrol çıkaran ülke oldu. 1855'te 850 mil olan demiryolu ağı 1905'de yaklaşık 40.000 mile çıktı. Bu süreçte demiryolları, ekonomik büyümenin itici gücü oldu.[1640] 1890'larda Rusya büyük bir ekonomik yükseliş yaşadı. Ağır sanayi ilk defa dokuma sanayine ve öteki hafif sanayilere yetişmeye başladı. Donets Havzası önemli bir çelik ve kömür bölgesine dönüşürken, modern ekonomiye hizmet sağlayan üretim tesisleri bir bir Petersburg'da açıldı. 1891'de yapımına başlanan Trans-Sibirya demiryolu 1905 yılına gelindiğinde büyük oranda bitmişti.[1641] 19. yüzyılın kapanışı Rusya'nın batıda ve doğuda bir Avrasya gücü ola-

1637 Ascher, *age.*, s.145.
1638 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.401-403.
1639 Kissinger, *age.*, s.34.
1640 Engel ve Martin, *age.*, s.102.
1641 Bushkovitch, *age.*, s.223-224.

rak ortaya çıkışına şahitlik eder.[1642] Rus sanayisinin 1890'lı yıllarda ve 1900'lerin başında gösterdiği performans gerçekten muazzamdı. 1895-1900 döneminde sanayi üretiminin ortalama artış oranı yüzde 59 oldu; 1829 yılı taban alındığında ise 1899 yılındaki artış oranı yüzde 3'e yükseldi. 1890-1899 döneminde metalürji üretimi yüzde 793, madencilik üretimi yüzde 372 ve kimya sanayisi üretimi yüzde 274 oranında artış gösterdi.[1643] 1890'lar boyunca, sanayi şirketlerinin sayısı tam yüzde 216 arttı. Pamuklu dokuma üretimi yüzde 76; işlenmiş demir yüzde 116; kömür yüzde 131; petrol üretimi yüzde 132 ve pik demir yüzde 190 artış yakaladı. Rusya'nın 1860-1913 arasındaki toplam endüstriyel büyüme hızı, ABD'ninkiyle eşitti. Rusya, aynı yıllarda Britanya'nın dört katı, Fransa'nın üç katı ve Almanya'nın iki katı büyüme gösterdi. 20. yüzyıl başında, Rusya birçok sanayi kolunda en büyük dört ya da beşinci üretici konumundaydı.[1644]

Rusya'nın yükselişi devam ederken Birinci Rus-Japon Savaşı patlak verdi. 1904-1905 yılları arasında yapılan savaş Rusya'nın arka arkaya yenilgiye uğramasıyla sonuçlandı. Rusya hem deniz hem kara savaşında Japonya'ya karşı ağır bir yenilgi aldı. Yenilgiler, Rusya'nın içişlerinde bir takım karışıklıklara neden oldu.[1645] Rusya'da 1000'den fazla kişinin çalıştığı fabrikalarda istihdam edilen işçilerin oranı, genel olarak sanayi yoğunlaşmasının öncüsü kabul edilen Almanya'dakinin üç katı civarındaydı. Sonuçta sanayinin oluşması hem sendikalaşma hem de işçilerin politik eylemlerinin artmasına yol açtı. 1862-1869 arasında fabrikalarda altı grev ve 29 karışıklık çıktı. 1885'te bu türden karışıklıkların sayısı 20'ye yükseldi. 1895-1904 arasında bu sayı 176 olmakla birlikte sadece 1902'de 138.877 işçinin katıldığı 550 grev düzenlendi. Çoğu grevin sebebi ekonomik yetersizlik durumuyken 1905'te greve giden çok sayıda kadın ve erkek hazırladıkları şikâyet listesinde politik taleplere yer verdi. 1898'de Rus Marksistler, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurdular. Beş yıl sonra bu parti Menşevik ve Bolşevik olarak ikiye bölündü.[1646] Aslında bu işaretler Rusya için devrimin yaklaştığını göstermekteydi. 22 Ocak 1905 tarihinde Çar'a taleplerini iletmek isteyen ve Kışlık Saray'a doğru yürüyen dev bir işçi gösterisine polis ateş açarak devrimin fitilini ateşledi. Yüzlerce kişi yaralandı ve 130 kişi öldü. Bu olay

1642 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.191.
1643 Kagarlitsky, *age.*, s.351.
1644 Peter N. Stearns, *Dünya Tarihinde Sanayi Devrimi*, (Çev.) Nurdan Soysal, Say Yayınları, İstanbul, 2021, s.173-174.
1645 Vernadsky, *age.*, s.297-298.
1646 Ascher, *age.*, s.173-175.

Rus tarihine "Kanlı Pazar" olarak geçti. Bu olay tüm imparatorluk çapında benzeri görülmemiş sosyal ve politik bir değişim sürecinin önünü açtı. Konunun uzmanı tarihçilere göre bu olayla birlikte Çar'a sadık olan birçok işçi ve Çar arasındaki bağ kopmuştu. II. Nikolay bazı kanunların geri çekileceğini ve bazı gruplara tavizler verileceğini söylemesine rağmen devrimci hareket güçlenmeye devam etti. Devrim çok yönlü bir hal aldı. Öğrenci boykotları ve işçi grevleri ile gösteriler sokakları kaplamıştı. 19 Ağustos tarihinde yayımlanan bir manifestoyla danışma gücü bulunan, seçimle görevlendirilen Yasama Meclisi (Duma) kurulacağı ilan edildi ancak halk ve eğitimli kesim bununla tatmin olmadı. II. Nikolay ve hükümeti sonunda 30 Ekim tarihinde Ekim Manifestosunu ilan etti. Böylece tüm Ruslara sivil özgürlükler garantilenmiş, tüm kanunları geçirme ve reddetme yetkisi verilen ve gerçek anlamda yasama faaliyetlerini devralacak bir Yasama Meclisi (Duma) kurulacağı sözü verilmekle birlikte Rusya'da yeni düzenin daha da genişleyeceğinin önemi vurgulandı. Böylece Romanov imparatorluğu bir meşrutiyet oldu.[1647] I. Duma'nın 524 üyesinin 25'i Türk-Müslümandı. I. Duma üyelerinin yüzde 43'ü köylüler, yüzde 34'ü çiftlik sahiplerinden, yüzde 23'ü tüccarlardan ve işçilerden seçilecekti.[1648]

1905 Devrimi birçok şeyi tahrip etti. Hükümet ancak 1907'de otoritesini tekrar tesis edince durgunluk sona erdi ve iktisadi refah yeniden sağlandı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde bir refah dönemi yaşandı ve Rus şehir yaşamı gittikçe modern bir hal aldı. Rus büyük ve küçük şehirleri artık nüfusun yüzde 15'ini barındırıyordu. Elektrikli tramvaylar, telefonlar, motorlu taşıtlar, reklamcılık, kitle iletişim araçları, hatta sinemanın ilk adımları Rus şehirlerini modern merkezlere çevirdi. Sadece Petersburg değil, Moskova, Varşova, Odessa ve Kiev'de büyük oranda bu modern şehirlere dönüştü. Yeni apartmanlar, oteller, restoranlar ve kafeler yanında lüks mağazalar ile sokaklarda otomobiller dolaşmaktaydı. 1914'e gelindiğinde halk uçaklara büyük bir ilgi duyuyordu.[1649] 1913 yılında Petersburg Politeknik Enstitüsü 5215 öğrencisiyle dünyanın en büyük ikinci teknik enstitüsü durumundaydı.[1650] 1914 yılında Rusya'da 127.000 öğrencisiyle 105 yükseköğretim kurumu vardı. Zaten Rus eğitiminin en önemli kısmı

1647 Riasanovsky ve Steinberg, *age*., s.421-424.
1648 Şimşir, *age*., s.191.
1649 Bushkovitch, *age*., s.225.
1650 Onur İşçi ve Onur Önol, *Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü: Harp Yahut İhtilal*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s.244.

her zaman yükseköğretim oldu.[1651] 1920'lerde Rus fizikçi Alexander Friedman, Einstein'ın Genel Görelilik Kuramını hızla özümseyip evren hakkındaki kendi matematiksel anlayışına uyarladı. Friedman Denklemleri, genişleyen evrenin kurallarını belirledi. Bugün evrenbilimciler keşiflerinin bir kısmını Friedman'ın modellerine dayandırmaktadır.[1652] 1896 yılında Petersburg'taki Georgi Aleksanrov'un içinde restoranların ve tiyatro sahnesinin yer aldığı akvaryum bahçesinde Rusya'daki ilk film gösterimi yapıldı. 1911'de ilk uzun metraj Rus filmi olan *Sivastopol Savunması* çekildi.[1653]

1908 ile 1913 arasında toplam büyüme oranı Rusya'da yüzde 8 gibi olağanüstü bir düzeydeydi ve sanayileşen dünyadaki diğer herhangi bir ülkede kaydedilen büyüme oranından çok daha fazlaydı.[1654] Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rusya pamuk üretimi bakımında dünya genelinde dördüncü sırada yer aldı. Ormanlar, ülke içi ihtiyacı karşılamakla kalmıyor, aynı zamanda dışarıya da kereste ihraç ediliyordu. Endüstriyel üretim artışı aynı zamanda madencilik sektöründe de devam etti. Yine de ziraat, Rus ekonomisinin ana lokomotifi durumunu korudu.[1655] Bunun yanında Rusya'da okuma yazma oranı 1860'larda yüzde 6 iken 1914'te yüzde 45'lere çıktı.[1656] Ayrıca 1900 yılında Rus sanayisinde çalışan işçi sayısı 2 milyon iken 1914 yılında 3 milyonu geçti. Rusya 1914'te 170 milyonluk bir nüfusa ulaştı.[1657] 1917 yılında Rusya'da 11 üniversite ve birkaç teknik okul faaliyet göstermekteydi: madencilik akademileri, teknoloji enstitüleri, ulaşım-komünikasyon ve romancılık enstitüsü, birer adet haritacılık, bir kaç tane kadın koleji ve dört adet ilahiyat akademisi ve yine birkaç hukuk ve filoloji okulu vardı.[1658] Rus edebiyatının "Gümüş Çağı" 20. yüzyılla başladı. Rus özgün kültürüne yeni bir canlılık ve yaratıcılığın katıldığı bir dönemdi. 1890'larda bazı edebiyat eleştirileri ve şairlerin girişimleri sonrasında başlayan bu dönemin, Aleksandr Benois ve Sergey Dyagilev tarafından hazırlanan *Sanat Dünyası*'nın 1898'de Rusça ve Fransızca yayımlanmasıyla başladığı kabul görmektedir. Bu dönemde yeniden kültürel bir patlama yaşandı. Tiyatro da tıpkı bale gibi gümüş çağda gelişim gösterdi. Edebiyatta, şiirde, müzikte,

1651 Ergün, *age.*, s.325.
1652 Bynum, *age.*, s.347-348.
1653 Rıza Oylum, *Rus Sineması*, Seyyah Kitap, İstanbul, 2016, s.9.
1654 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.262.
1655 Vernadsky, *age.*, s.301-303.
1656 Vernadsky, *age.*, s.310.
1657 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.452.
1658 Vernadsky, *age.*, s.311.

resimde, tiyatroda, balede ve güzel sanatlarda önemli atılımlar oldu. Gümüş çağda Rus sanat ve edebiyatı Batı'nın sanat ve edebiyatının ayrılmaz bir parçası haline gelmişti; bir anlamda Rus kültürü için 1917 öncesinde taklitçi olmayan ancak daha önce hiç olmadığı kadar "Batılıydı" diyebiliriz.[1659]

Tarihin ilk "topyekün savaşı" olan Birinci Dünya Savaşı 1914 yılında çıktı. Bu savaş Rusya'nın iç barışına büyük zarar verdi. Dört yıl boyunca süren savaş, dokuz milyon askerin hayatını kaybetmesi ve daha fazlasının yaralanmasıyla sonuçlandı. Savaş, Avrupa'daki halklara, hükümetlere ve ekonomilere yeni yükler bindirdi. Gıda ve tüketici ürünlerinin azalmasıyla sivillerin yaşam koşulları zorlaştı. Bunun yanında endüstriyel üretim hayati bir önem kazandı. Savaş Osmanlı, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorluklarının yıkılmasıyla sonuçlandı. Düşen ilk imparatorluk Rusya oldu.[1660] Savaşın 1915'te Rusya'ya maliyeti 10 milyar rubleydi. 1916'daysa 19 milyar rubleye çıktı; 1917'nin sadece ilk yarısında 10 milyar 500 milyon ruble oldu. 1918 yılında kamu borcu 60 milyar rubleye, yani 70 milyar ruble diye tahmin edilen ulusal servetin neredeyse tamamına eşit bir düzeye fırladı.[1661] Kâğıt rublenin ulusal altın rezervleri karşılığı savaşın başında yüzde 100 iken Ekim 1917'ye kadar dramatik bir şekilde yüzde 6'ya düşüş gösterdi. Rusya için savaşı finanse etmek oldukça ağır oldu.[1662] Savaş sürerken yeniden grevler başladı. 1915'te 550.000 işçinin katıldığı 100 kadar grev oldu ve bu sayı 1916'da artarak devam etti. 1917 Ocak ve Şubat'ında artan hayat pahalılığı ve gıda maddesi kıtlığı yeni bir işçi ayaklanmasına neden oldu. Rusya artık uçurumun kenarındaydı.[1663] 8 Mart 1917 tarihinde Uluslararası Kadınlar Günü sebebiyle binlerce kadın işçi ve ev kadını, gıda durumunu protesto etmek üzere sokaklara çıktı. (Bu arada 1917 yılında Rusya'da kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi. ABD'de bu hak henüz verilmemişti.) Bunu takip eden günlerde, yüzbinlerce fabrika işçisi grev başlattı. Bununla birlikte taleplerde daha radikal bir hal aldı: Otokrasiye son! Savaşa son! İsyanı bastırma emri verilen askerler bile bu emirlere uymayı reddetti ve isyancıların tarafına geçtiler. İsyan bir anda devrime dönüştü. Generallerin zorlamasıyla Çar II.

1659 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.471-478.

1660 Engel ve Martin, *age.*, s.112-113.

1661 Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi*, (Çev.) Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.366.

1662 Vincent Barnett, *Rus İktisadi Düşünce Tarihi*, (Çev.) Yılmaz Aksu, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2022, s.134.

1663 Ascher, *age.*, s.204.

Nikolay tahttan çekilmek zorunda kaldı. Aynı gün liberal ve demokratların öncülüğünde geçici hükümet kuruldu. Rusya'nın savaş zamanı müttefikleri geçici hükümeti hemen tanıdılar. Amerika Birleşik Devletler Başkanı Woodrow Wilson hükümeti aynı zihniyeti paylaştığı kişilerin ele aldığını görünce rahatladı.[1664] Rus milleti "Çarlık" saltanatını bir daha doğmamak üzere tarihe gömdü. Ancak günümüzde İngiltere'de ve birçok Avrupa ülkesinde krallar, kraliçeler, krallıklar yaşamaktadır.

Geçici hükümet kurulduğu zaman, St. Petesburg'da rakip bir merkez olarak Sovyetler ortaya çıktı. Kısa süre içinde ülkenin birçok bölgesine yayılma gösterdi. Askerler ve işçiler tarafından meydan gelen Sovyetlere, Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler hâkimdi. Petersburg Sovyet'i gönülsüzce de olsa meşru hükümeti otorite kabul etti. Ancak Sovyet'in tam desteğini almadan da hükümetin kendi iradesini dayatamayacağı görüldü. Sovyetler ile geçici hükümet arasındaki çatışmalar çarlığın çöküşünden hemen sonra başladı. Çatışmanın esas kaynağı da geçici hükümetin Rusya'yı savaştan çıkarmayı reddetmesiydi. Oysa Sovyetler bir an önce diğer uluslarla barış yapmaktan yanaydı.[1665] Bolşevikler ilk kez bir kitle partisi olma yolunda ilerliyordu. Üyeleri birkaç bin profesyonel devrimciden ibaret olan partinin üye sayısı 200.000'i hızla geçti. Yeni üyelerin çoğu şehirlerde, 25 yaşın altında olan genç fabrika işçileriydi.[1666] Rusya'da o dönemde 976 sendika bulunuyordu ve bunların üye sayısı 1.5 milyona yakındı. Sadece aylar sonra sendikaya üye olanların sayısı 2 milyonu aştı.[1667] Devam eden süreçte geçici hükümete verilen destek gittikçe azaldı ve Sovyetlere olan destek artmaya başladı. Geçici hükümet ekonomik sorunları çözmede de başarı sağlayamadı ve durum daha da kötü bir hal aldı. Lenin liderliğindeki Bolşevik Partisi daha fazla beklemeyerek diğer sosyalist partilerin desteğini almadan tek başına eyleme geçerek, Sovyetler hükümeti adına geçici hükümeti devirdi. Sovyet hükümeti kurulmasına rağmen, iktidarın esas sahibi Bolşevik Partisi'ydi. Sonraki aylarda şiddete başvurmadan Moskova'nın ve diğer şehirlerin kontrolü sağlandı.[1668] Lenin iktidarın alınmasında bir gün sonra herkesin alkışlayacağı bir dizi politika açıkladı. İlk olarak soyluların mülkiyet hakları tasfiye edi-

1664 Engel ve Martin, *age.*, s.114.
1665 Ascher, *age.*, s.206-207.
1666 Bushkovitch, *age.*, s.297.
1667 Gorki, Molotov, Voroşilov, Kirov, Jdanov ve Stalin, *1917 Sovyet Devrimi-I*, (Çev.) Alaattin Bilgi, Kor Kitap, İstanbul, 2017, s.360.
1668 Engel ve Martin, *age.*, s.115-117.

lecek ve kırsal bölgelerdeki topraklar köylülere dağıtılmak üzere toprak komitelerinin ve köylü milletvekillerinden oluşan bölge komitelerinin emrine verilecekti. Lenin tek bir hamleyle nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan köylülerin tarafsızlığını ve desteğini sağladı. Ayrıca Mart 1918'de Bolşevikler Brest-Litovsk Antlaşmasını imzaladı ve müttefiklere rağmen Rusya'yı savaştan çekme başarısını gösterdi.[1669] Ancak bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Bolşeviklere yönelik muhalefet yükseldi.

1918 baharının sonuna doğru, Rusya'da büyük bir içsavaş çıktı. Bolşevik Kızıllar, Beyazlar -çarlık yanlıları, ılımlı sosyalistler, liberaller, devletten özgürleşmek isteyen köylüler- ile savaşa başladı. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Büyük Britanya, Fransa ve Japonya, Beyazların liderlerine destek verdiler. Hatta Rusya'nın eski müttefikleri askeri birlik göndermiş, maddi yardımda bulunmuş ve kuzeyde Beyazlarla birlikte savaşa girmişti. Tüm bu şartlara rağmen Kızıl Ordu 1920 yılında içsavaştan zaferle çıktı. İçsavaş partinin şüphelerini ve otoriter eğilimlerini artırdı. 1917 yılında devrimi korumak için gizli polis teşkilatı ÇEKA kuruldu. Aslında ÇEKA, KGB dahil olmak üzere Rusya'da daha sonra kurulacak tüm gizli polis teşkilatlarının atasıdır. Sovyet Rusya Rejimi, 1921 yılında tüm muhalefet partilerini yasakladı, muhalif sesleri susturdu ve muhalefete ait gazeteleri kapattı. Bu süreçte ekonomi, darmadağınık bir durumdaydı. Sovyetler bir enkazla karşı karşıyaydı. Bununla birlikte Sovyet Rusya, 31 Aralık 1921 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB ya da Sovyetler Birliği) adını aldı. Sovyetler Birliği çarın eski tebaasının yüzde 80'inini yönetimi altında topladı ve ülke içindeki ulusal azınlıkların haklarını gözetmeyi taahhüt etti.[1670] Bu kapsamda Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, Rus tarihinde çığır açmakla kalmamış dünya tarihinde de yeni bir çağ açmıştı. Böylece dünyanın altıda birini kaplayan coğrafyada sosyalizmin egemenliği ilan edildi.[1671] Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği açıkça kapitalizm dışı işleyiş ilkelerine dayanan baştan sona yeni bir ekonomik sistem kurma ülküsüyle ulusal çapta yürütülen ilk deney oldu. Bu ekonomik sistem, çok sayıda Rus iktisatçının başlarda faal olduğu ve sonrasında bilfiil şekillendirdiği bir sistemdi.[1672] Rus Devrimi sonucu ilk kez büyük bir

1669 Ascher, *age.*, s.213-214.
1670 Engel ve Martin, *age.*, s.117-121.
1671 Gorki, Molotov, Voroşilov, Kirov, Jdanov ve Stalin, *1917 Sovyet Devrimi-II*, (Çev.) Özlem Koşar, Kor Kitap, İstanbul, 2017, s.596.
1672 Barnett, *age.*, s.21.

devletin emperyalizm karşıtı olması küresel siyasetin dinamiklerini de büyük oranda dönüştürdü.[1673] Sovyetler Birliği ile ilgili olarak Terry Martin şu ifadeleri kullandı: "Sovyetler Birliği, dünyanın ilk pozitif ayrımcı imparatorluğudur. Rusya'nın yeni devrimci hükümeti, Avrupa'da birden çok etnik azınlıkların ulusal bilincini sistematik biçimde teşvik ederek karşılık verilmesinde bir ilki temsil etmektedir." Sovyetler kadınlara medeni haklar açısından erkeklerle aynı seviyeye getirecek haklar verecek, medeni nikâhı kabul edecek, kiliseyi devletten, okulları da kiliseden ayıracak ve eski devrin tüm ünvan ve sınıflarını geri gelmemek üzere kaldıracaktı.[1674] Kadın hakları demişken içsavaş yıllarının sonlarında Kızıl Ordu saflarında 66.000 kadın personel vardı. Öte yandan içsavaş yıllarında çok sayıda çocuk da sahipsiz kaldı. 1921'de bu çocukların sayısı 4.500.000 idi. Ülkede sokak çocuklarını korumak amacıyla ücretsiz çocuk yemekhaneleri, yetimhaneleri ve çocuk evleri faaliyete girdi. 1923 yılında çocukların eğitim ve bakım işlerini ve çocuk evlerinin maddi durumunu teftişten sorumlu "Çocuk Evleri Sovyeti" teşekkül etti.[1675]

Rusya, dünya savaşı, devrim ve içsavaş sonrası hâlâ ayaktaydı. Milyonlarca Rus bu süreçte hayatını kaybetti. Ülke tamamen yıkıma uğradı. 1920'deki üretim hacmi 1913'dekinin sadece yüzde 13.2'si kadar etmekteydi. 1916'da yıllık hasat miktarı 74 milyon ton tahıl iken 1919'da 30 milyona geriledi. 1916'da işlenen 90 milyon hektar toprak varken, 1921'de bu miktar 60 milyon hektara düştü. 1920-1921'de yaşanan kuraklık korkunç olaylara yol açtı. 1920'de tahıl üretimi ancak 18 milyon ton oldu. 1921-1922'de kıtlıktan ölenlerin sayısı 5 milyon civarındaydı. Dünya Savaşı'nda büyük bir darbe yemiş olan Rusya, içsavaşta ortaya çıkan kaos, yıkım, açlık ve fakirlik içinde kıvranıyordu.[1676] Lenin ve parti, "Yeni Ekonomi Politikası" (Novaya Ekonomiçeskaya Politika - NEP) olarak bilinen süreci başlatarak, devletin en temel tüketim maddelerinden mahrum olan nüfusa mal tedarik edecek özel şahısların iş kurmasına ve ticaret yapmasına izin verecekti. Sanayi ve tarım gündemin en acil iki başlığıydı. Ancak Lenin erken bir zamanda, Ocak 1924'te hayatını kaybetti. Fakat liderlik tek adama geçmedi: Stalin, Zinovyev ve Kamenev güçlü şahsiyetlerdi.

1673 Young, *age*., s.162.

1674 Vefa Kurban, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020, s.129.

1675 Burcu Özdemir, *Sovyetler Birliği'nde Komünist Kadın Hareketi (1919-1930)*, Yordam Kitap, İstanbul, 2021, s.49-51.

1676 Vernadsky, *age*., s.288-390.

1922'de Parti Kongresi, Stalin'i partinin Genel Sekreteri olarak atadı.[1677] 1921 itibariyle Komünist Parti'nin yaklaşık 730.000 üyesi bulunmaktaydı. Kızıl Ordu gazileri ve işçiler üyelik kampanyalarıyla düzenli olarak parti saflarına katılım gösterdiler.[1678] 1927'de Komünist Parti üyelerinin yüzde 65'i Rus kökenliydi.[1679] 1928 yılında parti üyelerinin yüzde 12.9'u kadındı.[1680] Hindistan'dan Kongre Partisi'nin önderi Nehru (sonradan Hindistan'ın başına geçecekti.) Rus toplumunun nasıl ilerleme kaydettiğini görmek için 1927'de Rusya'ya geldi. Nehru için Rusya, Hindistan kurulmadan önce oldukça önem verdiği bir ülkeydi, çünkü hem Hindistan hem SSCB için "Sanayileşmenin henüz başlangıç evresinde bulunan çok geniş tarım ülkeleridir ve ikisi de yoksullukla, cehaletle yüz yüzedir. Eğer Rusya bu sorunlara doyurucu bir çözüm bulursa, Hindistan'da bizim işimiz kolaylaşır" demekteydi. Bu konuda SSCB'nin açlığa ve yoksulluğa karşı kaydettiği gelişmeyi ve atılan dev adımları istatistikler eşliğinde gözlemleme fırsatı buldu.[1681] İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes Eylül 1925 yılında Sovyet deneyimini görmek için kısa bir ziyarette bulundu. 1925 yılında Sovyet sistemini çeşitli yönleri ile ele aldığı "Rusya Üzerine Kısa Bir İnceleme" başlıklı bir analiz yayımladı. 1930'lardaki Sovyet ekonomisindeki gelişmeler Batılı iktisatçıların ilgisini daha da çekecekti.[1682]

Hükümetin tarımsal ürünlere el koymasını kaldıran NEP düzenli olmasa da ekonomide önemli ölçüde canlanma sağladı. 1928'in başında pek çok sanayi kolunda üretim, savaştan önceki 1913 yılına denk gelmeyi başardı. Tarımsal üretim de önemli ölçüde artış gösterdi ve çoğu insanın hayat standardı savaş öncesi düzeyi yakaladı. Devlet sigortası, sağlık hizmetleri ve eğitim harcamalarına bakıldığında, kent işçileri 1927'de 1913'e kıyasla çok daha iyi bir durum içindeydi.[1683] Stalin dönemi büyük acıların ve büyük başarıların yaşandığı zamanlardı. Bu dönemde dev ölçekli sanayileşme hamleleri yanında, yerinden edilmeler, zorluklar ve ekonomik gelişmeler bir arada yürüdü.[1684] 1929 yılında Stalin "Yeni Ekonomi Politikası"nın

1677 Bushkovitch, *age.*, s.314-315.
1678 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.353.
1679 Hosking, *age.*, s.587.
1680 Özdemir, *age.*, s.68.
1681 Vijay Prashad, "Üçüncü Dünyanın Özlemlerinin Aynası Olarak Ekim Devrimi", *100. Yılında Ekim Devrimi*, Gökhan Atılgan (Haz.), Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s.66-67.
1682 Barnett, *age.*, s.164.
1683 Ascher, *age.*, s.223-224.
1684 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.534-535.

(NEP) sonlandırılmasına karar verdi. Stalin, özel sermayeyi yasadışı ilan etmekle kalmadı, merkezi ekonomik planlamayı da uygulamaya geçirdi. Hızlı bir ağır sanayi hamlesi başlattı ve tarım alanında kolektifleşmeye gitti. Birinci Beş Yıllık Plan (1928-1932) Nisan 1929'da ilan edilerek Sovyet sanayi üretimini yıllık yüzde 20'lik muazzam bir hızla harekete geçirmek üzere planlandı.[1685] 1928'de sanayi çıktısı ülkenin toplam çıktısının yüzde 48'ine denk gelirken, 1932'de bu oran yüzde 70'e yükseldi.[1686] 1928-1932 yılları arasında yıllık petrol üretimi 11 milyon tondan 22 milyon tona, kömür üretimi 35 milyon tondan 64 milyon tona, pik demir üretimi ise 3 milyon tondan 6 milyon tona çıktı. Tahıl üretimi 1930'da 77 milyon tonu geçti. 1928 yılında 1000'den biraz fazla traktör ve 1000'den az otomobil üretildi ancak 1932'de 50.000 traktör ve 24.000 araba yapıldı. İşçilerin yıllık maaş miktarı 1928'de 703 rubleyken 1932'de 1.427 rubleye artış gösterdi. Rusya dört yıl içinde yıllık ulusal geliri 27 milyar rubleden 1932'de 45 milyar rubleye çıkardı. Endüstriye yatırılan anapara 2 milyar rubleden 9 milyar rubleye sıçradı. Bu devasa yatırımlar sonucu Sovyetler Birliği 1930'lu yıllarda büyük bir endüstriyel güce dönüştü.[1687] Hatta planlandığı gibi beş yıl içinde değil dört yıl içinde ülkede otomobil, tarım makinesi, traktör ve uçak üreten tamamen yeni endüstriler geliştirildi.[1688] 1929-1930 yıllarında ABD merkezli büyük buhran zamanında Sovyet tarzı devlet destekli ekonomik kalkınma, kapitalizmin çok etkili bir alternatifi haline geldi. Gelişmekte olan ülkeler kapitalist emperyalizmin boyunduruğundan kurtuldukça, pek çok ülke Sovyet modelini benimseme sürecine girdi.[1689] Çünkü ekonomik buhranın üç yılında Sovyetler Birliği sanayi üretimini iki kattan fazla büyütürken ve 1933 yılındaki üretim 1929'dakine oranla yüzde 201'lik bir artış gösterirken, ABD'de 1933'ün sonlarına doğru sanayi üretimi 1929'dekinin yüzde 69'una, Almanya'nınki yüzde 66'sına büyük bir düşüş gösterdi. Böylece SSCB'nin ekonomik krizlerden bağımsız bir ülke olduğu ortaya çıktı.[1690]

1933 ve 1937 arasında uygulanan İkinci Beş Yıllık Plan ve 1938 yılında başlayıp 1941'de Alman işgaliyle kesilen Üçüncü Beş Yıllık Plan ilk planın yöntem ve amaçlarını tekrarladı. Bu süreçte tarımın

1685 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.393-395.
1686 Ascher, *age.*, s.235.
1687 Vernadsky, *age.*, s.419-423.
1688 Ascher, *age.*, s.235.
1689 Engel ve Martin, *age.*, s.123.
1690 *Sovyetler Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi Tarihi*, Olcay Geridönmez (Haz.), Kor Kitap, İstanbul, 2017, s.379-380.

kamulaştırılması tamamlandı, ağır sanayinin kurulması vurgulandı ve hedeflere ulaşılması için emek gücü ve diğer kaynakların harekete geçirilmesi için büyük çaba gösterildi. Sovyetler Birliği'nin dünya üretimindeki payı 1913'te Rus İmparatorluğu için yüzde 2.6'dan, 1929'da yüzde 3.7'ye 1937'de yüzde 13.7'ye artış gösterdi. Bu süreçte elektrik üretiminde Sovyetler dünya sıralamasında 15. sıradan üçüncü sıraya yerleşti ve kamyon, traktör, makine yapımı ve diğer üretim alanlarında sadece ABD'nin gerisindeydi. Tarımsal üretim artış gösterdi ve 1935 yılında karneyle gıda yardımı kaldırıldı. Burada dünyanın geri kalanı ekonomik çöküntü ve kitlesel işsizlik yaşarken, Sovyetler Birliği hızlı bir şekilde gelişim ve ilerleme içindeydi.[1691] İkinci Beş Yıllık Plan (1933-1937) çerçevesinde toplam 4.500 büyük milli tesis kuruldu.[1692] 1936'da Sovyetler Birliği'nde yaklaşık 20 milyon öğrencinin okuduğu 164.081 okul bulunuyordu. 1936'dan 1940'a kadar 10.000'den fazla yeni okul açılmakla birlikte 1940'da öğrenci sayısı 25 milyonu aştı. 1913'den 1939'a kadar üniversitelerin ve üniversite seviyesindeki teknik okulların sayısı 71'den 448'e ve öğrenci sayısı 85.000'den 371.000'ne yükseldi. Sovyetler Birliği'nde okuma yazma oranı yüzde 51'i aştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında 30.000 olan eğitimli hekim sayısı 1940'da 120.000'e yükseldi. 1940 yılından itibaren 7.000'den fazla fabrikada sağlık istasyonları inşa edildi. Kırsal bölgelerdeki hastane tesisleri 1913'den 1938'e 3 katına, yatak sayısı da yaklaşık olarak 50.000'den 150.000'e ulaştı. Çocuk sağlığı içinde doğum evleri konusunda dikkate değer bir çaba gösterildi.[1693]

1930'lu yıllarda ana sanat dalı sinemaydı. Bu dönemde Sovyet film sektörü köklü bir değişiklik yaşadı. Devlet, stüdyo tesisleri ve film malzemesi üretimine daha fazla bütçe ayırdı, yurtdışından pahalı donanımlar getirtti. ABD'den temin edilen sesli film teknolojisi bunlardan bir tanesiydi. Sinema, bizzat Stalin'in ilgisini çekti ve şaşırtıcı derecede sinemaya dair incelikli görüşler dile getirdi. Dahası Stalin ülkenin daha fazla mizaha ihtiyacı olduğunu söyledi.[1694] Ayrıca dünyaca ünlü Sovyet Rus yazar Maksim Gorki, çoğu Bolşevik liderin güvenini ve saygısını kazanmış bir kişilikti; yeni rejimde bir nevi kurtarıcı görevindeydi. Rus hayat tarzının entelektüel olarak devamının sağlanması ve dünyada hâkim olan entelektüel anlayışla muhafaza edilmesi gerektiği görüşündeydi. Bu konuda Stalin'e ya-

1691 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.542-544.
1692 Kurban, *age.*, s.161.
1693 Vernadsky, *age.*, s.462-465.
1694 Buskovitch, *age.*, s.400.

kın olan Gorki, Lenin tarafından da desteklendi.[1695] Böylece Stalin'in kültür konularındaki başlıca danışmanı Maksim Gorki oldu.[1696]

Stalin hem milletler komiseri hem de parti genel sekreteri olarak, her ulusun bir toprağının olması konusunda ısrarcı oldu. En küçüğünden en büyüğüne kadar her millete, "özerk" cumhuriyet, bölge ya da mıntıka biçiminde kendi topraklarının verilmesini Stalin istiyordu. İlke, klasik olarak hiçbir vatanı olmayan Yahudiler için bile uygulamaya konuldu. Onlara, Çin sınırı üzerindeki Birobidjan özerk bölgesi teklif edildi ama çok azı ikamet etti.[1697] Yine de bugün İsrail devletinden önce kurulan ve İsrail dışında var olan bir Yahudi devleti Rusya Federasyonu içinde varlığını sürdürmektedir. O dönemde Avrupa'da Nazilerin gittikçe güçlenmesi ve Uzakdoğu'da Japonya tehlikesinin yükselişiyle Batı dünyası ve Sovyetler Birliği arasında ilişkiler gelişmeye başladı. 1933 yılı sonunda ABD, Sovyetler Birliği'ni 17 Kasım 1933'te hukuken tanıdı. Belki de Naziler ve Japonlar yüzünden tanımak zorunda kaldı. Yine de bu durum Rusya'nın etkisini artıran bir dizi önemli olayın ilkiydi. Ardından Haziran 1934'te üçlü ittifakın üyesi Romanya ve Çekoslovakya, Sovyetler Birliği'ni tanıdı. Aynı yıl Eylül ayında Sovyetler Birliği, Milletler Cemiyetine girdi ve konseyde daimi üye oldu.[1698] Daha önce Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Sovyetler Birliği 1 Kasım 1927'de silahsızlanma görüşmelerine katılmak istediğini ilan etti. Sovyet Başbakanı Rikov şöyle konuştu: "Sovyetler Birliği tüm dünya ülkeleriyle eşzamanlı bir silahsızlanma programına katılmaya ve bu sürece yardımcı olmaya hazırdır." Sovyet delegeleri, Cenevre konferansı için hazırladıkları tasarıda tüm orduların yarısının terhis edilmesi, askeri sanayinin durdurulması ve eldeki silahların yok edilmesini teklif ettiler. Ulusal donanmalar ise kurulacak olan uluslararası bir deniz kuvvetine dahil olmalıydı. Son olarak da bu silahsızlanma anlaşması tüm halkların eşit temsil edildiği kalıcı bir uluslararası komisyon tarafından denetlenmesini belirttiler.[1699] Düşünün ki bu teklif özgürlüğün ve demokrasinin sözde beşiği ABD'den gelmedi. Yine 1924'te Sovyetler Birliği, Çin ile masaya oturarak Dış Moğolistan'ı Çin'e bıraktı ve askerlerini geri çekti.[1700]

1695 Herbert George Wells, *Gölgeler İçinde Rusya*, (Çev.) Mert Moralı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2019, s.20.

1696 Solomon Volkov, *20. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi*, (Çev.) Sabri Gürses, Alfa Basım Dağıtım, İstanbul, 2018, s.126.

1697 Hosking, *age.*, s.591.

1698 Vernadsky, *age.*, s.440.

1699 Vernadsky, *age.*, s.431.

1700 Vernadsky, *age.*, s.399.

Sovyetler ulaşım alanında da hızlı bir gelişim gösterdi. Uzunluğu 1913'te 58.000 kilometreden fazla olan demiryolu rayları 1932'de 83.000 ve 1940'da 100.000 kilometreye ulaştı. Bununla beraber demiryollarının taşıma kapasitesi uzunluğundan daha çok arttı. Demiryoluyla nakliye kapasitesi 1913'de sadece 132 milyon ton iken, 1932'de 260 ve 1940'da 553 milyon tona yükseldi. Ayrıca tarım alanındaki gelişme, traktör ve tarım makineleri üretimine de etki etti. 1930 yılında işletilen traktör sayısı 7.000 iken 1941'de 454.000'ne ve hasat kombinalarının sayısı 1932'de 3.000 iken 1939'da 125.000 gibi yüksek miktarlara ulaştı.[1701] Üretimdeki bu devasa artış, kırsal kesimdeki birçok insanı sanayide çalışmak üzere şehirlere çekmekle başarıldı. Yeni gelenlerin çoğu köylülerdi. 1926-1939 yılları arasında şehirlerin nüfusu, 26 milyondan 56 milyona yükseldi. Sadece ilk beş yıllık plan döneminde kentlere göç eden 12 milyon insan vardı. Ücretli ve maaşlı çalışanların sayısı, 11.4 milyondan 23.2 milyona çıkarken Moskova'nın 1928'de 186.500 olan endüstriyel işgücü, 1937'de 614.000'e çıktı.[1702] 1939 yılı nüfus sayımına ait bazı yayınlara göre Sovyetler Birliği'nin savaştan hemen önceki nüfusunun 191 milyon olduğunu göstermekteydi.[1703] Tüm sorunlarına rağmen Rus halkının özverisi ve çabası Sovyet Rusya'yı sanayi üretimi açısından Avrupa'da dördüncü ve dünyada beşinci durumdan Avrupa'da birinci ve dünyada ikinci konumda bulunan büyük bir güce dönüştürdü.[1704] 1890-1940 yılları arasında Rus iktisadı ve Rus iktisatçıların hem üretilen düşüncenin entelektüel özgünlüğü hem de uluslararası itibar noktasında bir "altın çağı" olarak nitelenebilir.[1705]

Avrupa'da ise Alman diktatör Hitler harekete geçmişti. Ama dünyaya şaşırtan bir şekilde 1939 yılında Almanya ile Sovyetler Birliği arasında saldırmazlık anlaşması imzalandı. Anlaşma şartlarına göre taraflar birbirlerine karşı herhangi bir tecavüzden ve saldırgan tutumdan uzak duracaktı. Bu anlaşmadan birkaç gün önce Berlin'de Almanların Sovyetlere 200 milyon mark değerinde kredi vermesini taahhüt eden Alman-Sovyet ticaret anlaşması imzalandı. Bu duruma karşı İngiltere, Polonya ile işbirliği anlaşması imzaladı.[1706] Yapılan bu anlaşmalara rağmen Almanya lideri Hitler'in, Napolyon'un 1812'de

1701 Vernadsky, *age.*, s.454.
1702 Hosking, *age.*, s.628.
1703 Hosking, *age.*, s.686.
1704 Tony Cliff, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, (Çev.) Roni Margulies ve Tarık Kaya, Z Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.107.
1705 Barnett, *age.*, s.209-212.
1706 Vernadsky, *age.*, s.461.

uğradığı yenilgiden ders çıkarmadığı görüldü. 22 Haziran 1941'da Sovyetlere savaş açtı. Rus kışı bir kez daha tuzak haline geldi, Almanlar Rusya'nın Avrupa kısmındaki geniş topraklarını fethetmiş fakat en önemli iki şehri, Moskova ve Leningrad'ı ele geçirememişti.[1707] Halbuki Moskova'ya o kadar yaklaşmışlardı ki, Alman tanklarının komutanları, el dürbünlerinden Kremlin'in güneş ışığında parlayan altın kubbelerini bile görmekteydi. Ama Almanlar, başarısız oldu. 1942 Kasım'ında, sahadaki durum Sovyetler Birliği lehine döndü. Sovyet birlikleri çok geçmeden savunma amaçlı savaşı bir kenara bırakıp saldırıya geçerek Almanları batıya doğru püskürttü ve Sovyetler Birliği'nin işgal altındaki toprakları ile Orta-Doğu Avrupa'yı özgürleştirme süreci başladı.[1708] 1945 yılının Mayıs başında Reichstag'ın (Alman Parlamento Binası) tepesine Sovyet bayrağını diktiler. Böylece Kızıl Ordu, Üçüncü Reich'ın yüreğine kazığı saplamış oldu.[1709] Bu süreçte Stalin, Sovyetler Birliğinin olağanüstü etkin lideriydi. Ordunun yeniden örgütlenmesini sağladı, askeri strateji ve taktik konusunda ustalaştı, sanayisini askeri ekipman imalatı için yeniden dizayn etti. Bunun yanında Stalin, halkın yurtseverlik duygularını hitap ederek Rus milliyetçiliğinin sembollerini yeniden canlandırdı. ABD ve İngiltere ile yakın ilişkiler içinde oldu.[1710] Böylece Stalin, Hitleri ve faşizmi yenmiş oldu, Rusya'da ve dünyada bir kahraman olarak görüldü.

İkinci Dünya Savaşından Stalin kahraman ve Sovyetler Birliği muzaffer çıkmış olmasına rağmen tahribat çok büyüktü. Kayıplar en az 15 milyon Rus ve 2 milyon Sovyet Yahudi'si, savaşta ölen 7 milyon asker, 3 milyon savaş esiri ve Ukrayna ile Belarus yurttaşı eklenirse, bu sayı tahmini 27 milyon civarındaydı.[1711] Fabrikaların ve sanayi sitelerinin yıkımı dışında 25 milyon insan evsiz kaldı. Resmi raporlara göre 98.000 kolektif fabrika, 1876 devlet fabrikası, 2890 traktör-makine istasyonu yıkıldı ve yağmalandı. Tarım makinelerinde 137.000 traktör ve 49.000 biçer-döver makinesi kaybedildi. Madencilik ve metalurji sanayinde pik demir üretiminde 1940'a göre yüzde 74, kömür üretiminde yüzde 60, çelik üretiminde yüzde 55 ve elektrikte yüzde 48 düşüş gerçekleşti. Hayvancılıkta ise 27 milyon baş koyun ve keçi, 20 milyon baş domuz, 17 milyon baş sığır ve 7

1707 Ascher, *age.*, s.248-249.
1708 Engel ve Martin, *age.*, s.127.
1709 Bushkovitch, *age.*, s.377.
1710 Ascher, *age.*, s.248.
1711 Bushkovitch, *age.*, s.378.

milyon at kayıp edildi. Bu rakam, savaş öncesi toplam rakamların yüzde 30'una denkti.[1712] Yine de savaş sonunda tüm dünyanın yaklaşık altıda birine sahip SSCB etkisi Orta ve Doğu Avrupa'ya kadar uzanıyordu. Sovyetler Birliği savaşın sakatlamış olduğu bir süper güç durumundaydı. Bu büyük zaferin bedeli de oldukça büyük ve derin olmuştu. Savaşın sonunda Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi, dünyadaki en güçlü ekonomi oldu. Ayrıca Amerikan uçakları, 6 Ağustos 1945 tarihinde yenilmiş ama teslim olmamış Japonya topraklarındaki Hiroşima ve üç gün sonra Nagazaki'ye atom bombası atınca, Birleşik Devletler dünyadaki güç dengesini tamamen kendi lehine çevirdi.[1713] 20. yüzyılda Birleşik Devletler lider kapitalist ülke olarak Büyük Britanya'nın tahtını ele geçirdi. Genel olarak ABD'nin yükselişinin Birinci Dünya Savaşı'yla başladığı kabul edilir; bu savaş sırasında Amerika'nın borçlu durumu sona ermiş ve borç veren bir ülkeye dönüşmüştür. Birleşik Devletler, Britanya ve Fransa'dan farklı olarak önemli hammadde kaynakları olan bir ülkeydi. Bu kaynakların kolonilerde değil, kendi topraklarında olması büyük bir avantajdı. Ayrıca Amerika çok büyük bir iç pazara ve Rio Grande Nehri'nin hemen güneyinde yer alan "kendi çevresi"; Latin Amerika'ya sahipti. Sonunda Amerikan sermayesi Latin Amerika'yı asimile etmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı ABD'yi tartışmasız Batı'nın lider ve merkez ülkesi konumuna getirdi.[1714] Büyük Britanya lideri Winston Churchill 5 Mart 1946'da Missouri'deki Westminster Üniversitesi'ndeki konuşmasında "Rusya'yı yayılmacı ve istilacı" olmakla suçladı ve "Avrupa sathında yayınlan nüfuzu" ve "demir perde" politikası ile Rusya'nın daha fazla ilerlemesini önlemek için bir "ABD-İngiltere birliğinde" ısrarcı oldu. Bu konuşma Soğuk Savaş'ın başlangıcıydı. Bu konuşmadan 1 yıl sonra 12 Mart 1947'de Amerikan Başkanı Harry Truman, ABD'nin dünyanın her yerinde komünist yayılmayla mücadele için ortaya konulan Truman Doktrini'ni uygulamaya başladı. Böylece 44 yıl sürecek Soğuk Savaş resmi olarak başladı. Ardından Marshall Planı devreye sokuldu ve sonunda Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü (NATO) adlı askeri organizasyon kuruldu.[1715]

Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte Sovyetler Birliği'nin de ABD ile yarışı başladı. Sovyet planlayıcıları ilk olarak yıkıma uğramış ekonomiyi yapılandırma görevine yoğunlaştılar. Savaş sonrası

1712 Vernadsky, *age.*, s.523.
1713 Engel ve Martin, *age.*, s.131-132.
1714 Kagarlitsky, *age.*, s.439-440.
1715 Vernadsky, *age.*, s.527-528.

bütçenin yaklaşık dörtte birini savunma endüstrisi ve ağır sanayiye harcadılar. 1950 yılına gelindiğinde, ağır sanayi sadece eski gücüne kavuşmamış, aynı zamanda savaş öncesi seviyeleri de geride bırakmıştı.[1716] O yıllarda, savaş öncesi yatırımların çoğu meyve vermeye başladı, önemli Sovyet sanayi kollarının büyük kısmı dünya standartlarını yakaladı ve muazzam bir nükleer sanayi inşa edildi. Savaş sonrası dönemin büyüme oranlarının, Sovyet tarihindeki en yüksek oranlar olduğu kesindir.[1717] Günlük yaşamda hızlı bir iyileşme dönemine girdi. 1949 yılında Moskova'ya dönen *New York Times* muhabiri Harrison Salisbury, gördüğü değişikliklerden oldukça etkilenmişti: "Her yer inşaat ekipleriyle doluydu, bol miktarda gıda vardı ve insanlar daha sağlıklı görünüyordu. Bazı tüketim mallarına artık sadece ulaşmak mümkün değildi, aynı zamanda bu ürünler geçmişe göre daha kaliteliydi."[1718]

Stalin 5 Mart 1953'de Moskova'da hayatını kaybetti. Stalin'in ölümüyle komünist dünyada büyük bir boşluk ortaya çıktı ve bu durum Sovyetlerin Batı ve Doğu ile ilişkilerini geliştirmede kolaylık sağlamadı. Stalin, sadece Rusya'nın tartışmasız lideri değildi, aynı zamanda tüm komünist hareketin lideri olarak da görülmekteydi.[1719] Şüphesiz, Stalin Bolşeviklerin 1917'de koyduğu hedeflerin çoğuna ulaştı: Üretim araçlarının mülkiyetini devlete aktarma görevini tamamlayarak Rusya'ya bir tür sosyalizmi dayatmış ve ülkeyi modernleştirerek onu başat biçimde endüstriyel ve okuryazar bir topluma dönüştürmeyi başarmıştı. Bunun yanında İkinci Dünya Savaşında ülkeye önderlik etti ve 1949'da atom bombasını başarıyla test ederek Lenin'in hayallerinin ötesine uzandı. Sovyetler Birliği'ni büyük dünya güçleri seviyesine çıkarmış, askeri güç bakımından ABD'nin rakibine dönüştürmekle kalmamış tüm dünyayı da etkileyen bir güce çevirmişti.[1720] Stalin öldüğünde Sovyetler Birliği 200 milyon nüfusu olan ve 125 ayrı dilde konuşulan heterojen bir yapıya sahipti.[1721] Stalin'in ölümünden sonra kolektif liderlik ilkesi kabul edildi. Nikita Kruşçev Komünist Parti'nin Birinci Sekreteri oldu ve George Malenkov Sovyet hükümetinin başına geçti. Stalin tarafından politik nedenlerle toplama kamplarına gönderilen pek çok insanı serbest

1716 Engel ve Martin, *age.*, s.133.
1717 Bushkovitch, *age.*, s.379.
1718 Engel ve Martin, *age.*, s.133-134.
1719 Vernadsky, *age.*, s.530.
1720 Ascher, *age.*, s.255.
1721 Mesut Hakkı Caşın, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Strateji*, Atlas Kitap, Ankara, 2015, s.197.

bırakma süreci başladı. Böylece birçok alanda "yumuşama" dönemine girildi. 1958'de Kruşçev Komünist Parti Birinci Sekreteri görevini muhafaza ederken, başbakanlık görevini de devraldı. Hem Sovyet hükümetinin hem de Komünist Parti'nin lideri konumuna geldi.[1722]

Sovyetler Birliği ilk atom bombasını 1949'da patlattı. Bunu 1953'te hidrojen bombasının yapımı takip etti. Bu iki durum SSCB'nin silahlanma yarışında süper güç statüsüne yükselmesini sağladı.[1723] Ayrıca bu güce erişmede SSCB'den ABD'yi vurmayı mümkün hale getiren kıtalararası balistik füzelerin ve nükleer denizaltıların geliştirilmesi büyük etki etti.[1724] Sovyetler Birliği'nin nükleer sanayisi ve uzaya gidebilecek roketler inşa etmek gibi teknolojideki muazzam başarıları, modern bir devletin görünür sembolleriydi.[1725] 15 Mayıs 1955'te NATO'ya karşı Varşova Paktı ilan edildi. Askeri bir örgüt olan Varşova Paktı sosyalist ülkelerin bir araya geldiği NATO gibi ideolojik bir yöne de sahipti. 1957 yılında ilk suni dünya uydusu Sputnik'in fırlatılması dünyada şaşkınlık yaratırken, ABD'de endişe, Sovyetlerde ise gurur kaynağı oldu. Bununla yetinmeyen Sovyetler, 1961 yılında ilk insanlı uzay aracını uzaya gönderdi. "Uzay'ın Kolomb"u Yuri Gagarin, kolektif çiftlikte büyüyen, fabrikada çalışan örnek bir Sovyet yurttaşıydı. Yakışıklı, sürekli gülümseyen, büyük bir vatansever olan Gagarin, Sovyet kamusal hayatının en ünlü kişisi haline geldi. Onun izinden giden bir traktör şoförünün kızı olarak dünyaya gelen ve kendisi bir tekstil işçisi olan parti aktivisti Valentina Tereşkova, uzaya giden ilk kadın olarak tarihe geçti. Biri erkek diğeri kadın olan bu iki Sovyet yurttaşı Sovyet başarısının sembol isimleri oldu.[1726] Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, "İnsanlığın fezayı fethedişini takdirle karşılaşıyoruz" sözleri de gazetelerin manşetlerindeydi.[1727] Yeniden hatırlatmak gerek ki demokrasinin beşiği ABD ve NASA'da bir kadının uzaya gönderilmesi bir maymunun uzaya gönderilmesiyle eş tutulmuş ve iğrenç olarak görülmüştü. Bu arada 1960'lara gelindiğinde kadınların en az erkekler kadar eğitimli olduğu ve dünyada en çok kadın işçinin bulunduğu ülke Sovyetler Birliği'ydi.[1728] 1919-1930 yıllarında tüm Sovyetler Birliği'nde kadın hareketinin liderliğini yapan Jenotdel'in, (Komünist Partisi'nin işçi ve köylü kadınlar arasın-

1722 Vernadsky, *age*., s.530-531.
1723 Evtuhov ve Stites, *age*., s.462.
1724 Bushkovitch, *age*., s.392.
1725 Bushkovitch, *age*., s.388.
1726 Engel ve Martin, *age*., s.137-138.
1727 Kurban, *age*., s.324.
1728 Hosking, *age*., s.757.

daki çalışmalarını örgütleyen birim) dünyada kadın özgürlüğü için verilen ve hâlâ verilmekte olan mücadelede özel bir yeri vardır. O dönemde Sovyetler Birliği, kadın özgürlüğü meselesini, yasal zeminde tanınan ayrıcalıkların ötesine taşıyabilmiş tek ülke konumundaydı.[1729]

7 Kasım 1957'de Bolşevik Devriminin 40. yılı Moskova'da kutlanırken onur konukları arasında Çin Halk Cumhuriyetinin önderi Mao da bulunuyordu.[1730] Sovyetler Birliği sadece askeri gücüyle değil, dış dünyaya açılan bir ülke olarak da kendisinden söz ettiriyordu. 1957 yılında Dünya Gençlik Festivali'ne ev sahipliği yapan Moskova'ya dünyanın dört bir noktasından on binlerce genç akın etti. Sovyet gençliği, yabancılarla etkileşime girdikleri bu ilk temasın tadına vardı. Amerika Birleşik Devletlerinden Moskova'daki festivale katılmak için gelen Kim Chernin, o günleri şöyle ifade ediyordu: "İnsanlar kolları hediyelerle dolu, ulusal kostümleri, enstrümanları ve çiçekleriyle gece gündüz bulvarı dolduruyordu. Ruslar, karşılaştıkları her yabancı, yurduna geri dönmüş bir akrabalarıymış gibi kendilerini bu festivale bıraktı." Sovyet gençliği, yabancı gençlerlerle sabahlara kadar caz müzik ve Afrika davulları eşliğinde dans etti ve açık havada şiir okudu.[1731] Şiir okunması Rusya'da daima yaygındı ve kitlesel bir olgu haline gelmişti. Sovyet halkı her yıl yapılan Şiir Günleri için sokaklara dökülüyordu. Hatta şiir dinlemek için 30.000 ya da 40.000 kişilik spor stadyumlarını dolduruyorlardı. Şairler ve şiirler kendine has genç Rus kuşağının sembolü oldular.[1732] Rusya'da felsefi düşüncenin geliştirilmesinde Sovyet dönemi felsefesi de büyük rol oynadı.[1733] Ardından 1959'da Moskova'nın Sokolniki Parkı'nda Amerikan Ulusal Sergisi düzenlendi. Bu sergi ile Sovyet halkı Amerikan yaşam tarzıyla tanıştırıldı. Altı hafta içinde sergiyi 2.7 milyon kadar Sovyet yurttaşı ziyaret etti.[1734] Bu arada sormak gerekiyor, aynı şekilde ABD'de Sovyet tarzı yaşamı tanıtan bir sergi açılabilir miydi?

Nikita Kruşçev, Sovyet tarihinde kalıcı ve iz bırakan Stalin'den sonraki ilk lider oldu. Köylü bir ailede dünyaya gelen Kruşçev 1918'de Komünist Parti saflarına girdi ve sürekli yükseldi.[1735] Kruşçev, enerjik, neşeli, çok çeşitli yönleri olan, araştırmacı bir zekâya sahip ve yaradılıştan sağduyulu bir insandı. Kruşçev, hem Batıda hem Do-

1729 Özdemir, *age.*, s.18-19.
1730 Vernadsky, *age.*, s.534.
1731 Engel ve Martin, *age.*, s.137.
1732 Vernadsky, *age.*, s.549.
1733 Kovaleva, *age.*, s.163.
1734 Engel ve Martin, *age.*, s.137.
1735 Ascher, *age.*, s.258.

ğuda yöneticilerle ve insanlarla kişisel ilişkiler kurmak üzere yurtdışında pek çok ülkeye gitti. 1959'da ilk defa ABD olmak üzere Çin, Hindistan, Endonezya, Burma, Yugoslavya ve İngiltere'ye ziyarette bulundu.[1736] Sovyetler Birliği 1962 yılında 25 ülkede 6.700 ekonomik kalkınma projesinde 9.000 teknik danışmanıyla faaliyette bulundu. Ayrıca Sovyetler komünist olmayan ülkelere de silah ve askeri eğitim konusunda yardım etti. Buna ek olarak Hindistan, Endonezya, Mısır, Suriye, Küba, Irak gibi ülkelere Batılı ülkelerin aksine düşük faiz oranıyla Sovyet yardım kredileri ve ekonomik yardımlarda bulunuldu.[1737] Öte yandan Sovyetler ile Küba arasındaki ilişkiler derinleşti. O dönemde Moskova, sosyalist Küba'ya ekonomik ve askeri yardımda bulundu. Bu süreçte Ruslar, Birleşik Devletler topraklarına ulaşabilecek menzile sahip nükleer başlıklı füzeleri Küba'ya gönderdi. 1962 Eylül'ünde Amerikan keşif uçakları çok geçmeden bu füzeleri tespit etti. ABD'nin o dönemki başkanı John. F. Kenndy bu durumu kabul edilemez olarak tanımladı ve 22 Ekim 1962 tarihinde Sovyetler Birliği'ne bir ültimatomla karşılık verdi. Amerikan kuvvetleri Küba'yı denizden ve karadan abluka altına aldı. Artık Sovyetler Birliği, ya nükleer başlıklarını geri çekecek ya da nükleer savaşla karşı karşıya kalacaktı.[1738] Kruşçev için komünizmi benimseyen müttefiki Küba'ya füze göndermek kışkırtma gibi gelmiyordu. Çünkü ABD, Rusya'ya Küba'nın ABD'ye olduğundan daha yakın olan Türkiye'ye nükleer silahlar konuşlandırmıştı.[1739] Sanırım bu cümleler bugün yaşanan Rusya-Ukrayna krizindeki yaşanan süreçle tanıdık geldi. ABD dışında hiçbir ülkenin, burnunun dibine yerleşen düşmana karşı hareket geçme izni yoktu.

Kruşçev, kamuoyunda çok yankı bulan bu küçültücü yenilgiyi kabul ederek füzeleri geri çekti. Bu durum Kruşçev'e pahalıya mal oldu. Çünkü hem Sovyetler Birliği'nin hem de kendi itibarını ve prestijini bitirdi. İki yıl sonra liderlik mücadelesindeki rakipleri yönetimi ondan barışçıl bir şekilde devraldı. Bu süreçte ne insanlar hapse atıldı ne silahlar patladı. Kruşçev iktidarının sona ermesi halk arasında büyük bir tepki yaratmadı.[1740] 1964 yılında yeni kolektif liderlik başa gelirken, seçilen parti lideri ve dominant kişi olarak öne çıkan Leonid Brejnev oldu. Bu dönemin liderleri devrim sırasında daha çocuk

1736 Vernadsky, *age.*, s.535.
1737 Caşın, *age.*, s.201.
1738 Engel ve Martin, *age.*, s.140.
1739 Ascher, *age.*, s.266.
1740 Engel ve Martin, *age.*, s.140.

yaştaydı. O nedenle bu yönetim 1917 Devrimi'ni şahsen görmemiş olan ilk hükümet olarak kayıtlara geçti.[1741] 1967 yılında 13 milyon, 1978 yılında 16 milyon, 1980'lerde 20 milyon civarında Komünist Parti üyesi vardı.[1742] 1967'de Sovyet sanayi üretimi yüzde 10 artış gösterdi. Çelik üretimi 100 milyon metrik tonu aştı. Tüketim malları çıktısı da çoğalmıştı.[1743] Ancak tüm makineleşme hamlelerine rağmen işgücü verimliliği sanayileşmiş ülkelerin gerisindeydi. ABD'de her madenci günde 14 ton kömür çıkarırken Ruslar günde 2.1 ton kömür çıkarabildi. 1964'te kalifiye olmayan bir işçi ayda 60 ruble kazanıyor ve bu miktarla sadece bir çift ayakkabı alabiliyordu.[1744] Tüm gelişmelere rağmen tarım sektörü hâlâ Sovyet ulusal ekonomisinin en zayıf kolunu oluşturdu. 1966'ın resmi istatistiklerine göre toplam tahıl üretimi 113 milyon metrik tonu biraz geçebildi. 1913'de bu rakam 50 milyon civarındaydı. Toplam üretim yarım yüzyıldan fazla bir sürede iki katına zor çıktı, sanayideki artışa göre de çok yavaştı. Bu zaman aralığında 1966'da pik demir çıktısı 70.3 (1913'de 4.2) ve çelik 96.9 (1913'de 4.3) milyon metrike ulaştı. Sanayideki artış muazzam bir ilerleme gösterdi.[1745] Çarlık Rusya'sı döneminde tahıl ihracatçısı olan ülke, 70 yıl içinde mısır ve tahıl ithalatçısı durumuna geldi. Ne yazık ki bu durumda beş yıllık planlar çerçevesinde uygulanan başarısız tarım politikalarının etkisi büyüktü.[1746] 1970 yılında tarım sektörü bir durgunluk içine girdi. Sovyet yatırımlarında verimsizlik arttı. 1965'ten 1980'e kadar yüzde 160 artış gösteren sermaye yatırımları toplam çıktı sürecinde ancak yüzde 20 artış sağlayabildi. Nüfus artış oranı da dikkate değer biçimde yavaşlama gösterdi. 1969'dan 1979'a kadarki 10 yıl içinde hayatta kalma beklentisi 69.3 yıldan 67.7 yıla düşüş gösterdi. Rus imparatorluğunda yaygın bir problem olan alkolizm de hâlâ büyük bir sorundu.[1747] Buna rağmen 1970'lerde Sovyet toplumu, artık hem eğitimli hem de kentliydi. Halkın eğitim seviyesini artırmak, Sovyet sisteminin en büyük başarılarından biriydi.[1748]

1967 yılında Ortadoğu'da Arap-İsrail Savaşı patlak verdi. Sovyetler Birliği bu savaşta Mısır ve diğer Arap devletlerinin yanında yer alarak onlara destek verdi. SSCB savaşta ele geçirilen toprakların ia-

1741 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.591.
1742 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.616.
1743 Vernadsky, *age.*, s.546.
1744 Ascher, *age.*, s.272.
1745 Vernadsky, *age.*, s.546.
1746 N. Filiz İrge, *Sovyetler'den Rusya Federasyonu'na Balkanlar-Orta Asya-Kafkaslar Kapitalist Kuşatma,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.95.
1747 Ascher, *age.*, s.272-273.
1748 Hosking, *age.*, s.760.

desi için Birleşmiş Milletler Genel Konseyi'ni bile toplantıya çağırarak harekete geçirdi. Ancak ABD'de yapılan toplantıda hiçbir sonuca varılamadı.[1749] Bunun yanında ABD, nükleer silah üretimi üzerinde çalışan ülkelere Amerikan silah firmalarının satış yapmasını yasakladı. Fakat İsrail'in nükleer silah üretme faaliyetlerinden haberdar olan Birleşik Devletler, İsrail'e karşı bu yasağı hiç gündeme getirmedi. 1974'te CIA, İsrail'in nükleer silah üretimini doğrulamasına rağmen ABD Savunma Bakanlığı tarafından Temmuz 1975'te bu ülkeye nükleer başlık taşıyabilen füzeler teslim edildi.[1750] Bütün kötülüklerin anası gösterilen Sovyetler Birliği yani Ruslar hiçbir ülkenin nükleer silah elde etmesini sağlamadı.

1970'lerin sonlarında büyük bir Alman-Sovyet projesi üzerine görüşmelere girişildi. O zamanki Batı Almanya, Urengoy-Uzhrgorod gaz boru hattının inşaatı için boru ve ekipman sağlayacak, bunun karşılığında Sovyetlerden gaz alacaktı ve gaz bu boru hattıyla taşınacaktı. 1981 yılının başında anlaşma son şeklini aldı. Lakin aynı yıl ABD Başkanı Ronald Reagan, Almanya Başbakanı Helmut Schmidt'ten bu projeyi iptal etmesini istedi. Fakat Alman lider anlaşmadan ödün vermedi ve Sovyetlerin deyişiyle "yüzyılın sözleşmesi" Aralık 1981'de iki ülke tarafından imzalandı. ABD Başkanı Reagan, Sovyetler Birliği'ni yalıtlamaya, onunla ticareti sınırlamaya ve bu yolla SSCB'yi politik ödünler vermeye zorladı. Bunun aksine Almanya ve Fransa yöneticileri, ticari işbirliğinin gelişmesinin ve Sovyetlerin Batı teknolojisine ve kredilerine bağımlılığının artmasının bu Doğulu komşularının siyasi evrimin de çok daha etkili olacağını planlıyordu.[1751] Gördüğünüz gibi bundan 50 yıl önce yaşananlar bugünde tekrar etmektedir. Bundan tam 40 yıl önce yani 1982'de Finlandiya gaz tüketiminin yüzde 100'ünü, Avusturya yüzde 67'sini, Batı Almanya yüzde 14'ünü, Fransa yüzde 14'ünü ve İtalya toplam tüketiminin üçte birini Sovyetler Birliğinden temin etmekteydi.[1752] 1928-1975 yılları arasında SSCB GSMH oranında yüzde 4.5'luk bir büyüme, ABD ortalaması yüzde 3.1 ile kıyaslandığında çok hızlı bir büyüme olarak değerlendirilmeyebilir. Ancak o dönem içerisinde Amerika'nın GSMH'nin dört katı büyümesiyle kıyaslandığında Sovyetler Birliği'nin GSMH oranındaki büyümesi neredeyse sekiz katı bir büyümeye denk geli-

1749 Vernadsky, *age.*, s.545.
1750 Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, (Çev.) Olga Tezcan, Alalma Yayınları, Ankara, 2019, s.360-361.
1751 Kagarlitsky, *age.*, s.455.
1752 Kagarlitsky, *age.*, s.453.

yordu. Eğer bu büyüme eğilimi devam etmiş olsaydı, Sovyet GSMH oranı ABD'nin oranına yetişecek, hatta onu geride bırakacaktı.[1753]

SSCB Afgan önderlerin, ABD'ye ya da Çin'e yakınlaşmasından tedirgindi. Bundan dolayı 27 Aralık 1979'da Sovyet birlikleri Afganistan'ın başkenti olan Kabil'i ele geçirdi ve ülkenin başına daha sadık bir hükümet geçirildi. ABD buna karşın Pakistan üzerinden Afganistan'daki mücahitlere yardım gönderdi. Bu savaş, Afganistan'da büyük bir yıkıma ve ölüme neden oldu. Savaşta 14.000 Sovyet askeri öldü. Altı yıl boyunca, Mihail Gorbaçov'un yükselişine dek, Afgan savaşı, Soğuk Savaş'ın esas sorunu oldu. Afganistan savaşı, SSCB'nin kaynaklarını ve moralini önemli ölçüde kuruttu ve sonunda Sovyet düzeninin yıkılışını hızlandıran bir rol oynadı.[1754] 1981 yılının sonlarından itibaren yaklaşık bir yıl kadar Brejnev'in durumu çok ağırlaştı. Ama hâlâ görevindeydi ve onu görevden almak için herhangi bir girişim de yoktu. Sonunda Brejnev 10 Kasım 1982'de öldü. Onun yerine KGB'nin (Devlet Güvenlik Komitesi-Sovyet Gizli Servisi) başında bulunan Yuri Andropov yeni lider oldu. Anlayacağınız Rus devletinde Putin'den önce de istihbarat kökenli devlet lideri olmuştu. Andropov gayet zeki ve devlet işlerinde deneyimli bir kişiydi. Ülkenin pek çok hatalı yöne saptığını ve büyük reformların olması gerektiğini görmüştü. Ancak 69 yaşındaki Andropov ağır bir böbrek hastasıydı ve göreve başladıktan kısa bir süre sonra Şubat 1984'te vefat etti. Politbüro tekrar toplandı ve bu kez 72 yaşındaki Konstantin Çernenko'yu lider seçti. Çernenko da amfizem hastası olmakla birlikte vasat bir kişiydi. Kısa bir zaman zarfında Mart 1985'te hayatını kaybetti.[1755]

Bir devrim yapmış, bir ulusu seferber etmiş ve bir dünya savaşını kazanmış olan Komünist Parti, 1980'lerde kararsızlaşmış, hantallaşmış ve yaşlanmıştı. Gerontokrasi -yaşlılar yönetimi- son yıllardaki zayıflığın başlıca sebebiydi. Partinin kendisi ve merkezi planlama sistemi artık yeterince "öğrenme" kabiliyetini kaybetmiş; kendi kendini düzeltme mekanizmaları paslanmış ya da arızalanmıştı.[1756] Çernenko'nun ölümünden sadece birkaç saat sonra Mart 1985'te Mihail Gorbaçov Komünist Parti Genel Sekreteri oldu. 1931'de Stavropol bölgesindeki bir köyde doğan ve babası traktör sürücüsü olan Gorbaçov,

1753 David M. Kotz ve Fred Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu / Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, (Çev.) Cemile Çakır, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012, s.69.

1754 Bushkovitch, *age.*, s.426.

1755 Ascher, *age.*, s.274-275.

1756 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.531.

1955 Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunuydu. Yanında yeni bir ekip getirdi. Bu isimler arasında, Moskova parti teşkilatının başına getirdiği Boris Yeltsin ve danışman Aleksandr Yakovlev de vardı. Gorbaçov'un ilk yılında görünürde pek bir değişiklik olmadı. Lakin ilk görev yılının en çarpıcı olayı Nisan 1986'da Çernobil'de yaşanan nükleer patlama oldu.[1757] Gorbaçov yaklaşık 18 yıldır Komünist Parti'nin üst kademelerindeydi; ancak onun Sovyetler Birliği'ne yeni bir istikamet kazandıracak biri olduğunu düşünen pek az kişi olduğu söylenebilirdi.[1758] Gorbaçov, 1988-1989'da Sovyet-Afgan savaşına son veren, geleneksel silahların azaltılmasını ve orta ölçekli füzelerin sökülmesini kabul eden, Çin sınırındaki birlikleri azaltan ve en sonunda Komekon ve Varşova Paktı'nın dağılmasına rıza gösteren, böylece Orta ve Doğu Avrupa'daki komünist egemenliğine son veren kişiydi.[1759] Bu süreçte Gorbaçov inanılmaz tavizler verdi. Geçen yüzyılda tek başına Rusya'yı birkaç kez yok olma noktasına getiren Almanya'nın birleşmesine ve sonra düşman bir askeri ittifak olan NATO'ya katılmasını kabul etti. Gorbaçov bunun karşılığında ABD Başkanı George H. W. Bush yönetimiyle NATO'nun "doğuya doğru bir santim" bile genişlemeyeceğine dair bir anlaşmaya vardı. ABD'nin bu anlaşmaya uymak gibi en ufak bir amacı bile yoktu. Sonrasında NATO doğuya doğru genişlemeye devam etti. Clinton döneminde Rusya sınırına ulaşılmasına rağmen bu sınırın ötesine hareket edildi.[1760] Ama en çok eleştirilen durum ise Gorbaçov'un ilan ettiği "Glasnost" (açıklık) ve "Perestroyka" (yeniden yapılandırma) reform süreciydi. Bu reformlar Sovyetler Birliği'nin yıkılışına engel olmamış aksine demokratikleşme adımları çöküş sürecini hızlandırmıştı. 1989'dan itibaren Doğu Almanya, Polonya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve Çekoslovakya gibi Doğu Bloku'ndaki resmen bağımsız fakat Sovyetler Birliği'nin tebaası olan ülkeler bağımsızlıklarını ilan ettiler ve Rusların engellemesiyle karşılaşmadan komünizmden vazgeçme kararı aldılar.[1761] 1990'da, Gorbaçov'un görevinin beşinci yılında ekonomik kriz çarpıcı biçimde derinleşti. Bir yıl içinde net ulusal üretim yüzde 9 azalma gösterdi. Fiyatların hızla yükselmesi yanında çay, kahve, süt ve sabun gibi temel ürünleri bulmak zorlaştı.[1762] Ülke

1757 Bushkovitch, *age*., s.428-429.
1758 Ascher, *age*., s.275.
1759 Hosking, *age*., s.793.
1760 Noam Chomsky, *Vahşi ABD Emperyalizmi*, (Çev.) Özgün Dede, Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.58.
1761 Ascher, *age*. s.285.
1762 Ascher, *age*., s.280-281.

de çok az döviz vardı ve daha az mal satılıyordu. 1990'ların başında tam bir arz krizi patlak verdi. Dükkânlardaki raflar boştu. 1990 ve 1991'de tüketici piyasasının çöküşü; önceden problemi hafifletmek için kullanılan döviz rezervlerinin tamamen tükenmesine bağlıydı.[1763]

Ağustos 1991'de, Gorbaçov kısa süreli bir tatil için Kırım'dayken, Başkan Yardımcısı, İçişleri ve Savunma Bakanları ile üst düzey birtakım yetkililer, acil durum ilan edip iktidarı ele geçirmeye çalıştılar ama destek göremeden teslim olmak zorunda kaldılar. Gorbaçov, Moskova'ya döndü; ancak ülke kargaşa içindeydi. Ukrayna'sız bir birliğin mümkün olmadığını bilen Boris Yeltsin, Belarus'ta Belojev ormanlarında Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri Leonid Kravçuk ve Stanislav Şuşkeviç ile buluştu. Bu liderler; "Sovyetler Birliği'nin, uluslararası hukukun bir öznesi ve jeopolitik bir gerçeklik olan varlığının son bulduğunu" ilan ettiler. Böylece bu üçü tarafından Sovyetler Birliği feshedildi. SSCB yerine Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurdular ve diğer ülkeleri de kendilerine katılmaları için davet ettiler. 25 Aralık 1991'de Gorbaçov televizyonlarda SSCB devlet başkanlığı görevinden istifa ettiğini açıkladı. Artık Yeltsin iktidardaydı. Kremlin'in tavanındaki orak ve çekiç indirildi, yerine 1917 öncesi Rusya'nın geleneksel üç renginden oluşan, ama çift başlı kartalın olmadığı bir bayrak konuldu. Böylece Sovyetler Birliği ve onun özünü oluşturan ruh, yani Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarihe gömüldü.[1764] Bu süreçte Rusya ile Ukrayna arasında Kırım sorunu gündeme geldi. 1989'da 2.5 milyon insanın yaşadığı Kırım'ın yüzde 67'sini Ruslar, yüzde 25'ini Rusça konuşan Ukraynalılar oluşturuyordu. 1954'ten sonra anayurtlarına dönmüş olan 100.000 Tatar da vardı. Ukrayna'nın bağımsızlığından sonra 20 Ocak 1991'de Kırım'da bir halkoylaması düzenlendi. Oylama da büyük oranda özerklik yanlılarının tezi baskın geldi. Oylamaya yüzde 80 oranında katılım oldu, bunun da yüzde 93'ü özerklikten ve doğrudan yenileştirilmiş Birlik'e bağlanmaktan yana oy kullandı. Ukrayna halkoylaması sonucu Şubat 1991'de Kırım'a tekrar "özerk cumhuriyet" statüsünü verdi, bu durum Rus nüfusu hoşnut etti. O tarihten bütün bir 1991 yılı boyunca Kırım'ın bağımsızlığı ya da doğrudan SSCB'ye bağlanması düşüncesi halkı seferber etti. Ayrıca 1 Aralık 1991 halkoylamasında Kırım'daki cumhuriyetin seçmenlerinin yüzde 54'ü Ukrayna'nın bağımsızlığından yana oy verdi. Kırım hem Moskova hem de Kiev için "el yakıcı" bir sorundu. II. Katerina'nın fethettiği ve çarların gözdesi Kırım, Ni-

1763 Kagarlitsky, *age.*, s.464.
1764 Hosking, *age.*, s.816.

kita Kruşçev tarafından 1954 yılında Ukrayna'ya verildi.[1765] Bugünkü Kırım sorunun varlığı aslında geçmişten gelen bir sorundu.

Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması, ortaya çıkışı kadar beklenmedik ve ani olduğu gibi aynı düzeyde tartışmaya açıktır. 73 yıllık ömrü boyunca hem nefret edilen hem coşkuyla gıpta edilen SSCB'nin, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'yı hezimete uğratması ve dünyanın iki süper gücünden biri haline gelmesiyle evrensel olarak gücü ve dayanıklılığıyla adı duyuldu.[1766] Sovyetler Birliği 20. yüzyılın karmaşık ve ayrılmaz bir parçasıydı. O yüzden Sovyet çağına dengeli bir yaklaşım zorunludur.[1767] Gorbaçov'un politikaları özünde teslimiyet politikaları olarak tanımlanabilir. Bu olgu, Boris Yeltsin'in Rus yönetici seçkinlerinin başına geçtiğinde daha da netlik gösterdi. Gorbaçov yönetiminin önlemek zorunda olduğu Sovyetler Birliği'nin parçalanması, yeni yönetim tarafından en önemli başarı olarak ilan edildi. Eski üniter devletin yerine 15 yeni cumhuriyet sahneye çıktı; bunların çoğu bağımsızlık amacında değildi. Böylece Rusya 17. yüzyıl başlarındaki sınırlarına geri dönmüştü.[1768] Oysa Sovyetler Birliği insanlığa mutlu bir düzen vaadiyle kurulmuştu. İnsanlığa "kardeşlik" mesajı veren bu ülke tüm dünyanın ezilen, sömürülen, mazlum ülkelerini korumayı kendine görev bilmişti. Beğenelim ya da beğenmeyelim ama bu fikir bir imparatorluk kurdu ve bu fikirler dünyanın tüm ülkeleri ve üniversitelerinde sahiplenildi. İşte Sovyetler yıkılınca en büyük serveti, en büyük gücü olan bu fikirler, bu büyük insanlık projesi de yıkıldı.[1769] Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte Rusya, "ulusal sınırlarındaki topraklarının yüzde 23.8'ini, nüfusunun yüzde 48.5'ini, gayri safi milli hasılasının yüzde 41'ini, sanayi potansiyelinin yüzde 39.4'ünü, askeri potansiyelinin ise yüzde 44.6'sını kaybetti."[1770]

Yeltsin yoksul bir ailede doğmuş, inşaat mühendisliği eğitimi almış, çalışkanlığı ve becerisiyle partinin üst kademelerine kadar yükselmiş bir kişiydi. Yeltsin ile çalışanlar onun risk almayı seven, fevri, enerjik, alıngan ve yönetimi eline almayı seven bir insan olarak tarif

---

1765 Helene Carrere D'encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl-1985-1991 / Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, (Çev.) Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.172-173.

1766 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.667.

1767 Moshe Lewin, *Sovyet Yüzyılı*, (Çev.) Renan Akman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s.346.

1768 Kagarlitsky, *age.*, s.463.

1769 Genç, *age.*, s.293.

1770 Schröde ve Schöllgen, *age.*, s.69.

etmişlerdi.[1771] Yeltsin göreve geldikten sonra en zorlandığı konu ekonomiydi. Rus ekonomisi yıllardır durgunluk içindeydi. Yeltsin bunu aşmak için yeni atadığı ekonomi ve maliye bakanı Yegor Gaydar'ın "şok tedavisi" olarak bilinen radikal reform önerilerini başlattı. Gaydar'ın radikal reformları kısa bir ekonomik iyileşme sağladı ancak işler istenildiği gibi gitmedi. 1992 yılında 148 milyon nüfuslu Rusya'nın yurttaşlarının üçte biri yoksulluk sınırı altında yaşıyordu. Milyonlarca çalışan insan maaşını zamanında alamıyor ve ödemeler aylarca gecikiyordu. Sanayi üretimi radikal bir azalma gösterdi, işsizlik hızla yükseldi ve rublenin değeri sert bir biçimde düşüş yaşadı. Artık ülkenin geniş bölümlerinde mal takası normal ticaret tarzı olarak benimsendi. Ayrıca özelleştirme süreci Rusya'da iktisadi sistemi hızlı ve temelden değiştirdi. Çünkü yaklaşık dört ay içinde bütün ticaret ve hizmet kuruluşlarının yaklaşık üçte biri özel ellere geçti ve özelleştirilen şirketlerin toplam sayısı neredeyse 1.000.000 civarına yaklaştı.[1772] Bu özelleştirmelerle birlikte Yeltsinli yıllar aynı zamanda oligarkların boy gösterdiği bir dönemdi. Hepsi kişisel imparatorluklarının başına geçti. Oligarklar çoğunlukla bankaları merkez alıyor, çok sayıda imalat işletmesini kontrol altında tutuyor, önemli elektronik ve matbu basın organlarına bütünüyle egemen oluyorlardı. Hepsinin hükümet içinde yakın bağlantıları vardı, ancak bu oligarklar kafalarına göre hareket edip kendi aralarında da acımasız bir rekabet içindeydi. Tüm bunlara rağmen, Yeltsin 1996'da tekrar seçilmeyi başaran lider oldu.[1773]

1991'den 1997 sonuna kadar gayri safi milli hasıla yüzde 43 gerileme gösterdi. 1989 ile 1997 arasında yatırım yüzde 92 gibi büyük oranda azalma gösterdi. Tarımın durumu ise tam bir yıkım içindeydi. Rusya'da üretim azaldıkça ithalat artış gösterdi, ancak halkın çoğu ithal malları satın alacak parayı bulamıyordu. Moskova gibi büyük şehirlerde insanlar kişisel eşyalarını satarak yaşamaya çalışıyordu.[1774] 1995'te banka krizi ortaya çıktı ve bankaların yüzde 50'si iflas etti. 1990'lı yıllarda Rusya, ekonomisinin yüzde 60'ını kaybetti.[1775] Rusya adeta suç ve yolsuzluk örnekleriyle doldu. Suç birimleri haraç örgütleri; gasp; işletmelerin gelirlerinin çalışanlar tarafından çalınması, özel grupların, devlet yetkililerin ve her iki kesimin birlikte çeşitli

1771 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.672.
1772 Ascher, *age.*, s.291-293.
1773 Bushkovitch, *age.*, s.434-435.
1774 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.677.
1775 Yevgeni Primakov, *Rusyasız Dünya*, (Çev.) Aijan Esenkanova, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.116.

yollarla devlet mülkiyetine el koymaları; finans hileleri, silah satışı ve uyuşturucu dahil olmak üzere çok farklı alanlara yayıldı. Bu suç grupları sadece kendilerini zenginleştirmekle kalmadılar, ayrıca Sovyetler sonrası Rusya'da ekonomik kaos koşullarında belli ölçüde rol oynadılar. Suç örgütleri, Rusya'nın büyük şehirlerinin sokaklarını kontrol altına almak için silahlı çatışmaya giriştiler. Rusya'da adam öldürme oranı 1991 sonrasında hızlı bir şekilde yüz binde 32.2'ye yükseldi ve bu 1988 oranının üç katından daha çoktu. Bu da dünya ortalamasına göre ABD'yi, Meksika'yı ve Brezilya'yı geride bırakan bir ortalamaydı.[1776] Sadece Moskova'da binlerce çete vardı. Sokaklar vatandaşlar ve turistler için çok güvensizdi. 1990'lar boyunca Rus hükümeti, dış borç ödemesini en önemli öncelikleri arasında sıraladı. Buna göre Dünya Bankası ve IMF'in, yeni yönetici seçkin sınıfının en önemli ortağı ve danışmanı olduğu görüldü. Ancak dış borçlar konusunda IMF'in çözüm üretmede hiçbir şey yapmadığı ortadaydı. Bunun yanında hükümetin para ihtiyacı muazzam boyuttaydı. 1998 yılının Ağustos ayında Rus hükümeti borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etti. Ardından bankacılık sektöründe bir dizi iflas süreci başladı.[1777] Merkez Bankasında da durum çok kötüydü. Bir yazar, 1999 yılında Rusya Merkez Bankası'nda 86.000 çalışan göründüğünü fark etmişti; oysa ABD Merkez Bankası'nda 23.000, İngiltere Merkez Bankası'nda 3.000 kişi çalışıyordu. Rus Merkez Bankası başkanına ödenen maaş ABD Merkez Bankası başkanına ödenen maaştan yüzde 70 daha fazlaydı. Açıkçası Rusya'da Merkez Bankası bile kontrolden çıkmış durumdaydı.[1778] Artık Rusya; Somali, Afganistan ve Liberya gibi üçüncü dünya ülkeleriyle birlikte anılan "başarısız devlet" kategorisinde yer alıyordu.[1779]

1991'de Yeltsin hükümeti, Rus ordusunda görev yapmış General Cevher Dudayev'i Rusya Federasyonu'na sadık kalacağı tahminiyle Çeçenistan'a lider olarak atadı. Fakat Dudayev liderliğindeki Çeçenistan Kasım 1991'de resmen bağımsızlığını ilan etti.[1780] Yeni Rus federasyonun 89 biriminden biri olan, Çeçenistan, Rus nüfusunun yüzde 1'inden daha azını temsil etmekteydi. Yeltsin 1994'de Çeçenistan'a müdahale etmeye karar verdi. 11 Aralık 1994'te 40.000 asker Çeçenistan'a gönderildi. Ancak bu askeri girişim başarısızlıkla so-

1776 Kotz ve Weir, *age.*, s.342-344.
1777 Kagarlitsky, *age.*, s.473-484.
1778 Bullough, *age.*, s.87.
1779 Kürşad Güç, *Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikasında Ontolojik Güvenlik*, Panama Yayıncılık, Ankara, 2022, s.155.
1780 Ascher, *age.*, s.296.

nuçlandı. Çeçenistan toprakları ve başkenti Grozni, Vietnam veya daha yakın bir benzetmeyle Afganistan savaşına benzedi.[1781] Yeltsin, Rus silahlı kuvvetlerinin Çeçenleri yenemeyeceği gerçeğini kabul etti. Bu dönemde ulusal güvenlik şefi olan Aleksandr Lebed'e Çeçen Genelkurmay Başkanı Aslan Masadov'la görüşmesi emrini verdi. Bu görüşme sonucunda 1996 yılında barış anlaşması imzalandı. Çeçenistan muzaffer ve fiilen bağımsız oldu.[1782] Savaş hem Yeltsin'in azalmakta olan popülerliğini etkilediği gibi yurtdışında da Rus imajına büyük zarar verdi. Ancak ilginçtir bu süreçte hiçbir devlet yeni Çeçen hükümetini hemen tanımadı.[1783]

1990'lar Rusya için korkunç bir jeopolitik felaket yıllarıydı. Rusya, iki kutuplu dünyanın bir kutbu ve dünyanın yarısı üzerinde nüfuzunu yayan bir kara medeniyetiyken, dağılmaya yüz tutmuş, ikinci sınıf, yozlaşmış, otoritesini uluslararası arenada hızla kaybeden ve çöküşün eşiğinde olan bir devlete dönüşmüştü.[1784] Buna rağmen Mayıs 1997'de NATO-Rusya arasında Barış Ortaklığı kabul edildi. NATO, Çek Cumhuriyeti'ni, Macaristan'ı ve Polonya'yı kapsayacak şekilde Rusya'ya doğru genişlemeye devam etti. Bu durum Rusya'da milliyetçi ve komünist muhalifler yanında demokratik politikacılar arasında da Batı'ya yönelik hayal kırıklığı yarattı. Ardından 1999 yılında NATO güçleri BM kararı olmadan ve Rusya'nın itirazlarına rağmen Yugoslavya'ya müdahale etti. Sırbistan'daki hava bombardımanı, NATO'nun genişlemesinden kaynaklı var olan korkuları daha da alevlendirdi. Çoğu Rus, NATO'yu belki ilk kez, başlıca düşmanları olarak görmeye başladı.[1785] Hâlbuki Fransa Başbakanı Lionel Jospin, ilk resmi ziyaretini Kasım 1997'de Rusya'ya yaptı. Jospin, Rusya'nın NATO genişlemesi konusundaki endişelerinin dikkate alınması gerektiğini belirtti. Buna ek olarak da Rusya'nın yeni uluslararası düzende önemli rol üstlenecek ülkelerin başında geldiğini söyledi.[1786]

1999 Eylül'ünde Moskova'da bir apartmana konulan bomba 292 masum insanın ölümüne yol açtı ve Rus hükümeti yapılan saldırının Çeçen teröristler tarafından yapıldığını ilan etti. 1999 sonlarında Yeltsin artık mevcut durumla başa çıkamayan bir görüntü çiziyordu.[1787]

1781 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.680-681.
1782 Hosking, *age.*, s.837.
1783 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.682.
1784 Aleksandr Dugin, *Dünya Adasında Son Savaş: Çağdaş Rusya'nın Jeopolitiği*, (Çev.) Arzu Yazıcıoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul, 2019, s.120-121.
1785 Hosking, *age.*, s.843.
1786 Dilek Yiğit Yüksel, *Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği (1990-1999)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2021, s.52-53.
1787 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.562.

Yeltsin ilk önce Sergey Stephashin'i görevden alıp, yine güvenlik güçlerinden gelen, ismi duyulmamış bir bürokratı, St. Petersburg'dan gelen bir KGB subayı olan 46 yaşındaki Vladimir Putin'i başbakan olarak atadı. Vladimir Putin, Yeltsin'e göre Rusya'nın geleceğine yön verecek yeni lider neslinin temsilcilerindendi. Putin ikinci Çeçen savaşında tarzını ortaya koyarak, "Onları tuvaletlerinde yakalayacağız!" dedi.[1788] Rus ordusu bu sefer yavaş ve ihtiyatlı bir hamleyle Çeçenistan'a giriş yaptı. Putin savaş meydanına inerek başkent Grozni ve bölgenin çoğunu geri aldı. Bir zamanlar Dudayev'in destekçisi Müslüman din adamı Ahmed Kadirov'un başında bulunduğu yeni bir hükümet kurularak Çeçenistan savaşı bitirildi.[1789] Rusya dünyayı yeniden şaşırtmayı başarmıştı. Çünkü çok fazla tanınmayan Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB)'nin başındaki Vladimir Putin Rusya'nın başına geçirildi. Putin güçlü Rusya'yı yeniden inşa edeceğine söz verdi.[1790] Yeni bir yüzyıla yeni bir liderle Rusya hikâyesi başlıyordu. Tanınmış bir Rus tarihçisi Putin'i hırpalanmış bir ulusa bağışlanmış olan üst bir gücün ürünü olarak ilahi terimlerle tanımladı. Tarihçi Roy Medvedev'in tespiti üzere, Yeltsin iktidarını herhangi bir devrim olmadan veya kan dökülmeden, bir saray darbesi veya benzer bir komplo gerçekleşmeden Putin'e devretmişti. Bütün halk onu tanrıdan gelen bir yılbaşı hediyesi olarak idrak edecekti.[1791]

31 Aralık 1999 tarihindeki yeni yıl konuşmasında, Yeltsin hemen geçerli olacak şekilde devlet başkanlığından istifa ettiğini açıkladı, Vladimir Putin'i geçici başkan olarak ilan etti. Mart 2000'de yapılan başkanlık seçimlerinde, ilk turda tek ciddi rakibi olan komünist Zyuganov'un iki katı, yüzde 53 oy alan Putin başkanlığa seçildi. Yeltsin'in yıllardır dile getirdiği hedef olan yeni istikrar çağının artık gerçekten başladığı hissedilmekteydi. En önemlisi de politikada kargaşa ve belirsizlik yılları sona erdi ve Rusların çoğu bu hedefle oylarını kullandı.[1792] Ancak 26 Ocak 2000 tarihinde, seçimden tam iki ay önce, İsviçre Davos'taki yıllık Dünya Ekonomik Forumu'nda, bir Rusya panelinin yöneticisi, "Bay Putin kimdir?" diye sordu. Salonda derin bir sessizlik oluştu. Panelin dört üyesi gergin bir şekilde birbirilerine baktı. Bu şekilde yarım dakikanın ardından salon kah-

1788 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.687.
1789 Bushkovitch, *age.*, s.435.
1790 Merve Suna Özel Özcan, *Uluslararası Alanda İmparatorlukların Hikâyesi / Rusya Federasyonu Örneği*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara, 2020, s.351.
1791 Steven Lee Myers, *Yeni Çar: Vladimir Putin'in Yükselişi ve İktidar Dönemi*, (Çev.) Gülşen Kocaevli, Hece Yayınları, Ankara, 2021, s.225-226.
1792 Riasanovsky, *age.*, s.688.

kahaya boğuldu. Dünyanın en büyük kara parçasının, gaz, petrol ve nükleer silahlarla dolu bir kara parçasının yeni bir lideri vardı ve ülkenin politik seçkinlerinin de iş dünyası seçkinlerinin de onun kim olduğu hakkında en ufak bir fikre bile sahip olmadığı görüldü.[1793]

Vladimir Vladimiroviç Putin 1952 yılında Ekim ayında Leningrad'da doğmuştu. Putin, politik elitlerin veya Sovyet entelijansiyasının değil, proletaryanın çocuğuydu. Yaşadıkları binada her yer ter ve haşlanmış lahana kokuyordu. Merdivenler delik deşik, pis ve kör bir ışık tarafından aydınlatılıyordu. Evlerinde mutfak bile yoktu. Fakir bir aileden gelen Putin'in babası İkinci Dünya Savaşında yaralanmış eski bir asker, annesi ise bir fabrika işçisiydi. Putin'in çocukluğu kendi anlatımıyla, sık sık ellerinde sopayla fare kovalayarak geçmişti. Bina, arkadaşlarıyla beraber sopalarla kovaladığı sıçanlarla doluydu. Putin çocukluğunda yaşadığı yoksulluğun farkına ancak geri dönüp baktığında fark etmişti. Her zaman çelimsiz bir çocuk olan Putin, Komünist Parti Gençlik Örgütü Öncü'lerden uzak durdu. 3. sınıfa geldiğinde, 45 kişilik sınıfında bu örgüte katılmayan birkaç kişiden biriydi.[1794] Hayali, Sovyet istihbaratında çalışmaktı. Daha 9. sınıf öğrencisiyken Leningrad'daki KGB binasına gelerek en iyi şekilde nasıl hazırlanabileceğini sordu. Hukuk okuması tavsiye edildi, ardından Leningrad Devlet Üniversitesi'nde hukuk öğrencisi oldu, mezuniyeti sonrası KGB saflarına kabul edildi.[1795] Putin yetişkinlik döneminin çoğunu güvenlik servislerinde geçirmiş ve yıllarca Doğu Almanya'da görev almıştı. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne tanıklık ettikten sonra doğum yeri olan St. Petersburg'a döndü. Putin, eski hocası olan hukuk profesörü Anatoli Sobçak'ın yerel yönetiminde belediye başkan yardımcılığı gibi önemli bir görevde bulundu.[1796] Putin gerçekten muazzam bir yönetici olarak isim yaptı. KGB'den istifa eden ve Sobçak saflarına katılan Putin, 1995 yılında, Sobçak'ın isteği üzerine, Duma seçimleri öncesinde St. Petersburg'da ılımlı reformist parti Evimiz Rusya'nın teşkilatını organize ederek başına geçti. Sobçak 1996 seçimlerinde mağlup olunca Putin de istifa etti. Putin'in sadakati ve iş bitirici şöhreti Yeltsin'i etkiledi ve onu aynı yıl içerisinde kendi yönetiminde çalışmak üzere Moskova'ya çekti.[1797] Moskova'da Federal Güvenlik Servisi'nin sivil yöneticiliği de içinde olmak üzere

1793 Masha Gessen, *Putin: Yüzü Olmayan Adam*, (Çev.)Gözde Soykan, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.47.
1794 Myers, *age.*, s.24-25.
1795 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.688.
1796 Ascher, *age.*, s.299.
1797 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.689.

Putin merkezi yönetimin bir dizi yüksek makamında adım adım bir yükseliş yaşadı. Sonunda 1999 Ağustos'unda Başbakan olarak atandı.[1798] Putin, Yeltsin'den başbakanlık teklifini aldığında babasının cenazesinden yeni dönmüştü. Babası ölüm döşeğindeyken "Benim oğlum bir Çar gibidir" diye seslenmişti.[1799] Zaten "Vladimir" isminin Türkçe karşılığı "Cihangir" anlamına geliyordu.[1800] Belki de babası bu ismi ona bilerek vermişti. Putin 1997 yılında "Mineral ve Hammadde Kaynakları ve Rus Ekonomisinin Gelişme Stratejisi" başlıklı uzmanlık tezini kaleme almıştı.[1801]

Putin döneminde devletin yeniden tanımlanması, hükümet dışı politik/ekonomik aktörlerin etki alanlarının sınırlandırılması ve federal merkez ile federal birimler arasındaki yetki ve sorumluluk paylaşımının yeniden yapılandırılması sürecine girildi.[1802] Putin tarafından merkezileşme politikasıyla Rusya'nın 89 bölgesi üzerindeki kontrolü ele alarak, Cumhurbaşkanı tarafından atanan temsilcilerin başında bulunacağı yedi yeni federal bölge olarak yeniden dizayn edildi. Ayrıca bölge Valilerinin, Rusya parlamentosunun üst yapısı Federasyon Konseyi'nde oturma hakkı kaldırıldı. Böylece otonom cumhuriyetlerin yetkileri daha da sınırlandırıldı.[1803] Bu yeni bölgelere bizzat kendi tarafından yeni kişiler atandı. Atananların çoğu asker, polis ve istihbarat subaylarından oluştu. Putin 2002 yılında bir yasa çıkararak federasyona dahil olan yönetimlerde bütün diller için Kiril alfabesini zorunlu tuttu. 2005 yılında da Rusçayı resmi devlet dili ilan etti.[1804] Putin iktidar gücünü Kremlin'de topladı. Çeçenistan'ın başına 2007'de Ahmet Kadirov'un oğlu Ramazan Kadirov geçti. Ramazan Kadirov dönemiyle birlikte Kremlin'e olan bağlılık artmaya başladı. Ayrıca Putin'in talimatlarıyla Kuzey Kafkasya'da altyapı, enerji, sanayi ve turizm alanlarında projeler devreye sokuldu. Yeni istihdam alanları yaratılması için çalışmalar yapıldı. Putin'in partisi seçimlerde Kuzey Kafkasya coğrafyasından önemli derece oy almaya başladı.[1805] Putin, savaş mağduru Çeçenistan'da yüzde 92, Dağıstan'da yüzde 94, İnguşetya'da yüzde 98, Kabardey-Balkar'da yüzde

1798 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.563-564.
1799 Myers, *age.*, s.189.
1800 Turhan Dilmaç, *Rusya'nın Ruhu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2022, s.27.
1801 Cenk Başlamış ve Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, Doğan Kitap, İstanbul, 2018, s.184.
1802 Caşın, *age.*, s.268.
1803 Özcan, *age.*, s.285-286.
1804 Salih Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019, s.4-9.
1805 Özcan, *age.*, s.397-398.

96 oranında oy aldı. Hatta ülke genelinde bazı bölgelerde katılım ve Putin'e verilen oylar yüzde 99,9'u geçmiş bir durumdaydı.[1806] Putin'in ilk hedefi Rus halkının ekonomik ve sosyal ihtiyaçları oldu. Ardından güvenliğe yöneldi. Böylelikle Putin Rus devletinde ve toplumsal hayatında son derece önemli reformlara imza attı, 21. yüzyıldaki Rus devletinin temellerini inşa etti.

Putin'in başa geçişinden sonra ekonomide zamanla dev bir patlama yaşandı. 2000'li yıllarda başlayan canlanma 2008 yılındaki ABD merkezli küresel ekonomik krize kadar oldukça iyi bir performans gösterdi. Enflasyon 1999'da yüzde 36'dan, 2006'da yüzde 6'ya kadar düşürüldü; uluslararası borçlanma azaltılmakla kalmadı bazı borçlar tamamen ödendi. Yine Putin döneminde gayri safi milli hasıla yılda yüzde 6-7'lik bir oranla düzenli olarak büyüme gösterdi. Hane başına düşen birikim ve gerçek gelir düzeyleri yüzde 8-14 arasında artış gösterdi. Üretim yatırımları arttı (1999'da yüzde 1 iken 2006'da yüzde 13); Rus üretimi olan tüketici mallarının ülke sanayi ve tarımının gelişmesiyle artış gösterdi. Bunun yanında gaz ve petrol fiyatlarının artışı dünyanın en büyük doğalgaz ve ikinci büyük petrol ihracatçısı olan Rusya'nın refahında önemli rol oynadı. Hatta 2008 krizi nedeniyle petrol fiyatlarının çöküşüne hazırlık için Rus hükümeti tarafından dev bir "istikrar fonu" bile kuruldu.[1807] Bu süreçte enerji endüstrisi Kremlin'in en büyük zenginlik ve güç kaynağı oldu. Bu konuda Lukoil, ABD'de dahil olmak üzere pek çok yabancı ülkede benzin istasyonları açtı. Hatta ABD'deki ilk istasyonun açılışı, Putin'in katılımıyla tasdiklendi.[1808]

Rus ekonomisinin toplam büyüklüğü yaklaşık altı kat artarak 200 milyar dolardan 1.3 trilyon dolara yükseldi. Bir Rus'un 2000-2005 döneminde ortalama geliri her yıl yüzde 26 oranında arttı.[1809] 2000-2008 arasında ücretler beş kat artış gösterdi.[1810] Maaşlar zamanında ödeniyor, ücretler ve ruble istikrarını koruyordu. 2001 yılında Rus ekonomisi GSMH'si 395 milyar dolarla Hollanda'nın 403 milyar dolarlık GSMH'sinden daha küçüktü. Gelirleri de ABD'nin Florida eyaletinin 41 milyar dolarına karşılık ancak 40 milyar dolardı.[1811] Buna

1806 Myers, *age.*, s.307.
1807 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.697-698.
1808 Gregory Feifer, *Gücün Arkasındaki İnsanlar / Ruslar*, (Çev.) Belgin Çallı, Yarın Yayınları, İstanbul, 2015, s.33.
1809 Caşın, *age.*, s.232.
1810 Mühdan Sağlam, *Gazprom'un Rusyası / Rusya'da Devletin Dönüşümü*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s.130.
1811 Ağır, *age.*, s.60.

ek olarak yeni binyıl başlarken, Rusya'da dolaşımdaki tüm paranın değerinin yüzde 87'sini dolar oluşturuyordu. Yani Rusya, ABD dışında, dünyadaki en büyük dolar ekonomisi haline gelmişti. Hatta Rusya'daki yabancı yatırımcılardan, yerel vergilerini bile Amerikan dolarıyla ödenmesi talep ediliyordu.[1812] Rusya Merkez Bankası döviz rezervleri, 2001 yılında 25 milyar dolar iken, 2005 yılında 150 milyar dolara çıktı.[1813] Putin, Rusya'yı borç alan bir ülke konumundan, borç veren bir ülke konumuna getirdi.[1814] Putin döneminde ülke ekonomisi yılda ortalama yüzde 7 oranında büyüme yakaladı. Putin, bol keseden harcama yapılmasının önüne geçerek, Rus ekonomisini krizlerden koruyacak istikrar fonu yaratmış; döviz rezervlerinde yüz milyarlarca dolar biriktirmiş ve ülkenin dış borcunu ödemiş bir lider oldu. Ancak ABD'de başlayan 2008 küresel finansı yüzünden Rus ekonomisi yavaşlamaya başladı.[1815] Amerikan ekonomik krizinden önce Moskova'daki Amerikan elçisi raporunda, "ülke refahında yeni bir sıçrama var" yazacaktı.[1816]

Putin dönemiyle kilise tarihi açısından yeni bir sayfa açıldı. 2000 yılı içerisinde Putin, Patrikten 12 mektup aldı. Patrik 2008 yılına kadar Putin'e 169 mektup gönderdi. Putin, kiliseyle girdiği sıcak ilişki çerçevesinde onu tüm platformlarda desteklemeyi bir devlet politikası haline getirdi.[1817] 2004 yılında Başkanlık seçimlerinde Putin oyların yüzde 71'ini alarak tartışmasız bir zafere yürüdü. Birçok bölgede ise Putin'e verilen destek ülke genelinde aldığı oylardan çok daha yüksekti. Rus milletinin desteğini arkasına alan Putin oligarklara karşı sert bir tavır takındı. 28 Şubat'ta "Ne bir tek grup ne bir oligark, gerek bölgesel gerekse de federal hükümet yetkililerinin yanına asla yaklaşamayacak" ifadelerini kullandı. 19 Mart'ta Cumhurbaşkanı seçildiği takdirde "Bu tarz oligarklar sınıfı ortadan kaldırılacaktır" dedi.[1818] Bu oligarklar ilk olarak dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 40'ına ve petrol rezervlerinin yüzde 20'sine sahip olan Rusya'nın gaz, petrol ve diğer maden şirketlerini ele geçirmişti. Ardından bankacılık, medya ve diğer sektörlerde de söz sahibi oldular. Carneigie Enstitüsünün yaptığı araştırmaya göre, Putin'in savaş açtığı oligarklar Rusya'nın GSMH'nin yüzde 40'ını ve ihracatın da

1812 Tooze, *age.*, s.120.
1813 Caşın, *age.*, s.465.
1814 Osman Ağır, *Yeni Demir Yumruk: Putin'in Yükselişi*, Orion Kitabevi, Ankara, 2019, s.14.
1815 Myers, *age.*, s.431.
1816 Albright, *age.*, s.177.
1817 Dualı, *age.*, s.265-266.
1818 Kotz ve Weir, *age.*, s.421.

yüzde 90'ını ellerinde tutuyordu.[1819] Putin oligark olarak tanımlanan ve Rus toplumsal hayatında yarı işadamı yarı siyasetçi olarak bilinen Batı kontrolündeki aktörlerin etkin gücünü kırmayı başardı. Putin yönetimine ayak direyen oligarkların vergi kaçakçılığı tespit edildi ve mal varlıklarına el konuldu. Putin'le mücadeleden kaçan oligarkların çoğu İngiltere'ye yerleşti.[1820] Oligarşiye savaş açan Putin daha sonra yolsuzlukla da aynı şekilde savaştı. Ama önce Rusya'daki mafyayı bitirdi ve asayişi yeniden sağladı. Şunu da söyleyelim ki oligarşi sadece Rusya'ya özgü bir şey değildir. Bugün Amerikan oligarklarından Nijerya oligarklarına, Hint oligarklardan Suudi oligarklara kadar dünyanın her coğrafyasında, her ülkesinde oligarklar vardır. Putin'in farkı ise göreve geldiği andan itibaren tüm problemlere sert ve etkin cevaplar vermesiydi. Putin, daha iyi bir sosyal ortam yarattı, en radikal gerginlikleri bile uzlaştırdı ve vatanseverliği moda haline getirdi. Totaliter dini yapıları ezmekle kalmadı, milletin kaçınılmaz görünen bölünmesini önledi ve halka nefes alma fırsatını sağladı. İşte bu yüzden Putin'in oy oranları yüksek oldu.[1821]

Putin ekonomide yakaladığı başarıyı dış politikaya da kanalize etmek istedi. Batı'yla ilişkileri geliştirmek öncelikli amacıydı. 2000-2003 yılları arasında Putin Batı'ya yönelik çeşitli jestler yaptı ve çok sayıda yorumcu, Putin'i, Çar Büyük Petro'yla karşılaştırdı. Putin, 2000 yılında Rusya'nın NATO yapısıyla bütünleşmek isteyebileceğini ifade etti. 2001 yılının Ekim ayında Almanya Bundestag'da Soğuk Savaş döneminden kalan güvensizliğe son verilmesini istedi ve Rusya ile Avrupa'nın daha fazla işbirliği içerisinde bulunması için çağrıda bulundu. ABD'nin New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan terör saldırısının ardından Putin terörizme karşı Batı'yla işbirliği yapma sözü verdi.[1822] ABD ve İngiltere'yle birlikte Rusya terörizme karşı yoğun bir işbirliğine girişti. Putin, 2000 yılında ABD Başkanı Bill Clinton'a, Rusya'nın NATO'ya katılmasını bile önerdi. Clinton buna hayır dememesine rağmen görüşmedeki Amerikan heyetinde bir gerilim yaşandı. Amerikan heyetinin bu tavrı da Putin'i derinden etkiledi. Putin, Rusya'nın dışlandığını gördü.[1823]

1819 Elnur Hasan Mikail, *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.164-165.

1820 Yılmaz, *age.*, s.24.

1821 Aleksandr Dugin, *Putin'e Karşı Putin*, (Çev.) Adnan Yıldız, Pınar Yayınları, İstanbul, 2022, s.45-46.

1822 Ascher, *age.*, s.304.

1823 Yalçın Doğan, "Putin'in kahkahaları... Ah Amerika, vah Amerika", T24, 25 Şubat 2022, Erişim Tarihi: 22.08.2022. https://t24.com.tr/yazarlar/yalcin-dogan/putin-in-kahkahalari-ah-amerika-vah-amerika,34345

Bu görüşmeden sonra Clinton tarafından bu konunun hiç açılmadığını da görmek gerekiyor. Buna rağmen 2002 yılında NATO Roma Zirvesi'nde, NATO-Rusya Konseyinin kurulduğu ilan edildi. Zaten terör saldırısı sonrası ABD Başkanı George W. Bush'u arayan ilk lider Putin'di. Putin askeri yetkililerle Karadeniz'de bir araya gelerek ABD'nin terörizmle mücadelesi için desteklerini aldı. Hatta Rusya hava sahasını Amerikan savaş uçaklarına açtı. Ardından ABD'nin Afganistan'a yakın Rus askeri tesislerinden yararlanması için Orta Asya ülkelerinde girişimlerde bulundu ve istihbarat paylaşımına katkı verdi.[1824] Putin'in tüm desteklerine rağmen Aralık 2001'de Başkan Bush, 1972'de Sovyetler Birliği ile ABD arasında imzalanan Anti Balistik Füze Anlaşmasından çekildiklerini bildirdi. Moskova bu duruma sessiz kalmakla birlikte ABD ile işbirliğine devam etti.[1825] Başkan George W. Bush tarafından Putin, ölçülü bir kişiliği olan açık sözlü ve güvenilir bir adam olarak övüldü.[1826] Anlaşılan Putin'i sadece Donald Trump övmemişti. Ayrıca Rusya, Gürcistan'da konuşlanan 10 bin Rus askeri personelini ve silahlarını, 7 bin kişinin hayatını kaybettiği Abhazya'dan 1 Ağustos 2000 tarihinden itibaren kademeli olarak geri çekti.[1827] Öte yandan Putin, Batı'yla ilişkilerinde jestlerine devam etti. Rusya'nın Küba'daki istihbarat üssü ve Vietnam'daki askeri üsleri de kapatıldı. Ayrıca Moskova onayıyla ABD Orta Asya'da askeri üsler kurma sürecine girdi.[1828] Aslında Putin bu kararlarıyla ülke içinde oldukça tepki de topladı. Batı medyası bile bunu fark etti ve Amerika'da yayın yapan yüksek tirajlı ve köklü *Los Angeles Times* "Neden Putin halkının çoğunluğunun karşı olduğu Batı yanlısı politikaları agresif bir şekilde ifa ediyor?" diye yazdı.[1829]

Avrupa Birliği 2004 yılında 10 yeni üyeyi birliğe kattı. Bu ülkeler; Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Slovenya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta oldu. 2007 yılında ise genişleme süreci sonucu birliğe Romanya ve Bulgaristan katılarak, Avrupa Birliği Karadeniz'de söz sahibi olacak şekilde avantaj sahibi oldu. Genişlemenin ardından Rusya bu 12 ülkeyi kaybetti.[1830] SSCB'nin çökmüş olması ve komünizm tehlikesi-

1824 Evtuhov ve Stites, *age.*, s.565.
1825 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.711.
1826 Ascher, *age.*, s.305.
1827 Caşın, *age.*, s.319.
1828 Boris Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, (Çev.) Fatma Arıkan, Serdar Arıkan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008, s.430.
1829 Dugin, *age.*, s.50.
1830 Şahin Keskin, *Ukrayna'daki Kriz ve AB-Rusya İlişkileri*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2017, s.45.

nin ortadan kalkmasına rağmen NATO genişleme sürecine girmiş; 2004 yılından itibaren 11 yeni üye kazanmıştı, Rusya'nın sınırlarına dayanmıştı. Putin iktidara geldiğinden itibaren Batı'yla ilişkileri geliştirmek hedefindeydi. Bu konuda da üzerine düşen tüm görevleri neredeyse yerine getirdi. Hatta Putin eğitim sisteminde 2003 yılında Avrupa Yüksek Alanı oluşturmayı amaçlayan Bologna sürecine dahil oldu ve kredi sisteminden diploma eklerine kadar Avrupa'yla uyum sağlama faaliyetine girişti.[1831] Putin sadece dış politika, savunma alanında değil eğitim konusunda da Avrupa'yla birlikte çalıştı. Dahası Rusya-Avrupa Birliği arasında birçok işbirliği anlaşması imzalandı. 10 Mayıs 2005 tarihinde Moskova'daki AB-RF zirvesinde, AB ve Rusya'nın ekonomik; güvenlik, özgürlük ve adalet; dış güvenlik ve bilim, eğitim ve kültür olmak üzere toplam dört ortak alanı için yol haritaları çizildi. Bu belgeler, Putin ve Avrupa Komisyon başkanı tarafından imzalandı. Ayrıca AB de Rusya İş Sendikaları Temsilciliği, Avrupa Sanayi ve İşverenler Konfederasyonlar Birliği ile Rusya İş Birliği Koordinasyon Konseyi İş Birliği Konseyi'ni Ekim 2005'te kurdu.[1832]

Putin, 2007 yılından itibaren ikinci başkanlık döneminin sonlarına doğru jeopolitik görüşlerini dile getirmeye başladı. 2007'de Münih Güvenlik Politikası Konferansı'nda yaptığı meşhur konuşmasında, çağdaş dünyanın tek kutuplu şeklini eleştirdi ve Rusya'nın çağdaş dünyadaki konumuna dair vizyonunu, günümüz realiteleri ve tehditlerini göz önünde bulundurarak tarif etti. Böylece Putin ve Rusya, açıkça tek kutuplu dünya düzenini reddetmekle birlikte bu gidişata meydan okuyucu pozisyon aldı.[1833] 2007 yılında Kuzey Kutbu'nda iki mini denizaltıyla denizin 4.300 metre dibine inen Ruslar bayraklarını dikti. Bu derinliğe daha önce inen olmamıştı. Denizin dibine ilk dokunan denizaltı Mir-1'de bulunan parlamenter Artur Çilingarov yukarıdakilere müjdeyi verdi. Bu iki cep denizaltısı kutup dibinin yapısı ve canlılarla ilgili veriler topladı, paslanmaz titanyumdan yapılma bir Rus bayrağını zemine diktikten sonra sekiz saatte yüzeye çıktı. Kutup dibinin keşif haberi dalga dalga Rusya'ya yayıldı. Çünkü Rusya bayrak diktikleri alanın Türkiye coğrafyasından daha büyük olan toprakların kendisine ait olduğunu gösterdi. Böylece dünyaya açık bir şekilde mesaj verildi.[1834]

1831 Ergün, *age.*, s.336.

1832 Andrey Branitskiy, "Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği İlişkileri", *Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*, Osman Ağır ve Ainur Nogayeva (Ed.), Orion Kitabevi, Ankara, 2022, s.316-318.

1833 Dugin, *age.*, s.149-150.

1834 Cenk Başlamış, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Sırları*, Yakın Kitabevi, İzmir, 2016, s.54.

2008 yılında ABD merkezli küresel finans krizinde Rus devletinin altın ve döviz rezervi 600 milyar dolar civarına yaklaştı. İstikrar Fonu ise 2008'de 4 trilyon rubleye çıktı. Buna ek olarak federal bütçenin de fazla verdiğini de söylemek gerekiyor.[1835] IMF rakamlarına göre 2009'da Rusya'nın krize yanıtı Almanya'nınkine az çok denk olmakla birlikte SAGP bakımından onu geçmekteydi.[1836] UNCTAD istatistiklerine göre Rusya'dan dışarı giden doğrudan yatırımların, 2000'de 2.508 milyar dolar iken 2008'de 56.735 milyar dolarla devamlı arttığı görüldü. 2013 yılında Rusya'dan yabancı ülkelere giden yatırımlar 70.685 milyar dolara kadar ulaştı. Ancak 2014'ten itibaren gerileme yaşandı.[1837] 1996'da Rusya'da 12.000 avro olan kişi başına ulusal gelirin 2008'de yaklaşık 25.000 avroya ulaştığı güçlü bir ekonomik büyüme sağlandı.[1838] ABD merkezli küresel ekonomik krizin etkileri Rusya'da 2009 yılında önemli ölçüde tolere edilmiş ve ekonomi yeniden büyüme göstermişti. 2010 yılında artan petrol fiyatlarıyla canlılık gösteren Rus ekonomisi sonucu Rusya'nın iç ve dış ticaret hacminde iyileşmeler meydana geldi. Bu yaşanan gelişmeler sonucu Rusya geleceğe güvenle bakan bir ülke oldu.[1839] Böylece birçok gelişmiş ülkeden daha güçlü büyüme sağladı ve dünyanın ilgisini çekti. Rusya 2008 yılında 75 milyar dolarlık (GSYİH'nin yüzde 4.5'i) doğrudan yabancı yatırımcı (DYY) çekerek Çin'den sonra en fazla DYY çeken ikinci ülke oldu.[1840] 1990-1998 yılları arasında ekonomik olarak sürekli küçülen Rusya, 1999 yılından 2009 yılına kadar dünya ortalamasının üzerinde sürekli büyüme gösteren bir ülkeydi.[1841]

Putin'in iki dönem süren devlet başkanlığının sona ermesiyle 2008 yılında Dimitri Medvedev, devlet başkanı sıfatıyla Rusya'nın yönetiminde yer aldı. Medvedev hukuk doçentiydi. 2000-2008 yılları arasında Gazprom başkanı olarak görev yaptı. Putin, Medvedev'i devlet yönetiminde hem joker hem de garantör olarak bulundurdu. Putin'in yeniden seçilmesiyle 2012 yılından itibaren Medvedev baş-

1835 Primakov, *age.*, s.104.
1836 Tooze, *age.*, s.260.
1837 Hazal Yalın, *Rusya / Çöküş, Yükseliş ve Dinamikler*, NotaBene Yayınları, İstanbul, 2021, s.136.
1838 Alvaredo, Chancel, Piketty, Saez ve Zucman, *age.*, s.135.
1839 Ahmet Fazıl Özsoylu ve Neşe Algan, *Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri: BRIC*, Karahan Yayınları, 2011, Adana, s.110.
1840 "Rusya Ülke Profili", T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022, s.11. Erişim Tarihi: 11.10.2022 https://ticaret.gov.tr/data/5ef4643b13b8767a5802184f/Rusyayüzde20Ülkeyüzde20Profili-2022.pdf
1841 Şükrü İnan, "Küresel Ekonomide Rusya", *Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*, Osman Ağır ve Ainur Nogayeva (Ed.), Orion Kitabevi, Ankara, 2022, s.125.

bakan olarak görev yaptı.[1842] Medvedev'de Putin gibi uluslararası sistemin çok kutuplu olmasını, tek kutuplu dünya düzeninin ortadan kaldırılması gerektiğinde hemfikirdi. O yüzden Rusya'nın tek bir devletin karar alıcı olduğu uluslararası sistemi değiştireceğini ilan etti.[1843] Ayrıca Putin her ne kadar "otokrat" vb. terimlerle anılsa da iktidarını bırakmayı bildi. Ancak buna rağmen Batılılar tarafından hep daim diktatörlükle suçlandı. Belki o dönemde referandum yapılsa Rus halkı bile Putin'in iktidarı bırakmasını istemeyecekti. O yüzden en güçlü döneminde Putin'in geri çekilmeyi bildiğini unutmamak gerekiyor. Putin ilk sekiz yılın sonunda Rusya'nın parçalanmasının önüne geçti ve Çeçenistan'la daha geniş bir çerçevede bakıldığında ise Kuzey Kafkasya'nın tamamına yayılmış etnik-İslami ayrılıkçılığı yok etti. Ardından dikey güç mekanizmasını kuvvetlendirdi, federal bölgeleri oluşturdu ve valilik seçimlerini kaldırıp valileri merkezden atamaya başladı. Rus siyasetine yön vermeye çalışan oligarkları safdışı etti ve birçok kuruluşu millileştirdi. ABD'ye rağmen dış politikada Rus ulusal menfaatlerini sıkı sıkıya savundu. Batıcı Rus düşmanı dalgayı ezmekle kalmadı, son olarak da Rusya'nın Sovyet coğrafyasındaki konumunu güçlendirdi ve bütünleşmeye doğru yol aldı.[1844]

Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ABD'nin başını çektiği Batılı ülkelerin desteğini alarak ülkesini NATO üyesi yapma yolunda Rusya'ya açıkça meydan okudu.[1845] Gürcistan 7 Ağustos 2008'de Güney Osetya'yı ele geçirmek için askeri operasyon başlattı. Gürcistan askerleri aynı zamanda bir Rus barış gücü birliğini de bombaladı ve bu saldırı ciddi kayıplara yol açtı. Uluslararası kurallara göre bu durum Gürcistan'ın Rusya'ya savaş ilan ettiği anlamına geliyordu. Moskova bu saldırıya karşılık Güney Osetya'ya birlik gönderdi ve buranın tamamını Gürcistan işgalinden kurtardı. Rus askerleri Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e doğru ilerlemeye başladı. Ancak Rus ordusu Abhazya ve Güney Osetya sınırlarına geri döndü. Rus güçleri, SSCB'nin çöküşünden beri, Rusya Federasyonu'nun sınırları dışında ilk defa, Batı baskısından veya ABD'nin tehditlerinden korkmaksızın bir harekât gerçekleştirdi. Gürcistan askerleri en yeni NATO ekipmanlarıyla donanmalarına ve Amerikan eğitmenlere sahip olmasına rağmen yenilgiye uğradı. Bu askeri zafer, diplomatik ve politik zaferi

1842 Yılmaz, *age.*, s.37.
1843 Yılmaz, *age.*, s.59.
1844 Dugin, *age.*, s.215-216.
1845 Ağır, *age.*, s.90.

de getirdi.[1846] Peki, Gürcistan Devlet Başkanı Saakaşvili'ye ne oldu dersiniz. Kendisi Gürcistan'ı terk ederek Ukrayna vatandaşlığı aldı ve Ukrayna'daki Odessa şehrine vali oldu. İnanması güç ama ülkesini Rusya ile savaşa sokan Gürcü lider vatandaşlıktan çıkıp ülkesinden kaçarak Ukrayna'da vali oldu!

NATO, 2011 yılında Libya'ya müdahalede bulundu. NATO Libya'ya bomba yağdırırken Putin bir silah fabrikasında yaptığı konuşmada Birleşmiş Milletler kararını "kusurlu ve yetersiz" olarak tanımladı. Yaşananlar için "Haçlı Seferleri için çağrı yapılan Ortaçağ dönemi anımsatıyor" diyecekti. Putin aynı sahneyi 10 yıllık dönemde Amerikan savaşları, Sırbistan, Afganistan ve uydurma bir bahaneyle Irak'ın bombalanmasında görmüştü: "Şimdi sıra Libya'da."[1847] Geçmişte Libya lideri Kaddafi'ye utanmadan yaltaklanan aynı Batılı devletler, şimdi ona saldırıyor, ordusunu bombalıyor ve onu hınçlı bir güruha linç ettiriyordu. Batılılara güvenmenin aptallık olacağı ortadaydı.[1848] Libya ve Suriye'de yaşanan olaylarda başta müdahale etmeyen Putin, Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron'a "Batı, son 10 yılda beni tekrar tekrar rezil etti, Libya konusunda, Suriye konusunda" ifadelerini kullanarak sitemde bulundu.[1849] Bundan sonra Putin hep ilk hamleyi yapan olacaktı.

2012 seçimlerinde Putin oyların yüzde 63.6'sını aldı. 2012'de Putin'in iktidara gelişi 10 yılı geride bırakmıştı. Putin döneminde Rus ekonomisi 10 kat büyüyerek ciddi bir tüketim patlaması yaşadı. Reel gelirler artış gösterdi ve işsizlik yarı yarıya azalarak gelişen bir orta sınıf oluştu. Oteller, lüks markalar, turizm acenteleriyle Rusya büyük bir değişim geçirdi. Bu aşamada Rusya'nın Sibirya topraklarının kalkındırılmasına yönelik ilk defa geniş kapsamlı çalışmalar hayata geçirildi. 21 Mayıs 2012 tarihinde müstakil "Rusya Federasyonu Uzakdoğu Kalkındırma Bakanlığı" kuruldu. Bölgesel kalkınma adına altyapı yatırımlarını içeren iki strateji belgesi de kabul edildi.[1850] 2012 Ağustos'unda Rusya Federasyonu Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edildi. Rusya'nın 2001-2011 yılları arasında toplam ürün ihracatı yüz-

1846 Dugin, *age.*, s.157-158.
1847 Myers, *age.*, s.469.
1848 Tooze, *age.*, s.450.
1849 Michael Isikof ve David Corn, *Rus Ruleti: Putin'in Amerika ile Savaşı ve Donald Trump'ın Seçilmesinin İçyüzü*, (Çev.) Anıl Can Çetinkaya, Panama Yayıncılık, Ankara, 2018, s.76.
1850 Volkan Özdemir, *Rusya'nın Kodları*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018, s.72-73.

de 421 oranında artış yakaladı.[1851] Yolsuzluğa karşı da büyük bir savaş açıldı. Bölge bakanları ya soruşturma geçirdi ya da hapse atıldı. Çelyabinsk'te belediye başkanının tutuklanmadığı neredeyse tek bir ilçe kalmadı.[1852] Putin yolsuzlukla mücadele için 2003 yılında Başkanlık Konseyi'nin oluşumu üzerine bir kararname imzaladı. 2006 yılında, Putin "Yolsuzluğa Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin onaylanması üzerine" adlı federal yasayı yürürlüğe koydu. 2007 ve 2009'da yolsuzlukla mücadele alanında kararnamelere imza attı.[1853] Hatta Avrupa Birliği Yolsuzluk Mücadele Sözleşmesini bile onayladı. 2008 sonrası gerçekleştirilen reformlarla birlikte sağlanan refahın hane halkına yansıtılması, internetin devlet tarafından kullanımın artmasıyla ağır bürokrasinin hafifletildiği, emniyet dahil bazı kurumların yeniden yapılandırıldığı bir süreçte rüşvetin azaldığını tespit etmek gerekiyor. Artık Rusya'da günlük yaşamda aleni şekilde rüşvetle karşılaşılmadığının hakkını vermek gerekiyor.[1854] 2012 yılından Mahkemeye yansıyan yolsuzluk davaları, 2012'de 9.811, 2013'te 12.165, 2014'te 13.037, 2015'te 13.996, 2016'da 13.774. Bu davalardan sırasıyla şu kadar insan ceza aldı: 2012 - 6.014; 2013 - 8.807; 2014 - 10.784; 2015 - 11.499. 2018 yolsuzluk davaları rekor yılı oldu. 2018'de 15 binin üzerinde devlet görevlisi ceza aldı. 2019'un ilk dokuz ayı itibarıyla ceza davasına konu olan yolsuzluk olaylarının sayısı 11.600'ü bulmuştu. 2018 ve 2019 yıllarında belediye başkanları, bakanlar, milletvekilleri ve yüksek bürokratlar tutuklandı.[1855] Putin'in mücadelesinin desteklendiği ancak daha fazla çaba harcaması gerektiği düşünülüyordu. Putin birçok alanda mücadele verdi. Rusya'da 1994 yılında 100.000 kişiye düşen intihar sonucu ölümlerin oranı 42.1 iken 2010 yılında 23.4'e düşmesi Putin-Medvedev döneminde ülkede olumlu ilerleme sağlandığını göstermekteydi.[1856]

2013 yılında Suriye krizinde ABD liderliğindeki Batılı ülkelerin askeri müdahale seçeneğini son anda ortadan kaldırması, Putin'e

---

1851 Kıvanç Halil Arıç, Erdinç Tutar ve Filiz Tutar, "BRICS Ülkelerinin Ürün Grupları Bazında Dış Ticaretlerinin Dönüşümü ve Bazı Tespitleri", *2000'li Yıllarda Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, Hatice Erkekoğlu ve Kıvanç Halil Arıç (Ed.), Ekin Yayınevi, Ankara, 2021, s.77.

1852 Garrels, *age.*, s.32.

1853 İlker Yasin Aydınkaya, "Yabancı Yatırımlar ve Özelleştirme Sürecinin Rusya Ekonomisine Etkileri", *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, İrfan Kaya Ülger (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.218-219.

1854 Özdemir, *age.*, s.35.

1855 Yalın, *age.*, s.106-109.

1856 Emin Atasoy ve Erol Kapluhan, *Coğrafya ve Jeopolitik Perspektifinden Rusya Federasyonu*, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2022, s.253-277.

büyük prestij sağladı. Putin'in Suriye'deki kimyasal silahların uluslararası denetime açılması önerisi herkes için bir çıkış yolu oldu. Putin'in bu diplomatik hamlesiyle Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, iktidarda kalmayı garantiledi. Bu süreçte Amerikan *New York Times* gazetesi bu girişim sayesinde Putin'in Obama'yı geçerek "dünya liderliğine oturduğunu" yazdı. Rusya'daki bazı kuruluşlar da, Suriye'ye müdahaleyi önleyen Rusya liderini Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterdi. Bu gelişmeler sonucu Putin ve Rusya uluslararası kamuoyunda öne çıkmakla kalmadı itibar da inşa etti.[1857]

23 Haziran 2013 tarihinde Hong Kong'dan kalkan Rus havayolu şirketi Aeroflot Moskova'ya inince Putin alay edercesine, "Bizim için ne güzel bir Noel hediyesi" dedi. Uçakta ABD'nin Ulusal Güvenlik Dairesi (NSA) bünyesinde çalışan Edward Snowden bulunuyordu. Snowden, ABD'nin genel müttefikleri İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'yla işbirliği içinde telefonları ve bilgisayar ağlarını geniş ölçekli izlediğini ayrıntılı bir şekilde anlatan on binlerce gizli belgeyi *The Washington Post* ve *The Guardian*'a sızdırmıştı. ABD tarafından casusluk suçlamasıyla aranan Snowden önce Çin'in Hong Kong şehrindeyken oradan Çinlilerin izniyle Moskova'ya gitti. Amerikalı yetkililer panik içindeydi. Bir yandan onu ABD'ye giden bir uçağa bindirmeleri için yalvarırken diğer yandan Snowden'in Ruslarla birçok gizli bilgiyi paylaşacağı için endişe içindeydiler. Snowden'in durumu Putin için bir istihbarat ve diplomasi darbesi anlamına geldi. Sonuçta Snowden'in açıklamaları Başkan Obama'nın imajına zarar verdi ve dış politikasında tahribat yarattı.[1858] İlk sayısı 1917'de çıkan meşhur Amerikalı iş dünyası dergisi *Forbes* tarafından Putin ilk defa Obama'yı geçerek dünyanın en güçlü insanı olarak birinci sıraya yerleştirildi. *Forbes* editörleri, "Bu yıl Suriye ve Ulusal Güvenlik Dairesi'nden sızan bilgilerin sahnelendiği satranç maçını izleyen herkes değişen bireysel güç dinamiklerine dair net bir fikre sahip" diye yazdı. Amerikalı blog yazarı Matt Drudge ise Putin'i "özgür dünyanın lideri" olarak ifade etti.[1859] İngiltere'nin ünlü *The Guardian* gazetesi muhabiri Luke Harding'e göre, Snowden'in Rusya'ya sığınması Putin Rusya'sını ABD ile eşit bir seviyede gösterdi. Bu eski casusun sırları ifşa etmesi, ABD'nin insan hakları, resmi ajanlık ve sınır dışı etme konularındaki ikircikli tutumunu gözler önüne sermiş

1857 Başlamış, *age.*, s.27.
1858 Myers, *age.*, s.538-540.
1859 Myers, *age.*, s.543.

ve Kremlin'in ABD'yi açıktan yargılamasına yol açmıştır.[1860] Ayrıca Putin tarafından Snowden'a Rus vatandaşlığı verilerek ABD'ye meydan okunmuştur.

Hırslı bir sporcu olmanın yanı sıra bir judocu, bir yüzücü, bir kayakçı ve fitness tutkunu olan Putin olimpiyatları da seviyordu. Olimpiyatlara ev sahipliği yapmayı Rusya'nın dünya sahnesindeki yerine dönüşündeki bir aşama olarak gördü.[1861] 2014 Şubat ayında Rus şehri Soçi'de düzenlenen Kış Olimpiyat Oyunları'nın başarısıyla ve Rusya'nın madalya sayısını zirveye taşımasıyla Putin'in popülaritesi de artış gösterdi.[1862] Soçi'de düzenlenen Kış Olimpiyatları 40.000 seyirciyle başladı. Oyunlar için gerekli etkinlik alanlarının neredeyse tamamı sıfırdan inşa edildi: Krasnaya Polyana'nın kayak parkuru, Adler'deki buz pateni sahaları, olimpiyat köyleri, bağlantıyı sağlayan demiryolu ve altyapı da buna dahildi. Putin, Kış Olimpiyatları'nı Karadeniz'e getirmeyi başaran lider olarak anılacaktı.[1863]

2013'te Rus aileler sık sık yurtdışına çıkıyordu. Putin rüyası sonucu büyüyen, istikrarlı Rus aileleri çoğalıyordu. 2003'te sadece Çelyabinsk'te 150 olan özel klinik sayısı 700'e çıkmıştı. Hastaneler temiz ve etkin bir şekilde uzun kuyruklar olmadan hizmet veriyordu.[1864] Rus devleti, doğum oranlarını artırmak için bir dizi program devreye soktu. Aileler her yeni çocuk için nakit ödeme aldılar. Bir kadının işi, doğumdan sonraki iki yıl için garanti edilmişti. Annelik izni ise dünyadaki en cömert izinlerden biriydi. Anneye doğumdan sonraki 140 günlük ücreti işveren tarafından tam ödenirken sonrasında evde kaldığı üç yıl boyunca maaşının yüzde 40'ı devlet tarafından karşılanmaktaydı.[1865] 2000-2013 yılları arasında GSYH'si yaklaşık dokuz defa artan, büyüyen bir Rusya vardı.[1866] 2000-2012 yılları arasında otomobil üretimi iki katına ulaştığı gibi toplam sanayi üretimi de iki katına çıkmıştı. 2013 yılında Rusya ekonomisi 2.23 trilyon dolar büyüklüğe ulaştı.[1867] Hatta Rusya 2012'de neredeyse Portekiz'in kişi

1860 Aust ve Ammann, *age.*, s.18.
1861 Myers, *age.*, s.395.
1862 Yusuf Yıldırım, *Putin Dönemi Rus Dış ve Güvenlik Politikasında Bir Müdahalecilik Örneği Olarak Kırım'ın İlhakı*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara, 2020, s.430.
1863 Brett Forrest, "Putin'in Partisi", *National Geographic Türkiye*, Sayı 153, Ocak 2014, s.51-63.
1864 Garrels, *age.*, s.100.
1865 Garrels, *age.*, s.67-68.
1866 Elnur İsmayil, *Rusya Dış ve Güvenlik Politikalarının Küresel Amaçları ve Bölgesel Yansımaları: Bilge Adamlar Raporu*, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2017, s.1.
1867 Sabir Askeroğlu, *Rusya'nın Büyük Güç Olma Stratejisi*, Orion Kitabevi, Ankara, 2020, s.43.

başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılasına (GSYİH) ulaşmıştı; bu, rastgele ulaşılan bir şey değildi, tam tersi Putin'in 1999 yılında başkanlık görevini devralmadan hemen önce belirlediği bir hedefti.[1868] 1999 yılında Rusya, dünya GSMH'nin sadece yüzde 0.60'ını ve satın alma gücü paritesine göre de yüzde 1.91'ini oluşturmaktayken 2014 yılında en yüksek GSMH payına yüzde 2.60 ve satın alma gücü paritesinde ise yaklaşık yüzde 3.5'lara kadar yükseliş gösterdi.[1869]

Putin, iktidara geldiğinde son 300 yıllık Rusya tarihinde ilk defa Rus varlığının tehlikede olduğunu ifade etti. Bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için ülke içinde reformlar olacağı gibi Rus dış politikasının yeni dönemde pragmatik stratejilerle belirleneceğini söyledi. Putin, Batı'nın artık Rusya'nın güvenilir bir ortağı olmadığını ilan etti. Putin yeni stratejisinde etnik Ruslar ve Rusça konuşanların her ne pahasına olursa olsun korunacağını belirtti.[1870] 2014'te Putin'in Kırım'ı ele geçirmesi ve Ukrayna'da Rusça konuşanları savunması, ülke içindeki popülaritesini yüzde 80 gibi muazzam bir oranla zirveye çıkardı.[1871] Sonuçta Putin'in bu girişimi İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'nın ilk büyük toprak ele geçirme sürecinin başlangıcı oldu.[1872] Putin'in Ukrayna stratejisini Rusların yüzde 80'i doğru buldu.[1873] 2014 Mayıs'ına gelindiğinde ise seçimler olsa Rusların yüzde 81'i Vladimir Putin'e oy vereceğini söylüyordu. Savaşı kazanan Putin hiç bu kadar sevilir olmamıştı diyebiliriz.[1874] Bu süreçte Kırım'ın ilhakına Rus liberaller ve komünistler ile birlikte hapisteki muhalif Aleksey Navalni bile destek verdi. Savaşla birlikte Rusya Federasyonu G-8'den çıkarıldı. Birçok alanda Batılı ülkeler tarafından yaptırımlara uğradı. Aslında Rusya'nın bu girişiminin temel sebebi Ukrayna'nın NATO üyeliğine engel olmaktı. Et ve tırnak diyebileceğimiz Rusya ve Ukrayna, kültürel, siyasi, tarihsel, güvenlik açısından ayrılmaz bir bütündü.

2015 yılı sonunda Moskova'da Çarlık döneminden kalma Tatar Camisinin büyütülerek Türkiye'nin de mali desteğiyle 170 milyon dolar harcanarak yeniden inşası gerçekleşti. Özellikle Kafkasya bölgesinde cami yapımı kolaylaştırıldı ve Rusya'daki müftülük sayısı 90'a

1868 "Putin Vazgeçilmez mi?", *Bloomberg Businessweek Türkiye*, 9 Şubat 2020, s.10.
1869 Şükrü İnan, "Küresel Ekonomide Rusya", *Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*, Osman Ağır ve Ainur Nogayeva (Ed.), Orion Kitabevi, Ankara, 2022, s.126.
1870 Yılmaz, *age.*, s.57.
1871 Garrels, *age.*, s.43.
1872 Yıldırım, *age.*, s.422.
1873 Yılmaz, *age.*, s.64.
1874 Tania Rakhmanova, *Rus İktidarının Kalbinde / Putin İmparatorluğunu Sorgulama*, (Çev.) M. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul, 2016, s.357.

çıktı.[1875] Putin düzenlediği toplantılarda ve görüşmelerde, Müslüman ve Hıristiyan din adamlarına eşit mesafede durmayı özen göstermekte birlikte Rusya'nın aynı zamanda bir Müslüman ülkesi olduğunu da ifade etmekteydi.[1876] Rusya sokaklarında kilise, cami ve diğer dinlerin ibadethanelerinin sayısındaki artış görünür bir hal aldı. Din artık Rusya için hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı.[1877] Ruslar arasında Ortodoks Hıristiyan olduğunu beyan edenlerin sayısı 1991'de yüzde 31 iken 2008'de bu oran yüzde 72'ye ulaştı. Dinin Rus ulusal kimliğinin önemli unsurlarından biri olarak yeniden içselleştirilme süreci yaşandı.[1878]

Moskova 2015 yılında Suriye'de Beşar Esad yönetimine ciddi boyutlarda yardım sağladı. Rus askeri ekipmanlarıyla birlikte Rus ordusu danışmanları ve eğitmenleri de Suriye'ye gitti. Rusya, Suriye ile 26 Ağustos 2015 tarihinde imzaladığı, Suriye'ye Rus hava birliklerinin gönderilmesini öngören anlaşmanın içeriğini kamuoyuna ilan etti. Suriye hükümeti tarafından gelen talep üzerine ve sadece savunma amaçlı olarak Rus savaş uçaklarının Lazkiye'deki Hmeymim hava üssüne bölgede güvenliği ve barışı sağlamak amacıyla sevk edildiği açıklandı. Rusya'nın Suriye'de hava desteğini İran'ın verdiği kara desteğiyle birleştirmesi ve Türkiye'yle işbirliği yapılması savaşın seyrini değiştirdi. Türkiye, Rusya ve İran arasında Astana Görüşmeleri başlatılarak 2019 yılı itibarıyla büyük oranda ateşkes sağlandı.[1879] Suriye operasyonu Rusya'nın dengeleri değiştirebilen uluslararası bir güç olarak, Putin'in de "kudretli lider" imajıyla içeride ve dışarıda itibarını artırdı.[1880] Oysa dönemin ABD Başkanı Barack Obama Rusya'nın "bir bataklığa saplanacağını" ifade etmişti. Obama döneminin ABD Savunma Bakanı Ashton Carter da Moskova'nın "başarısızlığa mahkûm" olduğunu söyledi. Ancak Putin ve Rusya bu felaket tellallarını yalancı çıkarmıştı.[1881] IŞİD terör örgütüyle mücadelede Rus varlığı önemli görevler üstlendi. Yüzlerce IŞİD hedefini imha etti. Suriye savaşıyla birlikte Rusya'nın terörizmle savaşı da yoğunlaştı. Ayrıca Suriye'nin Tartus Limanı için 18 Ocak 2017 tarihinde Rusya ile Suriye arasında 49 yıllık bir anlaşma imzalandı. Böylece

1875 Yılmaz, *age.*, s.31.
1876 Ağır, *age.*, s.36.
1877 İlyas Kamalov, *Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004, s.136.
1878 Dilmaç, *age.*, s.39.
1879 Yılmaz, *age.*, s.260-261.
1880 Başlamış ve Deprem, *age.*, s.242.
1881 Ahmet M. Seyrek, *Vladimir Putin*, Maviçatı Yayınları, İstanbul, 2018, s.119.

Rus donanmasına Suriye'de geniş haklar tanınmış oldu. Anlaşmaya göre Rusya eş zamanlı olarak nükleer denizaltılar da dahil 11 Rus savaş gemisini Suriye'de bulundurabilecekti.[1882] Böylece Rusya Akdeniz'de donanmasıyla boy göstermeye başladı. Rus donanması Hazar Denizi, Karadeniz ve Akdeniz'deki gücünü artırdı.

2014 yılı başında Rusya'nın döviz rezervleri 510 milyar dolar civarındaydı. 2015 yılında Moskova dünyada en fazla milyarderin ikamet ettiği ikinci başkent konumundaydı. 2015 yılında Rus devletinin borcu GSYİH'nin yüzde 20'sinden az bir durumdaydı.[1883] Oysa Rusya Merkez Bankası verilerine göre Rusya'nın dış borçları 1999'de GSYH'nin yüzde 90'ını aşmış bir tablo ortaya koyuyordu. İç borç miktarı ise 1990'da yüzde 111.36 oranındaydı.[1884] 2016 yılında Rus ekonomisi satın alma gücü paritesine göre 3.751 trilyon dolar, reel rakamlara göre ise 1.268 trilyon dolarla dünyanın yedinci büyük ekonomisi durumundaydı.[1885] 1989-2016 dönemini bir bütün olarak ele alırsak, Rusya'daki kişi başına ortalama ulusal gelir yüzde 41 oranında arttı.[1886] Yalnız bu yükselişle beraber gelir eşitsizliği sorunu da devam etti. 2014'te petrol fiyatlarında yaşanan aniden düşüş ve Rusya'ya uygulanan yaptırımlar Rus ekonomisini daraltti.[1887] Rus ekonomisi petrol fiyatlarında yaşanan artışla krizden çıkarak toparlanma sürecine girdi. 2017'de yüzde 1.5'lik bir büyümeye ulaştı. 2018 yılı seçimlerinde Putin oyların yüzde 76.66'sını alarak zirve yaptı. Bu duruma göre Rus halkının büyük çoğunluğu sadece Putin'i desteklemekle kalmıyor, ona bütünüyle güveniyordu. Putin'in yaptıklarını onaylayan ve arkasında olan bir Rus milleti vardı. Rus ulusunun gücünü arkasına alan Putin, 2018 Dünya Kupası'na ev sahipliği yapma konusunda bir başka zafere imza atacaktı.

2018 yılında Ortodoks dünyasının iki önemli merkezi olan İstanbul Fener ve Moskova Patrikhanesi Ukrayna sorunu nedeniyle fikir ayrılığına düştü ve Moskova Patrikhanesi, Fener'le bütün ilişkilerini kestiğini ilan etti. Bu durum Ortodoks dünyasında büyük bölünmeye yol açtı.[1888] Büyük bir bölünme gibi gözükse de Fener'in ufak bir

1882 Ağır, *age*., s.99.
1883 Jean-Robert Jouanny, *Putin Ne İstiyor?*, (Çev.) Merve Öztürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.46-49.
1884 Yalın, *age*., s.34-35.
1885 Nejat Eslen, *Küresel Güç Mücadelesi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2017, İstanbul, s.81.
1886 Alvaredo, Chancel, Piketty, Saez ve Zucman, *age*., s.135.
1887 Özdemir, *age*., s.145.
1888 Deniz Berktay, *Rusya-Batı Çatışmasında Fener Rum Patrikhanesi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2021, s.24.

cemaate sahip olmasına karşılık Moskova'nın 150 milyonluk bir cemaati olduğu biliniyor. Zaten Fener'e Ortodoks dünyasının fiilen liderliği anlamında "Ekümenik" statüsünü tanıyanlar, Ortodoks dünyası değil, Amerika Birleşik Devletleri'ydi.[1889] Bu duruma Yunan ve İskenderiye kiliseleri destek verirken, Fener'e ve ABD'ye en sert tepki Kudüs Patriği III. Teofil'den geldi. Kudüs Patriği, "Küreselleşme ahtapotu, kollarından birini, parçalamak amacıyla kilisenin gövdesine atmaya çalışıyor. Bu, Ukrayna da dahil olmak üzere bütün dünyada görülen durumdur. Siyasetin kilise işlerine karışması, bir kilisenin temsilcilerinin siyasetçilerin etkisiyle diğer kiliseye müdahalesi, bunun göstergesidir" ifadeleriyle Ukrayna sorununa vurgu yaptı.[1890]

2018 yılında Hazar Denizi'nin statüsü Kazakistan'daki zirvede "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Anlaşması"nın imzalanmasıyla çözüme kavuşturuldu. Moskova'nın öncülüğünde uzlaşmacı bir şekilde tüm ülkeler ortak paydada buluştu. Bunu da Rusya'nın diplomatik başarılarından biri olarak tanımlamak gerekiyor. Çünkü Hazar Denizi'nde kıyıdaş olmayan ülkelerin güçlerinin buraya girişi yasaklanmıştır. Hatta Rusya Hazar Denizi'ndeki kıyıdaş ülkelerle ortak bir deniz gücü kurulmasını bile teklif etmişti. Ancak kabul görmeyen bu teklif sonucu Rusya kendi Hazar Deniz'i filosunu kurdu. Rusya buradaki filosunda bulunan dört savaş gemisinden 26 adet Kaliber füzesiyle Suriye'deki IŞİD hedeflerini imha etti. Böylece Hazar filosunun ve Rus gücünün çok daha geniş bir alanda kullanabileceğini göstermiş oldu. Bunun yanında Putin, 100 yıllık bir hayali gerçekleştirdi, Rusya ile Kırım yarımadasını birbirine bağlamayı da başardı. Tüm engellemelere rağmen Azak Denizi ile Karadeniz'i birleştiren Kerç Boğazı'ndaki 19 kilometrelik köprünün açılışı bizzat Putin tarafından 2019 yılında gerçekleşti. Kırım ya da Kerç köprüsü hem demiryolları hem de karayolları ile Rusya ve Kırım'ı birbirine bağladı. Bu köprü inşaatı açıklanan plandan altı ay erken bitirildi. Köprü Rusya'ya 4 milyon dolara yakın paraya mal oldu. Buna rağmen Avrupa'nın en uzun köprüsünden geçiş ücretsizdi. Böylece Putin ülkesinin böyle dev projeler gerçekleştirebilecek deneyime, kapasiteye ve güce sahip olduğunu tüm dünyaya gösterdi.

2018 yılında ekonomik büyüme açısından son yedi yılda en iyi performansına ulaşan Rusya'yı Kovid-19 pandemisi vurdu. Ancak Rusya pandemiyle mücadele de kilit ülkelerden biri oldu. Öncelikle Koronavirüs'ün etkisini Avrupa'da göstermesinden dolayı Rusya,

1889 Berktay, *age.*, s.307.
1890 Berktay, *age.*, s.293.

NATO ülkesi olan İtalya'ya 15 uçakla yardımda bulundu. NATO ülkesi olan İtalya sokaklarında Rus askerleri Kovid-19 ile mücadelede öncü güç oldu. Ardından Sırbistan'a 11 Rus yardım uçağı indi. Rusya askeri doktor, virüs bilimci ekibinin yanında solunum cihazından koruyucu kıyafetlere kadar Avrupa ve NATO ülkelerine yardımda bulundu. Ardından Rusya dünyada tescillenen ilk koronavirüs aşısı olan Sputnik V ile özellikle Batılı ülkeleri şoka uğrattı. Bugün dünyada 70'den fazla ülkede Sputnik V aşısı onaylanmış durumdadır. Rusya her ne kadar ülke içinde Kovid-19 ölümlerine maruz kalan ülkelerden olmuşsa da Kovid-19 ile mücadelede büyük katkı sındu. Rusya-Ukrayna krizi devam ederken Ağustos ayında Avusturya'da düzenlenen Alpbach Avrupa Forumu'ndaki "AB'nin Jeopolitik Uyanışı" konulu panelde konuşan Arnavutluk Başbakanı Edi Rama, "Batı Balkanlar'da birçok hayatı kurtaran Çin'dir, Rusya'dır ve Türkiye'dir" açıklamasında bulundu.[1891] Ayrıca Rusya'da 1 Temmuz 2020 yılında çok önemli bir referandum düzenlendi. Katılanların yüzde 79'unun "evet" verdiği oylamada Putin'in Rusya'yı uzun yıllar yönetmesinin önünü açan anayasa değişikliklerinin yanında anayasaya Tanrı kavramı eklendi. Rusya'da devlet ile kilise arasındaki ilişkilerin vardığı son nokta olarak anayasanın 2. maddesine "Bize Tanrı inancımızı veren atalarımızı anarak" ifadesi koyuldu.[1892]

2022 yılı Rusya-Ukrayna arasındaki gerilimin Batı kışkırtmasıyla arttığı bir yıl oldu. 2014 yılından beri ABD, İngiltere ve NATO ülkelerinin Ukrayna'ya sürekli ekonomik ve askeri desteği Rusya için rahatsızlık yaratıyordu. ABD kaynaklı turuncu devrimler 2004 yılında Ukrayna'da da patlak vermişti. Ardından Maydan olaylarıyla halk tarafından seçilmiş hükümet darbeyle iktidardan indirildi. Daha sonraki süreçte Rusya ve Batı'yla ortak çalışılması gerektiğini belirten uzlaşmacı bir siyasi portre çizen Volodimir Zelenski, yüzde 70'i geçen oyla seçildi. Ancak bir yıl geçmeden Zelenski'ye destek yüzde 30'un altına indi. Zelenski, 2021 yılında kaybedilen Kırım'ı geri alacağını ilan etti. Rusya'ya karşı politikalarında sertleşen Zelenski iktidarı ABD, İngiltere ve NATO ile derin ilişkilere girişti, hem Avrupa Birliği hem de NATO üyeliği istediğini ifade etti. Bu durum Putin ve Rusya için kabul edilemez bir durum yarattı. Çünkü Batılı devlet

1891 "Arnavutluk Başbakanı Ramam: Türkiye Cumhurbaşkanı olmasaydı, aşılarımız olmayacaktı", T24, 25 Ağustos 2022, Erişim Tarihi: 05.11.2022. https://t24.com.tr/haber/arnavutluk-basbakani-rama-turkiye-cumhurbaskani-olmasaydi-asilarimiz-olmayacakti,1054900

1892 Berktay, *age.*, s.216.

adamlarının ve düşünürlerin söylediği gibi Ukrayna olmadan Rusya olmazdı. Bunu ilk 1997'de ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski kitabında yazmıştı. Aynı görüşü ABD Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Henry Kissinger da dile getirdi. Stratfor'un kurucusu George Friedman da kitabında Ukrayna'sız Rusya olamayacağını yazdı. Günümüzün etkili ABD'li uluslararası ilişkiler teorisyeni John Marsheimer da bu düşüncedeydi. Bu ekipten önce NATO'nun genişlemesine karşı çıkan George Kenan ve Kenan Waltz gibi Soğuk Savaşın önemli isimleri de vardı. Ancak bunların hiçbiri dinlenmedi. Sonuçta 1200 yıllık Kiev şehri Rusların ilk eviydi. Zaten Ukrayna ve Rusya aynı kökenden ve dinden gelen Slav Ortodoks Hıristiyanlardı. Tarihsel olarak binlerce yıllık bir geçmişe sahiptiler. Kültürel kodları ve dilleri iç içe geçmişti. Ruslar tarafından Kiev, Rus şehirlerinin anası olarak görülmekteydi. İki toplum arasındaki uzun yıllara dayanan tarihsel birliktelik şu Rus atasözüyle mühürlenmişti: "Moskova kalbimizdir; St. Petersburg beynimizdir; Kiev anamızdır."[1893] Bununla beraber Ukrayna için yüzyıllarca "Küçük Rusya" veya "Malorossiya" denilmişti.

Ukrayna 30 yıl önce SSCB altında Rus toprağıydı. Bugün ise bağımsız bir devlet olarak Rusya'nın sınır komşusu ve ulusal güvenliği için en kritik ülkelerin başında geliyordu. Daha öncesinde ise Ukrayna'nın NATO üyeliği ve Batı yanlısı politikaları yüzünden Ukrayna Kırım topraklarını kaybetmiş ve ülkenin doğusunda ayrılıkçı bölgeler oluşmuştu. Tüm bu sonuca rağmen Ukrayna lideri Zelenski NATO'ya gireceğini ifade etti. Rusya ise bu durumun büyük sorunlara yol açacağını söyledi. Rusya, Ukrayna'nın elinden kayıp gittiğini düşünerek Ukrayna'ya karşı askeri operasyona girişti. Bu askeri operasyondan önce Zelenski tarafından Ukrayna'nın nükleer silah elde etmesini ima etmesi de oldukça ses getirdi. Aslında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ve Donbass bölgesindeki ayrılıkçı durumun gelecekte Ukrayna için daha fazlası olabileceğini açıkça gösteriyordu. Ancak Zelenski NATO üyeliği için Rusya'yla savaşı göze aldı. Zelenski, Kırım'ı almak için ilk kurşunu sıkmadı ya da Donbass bölgesindeki ayrılıkçıları temizlemeyi de düşünmedi. O zaman Rusya ile Batı'nın ortasını bulup dengeli bir yol çizemez miydi? Halbuki bu dengeyi sağlayan başka ülkeler vardı. Askeri operasyon öncesinde Rusya tarafından Batılı ülkelere dokuz maddelik bir anlaşma bile teklif edildi, ancak bu da kabul görmedi. Rus Askeri birliklerinin Ukrayna sınırlarında hare-

1893 Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2007, s.63.

ketliliği her geçen gün arttı. 24 Şubat 2022'de Rusya'nın kendi tabiriyle "Özel Askeri Operasyonu" başladı. Uluslararası hukuka göre ise bu bir savaştı. Zelenski tarihi, jeopolitiği ve zamanın ruhunu iyi okuyamadı. Çünkü Putin Ukrayna'nın NATO'ya girmesini kabul etseydi bu kez Ukrayna topraklarını almak için Rusya'ya savaş açacaktı. Her halükârda bu savaş çıkacaktı. Bugün savaş hâlâ devam ediyor. Savaşın en çok vurduğu kadim Ukrayna halkı ve kadim Ukrayna şehirleri oldu. 150 milyon nüfusu ve 86 milyar dolarlık savunma harcaması ile Rusya, 1 milyara yakın nüfusu ve 1 trilyon doları geçen savunma harcamasıyla Ukrayna'da, ABD ve NATO'ya meydan okudu.

Açıkçası ABD ve Avrupa merkezli küresel güvenlik mimarisi Rusya'nın Ukrayna'daki askeri operasyonuyla çöktü. Bu çöküşü düzeltmek içinde arabulucu aktörler ABD veya Avrupa değil, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Suudi Arabistan, Hindistan ve İsrail gibi Batı dışı güçler oldu. Eski Almanya Başbakanı Angela Merkel de 2014-2015'te imzalanan Minsk Barış anlaşmalarının Donbass sorununu çözmeye değil, Rusya'ya karşı Ukrayna'nın güçlenmesi için Ukrayna'ya zaman kazandırmayı amaçladığını itiraf etti. Gerçekten de bugün Ukrayna ordusunun 2014'ten daha kuvvetli olduğu kesindir. Rus ordusunun da istenilen başarıyı yakalayamadığı ortadadır. Bunun başlıca birkaç sebebi vardır. Öncelikle Rusya, ABD'nin Irak'ta düzenlediği gibi baştan başa tüm ülkeyi halı bombardımanı denilen şekilde bombalamıyor. Sınırlı ve nokta operasyonlarıyla ilerlemeye çalışıyor. Çünkü Putin ve Rusya için Ukrayna, Ukrayna halkı ve Ukrayna şehirleri Rus tarihinin, Rus ulusunun, Rus kültürünün, Rus dininin bilinen ilk kaynağıdır. Aslında soyu, dili, dini, kültürü bir olan iki kardeş ulus mücadele etmektedir. Bu nedenle Rus ordusu ve Rus karar alıcılar ellerinden geldiğince hassas davranmak zorundadırlar. Bu durum da Rus ordusunun yıkıcı ateş gücünü sınırlamasına yol açmaktadır. Bununla beraber ABD ve NATO tarafından askeri, teknolojik ve ekonomik olarak devamlı yardım gören bir Ukrayna bulunmaktadır. NATO'nun agresif şekilde Ukrayna'ya destek vermesini Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, 2019 sonbaharında *The Economist* gazetesine verdiği demeçte açıklamıştı: "NATO belirli bir düşmana yanıt olarak ortaya çıkmış bir kurumdur. Bu belirli düşman Varşova Paktı'ydı. 1990 yılında düşman ortadan kalktığında, mevcut jeopolitik projeyi yeniden değerlendirmek için herhangi bir girişimde bulunmadık. Kimse açıkça ifade etmese de herkesçe kabul gören varsayım Rusya'nın hâlâ düşman olduğudur."[1894]

1894 Schröder ve Schöllgen, *age.*, s.48.

Rusya-Ukrayna kriziyle birlikte çok farklı sorular ortaya çıktı. Özellikle ABD Savunma Bakanlığı'nın (Pentagon) finanse ettiği biyoloji laboratuvarlarında ABD Başkanı Joe Biden'in oğlu Hunter Biden ile eski ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'in damadının ilişkileri gün yüzüne çıktı. ABD'nin Kiev Büyükelçiliği sitesinde Ukrayna'daki 12 biyolojik laboratuvarla ilgili bilgi yayınlandı. Rusya, 2018 yılında ABD'nin Gürcistan'da biyolojik silah deneyleri yaptığını açıklamıştı. 2020 yılında Çin menşeili CGTN kanalı dünya genelinde ABD tarafından 200 biyolojik laboratuvarın fonlandığını haber verdi.[1895] Bunun yanında Bayraktar İnsansız Hava Araçları Azerbaycan-Ermenistan savaşında kullanıldığında "katil teknoloji" olarak servis edilirken Rusya-Ukrayna savaşında kahraman oldu. Hatta Kanada gibi ülkelerin Azerbaycan'a verilen Bayraktarlar yüzünden Türkiye'ye yaptırım kararı aldığını unutmamak gerekiyor.

Rus Gücü

Rusya coğrafi büyüklük açısından gezegenimizin en büyük ülkesidir. 17 milyon kilometrekare yüzölçümüne sahip Rusya, dünyanın 1/7'sini kaplamaktadır. Rusya, ABD ve Çin'in iki katı, Hindistan'ın beş katı, Birleşik Krallık'ın 70 katı genişliğindeki dünyanın en büyük ülkesi ünvanına sahiptir.[1896] Rusya yeraltı kaynakları açısından muazzam derecede zengin bir ülkedir. Rusya, petrol, doğalgaz, altın, kömür, elmas gibi birçok yeraltı kaynakları yanında deniz, göl, akarsu, orman açısından da oldukça zengindir. Ülkenin yüzde 45'i ormanla kaplıdır.[1897] Bu durum Rusya'yı orman arazi genişliği bakımından dünya birincisi yaptığı gibi hidroelektrik ve tatlı su kaynakları potansiyeli bakımından da dünyanın en zengin ülkeleri arasına koymaktadır. Buna örnek olarak dünyanın en derin gölü olan Baykal, dünya tatlı su rezervinin yüzde 20'sinden fazlasını elinde bulunduruyor.[1898] Sınırları içinde çok sayıda nehir sistemi bulunuyor. Bu mega devlet flora ve fauna zenginliği, genetik ve tür çeşitliliği, ekolojik bölgeler ve koruma alanları bakımından büyük bir üstünlüğe sahiptir. Yüzölçümünün büyük olması Rusya'ya jeopolitik ve stratejik avantajlar da sunmaktadır.[1899] Ayrıca Rusya için iklim değişikliği

1895 Mehmet Kıvanç, "ABD'nin Ukrayna'daki Laboratuvarları", *Ukrayna-Tarih Yapan Savaş*, Mehmet Ali Güller (Haz.), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2022, s.98-105.
1896 Marshall, *age.*, s.23.
1897 Yılmaz, *age.*, s.2.
1898 Atasoy ve Kapluhan, *age.*, s.13.
1899 Emin Atasoy, *Demografi, Jeopolitik ve Etnocoğrafya Işığında Rusya*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, s.24.

yeni bir çağ başlatabilir. Buzulların erimeye devam etmesiyle Kuzey Buz Denizi'nin altında yattığı bilinen büyük enerji kaynaklarının kullanımının yanında Kuzey Buz Denizi rotası açılacak ve limanlar daha uzun süre açık kalarak alternatif bir ticaret yoluna dönüşerek Rus deniz yolu ortaya çıkacak.[1900] Zaten Rusya, 13 denize ve üç okyanusa kıyısı olan ayrıcalıklı bir ülke konumundadır.[1901] 60'tan fazla limana sahiptir. Yine Sibirya toprakları üzerindeki buz eridiğinde uçsuz bucaksız verimli Rus toprakları ülkeyi tarımsal bir süper güç durumuna getirebilir potansiyele sahiptir. Rusya dokuz federal bölgeye ayrılmakla birlikte 85 yönetim biriminden meydan gelmektedir. Rusya Federasyonu'nda 22 cumhuriyet, 46 eyalet, dokuz kenar eyalet, dört özerk bölge, bir özerk bölge, üç federe şehirden (Moskova, St. Petersburg, Sivastopol) oluşmaktadır. Rusya'da 1 milyonu aşan 15 şehir ile 100.000 nüfus ve üzerinde 166 şehir bulunmaktadır. Rusya, 160 farklı etnik grubun yaşadığı ve 140'tan fazla dilin konuşulduğu bir ülkedir.[1902] Rusya laik ve sosyal bir devlet anlayışına sahiptir. Başkent Moskova 1147'de kurulmakla birlikte Rusya topraklarının hâlâ yüzde 70'i boştur.[1903] Rusya'da yaşayanların yüzde 80'e yakını şehirlerde ikamet etmektedir. 1990'lardaki hesaplamalar 30 yıl sonra nüfusun 120 milyona ineceğini öngörmekteydi. 2008'de bu sayı 142 milyona kadar düşmesine rağmen Putin'in nüfus politikaları sayesinde 2010'dan itibaren artmaya başlamış, 2022'de 148.8 milyonu bulan Rus nüfusu[1904] günümüzde 150 milyona yaklaşmıştır. Yurtdışında ise 20 ila 30 milyon Rus yaşadığı tahmin edilmektedir. Nüfusun artırılması Putin hükümetinin ana hedeflerinden biridir. Bu sebeple 2012'den itibaren Rusya'da Rus çocuklarının dışarıya evlatlık verilmesi yasaklandı.[1905] Ruslar toplam nüfusun yüzde 80'ini oluşturur. Dünyanın en büyük Slav ve Ortodoks ülkesi Rusya'dır.[1906] Ayrıca Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin raporunda Rusya'nın 2020'de en çok göçmen nüfusuna sahip ülkeler arasında dördüncü olduğu ifade edildi.

Rusya, bugünkü zor koşullardan çok daha kötüsünü yaşamış ve hepsinden kurtulmayı, hatta bazı durumlarda daha da güçlenerek

1900 Harm de Blij, *Coğrafya Neden Önemlidir*, (Çev.) Fatma Yavaş ve Baki Kaya, Hece Yayınları, Ankara, 2019, s.389.
1901 Atasoy ve Kapluhan, *age.*, s.14.
1902 Yılmaz, *age.*, s.5.
1903 Mikail, *age.*, s.22-24.
1904 "Rakamlarla Dünya Ülkeleri", *The Economist-Yarının Dünyası*, Sayı 1 Yıl 2022, s.104.
1905 Bricker ve Ibbitson, *age.*, s.117.
1906 Atasoy ve Kapluhan, *age.*, s.282.

çıkmayı başarmış bir ülkedir. Toplumsal ve kültürel olarak muazzam derecede bir esnekliğe sahiptir.[1907] Rus halkının sosyal dünyasını yönlendiren itici güç, Rus kültürüdür. Rusların büyük çoğunluğu için sadakat ve uyum, en yüksek kültürel değerler olmuştur.[1908] Rusya'nın diktatörlük olarak tanımlanması da gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bu kavramın, devleti ve fonksiyonlarını güçlendirmek ile karıştırılmaması konusunda hassasiyet göstermeliyiz. Amerikan Başkanı Roosevelt'in dediği gibi: "Güçlü, aktif bir devlet hiçbir zaman diktatörlüğe dönüşmez. Diktatörlük her zaman zayıf ve iktidarsız hükümetlerin yerine gelir."[1909] Rusya geçmişten bugüne hem Avrupa hem Asya'da güç dengesinin bir parçası olduğu gibi uluslararası meselelerde eşsiz bir role sahip olmuştur. Yüzyıllar boyunca kendine özgü bir düzen anlayışı çizmiş olmakla birlikte Büyük Petro'dan Vladimir Putin'e gelinceye kadar şartlar değişmiş ancak düzen anlayışı olağanüstü seviyede sabit çizgisini korumuştur.[1910]

Günümüzde Rusya'nın başat aktörü, Putin'dir. Çar'ın yerini nasıl Komünist Parti aldıysa, Komünist Parti'nin yerini de Putin almıştır. Sovyet düzeni içinden yetişmiş bir lider olan Putin'in, Rusya'daki düzeni, Batı'nın beklediği ve istediği yönde dönüştürmeyeceği gerçeği de ortadadır.[1911] Sovyet düzeninde yetişen Putin, Çarlık dönemi sistemini de dikkate alan biriydi. Rusya'nın yönetim biçimi ve lider seçimi binlerce yıllık tarihinin etkisiyle oluşmuştur. Sonuçta Rusya bugün çok partili temsili demokrasi ve seçimlerle yönetilen, güçlü bir başkanlık sistemi olan bir ülkedir. Bu süreçte demokrasiyi güçlendirmek ve hükümeti denetlemek üzere sivil toplum örgütlerinin temsilcisi (ve üçte biri Putin tarafından atanan) 126 seçkin yurttaştan oluşan bir "Halk Odası" kuruldu.[1912] Siyasi partilerin baraj oranı ise yüzde 5'di. Ancak Rusya farklı bir ülkedir; özellikleri, değerleri, kaygıları, tehdit algısıyla diğer ülkelerden özellikle de Batı'dan oldukça farklıdır. Oysa Batı, kendi çıkarlarına uygun düşen demokrasi modelini tüm dünyaya en ideal olan olarak sunmaktadır. Benimsenen bu liberal demokrasi kavramının en ideal demokrasi sayan Batı diğer demokrasi modellerini "gerçek demokrasi" olarak görmemek-

1907 Hosking, *age*., s.847-848.
1908 Yaşar Onay, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul, 2007, s.65.
1909 Primakov, *age*., s.120.
1910 Kissinger, *age*., s.61-62.
1911 Yaşar Onay, *Vladimir Putin / "Baştan Sona Bir Hayat"*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.37.
1912 Michael G. Roskin, *Çağdaş Devletler Sistemi: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (Çev.) Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara, 2014, s.363-364.

tedir.[1913] ABD demokrasisinin dogmatik statüsü ve alternatifleri yok saymadaki inadı, özgür bir felsefi söylemin önüne set çekmektedir.[1914] Demokrasi, Orta Asya'da farklı Afrika'da farklı, Batı'da farklı anlamlar taşımaktadır. Demokrasi ve onun dinamikleri de Rusya'da gerek yazında gerek söylemde sık sık tartışma konusu olmuştur. 2006 yılında Rus başkanın ilk genel başkan yardımcısı Surkov, "demokrasiyi yönetmek" için Rusya'nın siyasi sisteminin alternatif bir açıklaması olarak "Egemen Demokrasi" kavramını sundu. Surkov tarafından önerilen egemen demokrasi, Batı tarafından tüm dünyaya dikte edilen demokrasi söyleminin Rusya'nın bölgesel ve tarihsel gerçekleri doğrultusunda revize edilmiş hali olarak açıklandı. Sonuçta Rusya, egemen demokrasiyle Batı'dan farklı olarak kendine ait bir model inşa etme faaliyetine girişti. Egemen demokrasi, hem ideolojik açıdan hem de dış politika bakımından Amerikan hegemonyasına direnen bir kavram oldu. 2006 yılından itibaren Putin döneminde başlayan egemen demokrasi kavramı ortaya konduğu ilk günden itibaren tartışılmaya başlandığı gibi çeşitli eleştiriler de aldı. Ancak Rus siyasal hayatına damga vuracak ve bir ideolojik/politik araç olarak devleti tepeden tırnağa değiştirip dönüştürecek egemen demokrasi tüm dünyaya ilan edildi. Bu konuda Putin, "Rusya'nın tarihsel, jeopolitik ve diğer özelliklerini dikkate alarak özgürlük ve demokrasinin ilkelerinin gerçekleşmesini sağlayabiliriz" ifadesinde bulundu. Putin hiçbir zaman doğrudan bir egemen demokrasi tanımı yapmamış olsa da vurgusunu devletin egemenliği ve halkın gücünü alan bir demokratik sisteme yöneltti. Putin döneminde egemen demokrasi modeli inşa edilerek Rusya'da bir alternatif ortaya çıktı.[1915] Böylece Surkov'un inşa ettiği kavramsal çerçeve sayesinde Putin, "bir neslin lideri olarak" halk tarafından da kabul gördü. Kremlin Sözcüsü Peskov, "Putin'in temel ideolojisinin Rusya'nın istikrarının sağlanması, ilerlemesi ve kalkınması olduğunu" dile getirdi. Peskov'a göre zannedilenin aksine, liberalizm Putin'e uzak bir ideoloji değildi. Peskov, liberalizmin her bir ülkenin ulusal özelliklerine göre şekillendiğini ve dolayısıyla evrensel bir liberalizmin olamayacağını nitelemiştir. Peskov, bu kapsamda "Rus siyasi sisteminde liberal unsurların da bulunduğunun altını çizmiştir."[1916] Bu egemen demokrasi alternatifi

1913 Bakko Mehmet Bozaslan, *Egemen Demokrasi ve Rus Kamu Yönetimi*, Ekin Yayınevi, Ankara, 2020, s.3.

1914 Dugin, *age.*, s.95.

1915 Bozaslan, *age.*, s.14-24.

1916 Halit Hamzaoğlu, "Putin Dönemi Rus Siyasi Sistem", *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, Salih Yılmaz, Şeref Ateş, Victoria Bilge Yılmaz, Mücahit Küçükyılmaz, Metin Kıratlı (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022, s.117-119.

yanında Putin Rusya'sının dünyaya sunduğu diğer bir şey ise aile, din, vatan, vatanseverlik ve gelenekler bağlamında bir muhafazakârlık oldu. Putin bugün küresel liberal değerlerin yıkıcı kısmının karşısında yapıcı bir muhafazakârlığın ve devletçiliğin öncüsüydü. Bu Rus muhafazakârlığı geleneklere saygılı, birleştirici, uzlaşmacı ve yapıcı bir vizyonda aile, devlet, vatan ve din temelli bir yapıydı.

Putin bir konuşmasında, Rusya tarihinin 1917 veya 1991'le başlamadığını, Rusya'nın 1000 yıllık tarihinin ayrıştırılmayacağını, kesintisiz tek bir tarihe sahip olduklarını ifade etti.[1917] Günümüz Rusya'sının şehirlerini dolaşırken birbirine tümüyle zıt görünen iki tarihsel dönemin maddi sembollerinin, anıtsal-figüratif simgelerini yan yana, iç içe boy göstermesi Putin'in kesintisiz tarih anlayışını simgeliyordu. Rusya'nın büyük şehirleri bir yanda II. Katerina, Çar I. Nikolay, I, II ve III. Aleksandr'ın anıtları diğer yanda Ekim Devrimi'nin mimarı Lenin başta olmak üzere Stalin de dahil olmak üzere ihtilalin önde gelen birçok lideri Rus topraklarının dört bir tarafında yaşatılmaktadır. Buna ek olarak Kiev Rus'un kurucusu Kutsal Vladimir'in 25 metrelik devasa heykeline, gene Hıristiyan ve bilhassa Rus Ortodoks tarihinin sayısız azizinin, azizesinin anıtları eşlik etmektedir. Bir tarafa Kremlin'in kulelerini süslemeyi sürdüren kızıl yıldızlar, bir taraftan Kışlık Saray'ın bahçesine yeniden konulan üçlü Çar kartalları; bir yanda ordunun halen kullanmayı sürdürdüğü kızıl yıldız, bir yanda ise askeri donanmanın çoktan yeniden sahiplendiği Kutsal Andrew sancağı... Bu tablo Vladimir Putin'in melez dünya görüşünü anlatmaktaydı.[1918] Bir başka deyişle, Rusya bin yıllık bir geleneğin ve bu geleneğin içinde şekillenmiş değerlerin temsilcisi ve muhafızı rolündeydi.[1919] Nihayet 2013 yılında Putin'in inisiyatifiyle tüm Rusya için yeni ve tek bir okul tarih kitabı yazma projesine girişildi. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı, Rusya Bilimler Akademisi ile Rusya Tarih ve Rusya Askeri Tarih Cemiyetleri görevlendirildi. Putin, okullar için yeni tarih kitabının farklı yaş gruplarını kapsayacağını ama tek bir konseptle, Rus tarihinin süreklilik arz eden, bölünmez mantığı içerisinde, onun tüm dönemlerini birbirine bağlayacak, geçmişin tüm sayfalarına saygı uyandıracak şekilde yazılacağını ifade etmiştir. Sonunda 2016 yılında ortak tarih kitabı çalışması bitirildi ve 2016-2017

1917 Ağır, *age.*, s.103.

1918 Başlamış ve Deprem, *age.*, s.350.

1919 Turgut Kerem Tuncel, "Rusya Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler", AVİM, 07.07.2020, s.7. Erişim Tarihi: 10.10.2022 https://avim.org.tr/tr/Analiz/RUSYA-ANAYASASI-NDA-YAPILAN-DEGISIKLIKLER

eğitim öğretim yılından itibaren okullarda kullanılmaya başlandı. Böylece Çarlık Rusya'sının ihyası, muhafazakârlık ve Ortodoksluk bilinciyle Sovyet geçmişiyle barışmayı temel alan bir konsept yaratıldı.[1920] Putin'in uygulamaya koyduğu bu vizyon, tarihsel ve toplumsal bir uzlaşma yarattı. Bu durum doğal olarak kimlik konusundaki bunalımı aşmada yardımcı oldu.

Putin'in çekirdek kadrosu çoğu KGB menşeili olmak üzere Yeni Rusya'nın mimarlarıdır. Putin, başbakan yardımcılıkları ve bakanlıklar ile tüm yönetimi tek çatı altında toplamış "Danışmanlar Sistemi" olarak isimlendirilecek bir yönetim aygıtı inşa etmiştir.[1921] Özellikle Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Savunma Bakanı Sergey Şoygu, Kremlin Sözcüsü Dmitry Peskov, Rusya Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcısı Dimitri Medvedev, Genelkurmay Başkanı Valeri Vasilyeviç Gerasimov, Çeçenistan Devlet Başkanı Ramazan Kadirov Rusya'nın vitrin ekibiydi. Bu arada bu ekibin kökenleri Ermeni, Tatar, Müslüman Çeçen olmasına rağmen hepsi her şeyden önce Rus Devleti'nin hizmetindeydiler ve hangi terimi tercih ederseniz edin kendilerini Rusyalı ya da Rus görmektedirler.[1922] Rus diplomasisinin başarısının en büyük zekâlarından biri Sergey Lavrov'du. Lavrov, Putin'in ne yakın arkadaşı ne de iş ortağıydı. Buna rağmen Lavrov'un sıkı çalışması, profesyonelliği ve uzun kariyeri boyunca hata yapmamasından dolayı Putin'in büyük saygı duyduğu ve tercih ettiği bir figürdü. Lavrov diplomasiyi 27 katlı ve 2.000 ofisli dev bir gökdelenden yönetiyordu. Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Kofi Annan, Lavrov'u bilge ve zeki bir adam olarak nitelendirerek, "Ondan birkaç şey öğrendim" demişti. Putin'in yurtdışındaki askeri ve Rus dış politikasının generali Sergey Lavrov'du.[1923]

Rus dış politikası bugün çok kutuplu dünya tasavvuru çerçevesinde şekillenmektedir. Daha Rusya-Ukrayna krizi öncesinde 2018 yılında Putin, "Ortak Avrupa ordusu, çok kutuplu dünya düzenini pekiştirir" açıklamasında bulunmuştu.[1924] Putin bir televizyon prog-

1920 Tibet Abak, "Rusya'da Putin Dönemi Tarihsel Kimlik İnşası (2000-2020)", *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, Salih Yılmaz, Şeref Ateş, Victoria Bilge Yılmaz, Mücahit Küçükyılmaz, Metin Kıratlı (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022. s.138-148.

1921 Yılmaz, *age.*, s.32.

1922 Dilmaç, *age.*, s.144.

1923 İmil Emin, "Rus dış politikasının generali: Sergey Lavrov", *Şarkul Avsat*, 9 Mart 2022, Erişim Tarihi: 20.10.2022. https://turkish.aawsat.com/home/article/3521486/rus-dış-politikasının-generali-sergey-lavrov

1924 "Rusya'nın NATO Kuşatmasını Ukrayna'dan Yarma Harekâtı", *Ukrayna-Tarih Yapan Savaş*, Mehmet Ali Güller (Haz.), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2022, s.40.

ramında, "Sovyetler Birliği'nin çöküşüne üzülmeyen kişiye ancak kalpsiz denebilir. Ancak onun olduğu haliyle yeniden kurulmasını isteyen kişinin ise aklından şüphe ederim"[1925] derken, hem Sovyetlerin dağılmasından duyduğu üzüntüyü dile getiren hem de zamanın ruhunu okuyan bir lider profili çizmekteydi. Aslında Putin ve akranlarının yaşadığı travma dikkate değerdir. Gözlerinin önünde dünyanın en büyük ve en güçlü ülkelerinden biri dağılmıştır. Dağılmakla da kalmamış bir enkaz haline dönüşmüştür. Putin ve ekibinin bir daha Rusya'nın dağılma yaşamaması için yapamayacağı şey yoktur. Bugün Rusya için komünizm ve komünist menfaatler önemsizdir. Artık Rusya için Ruslar ve Rus dünyasının menfaatleri vardır. Rusya yetenekli bir diplomatik oyuncu olarak yeni misyonu ve vizyonuyla dünya sahnesine yeniden çıktı. Yeniden Rusya, Balkanlarda başarılı sayılacak aktörlerden biri olarak yerini aldı.[1926] Rusya bugün ABD'nin mağlubiyetiyle sonuçlanan Afganistan meselesinde yine baş aktörlerdendir. ABD'nin Afganistan'dan kaçışı ve sorumsuzluğu hem bölgesel hem de küresel şekilde etkilere yol açtı. Bu sebeple Rusya, Moskova Formatı organizasyonuyla Taliban, bölge ülkeleri ve küresel aktörlerle çok taraflı bir yapı oluşturdu. 2022 yılının son Moskova Formatı toplantısına üyeler olarak Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, İran, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan katılırken Afganistan yükümlülüklerini yerine getirmediği için katılmadı. Ancak Moskova Formatı sonuç bildirisi Taliban tarafından oldukça olumlu karşılandı. Bu arada bu toplantıya Rusya tarafından Türkiye, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar konuk olarak davet edildi. Yine Rusya'nın kültürel başkenti St. Petersburg'ta Rusya'nın Davos'u diye anılan St. Petersburg Uluslararası Ekonomik Forumu 2022 yılında 100'e yakın ülkeden ve bölgeden gelen binlerce katılımcı ile gerçekleşti. Bu forumun özel davetli ülkesi Mısır oldu.

Stratejik açıdan Rusya, kendisini Avrasya'yla özdeşleştiren muazzam bir kıtasal kütleden oluşmaktadır. Bugün Rusya, ne Doğu ne de Batı'dır, bağımsız ve özel bir üçüncü yöndür.[1927] Rus dış politikası ne Batı'ya, ne Doğu'ya doğru hareket etmektedir. Putin'in yönetimindeki Rusya daha çok kendi istikametinde, ne Batı'dan uzaklaşan ne

1925 Yıldırım, *age.*, s. 212.

1926 Erjada Progonati, *Dört Vektörlü Rus Dış Politikası (2000-2020)*, Barış Kitabevi, Ankara, 2021, s. 233.

1927 Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği / Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev.) Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s. 3.

de Çin ve Hindistan yönünde bir yol haritası çizmekteydi.[1928] Putin Rusya'sı demokratik devletçilik, ılımlı veya pragmatist Avrasyacılık ile uzlaşmacı/uzlaştırıcı jeopolitik temeller üzerinde bir dış politika inşa etti.[1929] Ancak tarih boyunca Rusya Batı'dan birçok kez istilaya uğramıştı. Polonyalılar ve İsveçlilerden sonra 1800'lerde Napolyon liderliğindeki Fransızlar ve İkinci Dünya Savaşı'nda da Hitler'in Alman orduları Rusya'yı işgale girişti.[1930] Rusya coğrafi olarak askeri saldırılara açık bir coğrafyaya sahipti. Çünkü Rus coğrafyası batıdan, doğudan ve güneyden doğal coğrafi setlere sahip değildi.[1931]

Rusya-Ukrayna kriziyle birlikte Rusya'nın sert gücünün sorgulanması, yumuşak gücünün yükselişi ortaya çıktı. Çok ilginç bir şekilde Putin, Putin'in ekibi ve Rusya 20 yıl boyunca inşa ettiği yumuşak gücünü bugünkü Ukrayna ve Batı ile mücadelesinde başarıyla sürdürüyor. Rusya'ya yönelik yaptırımlara sadece ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri katılıyor. Dünyanın yüzde 15'ini oluşturan Batılı ülkeler Rusya'ya yaptırım uygularken dünyanın yüzde 85'i yaptırımlara katılmadı. Yani Batı medeniyeti dışında dünyanın geri kalanı Rusya'ya yaptırım uygulamadı. O nedenle Rusya'ya uygulanan yaptırımlar uluslararası yaptırımlar olarak nitelendirilemez; bunlar sadece Batılı yaptırımlardır. Çin, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika gibi BRICS ülkeleri bu yaptırımlara katılmıyor. Ortadoğu'nun en güçlü ülkeleri Türkiye, İsrail, İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır yaptırımlara katılmıyor. Arap Birliği, BRICS, Shanghai İşbirliği Örgütü, Afrika Birliği, Türk Devletleri Teşkilatı gibi küresel veya bölgesel örgütlenmeler Rusya'ya karşı herhangi bir karşı eylemde bulunmadı. Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas da Rusya-Ukrayna krizi devam ederken Putin ile bir araya geldi. Abbas, Putin'e ABD'ye güvenmediklerini söylerken Putin'e ve Rusya'ya güvendiklerini ifade etti. Bu durum son yıllarda çok fazla hayal kırıklığı yaşayan ABD için başka bir sorundu. Devletler dışında uluslara da bakmak gerekiyor. Bir kere Batı dışı ülkelerin ulusları Rusya'yı ya da Putin'i protesto etmiyordu. Batılı devletler ile Batılı ulusların arasında da büyük bir ayrım vardı. Çünkü 2003 yılında ABD'nin Irak'a saldırması sonucunda dünya çapında ABD karşıtı 3.000 protestoya 36 milyon insan katılmıştı. Avrupa başkentlerinde milyonlarca insan ABD'yi ve

1928 Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, SRT Yayınları, Ankara, 2016, s.163.
1929 Progonati, *age.*, s.340.
1930 Özdemir, *age.*, s.87.
1931 Dilmaç, *age.*, s.74.

ABD Başkanı Bush'u protesto etmişti. Ancak Rusya-Ukrayna Savaşında Rusya'ya karşı yapılan en büyük protestoya en çok Almanya'da 100.000 kişi katıldı. Dünya genelinde Rusya'ya karşı protesto olmadığı gibi Avrupa ve ABD'de dev protesto dalgası yaşanmadı. Hatta Ukrayna lideri Zelenski dünya genelinde küresel protesto çağrısında bulunmasına rağmen bu çağrısı yanıt bulmadı. Açıkçası bugün Rusya ve Putin'e karşı sadece Batılı devletler tepki veriyordu. Dünyanın geri kalanı ve Batılı ulusların umrunda değildi. Dahası Avrupalı devletlerin ulusları Ukrayna'ya para ve silah desteğinin durdurulması için protestolarda bulunmaya başlamıştı.

Putin tarafından Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü kurularak bölgesel güvenlik için önemli bir yapı inşa edildi. Örgüte Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Ermenistan, Belarus ve Rusya üyedir. KGAÖ Tüzüğüne göre örgütün temel amaçları bölgede barışın, uluslararası güvenliğin, kolektif manada tam bağımsızlığın, üye ülkelerin toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin sağlanması olarak nitelenmiştir.[1932] Örgüt ilk defa Ocak 2022 yılında Kazakistan'da baş gösteren olaylarda müdahalede bulundu. Kazakistan tarafından davet edilen 3.000 asker ve 250 askeri teçhizatla Kazakistan'da askeri ve stratejik noktaları koruma altına alan KGAÖ Barış Gücü halkla bir sorun yaşamadı. İki haftayı geçmeyen görev süresi sonrası KGAÖ Barış Gücü birlikleri ülkeden ayrıldı. Bunun yanında Rusya Karabağ topraklarına barışı korumak amacıyla Rus kuvvetleri konuşlandırdı. Rusya hâlâ Kafkasya'da bir numaralı oyuncu durumundadır. Rusya için Bağımsız Devletler Topluluğu eski SSCB ülkeleriyle ilişkileri düzenleme de önemli bir platformdu. Bu arada Rusya, Belarus ile yıllardır hayal edilen "Birlik Devleti"ne sonunda ulaştı. Böylece Rus Dünyasının büyük bir bölümü birleşmiş oldu. Rusya-Ukrayna krizi devam ederken Endonezya Devlet Başkanı Widoda Rusya'yı ziyaret etmiş ve Endonezya'da gerçekleşecek olan G20 Zirvesine bizzat Rusya lideri Putin'i davet etmişti. Ayrıca Rusya öncülüğünde Kazakistan, Belarus, Kırgızistan, Ermenistan ile birlikte Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) inşa edildi. Siyasi ve ekonomik işbirliği çerçevesinde 185 milyonluk tüketici piyasasıyla büyük bir pazar oldu. AEB tarafından Singapur ve Vietnam ile serbest ticaret anlaşmaları imzalandı. Son olarak İran ile tam teşekküllü serbest ticaret anlaşması imzalayan Avrasya Ekonomik Birliği içindeki ticarette yüzde 90 oranında ulusal para kullanıyor. Yine AEB ve Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Endonez-

1932 Yılmaz, *age.*, s.219.

ya, Hindistan, Moğolistan, İsrail arasında serbest ve tercihli ticarete dair anlaşmalar için temas halindedir. Ayrıca Putin Rusya'sı Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesinde beş ülkeyle ortak bir anlaşmada buluşmuş ve tarihi bir belgeye imza atmışlardır. Böylelikle Rusya'nın Hazar'da sorunu kalmadığı gibi diğer ülkelerle işbirliğinde büyük bir ilerleme kaydetti. Bu Rusya'nın hanesine yazılmış bir diğer başarıydı. Çünkü Hazar Denizi de Karadeniz gibi ABD'nin giremediği bir başka deniz olarak kalacaktı. Rus gücü Suriye'de Esad iktidarının yıkılmasını önlemekle kalmamış ülkenin büyük bir kısmında yeniden Esad'ın egemen olmasını sağladı. Bunun yanında Suriye'deki IŞİD güçlerini ezerek ses getiren bir zafere imza attı.

BRIC; Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin tarafından oluşturulan bir oluşumdu. Rusya'nın öncülük ettiği oluşum ilk olarak 2008 yılında Rusya'nın Ekaterinburg şehrinde toplandı. BRIC oluşumunun birleştiricisi ve yapıştırıcısı Putin ve Rusya'ydı. Batı merkezli dünyada bu dev dört ülkenin işbirliği gündemi kapladı. 2010 yılında Güney Afrika'nın katılımıyla oluşum BRICS ismini aldı. Kurulduğu günden bugüne kadar BRICS toplantıları ve açıklamaları ilgiyle takip edildi. Bu ülkeler Batı dışı dünyanın öncü ülkeleri olarak tasvir edildiler. Hatta Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeliğine destek verdi. Rusya, ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) ile 2005 yılında Malezya'da bir araya geldi. 2016'da Rusya'da ve 2018'de Singapur'da ASEAN-Rusya zirveleri devam etti.[1933] Rusya, Güneydoğu Asya ülkeleriyle ekonomik, kültürel, teknolojik ve askeri işbirliğini bu zirvelerle ilerletti.

Putin liderliğinde Rusya, Müslüman dünyasının en etkin örgütü olan İslam Konferansı Teşkilatına 2005 yılından itibaren gözlemci üye olarak katıldı. Buradan Müslümanlara seslenen Müslüman olmayan ilk lider oldu. Rusya, İslam Konferansı Teşkilatı toplantılarını hassasiyetle takip etmekte ve katılmaktadır. Sonuçta Rusya 20 milyondan fazla Müslümanın yaşadığı önemli bir ülkeydi. Aynı zamanda Tataristan Cumhurbaşkanı Minnihanov'un yürüttüğü Rusya-İslam Dünyası Stratejik Vizyon Grubu isimli bir girişimle Çeçenistan lideri Kadirov tarafından Körfez ülkeleriyle Rusya arasındaki ilişkiler geliştirildi.[1934] Putin de Müslümanların Rusya'ya yaptıkları katkıları devamlı dile getirmiştir. 2015 yılında Moskova Ulu Cami'nin açılışında Putin, İslam'ın Rusya'nın manevi hayatının ayrılmaz bir parçası

1933 Süleyman Temiz, *ASEAN -Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği Siyasi Yapısı ve Gelişimi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s.80-82.

1934 Dilmaç, *age*., s.165.

olduğunu ifade etti.[1935] Daha da ötesi Putin basın toplantısında sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğüne ilişkin tartışmalar hakkındaki bir soruya şu yanıtı verdi: "Ne yani? Muhammed Peygamber'i aşağılamak, sanatsal ifade özgürlüğü müdür? Ben öyle düşünmüyorum. Zira bu, inanç özgürlüğünün ve İslam dinine inanan insanların kutsal duygularının ihlalidir." Kadirov, Putin'e şaşırtıcı derece sadık ve Rusya'ya da tamamen bağlı bir lider oldu.[1936] İsveç'te Kur'an-ı Kerim yakılması, Rusya Dışişleri Bakanlığı, Çeçenistan Cumhuriyeti lideri Ramazan Kadirov ve Rus Ortodoks Kilisesi tarafından sert şekilde eleştirildi. Olayın kabul edilemez bir vandallık olduğu dile getirildi. Rusya'nın Ukrayna'yla mücadelesinde Kadirov ve Çeçenler mücadelenin başını çekti. Bir zamanlar Çeçenler Rusya'nın en büyük sorunu iken bugün Çeçenler Rusya'nın en sadık destekçileri durumundadır. Bugün Ukrayna halkı içinde Rusya'yla bundan sonra hiçbir zaman bir bağ kurulamayacağı görüşü yaygın. Ancak Doğu Almanya ve Çeçenistan'a baktığımızda bunun garantisi olmadığını görüyoruz. Yani savaş geride kaldığında Ukrayna yeniden Rusya'yla bütünleşebilirdi. Sonuçta Çeçenistan, nüfusu devamlı artış gösteren, Rusya'nın en zengin, en bayındır, en ticari bölgelerinden biri durumuna geldi. Kadirov bile Rusya sayesinde büyüdüklerini ifade etti. Rusya, İslam dünyasıyla ilişkilerini geliştirdikçe küresel anlamda yumuşak gücünü daha da artırdı. Bu süreçte Moskova, İslami finans konusunda gittikçe gelişen bir vizyon çizerken Körfez ülkelerinin fonları Rusya'ya akmaya başladı. Bu gelişmelerle birlikte 2023 yılında Putin tarafından "Rusya-İslam Alemi: KazanForum", uluslararası ekonomik forumu kuruldu.

Rusya, Müslüman coğrafyayla inşa ettiği kapsamlı ilişkileri Afrika ülkeleriyle de kurmayı başardı. Rusya-Afrika zirvesi 2019'da Soçi'de gerçekleşti. Putin, 43'ü devlet başkanı düzeyinde olmak üzere, 54 Afrika ülkesiyle bir araya geldi. Rusya, Afrikalı ülkelerin Sovyetler Birliği döneminden kalan 20 milyarlık dolarlık borcunu tamamen sildi. Zambiya, Nijerya, Etiyopya, Mısır, Sudan ve Ruanda ile Rusya nükleer santral konusunda anlaşma imzaladı. Ayrıca bugün Rusya, Afrika ülkelerine en çok silah satan ülke konumundadır. 20 Afrika ülkesine silah satan ve 40'tan fazla Afrika ülkesiyle askeri işbirliği anlaşması olan Rusya bazı Afrika ülkelerine askeri danışmanlık hizmeti de vermektedir. Günümüzde Afrika Silahlı Kuvvetlerinde Rusya'da eğitim almış askerler görev yapıyor. Bununla beraber Rus

1935 Güç, *age.*, s.252.
1936 Mustafa Güldağı, *Derin Rusya*, Lopus Yayınları, Ankara, 2022, s.300-301.

menşeili Wagner özel askeri şirketi birçok Afrika ülkesinde faaliyet gösteriyor: Angola, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Sudan, Zimbabve, Mali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mozambik, Uganda, Madagaskar, Gine, Tanzanya, Angola, Somali, Güney Afrika ve Libya.[1937] Rusya-Ukrayna krizi devam ederken Afrika kıtasında ellerinde Rusya ve Putin bayraklarıyla Batılı güçlerin ülkelerinden çıkmasını isteyen Afrikalı halklar çoğalmaktadır. Rusya'nın Mısır, Sudan, Eritre, Madagaskar, Mozambik ve Orta Afrika Cumhuriyeti yönetimlerinden askeri üs kurmak için güvence alması Batılıları oldukça tedirgin etti.[1938] Rusya, Ukrayna'da Batılı güçlere karşı mücadele verirken Afrika'daki bazı ülkelerden Fransız ve Almanları oyun dışı bırakmayı başardı. Bugün Rusya'da 35.000 Afrikalı öğrenci eğitim alıyor ve yüzlerce öğrenciye burs veriliyor. Öğrenciler yanında Afrikalı gazeteciler de Rusya'da eğitime davet ediliyor. Rus haber ajansı Sputnik'le Fas, Mısır, Güney Afrika, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Cezayir devlet televizyonları arasında anlaşmalar imzalandı. Yine Rusya sosyal medyada daha aktif ve etkili bir durumdaydı.[1939]

Günümüzde Rusya, Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren birçok siyasi partiyle yakın ilişkiler kurmuştur. Avrupa ülkelerinde son yıllarda yapılan seçimlerde başarı gösteren sol ve sağ partilerin liderlerinin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'i destekleyici açıklamalarda bulunması doğal bir hal almıştır. Putin'e hayranlıklarını gizlemeyen bu parti liderlerinden bazıları Moskova'ya birçok defa ziyarette bulunmuştur.[1940] Fransa'daki son Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Fransız halkının yüzde 41 oyunu alan Le Pen ile Putin yakın ilişkilere sahiptir. Rus Gücü geçmişte olduğu gibi bugün de ekonomik olarak ABD ile yarışamasa da askeri ve siyasi olarak ABD'nin ensesindedir. Balkanlarda da milyonlarca Slav ve Ortodoks nüfus Rusya'nın etki alanı içindedir. Rusya'nın Latin Amerika'da çok az ülke dışında neredeyse kıtanın tamamında diplomatik misyonları vardır. Putin liderliğindeki Rus diplomasisi ve Rus askeri kapasitesi son 20 yılda kurduğu ilişkiler ağı ve yaptığı askeri hamleler ile Rusya'yı dünyada yeniden küresel bir ana güç haline getirmiştir.

Rusya Federasyonu, doğal gaz rezervleri bakımından dünya toplam enerji rezervlerinin dörtte birinden daha fazlasına sahip bir dün-

1937 Güldağı, *age.*, s.311-312.

1938 Tevfik Kadan, "Mavi Vatan'da cepheleşme, güç dengesi ve Türkiye'nin atması gereken adımlar", *Teori*, Sayı 369, Ekim 2020, s.23.

1939 Andre-Michael Essoungou, "Afrika Kıtasında medya savaşları", *Le Monde diplomatique Türkçe*, Sayı 10, Aralık 2022, s.14.

1940 Yılmaz, *age.*, s.84.

ya devidir. Şöyle ki Rusya dünyanın en fazla doğal gaz rezervlerine sahip ve üreten ülkesi konumundadır ve geleceğin LNG ihracatında küresel aktörlerden biri olmaya adaydır. Dünyanın en büyük üçüncü petrol üreticisidir. Sonuçta Putin Rusya'sı dünyanın en büyük enerji tedarikçisi ülkelerinin başında gelmektedir.[1941] Şu an Rusya doğal gaz krallığı ile petrol prensliğine sahip bir ülke görünümündedir. Çünkü Avrupa ülkelerinin gaz ve petrol bağımlılığı, Rus jeopolitiğinin yüksek kapasitesi, büyük gaz rezervleri ile Avrupa ve Asya'daki büyük tüketim pazarlarına doğrudan erişiminin yanında geniş bir transit ağı olması Rusya'nın uluslararası konumunu güçlendiren öğelerdir.[1942] Bununla beraber Rusya nükleer enerji konusunda söz sahibi bir aktördür. Uzmanlaşmış nükleer personelin eğitimi ve stratejik kaynakların araştırılmasında yüksek düzeyde deneyime sahiptir. Moskova, 2000'li yıllardan itibaren Myanmar ve Bangladeş ile nükleer işbirliğini yoğunlaştırdı.[1943] Rus Rosatom şirketi dünya pazarına hâkim konuma geldi. Dev Rus şirketi Rosatom, 2022 yılında 12 ülkede 20 reaktörün inşasında yer alıyor. Küresel sivil nükleer düzen artık Rusya-Çin ikilisinin oluşturduğu bir düopol durumdadır.[1944] Bugün Türkiye'nin ve Mısır'ın ilk nükleer santralini Rusya inşa etmektedir. Sadece bu ülkeler değil, Çin ve Hindistan'la nükleer enerji alanında büyük işbirlikleri yapılıyor. Rusya en son Hindistan ile sekiz nükleer santral inşaatı konusunda anlaştı. Zaten Rusya dünyanın en ucuz zenginleştirilmiş uranyum üreticisidir. ABD bile bu konuda ucuz Rus zenginleştirilmiş uranyumuna bağımlıdır.

Rusya'nın bilimi ve teknolojisi, son yıllarda erozyona uğramasına rağmen hâlâ uluslararası anlamda yüksek bir seviyede kabul edilmektedir.[1945] Rus toplumu Mail.ru adlı Rusça elektronik posta portalı, Yandex arama motoru, Kaspersky Anti-virüs programları, VKontake (VK) ve Odnoklassniki, Telegram sosyal medya ağlarıyla, kendi kendine yetebilecek bir güvenli ağla korumaya alınmıştır. Bu yüzden Amerika'nın belki de en az etkisinin olduğu iletişim ağlarından biridir. Alternatiflere sahip Rus toplumu Batı menşeili sosyal ve

1941 Azime Telli, "Rusya Federasyonu Enerji Kaynakları", *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, İrfan Kaya Ülger (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.190-201.

1942 Omid Shokri Kalehsar, *Hazar Havzası'nda Amerikan Enerji Diplomasisi*, Astana Yayınları, Ankara, 2020, s.85.

1943 Progonati, *age.*, s.186.

1944 Teva Meyer, "Nükleer enerji dünyasının iki sahibi: Moskova ve Beijing", (Çev.) Alp Akiş, *Le Monde Diplomatque Türkçe*, s.11-12. Sayı 3, Haziran 2022.

1945 Hosking, *age.*, s.847.

iletişim ağlarını tercih etmemektedir.[1946] Rusya daha iddialı bir şekilde batıdan bağımsız bir internet projesi olan "Runet"i de devreye soktu. Ayrıca Rus Telegram sosyal ağı Türkiye'de ve dünyada oldukça popülerlik kazandı. Bugün Rusya internet ve bilişim sektörlerinde iddialı durumdadır. Uzay-havacılık, ağır sanayi, telekomünikasyon, optik, yazılım ve bilişim sektörlerinde Rus ekonomisi dünyada rekabetçi üstünlüğe sahip bir ülkedir.[1947] Rusya, Çin ile işbirliği sayesinde 5G teknolojisinde ileri bir durumdaydı. Rusya'nın Silikon Vadisi olan Skolkova İnovasyon Merkezi de kuruldu. Binlerce şirketin ve yüzbinlerce kişinin çalıştığı bu Rus teknoloji merkezi Rusya'nın teknolojik ilerlemesini temsil etmektedir. Bu arada Tataristan'da sıfırdan inşa edilmiş ve 21. yüzyılda kurulan ilk Rus şehri ünvanını alan Innopolis şehrinden de söz etmek gerekiyor. Innopolis şehrinin inşaatı Aralık 2012'de Singapur'un başmühendisi Liu Tay Ker projesiyle başlatıldı. 2013 yılında ise Innopolis Üniversitesi'de eğitim verilmeye başlandı. Innopolis şehri ve Innopolis üniversitesi Rusya'nın yüksek teknoloji ürünlerini üretecek şekilde planlandı. Bugün şehirde 5.000'den fazla işyeri yaratan 500 şirket faaliyet gösteriyor. Innopolis Üniversitesinde ise 22 ülkeden gelen 80'in üzerinde öğretim üyesi ders vermektedir. Rusya'nın bilimsel ve teknolojik altyapısıyla küresel bir salgın haline gelen Koronavirüse karşı aşıyı geliştiren ilk ülke olduğunu Putin dünyaya ilan etti. Geliştirilen aşıya Sputnik-V ismi uygun görüldü. Bu hamleyle Putin Rusya'sı küresel rekabette büyük bir adım attı. Sputnik-V'yi tescil eden 70'den fazla ülke bulunmaktadır.

Rus ekonomisi bugün dünya ekonomisiyle bütünleşmiş bir yapıdır. Dünyanın en büyük emtia tedarikçisi olan Rusya gelişmiş bir sanayisi yanında kendi kendisine yeterli bir ülke durumundadır. Rusya'nın başbakanlık idaresine bağlı Kamu Ekonomisi ve Amme İdaresi Akademisi'ne göre devletin payı 2000'de yüzde 31.2 iken 2017'de yüzde 43.8'e çıktı. 2018 yılı itibariyle devlet bankalarının sektördeki payı yüzde 66.2 civarındaydı. Ağır sanayi (makine sanayi) ve demiryolları ile havayolları neredeyse devletin elindedir. Doğalgaz ve petrol sektörü de tamamen devlet kontrolünde yer alıyor.[1948] Rusya dünya kereste üretiminin yüzde 20'ye yakın bir bölümünü tek

1946 Yılmaz, *age.*, s.46.

1947 Mehmet Enes Aşçı, "BRICS Ülkelerinin Küresel Güç Olma Potansiyelleri ve Türkiye", *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2019, s.53. Erişim Tarihi: 11.10.2022. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/764613

1948 Yalın, *age.*, s.117-127.

başına karşılamaktadır.[1949] Rusya, dünya pazarlarındaki endüstriyel metallerin yüzde 50'den fazlasına sahiptir. SSCB zamanında dünyanın en büyük gıda ithalatçısı olan Rusya[1950] Putin ile dünyanın en büyük tahıl üreticisi ve ihracatçısı ülkelerinden oldu. Rusya, son sekiz yılda tarım sektöründe bir dönüşüm geçirdi. Rusya yerli üretimi artıran ve pek çok üründe kendi kendine yeterli duruma gelmiş bir ülkedir. Rusya, 2020 yılında 30.5 milyar dolarlık rekor bir ihracata imza atarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana ilk kez tarım ürünlerinde net ihracatçısı konumuna yükseldi. 2021 verilerine göre ise tarımsal ihracat yüzde 18 artarak 36 milyar doları aştı. Rusya artık dünyanın buğday depolarından birine dönüştü. Rusya, izlediği strateji sonucunda küresel gıda tedarikinde yükselen bir süper güce dönüşmektedir. Üretim alanı ve üretim çeşitliliğini artıran Rusya, 2021'de kritik ülkelere 39 yeni tarım ataşesi atadı.[1951] Bunun yanında gıda güvenliğinde önemli yer tutan ürünleri tedarik edebilen Rusya, tahıl, şeker, bitki yağı, balık ürünleri ile et ve et ürünlerinde de iç piyasanın yanı sıra 150 ülkeye ihracatta bulunuyor. Yine dünya gübresinin yüzde 25'i de Rusya tarafından üretilmektedir. Rusya enerji konusunda dünyanın süper gücüdür. Rus ekonomisinin de tartışmasız lokomotifi enerji sektörüdür. Lokomotif demişken, ABD ve Çin'den sonra dünyanın en uzun demiryolu ağına sahip ülkesi Rusya'dır. Rus demiryolları uzunluğu 85.000 kilometreyi geçmektedir. 2018 yılında Rusya ulusal taşımacılık içinde demiryollarının payı yüzde 24'ü aştığından, Trans-Sibirya ve Baykal-Amur Demiryolu Güzergâhı (BADG) hatları Rusya ekonomisi için oldukça önemlidir. Trans-Sibirya ve BADG Demiryollarının 2020 yılındaki toplam taşıma kapasiteleri 144 milyon tona çıktı. Bu büyük bir ulaşım atılımı olması yanında Rus ekonomisi için umut vermektedir. Özellikle BADG 1938 yılında Stalin döneminde başlatılan ve 2003 yılında Putin döneminde tamamlanan mega bir ulaşım altyapı projesidir. Bu dev proje uzamaya ve büyümeye devam ediyor. Bugün Nijniy Bestyah-Moma-Magadan Demiryolu güzergâhının 2030 yılına kadar tamamlanması konusunda yoğun çalışma sürdürülüyor. Sonuçta BADG projesi Rusya için stratejik, askeri, ekonomik, güvenlik ve turizm alanında büyük öneme sahip çok işlevli ve çok boyutlu bir projedir.[1952] Bu demiryolu filmlere

1949 Mikail, *age.*, s.56.

1950 Yegor Gaydar, *İmparatorluğun Çöküşü: Sovyetlerden Dersler*, (Çev.) Vügar İmanbeyli, Küre Yayınları, İstanbul, 2022, s.167.

1951 İrfan Donat, "Rusya tarımda nasıl bir oyun planı kurdu", *Oksijen* gazetesi, s.30, 28 Ocak-3 Şubat 2022.

1952 Atasoy ve Kapluhan, *age.*, s.81-96.

ve kitaplara bile konu oldu. Bunun yanında Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ile Rusya arasında yeniden demiryolu ulaşımı da devreye sokuldu.

Rusya'nın 2000 yılında dış borcun milli gelire oranı yüzde 1243 iken 2019'da sadece yüzde 8.9 civarındaydı. Rusya'nın dünya ekonomisindeki payının yüzde 4'e çıktığı bir süreç yaşandı.[1953] Rusya-Ukrayna kriziyle birlikte Rusya'nın Batılı ülkelerle azalan ticaret hacmi yerini Hindistan'la yüzde 310, Türkiye'yle yüzde 198, Brezilya'yla yüzde 106, Çin'le yüzde 64, Suudi Arabistan'la yüzde 34 ve Güney Afrika'yla yüzde 10 artış gösterdi.[1954] Bu da bize ABD ve Batılı ülkelere karşı ekonomik alternatiflerin hızla geliştiğini göstermektedir. Daha da ötesi Rusya'nın ticaret artışı yaşadığı ülkeler yine yükselen güçler olan BRIC ülkeleriydi. Rusya pandemi sonrası 2021'de yüzde 4.7'lık bir ekonomik büyüme sağladı. Böylece 2020'de yaşanan yüzde 2.7'lik küçülme tamamen telafi edilmiş oldu. Rusya 2021 yılında dünyaya 55 milyar dolar tutarında hizmet ihraç eden bir ülkeydi.[1955] Putin döneminde yoksul sayısı azaldığı gibi maaşlar artmış ve daha fazla insan araç sahibi olmuş, internet kullanıcı sayısı çoğalmıştı. Bugün kişi başına gelir 12.200 doların üstende olduğu gibi işsizlik oranı yüzde 3.7 ile tarihin en düşük seviyesindedir. 2000-2020 arası dönemde Rus ekonomisi altı kat büyüme gösterdi. Ukrayna-Rusya arasında yaşanan savaş sonucu Batılı ülkeler tarafından 18.000'den fazla yaptırım uygulanarak Rusya dünyanın en çok yaptırıma uğrayan ülkesine dönüştü. Binlerce yaptırıma rağmen Rus rublesi son yedi yılın en yüksek değerine ulaştı. Rus rublesi savaş koşullarına rağmen istikrarlı bir durumdadır. Enflasyon oranı bile beklenenden oldukça düşüktü. Rus ekonomisinin performansı askeri operasyon ve yaptırımlara rağmen İngiliz ekonomisinden daha iyi bir durumdadır. Zaten Almanya Başbakan Yardımcısı ve Ekonomi Bakanı Robert Habeck, Rusya'ya karşı yaptırımların işe yaramadığını itiraf etti. 20 yıl sonunda 2008 ekonomik krizi, askeri müdahaleler, Batılı yaptırımlar, Kovid-19 pandemisi ve Ukrayna operasyonuna rağmen Rusya bugün ürün çeşitliliği, stratejik ürünleri, küresel ticaretteki önemiyle ekonomik performansını sağlam temeller üzerinde inşa etmiş bir ül-

1953 Güç, *age.*, s.273.

1954 Ali Rıza Taşdelen, "Yaptırımlara rağmen Avrupa-Rusya ticaretindeki patlama", *Aydınlık*, 14 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 30.11.2022. https://www.aydinlik.com.tr/koseyazisi/yaptirimlara-ragmen-avrupa-rusya-ticaretinde-patlama-350638

1955 Bozkurt Aran, "Küresel Ticaret, Yaptırımlar ve Rusya", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Nisan 2022, s.3. Erişim Tarihi: 15.10.2022 https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10440

keydi. Rus Merkez Bankası rezervleri 640 milyar dolara çıkarak beş yılda yüzde 60 oranında artış gösterdi. 2021 yılında Rusya 120 milyar dolar fazla vererek tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşarak rekor kırdı. Ayrıca Rusya'nın Ulusal Refah Fonu savaşa rağmen 200 milyar dolara yakındı. 2020 verilerine göre Rusya'da sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki payı yüzde 33 iken tarım sektörü yüzde 4'tür. Hizmet sektörü ise ekonominin yüzde 62'sini oluşturmaktadır. Doğalgaz ve petrolün GSYİH içerisindeki payı pandemiden önce 2019 yılında yüzde 14 oranındaydı. Pandemiyle bu oran yüzde 10'lara kadar geriledi.

Rusya'nın bütçe dengesi devletin güçlü varlık fonları sayesinde iyi bir görünüme sahiptir. Rus cari dengesi de çoğunlukla fazla vermektedir. Aynı şekilde dış ticarette de fazla veren bir ülkedir. Rusya, Batılı ülkelerin yaptırımlarına rağmen yüksek rezerv varlıkları, az miktardaki dış borcu ve mali disipliniyle dünyanın en sağlam mali bilançolarından biri olarak, karşılaşacağı krizlere hazır ve istikrar sağlayacak durumdadır.[1956] Rus ekonomisi dolar kullanımına da hızlı bir şekilde son vermektedir. 2022 yılının dokuz ayında Rusya, ihracatında doların payı yüzde 52'den yüzde 34'e düştüğü gibi Rublenin payı yüzde 12.3'ten yüzde 32.4'e çıktı. Bu süreçte sadece ruble değil yuan da artış gösterdi. Yuanın payı yüzde 0.4'ten yüzde 14'e yükseldiği gibi avro'nun payı ise yüzde 35'ten yüzde 19'a geriledi. Ayrıca IMF, Rusya'nın büyüme tahminini yukarı yönlü revize etti. Bu da demek oluyor ki Rusya savaşa ve Batılı yaptırımlara rağmen büyümeye devam edecek. Ayrıca Rusya ekonomisini hızla dijitalleştiren ülkelerin başında gelmektedir. Rusya Batılı ödeme sistemine bağımlılığını azaltmak için SPFS ve MIR sistemlerini geliştirdi. MIR kartları, MasterCard ve VisaCard'lara bir alternatif olarak düzenlendi. MIR, Rusya dışında Vietnam, Türkiye, Kazakistan, Beyaz Rusya, Tacikistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Özbekistan'da kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'ye göre SSCB 1990'da dünyadaki 31. en büyük ekonomiyken 2001 yılında Rusya sıralamada 62. sıraya kadar gerileme yaşamıştır.[1957] 2021 rakamlarında Rusya dünyanın 11. en büyük ekonomisi olarak büyük bir yol kat etti. Rusya, Avrupa'nın en büyük beşinci ekonomisi olduğu gibi Avrupa'nın en kalabalık nüfusuna sahiptir. ABD ekonomisi Rusya ekonomisinden neredeyse 14 kat büyüktür ancak ABD'nin toplam borcu Rusya'nın

1956 "Rusya Bilgi Notu", DEİK, Temmuz 2021, Erişim Tarihi: 03.05.2022. https://www.deik.org.tr/uploads/rusya-bilgi-notu-temmuz-2021.pdf

1957 Sağlam, *age*., s.119.

100 katını geçmektedir. Rusya'daki kişi başı ulusal borç ABD'nin kişi başı ulusal borcundan çok daha düşüktür. Rusya-Ukrayna savaşı devam ederken Dünya Bankası ve IMF verilerine göre 2022 yılında satın alma gücü paritesine (SAGP) göre Rusya dünyanın en büyük beşinci ekonomisi oldu. Bu verilere göre yine Rusya, Almanya'yı geride bırakarak Avrupa'nın en büyük ekonomisi ünvanını aldı. Satın alma gücü paritesine göre dünyanın en büyük ekonomileri sıralamasında Çin, ABD, Hindistan, Japonya ve Rusya ilk beşi oluşturdu. Brezilya ise sekizinci sırada yer aldı. Böylece dünyanın en büyük ilk beş ekonomisinden üçü Çin, Hindistan ve Rusya oldu. Dahası IMF'ye göre Rus ekonomisi 2023 yılında GSYİH büyümesi açısından tüm G7 ülkelerini geride bıraktı. Yani Rusya, ABD'den daha fazla büyüme gösteren bir ekonomi oldu.

Putin iktidarı dönemi öncesi Rus ordusu tam bir enkaz durumundaydı. Resmi raporlara göre, silah ve teçhizat stokları azalmıştı, stratejik füze sistemi çağdışı kalmıştı ve bakım dahi yapılmıyordu. Donanma gemileri ise basit tamir ihtiyacı yanında modernizasyon istiyordu. Rus ordusunun insan kaynaklarında da ciddi sıkıntılar vardı. Subayların maaşları ve prestijleri çok düşüktü bu nedenle orduya asker bulmak zor bir işti. Orduda dayak, tecavüz, hırsızlık ve hatta cinayet gibi aşırılıklar sıkça görülüyordu. Subaylar ve erler arasında intihar yaygındı. Bireyler ve birlikler arasında yaygın hale gelmiş, uyuşturucu, alkolizm ve AIDS büyüyen sorunlardı. Gıda stoku az ve kalitesiz durumdaydı. Son olarak, birçok subay kendi kazançları için değerli askeri malları satmaktan geri kalmıyordu. Bu sorunların varlığını açıkça kabul eden Putin, savunma bütçesini ciddi oranda artırdı. Askerlerin maaşlarını ve yaşam koşullarını geliştiren ve kaliteli malzeme sağlanmasında ilerleme kaydeden Putin, Rus ordusunun tarihi kuvvetine kavuşturulması konusunda çalışmalarına hız verdi.[1958] Rus savunma bütçesi en büyük rakibi ABD'nin çok gerisindeydi. Buna rağmen düşük bütçeyle çok etkili silahlar geliştirilerek Rus savunma sanayisinin verimliliği gözler önüne serildi. Askeri operasyonlarındaki başarılarda bunu kanıtlar nitelikte oldu. 2020 Devlet Silahlanma Programına 10 yıl içinde 740 milyar dolar harcanması öngörüldü. Bu bütçenin yüzde 70'i yeni silah ve askeri araçların alımına, yüzde 30'u AR-GE ile silahların onarımına eşit olarak bölüştürülecekti. Ayrıca 107 milyar dolar askeri-sanayi komplekslerin yenilenmesi için kullanılacaktı. Bu bütçenin yüzde 26'sı Deniz Kuv-

1958 Riasanovsky ve Steinberg, *age.*, s.701-702.

vetleri, yüzde 21'i Hava Kuvvetleri, yüzde 17'si Uzay Kuvvetleri, yüzde 14'ü Kara Kuvvetleri, yüzde 6'sı Stratejik Füze Kuvvetleri, yüzde 14'ü ise yeni istihbarat, iletişim, kontrol gibi alanlar arasında bölündü.[1959] Rusya Silahlı Kuvvetleri bünyesinde siber birim operasyonel faaliyetlerine 2017 yılında başladı.[1960] Ancak Rus siber gücü çok daha önce dünyada kendinden söz ettirdi. Bu konuda en çok gündeme getirilen Estonya, Litvanya, Gürcistan, Kırgızistan, Ukrayna hatta ABD bile Rus siber gücünün saldırısına uğradığı iddia edildi.

Rusya'da birbiriyle eş güdüm halinde çalışan her biri ortak ve farklı hedeflere yönelmiş, siber uzayı kullanma noktasında önemli imkân ve kabiliyete sahip dört istihbarat servisi bulunmaktadır. Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB), kendinden önceki ÇEKA, NKVD ve KGB teşkilatının yerini alan iç güvenlik teşkilatıdır. Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Servisi (SVR), Rusya Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanlığına Bağlı Askeri İstihbarat Servisi (GRU) ve son olarak Rusya Özel İletişim Servisi olarak adlandırılan (FSO) kuruldu.[1961] Bugün Rus istihbaratı, dünyanın her ülkesinde operasyon yapacak yeteneğe ve donanıma sahip bir aktördür.[1962] Rusya hâlâ dünyanın askeri ve istihbarat konusunda otoritelerinden biridir. 2013 yılında Rusya Genelkurmay Başkanı General Valery Gerasimov, bir Rus gazetesinde makale yayımlayarak, Rusya'nın askeri stratejilerini modern dünyaya adapte ettiğini ilan etti. Aslında Gerasimov "hibrit savaş" doktrini inşa ederek savaşın kurallarının değiştiğini belirtti.[1963] Bahse konu olan makale Gerasimov'un yaklaşımına uygun bir tarzda Rus Silahlı Kuvvetlerinin 2014 yılındaki Ukrayna müdahalesi esnasında gösterdiği çok yönlü sıcak performansla alakalıydı. Bu müdahale bazı analistler tarafından "non-linear war, yeni savaş, bulanık savaş konsepti" gibi tanımlamalarla ifade edildi.[1964] 10 Nisan 2014 tarihinde ABD Deniz Kuvvetleri'ne ait *USS Donald Cook* adlı savaş gemisi, Karadeniz'de seyir halindeydi. Amerikan destroyeri Aegis Savaş Sistemi ile donatılmıştı. 2500 kilometre menzili olan 96 saldırı füzesi ile 56 Tomahawk savunma füzesine sahipti. Ancak 12 Nisan 2014 tarihinde Rus Hava Kuvvetlerine ait bir SU-24 taktik bombardıman uçağı geminin üstünde uçmaya başladı ve bir anda geminin radarları da

1959 Askeroğlu, *age.*, s.48-49.
1960 Yılmaz, *age.*, s.65.
1961 Yılmaz, *age.*, s.83-84.
1962 Keskin, *age.*, s.29.
1963 Isikoff ve Corn, *age.*, s.70-71.
1964 Ali Burak Darıcılı, *Siber Uzay ve Siber Güvenlik Nedir?*, Dora Basım Yayın, Bursa, 2017, s.151.

dahil olmak üzere tüm savaş sistemlerini kilitledi, geminin bütün elektronik cihazlarını, tüm silah sistemlerini ve radar kontrol devrelerini devre dışı bıraktı. Son nesil savaş gemisi birden sanki sandala dönüştü. Ardından SU-24 Rus savaş uçağı gemiye yönelik 12 kez temsili füze saldırısında bulundu. Rusların elektronik harp teknolojisi Amerikalılar için tam bir şok oldu. Hatta gemideki 27 subay can güvenlikleri olmadığını ileri sürerek istifa etti. Bu yeni silah sisteminin adı KHİBİNY olmakla beraber tüm Rus savaş uçakları bu sistemle donatılacaktı. Ayrıca İsrail'e göre Rusya, Suriye ve Irak'a son derece ileri teknoloji elektronik harp sistemleri getirmişti. İsrail raporları, Rusya'nın İsrail ve Ortadoğu'nun "elektronik alanını" tamamıyla kontrol altına aldığı ileri sürdü.[1965] Bu süreçte Rusya'nın kısıtlayıcı kabiliyetleri (A2/AD anti-access/ Alan Kapatma ve area-denial/Geçit Vermeme) oldukça gelişti. Rusya geleneksel savaş yapabilme imkân ve kabiliyetini korumakla beraber ABD'yle rekabetini sürdürmektedir.[1966] Tüm bunlara rağmen Rusya'nın Afrika Komutanlığı var mıdır? Hayır, ama ABD'nin var. Rusya, ABD'yi üslerle çevreliyor mu? Hayır, ama ABD, 30 yıl önce hükmünü yitiren NATO'yu Rusya'nın sınırlarına kadar getirmiş ve çevresini askeri üslerle çevirmiştir. ABD bunun aynısını Çin ve İran'a yapmaya devam etmektedir.[1967]

2018 yılında Putin yıllık ulusa sesleniş konuşmasında, daha önce ne Rusya'nın ne de başka bir ülkenin üretebildiği kapasitede baş döndürücü bir dizi yeni silahı ve dağıtım sistemini ilan etti. Bu ilanı yaparken ne tehditkâr ne övünen bir tavır sergiledi.[1968] 2019 Mart'ında Rus Savunma Bakanı Sergey Şoygu yaptığı açıklamada, 2012-2018 yılları arasında, hassas güdümlü seyir füzelerinin sayısını 30 kattan daha fazla, yüksek teknolojik kara, hava ve deniz konuşlu uzun menzilli füze taşıma vasıtalarının sayısının 12 kat artırdıklarını, denizaltıları için 108 balistik füze ürettiklerini, deniz kuvvetlerine üç stratejik kruvazör, yedi denizaltı, 161 savaş gemisi kazandırdıklarını, altı yıl içinde "Bal" ve "Bastion" kıyı konuşlu füze sistemleri, 2.000'den fazla insansız hava aracı (İHA) alımı yapıldığını ve böylece Rusya Silahlı Kuvvetlerininin yüzde 61.5'nin modern silahlarla donatılmış olduğunu ifade etti.[1969] Oysa Rusya Silahlı Kuvvetlerinin 2006 yılında modern silah teçhizatı sadece yüzde 20 oranındaydı. Aynı dönemde

1965 Yaşar Onay, *Bilgi Çağı Savaşı Başladı*, Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul, 2016, s.51-52.
1966 Tör, *age.*, s.75.
1967 Roberts, *age.*, s.66.
1968 Stone ve Kuznick, *age.*, s.609.
1969 Askeroğlu, *age.*, s.111.

ise NATO askeri silah ve teçhizatının yüzde 70'i modern durumdaydı.[1970] Bu süreçte Rusya hipersonik füzeler konusunda Batılı ülkelerden ileri bir aşamaya geldi. Genel manada ise Rusya her türden füze üretiminde lider bir ülkeydi. 2015 yılı itibarıyla Rusya Deniz Kuvvetlerinin yüzde 51'i modernize edildi. Rus deniz kuvvetleri 2012'de Karadeniz'de Çin donanmasıyla ortak geçiş eğitimi, 2014'de Akdeniz'de ilk defa Çin sahil güvenlik gemileri arasında bir geçiş eğitimi ve son olarak da 2015 yılında Çin'le ortak askeri tatbikat yaparak denizlerde etkin bir Rusya'ya dönüştü.[1971] 2021 yılında Rusya ilk kez Akdeniz'de beş denizaltı konuşlandırdı. Rusya'nın Çin'den başka Hindistan ile de askeri tatbikat yapması bölgesel etkinlik arttırma çabalarının ötesinde düşünülmesi gereken noktalardır.[1972] Rusya, Hazar filosunu da hem modernize etti hem de genişletti.

Rusya, elindeki nükleer silahlar ve savaş başlıklarıyla ABD'yi imha edebilecek tek aktör konumunu korumaktadır. Rusya dünyanın en büyük nükleer gücüdür. Elindeki stratejik denizaltılar, kıtalararası balistik füzeler, parite noktasında ABD'ye yakın bir seviyede olan Rusya, bu kapasitesiyle rakibini nükleer silahlarla kara ve denizden vurabilecek sistemlere sahiptir. Ayrıca Rusya, konvansiyonel olarak da büyük bir askeri kapasiteyi barındırmaktadır.[1973] Rusya'nın karadan, denizden ve hava araçlarından fırlatılabilen uydu savar füzeleri de bulunuyor. Sonuçta ABD bile geçmişte süper güç olma konumunu sadece iktisadi girişimlere değil askeri teşebbüslere borçluydu. 21. yüzyılda büyük bir güç tarafından tek başarılı askeri girişim Rusya tarafından gerçekleşmiştir. Kırım bu konuda en önemli örnektir.[1974] Bu dönemde yine Rusya'nın ülke içindeki terör saldırılarını tamamen bitirdiğini de unutmayalım.

Dönemin Rusya Deniz Kuvvetleri Komutanı Viktor Çirkov, Vietnam, Küba ve Hint Okyanusu'ndaki Seyşel Adaları'nda askeri deniz üssü kurmak için çalışmaları olduğunu ifade etti. Bunun üzerine Vietnam tarafından Rusya'ya ait bir askeri üs planlaması olmadığını ancak Rusya'nın gemilerini barındırması ve lojistik destek alabilme-

1970 Ahmet Sapmaz, *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018, s.142.

1971 Deniz Mehmet Irak, "Küresel ve Bölgesel Deniz Gücü Durum Tespiti", *Türk Deniz Gücünün 21. Yüzyıl Boyutu*, Defne Karakaya (Haz.), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.26-28.

1972 Şamil Ünsal, *Avrasya'ya Yönelmek*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2016, s.82.

1973 Eray Alım, *Ukrayna Krizi'nde Rusya: Büyük Güç Politikası ve Saldırgan Realist Dinamikler*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s.55.

1974 Yuval Noah Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, (Çev.) Selin Siral, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018, s.164-165.

si için bir liman verilebileceği ifade edildi.[1975] Rus deniz filosunun en büyük kısmı Kuzey Donanması yapılanması içerisindedir. Bugünkü Rus donanması dünyada en fazla sayıda denizaltıya ve buz kırıcı gemilere sahip güçtür. Rusya'nın toplam gemi sayısı ABD'den biraz daha az olsa da Rus filosu çok aktif bir şekilde denizaltı dünyasına kilitlenmiştir. Rusya büyük bir hızla denizaltı kabiliyetlerini hem dizel motorlu hem de nükleer enerjili ve hem saldırı hem balistik füze versiyonları dahil olmak üzere tüm denizaltılarının harekât menzillerini, teknolojisini ve sayısını artırmaya devam ettirmektedir.[1976] Rusya'nın ekonomik ve sosyal gelişimi için Kuzey Kutbu'ndaki kaynakların değeri her geçen gün daha da artmaktadır.[1977] Rusya'nın erişilebilir petrol ve doğal gaz rezervlerinin yüzde 70'i Arktik Havzasında yer alıyor. 2054-2058 tarihleri arasında Kuzey Buz Denizi tamamen erimiş ve yüzde 10'u kullanıma açılmış olacak. 21. yüzyılda Kuzey Buz Denizi ticaret hattı, Süveyş Kanalı ile Panama Kanalı'nın işlevini büyük oranda düşürecektir.[1978] İşte geleceğe hazırlanan Rusya'nın bugün sekiz tanesi nükleer güçle çalışan 40 buzkıran gemisi var. Birçok yeni buzkıran gemisi de yapım aşamasındadır.[1979] Ruslar, 173 metre uzunluğunda, 33.000 ton ağırlığında, 80.000 mil beygir gücüne ve üç metre buz kırma yeteneğine sahip dünyadaki en büyük ve en güçlü nükleer buzkıran olan *Arktika*'yı inşa etti. Rusya'nın bu bölgeye bu kadar yatırım yapmasının nedeni Rusya'nın GSYİH'sinin ve ihracatının yüzde 20'lik kısmının Arktik tarafından sağlanmasıydı. Ayrıca Arktik dünyanın en hızlı gelişen bölgesiydi.[1980] Neticede Arktik Okyanusundaki kıyı şeritlerinin yüzde 60'a yakını Rusya'nın elindeydi. Rusya dünyadaki en büyük ve en güçlü buzkıran filosunu elinde bulundurmak zorundaydı. Ayrıca Rusya, Arktik de en güçlü askeri altyapıya sahip olan ülkedir. Buna ek olarak altı yeni askeri üs inşa edilerek, eski askeri üsler restore edilip, uçuş pistleri de yenilenmiştir.[1981]

Rusya'nın Kuzey Filosu bölgenin en güçlü donanmasıdır. Rusya'ya sahip olduğu silahlar, askeri altyapı, düzinelerce askeri üs, coğrafi üstünlük gibi özellikler nedeniyle benzersiz bir Arktika Dev-

1975 Caşın ve Derman, *age.*, s.300.
1976 Stavridis, *age.*, s.379.
1977 Progonati, *age.*, s.330-332.
1978 Salih Yılmaz, *2018 Yılında Türkiye-Rusya İlişkilerinde Ne Oldu?*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019, s.290-291.
1979 Kaya, *age.*, s.26.
1980 Stavridis, *age.*, s.291-292.
1981 Marshall, *age.*, s.278.

leti diyebiliriz.[1982] Bunun yanında dünyanın ilk yüzer nükleer santrali *Akademik Lomonosov*, Rusya'nın kuzeyinde Pevek şehrinde iki yıl önce tam kapasiteyle elektrik üretmeye başladı. Dünyanın en kuzeyindeki nükleer tesis olarak kabul edilen *Akademik Lomonosov* gemisi Pevek limanında demirli haldedir. 35 Megawatt'lık gücüyle 100.000 kişilik bir şehrin elektriğini sağlayabilecek kapasitededir. Pevek halkı arasından emekli muhasebeci Natalia Koveshnikova, "Santralin burada olması harika bir şey ilk kez yıl boyu ısınma ve sıcak su imkânımız oldu" diyecekti. Pevek limanı sekiz ayı buzla kaplı olmasına rağmen iklim değişikliği ve nükleer enerji sayesinde, Kuzey Buz Denizi'nde ve limanlarında ticari taşımacılığın artırılması hedefleniyor. 2000 yılında Kuzey Deniz Rotasında 1.5 milyon ton sevkiyat gerçekleşirken 2020 yılında bu rakam 33 milyona çıktı. Bu süreçte Birleşik Arap Emirlikleri merkezli lojistik şirketi ve liman işletmecisi DP World, Temmuz 2021 yılında Rusya ile Kuzey Deniz Rotası transit ortaklık anlaşması imzalayan ilk uluslararası şirket olarak tarihe geçti. Dahası Rusya'nın kuzey coğrafyasında ulusal ve uluslararası faaliyetleri artış gösterdi. Son olarak 2017'de Rusya, Kuzey Kutup Bölgesi'nde ilk kez sıvılaştırılmış doğalgaz üretimine geçti.[1983] Ayrıca Haziran 2020'de Putin, ilk Rus Antarktika seferinin 200. yıldönümü anısına yaptığı açıklamada, Rus biliminin dünyanın en güney kıtasını keşfetmedeki büyük katkısına dikkat çekti.[1984] Rusya Kuzey Kutbunda olduğu gibi Güney kutup bölgesinde de etkili bir aktördür. NATO'nun Napoli'deki Müttefik Müşterek Kuvvetler Komutanı Oramiral Michelle Howard Rusya'nın denizlerdeki hareketliliğini şöyle ifade etti: "Denizaltı hareketliliği, uçak gemisi *Kuznetsov*'un Akdeniz'deki varlığı ve artan bir ivmeyle uyguladığı devriyelerle, Rusya'nın denizlerdeki faaliyetleri Soğuk Savaş seviyesinin bile üzerine çıkmıştır."[1985]

Karasal bir ülke olan Rusya jeostratejik anlamda kendini yenilemeye, kendini denize göre konuşlandırmaya ve bütün okyanuslarda varlığını hissettirmeye başlayan bir güce dönüştü.[1986] Rus donanması, Hazar Denizi'nden Volga Nehri'ne geçme, ardından Don Nehri üzerinden Azak Denizi'ne ve Karadeniz'e ulaşma kabiliyetine

1982 Limon, *age.*, s.148.

1983 Nastassia Astrasheuskaya, "Ruslar yüzen nükleer santralle yeni küresel ticaret rotası arıyor", *Oksijen*, 3-9 Aralık 2021, s.14.

1984 Ferhat Kökyay, *Uluslararası Rekabet Ortamında Antarktika ve Türkiye*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021, s.73.

1985 Alım, *age.*, s.195.

1986 Attali, *age.*, s.219.

de sahiptir. Böylece Rusya her zaman, bu yollarını etkili bir şekilde kullanarak Hazar Filotillasına bağlı hücumbot ve çıkarma gemileriyle Karadeniz donanmasını takviye edebilmektedir.[1987] Rusya'nın neredeyse tüm deniz ve okyanuslarda yoğun şekilde gerçekleştirdiği tatbikatlar ile liman ziyaretleri de eklenirse fotoğraf daha da netleşecektir. Bugün Rusya Azak Denizi'nin sahibi, Karadeniz'in başat gücü, Akdeniz'in yeni aktörü, Arktik Denizi'nin egemeni konumundadır. Rusya-Ukrayna krizi devam ederken Cezayir, Rusya ile deniz tatbikatı yaptı. Yine Rusya-Ukrayna savaşı sırasında Rusya'da düzenlenen Vostok-2022 askeri tatbikatına Çin, Hindistan, Azerbaycan, Kazakistan dahil 14 ülke katılım gösterdi. Rusya-Ukrayna mücadelesi bir yılı geride bırakırken Güney Afrika, Rusya ve Çin ile ortak askeri tatbikat yapma kararı aldı. Güney Afrika kıyılarında yapılacak donanma tatbikatının 10 gün süreceği belirtildi. ABD ve Batılı ülkelerin yaptırımlarına ve baskılarına rağmen Batı dışı ülkeler Rusya ile askeri işbirliğine devam etmektedir.

Putin Rusya'sının, bugün dokuz "yabancı" ülkede 18 askeri üssü bulunmaktadır.[1988] Ayrıca 17 farklı ülkede ikili anlaşmalar ve garantör ülke konumundan dolayı askeri varlığı bulunuyor. Vietnam'da da lojistik destek merkezine sahiptir. Rusya'nın öte yandan Güney Sudan, Fas, Lübnan, Haiti, Kongo, Fildişi Sahilleri ve Liberya'da barış gücü askerleri yer alıyor. Rusya'nın bilinen yurtdışı üslerinde 30.000'den fazla askeri bulunuyor.[1989] Özellikle Suriye'deki Tartus Deniz üssünün kurulmasıyla birlikte Rus Karadeniz Filosu, dünya okyanuslarına geçiş imkânı bulması yanında Ortadoğu'da askeri varlığını göstermesi, Afrika Boynuzu'nda deniz trafiğinin kontrolüne imkân sağlanmasıyla da Akdeniz'de varlığını garantiye almıştır.[1990] Rusya'nın Lazkiye ve Tarsus limanlarında çoğu 2.500 kilometre menzilli Kalibr füzeleri atabilen 20 gemilik bir donanma gücü demirlidir.[1991] Libya'da kurulan Rus askeri üssüyle Rusya, Akdeniz'de baskın güçlerden biridir. Rusya, Suriye ve Libya'da en aktif ve en etkili aktördür. Bu arada Latin Amerika ülkesi Nikaragua'da, Rus askerlerine, gemilerine ve uçaklarına acil müdahale ve eğitim amacıyla faaliyet gös-

1987 Teoman Ertuğrul Tulun, "Karadeniz Bölgesinde İç Suyollarının Askeri Amaçlı Kullanımı", AVİM, 2021. Erişim Tarihi: 22.12.2022. https://avim.org.tr/tr/Analiz/KARADENIZ-BOLGESINDE-IC-SUYOLLARININ-ASKERI-AMACLI-KULLANIMI

1988 Yalın, *age.*, s.159.

1989 "Global Askeri Güç Raporu 2022", *M5* dergisi, 2022, s.86.

1990 Yaroslav Samoylov, *Rusya'nın Suriye Politikası*, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2018, s.109-110.

1991 Öğütçü, *age.*, s.142.

terme yetkisi verildi. Böylece Rus askeri gücünün Nikaragua'da varlık göstermesi onaylandı.[1992] Venezuela'daki ABD ve Batılı ülkelerin darbe teşebbüsünde, Maduro hükümetine yine Rus askeri uzmanlar destek verdi. ABD Güney Komutanlığı tarafından Kongre'de sunulan rapora göre Güney Amerika'nın 21 ülkesinden 17'si Rusya'dan askeri eğitim yardımı alıyor. Rus stratejik bombardıman uçakları 2008'den bu yana üç kez bu bölgeyi ziyaret etti. Rus savaş gemileri 2010'dan bu yana 41 kez bölge ülkelerinin limanlarına giriş yaptı. Ayrıca Rusya ve Güney Amerika liderleri son 10 yılda tam 23 kez karşılıklı ziyarette bulundu.[1993] Bu da Rusya'nın Ukrayna ile savaşı sürerken gerçekleşen bir durumdu. Avrupa'nın kritik noktalarından olan Kaliningrad, NATO ve Avrupa ülkeleri karşısında Rus askeri gücüne büyük bir stratejik üstünlük sağlamaktadır.

Rus savunma sanayi ABD'den sonra dünyanın ikinci silah ihracatçısı konumundadır. Dünya silah ihracatındaki payı yüzde 30'a yakındır. Rus savunma sanayisi 2 milyondan fazla istihdam kapasitesiyle kritik öneme sahiptir.[1994] Hint ordusu askeri silah sistemlerininin yüzde 60'ı, Deniz Kuvvetleri'nin yüzde 70'i ve Hava Kuvvetleri'nin yüzde 80'i Rus menşeili silahlarla donatılmıştır.[1995] Son olarak Rusya, Hindistan için 200 helikopter üretimi için anlaştıklarını açıkladı.[1996] Yine Rusya, İran'ın casus uydusu Sinah-1'i uzaya fırlattı. Rusya tarafından yapılan casus uydu sayesinde İran erken uyarı sistemine kavuşmuş oldu.[1997] Rus silah endüstrisi, 2012-2017 yılları arasında Brezilya'nın ithal silah alımlarının yüzde 7'sini sağladı. Ayrıca Brezilya'da Rusya'nın dört tane GLONASS istasyonu bulunuyor.[1998] Bu arada dünyadaki tüm ülkelerin arasında bir seferde uzaya en fazla uyduyu fırlatan ülke 2014 yılında Rusya oldu. Bir seferde uzaya tam 37 uydu gönderen Rusya bu alanda rekor kırmıştı. Ancak bu rekoru Hindistan geçerek yeni rekorun sahibi oldu.

1992 "Rus birlikleri, Nikaragua'da Faaliyetlerini Gerçekleştirebilecek", SDE, 10 Haziran 2022, Erişim Tarihi: 12.12.2022. https://www.sde.org.tr/amerika/rus-birlikleri-nikaraguada-faaliyetlerini-gerceklestirebilecek-haberi-26845

1993 "Pentagon'dan Rusya'nın Güney Amerika'daki etkisine ilişkin rapor", Sputnik Türkiye, 16.03.2021. Erişim Tarihi: 21.10.2022. https://sputniknews.com.tr/20210316/pentagondan-rusyanin-guney-amerikadaki-etkisine-iliskin-rapor-1044046043.html

1994 Yalın, *age*., s.147.

1995 Caşın, *age*., s.491.

1996 Yıldırım, *age*., s.203.

1997 Ozan Örmeci ve Sina Kısacık, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s.206.

1998 Hüsamettin Aslan, "Rusya'nın Latin Amerika Siyaseti", *Dünya Siyaseti*, 13 Şubat 2022, s.6. Erişim Tarihi: 14.05.2022. http://dunyasiyaseti.com/icerik/rusyanin-latin-amerika-siyaseti.html

2000 sonrasında Rusya'nın ekonomik ve siyasi olarak toparlanması kültürel canlanmaya yol açtı. Rusya zaten yumuşak güç konusunda önemli ve kritik ülkelerden biriydi. Ruslar arasında kabul gören en yaygın imaj, ortak bir dil ve kültüre sahip, Rusça konuşan ve Tolstoy, Puşkin, Mussorgski, Repin, Chagall ve Şostakoviç gibi isimlerin kültürüyle yetişmiş bir ulus imajıdır. Sovyet sisteminin en önemli başarısı, bu mirasın sadece bir elitle sınırlı kalmamasıdır. Rus kültürü, hem içeride hem dışarıda yaygın bir çekiciliğe sahip, insancıl, canlı bir kültür örneğidir.[1999] Rus kültür tarihi dünya için son derece özgün, değerli ve vazgeçilmez bir durumdadır. Rus düşünür ve kültür adamları, yazarları ve aydınlar ile bestecileri dünyanın her yerinde hayranlıkla beğeni ve değer kazanmıştır. Rusya, bu kültürel zenginlik ve kültür birikimi üzerine yükselmiş bir devletti.[2000] Rus kültürünün dünya kültürleri arasında Batı ve Doğu kültürü özelliklerinin eşsiz bir bileşimi olduğunu, bu yüzden de hem Doğu'ya hem de Batı'ya ait olmakla birlikte, gerçek anlamda ne Doğu ne Batı kültürü olduğu söylenebilir.[2001] Rus halkı gayet eğitimli ve engin bir kültüre sahiptir. Sokaklar ve metrolar kitap okuyanlarla doludur. Rus halkı Tolstoy ve Dostoyevski okur, Puşkin'in şiirlerini ezbere bilir. Rus filmleri de Hollywood filmlerinden çok izlenir.[2002] Rus sineması ve Rus yönetmenler de bu canlanmanın yaşandığı alanlardan biriydi. Rusya'da düzenlenen film festivalleri son yıllarda kendinden söz ettirmeye başladı. 2000 sonrası teknolojik imkânların kullanılmasıyla başarılı İkinci Dünya Savaşı filmleri patlaması yaşandı. Milyonlarca kişinin izlediği savaş filmleri büyük beğeni topladı. 2016 yılında Oscar yarışında artık Rusya da vardı. Son yıllarda Oscar yarışında Rus filmleri ilk beşte yer aldı.[2003]

2016 yılında Rus yönetmen ve senarist Andrey Kravçuk tarafından 20.8 milyon dolar bütçeli Vladimir'in hayatını anlatan *Viking* filmi çekildi. Putin'in de izlediği film, popüler kültürün bir ürünüydü.[2004] Yine uzayda ilk uzun metrajlı film Ruslar tarafından çekildi. Zengin bir tarihe sahip olan St. Petersburg'da 2.000 kütüphane, 221 müze, 80 tiyatro, 45 sanat galerisi ve 62 adet sinema bulunmaktaydı. Bunun dışında 36 tarihi yapısı ile 4.000'e yakın heykeli bulunan Rus-

1999 Hosking, *age*., s.847.
2000 Keskin, *age*., s.27-30.
2001 Aleksandr Dugin, *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*, (Çev.) Erdem Ergen, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s.19.
2002 Banu Avar, *Böl ve Yut*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s.166.
2003 Oylum, *age*., s.37-46.
2004 Dilmaç, *age*., s.41.

lar büyük ve zengin bir sanat anlayışına sahipti.[2005] Rusya'da 46.000 gazete ve dergi yayını yanında fonksiyonel faaliyet gösteren 3.200 radyo-televizyon yayın yapmaktadır. Bu verilerden sonra Rusya'da basın özgürlüğü olmadığı tezlerine katılmak pek mümkün değildir.[2006] Moskova, Petersburg, Kazan gibi büyük şehirlerde sayısız kitapçı ve kitabevi vardır. Yaklaşık 1600 tane devlet üniversitesi ile 1900'e yakın yükseköğretim kurumu bulunmaktadır.[2007] Dünyanın en geniş ülkesi olan Rusya'nın mutfağı da büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Rus mutfağının gelişim sürecini beş evrede görmek gerekiyor. Eski Rus mutfağı, Moskova Devleti'nin mutfağı, Petro ve Katerina dönemi mutfağı, Tüm Rus Ulusal mutfağı ve Sovyet mutfağı olarak ayırabiliriz.[2008]

Dünyada en çok konuşulan diller arasında olan Rusça, 300 milyona yakın konuşanıyla sıralamada beşinci sırada yer alıyor. Yani dünyanın birçok yerinde Rusça konuşanlara denk gelmek mümkündür. Bu yüzden Rusça öğrenen sayısı her geçen gün artmaktadır. Rusçanın kökünü Kiril alfabesi oluşturmaktadır. Rusya'nın büyüyen uluslararası önemiyle, Kiril, "Rus alfabesi" olarak tanındı. Çünkü Kiril, dünyanın en önemli yazılarından birisi, oldukça etkili ve uzun bir yazınsal geleneğin taşıyıcısı ünvanına sahiptir. Kiril, zamanla Slav halklarının çoğunluğunun yazısı oldu.[2009] Rus dili sadece eski Sovyet Cumhuriyetlerinde yaygın değildi, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da da yaygın olarak kullanılmaktaydı. Ayrıca Letonya'da, Estonya'da ve Litvanya'da büyük oranda Rus ve Rusça konuşanlar vardı.

Rus dilini dünyaya tanıtan, eserlerinde Rus kültürünü dünyanın en ücra köşesine kadar taşıyabilen, Rus edebiyatının gücüdür.[2010] Rus edebiyatı dünyada en önemli zenginliklerden biridir. Dünyanın yedi kıtasında yaşayan her ırktan her dinden insanın evinde Rus edebiyatından bir parça bulabilirsiniz. Rus edebiyatı olmadan dün-

---

2005 Murat Güloğlu, "Baltıkların Rus Prensesi St. Petersburg", *Bloomberg Businessweek Türkiye*, 21 Nisan 2019, s.40.

2006 Caşın, *age*., s.483.

2007 Pınar Turan Özdemir, "Gelenekleriyle Ruslarda Köylü-Şehirli Yaşam Biçimi", *Gelenekler Bağlamında Rus Kültürü*, Reşat Şakar (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s.57.

2008 Kübra Çağlıyan Şakar, "Geleneksel Rus Mutfağı ve Yemek Kültürü", *Gelenekler Bağlamında Rus Kültürü*, Reşat Şakar (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s.109-112.

2009 Fischer, *age*., s.177.

2010 Victoria Bilge Yılmaz, "Rus Dili ve Edebiyatına Genel Bir Bakış", *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, Salih Yılmaz, Şeref Ateş, Victoria Bilge Yılmaz, Mücahit Küçükyılmaz, Metin Kıratlı (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022. s.283.

ya edebiyatından konuşmak imkânsızdır. Bugün en çok okunan 20 dünya klasiği arasından neredeyse yarısı Rus edebiyatı ürünleridir. Rusya'nın bale ve opera alanında da bir otorite olduğunu unutmamak gerekiyor ve dünyanın her yerinden Rus okullarında eğitim almaya gelenler oldukça çoktur. Bugün Rusya'da, baleye Putin etkisinden söz edilebilir. Çünkü Putin döneminde Bolşoy Tiyatrosu 800 milyon dolar harcanarak altı buçuk yılda baştan aşağı yenilendi. 2013 yılında St. Petersburg'daki ünlü Mariinsky Tiyatrosunun hemen karşısına yeni bir opera ve bale sahnesi inşa edildi. Rusya, Anna Pavlova'dan Vaslav Nijinski'ye, Michel Fokine'den Maya Plisetskaya'ya, Rudolf Nureyev'den Mikhail Baryshnikov'a sayılamayacak kadar çok değer yetiştiren bir ülkedir. Bu gücün farkında olan Putin, kültür sanat reformlarına sürekli yenilerini ekledi. Moskova Konservatuvarının ve Novosibirsk'teki büyük tiyatronun restorasyonu gibi birçok büyük çalışmanın yapılması için talimat verdi. Yine Kültür Bakanlığı'na ayrılan ödenek yüzde 25 arttırıldı. Ardından özel şirketlerin "sponsorluk" ile sanat çalışmalarına destek vermesi sağlandı.[2011] Neticede her yıl Rusya'yı 22 milyon civarında turist ziyaret etmekteydi. Rusya, önümüzdeki 10 yıl içinde dünyanın önde gelen turizm ve seyahat ekonomilerinden biri olma potansiyeline sahip bir ülkeydi.[2012] Turizm yanında eğitim için de Çin'den, Afrika'dan, Hindistan'dan, Ortadoğu'dan, İran'dan ve Orta Asya'dan binlerce öğrenci Rus üniversitelerinde eğitim almaktaydı.

Putin Döneminde Rus Dünyası konsepti ilan edildi. "Rus Dünyası" terimi ilk defa Vladimir Putin tarafından 2001 yılında dile getirildi. Putin'e göre Rus Dünyası, ilk önce değerler ve medeniyet olarak tanımlandı. Batı medeniyetinin egemenliği için Rus Dünyası, her zaman bir tehlike olarak görüldü.[2013] Putin yaptığı konuşmada, "Rus Dünyası eski çağlardan beri Rusya coğrafyasının sınırlarını aşmaktadır. Bu kavram Rus Etnosundan daha geniştir" açıklamalarında bulundu. Rus Dünyası konsepti 2007 yılında Putin'in desteğiyle kurulan Russkiy Mir Vakfı-Rus Dünyası Vakfı adlı sivil toplum örgütüyle kurumsallaştı. Bugün yedi kıtada 222 Russkiy Mir merkezi

2011 Tan Sağtürk, "Rusya'da baleye Putin etkisi", *Hürriyet*, 5 Nisan 2017. Erişim Tarihi: 11.05.2022. https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/tan-sagturk/rusyada-baleye-puti-n-etkisi-40417267

2012 Kemal Kantarcı, "Rusya Federasyonu'nda Turizm: Politika, Potansiyel ve Zorluklar", *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, Salih Yılmaz, Şeref Ateş, Victoria Bilge Yılmaz, Mücahit Küçükyılmaz, Metin Kıratlı (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022. s.473.

2013 Salih Yılmaz ve Evgeniy Bahrevskiy, *Rusya ve Türkiye / Avrasya Paktı Mümkün Mü?*, SRT Yayınları, Ankara, 2017, s.195.

çalışmalarına devam ediyor.[2014] Vakıf Rusçanın yurtdışında öğretilmesi ve Rus dilinin yaygınlaştırılmasını amaçladı. Puşkin'in dediği gibi "Rusya bütün Slavların anası ve bütün Slav nehirlerinin döküldüğü okyanustur."[2015] Rus Dünyası konseptine en büyük desteği yüz milyonlarca takipçisi olan Rus Ortodoks Kilisesi verdi. Vakfın kongrelerine 2007 yılından itibaren Ukrayna, Letonya ve diğer eski Sovyet ülkelerinden ünlü politikacılar, kültür insanları ve sanatçılar da katılım gösterdi. Ayrıca Rusya, dünyaya yayılmış olan Rusların koordinasyonunu sağlamak amacıyla Rossotrudniçestvo (Rus İşbirliği) Federal Ajansını kurdu. Dünyanın 81 ülkesinde 98 temsilcilik açıldı. Rusya, son 20 yıldır Rus dili ve kültürünü yaygınlaştırma konusunda bariz politikalar uygulamaktadır.[2016] Puşkin Enstitüsü 91 ülkede 100.000'den fazla mezunu olan önemli bir Rus kurumudur.[2017] Afganistan'da kültür programları, ticari yardım teklifleri, diplomatik destekler gibi süreçleri yürüten Rusya, 2014'te Afganistan'ın başkenti Kabil'de bir kültür merkezi bile açtı.[2018]

2007 yılında Rusya tarafından New York ve Paris'te "Demokrasi ve İşbirliği Enstitüleri" açıldı. Bu enstitünün amacı Rusya'nın değerlerini yansıtmakla beraber insan haklarına saygı gibi konularda Batılı devletlerin yönelttiği eleştirilere cevap vermekti. Bu enstitü, kendilerini kusursuz farz eden bu ikiyüzlü ülkelerde yaşanan hak ihlallerini araştıracaktı.[2019] Rusya Federasyonu dış politikasında olumlu çıktılar oluşturması için birçok kurum hayata geçirildi. Bu kurumlara Gorçakov Kamu Diplomasisine Destek Vakfı, Dünya Rusya Soydaşları Koordinasyon Konseyi, Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi, Yurtdışında Yaşayan Soydaşların Korunması ve Desteklenmesi Vakfı, Bilgi Güvenliği Enstitüsü, Rus Stratejik Araştırmalar Enstitüsü ve daha birçok örnek gösterilebilir. Bu kurumlar binlerce öğrenciyi desteklemekle birlikte yine binlerce öğrencinin Rus üniversitelerinde eğitim almasını sağladı.[2020] Rusya Bilim ve Kültür Merkezi de 46

2014 Melih Demirtaş, "Rusya ve Kültürel Diplomasi", *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, Salih Yılmaz, Şeref Ateş, Victoria Bilge Yılmaz, Mücahit Küçükyılmaz, Metin Kıratlı (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022. s.249.

2015 Yaşar Onay, *Rus Stratejisinin Mimarları*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.7.

2016 Yılmaz, *age.*, s.99-101.

2017 Akhundova, *age.*, s.69.

2018 Güç, *age.*, s.339.

2019 Michel Eltchaninoff, *Putin'in Aklında Ne Var?*, (Çev.) Melike Işık Durmaz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.146.

2020 Murat Jane, *Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Sürekllilik mi Dönüşüm mü?*, Dora Basım Yayın, Bursa, 2020, s.376-370.

ülkede 52 merkezle çalışmalarına devam etmektedir.[2021] Rusya'nın ilk uluslararası haber kanalı Russia Today, şu an beş kıtada 100'den fazla ülkede faaliyet göstermekte ve Washington'dan, Paris'ten, Londra'dan yayın yapmaktadır. 2016 yılında Russia Today 50'den fazla uluslararası ödül kazandı. 2017 yılında izleyici araştırma şirketi olan Ipsos tarafından TV haberlerine yönelik yapılan bir araştırmaya göre Russia Today'ın Arapça, İngilizce, İspanyolca gibi dünya dillerinde 100 ülkenin 47'sinde haftalık toplam 100 milyon izleyicisi vardı. Sadece ABD'de haftalık 11 milyon izleyiciye sahip olan Russia Today, 15 Avrupa ülkesinde haftalık 43 milyon izleyiciye ulaşmaktadır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da 15 ülkede haftalık 11 milyon olan izleyici sayısı Latin Amerika'da ise 25 milyon izleyiciye ulaştı. Güney Amerika'da Russia Today, Venezuela ve Arjantin'in ulusal TV ağının bir parçası durumuna geldi. Russia Today, uluslararası (Batılı) medyanın göz ardı ettiği konularla birlikte tüm gerçeklerin Anglosakson televizyon kanalları tarafından söylenmediğini belirten bir tarzda yayın yapmaktadır.[2022]

Çin, Nobel Barış Ödülü'nün alternatifi olarak gündeme getirdiği Konfüçyüs Barış Ödülünü ilk olarak Rusya lideri Vladimir Putin'e verdi. 2000-2008 yılları arasında Devlet Başkanı olarak görevde kaldığı sürede "Rusya'nın siyasi itibarını artırdığı, Çeçenistan'da hükümet karşıtlarını hezimete uğrattığı" için Putin'in bu ödüle layık görüldüğü açıklandı.[2023] Putin döneminde 2004 yılında Valdai Kulübü adında bölgesel ve uluslararası çapta bir düşünce ve tartışma kulübü kuruldu. Putin, kuruluşundan bu yana her yıl prestijli Valdai Kulübü'nün yıllık toplantılarına katılmaktadır. Kulüp, siyaset bilimi, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, ekonomi, küresel politika, güvenlik, iletişim enerji vb. çeşitli alanlarda binlerce uzmanla aktif olarak işbirliği gerçekleştirmektedir. Valdai Kulübü, "Dünyaya Rusya'yı Anlatmak" stratejisiyle faaliyetler yürütürken zamanla küresel politik ve ekonomik konuları ele almaya başladığı gibi küresel gündemi oluşturma faaliyetleri üzerinde de çalışmaya başlamıştır.[2024] Oldukça ilgi toplayan Valdai Düşünce ve Tartışma Kulübü zamanla küresel çapta bir vizyonla hareket eden bir yapıya dönüşmüştür. Ayrıca Putin tarafından 2001 yılından sonra muhalif gazetecilerin de dahil olduğu basın toplantıları yapılmaya başlandı. Canlı yayınlanan bu ba-

2021 Akhundova, *age.*, s.67.
2022 Aydemir, *age.*, s.155.
2023 Caşın, *age.*, s.340.
2024 Yılmaz, *age.*, s.150.

sın toplantılarına her yıl artan şekilde binlerce gazeteci katılırken iki ila dört saat arası gerçekleşen toplantılarda Rus lider Putin ortalama 80 soruya cevap veriyordu. Amerika'dan, Avrupa'dan, Ortadoğu'dan, Asya'dan olmak üzere dünyanın her yerinden bu basın toplantısına talep vardı. Bunun yanında Putin, halkla da bir araya gelmeye başladı. 2001 yılından itibaren "Vladimir Putin ile Direkt Hat" programı devreye sokuldu. Program Rus lider Putin'e çağrı merkezlerinden halkın devlet başkanına direk ulaşmasını sağlıyor, televizyonda, radyoda ve internette canlı yayınlanıyordu. Putin halktan gelen yüzlerce soruya cevap vermekteydi. Bu da Putin ile halkı buluşturan iç meselelerden dış politikaya birçok cevabı samimi şekilde dile getiren bir sinerji yaratıyordu.

Vladimir Putin'in siyasi bir figürün ötesinde bugün "popüler kültür ikonu" haline geldiğine hepimiz şahit oluyoruz. Dünyada onun kadar popüler çok az lider vardır. Vladimir Putin'in, kimi zaman bir askeri uçağı uçurabilmesi kimi zaman bir konser salonunda izleyenlere mini bir piyano resitali verebilmesi, şarkı söyleyebilmesi ve birkaç yabancı dilde akıcı konuşabilmesi onun aldığı eğitimlerden çok ilgi alanlarının çeşitliliğini ve kendini oldukça donanımlı yetiştirdiğini gösteriyordu. Havalimanlarının freeshop'unda Putin tişörtleri ve bardakları, hediyelik eşyaları her yeri kaplıyordu. 2014 yılında yapılmış uluslararası bir araştırmaya göre, Putin dünyada en çok hayranlık duyulan insanlardan biriydi.[2025] 1 Aralık 2017'de, aralarında dünyaca ünlü Diego Maradona'nın da bulunduğu dünya futbolunun yıldızlarıyla Kremlin'de görüşme gerçekleştirdi. Dünyaca ünlü Brezilyalı eski futbolcu Pele de Putin ile görüştü. ABD Başkanlığı sırasında Donald Trump, Putin'e olan hayranlığını ve takdirini gizlemedi. Sadece Trump değil, Mısır Cumhurbaşkanı Sisi'den Filipinler Eski Devlet Başkanı Rodrigo Duterte, Suudi Arabistan'ın veliaht Prensi Muhammed bin Selman'dan İsrail Başbakanı Netanyahu'ya dünyanın farklı coğrafyalarında farklı uluslarında "Putin'in hayranlar kulübü" vardı. Hatta 2019 yılında İsrail lideri Netanyahu, Putin ile çektirdiği fotoğrafları seçim kampanyasında bile kullandı. Rusya-Ukrayna mücadelesi devam ederken Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandr Vucic, Rus lider Putin'e şahsen saygı duyduğunu ifade etti. Putin'in küresel hayranlar kulübü Amerika'dan Avrupa'ya, Ortadoğu'dan Asya'ya kadar uzanıyordu. *Financial Times* "winner (kazanan) Putin" için şöyle yazıyordu: "Tartışma dışı gerçek, bir Putin kül-

2025 Christopher Alan Bayly, *Modern Dünyanın Yeniden İnşası 1900-2015*, (Çev.) Eren Buğlalılar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2022, s.375.

tünün varlığıdır."[2026] Hayranlar kulübü yanında herkesle her an her şart altında görüşebilen bir liderdi. Putin Rusya'sı Esad'a ağabeylik yaparken Türkiye ile ilişkilerini geliştiren, İran ile birlikte yürüyen ama İsrail'i her zaman gözeten ancak Hamas ve Filistin'ine hakkını veren, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliklerini unutmayan bir aktördü.

"Rusya'nın Yeni Yolunun Adamı" Vladimir Putin önceki Rus liderlerden oldukça farklı bir profil çiziyordu. Düzenli spor yapan, bir hayvansever olan, alkolle sıkı fıkı olmayan, Lenin'den sonra yabancı dilde konuştuğu pek görülmeyen bir liderdi. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin hem yurtiçindeki hem de yurtdışındaki politik imajının yanı sıra, ülkesinin sınırlarını çok aşan popüler bir kültür imajına sahiptir.[2027] Sıradan ve fakir bir ailenin çocuğu olan Putin bugün dünyanın en güçlü lideri olarak tarif edilmektedir. Amerikan *Forbes* dergisi tarafından üst üste üç yıl dünyanın en güçlü insanı seçildi. Dünyanın gündemini belirleyen bir profildi. Ülkesinin etkisini tüm dünyaya yayan bir liderdi. Bunun sonucu olarak birçok suikast girişimine maruz kaldı. Sosyoloji öğrencisi Anton, "Putin başkan olmaktan öte, bir marka" diye ifade ediyordu. Gerçekten de Stalin'den bugüne kadar en popüler başkan konumuna yükseldi. Çok yönlü bir lider olan Putin, topluma korku salan, narsist ve gücünü kötüye kullanan kişilik özelliklerine sahip liderlerden olmadı, gücünü topluma olumlu bir şekilde yansıtabilmeyi başarmış bir profile sahipti. Putin'in icraatları ve bunlara toplumun vermiş olduğu olumlu tepki onun yapıcı, destekleyici ve değişimi teşvik eden nitelikli bir lider olduğunu ispatlıyordu.[2028] Daha 2021 yılında Putin, Rusya'nın en seksi erkeği seçildi. Putin adına "Putinci Kızlar" müzik grubu bile ortaya çıktı. Moskova, Petersburg şehirlerinin turistik sokak ve caddelerindeki hediyelik eşya vitrinleri, Putin'in alçıdan ve bronzdan büstleriyle dolmakla kalmadı, Mareşal, Amiral ve asker bereli Putin tişörtleri balya balya satıldı.[2029] Fransız ünlü sinema oyuncusu Gerard Depardieu Başkan Putin'in isteğiyle Rusya uyruğuna geçti. Depardieu ateşli bir Putin hayranı oldu. Bu arada Vladimir Putin ca-

2026 Güneri Civaoğlu, "Putin'e 'hayranlar kulübü", *Milliyet*, 2 Şubat 2022, Erişim Tarihi: 05.07.2022 https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/guneri-civaoglu/putine-hayranlar-kulubu-6692399

2027 Başlamış ve Deprem, *age.*, s.279-283.

2028 Cantürk Caner, B. Mehmet Bozaslan ve Merve Serbest, "Rusya Lideri Vladimir Putin'in Politik Psikoloji Penceresinden Okumak", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, s.257-258. Erişim Tarihi: 11.12.2022. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1093112

2029 Seyit Tuğul, *Öteki Putin*, Nasajans Yayınları, İstanbul, 2021, s.163-164.

zibesini korumak için hiçbir zaman bir partiye ya da bir ideolojiye ihtiyaç duymadı. Bunun yerine kendisini tüm ulusun yüzü olarak gösterdi. Muhalefete sert ama kutuplaştırıcı bir politika izlemedi. Müslümanlara ve Yahudilere gayet saygılı oldu. O ülkesini kuşatmak ve boğazlamak için komplo kuran yabancı düşmanlara, sırça köşklerde kibirli ikiyüzlülere ve Rusya hakkında yalan söyleyenlere sözel cephanesini kullandı.[2030]

Putin pragmatik ve esnek olduğu kadar da uzlaşmacı bir liderdi. Amerikalı ünlü Oscar sahibi yönetmen Oliver Stone Rus lider Putin'i "Rusya'nın gerçek bir evladı ve vatanseverdi. Putin rasyonel, sakin ve her zaman Rus halkının yararı doğrultusunda hareket eden biriydi" diye tanımladı. Rusya lideri her zamanki farkını 2014 yılı başlarında yine ortaya koydu. Valilere, yüksek bürokratlarına, Birleşik Rusya Partisi'nin önde gelen yöneticilerine makamından özel bir yeni yıl hediyesi olarak "felsefe kitapları" gönderdi. Bunlar 19. ve 20. yüzyıl Rus düşünürlerinin kitaplarıydı. Putin önemli demeçlerinde bu düşünürlerin kitaplarından alıntı yapmaktaydı.[2031] Yine Putin, iktidarının ilk dönemlerinde Alman Mercedes markasını makam ve koruma aracı olarak kullanırken bugün Rus yapımı Aurus marka makam aracı ve koruma araçlarına geçti. Ulusal ve uluslararası markalarını yaratan ve kullanan bir lider oldu. Almanca ve İngilizce bilen Putin sadece Sovyet ve Rus liderleri arasında değil, günümüzün Batılı liderlerinden de oldukça farklıydı. Bu konuda Akademisyen ve yazar İlber Ortaylı, "Putin bütün Avrupa liderleri arasında devlet adamı vasfına sahip en değerli adamdır. ABD Başkanı Biden ile mukayese bile edilmez. Biden'de hem öngörü yok hem de üslup yok. Umumi politik ahlaksızlık ve acemice hareket etmek var" açıklamalarında bulunmuştu. Rusya tarihinin zeki adamlarından olan Putin, bu yüzyılın kuvvetli ve büyük devlet adamı ve dünyada olduğu gibi Türkiye'de de beğenilen ve sevilen bir lider profiliydi.[2032] Putin'in devletin kapasitesini ve yeteneğini maksimum düzeyde kullanabilen nitelikli, öngörülü ve başarılı bir devlet adamı olduğu ortadaydı.[2033] Rus halkı Putin'in bazen bir "Deha", "Kahraman", "Mesih" ve "Çar" olduğunu ileri sürdü. Sovyetler Birliği'nin son lideri Mikail Gorbaçov bile Putin'i "Tanrı değil ama yardımcısı" diye tanımladı.[2034] Rusya'nın ilk

2030 Albright, *age.*, s.180.
2031 Eltchaninoff, *age.*, s.9.
2032 İlber Ortaylı, *Eski Dünya Seyahatnamesi*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007, s.128.
2033 Keskin, *age.*, s.25-26.
2034 Tuğul, *age.*, s.17.

başbakanı Boris Yeltsin, "Putin, Rusya'yı korkularından kurtardı" diyecekti.[2035] Putin göreve geldiğinde şahsi bir siyasi portresi olmadığı gibi siyasette büyük bir öneme de sahip değildi. Putin'in bu duruma gelmesinde konsolide olmuş gruplar, tabakalar ve otoriteler de olmadı. O, bir "hiç kimseydi" ve "her şey" olmuştu.[2036] Rus tarihinde, Knezlik, 13. yüzyılda Avrupa'yı Moğollardan korumuş, Rusya, Avrupa'yı 19. yüzyılda Napolyon'un boyunduruğundan kurtarmış ve Sovyetler Birliği 20. yüzyılda dünyayı faşizmden kurtarmıştı.[2037] Bugün de Putin; Rusya'yı, Rus ulusunu ve Rus medeniyetini kurtaran kişi oldu. Putin ve ekibinin, dünyanın her köşesinde büyük ya da küçük her ülkeye yapılan yoğun yurtdışı ziyaretleri Rusya için prestij konusunda oldukça etkili oldu. Rus diplomasisi en az masrafla en çok katkı veren mekanizmalardandır. Putin Ortadoğu'da bulunan birçok ülkeye ilk kez giden Rus devlet başkanı oldu. Hatta Rusya-Ukrayna savaşı devam ederken Katar'da düzenlenecek Dünya Kupası maçlarının başlamasına iki gün kala Katar Emiri Temim bin Hamed es-Sani ile Rus lider Putin arasında yapılan telefon görüşmesi akabinde, "Emir, Rus tarafına, dünya futbol kupasının düzenlenmesi konusunda deneyimini aktif olarak paylaştığı için teşekkür etti" açıklaması yapıldı.[2038] Bu karşılıklı bir etkiydi ve 2017'de ilk defa bir Suudi kralı Rusya'ya geldi. Ayrıca İsrail'i ziyaret eden ilk lider oldu. Açıkçası Putin Rusya'sı, İtalya veya İspanya kadar olan ekonomisine rağmen küresel ve jeopolitik etkisi İtalya ve İspanya'dan çok öteydi.

Putin döneminde yeniden düzen tesis edilmiş ve istikrar sağlanmıştı. Moskova'da ve diğer büyük şehirlerde yaşam standartları iyileşti; yeni orta sınıflar oluştu. Milyonlarca kişi araba sahibi oldu. Milyonlarca insan, Avrupa'ya ve Ortadoğu'ya tatile gider oldu. Türkiye'de Antalya sahilleri yıl boyunca güneşlenmek için gelen Ruslarla doldu taştı. Doğum oranı yükseldi, onlarca yıl boyunca ilk kez nüfusun yenilenme oranına yaklaşıldı. Bu yeni refahın sadece Avrupa'ya satılan petrol gelirlerinden kaynaklanmadığı anlaşıldı: Rus iç pazarı da büyümeye başladı ve Çin ile ticaretin artışı, Sovyet dönemi fabrikaların canlanmasını sağladı. Küçük işletmeler ekonominin gitgi-

2035 Güç, *age.*, s.173.

2036 Dugin, *Putin'e Karşı Putin*, *age.*, s.58-59.

2037 Dina Khapaeva, *"Rusya"/ Ülkelerin Tarihleri-Kimlikleri Nasıl Oluşturuldu*, (Çev.) Şahika Tokel, Peter Furtado (Der.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021, s.113.

2038 Altay Atlı, "Katar 2022 Dünya Kupası: Tartışmalar, ekonomik ve jeopolitik boyutları", Fikir Turu, 29 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 10.12.2022. https://fikirturu.com/ekonomi/katar-2022-dunya-kupasi-tartismalar-ekonomik-ve-jeopolitik-boyutlari/

de normal bir parçası haline geldi. Refah, Moskova ve petrol üreten bölgelerin dışına, Petersburg'a ve taşra şehirlerine sıçradı. Kültür yeniden canlandı; Moskova Bolşoy Tiyatrosu'nun tekrar kurulması gibi projelere muazzam kaynaklar ayrıldı. Yayıncılık patladı; sayısız biyografi ve güncel siyaset üzerine kitap kaleme alındı. Rusya söylemleriyle dünyada ABD egemenliğine kafa tutmaya başladı ve yeniden dünya sahnesine döndü.[2039] Rusya; Avrupa'da Asyalı, Asya'da Avrupalı, Batılı düzende oyun bozucu, yeni dünya dengesinde oyun kurucu olarak Kuzey Atlantik ile kuzeyin doğal gücü olarak kıyasıya rekabet içine girdi.[2040] Alman gazetesi *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'da, Rusya'nın iç kalkınma ile dış politika gelişiminin, hem Batı'yı hem de Doğu'yu şaşırtarak, bu gelişmenin Batı'da zihin felcine yol açtığını ve kimsenin ne yapacağını bilmediği yazıldı.[2041] Rusya izole edilemeyecek kadar büyük ve yalnızlaştırılamayacak kadar kalabalık bir çevreye sahiptir. Üretme gücü olan, politika üreten, teknoloji üreten ve karşılık verme gücüne sahip bir ülke olarak sahada karşılık verme gücü de yüksek düzeydeydi.[2042]

1999'da Rusların, yüzde 31'i Rusya'yı süper güç olarak görürken yüzde 65'i Rusya'nın süper güç olmadığını söylemişti. Gürcistan, Ukrayna ve Suriye müdahalelerinden sonra 2018'e gelindiğinde Rusların yüzde 75'i artık süper güç olduklarını düşünüyordu. Ayrıca Rusların yüzde 64'ü Rusların dünya tarihinde önemli bir rolü olduğunu beyan ediyordu. Yine benzer şekilde 2018 itibariyle Rusların yüzde 83'ü Rusya'da yaşamaktan gurur duymaktaydı.[2043] Böylece Putin hükümeti Rusya'da zuhur etmiş sorunları sırasıyla geniş bir zamanda çözmeyi büyük oranda başardı. Hatta Putin dönemine geniş bir çerçeveden bakıldığı zaman, ulusal kimlik sorunu da çözüldü.[2044] Putin Rusya'sı, dünyaya yenilenmiş ve güçlenmiş bir ülke nasıl sıfırdan inşa edilir onu göstermiş oldu. Putin'in, Rusya'yı ve Rus Medeniyetini hak ettiği yere getirme yolunda büyük işler başardığı ortadaydı. Rus ulusunun çöken umutlarını ve yıkılan itibarını Vladimir Putin

2039 Bushkovitch, *age.*, s.436-437.

2040 Keskin, *age.*, s.15.

2041 "Alman basını: Rusya'nın iç kalkınması ile dış politikasındaki gelişim, Batı'da zihin felcine yol açtı", Sputnik Türkiye, 22 Temmuz 2021, Erişim Tarihi: 10.09.2022. https://sputniknews.com.tr/20210722/alman-basini-rusyanin-ic-kalkinmasi-ile-dis-politikasindaki-gelisim-batida-zihin-felcine-yol-acti-1045023123.html

2042 Keskin, *age.*, s.63.

2043 Güç, *age.*, s.347.

2044 Abdulvahab Mustafalı, *Rus Milliyetçiliği: Tarihsel Süreç ve Putin*, Polietika Yayınları, Ankara, 2022, s.150.

yeniden inşa etmeyi başardı. Ulusunu gururlandıran Putin, Rusları yeniden güçlü bir ülkenin vatandaşı yaptı. Bu da ona iktidarını 2030 yılına kadar sürdüreceğini garanti ediyordu. Moskova asrımızın ana güçlerinden biri olarak dünya coğrafyasında varlığını sürdürmeye devam edeceği ortadaydı. Vladimir Putin, yeni Rus devletinin ve Rus dünyasının mimarıydı.

Putin, Machiavelli'nin günümüzdeki ideal hükümdarıydı. Hem korkulan hem sevilen bir liderdi. Putin ne Batı ne Doğu ne Avrupa ne Asya gibi kavramlarla açıklanabilirdi. O, tam bir realist ve pragmatist bir lider olarak Rus ulusal menfaatlerini her şeyin üstünde tuttu. O, Çarlık İmparatorluğu ile Sovyet İmparatorluğunu birleştirerek Kiev Rusya'sından aldığı ilhamla Rusya Federasyonunun ulusal vizyonunu oluşturdu. Bu üç temel enerji kaynağını uzlaştırarak içerideki gücü dışarıya kanalize etti. Putin biliyordu ki; yeniden küresel güç olmak için geçmişiyle barışmış Rus ülküsü ışığında geleceğine yön veren bir liderlik gerekiyordu. Rusya bundan sonra hem Batıyı hem Doğuyu hem Avrasya'yı hem Atlantik'i birlikte ele alarak merkez ülke medeniyet devleti şeklinde hareket edecekti.

BÖLÜM 6

HİNDİSTAN CUMHURİYETİ

Kadim bir tarihe sahip başka bir büyük ülke de Hindistan'dır. Daha 8000 yıl önce İndus Vadisi'nin kıyı bölgelerinde yerleşik tarım yapılmaktaydı. İnsanlar burada Hint sığırını (Bos indicus) evcilleştirmeyi başarmıştı. Nil Nehri'nin iki katı su taşıyan İndus'un beslediği dev topraklar bir uygarlığa hizmet etmişti.[2045] Hindistan'ın bilinen tarihi, bugün çoğu Pakistan sınırları içinde kalan İndus Vadisi Medeniyetine dayandırılsa da Hint Yarımadası'ndaki ilk yerleşimlerin 500.000 yıl öncesine kadar gittiği ileri sürülmektedir.[2046] Hindistan altkıtasında çok sayıda Taş Devri'ne (2 milyon yıl önce başlamış-12.000 yıl önce son bulmuş) ait yerleşim bölgesi tespit edildi.[2047] İndus medeniyeti çok geniş topraklara egemen oldu. Hindistan'da devlet yapılanmalarının siyasi olarak ele alınışı çok eskilere dayanır. MÖ. 2500'den itibaren söz edilen devlet yapılanmalarıyla Hindistan devletleri dünyadaki en eski devletler arasında yer almaktadır.[2048] İndus Vadisi'nde nüfus artışıyla birlikte büyük şehirler inşa edildi. Sabit uzunluk ve ağırlık ölçüleriyle standarda kavuşan tuğlalar ve devasa duvarlar insanlığın ilk kültürlerinden birinin ihtişamını ispat eder.[2049] Su pirinci bile ilk kez Hindistan'da yetiştirilmiş ve deniz

2045 Dietmar Rothermund, *Hindistan Tarihi Ortaçağ'dan Günümüze*, (Çev.) Nurettin Demir, Runik Kitap, İstanbul, 2021, s.7.

2046 Yalçın Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018, s.23.

2047 Gordon Johnson, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 10: Hint Dünyası*, (Çev.) Müfide Pekin, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.58.

2048 Burton Stein ve David Arnold, *Hindistan Tarihi*, (Çev.) Müfit Günay, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2015, s.16.

2049 Rothermund, *age.*, s.7.

yoluyla, MÖ. 2150 veya MÖ. 2000 yıllarında Güney Çin'e ulaşmıştır.[2050] Bunun yanında MÖ. 2800 dolaylarında İndus Vadisi'ndeki bir yer olan Kalibangan'da sürülmüş ilk tarla örneği bulundu. Böylece Hindistan'da MÖ. 2800'de çiftçilik başlamış oldu.[2051] Hint ismi, uzunluğu 1600 kilometrekareden fazla olan Sind'in coşkun ve gür nehri İndus'tan gelir. Sind, adını nehir anlamına gelen "Sindhu" kelimesinden almıştır. İranlılar Sind'i Hint'e, Sindhu'yu da Hindu'ya dönüştürmüş ve bu dev diyarı İndis nehrine atfen, "nehirler" ve "Hint diyarı" anlamlarına gelen Hindistan diye isimlendirmişlerdi. Hindistan'ın İngilizce karşılığı da Yunanca "İndus" kelimesinden gelen "India"dır.[2052] Antik Yunan'da tarihçi ve yazar olan Heredot haklarında az çok kesinlikle konuşulabilecek ilk Asyalı halkın Hintler olduğunu yazmıştı.[2053]

İndus Vadisi Medeniyeti olarak anılan bu uygarlık, ilk önce Harappa'nın keşfedilmiş olması nedeniyle, "Harappa Uygarlığı" adını taşısa da Mohenco-daro ve diğer şehirlerin keşfedilmesiyle beraber İndus Vadisi Medeniyeti ismini aldı. Bu uygarlık, geniş topraklara egemen olmuş gelişmiş antik bir Hint Medeniyetiydi.[2054] 4500 yıl önce Mohenco-daro dünyanın en büyük -nüfusu 35.000 civarındaydı- ve en temiz kentlerinden biri durumundaydı. Şehir sakinleri su tesisatı alanında uzmandı. Yeraltı suyunu yüzeye taşıyan 700 kuyu bulunuyordu. Kentin merkezinde 12 metre uzunluğunda, sekiz metre derinliğinde ve yedi metre genişliğinde büyük bir su deposu inşa edilmişti. Şehirde bulunan evlerde yıkanmak için kullanılan tuğla platformalar yanında bazılarında banyo bile bulunmaktaydı. Atık sular ise oluklardan sokaklara akıyor, buradaki tuğla döşeli kanallara gidiyordu.[2055] Her şehrin batı kenarında kuvvetlendirilmiş bir kale vardı, sokaklar ızgara dokularına göre inşa edilmiş ve bir drenaj sistemine sahipti; ayrıca şehirde kuyular ve hamamlar da vardı.[2056] Büyük şehirlerin yanında halkı doyurmak için tahıl ambarları

2050 Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm / XV.-XVIII. Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları*, (Çev.)Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, s.132.

2051 Black, *age*., s.31.

2052 Feyyaz Karayi, *Hint Dinleri*, (Çev.)Kutalmış Fidan, Ganeşa Yayınevi, Ankara, 2019, s.2.

2053 Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev.)Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s.207.

2054 Kayalı, *age*., s.25-26.

2055 Anita Dalal, *Hint Uygarlığı-National Geographic İle Keşfedin*, (Çev.) İrem Sağlamer, Vatan, İstanbul, 2010, s.20.

2056 Andrew Lees, *Şehirlerin Tarihi*, (Çev.) Tuğba Bektaş Sünnetci, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2022, s.21.

ve depolama binaları bulunmaktaydı.[2057] İndus halkı hayvanları da evcilleştirdi. Evcilleştirdikleri hayvanlar arasında keçiler, köpekler, koyunlar, hörgüçlü öküzler, kediler ve su aygırları ile domuzlar vardı.[2058] İndus Vadisi Medeniyeti ya da Harappa Medeniyeti olarak adlandırılan bu kadim uygarlık Güney Asya'nın en eski şehir kültürü birikimine sahipti. Şehir alet ve edevatları, mimari yapıları ile şehir planlamalarına bakıldığında, toplumun ileri bir seviyede olduğu açık bir şekilde görülmektedir.[2059] Antik Hindistan'ın en büyük şehirlerinde yaşayan insan sayısı yüz binlere ulaşmaktadır. Buna göre planlanan şehirlerde ana sokakların genişliği 10 metreyi bulmaktadır.[2060] Bu ölçüde bir kentçilik anlayışı ne Mısır'da ne Mezopotamya'da görüldü. Günümüzde hâlâ dünyanın birçok yerinde rastlanmayan bir durumdu.[2061]

Bu dönemde ticarette oldukça gelişmişti. Harappalılar Orta Asya'dan Ortadoğu'ya uzanan geniş bir deniz ticaret ağı içerisindeydi. İndus medeniyeti ile Mezopotamya medeniyeti arasında bir deniz ticaret ağı inşa edilmişti. Ticaret ilişkilerinin Mısır ve Girit'e kadar uzandığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Bu da bize Harappalıların ekonomisinin büyük ölçüde ticarete bağlı olduğunu göstermektedir.[2062] İndus medeniyeti, Mezopotamya ve Nil medeniyetlerinin sahip olduğu aynı keşif ve icatlara dayandı. İndus vadisinin endüstrileri, aynı tarihte Nil ve Fırat kıyılarında olanlarla aynı özellikleri gösteriyordu. Hatta Hint bir işçi, Mısırlı veya Sümerli arkadaşlarına nazaran daha ileri durumdaydı. Maden işçisi bakır, gümüş, kurşun ve altını eritebilir düzeydeydi. O zamanlarda fayans Hindistan'da çok sayıda imal edilen bir üründü. Şehirler endüstri ve ticaret merkezi konumundaydı. Hindistan üçüncü binyılda, Babilonya ve Mısır karşısına, tamamen bağımsız ve ferdi bir medeniyet olarak teknik bakımdan onlarınkine eşit olarak ortaya çıktı. İndus medeniyeti Hintliğini çoktan kazanarak Hindistan'ın modern medeniyetinin temelini oluşturdu. Endüstri ve mimarlık alanlarından kıyafet ve din adamlarına tarihi

2057 Susan Wise Bauer, *Antik Dünya Tarihi*, (Çev.) Mehmet Moralı, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2020, s.127.

2058 H. Derya Can, "İndus Vadisi Medeniyeti'nin Tarihi", *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Yalçın Kayalı (Ed.), VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.67.

2059 H. Derya Can, *age*. s.25-27.

2060 Ş. H. Hacıyev ve E. İ. Bayramov, *Dünya Ekonomisinin Tarihi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013, s.156-157.

2061 Ahmet Seyrek, *Hint Uygarlığı*, Maviçatı Yayınları, İstanbul, 2017, s.13-14.

2062 Arif Cengiz Erman, *Kuzey Hint Toplumlarının Kökeni*, Sarmal Kitabevi, İstanbul, 2022, s.11-12.

Hindistan'ın vasıflarını açığa çıkardı.[2063] Bunun yanında kadınların kozmetik bilgisine sahip oldukları da anlaşılıyor. Çünkü metalden yapılmış makyaj masaları ve malzemeleri kullandıkları biliniyor. Güzellik ve estetik anlayışının çok ileri ve gelişmiş bir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.[2064]

Hindistan'ın hemen dibinde Vedik Aryanlar yaşadı. Bu savaşçı topluluk İran ve Afganistan üzerinden gelerek Hindistan'a yerleşti.[2065] Aryan halkları ilk olarak Kadim Doğu'nun bereketli Hilali'nin kuzey sınırlarında ortaya çıktı. Günümüze ulaşan en eski Aryan isimleri ve sözcükleri Kapadokya, Babil ve Mısır'dan çiviyazısı tabletlere kaydedilenler olarak biliniyor.[2066] Vedik metin olan Vedalar dünyanın en eski eserleri olarak bilinmektedir. Veda, bilgi demekti; kendiliğinden, sezgi yoluyla kazanılan bilgi. Hint dininin, kültürünün ve sosyal alışkanlıklarının temeli bu metinlerdi.[2067] Fransız filozof ve yazar Voltaire Veda'ları, Batı'nın Doğu'ya borçlu olduğu en değerli armağan gördü.[2068] Mezopotomya ve Eski Mısır uygarlıklarından sonra İndus medeniyeti insanlığın üçüncü büyük erken medeniyeti oldu.[2069] MÖ. 1500-1000 arasında demir aletler ve silahlar tarım toplumlarının bütün Ganj Havzası'na yayılmalarının teknolojik temelini attı. Bronz ve bakır silahların yerini daha sağlam demir silahlar aldı. Bunun diğer bir sonucu Ganj kıyılarındaki verimli toprakların ekilebilmesi için orman örtüsünün kaldırılmasıydı. Bronzun, demirin ve yerleşik tarımın pastoralizmin yerini alması MÖ. 1000 civarında başlayan yeni bir siyasal güçlenme döneminin temelini attı. Bu süreçte tarımsal gelişim ve demirin kullanılmasıyla devlet oluşumunun ve gelişiminin inşası başladı. MÖ. yaklaşık 320'de ilk imparatorluk yönetimi Mauryalar doğdu.[2070]Ama Maurya İmparatorluğundan önce Mahacanapadalar adı verilen yerel Hint krallıkları çağı yaşandı. Bu

2063 V. Gordon Childe, *Doğu'nun Prehistoryası*, (Çev.) Şevket Aziz Kansu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020, s.164-173.

2064 H. Derya Can, "İndus Vadisi Medeniyeti'nin Tarihi", *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Yalçın Kayalı (Ed.), VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.68.

2065 Rothermund, age., s.8.

2066 Gordon Childe, *Aryanlar: Hint-Avrupa Kökenlerine Dair Bir İnceleme*, (Çev.) Ceren Can Aydın, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2018, s.37.

2067 Mustafa Ergün, *Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi Cilt-1*, Pegem Akademi, Ankara, 2020, s.348-349.

2068 Naseraddin Alizadeh, *Sömürgeci Küreselleşme Çağında İran ve Hindistan: Aryanlar, Zerdüştiler ve İşbirlikçiler*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s.86.

2069 Herman Kulke ve Dietmar Rothermund, *Hindistan Tarihi*, (Çev.) Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.33.

2070 Stein ve Arnold, *age*., s.52-53.

dönem MÖ. 7. yüzyılın sonları ile 6. yüzyılın başlarına denk gelmekle birlikte söz konusu Hint krallıkları MÖ. 5. yüzyılda en önemli dönemini yaşamıştır. MÖ. 5. yüzyılın ortalarında güçlenen bu Hint krallıkları, Hint altkıtasındaki ticari ve tarımsal büyümenin kontrolünü ellerinde tutmaktaydı.[2071] Bölgesel krallıklar Brahmanlar için büyük bir "iş gücü piyasası" oluşturdu, bu iş gücü piyasası, kısa bir süre sonra Hindistan sınırlarını aşarak Güneydoğu Asya'ya yayılım gösterdi. Çünkü tecrübesi olmayan hükümdarlar, devleti nasıl kuracaklarını ve krallığa nasıl tırmanacaklarını Brahmanlardan öğrendiler. Böylece Hint hükümdarlık modeli "ihraç ürünü" olarak değerini kanıtladı.[2072] Bu süreçte Hindistan'ın muazzam destanı 106 bin beyitlik ve belki de insanlığın en hacimli edebi ürünü *Mahabharata*'nın MÖ. 400 civarında toplanıp düzenlenmesi kabile savaşı ve erken yerleşim döneminde ortaya çıktı.[2073]

Büyük İskender'in MÖ. 327'de yıkıcı istilası başladı. İskender MÖ. 324'te Hindistan'dan çekildi.[2074] Ancak Büyük İskender'in maiyetindekiler karşılaştıkları farklı toplumları ve bu halkların kendi kendilerini nasıl yönettikleri hakkında anlatıları kayda geçirdiler. Bu kayıtlarda çoğu kez Yunanistan'da var olmuş cumhuriyetçi şehir devletlerine benzeyen kurumları Hindistan'da da keşfetmişlerdi. Lakin kadim Hindistan cumhuriyetleri fikri Avrupalıların zihninde uzun süre varlığını sürdüremedi. Hatta daha ileriki araştırmacılar bu keşifleri küçümsediler. 20. yüzyıla kadar kadim Hindistan cumhuriyetlerine dair çok az tartışma gündeme geldi.[2075] Bu süreçte İskender'in Makedon askerleri, Hint askerlerinin kahramanlığına ve becerisine hayran kalmıştı. Gerçekten de Antik Romalı tarihçi Arrian'a göre, "Hintler, savaş sanatında o zamanlar Asya'da yaşayan diğer halklardan çok daha üstündüler."[2076] Hindistan sadece Büyük İskender değil, Pers istilalarına da maruz kaldı. Büyük İskender Kuzey-Batı Hindistan'ı fethettiği zaman, başkentleri Pataliputra'da olan Nanda hanedanı 200 bin piyade, 20 bin atlı, her biri dört at tarafından çekilen 2 bin savaş arabası ve 3 bin filden oluşan güçlü bir orduya karşı savaştı. Ayrıca filler, Hint hükümdarları için uzun süre strate-

2071 Kayalı, *age*., s.47-48.
2072 Rothermund, *age*., s.11.
2073 Kulke ve Rothermund, *age*., s.73.
2074 Stein ve Arnold, *age*., s.74.
2075 Stasavage, *age*., s.61.
2076 Derya Keskin, "Nanda Hanedanlığı, Yabancı İstilaları ve İskender'in Hindistan'ı Fethi", *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Yalçın Kayalı (Ed.), Vakıf-Bank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.300.

jik savaş silahı niteliğinde oldu.[2077] Geleneksel Hint stratejisini Hindistan'a ait olan satranç, açık bir biçimde ortaya koymaktadır.[2078] İlk bilinen biçimi Hindistan'da ortaya çıkan satranç oyunu 7. yüzyıldan sonra İran'a oradan tüm İslam dünyasına yayılmış olup 1000 yılında Avrupa'da da yer edindi.[2079] Bu konuda bir başka örnek ise Maurya İmparatoru Çandragupta'nın danışmanlığını yapan Kautilya'dır. Dünyanın büyük bir bölümünün düşünsel karanlık içinde yaşadığı dönemde, devlet yönetimi ve ekonomi hakkında kapsamlı bir eser bu dâhi tarafından kaleme alındı. Bu eser Niccolo Machiavelli'den binlerce yıl önce yaşayan Kautilya tarafından yazıldı ve Hindistan'da hiçbir zaman unutulmadı.[2080] Kautilya, Vestfalya Barışı'ndan önceki Avrupa'yla kıyaslanabilir yapıda bir Hindistan'ı yazıya döktü.[2081] Siyaset biliminin babası Kautilya olduğu gibi Machiavelli'nin de öncülüdür. Dahası *Arthaşastra* adlı bu eser tüm dünyada, profesyonel bir istihbarat servisi kurulmasını tavsiye eden ilk kitaptı. İstihbaratın savaşta ve barışta önemli bir yere sahip olması gerektiğini iddia eden ilk kitaplar Eski Yunan veya Roma'da değil, Eski Çin'de ve Hint altkıtasında kaleme alınmıştı: "Çinli General Sun Tzu'ya ait *Savaş Sanatı* ve Maurya İmparatoruna baş danışmanlık yapan Kautilya'ya ait olan *Arthaşastra*."[2082]

Hindistan coğrafyasına egemen olmuş ilk hükümdar Maurya İmparatoru Çandragupta oldu. Akıllı ve başarılı bir hükümdar olan Çandragupta Hint tarihinde önemli bir yere sahip bir imparatorluk kurdu. Kurduğu imparatorluğun sınırları Hint-Türk İmparatorluğunun gücünün zirvesinde olduğu zamanki boyutlarına yaklaşık 2000 yıl önce ulaştı. Çandragupta bu dev sınırlara 600.000 piyade, 30.000 süvari ve 9.000 filden oluşan ordusuyla ulaştı. Daha da ilginci kralın şahsi koruması, silahlı kadınlara emanet edilecek kadar ileri bir durumdaydı.[2083] Bu arada kadınlar ekonomiye tam olarak katılım gösterebildiği gibi toprak sahibi olabiliyor ve şahitlik yapabiliyordu.[2084] MÖ. 1. binyılda Güney Asya'nın en büyük kenti 400.000 nüfusu ile

2077 Kulke ve Rothermund, *age*., s.93.
2078 Rothermund, *age*., s.14.
2079 Johnson, *age*., s.147.
2080 Kautilya, *Arthaşastra*, (Çev.) Utku Umut Bulsun, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018, s.16-21.
2081 Kissinger, *age*., s.214.
2082 Christopher Andrew, *Gizli Dünya: Dünya İstihbarat Tarihi*, (Çev.) Mehmet Fatih Baş, Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s.65-72.
2083 Ahmet Özmen, *Güney Asya Uygarlıkları*, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul, 2021, s.101-102.
2084 Hansen, *age*., s.75.

Maurya İmparatorluğu'nun merkezi Pataliputra'ydı.[2085] Maurya İmparatorluğu'nun başkenti Pataliputra, MÖ. 2. yüzyıldaki Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan Roma'dan iki kat daha büyüktü. Bu yönüyle Pataliputra ilk çağ dünyasının en büyük ve en gelişmiş şehriydi.[2086] Maurya Krallığında Aşoka'nın 30 yılı geçen saltanat dönemi Hindistan tarihinin muntazam olarak belgelenmiş ilk dönemidir. Aşoka bize Hindistan'ın geçmişine ait bir dizi kitabeyi miras bıraktı. Hatta bugünkü Hindistan Cumhuriyeti, Aşoka'nın batı, kuzey, güney ve doğu yönlerine bakan güçlü dört aslan sütununu devlet amblemi olarak seçti.[2087] Aşoka, halkın sevgisini kazanmış bir imparator olarak Maurya İmparatorluğuna en parlak dönemini yaşattı[2088] ve Hindistan tarihinin bilinen ilk ve sınırları itibarıyla en büyük imparatorluğunu yönetti.[2089] Aşoka'nın yayınladığı fermanlar insan hakları beyannamesi konusunda ilk eserlerden biridir. Çünkü insanları uyruğu, dili, dini, ırkı fark etmeksizin kendisinin eşiti saydı, gereksiz hayvan kesimi ve yaralamayı kesin olarak yasakladı.[2090] Maurya Krallığının üçüncü imparatoru olan Aşoka rahip olmamakla birlikte Budizme yakın bir hükümdar olarak Budist devlet etiğini ilan etti. Ancak Aşoka'nın ölümünden kısa bir süre sonra bu devasa imparatorluk dağıldı.[2091] Hindistan tarihinin ilk büyük Hint imparatorluğu olan Maurya'nın çöküşü ile Gupta imparatorluğunun doğuşu arasındaki yabancı hanedanların kendi aralarında mücadele ettikleri bir dönem yaşandı.[2092] Yaklaşık 500 yıl süren bu zaman dilimi Hindistan'ın "Karanlık Çağı" olarak tanımlandı. Bu devirden sonra ise Gupta devletinin kuruluşuyla Hindistan'ın "Altın Çağı" ya da "Klasik Çağı" başlamış oldu.[2093] M.S. 320-497 arasına kadar Gupta Hanedanlığı yeniden bir imparatorluk kurmayı başardı. Bu imparatorluğun merkezi Aşoka'nın başkentiyle aynıydı. Bu dönemde tapınak heykelleri canlı figürlerinin inanılmaz güzelliğiyle dikkat çekerken, Sans-

2085 Robin Coningham, "Pataliputra", *Antik Dünyayı Şekillendiren Kentler*, John Julius Norwich (Haz.), (Çev.) Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s.182.
2086 Kaya, *age.*, s.430.
2087 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.101-102.
2088 Kayalı, *age.*, s.98.
2089 Ilgaz Hakman, "Maurya İmparatorluğu Dönemi", *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Yalçın Kayalı (Ed.), VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.335.
2090 Karadağ, *age.*, s.501.
2091 Rothermund, *age.*, s.8-9.
2092 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.128.
2093 Müslüme Melis Çeliktaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s.11.

kritçe şiirler yazıldı. Bu şehirli, saray kültürünün ihtişamı sonraki bölgesel imparatorluklara da etki etti.[2094]

Guptaların hâkimiyeti döneminde en eşsiz Hindu ve Budist anıtların dikildiği, Hinduizm'in altkıta tarihinin kültürel zirvesini yaşadığı bir dönemdi.[2095] Mauryalar gibi Guptalar da Hindistan tarihinde kalıcı bir etki bıraktı. Bu hanedanın ilk büyük hükümdarı, Çandragupta'nın oğlu Samudragupta (M.S. 335-375) Hindistan tarihinin en güçlü fatihlerinden biri olarak ün saldı.[2096] Samudragupta'nın Allahabad yazıtlarında (M.S. 350) bu ihtişamlı döneme tanıklık ederiz. Bu büyük hükümdarın emrindeki savaş filleri ve ordusu o kadar güçlüydü ki çağdaşlarından kimse onunla boy ölçüşemedi. Bununla birlikte Guptaların güç araçları, savaş teknikleri ve yönetim biçimleri kendinden sonraki pek çok hükümdara örnek oldu.[2097] Öyle ki Samudragupta "Hindistan'ın Napolyon'u" olarak nitelendi.[2098] Bu dönemde Hint bilim, sanat ve mimarisi büyük gelişim gösterdi. Matematikte onluk sayı sistemi geliştirildi. Yıl uzunluğu ve Pi sayısı net olarak hesaplandı. Astronomide, veterinerlikte, tıpta önemli ilerlemeler yaşandı.[2099] Hatta sayısal sistemlerde 1000'in üzerine çıkan ilk toplum Hintler oldu ve özgün buluşlar icat edildi. Hintler edebiyat ve bilimin diğer alanlarına dair pek çok çalışmalara imza atarken sayılamayacak derecede çok kitap da kaleme aldılar.[2100] Hint matematikçiler çok eski tarihlerden itibaren konum ilkesini keşfetmiş, sıfırı yalnızca boşluk olarak kullanmayıp, olmayan sayı anlamını vermiş oldukları bilinmektedir. Yani sıfır ve sonsuzun ters kavramlar olduğunu kavramış, sıfırı kullanarak aritmetik işlemler yapmayı başarmış olan Hintlerdi.[2101] İlk İslam matematikçileri, örneğin Harezmî buna "hesab-ı Hindi" dedi. Endülüslüler Hint aritmetiği için "hesab-ı gubari" terimini kullandı.[2102] Harezmî'nin matematik çalışmalarından biri olan, *De numero indorum* (Hindu Hesap Sanatı Hakkında) başlıklı Latince tercümesiyle bugüne tek bir nüsha halinde

2094 Rothermund, *age.*, s.9.
2095 Johnson, *age.*, s.73.
2096 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.130-131.
2097 Rothermund, *age.*, s.10.
2098 Çeliktaş, *age.*, s.24.
2099 Ergün, *age.*, s.342.
2100 Ebu Reyhan Muhammed B. Ahmed El Birûni, *Tahkiku Mâ Li'l-Hind Birûni'nin Gözüyle Hindistan*, (Çev.)Kıvameddin Burslan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2018, s.102-113.
2101 Ali Küçükler, *Hindistan'da Bilimin Öncüleri: Vedik Matematik*, Hyperion Kitap, İstanbul, 2012, s.V.
2102 Hilmi Ziya Ülken ve Samir Amin, *Doğu Uygarlığının Yükselişinin Tarihsel Nedenleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s.19.

ulaştı. Harezmî, İslam astronomisinin, aynı adlı Hint eserine dayanarak yazılmış, bugüne ulaşan en erken özgü eseri olan *Zic es-Sindhind*'in yazarıdır. Böylece *Sindhind*, İslam âleminde yüzlerce yıl kullanılmıştır.[2103] Matematiksel gökbilimle ilişkili ilk İslam eserlerinin temellerinin de Hint ve Sasani kaynaklara dayandığını da biliyoruz. Hint matematiğinin İslam'a aktarılması, matematiğin gelişimi açısından oldukça önem arz etmekteydi.[2104] Hintlerin cebir, gökbilim ve geometride büyük ün kazandıklarını, felsefede çok ileri gittiklerini ve dilbilgisi incelemelerinin hiçbir dilin Sanskritçeden daha gelişmiş olarak görülemeyeceği bir düzeye de ulaştığını görmekteyiz.[2105] Tüm bu gelişmelere rağmen Hindistan'da soy ayrımı, "Kast Sistemi" çok eski dönemlerden beri hüküm sürmüştür. Kast düzeninde dört sınıf (varna) vardır: 1- Brahmanlar (Bilginler ve Rahipler) 2- Kshatriyalar (Asker, prens ve üst düzey memurlar) 3- Vaişyalar (Tüccarlar, toprak sahipleri ve çiftçiler) 4- Pudralar (İşçiler ve köleler).[2106]

Hint medeniyeti başta Yunan uygarlığı olmak üzere, diğer uygarlıkların şekillenmesinde önemli derecede rol oynadı. Hint bilimi, erken dönemde Yunan, daha sonra da İslam dünyasının erken dönem bilimsel faaliyetlerinin şekillenmesinde büyük katkı sağladı.[2107] Hindistan'daki büyük tıp merkezleriyle irtibatları sayesinde Horasan gibi merkezlerde tıp ilmi oldukça ilerleme gösterdi. Hatta Budistlikten İslam'a geçmiş olan ve uzun yıllar boyunca Bağdat'ın en zengin ailesi konumunda olan Bermek aşireti hilafetin başkentine yeni bir hastane bağışladıklarında başına Hindistanlı bir hekim atandı.[2108] Abbasi Halifesi Harun Reşit'in döneminde Hint eğitmenler Bağdat'ta itibar sahibiydi. Fizik tedaviciler Hindistan'dan Bağdat'a giderek hastaneleri, tıp okullarını organize etti.[2109] 760'lı yıllarda, Hint bilim ve felsefesini öğretmek ve Hint astronomi ve matematik çalışmalarının Sanskritçeden Arapçaya çevrilmesine yardım etmek amacıyla bir Hint ekibi Bağdat'a gitti. Ardından Müslüman bilim adamları Hint ustalarla çalışmak için Hindistan'a geldi.[2110] Hindistan'da manastır-

2103 John Freely, *Işık Doğu'dan Yükselir*, (Çev.)Gül Çağalı Güven, Doğan Kitap, İstanbul, 2018, s.55-56.
2104 Donald R. Hill, *Gökyüzü ve Bilim Tarihi-İslam Bilim ve Teknolojisi*, (Çev.) Atilla Bir ve Mustafa Kaçar, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.24-34.
2105 Hegel, *age.*, s.60.
2106 Çeliktaş, *age.*, s.17.
2107 Esin Kahya, *Hint'te Bilim*, Nobel Yayın, Ankara, 1999, s.1.
2108 S. Frederick Starr, *Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı*, (Çev.) Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s.118-148.
2109 Nehru, *age.*, s.201.
2110 McClellan III ve Dorn, *age.*, s.127.

lar, üniversiteler ve hastaneler inşa edildi. Edebiyat ve ilim alanında zirvede olan Gupta imparatorluğu sanatsal açıdan da Hindistan'ın altın çağına damga vurdu. Hint toplumu için müzik ve dans vazgeçilmezdi. Saraylarda müzikli saatler vardı, her yerde müzik duyulurdu. Ayrıca eski çağlardan beri özellikle müzik alanında eğitimli kişilerin olduğu ve okulların var olduğu bilinen bir gerçekti.[2111] Sadece müzik değil astronomi de Hintler için oldukça önemliydi. Hint'teki erken tarihli metinlerde bir yılın 360 gün ve bir ayın 30 gün olduğunu belirten açıklamalarla karşılaşırız. Hint astronomların yer ve evrenin şeklini küre olarak verdikleri de bilinmektedir.[2112] Çinliler gibi Hintler de dünyanın çok yaşlı olduğunda hemfikirdi. Astronomi döngülerinden biri 4.320.000 yıl uzunluğundaydı. Hintler tarafından gözlemevleri kuruldu. Ayrıca Hint takvimi de oldukça doğruydu.[2113] Çünkü Hint astronomisinin temelini titizlikle yapılmış aritmetiksel hesaplamalar oluşturdu.[2114] Dünyanın ilk üniversitesi Hindistan'da kuruldu. Günümüzde sadece kalıntıları görülen üniversiteye dünyanın dört bir yanından gelenler oldu. En parlak dönemlerinde 10 bin öğrencisi ve 2 bin öğretmeni olduğu bilinmektedir. Birçok yapıya ve tapınağa sahip üniversitede, özellikle Çin'den gelen eğitmenler ve büyük Hint âlimleri ders verdi. Üniversitede felsefe, astronomi, tıp, Budizm dersleri verilirken heykel okulları da bulunuyordu.[2115] Uluslararası şöhrete sahip bu üniversite, Cambridge ve Oxford üniversitelerini kuranların hayal dahi edemeyeceği dokuz katlı bir kütüphaneye bile sahipti.[2116] Buna ek olarak tarihte belki ilk üniversite bursu veya eğitim yardımı sayılabilecek bağış, 9. yüzyıl ortalarında Martanda adlı bir mahalli yöneticinin Güneydoğu Hindistan'da Vagur (Bahur)'daki koleje yaptığı yardımdır diyebiliriz. Bu model zamanla başka yerlerde de gelişim gösterdi. 945'teki bir kayıtta Rastrakuta kralının öğrenciler için büyük bir bina yaptırdığı, öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamak için büyük paralar verdiği, öğretmenler için birçok ev yaptığı yazıldı. Bu tür kayıtlarla daha sonra da karşılaşıldı.[2117]

Eski ve Ortaçağda Hintler arasında halkalı küre, gnomon (güneş saati), tekerlek, ark, su saatleri gibi çeşitli astronomi aletleri kulla-

2111 Çeliktaş, *age.*, s.153.
2112 Kahya, *age.*, s.21-36.
2113 Bynum, *age.*, s.22-23.
2114 McClellan III ve Dorn, *age.*, s.171.
2115 Perran Üstündağ, *Hindistan*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2020, s.142.
2116 Shashi Tharoor, *Utanç İmparatorluğu: İngilizler Hindistan'da Ne Yaptı?*, (Çev.) Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap, İstanbul, 2023, s.219.
2117 Ergün, *age.*, s.365.

nıldı.[2118] Gupta Çağı diğer sanat dallarında olduğu gibi mimari konusunda da muazzam gelişmenin yaşandığı bir zamandı. Ahşap yerine tuğla kullanılan yapılar yanında bazı evlerde balkon bile vardı. Yapılara estetik görünüm kazandırıldı, kanalizasyon sistemi ile su kaynakları planlı bir şekilde düzenlendi.[2119] Bunun yanında Hindistan'da erken dönemlerden itibaren gelişmiş bir çanak çömlek yapımı vardı. Hindistan'ın dışında MÖ. 2000'e ait seramikler de bulundu.[2120] Hint resim sanatı MÖ. 10.000 yıl öncesindeki, Bhimbetka mağarasındaki kaya resimlerine kadar uzanmaktadır.[2121] Geleneksel Hint tiyatrosunun geçmişi de 5.000 yıl öncesine gitmektedir. Bharata'nın "Natyaşastra" adlı eseri Hint tiyatrosunun MÖ. 2000'den itibaren yazılmış temel eseridir.[2122] Ayrıca eski Hintler ölümü, yaşamı, evreni, ölümden sonrasını ve tanrıyı açıklamaya çalıştılar ve yalnızca Hindistan'daki düşünce akımlarına kaynaklık etmekle kalmadılar, Batı felsefesini de derinden etkilediler.[2123] Postvedik ve klasik dönemde Hindistan'da kimyasal bilgi ve onun uygulamaları metodik bir yaklaşıma sahip olduğu gibi tekniği de bir hayli gelişim gösterdi. Bunun yanında eski Hintler birçok tuz çeşidi hakkında çeşitli bilgilere sahipti.[2124] Daha da ötesi Hindistan tarihin tüm dönemlerinde dünyanın en büyük heykelcilik platformlarından biriydi. Hint heykel sanatı coğrafi olarak, şu anda Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Nepal, Butan ve Doğu Afganistan'da dahil olmak üzere tüm Hindistan altkıtasını kapsayan büyük bir coğrafyaya yayıldı. Ancak Hindistan'da heykeltraşlar eserlerine imzalarını atmadıkları için bu yetenekli sanatkârların isimlerine sahip değiliz.[2125] Hindistan'da matematik ve geometri büyük ilerleme gösterdi. Eski yazılı kaynaklarda asal sayılar, kesirler, aritmetik işlemler, Pisagor sistemi, kare sayılar, rakam sistemi, irrasyonel sayılar ve denklemlerle ilgili bilgiler yanında kombinasyon hesapları, seri sayılar ve permitasyon hesaplarıyla ilgili şaşırtıcı açıklamalar yer aldı.[2126] Hint matematiğinin dünya bilimine büyük katkıları oldu, bugün dünyanın büyük bir bölümü tarafından kullanılan modern rakamların kökeni Hindistan'a aitti.[2127]

2118 Kahya, *age.*, s.64.
2119 Çeliktaş, *age.*, s.168.
2120 Kahya, *age.*, s.165.
2121 Reyhani Akan, *Hint Sanatı*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2021, s.16.
2122 Akan, *age.*, s.252.
2123 Küçükler, *age.*, s.2.
2124 Kahya, *age.*, s.171-175.
2125 Akan, *age.*, s.204.
2126 Kahya, *age.*, s.75.
2127 Küçükler, *age.*, s.6.

Beraberinde Vedik Matematik'in 80'li yıllara gelindiğinde başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batı'da bilinirliği arttı. Zamanla Avrupa ve ABD'de bazı okullarda ders olarak müfredata alındı, alternatif bir matematik yöntemi olarak kabul edildi.[2128] Avrupa'da ilk üniversitenin görülmesinden en az 1.500 yıl önce, Hint yarımadasındaki kent uygarlığı gelişmesine devam etti. Çünkü Hint uzmanlar astronomi, matematik, tıp ve başka birkaç bilim dalında oldukça doğru çalışmalara imza attılar.[2129]

İngiliz emperyalizmi öncesi Hindistan dünyanın en büyük ticaret merkezlerinden biri olarak M.S. 1'de dünya GSMH'sinin yüzde 32.9'unu oluşturuyordu. 1500 ve 1600'lü yıllarda Batı Avrupa'nın yükselişiyle 1700'de GSMH yüzde 24.4 geriledi.[2130] İngilizler Hindistan'dan ayrılırken bu oran yüzde 3'e kadar gerileme gösterdi.[2131] Hindistan'ın Batı ile ticareti en çok antik dönemlerde gelişim gösterdi. Hindistan'ın Akdeniz çevresindeki ticareti Hıristiyanlık öncesi döneme kadar uzun bir geçmişe sahipti. Çünkü uluslararası ticarette Hint tüccarlar eski zamanlardan beri etkindi.[2132] Gupta dönemi ticaretin dışarıya açıldığı bir dönem oldu. Çin, Mısır, Roma, İran, Malezya, Arabistan, Yunanistan, Suriye, Kamboçya ve Sri Lanka ile ticaret yapıldı.[2133] Bu geniş ticaret ağıyla birlikte Hindistan finans endüstrisi hayat buldu. Bugün birçok bankacılık ve finansal enstrümanın Batılılarca icat edildiği sanılmaktadır. Hâlbuki Batılılardan yüzyıllarca yıl önce Doğu'da pek çok bankacılık ve finansal uygulama kullanıldı. Hindistan ve Hint Okyanusu coğrafyası tüccarları, M.S. 7. yüzyıldan itibaren yoğun uluslararası ticareti gerçekleştirebilmek ve finanse etmek için bir uluslararası ödeme sistemi yarattı. Bu ödeme sistemlerinden en önemlisi bir havale sistemi olarak kullanılan Hawala sistemiydi. Hawala sistemi, İlkçağ'dan günümüze kullanıldı ve halen bazı Asya ülkelerinde geçerlidir. Bu sistem tek değildi. Hindistan'da 7. yüzyıldan itibaren kullanılan ve Avrupa'da 13. yüzyılda ortaya çıkan Bill Of Exchange'nin işleyiş mekanizmasına sahip olan Hundi ödeme sistemi diğer enstrümanlardan biri oldu. Hundi sistemi Doğu'da 7. yüzyıldan itibaren uluslararası ticarette ödeme aracı ve uluslararası ödemeler işlevi gördü. Bu sistem günümüz SWIFT ve

2128 Küçükler, *age.*, s.31.
2129 McClellan III ve Dorn, *age.*, s.165.
2130 Chris Ogden, *Hindistan Dış Politikası*, (Çev.) Aslan Yavuz Şir, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul, 2016, s.88.
2131 Tharoor, *age.*, s.29.
2132 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.158.
2133 Çeliktaş, *age.*, s.132.

Western Union örnekleri gibi geçmiş yüzyıllarda paraların transfer edilmesini ve uluslararası ticaretin gerçekleştirilmesinde büyük rol oynadı. Hundi ödeme sistemi Hint Okyanusu dışında Ortadoğu ve Arap coğrafyalarında da çok yoğun olarak kullanıldı. Ancak Batılılar Hindistan'a geldiklerinde Doğu'nun kurumlarını tümüyle devre dışı bırakmakla kalmadı kendi şirketleşme modellerini ve bankacılık sistemlerini de inşa ettiler.[2134] Aslında Hindistan küresel ekonomik sistemin ana bağlantı unsurlarından biriydi. Bu sadece coğrafi açıdan merkez konumda olmasından değil, özellikle baharat ve dokuma gibi değerli ana malların üretim merkezlerinden olmasından kaynaklanıyordu. Ticaret merkezleri Hindistan'ın her iki geniş kıyısı üzerinde de kuruldu ve bunlar bazıları yerli, bazıları birçok yerdeki ticaret toplumlarının temsilcisi tüccarların -Yahudiler, Araplar, Ermeniler ve diğerlerinin- yönetiminde bulunuyordu.[2135] Hindistan dünyanın bütün uygar ülkeleriyle ciddi derecede hem deniz hem kara yoluyla ticaret yapıyordu.[2136] Hindistan'ın hükümdarları yönetimlerinin para ihtiyacını vergi toplayarak değil bölgesel ve küresel ticaret ağları inşa ederek elde etti.[2137] Hindistan sadece üretim merkezi değildi aynı zamanda bir moda merkeziydi. Batı'nın karanlık çağ dediği Ortaçağ'da (500-1500 arası) dünyanın en kaliteli tekstil ve giysi üretimi Hindistan'daydı. Floransalı üreticiler, Hindistan'dan gelen ürünleri taklit ederek bugünkü Armani, Gucci, Chanel gibi lüks markalarına benzer popüler markalar oluşturdular. Özellikle Çin ipeğinden üretilen tasarımlar çığır açan bir düzeye ulaştı.[2138]

Hindistan kültürünün Japonya'ya, Çin'e, Orta Asya'nın uzak bölgelerine ve özellikle Güneydoğu Asya'ya geçişi Hindistan tarihinin, hatta insanlık tarihinin en önemli başarılarından biridir diyebiliriz. Çünkü diğer büyük medeniyetlerin hiçbirisi -hatta Helen uygarlığı bile- askeri fetihler olmadan benzer bir başarıyı sağlayamadılar. Angkor (Kamboçya, 889-1300 arasında inşa edildi), Borobudur (Cava, 9. yüzyıl başları inşa edildi) ve Pagan (Burma, 1044-1287 arasında) gibi eşsiz tapınak kentleri Hindistan kültürü etkisi altında kalmıştır. Sadece Çin kaynakları 5. ve 8. yüzyıl arasında Çinli Budist keşişlerin Hindistan'a 162 ziyaret yaptığını yazıyor. Çok daha fazlası da resmi kayıtlara geçmeden seyahat etmiş olabilir. Bu durum o zamanlar ve

2134 Kalyoncuoğlu, *age.*, s.90-95.
2135 Stein ve Arnold, *age.*, s.160-161.
2136 Diakov ve Kovalev, *age.*, s.211.
2137 Tharoor, *age.*, s.37.
2138 Kalyoncuoğlu, *age.*, s.45.

o çağ için muazzam bir uluslararası bilimsel değişim programını ifade etmekteydi.[2139] Hindistan'ın hem insanı hem kültürü yüzlerce yıl boyunca Güneydoğu Asya'ya yayıldı. Hintler ve Hint kültürü Güneydoğu Asya ülkeleri üzerinde uzun bir geçmişe sahiptir.[2140] Hint medeniyetinin Güneydoğu Asya'ya yayılması gerçeğini ve onun Kore, Japon, Çin yaşayış biçimleri üzerine etkisinin insanlığın yarısından fazlasının uygarlığını ortak bir renge boyadığını kabul etmeliyiz. Asya'nın, Hindistan'ı Japon, Moğolistan, Kore, Tibet, Kamboçya, Seylan (Sri Lanka), Burma ve Çin halklarıyla birleştiren bir ortak kültürel geleneğe sahip olması, eski Hint medeniyetinin özellikle dinsel yönlerinin yayılmasının yarattığı bir neticeydi. Helenizmin başarısının bundan daha büyük olmadığını bilmemiz gerekiyor.[2141] Bugün bile Hindistan'ın Güneydoğu Asya üzerindeki etkileri, Vietnam, Kamboçya, Tayland ve Endonezya topraklarında ülkelerinin mimarisi ve dinsel yaşamında çok açık bir şekilde görülebilir durumdadır.[2142]

Şurası açık ki yaklaşık 500 yılına kadar Hindistan tarihi öncelikle Kuzey Hindistan tarihidir. Çünkü Mauryalar devrinden Guptalara kadar eski muazzam Hint imparatorlukları Hindistan'ın kuzeyinde doğmuştu. Güney üzerindeki etkileri tartışmalıydı. Bu dev imparatorlukların büyüleyiciliğinin yanı sıra Gupta imparatorluğunun çöküşü ve Hint-Türk İmparatorluğunun kuruluş arasındaki 1000 yıl da önemlidir. Hindistan'ın 600'den 1200'e kadar olan döneminde birçok bölgesel krallık ve kısa ömürlü hanedanla birlikte bir model ortaya çıktı.[2143] Hindistan'daki çeşitli dini hareketler ve mezhepler bölgesel dillerin ve edebiyatın gelişimi üzerinde oldukça etkili oldu. Bölgesel diller zenginleşme süreci yaşadı.[2144] Hint altkıtası binlerce yıllık Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm gibi dinlere ev sahipliği yaptı.[2145] Bugün Hinduizm dünyanın üçüncü büyük dinidir. Hinduizm dışlayıcı bir din olmadığı gibi misyoner bir din de değildir. Hinduizm, herkesin kendi inancına göre Tanrı'ya ibadet edebileceğini söyler ve bundan dolayı bütün dinlerle barışıktır. Onda dünyanın bütün peygamberlerinin ibadetine yer vardır.[2146] İngiliz sömürge döneminden

2139 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.222-229.
2140 Sowell, *age.*, s.443.
2141 McNeill, *age.*, s.279.
2142 Hansen, *age.*, s.182.
2143 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.163-169.
2144 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.221.
2145 Cemil Kutlutürk, *Hint Düşüncesinde İslam Algısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s.79.
2146 Ali İhsan Yitik, *Batı'yı Aydınlatan Doğu*, Okur Akademi, İstanbul, 2018, s.117.

önce Hindular bir türbenin inşasında Müslümanlara, Müslümanlar da bir Hindu mabedinin tamirinde Hindulara yardımda bulunurdu. Dindar Hindulara bazen Müslüman ismi konulduğu bile oluyordu. Birçok tarihçiye göre köylerde Müslümanların ve Hinduların birçok âdetinin ortak olmasının yanında bazen de aynı yerlerde ibadet ediyorlardı. Hindular evliya türbelerini ziyaret ederken Müslüman müzisyenler Hindu ilahileri çalıp söylemiştir. Hatta Hindular, Müslüman imparatorları için savaşırken Müslümanlar da Hindu imparatorlar için savaşmıştı.[2147]

Endülüslü bir âlim olan Ebû'l-Kâsım Sâid b. Ahmed b. Abdirrahmân el-Endelüsi el-Kurtubi et-Tuleytuli geçmişte insanların kabilelere ve dillere ayrılmasından önce dünyada yedi millet bulunduğu tespitini yapmış ve bunlardan biri olarak Hintleri saymıştır. Hintleri ilimle meşgul olan halkların ilki kabul eden bu isim onların bilime ve felsefeye katkılarından söz ederek Hint hükümdarlara "hikmet hükümdarları" denildiğini ifade etmiştir.[2148] Sonuçta Hint bilgeliğinin evrensel bir üne sahip olduğu malumdur.[2149] Bu bilgece yönetimlerle alakalı olarak meşhur Fransız politik düşünür Montesquieu, "Hindistan'da kadınların yönetiminden memnun olmayan yoktur" demiştir.[2150] Hint felsefesinin kökleri çok eskilere dayandığı gibi Hint düşüncesi, neredeyse hiçbir dış etkinin tesirinde olmaksızın gelişti. Başarılarının boyutu büyük ulusal din ya da dünya dini yaratmasının yanında felsefi sistemler geliştirmiş eşsiz bir tarihtir.[2151] Netice olarak Hint felsefesi Batı felsefesinden önce geldiği gibi felsefenin başlangıcı oldu.[2152] Çünkü Hindistan'ın güçlü bir mantık geleneği vardı.[2153] Fransız şair, yazar, siyasetçi Lamartine göre Hint felsefesi bütün felsefeleri gölgede bırakıyordu. Ona göre, "O bir denizdir, biz sadece bulutlarıyız."[2154] O yüzden Hint, Asya'da her zaman bereketli bir düşünce ve din kaynağıydı.[2155] Alman filozof, eğitmen ve yazar Arthur Schopenhauer, Hint düşüncesinin en büyük hayranlarından

---

2147 Tharoor, *age*., s.143-144.
2148 Ahmet Aydın, *Yavana İslam Medeniyetinin Büyük Havzası: Hint*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021, s.76.
2149 Karayi, *age*., s.2.
2150 Montesquieu, *age*., s.133.
2151 Mysore Hiriyanna, *Hint Felsefesi Tarihi*, (Çev.) Fuat Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.1.
2152 Korhan Kaya, *Hint Felsefesinin Temelleri*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016, s.176.
2153 Nisbett, *age*., s.36.
2154 Cemil Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.67.
2155 Şâyegân, *age*., s.179.

biriydi. Bu konuda, "Hint düşüncesiyle uzlaşmayan herhangi bir felsefe kabule şayan değildir" demişti.[2156]

Bu dönemde benzersiz bir güç yayılması sergileyen Hint fatihleri olduğu gibi 1000 yılından 1027 yılına kadar kuzey Hindistan'a 17 fetih seferi düzenleyen Gazneli Mahmud gibi Müslüman çağdaşları da bulunmaktaydı. 12. yüzyıldan itibaren Hindistan'a Müslüman-Türk savaşçıların akınları başladı.[2157] Şunu da söylemek gerekiyor ki Hintlerin dışa yönelik hiçbir fetihleri yoktur; tam aksine her zaman kendileri fethedilmişlerdi.[2158] Gaznelilerle (963-1186) başlayan Türk-İslam devletleri silsilesi, Delhi Sultanlığı (1206-1526) ile devam etti ve Bâbürlüler (1526-1858) ile son buldu. İngilizlerin Hindistan'ı işgal etmesiyle (1858-1947) Bâbürlülerin yıkılması sonucu Hindistan'daki dokuz asırlık Türk-İslam egemenliği de böylece bitmiş olacaktı.[2159] 14. yüzyılda Müslüman nüfuzu ve dini, Hint altkıtasının tümüne yayılma gösterdi.[2160] Ancak Hindistan'ı fetheden Müslüman fatihler heyecanlı olabilirlerdi ama gerçekçi insanlardı. Hiçbir sultan ya da Fatih kitleler halinde din değiştirilmesi için ciddi bir girişimde bulunmadı, bilakis Hinduları "dhimmi" (korunan) statüsüne aldılar.[2161] 1206 yılında yeni bir Hint imparatorluğu kuruldu. Kutbettin Aybeg tarafından Kuzey Hindistan'ın neredeyse tamamı fethedilerek Guptalarla kıyaslanabilecek Delhi Sultanlığı inşa edildi. Kutbettin Aybeg'de Delhi'yi başkent olarak belirlemişti. Delhi eski küçük Racput kalesi konumundan bir imparatorluk başkentine evrildi. 13. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasında şimdi Delhi ve Yeni Delhi'nin yayıldığı büyük alanda birbiri ardına kurulan yedi şehir Hindistan tarihindeki belli bir devamlılığı sembolize etmekteydi.[2162]

Delhi, Uzakdoğu'nun en zengin ve en imarlı şehirlerinden biri olup Türkistan, Ön Asya, Hint ve Çin Denizindeki adalardan insan ve tüccarlar buraya gelerek, Delhi'yi dünyanın en büyük ve güzel kentlerinden biri haline getirdiler. Delhi, kültür ve eğitim alanında da doğunun en gelişmiş ve zengin kentlerinden birisi oldu.[2163] Yalnız Delhi Sultanlığı, Hindistan topraklarındaki tek sultanlık olarak gö-

2156 Meriç, *age.*, s.58.
2157 Rothermund, *age.*, s.16-17.
2158 Hegel, *age.*, s.39.
2159 H. Hilal Şahin, *Hindistan'da Türk Rönesansı / Ekber Şah ve "Din-i İlâhi"si*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2020, s.56.
2160 Stein ve Arnold, *age.*, s.140.
2161 Stein ve Arnold, *age.*, s.147.
2162 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.245.
2163 Saadettin Yağmur Gömeç ve Müslüme Melis Çeliktaş, *Hindistan'da Türkler*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s.73-79.

rülmemelidir. Çünkü Orta ve Güney Hindistan'da Delhi Sultanlığından bağımsız olarak yeni Hint ve Müslüman devletler ortaya çıktı. Bu tür devletlerin en önemlileri 1568 yılına kadar tüm Müslüman saldırılarından kurtulan Orissa Hint krallığı, Orta Hindistan'ın Bahmani sultanlığı ve Güney Hindistan'ın Vijayanagar imparatorluğuydu.[2164] Sonuçta Hindistan, Avrupa kadar geniş ve ondan daha kalabalıktı. Bu devletler boyutları ve güçleri itibarıyla Avrupa'dakilerden aşağı kalır yanları yoktu, hatta onlardan daha zengindiler. Ancak iktidar genelde yabancıların elindeydi.[2165] Bununla birlikte 1510 yılında Portekizliler Goa'yı ele geçirdi. Portekizli Paes o dönemde Güney Hindistan'daki en güçlü Hindu devleti Vijayanagar'ı ziyaret etti. Paes Vijayanagar kentini "Roma kadar büyüktür, görünümü çok güzeldir" diye ifade eder.[2166] Güneydeki krallıklar içinde en uzun ömürlü olanı Vijayanagar oldu.

1526 yılında ise Babür tarafından Hint-Türk imparatorluğu kuruldu. Babür imparatorluğu hızlı yükselişini çağdaşları olan Osmanlılar ve Safeviler gibi, savaşların kaderini değiştiren hafif topçularına borçluydu. Babür'ün yeni silahları savaşa sürmesi eskiden okçu bilinen ve topçu geçmişi olmadığı bilinen bir hükümdar için oldukça şaşırtıcıydı.[2167] Tabii bunun yanında Babür dini hoşgörü getirdi, Hindu tapınaklar yapılmasına izin verdiği gibi Hinduizm istemediği için inek kesmeyi bile yasakladı. Babür, *Babürname* adlı kalıcı bir eser de kaleme aldı.[2168] Hint-Türk imparatorluğu gücünün doruk noktasında olduğu yıllarda, 3.2 milyon kilometrekarelik bir ülkeye ve 100-150 milyonluk bir nüfusa sahipti; bu dev Hint-Türk imparatorluğunun büyüklüğünü ancak Çin'deki Ming Hanedanlığı geçmiştir.[2169] Üç asır boyunca ayakta kalmayı başarabilen Babürlü İmparatorluğu, muazzam askeri gücü ve küresel gayrisafi hasılanın neredeyse dörtte birini oluşturan ekonomisiyle dönemin -Çin hariç tutulduğunda- en zengin ve en güçlü devletiydi. Dönemin Avrupa nüfusunun yaklaşık iki katı bir nüfusa sahip büyüklüğüyle Babür imparatorluğunu kuran ve yöneten hanedan ile bu hanedanın idaresi altındaki geniş Hint coğrafyasında yaşayan farklı kültürlerden insanlar arasındaki işbirliği,

2164 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.262.
2165 Jean-Paul Roux, *Babur-Büyük Moğolların Tarihi*, (Çev.) Lale Arslan Özcan, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s.52.
2166 Nehru, *age.*, s.306-315.
2167 Rothermund, *age.*, s.33.
2168 Ergün, *age.*, s.343.
2169 Johnson, *age.*, s.85.

çatışma ve yaratıcı etkileşim ortaya çıktı.[2170] 16. yüzyılda devlet adamı ve entelektüel Şeyh Ebu'l Fazl tarafından "Babür uzlaşması"nın ideolojik temelleri atıldı. Ayrıca Ebu'l Fazl "herkes için barış" tezini ortaya koydu.[2171] 19. yüzyılda yaşamış Britanyalı tarihçi John William Kaye'in ifadesiyle, Babürlü Hanedanı "dünyanın gördüğü en muhteşem" hanedandı.[2172] Hindistan'a ulaşan ilk Avrupalılar buradaki bazı şehirlerin Paris veya Londra kadar ya da bunlardan daha büyük olduğuna tanıklık etti. Ticaret kapitalizmi, piyasaya dönük üretim ve para ekonomisi gibi alanların hepsi gelişmiş düzeydeydi.[2173]

Babür sonrası 1556 yılında Büyük Hint-Türk imparatorluğunun başına Ekber Şah geçti. Onu takip eden 150 yıl içinde güney devletlerini yok eden bir fetih sürecine girildi.[2174] Babür, imparatorluğun temellerini atarken Ekber Şah onu büyüttü. Ekber esaslı idari reformları hayata geçirdi. Sadece dış politikada ve fatih olarak başarılı değildi, yeni bir sistem de inşa etti. İmparatorluğa hiyerarşik bir derecelendirme getirdi. İmparatorluğun en üst düzey memurları -çoğu zaman şehzadeler- 7000. derecede yer alıyordu, silsilenin en sonunda ise derecesi 500, hatta 100 olanlar vardı. Bunun dışında Ekber, Hindistan'ın dini barışını korumaya da önem verdi. Bu sebeple, Müslüman olmayanların ödemekle yükümlü olduğu kelle vergisini (cizi-ye) kaldırdı. Önemli bir vergi gelirinden vazgeçen Ekber Şah böylece tebaasının çoğunluğunu oluşturan Hinduların sadakatini kazandı. Dahası bu yolda bir Racput (Hindu) prensesiyle evlendi ama onu Müslüman yapmadı. Bunun yanında önemli bir vergi gelirinden yoksun kalınsa da Ekber'in idaresi altında madeni para ve vergi sistemi çok olumlu bir gelişim yaşadı.[2175] Babürlü vergi sistemi, bazen baskıcı olmakla beraber ne tarımsal sermayeyi ezmiş ne de nüfus artışını engellemişti.[2176] Ekber Şah, ülkede refahı sağlamak için Kast ve Sathi geleneğini yasaklayarak tebaası arasında etnik ve dinsel ayrımı ortadan kaldırmak için uğraştı. Bu nedenle de "Halk devlet için değil;

2170 Michael H. Fisher, *Bâbürlüler-Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, (Çev.) M. Fatih Çalışır, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s.23.
2171 Sanjay Subrahmanyam, *İslam ve Hıristiyanlık Arasında İmparatorluklar*, (Çev.) Özgür Umut Hoşafçı, Babil Kitap, İstanbul, 2022, s.221.
2172 Andre Wink, *Ekber Şah*, (Çev.) Uğur Gezen, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.57.
2173 Goody, *age.*, s.21.
2174 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.278.
2175 Rothermund, age., s.36-38.
2176 John F. Richards, Babür Türk İmparatorluğu, (Çev.) Yasin Tekin, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021, s.241.

devlet halk için vardır" anlayışını benimsedi.[2177] Ekber Şah döneminde Hint dili ve edebiyatına ilgi arttığı gibi bu dil hükümdarların ana dillerinden oldu.[2178] Bir bakıma Ekber Şah Hint milliyetçiliğinin babası olarak bile görülebilirdi. Çünkü ortada milliyet açısından bir şey yokken Ekber ortak bir Hint milleti idealini benimsedi ve Hint halkının refahı için çok çaba gösterdi.[2179]

16. yüzyıl sonundan itibaren Hint altkıtası nüfusunun büyük bölümü piyasaların bir parçası haline geldiği gibi büyük ticari servetlerin kazanıldığı 200 yıllık bir ticari yükseliş dönemi oldu. Hint tüccarlar altkıtadan Ortadoğu, Orta Asya, Doğu Asya ve Güneydoğu Asya'ya uzanan bir alana egemendiler. Bu durumda ticari mülkiyet haklarının güvensiz değil tam tersi güvende olduğunu göstermekteydi. Sadece ticari yaşam yoğun değildi, entelektüel yaşam da durağan olmaktan çok uzaktı. 1600-1800 yılları arasındaki dönemde, Hint zanaatkârlar Avrupa'daki teknik gelişmeleri öğrendikleri gibi Avrupalılar da Hint zanaatkârların ve âlimlerin bilimsel ve teknik bilgilerini öğrendi. Hint teknik uzmanlığının yüksek düzeyi Avrupa ile kıyaslanabilirdi. Hint düşünürler de politik ve ekonomik alanda kullanmak üzere dünyayı yorumladılar.[2180] Buna örnek olarak Hint matematiğinin Batı'yı etkilemesi, İslam dünyasındaki çalışmaların Batı'ya kazandırılması sonucu olmuştur. Bu da İslam dünyasında Hint bilim ve kültürüne hayranlık duymuş ve ayrıntılarıyla incelemiş kişiler sayesinde gerçekleşmiştir.[2181] Avrupa'nın Amerika üzerinde hakları varsa, Asya'nın da Avrupa üzerinde çok daha büyük hakları vardı. Bugün Asya alacaklı durumdadır.[2182] Batı ilk Müslüman Türklerin yaptığı çeviriler sayesinde Hint masallarını, *Kelile ve Dimne*, *Tutiname* ve *Hümayunname* gibi pek çok Hint merkezli eserleri keşfetti.[2183] Ayrıca 17. yüzyıl Babür Hindistan'ında birçok Müslüman âlimin yazdıkları tarih kitaplarına İslam öncesi Hindistan'ını da dahil etti ve böylece okurlara Hint geleneğini insanlık tarihinin bir parçası olarak benimsetti ve takdir görmesini sağladı.[2184] Max Weber çalışmalarında, Hin-

2177 Şahin, age., s.11.
2178 Aydın, age., s.36.
2179 Nehru, age., s.367.
2180 Prasannan Parthasarathi, Avrupa Zenginleşirken Asya Neden Yoksul Kaldı?, ((Çev.)Mehmet Öktem Kalaycıoğlu), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s.5-7.
2181 Kahya, *age.*, s.156-157.
2182 Meriç, *age.*, s.29.
2183 Akan, *age.*, s.31.
2184 Muzaffar Alam, *Hindistan'da İslam: Siyasi Dil ve Kültürün İnşası 1200-1800*, (Çev.) İhsan Durdu, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s.95.

distan ve Çin'in oldukça gelişmiş ve sofistike rasyonalite biçimlerine sahip olduğunu dile getirir. Buna ek olarak siyasi açıdan Hint devletleri despotik değildi, rekabetçi bir yapıya sahipti. Bu rekabet yönetim tarzı onların yeteneklerinin, yerel ve bölgesel ekonomilerinin ve teknik kapasitelerinin ilerlemesini sağladı.[2185] Doğu'yla yakından ilgilenen Fransız filozof ve yazar Voltaire'ye göre, Avrupa her şeyini Hint'e borçluydu.[2186] Hatta 19. yüzyıl Avrupa'sına göre, Yunan mucizesi bütün görkemini Asya'ya borçlu: Demokritoslar, Lykurgoslar, Pythagoraslar... Meşalelerini Ganj kıyılarında tutuşturmuş oldukları düşünülmekteydi.[2187]

Ekber Şah 1605 yılında öldüğünde saray hazinesindeki para rezervi 139 ila 166 milyon gümüş rupiye sahipti. 1590'larda imparatorluğun geliri 99 milyondu.[2188] Bununla beraber Babürlü idare sistemi, memurlarına katı bir hesap verilebilirlik politikası uyguladı. Devlet, imparator dışında devlet ödenekleri ile herkesin şahsi ödeneklerini ayırırdı. Hazinedarlar bakiyelerini 15 günde bir yazılı olarak bildirerek mevduatlar ve harcamalar için makbuz isterdi. İmparatorluk tahsisatlarına yazılı emir olmadan ulaşılamazdı.[2189] Böylece Babürlüler tarafından yaratılmış olan toprak geliri sistemi, işleyiş ölçeği (kontrol edilen toplam toprak büyüklüğü, nüfus ve kaynaklar) ve örgütsel gelişkenliği ile uyumu (maaşlı memurların ve resmi idari mekanizmaların kullanılması) açısından Avrupa'daki bütün gelir yapılarından çok daha üstün bir durumdaydı.[2190] 1600-1800 yılları arasında mamullerin ve gümüşün akımı o dönemde Hindistan ve Çin'in dünya ekonomisindeki merkezi konumunu göstermektedir. Hint yarımadasının pamuklu dokuması dünya çapında talep görmekteydi. Çinliler küresel çapta ipek ve porselen ihraç ederken, Hint Yarımadası "tüm dünyayı giydirecek" ölçüde adeta sınırsız çeşitlilikle pamuk tekstili üretiminde bulunuyordu.[2191] Hindistan ve Çin dünyanın bazı bölgeleri üzerinde bir teknolojik avantaja sahip olduğu gibi herhangi bir yerdeki herhangi bir kimseden daha kaliteli ve daha ucuza bir şekilde üretebilme avantajına da sahipti.[2192] Kıtalararası ticarette

2185 Parthasarathi, *age*., s.89-93.
2186 Meriç, *age*., s.40.
2187 Meriç, *age*., s.32.
2188 Johnson, *age*., s.95.
2189 Richards, *age*., s.101.
2190 Alexander Anievas ve Kerem Nişancıoğlu, *Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu?*, (Çev.) Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, s.291.
2191 Parthasarathi, *age*., s.23-25.
2192 Marks, *age*., s.107.

Hint dokumacıların ürünleri hâkim konumdaydı.[2193] O dönemde lüks ürünün kaynağı olan Hindistan, mamul tekstil ürünü lideri olmakla beraber birçok açıdan dünyanın sanayi merkezlerinden biriydi.[2194] Hint kumaşı 17. ve 18. yüzyıllarda başta Avrupa olmak üzere Asya ve Afrika ile dünyanın çeşitli bölgelerinde moda, tarz ve tüketimi belirleyen bir cazibeye sahipti. Hint pamuklu kumaş üreticilerinin hünerleri ve yaratıcılıkları dünya çapında rakipsizti. Bundan dolayı dünyanın birçok pazarında Hint kumaşları yerel kumaşlardan daha pahalı bir üründü. Sonunda Avrupalılar başta olmak üzere birçok medeniyet Hint ürünlerini taklit etmeye başladı.[2195] Çünkü Hint tekstil ustaları, dokumadan boyamaya tekstil endüstrisinde fark yaratan uygulamalarıyla dünyanın en iyileri kabul edilmekteydi. Bunun sonucu da birçok Avrupalı ve Doğulu tekstil üreticisi ülke, yüzyıllar boyunca Hindistan'ın ürettiği renk kartelalarını taklit ederek üretim gerçekleştirdi.[2196] O dönemde giyim modası Hintler tarafından belirlendiği gibi bu ülke modanın merkeziydi.

Hint silah teknolojisi de gelişmiş bir durumdaydı. Birçok Batılı bu konuya tanıklık etti. Hint silah teknolojisi içerisinde roket bilimi birçok İngiliz'i derinden etkilemiş başka bir Hint askeri yeniliği ve kabiliyetiydi.[2197] Ayrıca İngiliz-Hint ilişkisi başladığı zaman Ekber'in Hindistan'ı Avrasya'nın en güçlü ve en büyük imparatorluklardan biriydi. Oysa Kraliçe Elizabeth'in ülkesi de en güçsüz, en küçük ve son derece çevresel ülkelerden biriydi. Hint Okyanusu'nda keşifte ve ticarete hâkimiyette en başarılı ve en deneyimli Avrupalı güç Portekiz devletiydi.[2198] Bu gelişim 1627 yılında Cihan Şah tahta geçtiğinde de devam etti. Hatta Hindistan bir kez daha Babür ve Ekber yönetimleriyle hem kahramanlık hem askeri hem de kültürel atılım açısından boy ölçüşebilecek bir yönetime sahip oldu. Cihan Şah her anlamda imparatorluğun en büyük mimarıydı. O da Hint-Türk yönetiminin nüfuzunu güneye doğru genişletmekle kalmadı, Hint-Türk dönemine ait en güzel binaların temelini attı: "Kızıl Kale" (Delhi) ve Agra'da, Tac Mahal gibi dünyanın en muazzam anıtı bunların en ünlüleri sayılabilir. Onun bu etkisi kendinden sonra gelen Hint prensle-

2193 Beckert, *age*., s.59.
2194 William Dalrymple, *Anarşi: Doğu Hindistan* Şirketi'nin *Amansız Yükselişi*, (Çev.) İsmail Hakkı Yılmaz, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2023, s.49.
2195 Parthasarathi, *age*., s.33-38.
2196 Kalyoncuoğlu, *age*., s.89.
2197 Parthasarathi, *age*., s.232-234.
2198 Stein ve Arnold, *age*., s.210.

ri de etkiledi.[2199] Dünyaca ünlü Tac Mahal, Mimar Sinan'ın öğrencisi Muhammed İsâ Efendi başta olmak üzere Hint, İranlı ve Suriyeli usta ve sanatkârların senteziyle inşa edilen bir eserdi.[2200] Ayrıca 17. yüzyıla kadar sadece Bicaypur'da 1600 adet cami bulunmaktaydı.[2201]

17. ve 18. yüzyıllarda ne faydalı bilgiye olan ilgi ne de teknik değişim dinamiği Avrupa'nın tekelindeydi. 19. yüzyıla kadar Avrupalıların, Hint işçiler ve bilginlerin sahip oldukları bilgilerden faydalandıklarına dair kayıtlar bulunmaktadır.[2202] Matematik, geometri ve astronominin Hint altkıtasında önemli bir yeri olduğu kesindi. Hatta gemi yapımcılığı hakkında bir Güney Hindistan kılavuzu 17. yüzyıldan günümüze ulaştı.[2203] Bu arada 1640'lardan itibaren Hint bir halk olan Marathaların yükselişine tanıklık edildi. Buna ek olarak Batı Avrupa Doğu Hindistan şirketinin hızlı yükselişi Hint-Türk imparatorluğunun en güçlü olduğu döneme denk gelir. Delhi'deki yönetim Avrupalıları Asya'daki marjinal figürler olarak gördü. Ancak bu marjinal figürler zamanla önem kazanmaya başladı.[2204] Şirket, 1700 itibarıyla üç "başkent"i (Kalküta, Madras ve Bombay) ele geçirmiş ve egemenliğini iç bölgelere doğru taşımış olacaktı.[2205]

17. yüzyılda gerçekleşen sürekli büyüme ve refah artışı sonucu 1700'lerde Babürlü nüfusu 100 milyon civarındaydı; bu rakam Osmanlı nüfusunun beş, Safevilerin ise 20 katına denk geliyordu.[2206] 1737 yılında 2 milyona yakın nüfusuyla Delhi şehri Londra ve Paris'in toplamından daha büyüktü. Emperyal Edo (Tokyo) ve Osmanlı İstanbul'u arasındaki en muhteşem ve en müreffeh şehir Delhi'ydi.[2207] Zamanla Hindistan topraklarında, İngiltere, Fransa, Hollanda ve Portekiz gibi oyuncular ortaya çıktı. Bu yeni oyunculara rağmen Hint-Türk imparatorluğu varlığını sürdürürken, Hint-Türk yönetimi hâlâ Delhi'deydi ve herkes onu etkilemeye çalışıyordu.[2208] Yine de 1730 yılında 300.000 nüfus ile Kalküta şehri etkileyici bir yükseliş içindeydi. Yüzyılın ortalarında kozmopolit bir nüfusa sahip olan yarım milyonluk Kalküta İngiltere'ye ihracatın ana üssü olması için

2199 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.294-295.
2200 Aydın, *age.*, s.33.
2201 Akan, *age.*, s.74.
2202 Parthasarathi, *age.*, s.206.
2203 Parthasarathi, *age.*, s.222.
2204 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.314.
2205 Barbara D. Metcalf ve Thomas R. Metcalf, *Modern Hindistan'ın Kısa Tarihi*, (Çev.) Zeynep Hale Akman, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2018, s.62.
2206 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.19.
2207 Dalrymple, *age.*, s.77.
2208 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.322.

kurulmuş ve önce Bengal'in daha sonra tüm altkıtanın çok önemli ekonomik ve sosyal merkezlerinden biri olmuştu.[2209] Bu arada 18. yüzyılda emekçiler için Hindistan'daki ekonomik ve politik düzen İngiltere'dekine göre çok daha emek dostu bir yapıdaydı. İngiltere'de işveren çıkarları öncelikli iken Hint altkıtasında emekçiler öncelikliydi. Yine Hindistan altkıtası işsizliği ve eksik istihdamı İngiltere'den daha düşüktü. Hatta altkıtanın Güney Hindistan ve Bengal gibi gelişmiş bölgelerinde işgücü kıtlığı vardı.[2210] Ayrıca dünyanın en büyük tekstil ihracatçısı konumundaki Hindistan'da Hint tekstil işçileri, İngiliz tekstil işçileri kadar yüksek yaşam standartlarına sahip bir durumdaydı.[2211] Bu süreçte İngiliz ve Fransız güçleri Güney Hindistan'da söz sahibi olmaya çalışırken ülkede bölgesel devletlerin yeniden yükselişe geçtiğini görüyoruz. Hint-Türk imparatorluğu varlığını sürdürürken güç yavaş yavaş başka ellere geçiyordu. İlginç olan şu ki Hindistan topraklarında Britanyalı bir ticaret şirketi aracılığıyla bir devlet kurulmasının yanında Büyük Britanya nüfusu sadece 5 milyon iken Babür İmparatorluğu 150 milyondu.[2212] Doğu Hindistan şirketinin Hindistan'dan Avrupa'ya 1670'te 360 bin sterlin olan ithalatı 30 yılda üç kat arttı ve 1740 yılında bir kez daha ikiye katlanarak 2 milyon sterlin civarına ulaştı.[2213] Babür İmparatorluğu'nun içinde Bengal en zengin bölgeydi ve hükümdar Evrengzib burayı "uluslaın cenneti" olarak tanımladı. 1750'de Hindistan'da küresel imalatın neredeyse dörtte biri gerçekleşirken Britanya'daki üretimin payı sadece yüzde 1.9'du. Hindistan yarımadası o zamanlar dünyanın üretim atölyesiydi.[2214] Öyle ki 18. yüzyılda Britanya donanmasının savaş gemilerinin bile bir kısmı Hindistan'da üretildi. Çünkü maliyet avantajları olduğu gibi Hindistan'da üretilen gemilerin daha dayanaklı olması baş sebepti.[2215] Bu yüzden 19. yüzyılın ikinci 10 yılında İngiltere'deki gemi yapımcılığı sektöründe işsizlik yükseldi. Londra merkezli İngiliz iş dünyası bu durumla rekabet edemeyince Hindistan'da gemi üretilmesinin yasaklanmasını istedi.[2216]

2209 Johnson, *age.*, s.133.
2210 Parthasarathi, *age.*, s.43-44.
2211 Kleinschmidt, *age.*, s.34.
2212 Rothermund, *age.*, s.49.
2213 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.60.
2214 Nick Robins, *Dünyayı Değiştiren Şirket: Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Modern Çok Ulusluluğu Şekillendirmesi*, (Çev.) M. İnanç Özekmekçi, h2o Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.106.
2215 Kleinschmidt, *age.*, s.79.
2216 Tharoor, *age.*, s.60.

Doğu Hindistan Şirketi, ilk başta, Hint sanayisini para kazanmak için desteklemekte sakınca görmedi. Ancak İngiliz üreticiler bu rekabetten hoşlanmayınca Hindistan'dan gelen mallara vergi koymanın yanında bazı Hint ürünlerinin İngiltere'ye girişi tamamen yasaklandı. Zamanla İngiltere, Hint sanayisi yerine özellikle İngiliz sanayisini yaymaya başladı. İngiliz malları Hindistan'a herhangi bir vergi ödemeden girebildiği gibi Hindistan'daki esnaf ve zanaatkârlar Doğu Hindistan Şirketi'nin fabrikalarında çalışmaya zorlandılar. Bu durumla ilk çöken tekstil sanayisi oldu. Çünkü Hindistan'ın tekstil sanayisi o kadar verimliydi ki İngiltere'nin yükselen makine sanayisi bile onunla yarışamıyordu. İşte bu nedenle İngiltere, Hint sanayisini parçalamaya karar verdi.[2217] Böylece Hint sanayisizleştirilmesi başlamış oldu. İngilizler Hint kumaşının üretimini engellemek için insanlık dışı bir duruma başvurdu. El tezgâhlarında Hint çıkrıkçıların kumaş dokumalarını ve düğüm atmalarını engellemek amacıyla İngilizler tarafından Hint ustaların başparmaklarının yanı sıra el ve kolları kesildi. İngilizlerin parmaklarını, ellerini ve kollarını kestiği insan sayısı 100.000 gibi miktarları buldu.[2218] İngiltere'nin Sanayi Devrimi, Hindistan'ın görkemli ve büyüleyici üretimi sanayinin yok edilmesiyle mümkün hale geldi. Tekstil bu noktada sembolik bir önem taşıdı: İngilizler sistemli bir şekilde Hindistan'ın tekstil üretimini ve ihracatını yok etti. Ayrıca İngiltere'de üretilen tekstil ürünleri Hindistan'dakilerle ikame edildi.[2219] Gerçek şu ki İngiliz Sanayi Devrimi Çin tekniğini çalması ve Hint sanayisini yok etmesiyle var oldu.

1750'de Hindistan'ın dünya üretim toplamı içindeki payı tüm Avrupa'dan daha fazlaydı. 1830'da Hindistan'ın payı sadece İngiltere'nin yüzde 85 üzerindeydi. 18. yüzyılda Hint endüstrileri lider konumdaydı. 18. yüzyılın sonlarında, Mughal döneminde inşa edilen 10.000 civarındaki ateş fırını bunun en iyi göstergesidir. Hint çeliği üstün seviyeye yükselmekle kalmamış, daha düşük fiyattan işlem görmüştü. Hindistan'da mali kurumlar da gayet gelişmiş ve genişlemiş durumdaydı. Hindistan etkisi kendini ekonomi yanında dilde de göstermiştir: bâki, pijama, amerikanbezi, şiniz, şal, kuşak ve kaba pamuklu kumaş gibi kelimeler Hintçe olup, başta İngilizce olmak üzere pek çok dilde kullanılmaktaydı. Özetle, 19. yüzyılda Hindistan'ın pek çok Avrupa ülkesinden daha yoğun ve geniş bir ticari güce sahip olması, Hindistan'ın oryantal despotizm ve tecrit

2217 Nehru, *age.*, s.482-483.
2218 Akan, *age.*, s.272.
2219 Tharoor, *age.*, s.32.

politikalarının aslında bir ermitten ibaret olduğunu göstermektedir.[2220] Hindistan'dan yapılan ihracatın toplam değeri, 1860'tan sonraki 20 yıllık dönemde yüzde 140 ve sonraki 27 yıl içinde yüzde 140 oranında daha büyüme gösterdi. Aslında, Hindistan'ın ticaretteki mutlak büyümesi 19. yüzyılın sonunda sadece ABD'nin gerisinde bir resim çizmekteydi.[2221]

19. yüzyılın ilk yarısı İngilizler Hindistan'daki durumunu güçlendirirken, şirket yerine Birleşik Krallık yönetimi 1858'de Hindistan'ı idaresi altına aldı. İngiliz idaresi hizmetinde üst düzey görevlerden Hintler dışlandı. Kraliçe Victoria'nın açıklamasında fırsat eşitliği vaat edilmesine rağmen uygulamada bir Hintlinin memur olması neredeyse imkânsız bir durumdu. Orduda da durum pek farklı değildi. Hintler en fazla çavuş veya onbaşı rütbesine yükselme şansına sahipti.[2222] 1857-1859'da gerçekleşen Hint Ayaklanması ve sivil isyanı İngiliz yönetimine en büyük meydan okuma oldu.[2223] Ancak bu ayaklanma, İngiliz ırkçılığını daha da şiddetli bir hale getirdi. Şüphe edilen Hint subaylar top ateşiyle öldürüldü, Delhi yağmalandı, anıtlar tahrip edilmekle kalmadı aynı zamanda askeri amaçlar için istismar edildi.[2224] 1885 yılında gelişen Hint milliyetçiliği ilk oturumunu Bombay'da Hindistan Ulusal Kongresi olarak topladı.[2225] Toplantının amacı "ulusal ilerleme davasının en gayretli emekçilerini" birbiriyle tanıştırmak olarak belirlendi. Altkıtanın her köşesinden gelen yaklaşık 100 kişi, tüm Hindistan'ın ilk, en önemli ve uzun ömürlü siyasi örgütü olan Hindistan Ulusal Kongresi'nin ilk toplantısında yer aldı.[2226] 1872, 1881 ve 1891'deki genel nüfus sayımlarına göre kasabalarda yaşayan insanların oranı düşüktü. 1901'de bile toplam 21 milyon nüfusla yaklaşık 2100 kasaba varken, ancak yüzde 10 oranında kentli nüfus bulunuyordu. 1947'de bağımsızlık ilan edildiğinde şehirli nüfus oranı ancak yüzde 15'e çıkmıştı.[2227] Bu sırada 1868-1900 yılları arasında İngiliz egemenliği altında Hindistan'da yüz milyonlarca kişinin etkilendiği ve milyonlarca kişinin öldüğü korkunç boyutlarda kıtlıklar yaşandı.[2228]

2220 Hobson, *age.*, s.87-97.
2221 Joel S. Migdal, *Güçlü Toplumlar ve Zayıf Devletler*, (Çev.) Onur İşçi, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.145.
2222 Rothermund, *age.*, s.55-59.
2223 Stein ve Arnold, *age.*, s.229.
2224 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.118.
2225 Rothermund, *age.*, s.60.
2226 Johnson, *age.*, s.157.
2227 Stein ve Arnold, *age.*, s.243.
2228 Stein ve Arnold, *age.*, s.265.

Modern devletin temeli sayılan yenilikler, yani yönetimde birliğin sağlanması, eğitimli bir vatandaş kitlesi hedefleyen kurumlar ve nüfus sayımlarıyla nüfus politikaları, genel anlamda, Hindistan ve Avrupa ülkelerinde aynı dönemde hayat buldu. Hatta kimi kurumlar veya modern uygulamalar bizzat Hindistan'da ortaya çıktı. Mesela belediye mezarlıkları, İngiltere'den önce Hindistan'da kuruldu; bununla beraber devlet destekli bilim ve araştırma kurumları da önce Hindistan'da meydana geldi. Ayrıca aralarında demiryollarının, kanalların ve telgrafın da bulunduğu modern teknolojik gelişmelerin, Hindistan'a Avrupa'yla aynı zamanda getirildiği görüldü.[2229] Hatta 1830'larda Bihar ve Bengal'de 100.000 köy okulu olduğu İngilizler tarafından gözlemlendi. Oysa 1800'lere kadar İngiliz halkının doğru dürüst okulu yoktu. İngilizlerin yeni kontrol etmeye başladığı Bombay'da her köyde en azından bir, büyük köylerde ise birden fazla okul olduğu not edilmişti. 1823-1825 yıllarında Güney Hindistan'da 12.498 okul ve 188.000 öğrenci vardı. Bu birçok Avrupa ülkesinden önde bir tabloydu. Ancak Hindistan'ın eğitim sistemi ihmalden dolayı çökerken İngiltere'de çok hızlı bir gelişme yaşandı.[2230] Daha da kötüsü 20. yüzyılın başlarında Hint çocuklarının sadece yüzde 2-3'ü ilköğretim eğitimi alma şansına sahipti.[2231]

Hindistan'ın kendi kültürü ve medeniyeti, yaklaşık 18. yüzyılın ortalarından beri, hemen hemen bir yüzyıldan daha fazla bir süre en düşük düzeydeydi. İngiliz egemenliğindeki bu karanlık dönemde herhangi bir dilde, birinci sınıf öneme sahip hiçbir şey üretilmedi; Hinduizm'de hiçbir yeni gelişme olmadı; hemen hemen yerli bütün sanatlar zayıfladı. Bütün sanat çalışmaları cehalet, onları alıp götüren yabancıların aç gözlülüğü ve Batı medeniyetinin hücumu sonucunda bu zaman zarfında yaratıcı çalışma son buldu. Batılı olan her şeye karşı eleştirisiz bir saygı, yerli kaynakları ise hor gören eğitimli sınıfların zihinleri işgal edildi. Hintler ilk kez zihni dengelerini kaybetti. Müslüman istilaları ve fetihleri bile, böyle bir sonuca yol açmamıştı. Türk ve Moğol yöneticilerin egemenliğinde oldukları 1200'den 1750'ye kadar Hindistan sürekli bir gelişme göstermiş ve Hinduizm kendisinin olanı muhafaza etmişti.[2232] Tabii İngiliz yönetimi Hindistan altkıtasındaki kurumları ve kültürü etkiledi. Birinci Dünya Sa-

2229 Metcalf ve Metcalf, *age*., s.105.
2230 Ergün, *age*., s.369-370.
2231 Ergün, *age*., s.409.
2232 D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, (Çev.) Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005, s.101-102.

vaşı'nın başlamasıyla birlikte Avrupa'nın çalkantılı dönemi başladı. Bu durum Hindistan'ın bağımsızlık sürecine giden yolu da açtı. Mahatma Gandhi'nin öncülüğünde Hindistan'ın politik yaşamını uzun süre etkileyecek yoğun bir bağımsızlık mücadelesi baş gösterdi. Gandhi, 1915 yılında, 46 yaşındayken Hindistan'a döndü. Ulusal Kongre'de Güney Afrika'daki Hint azınlığın lideri olarak tanınmıştı.[2233] Gandhi'ye karşı sömürge yönetimi saldırıya geçerek onu tutukladı ve altı yıl hapse mahkûm etti. Ancak 1924 yılında geçirdiği bir ameliyat nedeniyle sağlığı gerçekçe gösterilerek serbest bırakıldı.[2234] Diğer taraftan Ulusal Kongre'de Cevahirlal Nehru öncülüğünde "Hindistan Bağımsızlık Hareketi"ni kuran bir grup kuruldu. Ancak İngiliz Winston Churchill, Hindistan'a olsa olsa bir "eyalet özerkliği" vermek istiyordu.[2235] Bu konuda Winston Churchill, "Bay Gandhi'nin, yarı çıplak bir halde, Doğuda sık sık rastlanan Hint fakiri kılığında, Hindistan'da İngiliz İmparatorluğu'nu temsil eden Genel Valilik Sarayı'nın merdivenlerini tırmanışı, tehlike işareti olduğu kadar mide bulandırıcıdır da..." demişti.[2236] Bağımsızlıkla ilgili 1900 yılında Genel Vali Lord Curzon şöyle diyordu: "Bütün dominyonlarımızı kaybedip yine de hayatta kalabiliriz; ama Hindistan'ı kaybedersek, imparatorluğumuzun güneşi bir daha doğmamak üzere batar."[2237]

Hindistan 1913 itibarıyla demir-çelik ürünleri, makine aksamı, tekstil ve Britanya'nın sanayi gücünü yansıtan birçok ürün için en büyük ihracat pazarı konumunda oldu. Ayrıca Hindistan, Britanya'nın tropik sömürgeleri için sözleşmeli iş gücü kaynağıydı. Sözleşmeli Hint köylüleri ya da Hintler Britanya Guyanası'na, Jamaika ve Trinidad'a, Malaya ve Natal'a, Fiji ve Mauritius'a gitti. Bir kısmı ise Seylan, Burma ve Doğu Afrika sahilindeki Uganda, Zanzibar ve Kenya'ya gönderildi.[2238] Birinci Dünya Savaşı sırasında 1 milyondan fazla Hint İngilizler tarafından askere alınarak Ortadoğu'ya ve Fransa'ya gönderildi ve Hindistan, savaş sırasında çok büyük kayıplar yaşadı.[2239] Hatta Avrupa'da, siperlerin önüne ilk atılan askerler Hindistanlılar oldu ve savaşın ikinci yılına girildiğinde çoğu öldü.[2240] 1920'de Gandhi, Britanya hükümeti için şöyle yazmıştı: "Bu denli kötü niyetli bir

2233 Rothermund, *age.*, s.63-65.
2234 Rothermund, *age.*, s.70.
2235 Rothermund, *age.*, s.71.
2236 Thomas Merton, *Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş*, (Çev.) Seda Darcan Çiftçi, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017, s.115.
2237 Johnson, *age.*, s.153.
2238 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.136-138.
2239 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.171.
2240 Tharoor, *age.*, s.105.

hükümete bağlılığımı sürdürmeme imkân yok."[2241] 1931'de ise Londra Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün bir toplantısında konuşan Gandhi, Hindistan'ın şimdi 100 yıl öncekinden daha cahil durumda olduğuna işaret etti. Ona göre İngilizler geleneksel eğitimin kökünü kazımıştı.[2242] İngilizler, Hindistan'ın hiçbir zaman eğitim alanında gelişmesini istemedi. Hindistan'a tek bir amaç için gittiler, o da tüm ülkeyi ve Hint ulusunu sömürmekti. Zaten Gandhi yaşamı boyunca Batılı kabul edilen her şeyi reddetti: eğitim, tıp, güzel sanatlar, kültür, giysiler, makineler ve şehirleşme. Gandhi Batı'dan esinlenen bir Hindistan fikrini kabul etmedi.[2243] Modern (Batı) Medeniyeti ile Kadim (Hint) Medeniyeti arasına kesin bir sınır koydu. "Görkemli Hint medeniyetine yöneldikleri takdirde" gerçek bağımsızlığa kesinlikle ulaşacaklarını yazdı.[2244]

Gandhi felsefesi ve düşünceleriyle 20. yüzyılın en orijinal düşünür ve siyasal figürlerinden biri oldu.[2245] MÖ. 5. yüzyılda yaşamış, "Aydınlanmış Kişi" Buda'dan sonra en büyük Hindistanlı konumundaydı.[2246] Hindistan'ın kurucu babaları Gandhi ve Nehru Hindistan'ı Hindu bir ülke olarak gördüler.[2247] Nehru, 1927 yılında İsviçre'nin Brüksel şehrinde düzenlenen "Ezilen Milletler Konferansı"na katıldı. Konferansa 34 ülkeden 174 delege katılım gösterdi. Aralarında ünlü bilim insanı Einstein da vardı. Nehru, İngiliz emperyalizminin ülkesindeki sömürü, yağma ve baskı politikasına karşı çıktı. Çin delegasyonuyla ortak açıklama yapan Nehru, Çin uygarlığını yüceltti, İngiliz emperyalizmine karşı ortak mücadele sözünde bulundu.[2248] Nehru'nun eşi Kamala, eşine destek olmaktan geri durmadı. Özellikle 1921'deki "İşbirliğine Hayır" eylemleri sırasında Allahabad'daki çok sayıda kadını yabancı içkileri-giysileri satmama konusunda ikna etmeyi başardı. Nehru'yu İngilizlerin tutuklamasının ardından, eşinin sömürgecilerin egemenliğini kınayan konuşmayı Kamala yaptı. İki kez gözaltına alınmasına rağmen eşine destek vermekten vazgeç-

2241 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.178.

2242 Ergün, *age.*, s.453.

2243 Robert Deliège, *Gandhi*, (Çev.) Işık Ergüden, Dost Kitabevi, Ankara, 2015, s.121.

2244 Douglas Allen, *Mahatma Gandhi*, (Çev.) Nurullah Duru, Runik Kitap, İstanbul, 2020, s.133.

2245 Ramin Jahanbegloo, Gandhi Ânı-Şiddete Karşı Siyaset, (Çev.) Zeynel Abidin Kılınç, Küre Yayınları, İstanbul, 2019, s.29.

2246 Stanley Wolpert, *Gandhi'nin Tutkusu-Mahatma Gandhi'nin Hayatı ve Mirası*, (Çev.) Ahmet Ergenç ve Serap Işık, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.411.

2247 Türkkaya Ataöv, *Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü, Terör, Barış*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s.350.

2248 Cüneyt Akalın, *Asya'nın Işığı Pandit Cevahirlal Nehru*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2021, s.52-53.

medi.[2249] Hindistan'da 1905, 1909, 1919, 1920-21 ve 1930-31 yıllarında yaşanan kitlesel protestolarda kadınlar da sokaklara inmişti.[2250]

1932'nin Ocak ayında İngiliz baskısına karşı sivil itaatsizlik tekrar başladı.[2251] Bu dönemde Tata Demir-Çelik Şirketinin ekonomik olarak İngilizleri geçmeye başlaması yanında İngiliz ve Hint sermayelerinin artan şekilde birbirinden kopması sonucu rupinin sterlin karşısındaki değerinin kararlaştırılmasında Delhi'ye daha fazla söz hakkı tanınması anlamına gelen Hindistan Rezerv Bankası 1935 yılında kuruldu.[2252] 1936 yılında Nehru'nun eşi Kamala tedavi gördüğü İsviçre'de hayatını kaybetti. İsviçre'ye Kamala'nın naaşını almaya giden Nehru, havayoluyla ülkesine dönerken, uçağı benzin almak için Roma'da mola vermek zorunda kaldı. Bunu haber alan İtalyan diktatör Mussolini, Hint ulusal liderine başsağlığı dilemek için havaalanına gitmek istedi. Ancak Nehru, Mussolini'yle bir araya gelmeyi reddetti. Oysa İngiliz lider Churchill bile faşizme tavır konusunda bocalama yaşıyordu. Nehru, Milletler Cemiyeti toplantısı için Cenevre'ye gitti. Nazilerden gelen görüşme talebini de kabul etmedi. Nehru tam bir antifaşistti.[2253] İkinci Dünya Savaşı öncesi Hindistan'ın yüzölçümü 4.000.000 kilometrekare genişliğinde olup, bunun 2.000.000 kilometrekaresi doğrudan ve 1.500.000 kilometrekaresi de kendine bağlı beyliklerin olmak üzere İngiltere'ye aitken, 3.000 kilometrekareden fazla bir kısım Portekizlilerin, 509 kilometrekare Fransızların ve sadece 400.000 kilometrekare bağımsız hükümetlerin egemenliğindeydi. Yine Hindistan'da yaşayan 300 milyondan fazla insanın 278 milyonu doğrudan ve dolaylı olarak İngiltere'ye bağlıydı.[2254]

Hindistan coğrafyası ve Hint ulusu Batılıların başlattığı dünya savaşlarında çok ağır bedeller ödemek zorunda kaldı. İkinci Dünya Savaşı başlayınca Hindistan Valisi Lord Linlithghow, Hindistan'ın politik liderlerine danışmadan Hindistan adına savaş ilan etti. İngilizler adına 2 milyon Hint değişik cephelerde görev aldı. Gandhi, "Hindistan'ı Terk Et" sloganıyla İngilizlerin Hindistan'ı terk etmesini istedi.[2255] İngiliz idaresi altında 1770'ten 1900'e kadar Hindistan'da kıtlık yüzünden 25 milyon, 19. yüzyılın sadece ikinci yarısında ortaya

2249 Akalın, *age.*, s.59.
2250 Vijay Prashad, *Esmer Milletler-Halkların Üçüncü Dünya Tarihi*, (Çev.) Çağdaş Sümer ve Senem Erdoğan, Yordam Kitap, İstanbul, 2019, s.90.
2251 Stein ve Arnold, *age.*, s.334.
2252 Johnson, *age.*, s.159.
2253 Akalın, *age.*, s.77.
2254 Ömer Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Panama Yayıncılık, Ankara, 2021, s.9.
2255 Rothermund, *age.*, s.74-77.

çıkan beş kıtlıkta 15 milyon ve 20. yüzyıldaki kıtlıklarda ise yaklaşık 35 milyon insan öldü.[2256] Bu kıtlıklara rağmen Hindistan'ın nüfusu 1941 yılında 390 milyona çıktı.[2257] Britanya egemenliği altında 1943'te yaşanan Bengal kıtlığı büyük bir idari başarısızlığın sonucuydu.[2258] Bu süreçte 1935 Hindistan Yönetimi Yasası uygun bir şekilde yeniden ele alınarak 1947 Hindistan Bağımsızlık Yasası haline getirildi. Pakistan 14 Ağustos ve Hindistan 15 Ağustos 1947'de ilan edildi.[2259] Hindistan'ın bölünmesi konusunda Hint yazar Nisid Hajari, "Bölündüklerinde dünya üzerinde Hindistan ve Pakistan kadar birbirine benzeyen başka iki ülke yoktu" ifadesini kullanacaktı.[2260] Hindistan'ın bölünmesi altkıtanın toprak bütünlüğünü bozmaktan daha fazlasına yol açtı. Neticede altkıtayı iki ayrı ve birbirine düşman iki ulus devlete bölmüştü. Kederli ve korkunç öyküleri de yanında getiren mülteci akını havayı bozuyor, iki devletin yönetim kapasitesini sonuna kadar sınıyordu.[2261]

1750 yılında Hindistan, Çin'le birlikte dünyadaki sınaî üretimin yüzde 75'ini gerçekleştiren ve dünyanın en sanayileşmiş ve en zengin ülkelerinden birinin sömürgecilikten kurtulduğu 1947 yılı itibariyle dünyanın en geri kalmış, en eğitimsiz, en fakir ve en fazla hastalığın görüldüğü bir ülkeye dönüştüğü ortadadır.[2262] Jawarharlal Nehru bağımsız Hindistan'ın başına geçti. İngilizler 200 yıl boyunca Hindistan'ı küçük düşürmüş ve Çin de bir yüzyıl boyu benzer bir aşağılanmaya maruz kalmıştı. Her iki ülke de derin yaralar aldı. Çin, 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde bağımsızlığını kazandı. Nehru ve Mao, kendi ülkeleriyle ilgili vizyoner planların mimarları idiler; olağanüstü derecede etkili kişilikler olan bu iki lider, Hindistan ve Çin'in eskilik, büyüklük ve konum açısından büyük ölçüde benzeşmesine rağmen, birbirinden çok farklı sonuçlara yol açacak tercihlerde bulunmuşlardı.[2263] Bağımsızlıktan sonraki 20-30 yılda araştırmacılar Hindistan'ın ayakta kalamayacağına dair birçok eser verdi. Hindistan'ın modern, demokratik bir ulus-devlet olmasının imkânsız olduğunu ileri sürmüşlerdi. Hindistan'ın er geç yıkılacağı

2256 Tharoor, *age.*, s.182-183.
2257 Stein ve Arnold, *age.*, s.319.
2258 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.212.
2259 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.441.
2260 Atilla D. Yerlikaya, *Cive Pakistan*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019, s.86.
2261 Ayesha Jalal, *Bölünmenin Acısı*, (Çev.) Burak Demiryakan, Zoomkitap, İstanbul, 2015, s.150-151.
2262 Tharoor, *age.*, s.250.
2263 Tarun Khanna, *Milyarlarca Girişimci*, (Çev.) Elif Özsayar, Türk Henkel Yayınları, İstanbul, 2008, s.15.

ve başarısız bir devlet olacağı öngörülmüştü. Oysa Hindistan ayakta kalabildiği gibi modern ve enerjik bir ulusa dönüştü. Yaşadığı olağanüstü zorluklar ve iflas eden birçok ulus göz önüne alındığında, modern Hindistan pek çoklarının gözünde bir "mucize" olacaktı.[2264] 1947 yılında bağımsızlıkla birlikte toprak ve nüfus yanında iyi yerleşmiş bir yönetim mekanizmasıyla Hindistan bölgede başat bir güç konumundaydı. İngiliz sömürgeciliğine karşı en büyük mücadeleyi veren Hindistan Ulusal Kongresi, 20 yıla yakın Hindistan'ı başarıyla yönetecekti.[2265] Bağımsızlıktan kısa bir süre sonra 30 Haziran 1948'de genç bir Hindu fanatik olan Natruhan Godse, Gandhi'yi öldürecekti.[2266] Gandhi, Hint bir karakter olarak evrensel bir lider olarak anılacaktı.

1947-1949 arasında kurucu meclisin yaptığı yoğun tartışmalar sonucunda şekillenen Hindistan anayasası, ülkenin politik yaşamını bugüne kadar idare eden bir dizi ilkenin ve kurumun temelini attı. Modern ve özgür bir Hindistan kurma arayışında olan Nehru, söz konusu anayasayla ülkenin sömürge döneminden kalan mirasını büyük oranda reddetmiş oldu. Hindistan Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 26 Ocak günü Yeni Delhi'de geniş kitlelerin katıldığı bir tören yapıldı. Bağımsız Hindistan'ın ilk 20 yılı Nehru dönemi olarak da yazılabilir.[2267] Hintler 1952 yılından itibaren her beş yılda bir seçimlere gitti. Şaşırtıcı olan ise Nehru'nun ülkenin yüzde 80'i okuryazar olmamasına rağmen vakit geçirmeden genel seçimlere gitmesiydi.[2268] İlk genel seçimler, 1951 Ekim'inde yapıldı. Seçimlerin altı ay sürmesi, Nehru'nun yolunun ne kadar zor olduğunu gösteriyordu. Ülke tarihinin ilk seçiminde 176 milyon seçmen oy kullanmış ve 75 siyasi parti yarışmıştı.[2269] Nehru'nun başbakan olarak girdiği 1952, 1957 ve 1962'deki üç genel seçimde de merkezde ve diğer eyaletlerde Kongre Partisi kesin çoğunluk sağlayarak kesin bir zafer elde etti.[2270] Nehru'nun ekonomik modeli, planlı ekonomi oldu. Bu hedefle 1950'de, Hindistan'ın kalkınmasına yönelik beş yıllık planlar yapıldı. 1951-1956 yıllarını kapsayan birinci plan tarıma, 1956-1961 dönemini kapsayan ikinci plan sanayiye odaklandı. Hindistan'da sanayi üretimi 1960'ların başında yılda ortalama yüzde 7 oranında büyüme kaydetti. Tarımsal üretim ise birinci planlama döneminde yüzde 25, ikinci dönemdeyse yüzde

2264 Allen, *age.*, s.159.
2265 Johnson, *age.*, s.176.
2266 Stein ve Arnold, *age.*, s.373.
2267 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.232-235.
2268 Rothermund, *age.*, s.92-93.
2269 Akalın, *age.*, s.139.
2270 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.455.

20 oranında artış gösterdi. İlk planlama süresince Hindistan'ın ulusal geliri yılda yüzde 4 oranında arttı. Kişi başına düşen gelirde ise yıllık yaklaşık yüzde 2 artış sağlandı.[2271] 1960'lara kadar Hindistan gıda ürünlerini ithal etmek zorunda kalırken, 1980'lerde kendi kendine yeterli bir düzeye ulaştı.[2272]

Nehru'nun en etkileyici görünen başarıları dış politikadaydı. Nehru "Üçüncü Dünya" güçleri arasındaki ilişkileri yönlendirecek bir dizi ilkeyi formülleştirdi: Başka devletlerin işine karışmama, saldırmazlık, toprak bütünlüğü, karşılıklı yararla eşitlik ve barış içinde bir arada yaşamak. Nehru'nun bir diğer başarısı ise Çinlileri büyük ölçüde ABD'den kaynaklanan uzun bir dışlanmadan sonra dünya işlerinde ortak görmesiydi. Bu konuda Nehru süper güçler arasında Amerikalıları daha tehlikeli görüyordu. Bandung Konferansından bir yıl önce, Tibet'in Çin'e katılmasının tanındığı bir anlaşmaya vararak antiemperyalist birliği başarmanın öncüsü oldu. Endonezya'nın Bandung kentinde 1955 yılında o dönemde bağımsızlıklarını yeni kazanmış Asya-Afrika-Latin Amerika devletlerini bir araya getiren bir konferans düzenlendi. Bandung Konferansı Nehru önderliğindeki Hindistan'a dünya çapında saygı kazandırdı ve Hint-Sovyet ilişkisi pekiştirildi. Neticede Nehru'nun diplomasisi Hindistan'ın uluslararası öneminin eşsiz bir şekilde doğrulanmasıydı.[2273] Çünkü Nehru uluslararası arabulucu konumundaydı.[2274] Bağlantısızlar Hareketi'ne liderlik eden Hindistan "katı bir şekilde iki kutuplu ve aşağılayıcı derecede hegemonik" Soğuk Savaş dünyasına karşı koymada çok çaba gösterdi. Böylece bağımsız uluslararası bir ses yaratmış olmakla birlikte BM'den sonra ikinci büyük çok taraflı örgütü inşa etti.[2275] Tabii ki ABD bu duruma sıcak bakmadı ve Hindistan'ı devamlı taraf seçmeye zorladı. Her ne kadar Soğuk Savaş'ın iki büyük gücüne karşı olsa da Nehru, SSCB ile yakın ilişkiler kurdu. Hindistan Batı'dan daha çok SSCB'den ekonomik, askeri ve siyasi yardım ve destek alan bir ülke oldu.

Nehru dış politikada Soğuk Savaş süper güçlerinin her biriyle bağlantısızlık kavramı temelinde, sömürge sonrasının diğer uluslarıyla uyumlu, farklı bir jeopolitik zemin yarattı.[2276] Nehru'nun bir başka zaferi ise topraklarından İngilizler dışında Fransızları ve Portekiz-

2271 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.245.
2272 Johnson, *age.*, s.182.
2273 Stein ve Arnold, *age.*, s.416-417.
2274 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.481.
2275 Ogden, *age.*, s.152-153.
2276 Stein ve Arnold, *age.*, s.420.

lileri atmasıydı. İngilizlerin ülkeyi terk etmesine rağmen Fransızlar merkezi Pondiçeri kasabası olan toprağı devretmemişti. Nehru onları ikna ederek ülkeyi terk etmelerini sağladı. 450 yıldır Hindistan'ın Goa toprakları üzerinde kontrolü olan Portekiz ise inatla direndi. Bu durumdan bıkan Nehru, 1959'da Hindistan ordusunu bölgeye yönlendirdi, Portekiz garnizonunu mağlup ederek Goa'yı, Gucerat'taki bağlı toprakları Diu ve Daman'la birlikte Hindistan Birliği'ne katmayı başardı.[2277] Goa bugün eşsiz kumsalları ve sahil tesisleriyle dünyanın turizm merkezlerinden biridir.[2278] Hindistan, Çin'le de sınır çatışmaları yaşadı. Nehru'nun ölümünden sonra 1965 yılında Pakistan'ın zorladığı savaşı Hindistan kazandı. Ardından 1971 yılında Bangladeş'in kuruluşuna giden gelişmeler yaşandı.[2279] Nehru döneminde kadınlara tam oy hakkı, boşanma davası açma hakkı, evlat edinme hakkı ve erkeklerle miras eşitliği hakkı veren yasal düzenlemeler yapıldı. 1961'de çeyiz yasaklandı.[2280] Ayrıca Nehru'nun bağımsızlıktan sonraki 1950 Anayasasında 14 yaşına kadar eğitim zorunluluğu getirildi. 1947'de Hindistan'da 25 üniversite vardı, bu miktar 30 yıl içinde 94'e çıktı.[2281] Nehru'nun idealizmi, 1950'lerin Hint sinemasında da kendine yer buldu. Daha sonra "Bollywood" olarak bilinecek devasa Bombay stüdyolarının ürünü olan halka yönelik ticari filmler, dönemin Hindistan ruhunu yansıttı. Nehru dönemi filmleri milliyetçilik ideallerini, kalkınma ve şehir yaşamı karşısında yaşanan zorlukları da işledi. Pek çok popüler filmde yıldızlar, "ulus"u "bireyi"in önüne koyan "modern" Hintliye hayat verdi.[2282]

Nehru'nun 1964 yılında ölmesinden sonra yerine tek çocuğu olan kızı Indira Gandhi geçti. Kongre Partisi üyesi olan ve bakanlık görevinde bulunan Indira Gandhi Hindistan'ın tarihindeki tek kadın başbakan oldu. Hindistan tarihinde daha önce de kadınların devlet yönetiminde bulunduğu biliniyor. Delhi Sultanlığı tahtına oturmuş olan Raziye Begüm bunlardan biridir. Başbakan Gandhi, ciddi ekonomik sorunlarla karşılaştı. 1965 ile 1966 yıllarında tahıl üretimi yıllık yüzde 19 oranında düşüş yaşadı. Hindistan kıtlık tehlikesiyle karşılaştı. Ancak Gandhi 1967-1968 yılında Hindistan'ın tarımsal üretiminde yüzde 26'lık bir yükseliş sağladı ve ulusal geliri yüzde 9 arttırdı. 1960'lar boyunca nüfus artış oranı yılda yüzde 2'nin üzerinde

2277 Metcalf ve Metcalf, *age*., s.242.
2278 Johnson, *age*., s.205.
2279 Rothermund, *age*., s.104.
2280 Metcalf ve Metcalf, *age*., s.246.
2281 Ergün, *age*., s.429-437.
2282 Metcalf ve Metcalf, *age*., s.236.

oldu. 1971 yılında Hindistan nüfusu 660 milyona ulaştı. Tahıl üretimi 1977-1978'de 126 milyon tona, 1978-1979'da 131 milyona çıktı.[2283] 1970'li yıllarla birlikte yıllık ortalama yüzde 5.5 oranında büyüme gösteren Hindistan ekonomisi 80'lerde ise ancak yüzde 3.5 büyüyebildi.[2284] 1973 yılında *Sunday Times* gazetesi tarafından Indira Gandhi, "Dünya'nın en güçlü kadını" seçildi.[2285] Gücünün zirvesinde olan Indira Gandhi, Gallup'un bir anketine göre dünyanın en çok hayranlık duyulan kadını oldu.[2286] Indira Gandhi 1971'de nükleer silah üretimi için talimat verdi. 1974 yılında Hindistan, Racastan çölünde bir yeraltı deneyinde "nükleer bomba" patlatarak dünyayı şaşırttı. Indira Gandhi Hindistan'ın bu tip silahları ancak barış amacıyla kullanacağını niteledi. Ülke içinde ise nükleer denemeler büyük bir coşkuyla karşılandı.[2287] Cesur bir kadın olan Indira Gandhi, 1983 yılında Bağlantısızlar Hareketi Konferansına gelen ABD'nin baş düşmanlarından Küba devlet başkanı Fidel Castro'yu Yeni Delhi Havalimanında karşıladı.[2288]

Hindistan nükleer silah denemeleri nedeniyle ABD'nin ambargolarına maruz kaldı. Bu yaptırımlar 2000 yılında ABD Başkanı Clinton'ın Hindistan ziyaretinde kaldırıldı. 2005 yılında ise ABD, Hindistan ile Nükleer İş Birliği Antlaşması imzaladı.[2289] Bu durum Hindistan'ın öneminin artması ve Çin'in yükselişiyle ABD'nin pragmatik politikalarının sonucuydu. Hindistan'ın tarihteki tek kadın başbakanı olan Indira Gandhi ilk kez özerk ya da bağımsızlık isteyen Sihlerle mücadele etti. Bu konuda İndira Gandhi Hindistan'ın güvenliği için orduyu devreye soktu. Yaşanan bu süreçte bazı Sihler sadakatlerini kaybetti. 31 Ekim 1984'te evinden ofisine doğru yürürken, iki Sih koruması tarafından öldürüldü. Yıllar boyunca Hindistan'ın güvenilir lideri olarak ülkeyi yöneten bu kadının öldürülmesiyle, ülke çapında öfke dalgası oluştu. Bu öfke de maalesef birçok can kaybına yol açtı.

1980'ler ve 1990'lar, Hindistan sosyal yaşamında açıkça Hindu olan bir gücün doğuşuna şahitlik ettiler. Bu Hindu gücü Bharatiya

---

2283 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.248-256.

2284 Tolga Barış Kılıçkap, *Bölgesel Güçten Küresel Güce*, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.43.

2285 Melek Kaymaz Mert, *Siyasette Kadınlar: Türkiye, Hindistan ve Yeni Zelanda Örneği*, Urzeni Yayınevi, İstanbul, 2022, s.163.

2286 John Zubrzycki, *Kısa Hindistan Tarihi*, (Çev.) Zeynep Demir, Say Yayınları, İstanbul, 2023, s.246.

2287 Kulke ve Rothermund, *age.*, s.495.

2288 Prashad, *age.*, s.282.

2289 Cengiz Topel Mermer, *Keşmir Sorunu ve Pakistan-Hindistan İlişkileri Üzerine Etkisi*, TASAM Yayınları, İstanbul, 2019, s.302-304.

Janata Partisi (BJP) olacaktı.[2290] Ölümünden sonra bu kez oğlu Racîv Gandhi başbakan oldu.[2291] Raciv Gandhi hükümeti bürokratik engelleri ortadan kaldırmak, bilgisayar ve telekomünikasyon gibi yeni endüstrileri teşvik etmek ve 50 yıllık soyutlanmadan sonra ülkeyi küresel pazarlara açmak için atılımlara girişti. Bu atılımı 1990'ların başında maliye bakanı olarak Manhoman Singh sürdürdü. Singh Hindistan hükümetine bir dizi köklü reform önerisinde bulundu. Böylece gümrükler düşürüldü, devlet kontrolleri kaldırıldı, Hindistan borsası açıldı, kamu sektöründeki sanayilerin sayısı azaltıldı ve çoğu sanayi için gereken ruhsatlara son verildi, rupinin değeri düşürüldü ve vergilendirme sistemi basit ve makul bir hale dönüştürüldü. Bu mali reformların ilk üç yılında Hindistan'ın yıllık büyümesi, yüzde 7'ye ulaşarak önceki 10 yılın iki-üç katı seviyesinde oldu ve yüksek düzeyde devam etti. 1990'ların başından itibaren Hindistan'ın iç ve dış ekonomisi şaşırtıcı bir büyüme gösterdi.[2292] Ancak 1991 ve 1992 yılları boyunca Dünya Bankası ve IMF başta olmak üzere diğer özel ve resmi kurumlardan alınan borçlar sonucu Hindistan'ın dış borcu 74 milyar dolardan 93 milyar dolara fırladı. 1992 yılının sonu itibariyle gelinen noktada Hindistan'da kısmi bir iyileşme görülse bile hâlâ Hindistan'ın yılda 10 milyar dolar dış borca ihtiyaç duyacağı söylenmekteydi.[2293] Hindistan'ın 1950'lerden 1980'lere kadar GSYİH büyümesi yılda yüzde 4 seviyesinde oldu. Bu sınırlı büyümeye rağmen, bağımsızlık ilanından sonraki dönemde yaşam beklentisi ikiye katlandı, yeni doğan ölümleri yarılandı ve okuryazarlık üç katına yükseldi.[2294] 1990'ların başlarında Hindistan'ın neredeyse yarısı okuma-yazma bilmiyordu. Öte yandan Hint Teknoloji Üniversitesi, Delhi Üniversitesi, Hint Yönetim Enstitüsü gibi dünya çapında önemli yükseköğretim kurumlarına sahipti.[2295] 1951 yılında yüzde 16.67 olan toplam okuryazar oranı 2001'de yüzde 65.38'e yükseldi.[2296] Hatta Batılı ülkelerin aksine Hindistan'da gazete satışları 2005'ten itibaren 2009'a kadar sadece beş yılda aşağı yukarı yüzde 40 artış gösterdi. 1980'de tek televizyon kanalı varken, bugün Hindistan'da 500'ü aşkın kablolu ve uydu kanalı bulunuyor.[2297] 1995-1996 yıllarında Hint

2290 Stein ve Arnold, *age.*, s.435.
2291 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.257-258.
2292 Stein ve Arnold, *age.*, s.439-440.
2293 Tayyar Arı, *Global Politika ve Güney Asya*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1994, s.49.
2294 Ogden, *age.*, s.92.
2295 Ergün, *age.*, s.445.
2296 Ergün, *age.*, s.430.
2297 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.287.

ailelerin yüzde 8'inden daha az bir bölümü renkli televizyona sahip durumdaydı.[2298]

Raciv Gandhi'nin mağlubiyeti ve ardından gelen ölümü, bağımsızlık mücadelesi sırasındaki 20 yıllık liderliğin ardından, Cavarharlal Nehru ailesinin Hindistan'daki 40 yıllık hâkimiyetine son verdi. Büyükbaba Motilal'dan Cavarharlal'a, kızları Indira ve son olarak iki oğul ile Nehrular, 20. yüzyıldaki Hint siyasi yaşamının merkezinde yer almıştı. Ailenin Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasındaki ve ülkenin demokratik ve güçlü bir ulus olarak yerini sağlamlaştırmasındaki rolü tartışmasızdır.[2299] 1991'de göreve gelen Narasimha Rao başbakanlığı sırasında ezici borç ödemeleriyle karşılaştı. Ülkenin kredi derecesinin çok düşük olması sebebiyle dış borçlara teminat göstermek için altın rezervleri kullanılmak zorun kaldığı gibi döviz rezervleri de tükendi. Bu nedenle IMF'den 1.4 milyar dolar borç alınmak zorunda kalındı.[2300] Ancak 1991'deki reform programı etkisini göstermeye başladı ve büyüme oranında itici rol oynadı. 1995-2000 yıllarını kapsayan beş yıllık dönemde ortalama büyüme performansı yüzde 6.6 gibi ciddi bir orana ulaştı.[2301] Küreselleşmenin benimsenmesi ve ekonomik liberalleşmeyle Mart 1999'dan sonra devlet tekeli yalnızca savunma ve mühimmat ekipmanı, atom enerjisi ve demiryolu alanlarında kalmış, özel sektör reformuyla özelleştirme artmıştı.[2302] Hindistan'ın dış borcunun gayri safi milli hasılaya oranı hatırı sayılır bir iyileşme göstermiş ve 1992 yılında yüzde 38.7 olan bu oran, 2001 yılında yüzde 22.3 civarına kadar gerileme kaydetmiştir. Bunun yanında ülkenin döviz stokları ciddi bir artış göstererek, 2002 Aralık ayı sonunda 68 milyar doların üzerindeydi.[2303] Yurtiçi doğrudan yabancı yatırım 1970'lerde 45 milyon dolar iken 2008'de 43.4 milyar dolar değerine fırladı. Hindistan'ın dış yatırımları 1980'den önce yok seviyesindeydi, 1990'da 6 milyar dolara, 2000'de 14 milyar dolara, 2007'de 19.6 milyar dolara çıktı.[2304] Hindistan orta sınıfı büyüme gösterdikçe, toplumun fakirlikten etkilenen bölümü yüzde 60'tan yüzde 20'ye geriledi.[2305] 2007 yılında Hindistan, Nepal, Sri Lanka, Butan ve

2298 Craig Jeffrey, *Zaman Tüneli Hindistan'da Gençlik, Sınıf ve Bekleme Siyaseti*, (Çev.) Selen Serezli, NotaBene Yayınları, Ankara, 2012, s.16.
2299 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.261-262.
2300 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.280-282.
2301 Kılıçkap, *age.*, s.43.
2302 Ogden, *age.*, s.95.
2303 Kılıçkap, *age.*, s.45.
2304 Ogden, *age.*, s.100.
2305 Ogden, *age.*, s.107.

Bangladeş'e sıfır gümrük vergisi uyguladı. Bu uygulamayla komşuları için dengeleyici bir ekonomik güç olarak Hindistan'ın cazibesinde artış yaşandı.[2306] 2009'da kayıtlı sivil toplum kuruluşlarının sayısı 3.3 milyon sayısına ulaşarak Hindistan'daki ilkokul ve sağlık ocaklarının sayısını geride bıraktı.[2307] Hindistan'ın yükselişi devam ederken ABD 2003 yılında Hindistan hakkında bir rapor hazırladı. Amerikan raporuna göre Hindistan'ın, Keşmir'de baskıcı politikalar uyguladığı iddia edildi.[2308] Tabii bunları iddia eden ABD 2010 yılında Başkan Obama tarafından ABD-Hindistan Terörler Mücadele İş Birliği İnisiyatifini imzaladı.[2309]

2003 yılında ABD ve AB'nin istediği tarım politikalarına cevaben Hindistan ve Brezilya önderliğinde G20 (Gelişmekte Olan Ülkeler) adıyla yeni bir grup oluşturuldu. Bu grubun sürekliliğini kısmen Hindistan'ın sergilediği tarihi ve güçlü azim örneğine borçlu olduğu bir gerçektir.[2310] 2006 yılını Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan "Çin-Hindistan Dostluk Yılı" olarak ilan etti.[2311] 2006 yılında Davos'ta düzenlenen "Dünya Ekonomi Forumu", Hindistan'ı yılın ülkesi seçti. Avrupa'nın farklı ülkelerindeki panolarında "Muhteşem Hindistan" ve Davos'ta "Dünyanın en hızlı büyüyen Serbest Piyasa Demokrasisi" gibi afişler görüldü.[2312] Rus Başbakanın 2010 yılında Hindistan'a yaptığı ziyaret sonrasında, iki ülkenin "stratejik ortaklık" seviyesi, "özel ve ayrıcalıklı stratejik ortaklık" seviyesine yükseltildi. Çünkü Rusya, Hindistan'ı artan küresel güç dengesinde ve çok kutuplu jeopolitik düzende son derece önemli bir aktör konumunda görüyordu.[2313] 2012'de Hindistan'da 20 aktif nükleer reaktörü bulunuyordu, yedi tanesi inşa halindeydi.[2314] Hindistan Atom Enerjisi Departmanı ve Rus Rosatom'u, 2014 yılında Stratejik Vizyon'u imzaladılar. Böylece Rusya, Hindistan'ın en büyük nükleer tedarikçisi konumunu koru-

2306 Ogden, *age.*, s.135.
2307 Ogden, *age.*, s.108.
2308 Ishtiaq Ahmad, *Afganistan'dan Keşmir'e: ABD Liderliğindeki Terörizme Karşı Savaş ve Hindistan-Pakistan Çatışması*, Ertan Efegil (Haz.), Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2013, s.87.
2309 Jan Myrdal, *Hindistan Üzerinde Kızıl Yıldız*, (Çev.) Sinan Jabban, Patika Kitap, İstanbul, 2013, s.117.
2310 Ogden, *age.*, s.162.
2311 Mermer, *age.*, s.323.
2312 Bahri Yılmaz, "Muhteşem Hindistan": Abartılmış Bir Başarının Öyküsü mü?", *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.362.
2313 Büşra Yengeç Ersin, *Hint-Rus İlişkileri: Sömürgecilikten Soğuk Savaş Sonrasına*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s.45.
2314 Ogden, *age.*, s.103.

muş ve Hint-Rus işbirliğinin stratejik alanda eşsiz bir yönünü gözler önüne sermişti.[2315]

Hint ekonomisi 2011 yılında dünya GSYİH'nin yüzde 2.67'sini sağladı.[2316] IMF'nin Nisan 2013 tarihli raporuna göre dünya GSMH'nin yüzde 5.6'sını Hindistan tek başına üreten bir ülkeydi.[2317] Hindistan dünyanın en büyük meyve-sebze üreticisi, dünyanın en büyük süt üreticisi, dünyanın üçüncü büyük balık üreticisi, dünyanın üçüncü en büyük hububat üreticisi ve dünyanın en büyük canlı hayvan nüfusuna sahip ülkesiydi.[2318] Daha 2009 seçimlerinden itibaren internet kullananların sayısı 69 milyondan 213 milyona, akıllı telefon kullananların sayısı 3 milyondan 70 milyona çıktı. Youtube'de üyelik sayısı 5 milyondan 60 milyona, Facebook'ta 10 milyondan 100 milyona yükseldi.[2319] Dünyadaki ikinci büyük diaspora Hint diasporasıydı. 2011-2012'de 69 milyar dolara varan geliriyle dünyanın en büyük işçi dövizi alan ülkesiydi.[2320]

Hindistan bu dönemde 28 yıl sonra tekrar Kriket Dünya Şampiyonu oldu.[2321] Kriket birçok Hintlinin hayallerinin önemli bir parçasıdır. Çünkü Hintler kriketi dönüştürdü ve kendilerine ait kıldı.[2322] Kriket, Hindistan'da dünyanın her yerinden gelen oyuncuların çeşitli küyerel takımlar için oynadığı Hint Profesyonel Ligi'nin bayrağı altında oynanmaktadır.[2323] 2016 yılında ileri teknoloji firmaları, Hindistan ekonomisinin yüzde 8'ini oluştururken birçok insanı zenginleştirdi.[2324] Hindistan'ın büyüme oranları 2002'de yüzde 5.5, 2003'te yüzde 6 iken 2017 yılı itibarıyla yüzde 8 civarına çıktı.[2325] Hatta 2016 yılının ilk yarısında G20 üyesi ülkeler içinde yüzde 7.9 büyüme oranı ile Hindistan birinci sıradaydı. Aynı yılın ikinci yarısında ise Hindistan yüzde 7.4 oranında büyüdü.[2326] Bu sırada Hindistan hızla dijitalleşti. 2015

2315 Ersin, *age.*, s.102.
2316 Ogden, *age.*, s.113.
2317 Nezir Oğuş, *Soğuk Savaş Sonrası Çin-Hindistan İlişkileri*, Urzeni Yayınevi, İstanbul, 2021, s.93.
2318 "Hint Gıda Sanayisi", *Hindistan'a Bakış*, Mart-Nisan 2011, s.36.
2319 Ruchir Sharma, *Democracy on the Road*, Penguin Allen Lane, London, 2019, s.247.
2320 Ogden, *age.*, s.239.
2321 "Hint Gıda Sanayisi", *Hindistan'a Bakış*, Mart-Nisan 2011, s.13.
2322 Ritzer, *age.*, s.290-291.
2323 Turner ve Khonndker, *age.*, s.47.
2324 David, *age.*, s.112.
2325 Oğuş, *age.*, s.133.
2326 Veysel Ergüç, "Asya'nın Yükselen Gücü Hindistan'ın Küresel Stratejileri", *Küresel ve Büyük Güçlerin Stratejileri*, Cengiz Dinç ve Bülent Akkuş (Ed.), Orion Kitabevi, Ankara, 2017, s.213.

yılında mobil ağ penetrasyonunda 155. sıradayken, 2017 yılına gelindiğinde dünyada en fazla mobil veri tüketilen ülke durumuna geldi.[2327]

Hindistan 2012 yılına geldiğinde işbirliği ve ortaklık temelli söz konusu yardımlar Orta ve Doğu Avrupa, Asya, Afrika, Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler'deki 158 devlete ulaştı. Bugün Hindistan büyük bir donördür.[2328] 2005-2015 yılları arasındaki ihracat seviyesindeki değişim yüzde 372'yi buldu. 2005 yılında 151 milyar dolar olan döviz rezervi 2015 yılında iki kattan fazla artarak 341 milyar dolara çıktı.[2329] 2016 yılında Hindistan Shanghai İş Birliği Örgütüne Pakistan ile birlikte tam üye oldu. 1992 ve 2016 yılları arasında ortalama yaşam süresi 59'dan 69'a yükseldi.[2330] IMF'ye göre Hindistan 2018 yılında yüzde 7.4, 2019'da da yüzde 7.8 büyüyerek dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi oldu. Ayrıca Hindistan, Çin'e ekonomik alanda alternatif olarak görüldü. Bu konuda Kovid-19 salgını sürecinde 1000'in üzerinde şirket Çin'den Hindistan'a taşındı.[2331]

IMF verilerine göre satın alma gücü paritesine göre 2018 dünya GSYİH sıralamasında 25.2 trilyon dolarla Çin birinci iken ABD 20.4 trilyon dolarla ikinci, Hindistan 10.3 trilyon dolarla üçüncü, Japonya 5.6 trilyon dolarla dördüncü ve Almanya 4.3 trilyon dolarla beşinci oldu.[2332] Hindistan ekonomisi 1990'larda ortalama yüzde 5.7, 2000'lerde ise ortalama yüzde 7 civarında büyüme gösterdi. 2019 yılında Hindistan 2.94 trilyon dolarlık ekonomisiyle dünyanın en büyük beşinci ekonomisi oldu.[2333] Hindistan son 20 yılda büyüme oranı yüzde 7'lere çıktı ve bugün Hindistan satın alma gücü paritesi bakımından 10.3 trilyon dolarlık ekonomisiyle Çin ve ABD'den sonra dünyanın en büyük üçüncü ekonomisi durumuna ulaştı.[2334] Ancak Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan Kovid-19 virüsü tüm dünyayı olduğu gibi Hindistan'ı da etkiledi. Koronavirüs salgınının ilk döneminde Başbakan Modi hızlı bir kararla ülke çapında 21 gün sürecek ulusal bir karantina ilan etti. Bu karar, o ana kadar dünya ülkeleri arasında alınmış en uzun ve yaygın karantinaydı. Bu süreçte karantina uza-

2327 Zakaria, *age.*, s.99.
2328 Ogden, *age.*, s.106.
2329 Yıldırım, *age.*, s.242.
2330 Rothermund, *age.*, s.92.
2331 Aslıhan Özler, "Asya'nın Yükselen Küresel Gücünün Covid-19 Mücadelesi: Hindistan", *Covid-19 ve Küresel Siyaset*, Çağlar Ezikoğlu (Ed.), Orion Kitabevi, Ankara, 2021, s.216-219.
2332 Akdağ, *age.*, s.223.
2333 Koray, *age.*, s.194.
2334 Duygu Çağla Bayram, *Çalkantılı Sularda Yeni Rota / Hint-Pasifik Anlatısı ve Hindistan*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021, s.179.

tılmak zorunda bile kalındı. Dünya Sağlık Örgütü ise Hindistan'ın salgına vermiş olduğu tepkiyi "kapsamlı ve güçlü" bularak övmüş, Birleşmiş Milletlerde Hindistan'ın yanında olduğunu vurgulamıştı. Bu süreçte karantina kararını almaya mecbur kalan Modi, "Özellikle fakir kardeşlerime baktığımda onların, nasıl bir başbakanımız var ki bizi böyle zor bir duruma soktu diye düşündüğünü tahmin edebiliyorum. Bilhassa onların affına sığınıyorum" dedi. Hindistan 1 Haziran 2020'den itibaren normalleşme adımlarını atmaya başladı.[2335]

Hint Gücü

Hint altkıtasındaki fiziksel üstünlüğünden hareketle, Hindistan, Güney Asya'nın doğal bir hegemonu durumundadır. Çünkü Hindistan fiziksel olarak tüm Güney Asya'daki komşularının topraklarının toplamını adeta bir cüce konumuna sokmaktadır.[2336] Hindistan, Afrika'dan Avustralya'ya uzanan ve dünyanın en büyük üçüncü su kütlesi olan Hint Okyanusu[2337] üzerinde hâkim konumdadır. Üçgeni andıran bir yarımada şeklindeki Hindistan, bir okyanusa adını veren haşmetli bir kara kütlesine sahiptir.[2338] Hindistan sahillerinin büyük kısmı, Malaka Boğazı, Kızıldeniz ve Hürmüz Boğazı arasındaki deniz trafik hatlarını kontrol eden bir coğrafyaya hükmetmektedir.[2339] Büyüklük bakımından dünyanın beş büyük okyanusu arasında üçüncü sırada yer alan Hint Okyanusu'nda dünya deniz ticaretinin neredeyse yarısı gerçekleşmektedir. Bu coğrafya üzerinden Hindistan'ın geçmişten gelen bir "liderlik" ve "üstünlük" bilinci olduğunu da eklemek gerekiyor.[2340]

Doğal kaynaklar bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Ülke topraklarının yüzde 22'si ormanlık alandır. Ekilebilir arazinin yüzde 40'ı sulanabilir durumdadır. Yine hayvancılık bakımından oldukça zengindir.[2341] Hindistan'ın su kaynaklarını oluşturan Ganj, Brahmaputra ve İndis nehirlerinin üst havzasında bulunması, Hindistan için komşuları Bangladeş ve Pakistan'a karşı stratejik avantaj ortaya koyar. Hindistan, bu nehirler üzerinde uygulayacağı

2335 Zeynep Tuba Sungur, "Hindistan'da "Sosyal Mesafe": Kast Sisteminin Pandemik Hali", *Covid-19 Salgını Ülke Deneyimleri, Bölgesel Etkiler ve Küresel Yansımalar*, Hatice Çelik ve Emre Demir (Der.), Nika Yayınevi, Ankara, 2021, s.205-207.
2336 Ogden, *age.*, s.115-116.
2337 Ogden, *age.*, s.140.
2338 Muharrem Yellice, *Hindistan*, Platanus Publishing, Ankara, 2022, s.11.
2339 Mermer, *age.*, s.57.
2340 Bayram, *age.*, s.14-17.
2341 Kılıçkap, *age.*, s.47-48.

akarsu rejimiyle komşularının ekonomisini etkileme, hatta sulardan askeri maksatlarla yararlanma imkânını elinde bulundurmaktadır.[2342] Hindistan madenler açısından bir hammadde deposudur. Hindistan'da dördüü yakıt mineralleri, 11'i metal ve 20'si ender madenler olmak üzere 84 değişik maden üretilmektedir. Dünya demir rezervlerinin yüzde 25'i, mika rezervlerinin yüzde 80'i Hindistan'da bulunmaktadır.[2343] Hindistan kömür zengini bir ülke olarak 100 yıl yetecek rezerve sahiptir. Ayrıca Hindistan dünyanın zümrüt ve elmas bakımından en önemli kaynaklarındandır.

Hindistan nüfusu 1 milyar 425 milyonla dünyanın en kalabalık nüfusuna ev sahipliği yapıyor. Hindistan'ın yüzde 80.5'i Hindu, yüzde 13'ü Müslüman, yüzde 2.3'ü Hıristiyan, yüzde 1.9'u Sih iken yüzde 8'i de farklı inançlara mensuptur.[2344] Dünyanın en çok Hindu'yu barındıran ülkesi olmakla birlikte Endonezya'nın ardından dünyanın Müslüman nüfus açısından en büyük ikinci ülkesi sıfatını taşımaktadır.[2345] Bu arada din, Hindistan'da adeta bir hayat tarzıdır. Birçok Hint açısından din, rutin işlerden eğitim ve dış politikaya varıncaya kadar yaşamın hemen hemen her alanında yer alan çok önemli bir öğedir.[2346] Dünyanın en büyük nüfusuna sahip olan Hindistan dünyanın coğrafi olarak yedinci büyük ülkesidir. Hindistan, 29 eyalete ve yedi birlik toprağına dağıtılan federal bir cumhuriyettir. Eyaletlerden bazıları, kendi başlarına ülke olabilecek kadar büyüklüğü sahiptir. Nüfus açısından, 200 milyon insanıyla Uttar Pradesh, yaklaşık Brezilya büyüklüğündedir. Batı Bengal (91 milyon), Almanya ya da İran'dan büyüktür. Rajastan da (68 milyon), Fransa veya Britanya'dan büyük durumdadır.[2347] Hindistan dünyanın en uzun demir ve kara yollarının bulunduğu ülkelerinden biridir. Dünyadaki barajların birçoğu Hindistan'dadır. Hindistan kıtlıklarla boğuşan bir ülke olmaktan çıkarak bugün dünyanın en büyük tarımsal üreticilerinden birine dönüştü. Hindistan'da kırsal kesimlerde okuryazarlık oranı kadınlarda yüzde 56.8, erkekler arasında yüzde 72.3'tür. Şehirlerde genel okuryazarlık oranı 79.5'tir. Kadınların yüzde 74.8'i okuryazar iken, erkeklerin yüzde 83.7'si okuryazar durumdadır.[2348]

Hindistan büyük bir geleneğin üzerinde yükselmiş bir ülkedir. Ganjetik ovaların küçük krallıkları, eskinin büyük imparatorlukla-

2342 Mermer, *age.*, s.49.
2343 Kılıçkap, *age.*, s.54.
2344 Mermer, *age.*, s.46.
2345 Akalın, *age.*, s.9.
2346 Oğuş, *age.*, s.104.
2347 McCormick, *age.*, s.305.
2348 Mert, *age.*, s.143.

rı, ortaçağın bölgesel krallıkları, Hint-Türk imparatorluğu, İngiliz Hindistan imparatorluğu ve sonuçta Hindistan Birliği bu siyasi gelişimin aşamalarını ortaya koymaktadır. Bu gelişim devasa ülkenin tüm parçalarını içinde barındırır.[2349] Ancak Batılılar hâlâ Hindistan'ı kendilerinin yarattığını iddia edecek kadar kibir ve hayal içindedir. Hindistan kendine özgü kültürüyle belirli gelenek görenek alışkanlık ve yaşam biçiminin egemen olduğu çok eski bir uygarlık mirasına sahiptir. Güvenlik kavramıyla ilgili olanlar da dahil olmak üzere, Hindistan'ın siyaset ve toplum algılamaları aynı yaşam anlayışını sürdürür. Aslında Hindistan kendine "federasyon" yerine "Birlik" (Union) demektedir.[2350] Hindistan'da tarihle bağlar kesilmez, aksine eski kültür yeni kültürle kaynaşarak büyüme gösterir. Hindistan toplumu, "yaşa, bırak başkaları da yaşasın" prensibini "Yaşa, senden sonrakilere de her şeyi iyi bırak" ile birleştiren bir cemiyettir. Bu ilke, Hindistan tarafından hayatın her alanında takip edilen bir politikadır.[2351] Dünyanın en büyük demokrasisi ve gezegenin en kalabalık ülkesi olan Hindistan, bugüne kadar yüz milyonlarca insanı yoksulluktan kurtardı ve ileri yıllarda çok daha fazlasını kurtaracaktır. Hindistan demokrasisi dünyanın en geniş kapsamlı seçimlerine ev sahipliği yapıyor ve her seçimde tarihteki en kapsamlı organize insan faaliyeti rekorunu elinde bulunduruyor.[2352] Federal bir cumhuriyet olan Hindistan'ın siyasi sistemi işleyen bir demokrasi açısından son derece önemlidir ve parlamenter kabine hükümetiyle sonuçlanan bir oyçokluğu sistemine dayanmaktadır.[2353] Dünyada şimdiye kadar gerçekleştirilen en büyük seçim olan 2019 genel seçimlerinde oy verme hakkı bulunan Hint sayısı 825 milyon; bir başka ifadeyle, ABD ve Avrupa Birliği'nin birlikte toplamı kadar insandı. Bu nedenle Hindistan seçimlerinin ölçeği hayret verici boyutlardadır.[2354]

2014 yılında iktidara gelen Hindistan Halk Partisi (BJP), Hinduizm'in barındırdığı çeşitlilik nedeniyle tanımlanması zor bir "Hindu Milliyetçiliği"nin temsilcisidir. BJP'nin seçim sloganı "India shining"(Hindistan parlıyor). 2014 seçimlerinde BJP tam çoğunluğu kazandı. Yeni Başbakan Narendra Modi, daha önce BJP'nin koalisyon or-

2349 Kulke ve Rothermund, *age*., s.503.

2350 Türkkaya Atatöv, *Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü, Terör, Barış*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s.302-303.

2351 Şahin, *age*., s.33.

2352 Bruce Riedel, *Kıyametin Eşiğinde: Amerika, Hindistan ve Pakistan Sarmalı*, (Çev.) Arzu Birkan, Matbuat Yayın, İstanbul, 2015, s.3.

2353 Ogden, *age*., s.33.

2354 McCormick, *age*., s.308.

taklarından olan bazı bakanları da göreve getirdi. Modi göreve başlama merasimine dostluk işareti olarak komşu ülkelerin yöneticilerini de davet etti. Modi ve BJP güç kazanırken Kongre Partisi büyük bir güç kaybına uğradı.[2355] Hindu medeniyetinin doğuşunu teşvik etmek için BJP, sadece inanç kaynaklı şiddetle özetlenemeyecek, ayrıntılı bir ideal sosyal örgütlenme vizyonuna sahiptir. Hinduizm ve Sanskrit kültürüne, geleneksel aile değerlerine saygı gibi, vejetaryenlikte somutlaşan sosyal ahenk ve sosyal denge prensipleri bu örgütün vazgeçilmezleridir.[2356]

Modi'ye, Hindistan'ın başına geçmeden önce Amerikalılar tarafından ABD'ye giriş vizesi bile verilmedi. Ancak Modi'nin zaferi sonrası Beyaz Saray'da şeref konuğu olarak ağırlandı.[2357] Elit bir sınıfın üyesi olmayan ve aşağı kasttan olan Modi'yi tebrik ve takdir edenlerin arasında Bollywood yıldızları, Hindistan endüstrisinin liderleri, ünlü gazeteciler, hatta Anna Hazare gibi Gandhi yanlısı aktivistler bile bulunmaktaydı.[2358] Modi, dünya çapında birbiriyle iletişim halinde olan, genç, hırslı, şehirli Hintler kuşağının gözünde siyasal modernleşmenin cisimleşmiş haliydi.[2359] Küresel ve dinamik düşünen Modi önderliğinde,[2360] Hindistan yerel, bölgesel ve küresel kimliği realist prizmayla yoğrulmuş bir "yeniden inşa" sürecini başlattı.[2361] Modi Hükümetinin başlıca hedefleri altyapı yatırımları, hijyen altyapısı, yerli üretime öncelik, dijitalleşme ve enerji programlarıydı. 2019 yılında Modi liderliğindeki BJP, yeniden seçimleri kazanarak beş yıl daha Hindistan'ı yönetmeye başladı. Karizmatik ve güçlü bir lider profili çizen Modi iç politikada olduğu kadar dış politikada da ne yapacağı dünya tarafından dikkatle takip edilen bir liderdi. Özellikle yolsuzlukla mücadelede başarılı olan ve Hindistan'da istikrar inşa eden Modi, sosyal medyayı etkin kullandı. 2017 yılından itibaren 26 milyondan fazla Twitter takipçisi vardı.[2362] Bugün ise Hindistan lideri Narendra Modi 96 milyondan fazla Twitter takipçi-

2355 Rothermund, *age*., s.95-96.
2356 Piketty, *age*., s.823.
2357 Rothermund, *age*., s.108.
2358 Meera Nanda, *Tanrı Piyasası*, (Çev.) Selen Serezli, NotaBene Yayınları, Ankara, 2013, s.20.
2359 Banerjee ve Duflo, *age*., s.171.
2360 Stavridis, *age*., s.156.
2361 Duygu Çağla Bayram, "Hint Dış Politikasının Stratejik Kökleri: Eklektik Yaklaşım", *Uluslararası İlişkiler Tahlilleri 2*, Orhan Karaoğlu (Ed.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s.99-100.
2362 Adam Roberts, *Superfast Primetime Ultimate Nation: The Relentless Invention of Modern India*, Profile Books, London, 2017, s.80.

siyle dünyada en çok takip edilen görevdeki liderdir. Amerika merkezli küresel bir araştırma şirketi olan Morning Consult tarafından 2022 yılının Aralık ayında dünya liderleri arasında Narendra Modi yüzde 77 ile dünyanın en popüler lideri seçildi. Amerikan Başkanı Biden ise yüzde 42'yle Brezilya lideri Jair Bolsonaro'nun gerisinde kalmıştı.[2363] Bu arada Modi tarafından desteklenen kadın aday Draupadi Murmu Hindistan'ın 15. Cumhurbaşkanı oldu. Kabile kökenli ilk Cumhurbaşkanı olarak Murmu Hindistan'da bu göreve gelen ikinci kadın statüsündedir. Yeniden hatırlatmak gerek ki ABD'de bir kadın başkan hiçbir zaman seçilmedi.

Hint liderler dış politikalarında, son 10 yılda hayata geçirilen proaktif ve dinamik uygulamaların bir devamı olarak sorumluluklarıyla orantılı şekilde dünya sahnesinde, uluslararası sistemin tamamına yönelik olarak daha aktif bir rol oynamaktadır. Hindistan'ın çok yönlü diplomasisi, uluslararası nitelikli duruşunu güçlendirme temelinde, stratejik komşuluklarını Güney Asya'nın ötesine taşımayı hedefliyor.[2364] Kongre Partisinden BJP partisine Hint liderleri, hem ulusal hem dış politika çerçevesinde Hindistan'ın saygınlığını artırmak ve uluslararası güç olarak tanıtma hedefini benimsedi.[2365] Hint dış politikası günümüzde "çok yönlü" bir karakterde yoluna devam ediyor.[2366] Hindistan dış politikası hiçbir zaman Amerikan yanlısı olmadı. Hint liderler rasyonel bir şekilde tüm büyük güçlerle iyi ilişkiler kurdu. Hatta Hintlerin ve Çinlilerin jeopolitik oyunu Amerikalılar ve Japonlardan çok daha zekice oynadığını görmek gerekiyor.[2367]

Modi liderliğindeki Hindistan; İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve İran'la yakın ilişkiler içindedir. Rusya'ya yaptırımlara katılmayan, Suriye'de yaptırımlara katılan ama Esad'ı devirmeye çalışmayan, Libya'da çekimser kalan bir dış politika haritası bize çok şey anlatabilir. Hindistan'ın G20 zirvelerinin temel aktörlerinden biri olması dışında Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) temel toplantılarına katılması ve G-8 zirvesine düzenli olarak davet edilmesi dışında Hindistan BM Güvenlik Konseyi'nde daimi üyelik elde edebilecek en ciddi adaylardan biridir. Özellikle DTÖ'deki rolü bağlamında Hindistan gelişmekte olan ülkelerle koalisyonlar oluşturmuş, gelişmiş dünyanın karşısında durmuş, Hindistan, Brezilya ile

2363 "Global Leader Approval Ratings", *Morning Consult*, 22 Aralık 2022, Erişim Tarihi: 30.12.2022, https://morningconsult.com/global-leader-approval/
2364 Ogden, *age.*, s.237.
2365 Ogden, *age.*, s.267.
2366 Bayram, *age.*, s.207.
2367 Overholt, *age.*, s.289.

birlikte talepleri karşılanıncaya kadar ABD ve AB'nin baskılarına boyun eğmeyi reddeden gelişmekte olan ülkeler koalisyonunun -G20- liderliğini yapmıştır. DTÖ'de gerçekleşen toplantılarda gelişmiş ülkelerin görüşmecileri Hintlerin katılmaması durumunda bir anlaşmanın sağlanamayacağını tekrar tekrar vurgulamışlardır. Bu durumda Hindistan pragmatik, ileri doğru bakan ve güçlü stratejisiyle devlet olarak "sesi duyulmayanları sesi" oldu.[2368] 2023 yılında G20 başkanlığını devralan Hindistan, Shanghai İşbirliği Örgütü başkanlığı ile birlikte küresel sahnede önemi her geçen gün artan bir aktör olduğu gibi 2023 gündemini belirleyecek en önemli ülkeler arasındadır.

Hindistan'ın dış politikada Doğu'ya Bakış politikası Modi ile birlikte Doğu'ya Hareket Politikasına dönüştü.[2369] ABD, Hindistan'ın "Yüzünü Doğu'ya Döndürme" politikasını desteklemekle kalmadı, Hindistan'dan, "Doğu'ya yol göstermesini" istediklerini dile getirdi.[2370] Hindistan'ın Arktika'da bilimsel araştırmalar ve bilimsel araştırma istasyonlarının inşası, düzenli keşifler, gerekli ekipmanların satın alınması veya geliştirilmesi sürmektedir. Ancak bunun yanında Hindistan Arktika devletleriyle ekonomik, ticari ve siyasi bağların güçlendirilmesine de yoğun çaba harcıyor.[2371] Arktika coğrafyasında Hindistan, Rusya ile işbirliği yaptığı gibi diğer Batılı ülkelerle de ortak çalışmalar yürütmektedir. Hindistan, Çoklu Sektörel Teknik ve Ekonomik İşbirliği için Bengal Körfezi Girişimi (BIMSTEC) ile Güneydoğu Asya'da önemli bir girişime öncülük etmektedir. Aralarında Myanmar, Bangladeş, Tayland, Nepal, Bhutan ve Sri Lanka gibi ülkelerle ekonomik, diplomatik ve askeri bir girişim içindedir. Yine Hindistan tarafından her yıl başkent Yeni Delhi'de Raisina Diyalog toplantıları düzenleniyor. Hint merkezli Raisina Diyalog 2022 yılında 90 ülkeden 210 katılımcının olduğu 100'e yakın oturumla gerçekleşti. 2022 yılı baş onur konuğu Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen idi. Raisina Diyalog, Çin merkezli Boao Forum ve Rus merkezli Valdai Tartışma Kulübü gibi etkili Batı dışı forumlardan biri oldu.[2372]

2368 Amrita Narlıkar, "Hindistan ve Dünya Ticaret Örgütü", *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, (Çev.) Nasuh Uslu, Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Ed.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2016, s.349-353.

2369 Bayram, *age.*, s.90.

2370 Clinton, *age.*, s.59.

2371 Limon, *age.*, s.224.

2372 Ümit Alperen, "Raisina Diyalog: Hindistan dünyaya kendini anlatıyor", Independent Türkçe, 2 Haziran 2022, Erişim Tarihi: 25.10.2022 https://www.indyturk.com/node/516796/türkiyeden-sesler/raisina-diyalog-hindistan-dünyaya-kendini-anlatıyor

Hindistan bugün ABD, Japonya ve Avustralya ile birlikte Dörtlü Güvenlik Diyaloğunun (QUAD) bir üyesidir. QUAD her ne kadar güvenlik temelli olsa da uzaydan iklime, altyapıdan teknolojiye kadar birçok alanı kapsamaktadır. Hindistan 2001-2021 yılları arasında Afganistan'da yaklaşık 3 milyar dolarlık gelişim projesi yatırımında bulundu. Buna ek olarak 34 eyalette 400'den fazla altyapı projesiyle Afganistan'a destek verdi. Daha da iddialısı 90 milyon dolara inşa edilen ve 2015'te Hindistan lideri Modi'nin katılımıyla açılan Afganistan Meclis binası Hindistan'ın Afganistan'a hediyesiydi.[2373] Hindistan başta Suudi Arabistan, İran, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail olmak üzere Körfez ve Ortadoğu ülkeleriyle askeri, ekonomik, ticari ve teknolojik derin ilişki ağları örmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri ile Hindistan arasında kapsamlı ekonomik ortaklık anlaşması imzalandı. İsrail istihbarat örgütü MOSSAD ile Hindistan istihbarat servisi arasında işbirliği de söz konusudur. Gezegenin nüfus bakımından en büyük ülkesi yarım asırdan fazla demokrasi birikimiyle dünyanın en büyük demokrasisi ünvanını taşıyor. Hindistan, demokrasi promosyonunu, her ne kadar şimdilik bölgesel ölçekte olsa da bir dış politika aracı olarak etkin şekilde kullanan bir ülkedir. Bu özelliğiyle Hindistan, aynı zamanda demokrasi promosyonu çalışmalarına küresel ölçekte destek olmakta hem de Batı dünyasının demokratik işbirliği konusunda Batı dışı dünyadan beklentilerini karşılamaktadır. Hindistan demokratikleşme ve demokrasi konsolidasyonu konusunda bütün Asya kıtasındaki devletlere oranla oldukça başarılı bir profile sahiptir. Bununla birlikte Güney Asya'nın bölgesel gücü ve dünyanın en büyük demokrasisi olan Hindistan, bölgesel istikrarın tesisi için komşu devletlere demokrasi yardımı yapan bir konumdadır.[2374] Ayrıca Hindistan, ABD'nin aksine dış politikasında hiçbir zaman bir ülkenin rejimini değiştirme stratejisini kullanmamıştır. Hindistan burada Batı dünyasından ayrılmaktadır.[2375]

Kadim bir medeniyet olmasından dolayı Hindistan, geniş kapsamlı ve uzun soluklu ilerlemeci bir "iktisadi düşünce" geleneğini barındırmaktadır. Hindistan'da iktisadi düşünce, esas olarak, geniş bir toplum içinde yer alan aile sisteminin sınırları içindeki bireylerin

2373 Ümit Alperen, "Hindistan'ın Afganistan politikası: Kapsamlı ilişkilerden 'bekle-gör'e", Independent Türkçe, 15 Kasım 2021, Erişim Tarihi: 18.10.2022.https://indyturk.com/node/435771/türkiyeden-sesler/hindistanın-afganistan-politikası-kapsamlı-ilişkilerden-bekle-göre

2374 Duygu Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Demokrasi Promosyonu Hindistan Örneği*, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2021, s.12-23.

2375 Özlük, *age*., s.246.

özgürlüklerine ve serbestiyetine dayanan bir yapıya sahiptir. Ancak Batı'nın "tek başınacı" bireysel kültürünün aksine "aileye dayanan" bireysel kültür, Hint sosyo-ekonomik değerlerin temelini oluşturur. Hatta kadim Hindistan'da, kadınların mülkiyet hakkının kısıtlanmadığı bir gerçektir.[2376] Bu süreçte Hindistan lideri Modi tarafından İngiliz sömürge döneminden kalma 2.000 köhne yasanın kaldırıldığı ilan edildi. Modi tarafından bu kampanyanın devam edeceği açıklandı. 2014 yılında Hindistan iş yapma kolaylığı listesinde 142. sırada yer alırken Modi hükümetiyle 63. sıraya yerleşti. Bu arada Hindistan borsası Hong Kong borsasını geride bırakarak dünyanın en büyük dördüncü borsası oldu. 600 milyar dolardan fazla döviz rezerviyle Hindistan, İngiltere'yi geride bırakarak dünyanın en büyük beşinci ekonomisi durumuna geldi. Bugün 3.5 trilyon dolardan büyük ekonomisiyle gelecekte dünyanın en büyük ilk üç ekonomisi arasında olacağı konusunda fikir birliği vardır. Oysa 2000 yılında Hindistan ekonomisi 500 milyar dolar bile değildi. Bugün ise yedi katı büyüklüğe ulaşarak İngiltere ekonomisini geride bıraktı, son 10 yılda neredeyse iki kat zenginleşti. İngilizler yönetimden ayrıldığında Hindistan'da ortalama yaşam süresi erkekler için 37, kadınlar için 36'ydı. Oysa günümüzde ortalama yaşama süresi Hindistan'da 70 yılı geçti.[2377]

Hindistan 2000'li yıllardan bu yana sürekli olarak büyüme oranında yüzde 7-8'leri yakalayan bir ülke konumundadır. 2019 yılı itibarıyla GSYİH 3.2 trilyon dolar, ihracat rakamı yaklaşık 330 milyar doları ve ithalatı ise 514 milyar dolar civarındaydı. 2019 GSYİH'nin yüzde 47.2'si hizmet, yüzde 29.4'ü sanayi ve yüzde 16.5'i tarım sektörüne dağılmıştır.[2378] 2009-2018 arası dönemde Hindistan ekonomisi yüzde 96 oranında bir büyüme gösterdi. ABD ekonomisi ise ancak yüzde 34 oranını yakalayabildi. Avrupa Birliği ise yüzde 2 oranında küçüldü.[2379] OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) 2020 verilerine göre, dünyada en fazla doğrudan yabancı yatırımcı çeken ülke sıralamasında Çin (212 milyar dolar) ve ABD'nin (177 milyar dolar) ardından 64 milyar dolarla Hindistan üçüncü sıradadır.[2380] Hin-

2376 Balakrishnan Chandrasekaran, "Hindistan", *Dünya İktisadi Düşünce Tarihi*, (Çev.) Hayreddin Soykan, Vincent Barnett, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2020, s.571-575.

2377 "Bağımsızlığın 75. yılında Hindistan: Sömürgeden dünya devi olmaya giden yol", Independent Türkçe, 15 Ağustos 2022, Erişim Tarihi: 11.11.2022 https://www.indyturk.com/node/542151/dünya/bağımsızlığın-75-yılında-hindistan-sömürgeden-dünya-devi-olmaya-giden-yol

2378 Ersin, *age.*, s.47.

2379 Akdağ, *age.*, s.205.

2380 Ümit Alperen, "Hindistan: Dünyanın yükselen yeni ekonomik gücü", Independent Türkçe, 12 Ekim 2021. Erişim Tarihi: 19.09.2022 https://www.indyturk.

distan dünyanın en büyük motosiklet üreticisi, dünyanın en büyük ikinci iki tekerlikli üreticisi ve dünyanın en büyük beşinci ticari araç üreticisidir. Ayrıca Hindistan dünyanın en büyük beşinci otomobil pazarıdır.[2381] Hindistan dünyadaki internet kullanıcısı sıralamasında Çin'den sonra ikinci sıraya yerleşti.

Hindistan ekonomisinin yükselişinde en önemli husus, bunun yeni bir şey olmadığıdır, ancak takip edilen yol kendisine özgüdür. Emek yoğun ve ucuz mal üretip Batı'ya satmak gibi klasik Asya tarzını uygulamayan Hindistan yatırımdan çok tüketime, sanayiden çok hizmet sektörüne, düşük beceri isteyen üretimden çok yüksek teknoloji gerektiren üretime ve ihracattan çok kendi iç pazarına yöneldi. Ayrıca ekonomik büyüme devlet yardımıyla değil, aksine girişimcilerin çabalarıyla başarıldı. Hindistan büyüyen hisse senedi piyasasıyla, rekabete açık özel teşebbüs şirketleriyle, modern ve disiplinli finans sektörüyle iftihar ediyor.[2382] Hint ekonomisine büyük katkı sağlayan diğer bir sektör ise "biyoteknoloji" oldu. Bu sektör hem ilaç sanayisini tamamlayan hem de bağımsız gelişen bir sektördü. Hindistan'da makineden tekstile, kırtasiyeden oyuncaklara kadar birçok sektörde biyoteknoloji ürünler yaygınlaşmıştır. Hatta ilaç endüstrisinde bu sektörle birlikte büyük bir atılım yaşandı. Bugün Hint ilaç endüstrisi, dünyanın en büyük ilaç üreticileri arasındadır.[2383]

Hindistan'a, yeni bir "hizmet" sektörü olağanüstü fırsatlar sundu, yani bilgisayar yazılımı programlamak başta olmak üzere hizmet ihracı, tıbbi kayıtlar gibi büro işlemleri ve mühendislik hizmetleri öncelikliydi. Hindistan ekonomisinin yüzde 56.5'ini oluşturan hizmet sektörünün güçlü taraflarını yazılım ve bilişim sektörleri oluşturdu. Küresel bilişim teknolojileri üretiminin yüzde 67'sinin Hindistan'da üretildiğini unutmamak gerekiyor.[2384] Bu şu demek oluyor ki dünya bilişim sektörünün üçte ikisi Hint firmalara aittir. Hindistan bilişim teknolojisi sektörü, istihdam ve ihracat ile yarattığı gelir potansiyeli açısından dünya ekonomisinde ciddi bir yer edindi. Bu

---

com/node/422881/türkiyeden-sesler/hindistan-dünyanın-yükselen-yeni-ekonomik-gücü

2381 Burcu Yavuz Tiftikçigil ve Ali Cem Öztürk, "Hindistan Otomobil Endüstrisinin gelişiminde devletin rolü", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Mayıs 2021, s.949-957. Erişim Tarihi: 05.10.2022. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1203697

2382 Gurcharan Das, "Hindistan'ın Kalkınma Modeli", *Hindistan Asya'nın Yeni Gücü*, (Haz.) Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları, İstanbul, 2007, s.158.

2383 Ahmet Fazıl Özsoylu, *Nasıl Başardılar? İrlanda-Çin-Hindistan*, Destek Yayınları, Ankara, 2009, s.128.

2384 Koray, *age.*, s.197.

sektörde lider konuma gelen Hindistan'ın elde ettiği gelir de sürekli artış içindedir.[2385] Bu süreçte Hindistan, yazılım konusunda kritik bir küresel tedarikçi konumundadır. Sadece ABD'de 1 milyondan fazla Hint yazılım mühendisi çalışmaktadır. Hint Bilişim Teknoloji şirketleri ülke içerisinde binlerce merkeze sahip iken yurtdışında da 80 ülkede faaliyetlerini sürdürüyor. Bugün Hindistan 17 büyük dijital ekonomiden biridir.[2386]

Hindistan'da 62 yazılım teknoloji parkı merkezi/alt merkez olarak faaliyetine devam ediyor. Ayrıca Hindistan'ın teknoloji endüstrisinin önde gelen ticaret organı NASSCOM'un, Hindistan'da faaliyet gösteren hem Hint hem de çokuluslu kuruluşlar dahil olmak üzere 3.000'den fazla üyesi vardır.[2387] 9. yüzyıldan itibaren ayakta olan Bangalore şehri bugün ihracat üssü ve Hindistan'ın en yüksek büyüme gösteren silikon vadisidir. Hindistan'ın en hızlı büyüyen şehirlerinden olan Bangalore binlerce yabancı şirkete de ev sahipliği yapmaktadır. Hizmet ihracı alanında ise eczacılık alanındaki klinik deneylerini de kapsayan araştırmalar, İngilizce yükseköğrenim, ulaşım sektöründeki bakım ve onarımlar, film ve müziği kapsayan eğlence sektörü ile televizyon-pazarlama olarak sıraya koyabiliriz. Hint ekonomisinde hizmet sektörü büyümenin ana gücüdür. Hizmet sektörü en çok yatırım çeken ve yatırım yapılan sektördür. Her şeyin ötesinde Hindistan, özgür bir toplum ve iyi eğitimli her türlü meslek erbabı barındıran bir ülkedir. Gelecekte Hindistan'da boy gösterecek yaratıcılığın, yeniliklerin ölçeğini tahmin etmek oldukça zordur.[2388] İyi derecede eğitimli insan gücü, köklü bir bilişim ve yazılım geçmişi, çalışkan ve zamanında teslimat konusunda çok bilinçli Hint girişimciler, görece olarak çok daha ucuz hizmet verdiklerinden, Hindistan bir "outsourcing" (uluslararası şirketlerin ihtiyaç duyduğu gereksinimlerin karşılanması) ülkesine dönüşmüştür.[2389]

Küreselleşen Hint şirketler yanında Hint girişimciler de dünyanın her yerinde başarılara imza atmaktadır. Hint şirketler de bundan geri kalmamaktadır. Hindistan'ın en büyük sanayi kompleksi olan

2385 Özsoylu ve Algan, *age.*, s.142.

2386 Ümit Alperen, "Dijital ekonomi çağında Hindistan", Independent Türkçe, 24 Mart 2022. Erişim Tarihi: 22.12.2022. https://www.indyturk.com/node/488501/türkiyeden-sesler/dijital-ekonomi-çağında-hindistan

2387 Muhammet Damar, "Yazılım Sektörünün İki Lider Ülkesi Hindistan ve İrlanda, Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Öneriler", Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, Aralık 2022, s.38-39. Erişim Tarihi: 20.12.2022. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2533724

2388 Metcalf ve Metcalf, *age.*, s.284-291.

2389 Özsoylu, *age.*, s.139.

Tata Grubu'nun bir parçası Tata Motors dünyanın en ünlü iki otomobil markası Range Rover ve Jaguar'ı satın aldı.[2390] Hint şirketler İngiliz çelik üreticilerinden Afrika madenlerine kadar her şeyi satın alarak dünyaya yayıldı. Dünyanın en büyük diaspora nüfuslarından birine sahip bir ülke olarak her yıl 60 milyar dolardan fazla para Hindistan'a aktı. Hindistan bugün ciddi manada küreselleşmiş bir ülke konumundadır.[2391] Hindistan Asya'da, Afrika'da, Latin Amerika'da yüzlerce yatırım anlaşması imzaladı. Bu süreçte Hindistan'a, Suudi Arabistan tarafından 100 milyar dolarlık yatırım yapılacaktır ve Körfez ülkeleri ekonomik ve askeri ilişkilerini her geçen gün arttırmaktadır. Hindistan kalkınma yardımları bünyesinde önemli derecede kapasite inşası ve eğitime yönelik yatırımlara öncelik vermektedir. Yürütülen PanAfrica E-network Projesi ile birlikte Hindistan ve Afrika arasındaki üniversite ve hastaneler elektronik eğitim yoluyla birbirine bağlandı. Hindistan merkezli beş üniversite ve 12 hastane Afrika'daki üniversite ve hastanelere elektronik dersler ve eğitimler verebilme imkânına sahiptir.[2392] Hindistan 2008 yılında ilk Hindistan-Afrika Forumu Zirvesini düzenledi. Bugün Hindistan Afrika'nın ikinci ticari ortağı konumundadır. 54 Afrika ülkesinden 41'inde 11 milyar dolarlık yatırım projeleri yürüten bir ülke söz konusudur. Hint telekomünikasyon şirketi Airtel, 80 milyonu aşan abonesi ve 21 Afrika ülkesinde 210 milyon müşterisiyle oldukça önemli bir konumdadır. Afrika'da 3 milyon Hint yaşamaktadır. Bununla beraber 20.000'den fazla Afrikalı genç Hindistan'daki üniversitelerden eğitim almaktadır. 2021 yılında Hindistan'ın Afrika kıtasında 43 elçiliği vardı ve beş yeni büyükelçilik açma çalışmaları devam etmektedir. Hindistan'ın kıtada 940 diplomatı bulunmaktadır.[2393] Hindistan ile Afrika arasındaki ticaret hacmi 2001 yılında 5 milyar dolar iken 2022 yılında 70 milyar dolara yaklaştı. Bununla beraber ekonomik ilişkiler askeri ilişkilerle birlikte yürümekteydi. Hint ordusu Afrika ülkeleriyle ortak tatbikatlarda gerçekleştirmektedir.

Hindistan bugün Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru (INSTC) projesinin ana finansal destekçisidir. INSTC anlaşması hâli-

2390 Ritzer, *age*., s.220-221.

2391 James Crabtree, *The Billionaire Raj*, A Oneworld Book, London, 2018, s.XVIII.

2392 Hakan Mehmetçik, Ali Murat Kurşun ve Emel Parlar Dal, "2000'li yıllarda Afrika Kalkınma Yardımları çerçevesinde Türkiye ve Hindistan'ın karşılaştırılması", *Dünya Siyasetinde Afrika 3*, İsmail Ermağan (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016, s.156-157.

2393 Ahmet Kavas, "Afrika'daki bilinmeyen aktör Hindistan", AFAM, 9 Eylül 2022, Erişim Tarihi: 10.10.2022. https://afam.org.tr/afrikadaki-bilinmeyen-aktor-hindistan/

hazırda İran, Rusya, Hindistan, Türkiye, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Bulgaristan, Umman, Ukrayna ve Ermenistan dahil olmak üzere 13 ülke tarafından onaylanmış bir projedir. Rusya-Ukrayna savaşı devam ederken 12 Temmuz 2022 tarihinde Rus mallarını taşıyan projenin ilk treni INSTC'nin doğu rotasından İran'ı geçtikten sonra Hindistan'a doğru yola çıktı. Bu, Rus mallarını Hindistan'a taşımak için INSTC'nin doğu güzergâhını kullanan ilk transit tren olması açısından oldukça önemliydi.[2394] INSTC, Hindistan ve Rusya'yı Orta Asya ve İran üzerinden 7.200 km'lik kara yolu, demiryolu ve deniz rotalarını içeren çoklu taşımacılık koridoruyla Yeni Delhi için Kuşak ve Yol İnisiyatifi vizyonuna sahiptir. Hindistan komşuları başta olmak üzere birçok ülke için en büyük altyapı destekçisi ülkelerden biridir. Hindistan'da büyük altyapı projeleri hızla devam etmektedir. Günümüzde dünyanın en yüksek demiryolu köprüsü Hindistan'da yapılmaktadır. Fransa'nın Eyfel Kulesi'nden 35 metre daha yüksek olacak köprü bir mühendislik harikası olarak niteleniyor.

2000 yılında Hindistan'da kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla 2.095 dolar iken 2019 yılında pandemiden önce 7.034 dolara yükseldi.[2395] Hintler diğer ülkelere göre çok daha fazla altın stoklayan bir ulustu. Dünya Altın Konseyi, Hintlerin 25.000 tonluk altını yastık altında tuttuğunu tahmin ediyor. Hintlerin elinde, büyük bölümü aile yadigârı olan neredeyse 1 trilyon dolar değerinde altın bulunuyor.[2396] Bugün Hindistan 300 milyondan fazla bir orta sınıfı barındırmaktadır. Hindistan her geçen gün büyüyen bir iç pazar ve artan bir iç tüketime sahiptir. Hindistan dünyanın en büyük buğday ve pirinç üreticisidir. Kendi halkını beslediği gibi buğday ihracatını da artırmaktadır. Hindistan lideri Modi, Rusya-Ukrayna krizi nedeniyle artan gıda fiyatları karşısında, "Dünyayı besleyebiliriz" diyerek piyasaları ve uluslararası toplumu rahatlattı. Hindistan uzay endüstrisinde olduğu gibi pirinç ve buğday konusunda da dünyanın en ucuz tedarikçi ülkelerindedir. Yüzlerce ülkeye ucuz pirinç ve buğday ihraç etmektedir. Hindistan ekonomisinin en dinamik ve en canlı sektörlerinden biri de tekstil sektörüdür. Bunun yanında dünyadaki başlıca deri ve deri ürünleri ihraç eden ülkelerden biridir. Elektronik ise en hızlı büyü-

2394 Yasir Rashid, "Rusya, İran ve Hindistan Üçgeni: INSTC", İRAM, 18 Ağustos 2022, s.7-8. Erişim Tarihi: 15.11.2022. https://iramcenter.org/rusya-iran-ve-hindistan-ucgeni-instc/

2395 Birdal, *age.*, s.181.

2396 "Hindistan'ın 1 Trilyon Dolarlık Altın Zulasına El Atmak", *Bloomberg Businessweek*, 17 Kasım 2019, s.18-19.

yen ve gelişen sektörlerdendir.[2397] Hindistan makine üretiminde de oldukça ilerleme gösterdi. Yazılım sektöründe ise bugün en büyük otoritelerden biri oldu. Hindistan'ın bu üstünlüğünde mühendislik fakültelerinden mükemmel beceriyle tanınmış çok sayıda mezunu, İngilizcenin ana dil olması ve iyi internet erişimi etkili oldu.[2398]

Hindistan teknolojik başarılarıyla endüstriyel çıktı bakımından dünyanın ileri gelen ülkelerindendir. Büyük oranda eğitimli teknik elemana sahip Hindistan yazılım dizaynları, nükleer enerji, savaş uçakları, uydular ve okyanus bilimleri gibi alanlarda çalışmalarını hızlı şekilde sürdürmektedir.[2399] Modi liderliğinde Hindistan uzaya yüzlerce uydu fırlattı. "Hindistan'ın NASA"sı diyebileceğimiz ISRO'nun Hindistan genelinde 23 ayrı noktaya yayılmış 45 ayrı merkezi vardır. NASA gibi Batılı ortaklarla çalışmasına rağmen Hindistan'ın bundan hiçbir teknoloji transferi ve kazanımı söz konusu değildi. Batılılardan tarafından tek bir teori bile öğretilmemiştir. Ancak Modi liderliğindeki Hindistan bugün dünyanın en ucuz maliyetli uzay gücü durumundadır. Küresel endüstrisi de önemli bir güç olma yolunda ilerleyen Hindistan, 33 ülkeye ait 297 uyduyu uzaya gönderdi. Yine Hindistan, kendi uydu navigasyon sistemi olan az sayıdaki ülkelerden biridir.[2400] Bugün Hindistan birçok başarılı uzay misyonuna imza atmaktadır. Son olarak 2023 yılında Hindistan Ay'a inen dördüncü ülke oldu. Ay'ın güneyine iniş yapan ilk ülke olan Hindistan, bu ay görevini çoğu uzay filminden daha ucuz maliyetle gerçekleştirdi. Bunun yanında Hindistan, dünyadaki en büyük telekomünikasyon ağlarından birine sahiptir. Küresel ekonomide Hindistan'ın hizmet ve bilgi sektörü başı çekerken imalat ve tarım sektörü de hızla güçlenmektedir. 2020 Ar-Ge çalışmalarında en büyük katkı yüzde 53'lük oranla devlet tarafından sağlandı. Bu oran ABD'de yüzde 11, Japonya'da yüzde 8, Fransa yüzde 11 düzeyindeydi. 2000 yılında Hindistan'ın 2 milyar dolar olan yüksek teknoloji ihracatı 2019 yılında altı kat artış göstererek 13 milyar dolar seviyesine çıktı. Hindistan'ın "En İyi 500 Üniversite" sıralamasında altı, "İlk 1000 Üniversite" sıralamasında ise 35 üniversitesi yer aldı.[2401] Ayrıca bugün Hindistan

2397 Kılıçkap, *age.*, s.49-50.

2398 Banerjee ve Duflo, *age.*, s.103.

2399 Kılıçkap, *age.*, s.42.

2400 Özlem Numanoğu, "Hindistan Bir Uzay Serüveni", *Atlas*, Sayı 319, Ekim 2019, s.98-110.

2401 Muhsin Korkut ve Yusuf Aydemir, "İnovasyon Ekosistemi Gelişim Eğilimleri: Hindistan", TASAM, Haziran 2021, Erişim Tarihi: 13.11.2022. https://tasam.org/Files/Icerik/File/İnovasyon_Ekosistemi_Gelişim_Eğilimleri_-_Hindistan_(1)_pdf_18daf4f2-5e7a-49d0-8e15-ad300f44d524.pdf

dünyanın en büyük eczanesine ev sahipliği yapmaktadır. Çünkü Hindistan ilaç endüstrisi dünyanın en büyükleri arasındadır. Ülkede binlerce ilaç fabrikası ve binlerce ilaç şirketi faaliyet gösteriyor. Hindistan'ın önde gelen ilaç şirketleri dünyanın en büyük jenerik ilaç tedarikçisi konumundadır. Bu konumuyla beraber dünya aşı talebinin yüzde 60'dan fazlasını karşılayan bir ülke olarak dünyanın en büyük aşı üreticisidir. Hindistan, Kovid-19 salgını sürecinde 40'tan fazla ülkeye tıbbi yardımda bulunan önemli bir aktördü.

Hindistan dünyanın en verimli tarım alanlarından biridir ve önemli bir pamuk, şeker, biber, pirinç ve et ihracatçısıdır.[2402] Bu süreçte dünyanın en büyük gıda üreticilerinden biri haline gelinmiştir. Hindistan coğrafyası büyük yüzölçümü ve farklı iklim koşullarıyla çok çeşitli ve büyük miktarlarda da tarımsal ürün üretme kapasitesini elinde bulunduruyor. Ayrıca Hint gıda sektörü çok gelişmiş bir altyapı ve dağıtım ağına sahiptir.[2403] Hindistan aynı zamanda en büyük bakliyat, süt ve baharat üreticisi bir ülkedir.[2404] Dünya Bankası'nın tarımsal "başarı öykülerinden" birisi de Hindistan'dır.[2405] Organik tarım üretimi konusunda sayılı ülke arasındadır. 1997 yılında Hindistan'da nüfusun yüzde 42'si aşırı yoksulluk içinde yaşarken, 2017'ye gelindiğinde bu oran yüzde 12'ye kadar düşürüldü. Bu da aşırı yoksulluk içinde yaşayanların sayısı 20 yıl öncesine göre 270 milyon azalması anlamına gelmektedir.[2406] Hindistan'ın 1997'deki Asya krizi ve 2008'deki ABD küresel krizinin büyük oranda dışında kalmayı başarmış bir ülke olduğunu da unutmamak gerekiyor.[2407]

Hindistan'ın yükselen ekonomik ve diplomatik gücü askeri gücünün artışındaki kaldıraç oldu. Hint askeri gücü Modi ile birlikte modern ve etkin bir güce dönüşme sürecindedir. Modi döneminde Hindistan tarihinde Hindistan Genelkurmay Başkanlığı kuruldu. Kara ordusunun yedi operasyonel komutası, deniz kuvvetlerinin üç ve hava kuvvetlerinin beş operasyonel merkezi bulunmaktadır. Bunlara ek olarak iki ortak komutanlık bulunuyor; bunlardan Stratejik Kuvvet Komutanlığı, Hindistan nükleer silahlarından sorumludur, diğeri de Uzakdoğu Deniz Komutanlığı'dır. 2007'de Hindistan ilk ülke dışı askeri üssünü Tacikistan Tarkhor kentinde devreye sok-

2402 Kamdar, *age.*, s.6.
2403 "Hint Gıda Sanayisi", *Hindistan'a Bakış*, Mart-Nisan 2011, s.34-35.
2404 David, *age.*, s.103.
2405 McNally, *age.*, s.114.
2406 Rosling, Rosling ve Rönnlund, *age.*, s.63.
2407 Çelebi, *age.*, s.97.

tu.[2408] Yine Hindistan yabancı topraklardaki ilk dinleme istasyonunu 2007'de Madagaskar'da inşa etti.[2409] Hindistan diğer ülkelerin silahlı kuvvetlerinin personelini (Afganistan Kara Kuvvetleri, Malezya Hava Kuvvetleri, Singapur Kara Kuvvetleri) eğitmek, savunma malzemesi ve teknolojisi sağlamak gibi ortak anlaşmalara imza attı. Brezilya ile bir dizi açık savunma anlaşmasını devreye soktu. Yine Katar ile iki savunma ve güvenlik anlaşması ile insan kuvveti eğitimi ve istihbarat paylaşımı gündeme geldi.[2410] İlk olarak Hint donanmasının, 2003 yılında Afrika Birliği zirvesinde Mozambik deniz güvenliğinin sorumluluğunun üstlenmesiyle bir deniz üssü açıldı. Ardından Madagaskar'da açılan askeri deniz üssü görünümünde ve bir gözlem üssüyle beraber diğer bir üs ise Seyşeller'de yer alıyor.[2411] Hint donanmasının uluslararası sularda varlığı da gittikçe artmaktadır. Korsanlarla mücadeleden askeri tatbikatlara kadar Hint donanması dünyanın her yerinde iz bırakan bir deniz gücüdür. 2022 yılının sonlarına doğru Hindistan ilk yerli uçak gemisi olan *Vikrant*'ı denize indirdi. Bu ulusal olarak tasarlanmış ve inşa edilmiş en büyük savaş gemisidir. İki adet uçak gemisine sahip olan Hindistan üçüncü uçak gemisini ise planlama aşamasındadır. Hint donanması yaklaşık 132 gemi, 220 uçak ve 17 denizaltıdan oluşmaktadır. Dünyanın en güçlü yedinci donanması kabul edilen Hint donanması yerli üretim uçak gemilerinin yanı sıra firkateyn ve destroyerlerini de artırmaktadır. 2022 yılının mayıs ayında yerli üretim iki savaş gemisi daha donanmaya katıldı.[2412]

Hindistan dünyada silah üreticisi bir ülke konumuna gelmesine rağmen hâlâ silah ithalatına devam etmektedir. Çok sayıdaki Ar-Ge kuruluşuyla, ileri teknoloji kullanılmış ürünlerle ve bilişim teknolojileri sektörüyle savunma sanayisini de ciddi oranda destekleyen bir ülkedir. Yükselen bir askeri güç olmanın yanında savunma teknolojisi alanında da kendi kendine yeter duruma gelmeyi başarmış bir Hindistan'la karşı karşıyayız. Stratejik ortaklıklarla savunma

2408 Ogden, *age.*, s.68.

2409 Ogden, *age.*, s.260-261.

2410 Ogden, *age.*, s.72.

2411 Güray Alpar, "Afrika'da Yabancı Güçler ve Rekabetin Yönetişimi", Yeni Dünya Ekonomi ve Güvenlik Mimarisi, R. S. Savaş Biçer ve Ahmet Yıldız (Ed.), TASAM Yayınları, İstanbul, 2020, s.630. Erişim Tarihi: 10.10.2022. https://tasam.org/Files/Icerik/File/yeni_dunya_ekonomi_ve__guvenlik_mimarisi__IGK2019_5-626-641_pdf_34ece3b2-49e4-4b09-8e3e-c9c4aa2dec37.pdf

2412 Cenk Tamer, "Hindistan'ın Donanma Gücü ve Deniz Stratejisi", ANKASAM Stratejik Bakış, Sayı 21, Ekim 2022, s.2-3. Erişim Tarihi: 11.11.2022. https://www.ankasam.org/wp-content/uploads/2022/11/Dr.-Cenk-Tamer-Stratejik-Bakis.pdf

teknolojisi ve ürünleri, askeri hava taşıtları yapımı, uzay teknolojisi, nükleer enerji teknolojisi konusunda büyük atılımlar gösterilmiştir.[2413] Putin döneminde gelişmeye devam eden ilişkiler sonucu Rusya ve Hindistan arasında askeri-teknik işbirliği gemi inşa ve havacılık adı altında iki çalışma grubu devreye sokuldu. Askeri teknik işbirliği anlaşması ile anti balistik füze savunma sistemi ve nükleer deniz teknolojileri alanlarında işbirliği amaçlandı. Ayrıca Rusya ile yüksek teknolojili savunma sistemlerinin geliştirilmesi ve üretimi için bir araya gelen tek ülke Hindistan oldu. Hindistan, Rusya'nın Global Navigasyon Uydu Sisteminden (GLONASS) yararlanmak üzere işbirliği anlaşmaları da imzaladı. Bunu yanında Hindistan kendi bölgesel navigasyonunu yani Hint Bölgesel Navigasyon Uydu Sistemi'ni geliştirmeye devam ediyor. Hindistan NAVIC veya Hint Seyrüsefer Takımyıldızı olarak adlandırılan projesinin hizmete girmesiyle ABD'nin Küresel Konumlandırma Sistemi olan GPS'e olan bağımlılığını bitirmeyi hedefliyor.[2414] Ülke bugün 739 vilayetinin yüzde 80'den fazlasına hizmet verebilecek bir uydu kapasitesine sahiptir.[2415]

2014 yılında Hindistan, Kızıl Gezegen'e ulaşmayı başaran ilk Asya ülkesi oldu. 2017 yılında aynı anda 104 uyduyu birden fırlatarak dünya rekoru kırdı, bu rekoru Rusya'dan almış oldu. 2019 yılında da Hindistan kendi uydularından birini düşürerek gövde gösterisi yaptı. Böylece bu teknolojiye sahip olan dört ülkeden biri olduğunu gösterdi.[2416] Bugün Hindistan, Rusya ile başta askeri sektör olmak üzere neredeyse bütün sektörlerde birlikte çalışan bir ülke profiline sahiptir. Hatta 1998'de iki ülke 250 milyon dolar sermayeyle ortak kurdukları BrahMos firması oldukça önemlidir.[2417] Bugün bu firma füze alanında büyük ilerleme kaydetti.

Rusya ile köklü ilişkisi yanında Hindistan, ABD ile de askeri anlaşmalarını çoğaltıyor. Son 10 yılda ABD-Hindistan arasındaki savunma ticareti tek haneli rakamlardan çift haneli sayılara ulaştı. ABD politika topluluğu, Hindistan'ın demokratik ve farklı bir ülke olduğunu bu yüzden Çin ve Rusya'nın yanında yer almaması gerektiği-

2413 Özsoylu ve Algan, *age*., s.151.

2414 Ersin, *age.*, s.69-87.

2415 Hayati Ünlü, "Hindistan Ülke Analizi", *Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 2-3*, İsmail Ermağan, Mehmet Özay, Zerrin Keyvan (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s.112.

2416 "Bağımsızlığın 75. yılında Hindistan: Sömürgeden dünya devi olmaya giden yol", Independent Türkçe, 15 Ağustos 2022, Erişim Tarihi: 11.11.2022. https://www.indyturk.com/node/542151/dünya/bağımsızlığın-75-yılında-hindistan-sömürgeden-dünya-devi-olmaya-giden-yol

2417 Kortay Hıraoğlu, *Üçüncü Soğuk Savaş*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.170.

ni devamlı hatırlatıyor.[2418] Fransa'dan alınan 36 Rafale tipi savaş uçağı Hint ordusunun silah çeşitliliğini göstermektedir. ABD ve İngiltere silah teknolojisini Hindistan ile paylaşmadıkları için Hint-Fransız askeri işbirliği her geçen gün gelişmektedir. Daha çok ortak üretim projeleri gündeme gelmektedir. Son süreçte QUAD üyesi olmasına ve ABD'nin baskılarına rağmen Hindistan, Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemini satın aldığı gibi Rusya'ya uygulanan yaptırımlara da katılmadı.

Hindistan çok güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip ve milyonluk ordusu için çok çeşitli ileri teknoloji askeri malzeme üretebilen bir ülkedir.[2419] Hindistan dünyanın en büyük üçüncü silahlı kuvvetlerine ev sahipliği yapıyor. 2009 yılında ilk nükleer denizaltısını hizmete soktu ve yenilerini üretiyor olmakla birlikte tatbikatlara hız verdi. 2012 yılına gelindiğinde, ABD ve Hindistan ortaklaşa olarak yılda 50 askeri eğitim tatbikatı düzenledi.[2420] Hindistan 1950'den 2013'ün başlarına kadar gerçekleştirilen toplam 69 Birleşmiş Milletler Barış Koruma misyonunun 45'ine toplam 165.000 askerle katkı sağladı.[2421] 2002 yılında ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde "Hindistan'ın geleceğin küresel gücü olacağını" belirtmesi Birleşik Devletlerin bu ülkeye bakışını net bir şekilde ortaya koyar.[2422] Ardından 2017 yılında ABD Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde de, "Hindistan'ın başlıca küresel güç ve güçlü bir stratejik ve savunma ortağı olarak ortaya çıkmasını memnuniyetle karşılıyoruz" ifadeleri kullanıldı. Hindistan'ın Hint Okyanusundaki liderliğinin destekleneceğinin de altı çizilmiştir.[2423]

Hindistan; Endonezya, Madagaskar, İran, Seyşeller, Singapur ve Umman'da stratejik deniz üsleri geliştirmesinin yanı sıra Japonya, Güney Kore, Vietnam, Mozambik, Avustralya, Mauritius, Myanmar ve Maldivler gibi ülkelerle yakın savunma ilişkileri kurdu.[2424] Orta Asya devletleriyle askeri tatbikatlar yapmaya başladı. Bu ülkelerin yanında Hindistan'ın en önemli avantajının dünyanın önde gelen deniz gücü olan Birleşik Devletlerden aldığı destek olduğunu unut-

2418 Samir Saran ve Mahima Kaul, "India' Imminent Prominence in Cyber Oceans", *India Now and in Transition*, Atul K. Thakur (Ed.), Niyogi Books, New Delhi, 2017, s.299.
2419 Kılıçkap, *age*., s.123.
2420 Riedel, *age*., s.188-195.
2421 Ogden, *age*., s.158.
2422 Merrmer, *age*., s.303.
2423 Bayram, *age*., s.73.
2424 Bayram, *age*., s.125.

mamak gerekiyor.[2425] Artık Hindistan hareket kabiliyeti olan bir açık deniz donanmasına sahiptir.[2426] Bu donanma modern, büyük ve iyi silahlanmış bir durumdadır.[2427] Ayrıca Hindistan; Tacikistan, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Singapur, Güney Afrika, Kazakistan, Vietnam, Özbekistan, Malezya, Tayland, Myanmar, İran, Umman ve Laos ile askeri lojistik planları ve askeri işbirliğini hayata geçirdi.[2428] Myanmar ordusuna eğitim verilmesi ve silah transferi işbirliği örneklerindendir.[2429] Bu arada Japonya'yla da derin bir ekonomik ve askeri işbirliğine girişildi. Hindistan'ın Singapur ile önemli derecede askeri işbirliği yapılanması da bulunuyor. İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri'yle de Hindistan'ın askeri ve güvenlik alanında ortak girişimleri bulunmaktadır. Bu süreçte ABD, İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri ve Hindistan tarafından ekonomik ve askeri bir ittifak kuruldu. I2U2 adlı ittifak, ABD'nin girişimleri ile kurulmasına rağmen ittifakın temel üyesi Hindistan'dı.

Hindistan büyük bir silah ithalatçısı ülke olsa da son yıllarda gelişen savunma sanayisi ile yeni üreticilerden ve ihracatçılardan olmaya adaydır. Çünkü Hint savunma sanayisi yerli uçağını, tankını ve uçak gemisini yapabilen bir güce dönüştü. Dahası Hint savunma ürünleri bugün 85 ülkeye ihracat ediliyor. Ayrıca yakın zamanda otonom robotik askerler geliştirmek üzere çalışmalar devreye sokuldu.[2430] Modi'nin 2014'te "Make in India" (Hindistan'da Yap) projesiyle savunma sanayi alanında yeni bir yola girildi. Bugün Hindistan kendi uydularını yok edebilen anti-uydu imha edici sisteme sahip sınırlı ülkeden biridir. 2022 yılında Hindistan ilk kez kendi yerli ve milli obüslerini kullanıma soktu. Ayrıca kendi yerli tanksavar füzelerini üretmektedir. Hindistan 2022'de 18 büyük ölçekli yerli savunma projesini destekleme kararı aldı. Desteklenecek projeler kapsamında Otonom İnsansız Kara Aracı, Hipersonik Süzülme Aracı, 127 mm. Deniz Topu, donanma gemileri için Entegre Elektrikli Tahrik Sistemi gibi ürünler yer aldı. Daha da önemlisi Hindistan kendi yerli üretim ana muharebe tankı Arjun Mk-1A'yı üretti ve silahlı kuvvetleri envanterine sokmayı başardı. ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere'nin

2425 Ehsan M. Ahrari, *Büyük Güçler Hegemona Karşı*, (Çev.) Erhan Baltacı, Avangard Yayınları, İstanbul, 2017, s.228.
2426 Stêphane Marchand, *Asimetrik Savaş / Dünya Hâkimiyeti Yolunda ABD-Çin*, (Çev.) Fazıl Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011, s.270.
2427 Marshall, *age.*, s.218.
2428 Overholt, *age.*, s.190.
2429 Temiz, *age.*, s.89.
2430 Duygulu, *age.*, s.148.

ardından Hindistan'da denizaltından balistik füze atma kabiliyetine sahip altıncı ülke oldu. Son olarak Hindistan, Hint-Rus ortak yapımı olan BrahMos süpersonik seyir füzesinin ilk satışını Filipinlere gerçekleştiriyor. Bu süreçte Hint savunma sanayisi Endonezya ve Ermenistan'a da silah satışı gerçekleştirdi. Hindistan yine SİHA'lara sahip bir ülkedir. Avustralya merkezli Lowy Institute 2019 yılı için Asya Güç Endeksi puanlamasına göre ABD 100 üzerinden 84.5 ile birincidir; 75.9 puanla Çin ikinci, 42.5 puanla Japonya üçüncü ve 41 puanla Hindistan dördüncü olmuştur. Endeks, 70 ve üzeri puan alan ABD ve Çin'i süper güç kategorisine, 40 ve üzeri puan alanda Japonya ve Hindistan'ı büyük güçler kategorisinde değerlendirmektedir.[2431] 2000-2020 arasında yıllık askeri harcamalarını 14.2 milyar dolardan 72.8 milyar dolara çıkaran Hindistan bu artışla 2020'de dünyanın en fazla askeri harcama yapan üçüncü ülkesi oldu. GYSİH rakamlarında olduğu gibi, Hindistan söz konusu 20 yıllık sürede askeri harcamalar açısından da ABD'ye göre ilerideydi.[2432] 2006 yılında ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, Senato'nun Dış İlişkiler Komitesinde ABD-Hindistan nükleer anlaşmasıyla ilgili olarak şunları söylüyordu: "Hindistan yükselen evrensel bir güce sahiptir ve hızla değişmekte olan Asya'da burasının istikrar kalesi olabileceğine inanıyoruz. Kısacası ve başka bir deyişle, Hindistan, Birleşik Devletlerin doğal bir ortağıdır."[2433]

Yumuşak güç bakımından Hindistan'ın yerleşik bir demokrasisi yanında ulus aşırı etkiye sahip canlı bir popüler kültürü bulunuyor. Yine Hindistan etkili bir diasporaya da sahiptir.[2434] Hindistan'ın dini çeşitliliği, zengin kültür ve tarihi, politik çoğulculuğu, Bollywood'u, yoga ve meditasyonu, teknolojik ilerlemesi, geniş ve etkili diasporası ile çok taraflı kurumlar aracılığıyla küresel açıklığı yumuşak güç unsurlarını oluşturur.[2435] Portland "Asya Yumuşak Güç 10" sıralamasında Hindistan sekinci sırada yer almaktadır.[2436]

Hindistan'da ilk sinematografik film, 7 Temmuz 1896'da Bombay'da gösterildi. 1909 yılında ise gerçek anlamda ilk sinema filmi yapıldı. Kısa zamanda Bombay (günümüzde Mumbai) Hint film sanayisinin merkezi haline geldi. Günümüzde Hint sinema endüstrisi

2431 Akdağ, *age.*, s.210-211.
2432 Kemal İnat, "21. Yüzyıl Güç Mücadelesinin 'İkincil' Aktörleri", *Kriter*, Sayı 62, Kasım 2021, s.50-53.
2433 Blum, *age.*, s.131.
2434 Nye, *age.*, s.40.
2435 Aydemir, *age.*, s.136.
2436 Akdağ, *age.*, s.268.

dünyadaki en büyük endüstriler arasında yer alıyor ve yıllık üretimde dünya birincisidir.[2437] Ülkede günde 15 milyon kişi sinemaya gidiyor. Bollywood, Hollywood'dan sonra dünyada en çok dağıtımı yapılan sinemadır. Bugün Hint filmleri dünyada en çok izlenenler arasında yer almaktadır. Hindistan dünyadaki en çok film üreten ülkedir ve filmleri dünyanın üçte birinden çok ülkeye ihraç edilir. Böylece dünya genelinde Hint aktörler ve aktrisler başarıyla kendilerinden söz ettirmektedirler. Hint sineması, tarihi geleneklerine bağlı bir profil çizmektedir. Çünkü Hint filmlerinde dini, geleneksel ve mitolojik arka plan yer almaktadır. Müzik ve dansın vazgeçilmez ögeler arasında yer aldığı Hint sineması çok kültürlü oluşu, türü ve hikâye zenginliği nedeniyle dünya genelinde 103 ülkede aranan bir eğlence aracı durumundadır.[2438] Bollywood, tam 52 dilde 27.000 sinema filmi ve birkaç bin de belgesel filmi çekmiştir. Tabii bu rakamların devamlı güncellenmesi gerekiyor. BBC'nin internet üzerinden yaptığı "en büyük sahne ya da sinema yıldızı" anketinde Hint film yıldızı Amitabh Bachhan; Marlon Brando'yu ve Charlie Chaplin'i geride bıraktı.[2439] Hindistan'da 10.000'den fazla sinema salonu olduğu tahmin edilmektedir.[2440] Bollywood bugün Hollywood'un en büyük rakibidir.

Günümüzde Gandhi'nin mirası, popüler kültürde etkisini ve dünya çapında cazibesini devam ettiriyor. Gandhi ile ilgili filmler dünya çapında inanılmaz popüler olurken özellikle genç kuşak arasında Gandhi'ye ilgiyi teşvik etmektedir. ABD Başkanı Obama, Gandhi'nin kendisi için bir ümit ve ilham kaynağı olduğu gibi "yalnız Hindistan'da değil tüm dünyada bir kahraman olduğunu" da vurgulamıştı. ABD ve başka ülkelerde Gandhi'nin milyonlarca takipçisi bulunmaktaydı.[2441] Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2007 yılında oy birliğiyle Gandhi'nin doğum günü olan 2 Ekim'i "Dünya Şiddete Hayır Günü" olarak ilan etti.[2442]

Hint düşüncesi bütün birikimiyle önemli bir konumdadır. Kafayla gönlü barıştıracak yeni bir sentez için Hint'in kılavuzluğuna ihtiyaç vardır. Hayatın manasını aydınlatan büyük sırların anahtarları hâlâ Hint'in ellerindedir.[2443] Masal zenginliği konusunda da Hindistan farklı bir konumdadır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğraf-

2437 Johnson, *age.*, s.180.
2438 Akan, *age.*, s.256-258.
2439 Khanna, *age.*, s.308-309.
2440 Üstündağ, *age.*, s.26.
2441 Allen, *age.*, s.161-167.
2442 Meltem Ünal Erzen, *Kamu Diplomasisi*, Derin Yayınları, İstanbul, 2014, s.72.
2443 Meriç, *age.*, s.23.

ya Fakültesi Hindoloji Anabilim Dalı öğretim üyelerinden merhum Kemal Çağdaş, "Hindistan masallar diyarıdır" ifadesini kullanmıştır. Hint masalları denince ilk akla gelenler şunlardır: Hitopadeşa, Pançatantra, Şukasaptati, Vikramarkaçaritra, Kathasaritsagara, Vetalapançavimşati vb.[2444] Hint Edebiyatının büyük üstadı Rabindranath Tagore Nobel ödülü alan ilk Asyalı olmakla kalmadı, Hindistan ve Bangladeş'in ulusal marşını yazan tek kişi oldu. İlk operasını 20 yaşında yazmış olan Tagore, 2.000'den fazla şiir yazdı.[2445]

Hintçe dünyanın en çok konuşulan üçüncü dilidir. Ülkede Dünya Hintçe Konferansı gibi etkinlikler düzenlemektedir. Bugün Hint Kültür Merkezleri Latin Amerika'dan Afrika'ya ABD'den İngiltere'ye kadar birçok yerde faaliyet göstermektedir. Bu kültür merkezleri, Hindistan'ın kültürel diplomasisinin önemli araçlarındandır.[2446] Hint Kültür Merkezi, Hindistan ve özgün Hint kültürüne dair ne varsa, Hint dans ve müziğine, özel günlerden festivallere, resim sanatına, yemek ve mutfak sanatına, vedalardan, özgün Doğu felsefesine, yogadan meditasyona kadar her şeyi içinde barındırmaktadır. Hindistan yabancı ülkeler için yayınlarla da kamu diplomasisine devam etmektedir. Bu amaçla Hindistan Dışişleri Bakanlığı tarafından *India Perspectives* dergisi çıkarılmaktadır. Dergi 16 dilde basılmakta ve 170 ülkeye ulaşmaktadır. Bunun yanında Hindistan'ın yurtiçi ve yurtdışında yayın yapan All India Radio (AIR), 27 dilde 108'i aşkın ülkeyi kapsayan yayınlar yapmaktadır. Radyo; Çince, Arapça, Fransızca, Farsça, Rusça, İngilizce, Baluçi, Dari, Brimanya dili, Tibetçe, Endonezyaca, Tay dili, Afganca/Peştuca, Swahili dili ve Sinhala dilinde yayındadır.[2447] Bunların yanında Hint restoranları dünya genelinde çok büyük rağbet görmektedir. Londra'dan New York'a kadar her yerde Hint yemek lezzetlerini tadabilirsiniz. Hint çayı da dünyada bilinen en lezzetli çaydır. Hindistan'ın dünyanın en büyük çay üreticilerinden biri olduğunu unutmayalım.

Hindistan, antik dönemden günümüze önemli sanat mirasına ve birikimine sahip ender ülkelerdendir. Hint sanatçılar sadece heykel ve resim alanında değil, geleneksel sanatlar, mimari, edebiyat, dans, müzik disiplinlerinde özgün, sıra dışı ve dikkat çekici eserlere imza atmışlardır. 21. yüzyılda küreselleşme ve kültürlerarası iletişimle

2444 Şengül Demirel, *Şukasaptati ve Hint Kültüründe Kadın*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2016, s.15-16.

2445 Nesli Keskinöz Bilen, "Rabindranath Tagore", *Memlekent Ülkeler ve Kentler Dergisi*, Sayı 8, 2011, s.124.

2446 Ogden, *age.*, s.149.

2447 Aydemir, *age.*, s.139-140.

Hindistan farklı bir aşamaya geçerken, Hint sanatı büyük bir ivme yakaladı. Yeni Delhi'de her yıl Hindistan Sanat Zirvesi başlığı altında sanat fuarı düzenlenmektedir. Küresel anlamda ünlü Hint sanatçıların eserleri açık artırmalarda milyon dolarları bulan değerlerde satılmaktadır. Böylece Hint sanatının sanatsal sesini tüm dünyada duyurmayı başardılar.[2448] Ayrıca Hindistan tarihi tüm dönemlerinde dünyanın en büyük heykelcilik platformlarından biriydi. Bu yüzden dünyanın çeşitli müzelerinde ve Hindistan'daki tapınaklarda Hint Heykel sanatına ait örnekler bulabiliriz. Bu konuda 2018 yılında Hindistan bağımsızlık lideri Sardar Valabhbhai Patel'in, Gujarat eyaletinde inşa edilen 182 metrelik heykeli Başbakan Narendra Modi tarafından törenle açıldı. Hindistan'ın bütünlük ve kararlılığının sembolü eden bu dev heykel Birlik Heykeli adını aldı. ABD New York'taki Özgürlük Heykeli'nden iki kat, Çin'deki 128 metrelik Buda heykelinden daha uzun olan Birlik Heykeli dünyanın en uzun heykelidir.[2449]

Dünyanın en çok kitap okuyan toplumu olarak Hindistan dünyada en fazla düşünce kuruluşuna sahip ülkelerden biridir. UNESCO Kültür Mirası Listesinde, 28 kültürel ve yedi doğal varlık alanı bulunmaktadır. Doğal Miras Listesindeki ulusal parklarda, özel çiçek türleri, panterler, kaplanlar ve çok çeşitli kuş çeşitleri vardır. Ülke Hindu, Müslüman, Budist ve Caynacı sanatı açısından muhteşem yapıtlara sahiptir ki, bu kadar çok antik kentin Dünya Mirası Listesinde yer almaması şaşırtıcı olurdu.[2450] Bahsetmeden geçemeyeceğimiz bir başka ekol ise Hint müziği ve dansıdır. Hint müziğinin tarihçesi binlerce yıl öncesine uzanmaktadır. Müzik ve dans Hint geleneğinde önemli bir yer kaplamaktadır. Kendine özgü ölçü, renk ve melodiye sahiptir.[2451] Tüm dünyada Hint müzikleri ve dansı bir fenomen olmuştur.

Hint modası da son yıllarda dünyayı etkisi altına aldı. Bunda Hint modacıların kıyafet tasarımlarındaki rolü çok büyüktür. Hindistan bugün dünya modasının en önemli esin kaynaklarından biridir. Hint modacılar Hint tarihini tekrar keşfe çıkarak özgün tasarımlara imza atıyorlar.[2452] Geçmişte dünyaya yön veren Hint modası bugün yeniden eski gücüne kavuşmaktadır. Hindistan kültürel etkinlikleri ve festivalleriyle de eşsiz bir ülkedir. Hindistan'ın dışında dünyanın hiçbir yerinde 365 gün fuar ve festival düzenlenmemektedir. Ritüel-

2448 Akan, *age.*, s.185-188.
2449 Akan, *age.*, s.204-212.
2450 Üstündağ, *age.*, s.5.
2451 Akan, *age.*, s.227.
2452 Akan, *age.*, s.274.

ler süresince ilginç sanat aktiviteleri kendini gösterir. Festivaller ve kültürel etkinlikler ülkenin vazgeçilmezidir. Ülkedeki her eyalet, ilgilisine kendine özel farklı bir şeyler sunar. Bu festivallerin ve etkinliklerin varlığını sürdürmesinde Hindistan Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı'nın rolü çok önemlidir.[2453] Sağlık turizminde Hindistan yine en önemli ülkelerden biridir. Batı'ya göre sağlık alanında maliyetler çok daha düşüktür. Ayrıca dünyada evlenmek için en çok tercih edilen ülke açık ara ile Hindistan'dır. Hint düğünleri dünyada oldukça ilgi çeken bir cazibeye sahiptir.

Yoga, Hindistan'ın bütün dünyaya armağan ettiği bir egzersiz türüdür. Milyonlarca takipçisiyle Yoga gezegenimizde insan hayatı için önemli bir konuma gelmiştir. Hint guruları ve diğer gurular tüm dünyayı sarmış ve milyonlarca takipçiyle küresel etki sahibi olmuşlardır. Bugün Dünya Yoga Günü 177 ülke tarafından kutlanmaktadır. Bugünü kabul ettiren ve kutlanmasını sağlayan da Hindistan lideri Modi olmuştur. Böylece Yoga ve meditasyon Batı'da inanılmaz derecede yayılmış ve dünyada önemli bir yer edinmiştir. Hint Gurular başta ABD'de olmak üzere Batılı ülkelerde bir kültür elçisi haline gelmiştir. Sadece onlar değil, bugün Google, IBM, Networks gibi dev çokuluslu şirketlerin başında başarılı Hint yöneticiler bulunmaktadır. Yine yüzbinlerce Hint ABD'nin Silikon Vadisinde çalışmakta, yöneticilik yapmaktadır. Hindistan dışında yüzbinlerce öğrenci eğitim almaktadır. Hindistan bugün bilişim teknolojisi sektöründe bir otorite olurken ABD'de ise patron ve yönetici durumunda bir topluluğa dönüşmüştür. Buna göre ABD'de çalışan doktorların yüzde 38'i, NASA'da çalışan 10 bilim adamından dördü ve IBM'in çalışanlarının üçte biri Hinttir. Hatta Google, Microsoft, Pepsi, Master Card, Adobe, Citigroup gibi şirketlerin CEO'ları hep Hintti.[2454] Amerikan tarihinin en yüksek makamında bulunan -ABD Başkan Yardımcısı- ilk kadın Hint, Kamala Harris oldu. Bu da Hint hikâyesinin zirve noktasıydı. Çin'den sonra dünyanın en büyük ikinci diaspora olma gücünü elinde bulunduran Hindistan, 32 milyondan fazla etkin diaspora topluluğuna sahiptir. En zengin Hint diasporası ABD'dedir.[2455]

Hint diaspora gücü, bulundukları yerlerde yüksek öğrenim nitelikleri, azimli ve hırslı olmaları, güçlü örgütlenme ve lobi oluşumları

2453 Akan, *age.*, s.223-229.

2454 Türki Dahil, "ABD'yi yöneten Hindistan", *Şarkul Avsat*, 12 Şubat 2019, Erişim Tarihi: 03.07.2022. https://turkish.aawsat.com/home/article/1588201/türki-dahil/yüzdeE2yüzde80yüzde8Babd'yi-yöneten-hindistan

2455 Aydemir, age., s.141.

sayesinde yaşadıkları ülkelerde siyasi merdivenleri tırmanmalarına kolaylık sağladı. ABD Başkan Yardımcısı Hint kökenli Kamala Harris ve Birleşik Krallık Başbakanı Hindu inancına sahip Hint kökenli Rishi Sunak buna en büyük örnektirler. Dahası Singapur, Portekiz, Jamaika, Seyşeller, Surinam, Mauritius ve Guyana, Hint kökenli hükümet liderleri tarafından yönetilmektedir. Ayrıca Kanada'nın muhalefetteki Yeni Demokrat Parti Başkanı da Hint asıllıdır. ABD'de Hint-Amerikalı milletvekillerinin gayri resmi bir grubu olan ve "Samosa Caucus" olarak adlandırılan grubu da unutmamak gerek.[2456] Günümüzde dünyadaki 10 hükümete Hint kökenli bir kişi başbakanlık ediyor. Toplam 25 ülkede 200'den fazla Hint kökenli siyasi iktidar pozisyonlarında görev almaktadır.[2457] 2000 yılında Hindistan hükümeti Hint Diasporası Üst Düzey Komitesini atadı. Bu komitenin görevi Hint diasporasının özelliklerini, Hindistan'a katkılarını ve çeşitli sorunlarını araştırmak olarak belirlendi. Ardından 2004 yılında Hindistan'da Denizaşırı Hint İlişkileri Bakanlığı kuruldu. 12 yıl sonra 2016 yılının başlarında ise bu bakanlık Dışişleri Bakanlığı bünyesine alındı.[2458] Böyle Hint diasporası hem Hindistan'da hem de küresel çapta kurumsallaşan bir güce dönüştü.

Hindistan, 21. yüzyıl düzeninin dayanak noktalarından biri olacaktır. Hindistan kaynakları, coğrafyası ve gelişmiş liderlik geleneği nedeniyle kesişim noktasında yer aldığı bölgelerin ve düzen kavramlarının ideolojik ve stratejik evriminde vazgeçilmez bir özelliğe sahiptir.[2459] Hindistan'ın jeopolitik ve ulusal gücünün kudreti, ülkenin karar vericilerinin kabiliyet ve kapasiteleriyle perçinlenirse, Hint hikâyesinin baş göstermesi sonucu başka bir dünyaya doğabiliriz.[2460] Çünkü Hindistan artık takipçiden öncüye, öncüden kurtarıcıya dönüşen bir güçtü.

2456 Duygu Çağla Bayram, "Yeni Hint-kökenli İngiliz Başbakan Rishi Sunak'ın Hindistan yankıları", *İndependent Türkçe*, 1 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 10.11.2022. https://www.indyturk.com/node/570886/türkiyeden-sesler/yeni-hint-kökenli-ingiliz-başbakan-rishi-sunakın-hindistan-yankıları

2457 Soutik Biswas, "Rishi Sunak'ın İngiltere Başbakanı seçilmesi Hindistan'da nasıl yankı buldu?", BBC News Türkçe, 25 Ekim 2022, Erişim Tarihi: 11.11.2022. https://www.bbc.com/turkce/articles/cw4n52045g2o

2458 Alan Gamlen, *Beşeri Jeopolitik Devletler, Göçmenler ve Diaspora Kurumlarının Yükselişi*, (Çev.) Birsen Aybüke Evranos, GAV Perspektif Yayınları, Ankara, 2022, s.92-93.

2459 Kissinger, *age.*, s.229.

2460 Ağar, *age.*, s.248.

BÖLÜM 7

BREZİLYA FEDERAL CUMHURİYETİ

Brezilya'da insan yerleşimlerinin 30 bin yıl öncesine kadar uzandığına ilişkin deliller mevcuttur.[2461] Latin Amerika'daki ilk yerleşimler ve buna bağlı olarak hayvancılık ve tarım faaliyetleri öncelikle Güney'de And Dağları ile Amazonlar'da ve kuzeyde Meksika'nın bazı bölgelerinde ortaya çıktı.[2462] Latin Amerika'nın bugün bildiğimiz doğal coğrafi şekli MÖ. 8000 civarında meydana geldi.[2463] Uçsuz bucaksız topraklarını kaplayan yemyeşil ormanlar, göz alabildiğine uzanan sonsuz denizler, sonu gelmeyen akarsular ve dorukları göğün derinliklerine yükselen dağlar ülkesi dev Brezilya binlerce yıldır burada yer almaktadır.[2464] Hint Okyanusu yolunda, Pedro Alvares Cabral komutasındaki bir Portekiz seferi, 1500 yılında Brezilya'yı "keşfetti": İlk başta Vera Cruz (Gerçek Haç) ya da Terra dos Papagaios (Papağan Diyarı) olarak adlandırıldı.[2465] Brezilya, Avrupalıların dünyayı sadece iki kategoriye ayırdıkları bir dönemde "keşfedildi": Hıristiyanlar ve Hıristiyan olmayanlar.[2466] Brezilya tarihinin en tanınmış yerlilerinden olan ve ormanlarda yaşayan Tupiler gibi yarı-göçerler de

2461 Birol Ekinci, "Brezilya Yönetim Sistemi", Araştırma ve Etütler Merkezi, s.31. Erişim Tarihi: 20.12.2022. http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/brezilya.pdf

2462 Segâh Tekin, "Latin Amerika ve Karayipler'de Tarım, Hayvancılık ve Gıda Güvenliği", *Dünya Siyasetinde Latin Amerika 2*, İsmail Ermağan (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018, s.367.

2463 Stefan Rinke, *Latin Amerika Tarihi*, (Çev.) Özgür Zorba, Runik Kitap, İstanbul, 2021, s.10.

2464 Stefan Zweig, *Geleceğin Ülkesi*, (Çev.) Ahmet Arpad, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s.27.

2465 Jeremy Black, *Kısa Portekiz Tarihi*, (Çev.) Berna Asuman Uzun, Say Yayınları, İstanbul, 2021, s.69.

2466 Fran Bryson, *Brezilya*, (Çev.) Dilek Özyozgat, Siyah Kitap, İstanbul, 2018, s.50.

sosyal sınıflara göre değil, cinsiyet ve kabile temelinde yaşamlarını sürdürdü. Bu yarı-göçerler köyler kurdular ama asla imparatorluklar kurmadılar. Ancak köylerinin yerlerini sık sık değiştirmek zorunda kaldılar. Çünkü bu dönüşümlü köylerin kurduğu tarlalar dünyanın en sert doğa koşullarına sahip bölgesi için en uygun tarım yöntemi durumundaydı. Ancak tamamen yerleşik yerliler de vardı.[2467] Tupiler ilk keşfedildikleri dönemde Avrupalılar tarafından dünyadaki en güzel görünümlü ve endamlı halk, tümüyle mükemmel yaratıklar olarak tasvir edildi. 1500'de, Pedro Vaz de Caminha, bunların "iyi insanlara göre güzel vücutlu, güzel yüzlü" ve üstelik de "masumiyet"e ve "saf sadelik"e sahip, nazik ve cömert bir halk olduğunu ifade etti.[2468] Şans eseri bulunan Brezilya'nın üzerine Portekiz, İspanya, Hollanda ve Fransa yıkıcı bir şekilde çöreklendi.

Brezilya, köle işçiliğinin yanında bol miktarda taze (işlenmemiş) toprağı, ılıman hava koşulları ve uzun hasat mevsimiyle Portekiz'i dünyanın önde gelen şeker üreticisi haline getirdiği bir gerçekti. Brezilya'daki şeker fabrikalarının sayısı 1570'de 60 iken 1600'de 192'ye fırladı. Dünyanın en büyük şeker üreticisi artık Brezilya'ydı. 16. yüzyıldan beri Brezilya, Meksika, Karayipler ve And Dağları bölgesi dünya ekonomisinin bir parçası durumundaydı.[2469] Brezilya'nın "beyaz altın" şeker ekonomisi Portekiz'e büyük bir zenginlik sağladı. Bunun yanında 1580'lerin ortalarında Brezilya'daki kölelerin yaklaşık üçte biri Afrika kökenliydi. 16. yüzyılın son çeyreğinde 40.000 civarında Afrikalı köle Brezilya'ya getirildi. Brezilya'ya gelen Afrikalı kölelerin sayısı beyaz yerleşimcilerin sayısını geçmişti.[2470] 1600'lü yıllar boyunca şeker Brezilya'nın "kralı" olduğu kadar Brezilya'daki sömürgeciliğin temelini de oluşturdu.[2471] Brezilya'da, 1693-1695 yılları arasında bulunan büyük altın keşifleriyle Portekiz'e altın akışı hız kazandı. Bu arada 1720'lerde Serro do Frio bölgesinde elmas keşfedildi. Ayrıca Portekiz Brezilya'sında büyük bir değişim yaşandı. Sao Paulo (1709), Minas Gerais (1720), Goias (1744) ve Mato Grosso (1748) eyaletleri kuruldu. 1760 yılında Brezilya genel valilik oldu. Portekiz'e getirilen muazzam servetin temelinde yine Brezilya üzerindeki hâkimiyet vardı. Bu zenginlik Portekiz'in uluslararası öneminin hesaba

2467 John Charles Chasteen, *Latin Amerika'nın Tarihi: Kan ve Ateşle Yoğrulmuş Toprakların Öyküsü*, (Çev.)Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s.23.
2468 Stannard, *age.*, s.417.
2469 Robert C. Allen, *Küresel Ekonomi Tarihi / Kısa Bir Giriş*, (Çev.) Hande Koçak Cimitoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2022, s.129.
2470 Black, *age.*, s.93-94.
2471 Chasteen, *age.*, s.65.

katılmasını sağladı.[2472] 18. yüzyılda Brezilya'da çıkarılan altın, önceki iki asır boyunca İspanya'nın sömürgelerinden elde ettiği toplam altından daha çoktu. Böylece Brezilya'ya define avcıları akın etti. 1700'de Brezilya'nın nüfusu 300.000'di. Sadece 100 yıl sonra nüfus 11 katına yani 3.300.000'e fırladı. 18. yüzyılda Brezilya'ya göç eden Portekizlilerin sayısı en az 300.000 civarındaydı. 1763 yılından itibaren Rio de Janeiro yeni başkent oldu.[2473] Portekiz Krallığı 1715'te şeker rafinerilerinin işletilmesini yasakladı. 1729'da maden bölgesinde yeni yolların yapımının "suç" olduğunu ilan etti. Son olarak da 1785'te Brezilya'daki tüm dokuma tezgâhlarının yakılması emredildi. Bu da Brezilya'da imalatın gelişmemesine yol açtı. Çünkü Portekiz o dönemde İngiltere ile bir anlaşma imzaladı. Böylece İngiliz tüccarları Portekiz'de birtakım ayrıcalıklara sahip oldu. İngiliz kumaşlarının bedeli şarapla değil, Brezilya altınıyla ödenecekti. İngiliz kaynaklarına göre, Londra'ya giren Brezilya altını haftada 25.000 kiloya ulaştı. Bu olağanüstü birikim olmasaydı, İngiltere Napolyon'la başa çıkamayacaktı.[2474] Bununla beraber Brezilya, büyük Lizbon depreminde Portekiz'e üç milyon Cruzados (Brezilya para birimi) bağışında bile bulunmuştu.[2475]

Fransa'daki Montpellier Üniversitesi'nde okuyan Brezilyalı öğrenciler 1788 yılında ülkelerinin bütün ulusun çabalarıyla nasıl kurtulması gerektiği üzerine kafa yordular. Hatta ABD'nin girişimlerini desteklemesi konusunda Paris büyükelçisi Jefferson'la iletişime geçtiler ancak bu çabadan bir sonuç çıkmadı.[2476] 300 yıldan daha uzun bir zaman Portekiz'in sömürgesi kalacak olan Brezilya'nın bağımsızlık süreci Avrupa'daki siyasal gelişmelerden oldukça etkilendi. 1807'de Fransa'nın Portekiz topraklarını işgal etmesiyle Portekiz kraliyet ailesi İngiltere'nin yardımıyla Brezilya'ya kaçtı ve 1821 yılına kadar burada yaşadı.[2477] 19. yüzyıl tarihçileri Brezilya'yı artık sömürge, diye tarif etmez. Tam tersi Brezilya'da üniversiteler, kütüphaneler, teknisyen okulları, müzeler ve sanat okulları faaliyete geçti.[2478] 18. ve 19. yüzyıllarda tarımsal enstitüler ve bakanlıklar kuruldu. Böylece tarım sektörü daha planlı ve kontrollü bir gelişim sürecine girdi.

2472 Black, *age*., s.133-137.
2473 Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, (Çev.) Roza Hakmen ve Atilla Tokatlı, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.78-79.
2474 Galeano, *age*., s.83-84.
2475 Zweig, *age*., s.109.
2476 Zweig, *age*., s.72.
2477 Segâh Tekin, *Brezilya Dış Politikası: Gelenek ve Değişim*, Der Yayınları, İstanbul, 2017, s.9.
2478 Zweig, *age*., s.110-111.

Günümüzün en önemli tarımsal ihracat kalemlerinden olan soya fasulyesi, kauçuk ve kahve ilk kez üretilmeye ve geliştirilmeye başlandı. 20. yüzyıla gelindiğinde açılan tarımsal okulların, araştırma geliştirme kurumlarının ve enstitülerinin öncülüğünde Brezilya'nın güçlü olduğu tarımsal ürünlerin sayısı 1900 yılı itibariyle 566 çeşidi buldu.[2479] 1860 yılında kahve, Brezilya'nın toplam ihracat değerinin yüzde 48.8'ini karşıladı ve 1889'a gelindiğinde Brezilya, dünyadaki kahvenin yüzde 57'sini üreten bir ülkeydi.[2480] Brezilya kıtadaki diğer sömürgelerden çok farklı bir gelişim gösterdi. Brezilya sınırsız insan ve doğal kaynaklarıyla daima "üretken" bir ülke konumunda oldu.[2481]

1810'larda Brezilya, VI. Joao'nun yönetiminde rahat bir yaşam sürüyordu. Napolyon'un yenilgisinden sonra Portekiz, Kralın Lizbon'a dönmesini istedi. Joao 1815'te Brezilya'yı yasal olarak sömürge statüsünden çıkardı ve Portekiz gibi bir krallık olarak ilan etti. Sonuçta bu durum Brezilya ve Portekiz'i yasal olarak eşit konuma getirdi. 1822 yılında Rio'da bu ülkede doğmuş olan seçkinler tarafından Brezilya halkını savunmak amacıyla Brezilya Partisi kuruldu. "Brezilya Halkı" tanımı Brezilya'da doğan herkesi kapsadığı gibi Brezilya Partisi aynı zamanda Brezilya yurtseverliği davasını benimseyen Portekiz doğumluları da içine aldı. 1823 sonuna gelindiğinde Brezilya Partisi amacına ulaşarak Brezilya'nın bağımsızlığını sağladı.[2482] Bağımsızlıktan kısa bir süre sonra Brezilya 1850'de köle ithalatını bitirdi. 13 Mayıs 1888 günü kabul edilen yasayla Brezilya'daki bütün köleler özgürleştirildi. Ayrıca 1889'da Brezilya'da krallık yıkılırken yerine cumhuriyet doğdu. İşin ilginci Portekiz ancak Brezilya'dan 20 yıl sonra cumhuriyet olabilecekti.[2483] Şunu da söylemek gerekiyor ki kölelik Brezilya'ya Batılı beyaz adamın mirasıydı. Tam adı Brezilya Federal Cumhuriyeti olan ülkenin ilk Anayasası 1891'de yürürlüğe girdi.[2484] 1858 yılında Brezilya ile Osmanlı arasında Dostluk, İkamet, Ticaret ve Seyr-i Semain Antlaşması imzalandı.

Brezilya Cumhuriyeti kurulmadan önce pek çok ilim ve sanayi alanında mektep ve üniversiteler kuruldu. O dönemde Brezilya, 85 parça yelkenli ve vapur olmak üzere ticaret ve savaş gemilerine sa-

2479 Gökhan Özer, *Türkiye'nin Tarımdaki Yapısal Dönüşümü-Brezilya ve Hollanda ile Karşılaştırılması*, Ekin Yayınevi, Ankara, 2021, s.93-94.

2480 Timothy D. Ireland, *Gramsci ve Halk Eğitimi: Brezilya Deneyimi Üzerine Düşünceler*, (Çev.) Kemal İnal, Töz Yayınları, Ankara, 2020, s.41.

2481 Özgür Uyanık, *Latin Amerika'nın Devrimci Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.313.

2482 Chasteen, *age.*, s.116-119.

2483 Black, *age.*, s.188-189.

2484 Tekin, *age.*, s.14.

hipti. Brezilya kara ve deniz askerlerinin sayısı ise 40.000 civarındaydı.[2485] Başkentte müzeler, akademiler ve botanik bahçeler inşa edildi. Artık "bey ile uşak" niteliğindeki Portekiz-Brezilya ilişkisi tamamen son buldu. İnsanlar artık Portekizli bir kral değil, safkan Brezilyalı olan bir kralı ülkenin başında görmek istedi. Brezilya'da krallar tahtından vazgeçti. Bu da bir Brezilya geleneği olan "kansız devrim" olarak tanımlandı.[2486] Ayrıca Brezilya, Latin Amerika'da örneği olmayan şekilde önemli bir devlet geleneğini; entelektüel, diplomatik ve bürokratik birikimini adeta Portekiz'den ithal ettiğini söyleyebiliriz.[2487] Brezilya bu dev toprakları ve çeşitli ırklara mensup nüfusu büyük oranda şiddete başvurmadan bir arada tutma başarısı gösterdi.[2488] 1870-1930 arası Arjantin'den sonra Brezilya en çok göç olan ülke oldu. Özellikle Brezilya'nın güneyine Portekizliler, Japonlar, Almanlar, İspanyollar ve Doğu Avrupalı Yahudiler akın etti.[2489] Bununla birlikte Portekiz dünyası, Brezilya'nın kaybedilmesiyle kökten bir dönüşüm geçirdi.[2490] Bu dönüşüm Portekiz'in uluslararası sahneden silinişiyle başladı. Zamanla Portekiz dünya üzerindeki rolünü kaybetti.

1907'den 1920'ye kadar Brezilya'nın sanayi kuruluşlarının toplam sayısı 3.000'den 13.000'e çıktı.[2491] 1910 yılında Brezilya ihracat gelirlerinin dörtte birini kauçuktan sağladı.[2492] 1920 yılında Brezilya 20 milyon nüfusuyla, toplam üretimi içindeki sanayi üretiminin payı yüzde 21, GYSİH içinde ihracatının payı yüzde 13, dünya ihracatı içindeki payı ise yüzde 1.5'a ulaştı.[2493]

Brezilya'da halka açık ilk sinema gösterimi 6 Temmuz 1896'da Rio de Janeiro'da yapıldı. Toplumun sinemaya büyük ilgi göstermesi sonucu Rio'da Paris sineması açıldı. 1929 yılında Brezilya sinemasının ilk sesli filmi gösterime girdi.[2494] Sinema konusunda da Brezilya kendinden söz ettirdi. 1900 ila 1912 yılları arasında yılda ortalama

2485 Bağdatlı Abdurrahman Efendi, *Brezilya Seyahatnamesi*, (Sad. Yusuf Turan Günaydın), Kopernik Kitap, İstanbul, 2018, s.44.
2486 Zweig, *age.*, s.75-78.
2487 Tekin, *age.*, s.10.
2488 Tekin, *age.*, s.10.
2489 Chasteen, *age.*, s.240.
2490 Black, *age.*, s.169.
2491 İsmail Ermağan, "Latin Amerika'da Tarihsel Gelişim Çerçevesinde Siyasal ve Ekonomik Panorama", *Dünya Siyasetinde Latin Amerika*, İsmail Ermağan (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017, s.5.
2492 Chasteen, *age.*, s.211.
2493 Özsoylu ve Algan, *age.*, s.28.
2494 Kemal Sivaslıoğlu, *Latin Amerika Sineması*, Seyyah Kitap, Ankara, 2016, s.20.

100 film üreten Brezilya Latin Amerika'da ilk sıradaydı.[2495] Brezilya ilk Oscar adaylığını 1962 yılında kazandı ve ardından da Brezilya sineması Oscar adayı filmler çıkarmaya devam etti.[2496] Bu sırada Stockholm'de yapılan Uluslararası Jeoloji Kongre'sinde toplanan ve yayımlanan bilgiler sayesinde birçok ülkenin yeraltı zenginlikleri ortaya çıkarıldı. Bu ülkeler arasında en dikkat çeken ülke Brezilya'ydı. Amerikalı işadamlarının da ilgisini çeken bu ülkeye 1948'de ABD tarafından bir maden ataşeliği kuruldu. Maden ataşesinin işleri, kültür ataşesi ya da askeri ataşesi kadar çoktu öyle ki, kısa bir süre sonra maden ataşesi sayısı ikiye çıkartıldı. Gelişen ekonomik ilişkiler yanında Brezilya 1952 yılında ABD ile askeri bir anlaşmaya imza attı. Buna göre Brezilya sosyalist ülkelere demir gibi stratejik hammaddeleri satmamayı kabul etti. Ancak bu dev ülke 1953 ve 1954'te bu anlaşmaya uymayıp Çekoslovakya ve Polonya'ya demir sattı.[2497]

Brezilya, Ekim 1917'de Almanya'ya savaş açmış ve aktif bir görev almasa da bir deniz filosu göndermişti.[2498] Brezilya'nın en tanınmış ve sevilen başkanı olan Getulio Vargas 1930-1945 yılları arasında ülkeye anayasal bir başkan olarak liderlik etti. Hatta Getulio Vargas, Brezilya'nın Franklin D. Roosevelt'i olarak görüldü.[2499] Ona yoksulların babası dendi. Ordunun desteklediği Vargas güçlü bir merkezi yapı inşa etmek istiyordu ve sanayileşmeye, eğitime, işçilerin sosyo-ekonomik durumunun iyileştirilmesine yönelik adımlar attı.[2500] İkinci Dünya Savaşında Brezilya, Müttefiklerin yanında savaşa katıldı. Brezilya hava ve donanma kuvvetleri 1942-1945'te Atlantik savaşında Müttefiklerin yanında yer alarak Alman denizaltılarına saldırı da bulundu. Hatta Brezilya İtalya'ya savaşmak üzere 25.000 asker gönderdi.[2501]

Brezilya sanayisi gelişmeye devam ederken 1943 yılında Brezilya'nın toplam ihracatı 445 milyon dolardı ve 135 milyon dolar ticaret fazlasına sahipti. Bu duruma göre tarihte ilk kez, Latin Amerika ülkelerinin ticaret dengeleri ABD ve Avrupa'dan çok daha iyiydi.[2502] Brezilya, çok zengin dev ormanlara, her türlü besin maddesi ekilen sonsuz tarlalara, milyonlarca büyükbaş hayvana ve sayısız yeraltı madenine sahipti. Anlaşılacağı üzere Güney Amerika'nın bu en bü-

2495 Julianne Burton, *Latin Amerika'da Sinema ve Toplumsal Değişim*, (Çev.) Faik Onur Acar, Dipnot Yayınları, Ankara, 2019, s.10.
2496 Sivaslıoğlu, *age.*, s.55.
2497 Galeano, *age.*, s.200.
2498 Black, *age.*, s.214.
2499 Chasteen, *age.*, s.263.
2500 Tekin, *age.*, s.16.
2501 Black, *age.*, s.214-215.
2502 Chasteen, *age.*, s.272.

yük ülkesi gelecekte dünyamızın en önemli depolarından birisi olabilirdi.[2503] 1943'ten itibaren Brezilya'da ulusal ekonominin temelleri atılmaya başlandı. Hidroelektrik, maden ve petrol şirketleri ile Ulusal Motor Fabrikası kuruldu. Bu fabrikada kamyon ve uçak motoru üretildi.[2504] 1954 yılında bugün dünyanın en büyük petrol şirketlerinden olan Petrobras kuruldu.

Ekonomideki başarılar yanında Brezilya spor alanında başarılara imza attı. 1958 yılında Brezilya Dünya Kupasını kazandı. 1962'de Brezilya yeniden Dünya Kupasını aldı. 1960'larda Brezilya'daki askeri rejim medyayı da yönlendirerek Latin Amerika'yı "telenovela" denilen melodram dizileriyle dolduran, başarısı kıtaları aşan televizyon devi TV Globo'nun ortaya çıkmasına yol açtı. Askeri yönetimler, müzik ve dansta geleneksel folklor biçimlerini teşvik ederek ABD kaynaklı kitle kültürünün etkisini bastırmak istedi.[2505] Yine 1960 yılında başkent, Rio de Janeiro'dan ülkenin orta kesiminde boş bir platoda kısa sürede inşa edilen fütüristik Brasilia şehrine taşındı.[2506]

Brezilya askeri rejimi, bilinçli ve planlı bir şekilde kendine yetebilecek bir askeri endüstri kurdu. Bu askeri endüstri bugün ülkedeki modern sanayi tesislerinin temelidir. Hava Kuvvetleri 1969'da ticari ve askeri uçaklar yapması için endüstriyel bir firma olan Embraer şirketini kurdu. Brezilya askeri rejimi Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin en güçlü silah endüstrilerinden biri ve ciddi anlamda bir silah ihracat sanayine sahip tek Latin Amerika ülkesini inşa etti.[2507] 1970'lerde Brezilya ulaşım altyapılarını genişleterek, endüstriyel bir "gelişmekte olan ülke"ye dönüştü. Brezilya'nın yakın gelecekte sanayileşmiş dünyanın bir parçası olabileceğine dair inanç arttığı gibi bir "ekonomik mucizeden" de söz edilmeye başlandı.[2508] Böylece dünya genelinde "Brezilya Modeli" literatüre girmiş oldu. O günden bugüne Brezilya'da Ulusal Biyoetonal Programı 1975 yılında askeri yönetim döneminde devreye sokulan bir devlet programı oldu. O dönemde yaşanan petrol krizi sebebiyle ulusal bir enerji kaynağı olarak etolü geliştirme düşüncesi hayata geçirildi. Etonal sanayisi Brezilya'da

2503 Zweig, *age.*, s.85-87.
2504 Uyanık, *age.*, s.154.
2505 Rinke, *age.*, s.107-108.
2506 Tekin, *age.*, s.18.
2507 Güven Gürsel, "Brezilya'nın Gelişiminde Askeri Rejim-Biyoenerjinin Rolü", *Latin Amerika'yı Anlamak*, Nilüfer Narlı ve Burak Küntay (Ed.), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.114-116.
2508 Rinke, *age.*, s.99.

devlet tarafından planlanan ve desteklenen bir projeydi.[2509] 1980'lerin başında Brezilya dünyanın en fazla dış borcu olan ülkesi olmasına rağmen artık kendi kamyonlarını, arabalarını ve otobüslerini üretebiliyordu.[2510] Askeri dönemde Brezilya nükleer silahların önlenmesini öngören anlaşmayı da imzaladı. Dahası nükleer enerjiye ve teknolojiye sahip olan Brezilya hâlâ nükleer silah sahibi olmamıştır.

Brezilya'da 1964 darbesinden 1985 yılına kadar askeri hükümetlerin olduğu bir süreç yaşanacaktı. Askeri yönetimden demokrasiye geçiş oldukça kontrollü bir şekilde oldu. 1975'ten itibaren ordu ülkedeki asker-sivil gerilimi azaltılmaya çalışıldı, 1985'te demokratik seçimler gerçekleşti.[2511] Bu süreçte askeri liderler anayasal bir hükümet görünümünü benimsemiştir. Birleşik Devletler elçisi bu darbeyi, "yirminci yüzyıl ortalarında özgürlük adına kazanılmış en büyük zafer" diye tanımladı.[2512] Brezilya ordusu "pragmatik" davranmış, sınırlı düzeyde siyasi partinin faaliyetlerine izin vermiş ve ulusal kalkınma projelerini devam ettirmişti. Bu dönemde Brezilya ekonomisi hiç olmadığı kadar büyümüş, sanayileşme yolunda ciddi adımlar atılmış ve Brezilya'nın üçüncü dünyanın en sanayileşmiş ülkesi haline geldiği, "Brezilya mucizesi" gerçekleşmiştir.[2513] Yine Latin Amerika'da uzay faaliyetlerine ilk Brezilya başlamış ve 1965'den beri uzay faaliyetlerine devam etmektedir. Brezilya Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği dışında oluşan Bağlantısızlar Hareketi'nin gözlemci üyelerinden biri oldu. Ayrıca bu dönemde Küba Ekonomi Bakanı olan Ernesto Che Guevara'ya 18 Ağustos 1961 tarihinde Brezilya devlet başkanı tarafından devlet madalyası bile verildi.[2514]

1990 yılında Brezilya 37 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımcı rezervine sahipken bu rezerv 2008 yılında 288 milyar dolara fırladı.[2515] 2001'de asgari ücret 180 Real iken 2010'da 510 Real'e çıktı. 2013 Ocak'ta yüzde 8.8 artarak 678 Real (339 dolar) seviyesine yükseldi. Brezilya Uygulamalı Araştırmalar Enstitüsü'nün rakamlarına göre 2001-2008 arası en yoksul yüzde 10'un geliri yüzde 72 oranında

2509 Güven Gürsel, "Brezilya'nın Gelişiminde Askeri Rejim-Biyoenerjinin Rolü", *Latin Amerika'yı Anlamak*, Nilüfer Narlı ve Burak Küntay (Ed.), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.102-105.

2510 Chasteen, *age.*, s.324.

2511 Tekin, *age.*, s.27.

2512 Chasteen, *age.*, s.321.

2513 Tekin, *age.*, s.24.

2514 Hakan Demir, *Brezilya Dış Politikası: 1964 Askeri Müdahalesi Öncesi ve Sonrası Brezilya Dış Politikasına Genel Bir Bakış (1950-1985)*, LAP LAMBERT Academic Publishing, London, 2018, s.22-25.

2515 Özer, *age.*, s.117.

artış gösterdi. Gini katsayısına göre eşitsizlik 0.61'den 0.55'e geriledi. Köle İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Ulusal Planı, Kardeş Okullar, Halk Eğitim Ağı ve Aile Torbası kampanyalarıyla yoksulların yaşam kalitesinde artış yakalandı.[2516] Tüm bu kampanyalar halkın fakir kesimlerinde hayatlarında ciddi bir iyileşme sağladı: Brezilya'daki fakir oranı yüzde 43'lük bir azalmayla 50 milyondan 29.9 milyona düşürülerek önemli bir başarı sağlandı. Ayrıca halkın maaşları arttı ve alım gücünde artış yaşandı.[2517] 2002'de Brezilyalılar, daha önce bir maden işçisi ve sendika lideri olan Luiz Inacia Lula da Silva'yı başkan olarak seçtiler. Lula'nın en büyük hedefi hiçbir Brezilyalının aç karnına yatağa girmemesiydi. Onun ilk hedefi "sıfır açlık" oldu.[2518] Böylece Lula ilk iş olarak Gıda Güvenliği Bakanlığını kurdu. Ardından çeşitli yoksulluk azaltma programlarını koordine etmek için Ocak 2004'te Sosyal Kalkınma Bakanlığını kurdu. Netice olarak Lula hükümeti ana hedefinin bu olduğunu kanıtladı ve ilk kez on milyonlarca yoksul Brezilyalıyı piyasaya dahil etti.[2519] *The Economist* dergisi ABD merkezli 2008 krizi sırasında Brezilya'yı, "krize en son girip ilk önce çıkan ülkelerden biri" olarak övdü.[2520] 2002-2013 yılları arasında toplam ücretler Brezilya'da iki misli artarken bireysel krediler dört kat büyüme gösterdi. İşçi Partisi iktisadı döneminde yaşanan bu ekonomik iyileşme sonucu milyonlarca Brezilyalı üniversiteye gitmek, ilk kez uçakla seyahat etmek, AVM'lerden alışveriş yapmak ve diş bakımı yaptırmak gibi eskiden sadece dar bir orta sınıfın ayrıcalıkları olarak görülen imkânlara kavuşmuş oldu.[2521] Lula döneminde milyonlarca konut inşa edildi ve ülkenin kenar mahallelerinde kötü koşullarda yaşayan halk yeni konutlara kavuştu. Ayrıca Brezilya'ya dev karayolları ve demiryolları inşa edilerek ulaşım altyapısı geliştirildi.[2522]

2516 Uyank, *age.*, s.310-311.

2517 Demir, *age.*, s.60-61.

2518 Chasteen, *age.*, s.368-369.

2519 Riordan Roett, *Brazil: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, New York, 2016, s.108-109.

2520 Evren Çelik Wiltse, "Küresel Ekonomik Kriz Sonrasında Yeni Dünya Düzeni: 2008 Krizi, Brezilya ve Yeni Sosyal Demokrat Kalkınmacı Model Tartışmaları", *Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.311.

2521 Barış Alp Özden, "Lula'nın ılımlı solundan Bolsonaro'nun aşırı sağına Brezilya", *Toplum ve Bilim*, İletişim Yayınları, Sayı 155, 2021, s.18-19.

2522 Oğuzhan Bilgin, "Brezilya seçimleri ve Lula: Bize çok tanıdık bir hikâye", Akşam, 3 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 20.11.2022. https://www.aksam.com.tr/yazarlar/oguzhan-bilgin/brezilya-secimleri-ve-lula-bize-cok-tanidik-bir-hikaye/haber-1316485

Lula, kırsalda sekiz çocuklu yoksul bir ailede yetişmiş, sadece dört yıllık ilkokul öğretimi almış ve bir parmağını iş kazasında kaybetmiş,[2523] ülkenin işçi sınıfından gelen ilk başkanıydı. Bu dönemde Brezilya, ekonomisi düzenli büyümüş, dünyanın yedinci büyük ekonomisi olmuş ve yükselen küresel ekonomiler arasında yer almıştı. Lula tarafından milyonlarca Brezilyalının yararlandığı dünyanın en geniş kapsamlı şartlı para transferi programı olan Aile Bütçesi (Bolsa Familia) devreye sokuldu.[2524] Brezilya, Latin Amerika ekonomisinin 2001 yılında yüzde 26.8'ine denk düşerken 2010'da yüzde 46.6'sını kapsadı.[2525] Bu da neredeyse Latin Amerika ekonomisinin yarısını Brezilya oluşturuyor demekti. Lula Hükümeti, 2005 yılı sonunda Brezilya'nın IMF'ye olan tüm borcunu vaktinden önce ödemeyi başardığı gibi 2009 yılında IMF'ye kaynak (10 milyar dolar) aktaran ilk Brezilya hükümeti olarak tarih sayfasında yerini aldı.[2526] Lula'nın "ulusal şampiyonlar" adını verdiği ve daha çok petrol, inşaat, gıda, imalat, agro-sanayi ve madencilik sektörlerinde yoğunlaşan şirketler, İşçi Partisi döneminde dünyanın en büyük kalkınma bankası haline gelen Brezilya Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Bankası'nın (BNDES) devletin altyapı desteğiyle ve cömert fonları ile hızla büyüme ve gelişme gösterdiler. Düşünün 2010 yılında zirveye ulaşan BNDES'in bu hedefle verdiği kredilerin toplamı, Dünya Bankası ve Amerika Ülkeleri Kalkınma Bankası (IADB) tarafından kullandırılan toplam fonların iki buçuk katını aşan dev bir aktöre dönüştü.[2527] Lula dış politikada, pragmatik ve proaktif bir politika uyguladı.[2528] 2001 yılında Batılılar tarafından Brezilya; Rusya, Hindistan ve Çin ile "yükselen ekonomiler" olarak tarif edildi. Daha sonra bu ülkeler BRIC oluşumuyla küresel ve jeopolitik bir oyuncuya dönüştü.

2006 yılında Rusya ile yapılan işbirliği sonucu uzaya ilk Brezilyalı astronot çıktı. Brezilya'nın uzay faaliyetlerinde en büyük engellemeler ABD tarafından yapıldı. Günümüzde Brezilya'nın faal halde iki uzay fırlatma merkezi vardır. Bu merkezlerden biri olan Alcantara dünya üzerinde ekvatora en yakın olan fırlatma merkezi olarak bi-

2523 Esra Akgemci, "Brezilya siyasetinde popülizm ve yolsuzluk ilişkisi: Lula'yı cezalandırmak", *Birikim*, Sayı 353, Eylül 2018, Birikim Yayınları, s.77.

2524 Tekin, *age.*, s.40-42.

2525 Uyanık, *age.*, s.311.

2526 Güven Gürsel, "Brezilya'nın Gelişiminde Askeri Rejim-Biyoenerjinin Rolü", *Latin Amerika'yı Anlamak*, Nilüfer Narlı ve Burak Küntay (Ed.), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.117.

2527 Barış Alp Özden, "Lula'nın ılımlı solundan Bolsonaro'nun aşırı sağına Brezilya", *Toplum ve Bilim*, İletişim Yayınları, Sayı 155, 2021, s.13.

2528 Tekin, *age.*, s.40-42.

liniyor. Bir fırlatma merkezi ekvatora ne kadar yakın olursa o kadar az yakıta ihtiyacı olduğundan, Alcantara sadece Brezilya için değil, Brezilya'nın işbirliği yapacağı ülkeler içinde oldukça cazip bir seçenektir. Ayrıca Brezilya ve ABD arasında ABD'nin ticari uydu fırlatmaları için Alcantara'yı kullanabilmesi için bir anlaşma imzalandı. Tabii bunun yanında Brezilya'nın uzay programının en başarılı ayağı Çin ile birlikte yürütülmektedir.[2529] Latin Amerika'da kendi uydu sistemlerini fırlatma merkezine sahip tek ülke Brezilya olduğu gibi roket teknolojileri de gelişme aşamasındadır. Brezilya tarafından geliştirilen ilk gözlem uydusu Amazonia-1 (SSR-1) 2021 yılında Hindistan ile işbirliği sonucu yörüngeye fırlatıldı.[2530]

Brezilya'da 1976 yılında ekim alanı 39 milyon hektar civarında iken 2012 yılında ekilebilir arazi 55 milyon hektara çıktı. 1976 yılında üretim miktarı 55 milyon ton civarındayken 2012 yılında yaklaşık 185 milyon tona ulaştı. Bu verilere göre aynı yıllar içerisinde ekilebilir arazideki artış yüzde 36 iken, üretimdeki artış oranı yüzde 336'ya fırladı. Belirtilen süreç içerisinde üretim ve verimlilik oranı 1990'lardan itibaren yaklaşık 20 yıllık bir zaman diliminde yüzde 300'ün üzerinde artış sağladı.[2531] 1991 ile 2012 yılları arasında tahıl üretimi alanları yüzde 30 oranında artış gösterirken, üretim verimliliği yüzde 136 oranında arttı. Netice olarak Brezilya tarımının bu başarısı Brezilya hükümetleri, üniversiteler, özel sektör, kooperatifler ve Ar-Ge merkezlerinin ortak çalışmasıyla ortaya çıktı.[2532] 2012 yılında Brezilya 10 tarımsal üründe dünyadaki en büyük üreticiler arasındadır. Bunlardan kahve için 1900'lü yılların başından beri birinci olmasının yanında şekerkamışı, portakal suyu gibi ürünlerde de birinciliği ele geçirmiş, soya fasulyesi ve büyük baş hayvancılıkta ikinciliğe kadar yükselmiş, kümes hayvancılığı, pirinç, mısır ve süt ürünleri gibi ürünlerde de ilk beş içerisinde olmayı başaran bir ülke olmuştur.[2533] 1994 ile 2011 yılları arası dönem içerisinde tonaj bazında dana üretimi yüzde 74, domuz eti üretimi yüzde 148 ve kümes hayvanları et üretimi ise yüzde 278 oranında artmıştır.[2534] Ayrıca Brezilya, oldukça

2529 Itır Toksöz, "Uzayı Düşleyenler: Latin Amerika'da Uzay Faaliyetleri", *21. Yüzyılda Latin Amerika*, Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s.340-341.

2530 İsmail Ermağan ve Hasibe Talaş, "Latin Amerika'da Uzay Çalışmaları", *Dünya Siyasetinde Latin Amerika 4*, İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021, s.260-261.

2531 Özer, *age.*, s.102-103.

2532 Özer, *age.*, s.112-114.

2533 Özer, *age.*, s.110.

2534 Özer, *age.*, s.114.

fazla girişimciye ev sahipliği yapmıştır. Bir araştırmaya göre, sadece 2011 yılında 27 milyon Brezilyalı ya zaten bir işletmeye sahipti ya da bir işe başladı. Bu sonuç 54 ülke arasındaki en yüksek üçüncü miktar olacaktı.[2535] 2008 krizinin üzerinden dört yıl geçmiş ve ciddi değişimlere yol açmıştı. Krizden etkilenen ABD ve AB krizden çıkmak için BRICS ülkelerinden ihtiyaç duydukları sermayeyi talep ettiler. Dönemin Brezilya Maliye Bakanı Guido Mantega bu konuda önde gelen gelişmekte olan ekonomilerin, IMF içinde daha etkin hale gelmeleri ve Avrupa'nın kendi sorunlarını çözmek için daha fazla çaba göstermesi koşuluyla, Avrupa'daki borç krizinin çözümü için nakit yardımında bulunabileceklerini ifade etti. BRICS ülkelerinin IMF'ye kaynak aktarmaya hazır olduğunu söyledi. Dünya 2012'ye girerken yeni güçler sahneye çıkıyordu.[2536]

Lula döneminde yakalanan ekonomik büyümeyle birlikte halkın beklentilerinin yükseldiği ve uluslararası prestijin arttığı bir dönem yaşandı.[2537] Bu dönemde ABD Başkanı Obama, Brezilya lideri Lula'dan İran konusunda yardımcı olmasını istedi. Netice olarak 17 Mayıs 2010 yılında İran'ın nükleer meselesi hakkında Brezilya ve Türkiye aracılığıyla İran ile ortak Tahran Deklarasyonu imzalandı. Fransa'nın en önemli gazetelerinden biri olan *Le Monde* anlaşmayı şöyle yorumladı: "17 Mayıs 2010 dünya dengelerinde bir değişiklik olarak tarihe geçti." Aslında ortada bir Lula fenomeni vardı. Batılı yayın organlarında Başkan Lula'dan, Başkan Bush'un ve Başkan Chavez'in her ikisinin de ortak dostluğunu kazanabilme yeteneğine sahip tek politikacı olduğu gibi bu tarz bir diyaloğu sürdürebilen tek kişi olarak söz ediliyordu.[2538] Mütevazı yaşam tarzıyla "dünyanın en sevilen başkanı" olarak anılıyordu.[2539] ABD Başkanı Obama, Lula'yı "dünyanın en popüler siyasetçisi" olarak tanımladı. Lula, Brezilya tarihindeki en yüksek kamuoyu güvenine sahip oldu.[2540] Lula'nın ardından Brezilya'nın başına yine İşçi Partili ve Lula'nın desteklediği Dilma Rousseff geçti. O ise Brezilya tarihinin ilk kadın başkanı oldu. Devamlı hatırlatıyorum ama kurulduğu günden bugüne hâlâ ABD'de

2535 Michael Reid, *Brazil: The Troubled Rise of a Global Power*, Yale University Press, London, 2014, s.235.

2536 Mehmet Bedri Gültekin, *Asya'nın Yükselişi ve Bölgesel Birlikler Çağı*, Kuzgun Kitap, Bursa, 2018, s.29-30.

2537 Tekin, *age*., s.46.

2538 Celso Amorim, *Brezilya'nın Dünyadaki Yeni Rolü*, (Çev.) Melek Ozorpak, Brezilya Anadolu Kültür Merkezi, İstanbul, 2015, s.280.

2539 Esra Akgemci, "Brezilya siyasetinde popülizm ve yolsuzluk ilişkisi: Lula'yı cezalandırmak", *Birikim*, Sayı 353, Eylül 2018, Birikim Yayınları, s.72.

2540 Prashad, *age*., s.144.

bir kadın başkan seçilmedi. Bu arada 2011 yılında Brezilya ve Türkiye tarafından "Stratejik Ortaklık Eylem Planı" imzalandı. 2013 yılı Eylül ayının başında Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff ve bazı üst düzey devlet yetkililerinin elektronik postaları ve telefon görüşmelerinin ABD Ulusal Güvenlik Servisi tarafından izlendiği ortaya çıktı. Akabinde Brezilya ulusal petrol şirketi Petrobras'ın bile benzer şekilde takip edildiğinin kanıtlarının elde edilmesi sonucu Rousseff, ABD Ulusal Güvenlik Servisi'nin bu tür faaliyetlerini durduracağına dair garantiler verilmesini ve ülkesinden özür dilenmesini talep etti.[2541]

2014 yılında Dünya Kupası organizasyonu Brezilya'ya verildi. Bu süreçte Dünya Kupası için yapılan rezervasyonlardan Brezilyalılar yaklaşık 38 milyon dolar kazandı.[2542] Ardından 2016 yılında Yaz Olimpiyatlarını Brezilya'nın elde etmesi Brezilya'yı küresel sahnede kendinden söz ettiren ve ilgi çeken bir ülke profiline dönüştürdü. Dilma Roussef başkan olduğu dönemde Lula ile uyumlu ve Lula'nın kadrosuyla çalışmasına rağmen dış ziyaretlere daha az önem veren, dış politikadan çok iç politikayla ilgilenen ve yabancı ülkelerde popülaritesi daha az bir lider oldu.[2543] Yine de Bolivya gibi komşularıyla ilişkilerine oldukça önem verdi. Roussef, Bolivya Devlet Başkanı Morales'in 2014 yılında başkanlığa üçüncü kez seçilmesi dolayısıyla gerçekleşen yemin törenine katılmak için Davos'a gitmekten vazgeçti.[2544] Başkan Dilma'nın politikaları da öncelikle olarak ekonomik kalkınma odaklı oldu. Barışçıl ve çok taraflı Brezilya dış politikasını devam ettirdi.

2017 yılında Brezilya tarımı ülkeye 81 milyar dolar tutarında net ihracat girişine kaynaklık etti. Bu tarımsal net ihracat tutarıyla Brezilya dünyanın en büyük tarımsal net ihracatçı ülkesi haline geldi.[2545] 2017 yılında Brezilya toplam ihracatının yüzde 46'lık kısmını tarım üzerinden elde etti.[2546] 2003-2014 yılları arasında Brezilya'da reel asgari ücrette yüzde 76.2 oranında artış sağlandı. 2011 yılında ekonomide yavaşlama olmasına rağmen reel ücret artışına devam edildi. Ayrıca 2000-2012 arasında işsizlik sigortası kapsamı yüzde 99 oranına çıkarıldı. 2003-2014 yılları arası işsizlik düzeyinde büyük oranda

2541 Kubilayhan Erman, *Latin Amerika ve İspanya Üzerine Güncel Çalışmalar*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2015, s.73.
2542 Thomas L. Friedman, *Geciktiğin İçin Teşekkür Ederim*, (Çev.) Zafer Akın, Boyner Yayınları, İstanbul, 2018, s.125.
2543 Tekin, age., s.48.
2544 Mehmet Osman Çatı, "Bolivya", *Dünya Siyasetinde Latin Amerika*, İsmail Ermağan (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 261.
2545 Özer, *age.*, s.128.
2546 Özer, *age.*, s.132.

bir azalma sağlandı.[2547] Dünyanın en büyük sosyal yardım programı olan Bolsa Familia'dan, 2015 itibarıyla 13.8 milyon aile (yani 50 milyona yakın kişi, nüfusun yüzde 26'sı) yararlandı.[2548] Brezilya'nın döviz rezervleri 2006 yılında 50 milyar dolar iken Mayıs 2015 yılında 358 milyar dolara fırladı.[2549] 2017 yılında Brezilya, Dünya Bankası sınıflandırmasına göre orta-üst gelir grubunda yer aldı.[2550]

Başkan Roussef hakkında açılan soruşturmalar sonucu görevinden uzaklaştırıldı ve yerine Başkan Yardımcısı Lübnan kökenli bir aileden gelen Michel Temer getirildi. Temer ilk olarak ekonomik sorunlara yoğunlaştı ve ilk dış ziyaretini Çin'e gerçekleştirdi.[2551] Temer'in ardından 2018 yılında Brezilya'nın başına emekli bir asker olan Jair Bolsonaro geçti. Bolsonaro iktidara geldiğinde birçok sorunla mücadele etti. Başta ekonomi olmak üzere iç siyasetten dış politikaya Brezilya'nın yoğun bir gündemi vardı. Özellikle dünya genelinde büyük sorunlara yol açan Kovid-19 salgını Brezilya ekonomisini oldukça etkiledi. Koronavirüsle mücadelede gerekli önemleri almadığı için Bolsonaro eleştirilere maruz kaldı. Bu süreçte Brezilya tarafından Çin ve Rusya ile ortak aşı üretimine başlandı. Bolsonaro dış politikada ABD ile işbirliğine öncelik veren ama diğer büyük aktörlerle ilişkileri devam ettiren bir strateji izledi. Özellikle Bolsonaro'nun BRICS oluşumundan ayrılacağı, Çin ve Rusya'ya karşı mesafe koyacağı beklendi. Ancak bu beklenti gerçekleşmedi. Brezilya lideri Çin ve Rusya gibi Batı dışı aktörlerle ilişkilerini devam ettirdi. Hatta Körfez ülkeleriyle de birçok alanda işbirliğine gitti. Lula döneminden farklı bir dış politika izleyen Bolsonaro, Trump dönemiyle uyumlu ve ilişkileri geliştiren bir politika üretti. Bolsonaro ilk yurtdışı ziyaretini önce ABD'ye ardından İsrail'e gerçekleştirdi. 2019 yılında Amazon Ormanlarında çıkan yangınlarla ilgili olarak Batılı ülkeler Brezilya'ya Amazonları koruyamadığına dair suçlamalarda bulundu. Bu suçlamalara karşı Bolsonaro, "Amazonlar Brezilya'ya aittir" diyerek karşılık verdi. Hatta Bolsonaro, Fransa lideri Emmanuel Macron'a "sömürgeci mantığıyla hareket ediyor" diyerek cevap verdi. Bununla beraber Brezilya lideri Bolsonaro, Rusya-Ukrayna krizi sürecinde Rusya'ya ve Putin'e uygulanan Batılı yaptırımlara destek vermediği

2547 Emine Tahsin, *Latin Amerika'nın On Yılı*, Ekin Yayınevi, Ankara, 2022, s.194.

2548 Esra Akgemci, "Brezilya siyasetinde popülizm ve yolsuzluk ilişkisi: Lula'yı cezalandırmak", *Birikim*, Sayı 353, Eylül 2018, Birikim Yayınları, s.80.

2549 David R. Mares ve Harold A. Trinkunas, *Aspirational Power: Brazil on the Long Road to Global Influence*, Brookings Institution Press, Washington, 2016, s.133.

2550 Fatma Doğruel ve A. Suut Doğruel, *Bıçak Sırtında Büyüme ve İstikrar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s.203.

2551 Tekin, *age.*, s.50-51.

gibi Putin'i Moskova'da ziyaret etti. Hatta Bolsonaro, bu süreçte Rus lider Putin'i Brezilya'ya davet etti. Bu süreçte iki ülke arasında uzaydan nükleer enerjiye birçok ortak projeye imza atıldı.

2018 yılında da tarımsal alanda Brezilya dünyanın en büyük net ihracatçısı oldu. Brezilya'nın dış ticareti 2010 yılından 2015 yılına kadar düşme eğilimi gösterse de, ihracatı 2015 yılından itibaren yeniden artışa geçti ve dış ticaret açığı kapanmaya başladı. 2000 yılı itibari ile Brezilya'nın toplam ihracatının toplam ithalatını karşılama oranı yüzde 70'ler de iken bu oran 2017 yılı itibariyle yüzde 92'lere kadar yükseldi.[2552] 2018 yılında Brezilya Latin Amerika'nın en büyük birinci ekonomisi olduğu gibi dünyanın en büyük sekizinci ekonomisi oldu. Brezilya'da kişi başı GSYİH'si 9.821 dolardır. Sektörel dağılımda hizmetler yüzde 72.2, sanayi yüzde 22.6 ve tarım yüzde 5.2 oranındadır.[2553] Kovid-19 salgını öncesi 2019 yılında Brezilya 72 milyar dolarla doğrudan yabancı yatırım çeken ülkeler arasında altıncı sırada yer aldı.[2554] Brezilya pandemi sonrasında yeniden büyüme gösteren ve enflasyonu kontrol altına alan bir ülke oldu. Bu süreçte Bolsonaro hükümeti yaklaşık 18 milyon aileye hibe verdi. Ayrıca hükümet tarafından yoksullara 600 Real nakit yardımı yapıldı. Akaryakıt vergilerinde indirime gidildi ve kamyon ile taksi şoförlerine geçici nakit yardımında bulunuldu.[2555]

Brezilya birçok etkinliğe ev sahipliği yapmaktadır. Dört yılda bir düzenlenen yaz ve kış olimpiyat oyunlarıyla birlikte üçüncü büyük organizasyon olma özelliğini taşıyan İşitme Engelliler Yaz Olimpiyatları (Deaflympics) Mayıs 2022'de Brezilya'da gerçekleşti. 1924 yılından beri devam eden olimpiyatlara bu yıl 2401 sporcu katıldı. Brezilya'nın spor heyecanına bir de seçim heyecanı eklendi. 2022 Ekim ayında Brezilya'da yapılan seçimler sonucunda eski devlet başkanı Lula seçimleri yeniden kazandı. Soruşturmalar ve cezaevi günlerinden sonra Lula efsanesi geri döndü. Lula'nın seçim zaferinden sonraki ilk mesajı Brezilya'nın birliği ve hoşgörüsü üzerineydi. Lula'nın bir

---

2552 Özer, *age*., s.147-149.

2553 İsmail Ermağan ve Mustafa Gök, "Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi Ekonomileri: Seçili Ülke ve Sektör Analizleri", *Dünya Siyasetinde Latin Amerika-3*, İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin (Ed), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s.572.

2554 "Brezilya Ülke Profili", Ticaret Bakanlığı, 2021, s.10. Erişim Tarihi: 10.09.2022. https://www.sto.org.tr/Portals/15/disyüzde20ticaret/ulke/BREZİLYA/Brezilya-yüzde20Ülkeyüzde20Profili.pdf

2555 Hüsamettin Aslan, "Brezilya, Lula da Silva'yı başkan yaptı", Independent Türkçe, 5 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 25.11.2022, https://www.indyturk.com/node/572646/türkiyeden-sesler/brezilya-lula-da-silvayı-başkan-yaptı

buçuk yıl hapiste kalması sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Lula'yı cezaevinde ziyaret etmek istemiş ama Brezilya makamlarınca kabul görmemişti. Bu yüzden Lula ve Erdoğan arasında sağlam bir dostluk kurulduğunu da hatırlamak gerekiyor.[2556] Lula seçimler öncesinde Rusya-Ukrayna savaşında ABD'ye eleştirilerde bulundu. Lula, "Afrika'da açlıktan ölenlere bir dolar vermekten hiç bahis açmayan ABD başkanı Joe Biden, Ukrayna'nın silah satın almasına yardım etmek için 40 milyar dolar verecek. Bu olamaz" ifadelerini kullandı. Lula şöyle devam etti: "Biden'ın Kiev'e milyarlarca dolarlık silah satışı sözü vermesine rağmen, dünyanın sözde en güçlü ekonomisinin dünyayı bebek maması arayacak duruma getirmesi nasıl mümkün olabilir?"[2557] Lula, Almanya Başbakanı Olaf Scholz'a, Brezilya'nın bir barış ülkesi olduğunu ve savaşa dahil olmayacaklarını ifade etti. Scholz'un Brezilya tarafından Ukrayna'ya mühimmat tedarik etmesi talebi Lula tarafından reddedildi. Ayrıca Lula, ülkesi Brezilya'yı ve Çin'i savaşı bitirmek için arabulucu olarak önerdi. Rusya-Ukrayna savaşında ABD'nin doları bir silah gibi kullanmasının farkında olan Lula, Brezilya ve Arjantin için ortak bir para birimi önerisinde bulundu. Ortak para birimi "Sur" (İspanyolca'da "güney" demek) iki ülke arasında dolardan uzak bir sistem inşa etmeyi hedefledi. Aslında Bolsonaro döneminde de Arjantin ile ortak para birimi oluşturulması için görüşmeler yapılmıştı. Eğer bu iki ülke arasında ortak para birimi sistemi kurulursa diğer Latin Amerika ülkeleri de bunu olumlu karşılayacaktır. Zaten Latin Amerika'da hiçbir oluşum veya sistem Brezilya olmadan başarıya ulaşamaz. Aynı Brezilya Rüyası olmadan Latin Rüyası olamayacağı gibi...

Latin Gücü

Dünyanın en büyük beşinci ülkesi olan Brezilya coğrafyası Latin Amerika kıtasının neredeyse yarısını kaplamaktadır. Brezilya yüzölçümü olarak Arjantin'in iki katı kadar iken Türkiye'nin 11 katı büyüklüğe sahip kıtasal bir ülkedir. En kuzey ucu ile en güneyi arasındaki

2556 Hüsamettin Aslan, "Stratejik asabiyet'ten stratejik tarafsızlığa Lula'nın Brezilya dış politikası", Independent Türkçe, 16 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 20.12.2022. https://www.indyturk.com/node/576481/türkiyeden-sesler/stratejik-asabiyetten-stratejik-tarafsızlığa-lulanın-brezilya-dış

2557 "Lula: Afrika'da insanlar açlıktan ölürken Biden, Ukrayna'ya 40 milyar dolar veriyor, bu olamaz", Sputnik Türkiye, 3 Haziran 2022, Erişim Tarihi: 10.12.2022. https://sputniknews.com.tr/20220603/lula-afrikada-insanlar-acliktan-olurken-biden-ukraynaya-40-milyar-dolar-veriyor-bu-olamaz-1056934969.html

mesafe Londra ile Bağdat arasındaki mesafeden bile daha fazladır.[2558] Avrupa Birliği'nin 28 ülkesinin tümü Brezilya topraklarına rahatlıkla sığabilir.[2559] Dünyanın en geniş tropik ormanı kabul edilen Amazon ormanlarının yüzde 70'i Brezilya'ya aittir. Bu sebeple karbon emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliğinin yavaşlatılması konusunda uluslararası plan ve programların ana aktörüdür. Çünkü dünyadaki en büyük oksijen rezervlerine sahip ülkedir. Ayrıca Brezilya tatlı su kaynağı açısından da diğer ülkelerden oldukça zengindir.[2560] Kuzeyden güneye uzunluğu ve batıdan doğuya genişliği yaklaşık 4.300 km'dir. Brezilya, Güney Amerika kıtasının Atlas Okyanusuna bakan kıyılarının yüzde 40'ına sahiptir.[2561] Kıyılardan bahsetmişken, Brezilya'da kimi sahillerin uzunluğunun 50 kilometreye ulaştığı biliniyor.[2562] Brezilya nüfusunun yüzde 90'dan fazlası şehirlerde yaşamaktadır. Brezilya'da yeryüzündeki biyolojik çeşitliliğin beşte biri ve dünyanın tatlı su kaynaklarının dörtte biri yer almaktadır. Latin Amerika'nın en büyük hidroelektrik santralleri Brezilya'ya aittir. Ayrıca Brezilya nükleer teknoloji ve reaktörler konusunda yeterli teknolojiye sahip ülkelerden biridir. 500 yıl yetecek uranyum kaynakları ile nükleer enerji santrallerine sahiptir.[2563] Yine Brezilya birçok maden yatağına sahip bir ülkedir ve su kaynakları ile dünyanın en zengin su yataklarını elinde bulundurmaktadır.[2564] Brezilya "suyun Suudi Arabistan"ı olarak bilinen bir ülkedir.[2565] Biyolojik çeşitlilik konusunda Latin Amerika'da ilk konumdadır. 2007 yılında Brezilya'nın Curitiba şehrinde ilk küresel "Biyoçeşitlilik ve Şehirler" buluşması gerçekleşti ve Curitiba Sözleşmesi ortaya çıktı.[2566] 1970'de 100 milyon olan Brezilya bugün 215 milyonu geçen nüfusuyla dünyanın en kalabalık altıncı ülkesidir. Brezilya dünyanın en büyük Katolik nüfusuna sahiptir, nüfusun sadece yüzde 9'u 65 yaş üstüdür. Brezilya, Afrika kıtası dışında en çok Afrikalı ve Japonya dışında en çok Japon'un yaşadığı topraklardır. Ayrıca Brezilya binlerce Suriyeliye de kucak

2558 Alex Bellos, *Futebol / Brezilya Yaşam Tarzı*, (Çev.) Çiğdem Özüer, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.319.
2559 Reid, *age.*, s.5.
2560 Reid, *age.*, s.5.
2561 Demir, *age.*, s.82.
2562 Okan Okumuş, *Latin Amerika-Alternatif Bir Gezi Rehberi*, Kolektif Kitap, İstanbul, 2015, s.20.
2563 Bahtiyar Dursun, "Latin Amerika Bölgesi'nde Enerji Yatırımları ve Perspektifleri: Brezilya, Meksika, Peru ve Şili Örnekleri", *Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2*, İsmail Ermağan (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018, s.388-389.
2564 Özer, *age.*, s.104.
2565 Rose, *age.*, s.185.
2566 Rose, *age.*, s.228.

açmıştır. Buna rağmen ABD ve Avrupa'daki gibi bir ırkçılık hastalığı Brezilya'da yoktur.

Şehirleşme ve okuryazar oranı yüzde 90'ın üzerindedir. Limanlar, ticaret yolları, demiryolları ve havalimanları gibi dev ulaşım yatırımları hızlanmış, ulaşım imkânlarındaki kolaylıkların yanı sıra, ülkede bulunan büyük petrol rezervleri ve alternatif etanol, biyoenerji sayesinde enerji girdilerinin maliyeti düşürülmüştür.[2567] Brezilya etanol ve biyoenerji sektöründe, dünya için vitrin ülkeye dönüştü. Bu doğrultuda Brezilya çevre dostu biyoyakıt konusunda uluslararası talebi artırmak ve küresel pazarda arz güvenilirliğini garantiye almayı amaçlıyor.[2568] Brezilya doğalgaz üretiminde son 10 yılda en fazla artış gösteren ülkedir. Bununla beraber Latin Amerika ve Karayiplerde tüm enerji kaynaklarında lider bölgesel aktör Brezilya'dır.[2569] Güney Amerika'nın en büyük enerji üreticisi ve tüketicisi olduğunu da unutmamak gerekiyor.

Brezilya, demokrasisini sağlamlaştırma ve yoksulluğu azaltma konusunda büyük ilerleme kaydetti. Yükselen çok ırklı demokrasilerden biri olarak, sayısız sivil çatışmayla karşı karşıya kalan bir dünyada barış içinde bir arada yaşamanın bir örneğini oluşturmaktadır.[2570] Brezilya başkanlık sistemiyle yönetilen Güney Amerika'nın en büyük demokrasisidir ve bir ırk demokrasisi olduğu iddia edilebilir. İndiolar, Afrikalılar ve beyazlar arasındaki evlilikler nedeniyle Brezilya'da, ABD'de görülen şiddet ve ırkçı bölünmeler olmadığı ortadadır.[2571] Ayrıca ülkede topluluklar hayatın merkezinde yer alır. Brezilyalılar Batılılar gibi bireysel değil grup üyeleridir. Kilise gruplarından samba okullarına kadar canlılığı ve çeşitliliği yüksek bir toplumdur.[2572] Brezilya'da halkın katıldığı çok sayıda kuruluş ve örgüt vardır. Siyasal alanda da oldukça kapsayıcı ve etkili siyasal partilere sahiptir. Federal bir sisteme sahip olan Brezilya iyi örgütlenmiş ve oturmuş demokratik kurumlarıyla örnek bir ülkedir. Brezilya'nın uluslararası demokratik girişimlerinden biri, üç büyük demokrasi

2567 Özer, *age.*, s.115.

2568 Suzanne C. Hunt, Janet L. Sawin ve Peter Stair, "Petrole, Yenilebilir Alternatifler Geliştirmek", *Dünyanın Durumu*, (Çev.)Ayşe Başçı, Linda Starke (Ed.), TEMA Vakfı Yayınları, s.75.

2569 Gloria Shkurti Özdemir, "Latin Amerika ve Karayipler Ülkelerinin Enerji Rezerv ve Kaynakları", *Dünya Enerji Trendleri*, Kemal İnat ve Büşra Zeynep Özdemir Daşçıoğlu (Ed.), SETA Kitapları, İstanbul, 2021, s.240-259.

2570 Mares ve Trinkunas, *age.*, s.176.

2571 Bryson, *age.*, s.75.

2572 Bryson, *age.*, s.365.

olan Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika'yı bir araya getiren IBSA Diyalog Forumu'dur.

Brezilya 150 yıldan uzun süredir savaşa girmemiş dünyanın en barışçıl ülkelerinden biridir. Dış politikasında saldırgan olmadığı gibi komşularıyla barış içinde olup onlara tehlike arz etmeyen bir profile sahiptir. Lula döneminde oldukça aktif bir dış politika benimsenmiş ve yükselen donörler arasında yer alınmıştır. Dış politika, 20 yıldır dünyayı çok kutuplu tasavvur ettiği gibi çok taraflı ve çok yönlü bir dış politik yol inşa edilmiştir. Portekizce konuşan Mozambik ve Angola'yı bağımsız olduktan sonra ilk tanıyan ülkelerden biri de Brezilya oldu. Bölgesel bütünleşme Brezilya için temel dış politika hedeflerinden biridir. Güney-Güney işbirliği her zaman öncelik taşıdı. Hatta bu bölgesel toplantılara ABD davet bile edilmedi. Günümüzde Brezilya uluslararası birçok konferansın, forumun, kuruluşun veya oluşumun davet edilen ülkesi konumundadır. Aranan ve kabul gören bir ülke olduğu gibi arzu edilen arabulucu rolüne de sahiptir.[2573] Sonuçta Brezilya Dışişleri Bakanlığı'nın (Itamaraty) dünya genelinde en etkili ve profesyonel diplomatları barındıran kurumlardan biri olduğunu tartışmaya gerek yok.[2574] Lula döneminde 35 yeni büyükelçilik açıldı.[2575] Diplomatik çevrelerde Brezilya, her komisyon ve panelde Batılı ülkeler ile Güney dostları tarafından en çok aranan temsilcidir.[2576] Komşularıyla sınır anlaşmazlıklarını barışçıl yollardan çözmüş ve herhangi bir sorun bırakmamıştır. Brezilya gelenekleri ve inanışları doğrultusunda huzurlu bir ülkedir. Uluslararası işlerini müdahalesizlik ilkesi çerçevesinde çözmeye çalışmaktadır.[2577] Bugün Brezilya dış politikasının hedeflerinden biri BM Güvenlik Konseyinin kalıcı bir üyesi olmaktır.[2578] Brezilya 2019'dan itibaren ABD tarafından NATO üyesi olmayan önemli müttefik ülke ilan edildi. Bu da Brezilya'nın NATO'nun silah sistemlerinden tatbikatlarına kadar yararlanabilmesini ve satın alımının önünü açtı. Hem BRICS hem NATO üyesi olmayan önemli müttefik bir ülke olarak çok taraflı

2573 Amorim, *age*., s.278.

2574 Arlene B. Tickner, "Yükselen Brezilya ve Güney Amerika", *Dış Politika*, (Çev.) Nasuh Uslu, Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, (Ed.), Röle Akademik Yayıncılık, Ankara, s.369.

2575 Hüsamettin Aslan, "Stratejik asabiyet'ten stratejik tarafsızlığa Lula'nın Brezilya dış politikası", Independent Türkçe, 16 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 20.12.2022. https://www.indyturk.com/node/576481/türkiyeden-sesler/stratejik-asabiyetten-stratejik-tarafsızlığa-lulanın-brezilya-dış

2576 Reid, *age*., s.261.

2577 Mares ve Trinkunas, *age*., s.88.

2578 Amorim, *age*., s.74.

çok yönlü bir dış politika içindedir ve zamanla hem Amerika Birleşik Devletleri hem de Avrupa Birliği tarafından Latin Amerika'nın "temsilcisi", "öncü" gücü olarak kabul görmüştür.[2579] Gerçek şu ki Brezilya uluslararası bir projeksiyona sahip ülke oldu.[2580] Daha da ötesi Brezilya'nın uluslararası arenada bir varlığı var ve olmaya da devam edecektir.[2581] Bugün Brezilya'nın, uluslararası düzenin liderlik pozisyonlarında kabul görmenin yumuşak güç yolunu temsil eden bir ülke olduğu ortadadır.[2582]

Latin Amerika kıtasının en büyük pazarı olan Brezilya artık kırılgan bir ekonomi değildir, tam tersi güvenilir bir ülkedir. Dünyanın en büyük uçak üreticilerinden biridir. Ekonomik kalkınması sadece kendine değil Latin Amerika'nın da kalkınmasına büyük oranda yardımcı ve örnek oluyor. Dünyanın en büyük dokuzuncu ekonomisi olan Brezilya, yine Güney Amerika'daki güncel yatırımların yüzde 50'sini gerçekleştirmektedir.[2583] Dışarıdan gelen yabancı yatırımların yüzde 60'ı Brezilya ve Meksika'ya akmaktadır.[2584] Sonuçta Brezilya, piyasalarda güven ve mali disiplini sağlamış, yabancı yatırımcılar ve kuruluşların güvenini kazanmış, yabancı sermaye ve girişimcinin ilgisini çekmiştir.[2585] Dünya Bankasına göre, Latin Amerika'daki orta sınıf 2000'den beri yüzde 50 büyüme gösterdi. Bu oran Brezilya'da yüzde 40'ı geçti.[2586] 2000-2020 döneminde Brezilya ekonomisi üç kat büyüme gösterdi. Bugün Brezilya orta sınıfı 100 milyonu aşarak Latin Amerika ve Karayiplerin en büyük tüketici pazarı olduğu gibi Kuzey Amerika'da da ABD'den sonraki en büyük tüketici pazarı konumundadır. Daha milyonlarca Brezilyalı da gelecek yıllarda fakirlikten kurtulacaktır.[2587] Ayrıca dünyada Brezilya 7.2 milyonla en fazla ev bakım işçisi çalıştıran ülke durumundadır.[2588] Brezilya, geleneksel pazarı olan Amerika kıtası ve Avrupa Birliği'nin yanında son dönemde Asya, Afrika, Ortadoğu ve Doğu Avrupa pazarlarına ihracatını önemli derecede artıran bir ülke oldu. Güney-Güney ticareti olarak

2579 H. Yeşil, *Latin Amerika: 21. Yüzyılın Sosyalizmi mi?*, Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2013, s.65.
2580 Amorim, *age.*, s.55.
2581 Amorim, *age.*, s.416.
2582 Mares ve Trinkunas, *age.*, s.182.
2583 Uyanık, *age.*, s.316.
2584 Tahsin, *age.*, s.109.
2585 Özsoylu ve Algan, *age.*, s.46.
2586 Clinton, *age.*, s.250.
2587 Bremmer, *age.*, s.121.
2588 Barış Alp Özden, "Lula'nın ılımlı solundan Bolsonaro'nun aşırı sağına Brezilya", *Toplum ve Bilim*, İletişim Yayınları, Sayı 155, 2021, s.24.

tanımlanan ve dünya ticaretinde giderek daha ağırlık kazanan eğilimde, Brezilya'nın ağırlığı ve payı büyüktür. Brezilya ihracatta sergilediği başarısını ihraç mallarını çeşitlendirerek ve geleneksel pazarlarının dışında kalan pazarlara açılarak sağladı.[2589]

Brezilya dış ticareti de genellikle fazla veren ülkeler arasındadır. Dünyadaki en büyük 500 şirketin yedisi Brezilya'ya aittir. İnşaat, uçak, enerji alanlarındaki dev şirketleri günümüzde büyük oyuncular olmuştur. 2000'lerin sonunda Brezilya'nın en azından bir süreliğine büyüklüğü bakımından Britanya'nın ekonomisini geçtiği düşünüldü.[2590] Ayrıca Brezilya, Latin Amerika'da dijitalleşme konusunda liderdir. Bununla beraber UNCTAD'a göre Brezilya, finansman ortamı açısından 60 ülke arasında 13. sırada yer alarak, ABD ve Birleşik Krallık gibi gelişmiş ekonomileri geride bırakmış bir ülkedir.[2591] Çok zengin kaynaklara sahip olması, orman ürünlerinde (kâğıt, kâğıt hamuru), mineral (kömür, platin, demir, ranyum, petrol), canlı hayvan ürünleri (et, tavuk ve domuz eti), tarım ürünleri (tütün, kahve, kakao, pamuk, şeker) karşılaştırmalı avantaja sahip olmasında başlıca nedendir. Brezilya, bu sektörlerde dünya genelinde birinci veya ikinci sırada yer alan bir ülkedir.[2592] Ülkede tarım sektörü 2019 yılında GSYİH'nin yüzde 8'ini sağladı. Dahası tarımsal-endüstriyel işleme ve dağıtım sektörünün GSYİH'deki payı ise yüzde 32 oldu.[2593] Brezilya, mal ihracatının yüzde 70'ten fazlasını 46 limanıyla gerçekleştiriyor. Brezilya'nın zenginleri de her geçen gün artmaktadır. Bu zenginlerin en çok yaşadığı yerlerden biri de Latin Amerika'nın sanayi devi Sao Paulo şehridir. Sao Paulo elitleri arasında helikopter kullanımı o kadar yaygındır ki sadece kişisel helikopter hareketlerini düzenlenmek için tasarlanmış dünyadaki ilk hava kontrol sistemi bu şehirde kurulmuştur. 20 milyonun üstündeki şehirde bugün 470 kayıtlı helikopter (dünyadaki diğer bütün şehirlerden fazla) ile 420'den fazla (Birleşik Krallığın tamamında olanın yüzde 50 daha fazlası) helikopter pisti bulunuyor. Ayrıca şehirdeki helikopter sayısı her yıl yüzde 20'nin üs-

2589 Merve Erinmez, "Brezilya Ülke Raporu", Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası, 2022.

2590 Bayly, *age*., s.381.

2591 "Brezilya'da Yatırım ve İş fırsatlarına ilişkin not", Sao Paulo Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, Ekim 2018, s.4. Erişim Tarihi: 13.10.2022. http://saopaulo.bk.mfa.gov.tr/Content/assets/consulate/images/localCache/1/d8e3b981-3dfd-4be0-864a-a35311cad23f.pdf

2592 Özsoylu ve Algan, *age*., s.21.

2593 "Brezilya: Küresel tahıl pazarında yükselen güç", Miller Magazine, Erişim Tarihi: 30.11.2022. https://millermagazine.com/tr/blog/brezilya-kuresel-tahil-pazarinda-yukselen-guc-1697

tünde artış göstermektedir.[2594] Brezilya'da ekonomik büyüme sonucu artan yolcu sayısı yeni havalimanlarına, artan araç sayısı yeni kara ve demiryollarına, artan ihracat ve ithalat yeni limanlara yol açtı. Dünyada ABD'den sonra 4.000'den fazla havaalanıyla Brezilya en çok havaalanına sahip ikinci ülke konumundadır.

Sao Paulo eyaleti (46 milyon nüfuslu) Güney Amerika ve Brezilya'nın en büyük metropolüdür. Brezilya'nın sanayi, ticaret, finans ve kültür merkezidir. Eyalet başkenti Sao Paulo, Sao Paulo Uluslararası Sanat Bienali, Uluslararası Film Festivali, Sao Paulo Moda Haftası, Brezilya Formula 1 Grand Prix başta olmak üzere birçok uluslararası aktiviteye ev sahipliği yapmaktadır. Eyalette, ülkedeki tüm mal ve hizmetlerin yüzde 33'ü üretilmektedir. Ülkenin ithalatının yaklaşık yüzde 42'si, ihracatının yaklaşık yüzde 34'ü, finans işlemlerinin ise yüzde 68'i burada gerçekleşmektedir.[2595] Sao Paulo eyaleti Latin Amerika'daki en güçlü sanayi merkezine sahiptir.[2596] Bugün Brezilya sanayisi diğer Güney Amerika ülkelerine kıyasla çok daha öndedir ve ihracatı sadece hammaddeye değil işlenmiş gıda, otomobil, biyoyakıt (etanol), elektrikli aletler, ayakkabı ve tekstil gibi ürünleri de kapsamaktadır. Dünyanın en önemli gıda üreticilerinden biridir. Ayrıca çoğu Brezilya şirketi, sektörlerinde dünyanın önde gelen şirketleri arasında yer almaktadır.[2597] Bu arada Sao Paulo şehri Kuzey ve Güney Amerika'nın en kalabalık şehri olarak 22.4 milyonla dünyanın en kalabalık beşinci şehridir.

Brezilya'nın tarım alanında bir başarı hikâyesi yazdığı da bilinmektedir. Tarım sektöründe ihracatı her geçen gün artan Brezilya net tarımsal ihracatta dünya birincisidir.[2598] Asya dışında dünyadaki en büyük pirinç üreticisi ve tüketicisi durumundadır.[2599] Brezilya'nın büyümesindeki itici gücün tarım olduğu tartışmasızdır. Brezilya'nın ihracat hacimleri artık ithalat hacimlerine göre artış içindedir. Latin Amerika'nın en büyük ticaret fazlası veren ülkesi Brezilya'nın Latin Amerika'nın İsviçre'si olabileceği öngörülüyor. Yine Brezilya teknolojisi 25 yıl önce tarım için elverişsiz ilan edilen alanları bugün dünyanın en büyük soya fasulyesi üretim merkezlerinden birine dönüş-

2594 Graham, *age.*, s.88-89.
2595 "Sao Paulo Eyaletine İlişkin Genel Bilgiler" Türkiye Cumhuriyeti Sao Paulo Başkonsolosluğu, Erişim Tarihi: 15.12.2022.
2596 Galeano, *age.*, s.93.
2597 Tekin, *age.*, s.71.
2598 Özer, *age.*, s.102.
2599 James Ridgeway, *Her Şey Satılık*, (Çev.) Bülent Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s.152.

türmüştür.[2600] Böylece Brezilya, bugün ABD ile yarışmaktadır. 1970'li yıllarda etini Avrupa'dan, fasulyeyi Meksika'dan alan Brezilya bugün dördüncü büyük gıda ihracatçısıdır. Hatta buğday ithalatçısı olarak bilinen ülke 2022 yılının ilk yarısında kurak iklim koşullarına rağmen 3 milyon tonluk ihracatta bulundu. Brezilya aşırı sıcak ve kurak iklimde yetiştirilebilen buğday varyantı geliştirerek bu yıl hasat rekoruna imza attı. 2022 yılında Brezilya lideri Bolsonaro dünyada 1 milyar insanın gıda güvenliğini sağlayacaklarını ifade etti.[2601] Brezilya'da tarım işletmeleri oldukça sanayileşmiş bir sektör konumundadır. 2022'in ilk yarısında Brezilya'nın GSYİH'nın dörtte birini ve toplam ihracatın yüzde 48.3'ünü bu sektör gerçekleştirdi.[2602] Brezilya ve ABD Biyoetanol üretimi ve kullanımında ilk iki sıra içerisindedir.[2603] Latin Amerika'nın dev gücü Brezilya, OPEC üyeliğiyle küresel enerji pazarının kritik aktörlerinden biri olduğunu ispat etti. Zaten Brezilya, güneş ve rüzgâr enerjisinde de kıtanın lider ülkesidir. Netice de Brezilya endüstriyel açıdan Çin ve Hindistan ile yarışabilecek bir duruma ulaştı.

Özellikle Brezilya küresel çapta rekabet gücüne sahip olan pek çok inşaat, mühendislik ve mimarlık şirketine sahiptir. Latin Amerika, tarihinde ilk kez Kuzey Amerika ve Avrupa pazarına bağımlılığını kırmayı başardı, Asya ve Afrika'da kendine güçlü ortaklıklar inşa etti.[2604] Brezilya temel sanayisini araba, araç, kamyon; lüks turistik gemilerden yarış botlarına ve 300.000 tonluk tankerlere kadar gemi inşası; her tip otobüs, ağır nakliye araçları, tarımsal ilaçlama uçaklarından, yolcu uçakları ile askeri eğitim ve kargo uçaklarına; makineler; demiryolu lokomotif ve vagonları; bilişim sistemleri; tarım araçları ve teknolojisi; inşaat sanayi için her türlü malzeme; ahşap ve ahşap ürünler; mobilya; ilaçlar; eczacılık ürünleri ve her çeşit tıbbi donanım; ofis ve ev eşyaları; oyuncaklar; kâğıt; matbaa malzemeleri vs. ve her türlü önemli sanayi ihtiyaçları için sermaye malları; ağır

2600 Marshall, *age.*, s.259.

2601 Ayşe Özek Karasu, "Tropik Brezilya varyantı:BRS 264", Habertürk, Erişim Tarihi: 12.11.2022. https://www.haberturk.com/yazarlar/ayse-ozek-karasu/3484251-tropik-brezilya-varyanti-brs-264

2602 "Brezilya'da ne oldu? Lula nasıl kazandı?", Fikir Turu, 2 Kasım 2022, Erişim Tarihi: 15.12.2022. https://fikirturu.com/jeo-strateji/brezilyada-ne-oldu-lula-nasil-kazandi/

2603 Cenk Sevim, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s.225.

2604 Uyanık, *age.*, s.36.

iş makineleri, teknolojisi ve donanımı oluşturmaktadır.[2605] Devlet ve özel sektör ortaklığında başarılı işlere imza atan Brezilya ekonomisi rekabetçi ve sanayileşmiş bir ülkeye dönüştü. Bununla beraber Brezilya'da ücret eşitsizliği geçtiğimiz 20 yılda düştü ve sıkça övülen yoksullara nakit transferi yapıldı.[2606] Brezilya'da çoğu insan aşırı yoksulluktan çıkmış, orta sınıfta buluşmuş ve gelir uçurumu oldukça azalmıştır.[2607] 2015'ten bu yana işsizlik oranı en düşük seviyededir. Ayrıca ekonomistler Brezilya'nın 2022 yılını gayri safi yurtiçi hasılada yüzde 2.8'lik bir genişlemeyle kapatacağını ve enflasyonun (şu an enflasyon oranı yüzde 5.6) tamamen yavaşlayacağını öngördü.[2608] Kişi başı milli geliri 9.000 dolara yakın olan Brezilya'nın 355 milyar dolar rezervi bulunmaktadır. Latin Amerika'nın en gelişmiş ve en güçlü ekonomisi Brezilya'dır. Latin Amerika'da en çok milyarder Brezilya'dadır, ayrıca işgücüne katılma oranı Latin Amerika ve dünya ortalamasının üstündedir. Latin Amerika'daki bütçesi ve çalışan sayısı ile en büyük Ar-Ge kuruluşu Embrapa bu ülkeye aittir. Bu Ar-Ge kuruluşu ülke genelinde 47 araştırma merkezine sahiptir.[2609] Latin Amerika'da Ar-Ge'ye en çok kaynak ayıran ülkedir. Sosyal medya ve mobil internetle birbirine çok fazla bağlanan ülkelerden biri de Brezilya'dır.

Brezilya, Latin Amerika Birliğinin sağlamasında önemli bir ülkedir. Latin Amerika'nın bölgesel bütünleşmesinde Güney Amerika Uluslar Topluluğu (UNASUR), Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) ve Latin Amerika ve Karayip Devletler Topluluğu (CELAC) gibi örgütlenmelerin lider ülkesidir. Brezilya özellikle Afrika'da son 20 yılda ilişkilerinde büyük bir ilerleme ve derinlik yakaladı. 2003-2018 yılları arasında Brezilya tarafından çoğu Sahra'nın güneyinde olmak üzere Afrika'da 29 eyalette temsilcilikler açıldı.[2610] Brezilya ile Afrika ülkeleri arasında yüzlerce ekonomik, askeri, ticari, teknolojik ve kültürel anlaşma imzalandı. Afrika ülkelerinin tamamına yakını Brezilya'ya ziyarette bulundu. Hem Afrikalılar hem de Brezilyalılar karşılıklı olarak diplomatik temsilciliklerini çoğalttı. Bununla bir-

2605 Pınar Elbasan, "Yükselen Güçler: Brezilya ve Türkiye Jeopolitik ve Jeostratejik Değerlendirme", *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*, Hasret Çomak (Ed.), Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011, s.411.

2606 Alvaredo, Chancel, Piketty, Saez ve Zucman, *age.*, s.83.

2607 Rosling, Rosling, Rönnlund, *age.*, s.54.

2608 Hüsamettin Aslan, "Brezilya'da Lula da Silva Geri Döndü!", Dünya Siyaseti, 12 Kasım 2022,Erişim Tarihi: 10.12.2022. http://dunyasiyaseti.com/icerik/brezilya-da-lula-da-silva-geri-dondu.html

2609 Özer, *age.*, s.98.

2610 Andre-Michael Essoungou, "Afrika Kıtasında medya savaşları", *Le Monde diplomatique Türkçe*, Sayı 10, Aralık 2022, s.13.

likte Brezilya ile Afrika arasındaki ticaret hacmi de artış gösterdi. Brezilya, Afrika ülkelerine birçok konuda yardımcı olan bir ülkedir. En önemlisi de hammadde zengini Brezilya, Afrika kıtası ile girdiği bu yakın işbirliği sürecinde Afrika topraklarından herhangi bir hammaddeye ihtiyaç duymayan gıda konusunda bir ajandası bulunmayan bir ülkedir. Bu da onu diğer aktörlerden farklı bir konumda olduğunu göstermektedir. Yine Brezilya Kalkınma Bankası tarafından Afrika'ya Batılı ülkelerden daha fazla fon sağlandığını da bilmek gerekiyor.

Brezilya Güney Amerika kıtasının savunma harcamalarının neredeyse yarısını tek başına yapmaktadır. Brezilya Silahlı Kuvvetleri birçok ülkeye askeri eğitim konusunda ve orduların modernize edilmesinde yardım ediyor. Ayrıca Brezilya Ordusu, Güney Amerika'da kadınları ordu saflarına kabul eden ilk ordudur.[2611] Brezilya siber bir ordu da inşa etti. Latin Amerika'nın en etkili istihbarat servisine sahip olduğu da unutulmamalıdır. Brezilya ve Brezilya Ordusu herhangi bir çatışma ve risk ile karşı karşıya olmayan bir konumdadır. Latin Amerika'nın kronik sorunları olsa da Brezilya dünyadaki en güvenli bölgelerden birinde yoluna devam etmektedir.[2612] Brezilya BM Barış Gücü misyonlarına katılan ve liderlik eden ülkelerden biridir. BM Haiti İstikrar Misyonunun (MINUSTAH) komutasını üstlenmesi Brezilya'ya Latin Amerika genelinde saygınlık sağladı.[2613] Çünkü Brezilya adada zor koşullar altında güvenliğin ve düzenin inşa edilmesinde büyük başarı gösterdi.[2614] Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 66 yıldır ilk konuşmayı Brezilya yapmaktadır. 10 kez Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne seçilmiş bir ülke olarak BM'nin tüm oturumlarında temsilcisi bulunmaktadır.[2615] Silah endüstrisinin gelişmişliğiyle öne çıkan Brezilya, 80'li yıllarda dünyanın en önemli silah üreticisi ülkeleri arasında yer almıştır. Dahası bu askeri teknolojiyi sivil teknolojiye çevirmeyi başarmıştır.[2616] Güçlü bir savunma sanayisine sahip olduğu gibi güçlü bir ağır sanayi de inşa etmiştir.

2611 "Global Askeri Güç Raporu 2022", *M5 Dergi*, 2022, s.9.

2612 Bremmer, *age*., s.121.

2613 Tekin, *age*., s.139.

2614 Clinton, *age*., s.256.

2615 Hüsamettin Aslan, "BM 76. Genel Kurulu ve Latin Amerika liderleri", Independent Türkçe, 28 Eylül 2021. Erişim Tarihi: 25.12.2022. https://www.indyturk.com/node/417051/türkiyeden-sesler/bm-76-genel-kurulu-ve-latin-amerika-liderleri

2616 M. Caner Kaya, *Güney Amerika Turizm Pazarı*, Değişim Yayınları, 2021, Sakarya, s.125.

Brezilya savunma sanayi alanında Rusya ile önemli ortaklıklara imza attı. Helikopter ekipmanlarının onarımı için bir merkez oluşturulduğu gibi AK-103 taarruz tüfekleri ve mermilerinin üretimi için bir fabrika da inşa edildi. Bu ortak üretime ek olarak Rusya, T-72 ana muharebe tankları, BTR-80 8x8 zırhlı personel taşıyıcıları, BMP-3 zırhlı piyade araçları, Igla-S taşınabilir savunma sistemleri ve askeri nakliye helikopterlerini Brezilya'ya sattı. 2009-2014 yılları arasında Rusya, ABD, İsrail ve İsveç'i geçerek yaklaşık 340 milyon dolarlık satış gerçekleştirdi. Rusya, Brezilya silah pazarının yüzde 14'üne sahip oldu.[2617] Ayrıca Brezilya, Fransa'dan 50 askeri nakil uçağı, beş denizaltı ve 36 savaş uçağı alacak şekilde stratejik öneme sahip askeri anlaşmalara imza attı. Bu anlaşmayla birlikte "ABD hegemonyasının çöküşü ve Brezilya'nın bir dünya gücü olarak yükselmesiyle beliren stratejik değişim sürecini tamamlamış gibidir."[2618] Brezilya son 15 yılda ciddi derecede savunma harcaması ve silah satın alımı gerçekleştirdi.[2619] Brezilya merkezli Embraer firması tarafından üretilen KC-390 nakliye uçağı için NATO ülkesi olan Portekiz ve Macaristan ile sözleşme imzalandı. KC-390 nakliye uçağı, 80 asker ve 64 tam teçhizatlı paraşütçü komando taşıyabilen bu dev uçağın ABD'ye satışı da hedeflenmektedir. Ayrıca Çekya, Şili, Arjantin ve Kolombiya bu uçaklardan almak için görüşmeler sürdürmektedir. Brezilya Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) konusunda üretici ve kullanıcı ülke durumundadır. Yine Brezilya, Antarktika'da askeri birlik bulunduran ve bunları bilimsel aktivitelerin desteklenmesi konusunda kullanan bir ülkedir.[2620] Bugün Brezilya'nın ilk nükleer denizaltısını Fransa yapmaktadır. Bu durum ABD tarafından hoş karşılanmamış ve Fransa'nın Avustralya ile yaptığı nükleer denizaltı anlaşmalarının iptaliyle sonuçlanmıştır. Bununla beraber Brezilya ile Fransa arasında savunma sanayi ve askeri alanda oldukça ileri seviyede işbirliği alanları mevcuttur. Yine iki ülke arasında ortak üretim projeleri de vardır. Bunun yanında Brezilya ve İsveç arasında yeni bir proje gündeme geldi. İsveç uzay ve havacılık şirketi Saab firması teknoloji transferi ile Brezilya'da Gripen savaş uçaklarının üretimine başladı. Brezilya'da bu uçaklardan 36 adet alım sözleşmesi imzaladı. Brezilya

2617 Buket Önal ve Dilara Mehmetoğlu, "Rusya'nın Latin Amerika'nın Politikaları", *21. Yüzyılda Latin Amerika*, Ceren Uysal Oğuz, Senem Atvur, Ramazan İzol (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s.186.

2618 Marta Harnecker, *Yirmi Birinci Yüzyıl Sosyalizmi ve Latin Amerika*, (Çev.) Barış Baysal, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010, s.34-35.

2619 Mares ve Trinkunas, *age.*, s.89.

2620 Kökyay, *age.*, s.20.

havacılık sanayisi çok gelişmiş bir ülkedir. Son süreçte Brezilya ile Türkiye arasında da savunma sanayi işbirliği anlaşması imzalandı.

Latin Amerika'nın uzay çalışmalarında lider ve tek ülkesi olan Brezilya bu alanda Avrupa, Çin, ABD, Rusya, Kanada, Hindistan, Japonya, İtalya, Fransa, Güney Afrika ve İsrail ile çeşitli seviyelerde işbirliği yapmaktadır. Brezilya'nın uzay programı öncelikle yerel yeteneklerin ardından büyük uzay aktörleriyle girdiği işbirliğinin sonucudur. Brezilya'nın uzay sektöründe en güçlü yanlarından biri fırlatma üsleridir. Özellikle Alcantara Fırtlama Üssü, Ekvator'a yakınlığı nedeniyle Brezilya'yı uluslararası rekabette ön plana çıkarmaktadır. Çünkü Ekvator'a yakınlığı sonucu ABD'nin Florida eyaletinden yapılacak fırlatmalara göre yüzde 30 daha az yakıt maliyeti getirir. Ayrıca Brezilya 29 aktif uyduya sahiptir. Dünyanın önde gelen hava araçları ve savaş uçakları üreticisi Embraer ile füze, roket ve elektronik ekipman üreticisi Avibras, Brezilya'nın uzay endüstrisinin lider aktörleri durumundadır.[2621] Çin ve Brezilya işbirliği sonucu altı yeryüzü gözlem uydusu aktif hale gelmiştir. Bu uydular Brezilya ve Çin arasında değerli ekonomik ve teknolojik bağlantıları kurmaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca ABD ile ABD'li kuruluş ve firmaların Brezilya'daki fırlatma üslerinin kullanabilmesini sağlayan anlaşmaya da imza atıldı.

Amerika Birleşik Devletler Başkanı Clinton'un ifadesiyle "yükselen ekonomiler arasında en umut vaat edeni" Brezilya'dır. Dönemin Brezilya Savunma Bakanı Celso Amorim ise "Brezilya bölgesel güçtür, soru küresel güç olup olmadığımız" şeklinde açıklaması ile asıl soruyu sormaktadır. Zaten Brezilya kendini "Güney Amerika'nın bölgesel gücü" olarak tanımlıyordu.[2622] Yine ABD Savunma Bakanı Amerikalı Condoleezza Rice; Brezilya'yı "bir küresel güç olarak yükselen" ülke ve ABD için "gelecekteki büyük bir ortak" diye tarif etmiştir.[2623] Anahtar ülke konumunda olan Brezilya, Başkan Lula yönetimi altında önemli bir küresel oyuncu durumuna geldi.[2624] Onun döneminde Brezilyalılar ve dünya Brezilya rüyasıyla tanıştı. Brezilya bir dünya gücü olarak prestijini artırma yönünde önemli adımlar atmış, diplomatik maharetini etkin şekilde kullanmış ve bölgesinde ve küresel

2621 STM Teknolojik Düşünce Merkezi, "Uzay Yarışına Yeni Katılan Ülkeler ve Beklentileri", *Euronewsport*, Sayı 93, Eylül Ekim 2020, s.72-73.

2622 Tekin, *age.*, s.2-3.

2623 Segâh Tekin, "Brezilya: Geleceğin Ülkesinin XXI: Yüzyıl Serüveni", *Küresel ve Büyük Güçlerin Stratejileri*, Cengiz Dinç ve Bülent Akkuş (Ed.), Orion Kitabevi, Ankara, 2017, s.380.

2624 Clinton, *age.*, s.255.

çapta oldukça etkili bir konuma gelmişti.[2625] Açıkçası uluslararası diplomasi de ağırlığı olan ilk ülke Brezilya oldu.[2626]

Brezilya kitle imha silahlarına sahip olma ve konuşlandırma yeteneğine sahip olmasına rağmen bu programlarını ya da silahlarını iptal etmiştir.[2627] Yoksa bugün tartışmasız bir şekilde nükleer silahlara sahip bir güç konumundaydı. Ayrıca öldürücü otonom silahların yasaklanmasını destekleyen ülkelerden biriydi.[2628] Bu yüzden hâlâ Brezilya sert güç yerine yumuşak güç enstrümanlarını tercih eden bir aktördür. Latin Amerika'nın kültürel üretimi dünya çapında her zamankinden daha fazla ilgi görmektedir.[2629] Bu ilginin motor ülkesi de Brezilya'dır. Brezilyalılar kendine has resim ve heykel, zengin bir edebiyat, folklor ve orijinal müzik ile duygusal danslar yaratan bir ulus olarak bilindiler.[2630] Brezilya cazibesi olan farklı ve canlı bir ülkedir.[2631] Dilinin Portekizce olmasından dolayı Çince, Hintçe, İngilizce, İspanyolca ve Arapçadan sonra Portekizce dünyada en çok konuşulan altıncı dildir.[2632] Brezilya bugün dokuz üye ve 32 gözlemci ülkeden oluşan Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu'nun en önemli ülkesidir. Brezilya Portekizce konuşan ülkelerle işbirliğini öncelik olarak belirlemiştir. Brezilya sineması ve Brezilya dizileri dünyada önemli bir yerdedir. Hatta 2000'lerden önce dünya genelinde Brezilya dizileri milyonlarca kişi tarafından izleniyordu. Latin Amerika'daki büyük film merkezlerinden biri de Brezilya'ydı.[2633] Latin coğrafyasının en üretken sinemalarından birisi olarak dikkat çekmektedir.[2634] Brezilya, Güney Amerika'nın en çok turist çeken ülkesidir. Brezilya mutfağı Brezilya nüfusu gibi zengin bir çeşitlilik gösterir. Brezilya mutfağı ve Latin Amerika mutfağı dünyadaki önemli mutfaklardan biridir. Sao Paulo şehri kültür, sanat ve mimari tutkunları için dünyadaki yeni merkezlerdendir.

2625 Arlene B. Tickner, "Yükselen Brezilya ve Güney Amerika", *Dış Politika*, (Çev.) Nasuh Uslu, Smith, Hadfield, Dunne (Ed.), Röle Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016, s.381.

2626 Acemoğlu ve Robinson, *age*., s.433.

2627 Smith, *age*., s.215-217.

2628 Scharre, *age*., s.145.

2629 Rinke, *age*., s.106.

2630 Terane Mehemmedova Burnak ve Elif Atıcı, "20. Yüzyılın İkinci yarısında Brezilya Mimarisi", *Dünya Siyasetinde Latin Amerika-4*, İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021, s.279.

2631 Bryson, *age*., s.17.

2632 Black, *age*., s.10.

2633 Burton, *age*., s.25.

2634 Sivaslıoğlu, *age*., s.19.

Brezilya bir karnaval ülkesidir. Dünyaca en ünlüsü Rio Karnavalıdır. Rio Karnavalı demek Brezilya, Rio de Janeiro, samba, dans demektir. Brezilya'da yüzlerce samba okulu bulunmaktadır. Bu karnavala katılmak için dünyanın farklı coğrafyalarından milyonlarca kişi Brezilya'ya akın etmektedir. Dünyanın en büyük partisi olan karnaval ve festivaller Brezilya ulusal kimliğinin bir parçasıdır.[2635] Bu karnavalda Brezilya'nın en iyi şarkıcıları, en popüler telenovela (pembe dizi) yıldızları, en iyi dansçıları ile Rio Karnaval Geçidi'nde yer almak Brezilya'daki veya başka bir coğrafyadaki milyonlarca insanın ortak rüyası olmuştur.[2636] Rio da Janeiro şehri Brezilya'nın en dinamik kültür ve entelektüel merkezidir. Bu süreçte Brezilya ileri dönemlerde en çok turist çekecek ülkeler arasında gösteriliyor. Tabii ülkeden yurtdışına giden turist sayısı da her geçen gün artmaktadır. Kovid-19 salgını öncesi Brezilya'dan 10 milyona yakın turist yurtdışı tatiline çıkmıştır. UNESCO Dünya Miras listesinde Brezilya'nın 22 sit alanı bulunmaktadır. Bu 22 alandan 14'ü kültürel miras, yedisi doğal miras ve bir tanesi karma miras alanıdır. Brezilya sanat ve edebiyat alanında zengin bir geçmişe sahiptir. Bugün Brezilya'da yaklaşık 150 cami bulunduğunu da bilmek gerekiyor.

Küresel Güney'in en takdir edilen ülkesi olan[2637] Brezilya bölgesel ve küresel birçok zirveye ev sahipliği yapan kilit ülke konumundadır. Dünyanın ilk yeryüzü zirvesi Brezilya'nın Rio De Janeiro şehrinde yapıldı. Bugün iklim değişikliği gündemiyle bu toplantı Rio+20 ismi ile hâlâ önemini koruyor. Brezilya'nın kültürel diplomasi aktörü ise Centro Cultural Brasil yani Brezilya Kültür Merkezi'dir. Bu merkez Brezilya kültürüne ilgi duyan vatandaşlara festivaller, gastronomi atölyeleri, konserler, resim ve fotoğraf sergileri ile konferanslar düzenlemektedir. Brezilya dilini ve kültürünü en doğru şekilde tanıtmaya odaklanan merkez Portekizce kursları da açmaktadır. Ayrıca Brezilya Kültür Merkezi, Brezilya ile ticari ilişkileri olan kişi ve kuruluşlara rehberlik ve danışmanlık hizmetinde bulunmakta ve işle ilgili yazışmalar için sektöre özel dil programları hazırlamaktadır. Merkezin amacı diğer ülkelerle kültürel ilişkileri derinleştirmektir. Yine Brezilya'nın kamu diplomasisinde uluslararası değişim programları önemli bir yer kaplamaktadır. Brezilya'nın en çok bilinen uluslararası değişim programı Science Without Borders Brezilya, ABD, Avrupa ve diğer ülkeler arasında kültürler arası anlayışı genişletmeye teşvik

2635 Bryson, *age*., s.124-125.
2636 Bryson, *age*., s.352.
2637 Chomsky, *age*., s.72.

eden bir programdır. Hükümet tarafından finanse edilen bu program lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin uluslararası hareketliliğini içermektedir.[2638] Günümüzde Brezilya Kültür Merkezleri Avrupa'da, Kuzey Amerika'da, Afrika'da, Latin Amerika'da ve Asya'da 30'dan fazla ülkede binlerce öğrenciye hizmet vermektedir. Türkiye'de de Brezilya Kültür Merkezi 2013 yılından beri faaliyet göstermektedir.

Brezilya, Güney Amerika'da Yaz Olimpiyatlarına ev sahipliği yapan ilk ve tek ülkedir. Brezilya hem Dünya Kupası hem de Yaz Olimpiyat Oyunları ev sahipliğini yapmaya kısa bir zaman aralığında hak kazandı. Hem FIFA hem de Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin, bu iki dev organizasyon için Brezilya'yı tercih etmesi, Brezilya'nın uluslararası ilişkilerdeki olumlu imajı ve itibarıyla yakından ilgiliydi. Bu olumlu imajının sonucu bu iki dev organizasyon Brezilya'nın ödülüydü.[2639] Bu ödülü de İspanya ve Japonya gibi iki gelişmiş zorlu rakibe karşı kazandı. Brezilya, Latin Amerika'da 129 olimpiyat madalyasıyla birinci sıradadır. Onu en yakın 74 madalyayla Arjantin takip etmektedir.[2640] Tokyo 2022 Olimpiyatlarında Brezilya 7 altın, 6 gümüş ve 8 bronzla toplamda 21 madalya kazanarak Latin Amerika'nın en çok madalya kazanan ülkesi oldu. Toplamda Latin Amerika ve Karayip ülkeleri 61 madalya kazandı ve bunun üçte birini sadece Brezilya elde etti.[2641] Brezilya büyük bir farkla sporda başarılı olan bir ülkedir. Brezilya Dünya Kupasını beş kez kazanan tek ülke ünvanına sahiptir. Brezilya Pele ve Socrates gibi dünyaca ünlü futbolcular yetiştirdi. Pele dünyada bir fenomen oldu. Socrates ise bugün Türkiye'de bir spor kültür dergisine bile adını vermiş bir fenomendi. Brezilyalıların futbol stili artık bir dünya markasıydı. Bu sebeple Brezilyalı futbolcular dünya futbolseverlerinin gözünde sadece sporcu değil aynı zamanda sanatçı görülüyordu.[2642] Bu futbol sanatı sonucunda "Brezilyalı futbolcu" tanımı "Tibetli keşiş" ya da "Fransız aşçı" gibi dünyaya mal olmuş bir tanım artık. Çünkü Brezilya Futbol Konfederasyonu verilerine göre 5.000 Brezilyalı futbolcu 60 ülkede top koşturmaktadır. Bu sayı Brezilya'nın dış ülkelerde görev yapan diplo-

2638 Aydemir, *age.*, s.278.

2639 Cem Çetin, *Sporun Jeopolitiği*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021, s.122.

2640 Yiğit Anıl Güzelipek, "Futbol ve Latin Amerika: Gol Atmaktan Daha Fazlası", *Dünya Siyasetinde Latin Amerika-3*, İsmail Ermağan, Emine Tahsin, Segâh Tekin (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s.561.

2641 Hüsamettin Aslan, "Latin Amerika ülkelerini Tokyo Olimpiyat performansı", Independent Türkçe, 10 Ağustos 2021. Erişim tarihi: 12.10.2022. https://www.indyturk.com/node/397266/türkiyeden-sesler/latin-amerika-ülkelerinin-tokyo-olimpiyat-performansı

2642 Bellos, *age.*, s.8-9.

matların sayısının dört katıdır. Sonuçta bu futbolcular birer kültür elçisidir.[2643] Brezilya, 1.219 futbolcuyla 2017-2022 arasında yurtdışına en çok oyuncu gönderen ülke konumundadır. Brezilya, 2017'den beri ihracatını yüzde 4 artırmış, tam 81 ülkeye 1.219 oyuncu ihraç ederek rakiplerini geride bırakan zirvedeki ülkedir. Brezilyalı oyunculardan 231'i Portekiz ve 79'u Japonya'da bulunmaktadır.[2644] Futbolun yanı sıra otomobil yarışları, plaj voleybolu, tenis, yelkencilik, basketbol, voleybol, yüzme ve sörf Brezilya'nın dünya çapında başarılar elde ettiği spor dalları arasındadır. Capoeira, dünyanın ilgisini çeken Brezilya orjinli bir etkinlikti. Brezilya'nın yumuşak güç konusunda karnavalları ve futbolu popüler kültürünün ulus aşırı cazibesini ortaya koyar.[2645] Brezilya, Latin Amerika'daki müziğin, yemeğin, dansın, futbolun, eğlencenin kısaca kültürün en büyük üreticisi ve pazarlayıcısıdır. Bununla birlikte Brezilya canlı kültürü ve gelecekte vadettiklerinden dolayı cazibe oluşturan bir ülkedir.[2646]

Tüm sorunlarına rağmen kalkınmacı bir devlet olan Brezilya, doğal bir bölgesel süper güç olduğu gibi küresel güç adayıdır. Kuzey ve Güney Amerika'da Brezilya sadece ABD ile kıyaslanabilir. Brezilya'nın Asya dışında Atlantik'te de yükselen bir güç olduğu unutulmamalıdır. Kalkınmacı bir devletin doğal bölgesel süper güç konumundan küresel güç olmaya doğru ilerleyen hikâyesinin adı Brezilya'dır. Sömürgeci uzun dönem, dış müdahaleler ve askeri darbelere rağmen kısa zaman içinde Brezilya dünyada kendinden söz ettiren bir aktör oldu. Brezilya yeni küresel güç oyununda bir başka merkezi oyuncuya dönüşerek öne çıkan bir ülkedir. Artık Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi devler, son birkaç asırdır oyunun kurallarını belirleyen devlerle oynamaya hazır. Bu yeni koşullar, küresel sistemin kademeli olarak nasıl demokratikleşeceğine dair yeni fikirlerin öne sürülmesini gerektiriyor. Çünkü bu yeni ve geleneksel olmayan aktörlerin yükselişi, 300 yıldır yürürlükte olan Vestfalya sistemini ciddi şekilde sarstı.[2647]

2643 Bellos, *age.*, s.24-28.

2644 Mehmet Altunkılıç, "Futbolcu ihracatında Brezilya zirvede, Türkiye listeye giremedi", Independent Türkçe, 30 Mayıs 2022, Erişim Tarihi: 20.09.2022. https://www.indyturk.com/node/515766/spor/futbolcu-ihracatında-brezilya-zirvede-türkiye-listeye-giremedi

2645 Nye, *age.*, s.42.

2646 Nye, *age.*, s.131.

2647 Markus Fraundorfer, *Rethinking Global Democracy in Brazil*, Rowman & Littlefield International, New York, 2018, s.17-18.

BÖLÜM 8

ÇOK MERKEZLİ-ÇOK MEDENİYETLİ DEMOKRATİK DÜNYA DÜZENİ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Amerikan Yüzyılı 1991-2001 arasında doruk noktasına ulaştı. 11 Eylül'de terör saldırısıyla 2001'de sarsılmaya başladı. Felç olması 2008 ekonomik kriziyledir. Ardından Kovid-19 pandemisi ve Trumpizm ile bitkisel hayata girdi. Özellikle Kovid-19 pandemisi ve Kongre baskınıyla ABD'nin güç algısı çöktü. Bu çöküşle birlikte Amerikan siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal sistemi aşırı verimsiz, gittikçe işlevsiz bir halde tıkanmış durumdadır. Bugün Amerikan gücünün caydırıcılığı yetersiz, irade ve inancı azalmış, enerjisi düşmüştür. Liderlik vasıflarını kaybeden ABD ile birlikte artık küresel lidersizlik çağına ayak basmış olduk. Batılı olmayan ama demokratik bir düzen kuruluyor. Yeni güç merkezleri ortaya çıkıyor ve bu merkezlerin etkileri düşünce dünyamızdan iktisadi hayatımıza, siyasal sistemlerimizden kültürel kodlarımıza kadar her şeyi içermektedir. Bugün bir değişim ve dönüşüm süreci içinde olduğumuz kesin. Bu sürecin ne olduğunu da en çok ABD liderliğindeki Batı medeniyeti anlamlandırmaya çalışıyor. Tek boyutlu ve tek yönlü dünya artık çok boyutlu ve çok yönlü bir örtüye bürünüyor. Artık esas mesele sadece diğerlerinin yükselmesi de değil. ABD'nin içindeki sorunlar artık uluslararası bir boyut kazanmıştır, bunun yanında prestij, itibar ve algıda tamamen iflas etmiştir. ABD artık dünya da birçok alanda benzeri görülmemiş üstünlüğünü kaybediyor. Hatta günümüzde Amerika darbe ihtimali öngörülen, konuşulan ve tartışılan bir üçüncü dünya ülkesine dönüştü.

Beyaz egemenliğinde ve beyazların özgürlük ülkesi ABD'nin iç sorunları önceden de vardı. Ancak Amerikan iç sorunları bugün dış sorunları kadar konuşulan, tartışılan ve ülkenin dış politikasının gündemini belirleyen bir evreye geçti. Batı dışı yükselen güçlerin ortaya çıkması da ABD ve Batı medeniyeti için büyük bir kırılmayı beraberinde getirdi. ABD kurulduğu günden bugüne kadar beyaz ve erkek temelli ırkçı bir liberal sistemle yönetildi. Bu sistem uluslararası ilişkilere de dayatıldı. Öyle ki küresel sistemin en tepesinde ABD oldu ve her şey ABD için ABD tarafından ABD'ye göre dizayn edildi. Bütün uluslararası kurumların ve kuruluşların oylamasında ABD baskın güçtü. ABD, hiyerarşik bir küresel ve sosyal sistem inşa etti. Piramitin en tepesinde beyaz Amerikan gücü ve beyaz erkek Amerikalılar vardı. İşte bu yüzden Amerika'nın kurduğu uluslararası sistem demokratik olmadığı gibi ırkçıydı. ABD ne kendi içinde ne de dünya genelinde demokratik bir sistem inşa etmişti. Açıkçası liberal ama demokratik olmayan ırkçı bir sistem dünyaya dayatıldı. ABD dünyadaki en büyük dijital diktatörlük olduğu gibi modern dünyanın en ırkçı ve yayılmacı devletiydi ve bu konuda ABD ile kimse yarışamazdı. 21. yüzyılda dünyanın en çok silah üreten ve silah satan ülkesi ABD dünyadaki savaş yanlısı en büyük güçtü. Bununla beraber ABD 2000 yılından beri sürekli savaş halinde olmasına rağmen Çin, Hindistan ve Brezilya kimseyle savaşmadığı gibi Rusya da ABD'den daha az bir süredir savaştaydı.

Bugün hiçbir ülke hegemon olmadığı gibi bundan sonra da hiçbir ülke hegemon olamayacaktı. Tek bir ülkenin her alanda hegemon olduğu dönem böylece geride kaldı. Artık uluslararası sorunları hiçbir ülke tek başına çözemez durumdadır. Küresel mücadele hegemonya rekabeti değil ana güç rekabetine dönüştü. Ancak çok daha fazla ülkenin de bu rekabete gireceği bir düzene doğru ilerliyoruz. Bu süreçte kurumsal adı BRIC diyebileceğimiz yükselen güçler bir marka oldu. BRIC yapısı önce BRICS ve şimdi de daha fazla ülkenin katıldığı BRICS Plus düzeyinde büyüyor. Bunun yanında Batı dışı küresel güçler ve ağlar gelişiyor, yükseliyor. Dünya tarihinin en büyük oyuncuları geri dönüyor ve yeni oyuncular doğuyor.

Tarih sona ermemişti. Sadece tarihin ufacık bir kısmı olan Batı medeniyetinin tarihi sona ermekteydi. Eski dünya geri dönüyordu. Artık dünyayı diğerlerinin şekillendireceği bir düzene geçiş yapılmaktadır. Böylece dünya düzeni 200 yıldır hiç olmadığı kadar demokratik bir yapıya evrildi ve bu durum günümüzde ABD ve Batı için stratejik bir baskı unsuruna dönüştü. ABD liderliğindeki Batı

medeniyeti artık tek güç merkezi ve tek medeniyet olma özelliğini yitirdi. Artık tek ideoloji (varsa), tek biçim, tek değerler manzumesi yok oldu. ABD'nin Kongre baskınıyla "ideal toplum, sistem ve düzen imajı" yıkıldı, ABD artık model ülke olmaktan çıktı. ABD rüyası bile tek rüya olma özelliğini kaybetti. Şu bilinmeli ki Amerikan gerilemesi veya düşüşü geçici değil kalıcıdır. BRIC ülkeleri öncülüğündeki çok merkezli-çok medeniyetli demokratik dünyanın yükselişi de kalıcıydı ve geri döndürülemezdi. Bu ülkelerin inşa ettiği dünya Batı karşıtı değil, Batı dışıydı.

Batı medeniyeti artık Afrika'da, Asya'da, Güney Amerika'da, Ortadoğu'da etkisiz eleman durumundadır. Peki, ABD ve Batı nasıl bu hale geldi? Aslında cevabı basitti. ABD liderliğindeki Batı; insan haklarını, demokrasiyi, özgürlüğü, refahı, üretimi, teknolojiyi ve parayı sadece kendine saklamaya seçti. Asya'yı, Afrika'yı, Ortadoğu'yu ve Güney Amerika'yı sömürdü. Tamamen kazananın kendisi olduğu, kaybedenin diğerleri olduğu, bencil, ötekileştirici, saldırgan ve tek taraflı bir sistem yarattı. Ayrıca bunun hep böyle süreceği yanılgısına düştü. Daha Batı medeniyeti yokken kadim tarihleri ve birikimleri olan köklü medeniyetleri yok saydı. Düşünün ki Afrika'ya yıllarca gitmeyen, Latin Amerika'yı sadece arka bahçesi diye tanımlayan, Asya'yı bir avuç barbar olarak gören Batılı liderler bu kibirli görüşleriyle kör oldular. Bununla birlikte kendi yarattıkları sistem sonucu sınırların kalkmasıyla paranın, teknolojinin, internetin, gücün dolaşımı bu eski kadim medeniyetleri de etkiledi. Böylece değişim ve gelişim süreci başlamış oldu. Bu sürecin de dört kahramanı vardı. Bunlar bölgesel süper güçler olan Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya'ydı. Özellikle 2000'li yıllarla başlayan bu süreçte ABD'nin, daha makro seviyede ise Batı dünyasının tek merkezli sistemine karşı alternatif dünyalar ortaya çıkmaya başladı. Yükselen güçler ABD liderliğindeki uluslararası düzene entegre olarak gelişmesine rağmen ABD tarafından bu durum tehdit olarak görüldü. Ancak bu tehdit demokrasi ve otokrasi gibi kavramlarla sınırlandırılamazdı. Asyalı demokrasiler, Asyalı otokrasiler, Afrikalı demokrasiler, Afrikalı otokrasiler, Avrupalı demokrasiler ve Avrupalı otokrasiler gibi kavramlar altyapısı yetersiz argümanlardır. ABD için asıl tehdit daha çok güç merkezinin ve daha çok medeniyetin sahibi olan renkli insanların dünyasıydı. ABD liderliğindeki Batı medeniyeti bugün yetersiz ve daha saldırgan olduğu gibi Batılı demokrasiler de tek taraflı ve daha sorunlu oldukları ötekileştirici liberal bir düzenin içindedir.

BRIC yüksek düzeyli derin bir işbirliğine sahip ortak bir vizyonda buluşmuş bir oluşumdu. Bugün ise BRIC oluşumu artan etkisiyle küresel bir birlik ve küresel bir oyuncu konumundadır. BRIC Batı karşıtı bir blok, oluşum, platform ya da sistem değildir. Fakat Amerikan gücü ve Batı medeniyetinin gücü ilk defa BRIC tarafından sınırlandırılmaktadır. BRIC, Batılılar gibi sömürgeci, soykırımcı ve kolonileştirici de değildir. Yükselen güçler realist, rasyonalist ve pragmatist bir siyasi vizyona sahiptirler. Yükselen güçler, Rusya dışında daha tam olarak askeri güçleriyle oyuna dahil olmadılar. Şimdilik büyüyen ekonomileri ve diplomasileriyle kendilerinden söz ettiriyorlar. ABD 2020'de zirveden düşmüş bir profil çizerken yükselen güçler yukarı doğru tırmanan bir aşamadalar. Geçmişte Birleşik Devletlerin rakipleri diye anılan ülkeler Amerikan müttefikleri olmakla birlikte askeri olarak tamamen Amerikan egemenliğindeki ülkelerdi. Şimdiki paradigma ise tamamen farklıdır. Tamamı Batı dışı medeniyet olan yükselen güçler askeri ve ekonomik olarak da ABD'nin egemenliğinde değildir. Bununla beraber hiçbir ülkenin şimdilik tek başına ABD'ye askeri anlamda üstün gelme şansı yoktur. Fakat diğerleri arasındaki işbirliği Amerikan üstünlüğüne ve Amerikan liderliğindeki uluslararası sistemi sürdürme yeteneğine son verebilir. Yeni nesil silahlardan, silah üretimine, bilim ve teknolojiden, yükseköğrenime, yeme içme alışkanlığından popüler kültüre her alanda diğer dünyaların varlığı hızla arttı. Bu da yükselen güçlerin dünyaya yeni bir model sunma şansına sahip olduğunu gösteriyor.

Uluslararası tüm kurumlar İkinci Dünya Savaşından sonra oluştu ve dünya bugün değişti. Yeni Batı dışı medeniyetsel güç merkezleri ortaya çıktı. Bu yüzden uluslararası kurumların acilen reforma ihtiyacı olduğu gibi yeni oluşumlara da acil ihtiyaç vardır. Tek merkezli-tek medeniyetli liberal ama demokratik olmayan dünya son buluyor. Çok merkezli-çok medeniyetli demokratik bir dünya doğuyor. Çok merkezli dünyamızın uluslararası ve bölgesel örgütlenmeleri de hızla çoğalıyor. Özellikle bu örgütlenmeler Batı dışında meydana geliyor. Türk Devletleri Teşkilatı, BRICS, BRICS Yeni Kalkınma Bankası, Avrasya Ekonomik Birliği, MESCOUR, RCEP, G20, Shanghai İşbirliği Örgütü, UNASUR, ASEAN, AfcFTA, PROSUR, Asya Altyapı Bankası ve Asya İşbirliği Diyalog Platformu gibi oluşumlar hayatımıza giriyor. Bu küresel ve bölgesel örgütlenmeler sonucu geçmişteki gibi yeni bölgesel sistemler oluşuyor. Eski ve köhneleşmiş BM, G7, DB, IMF ve NATO gibi yapılar 21. yüzyılda ihtiyaçlara cevap veremeyen bir durumdadırlar. Bu eskiyen örgütlerde revizyon şarttır. Aksi

takdirde uluslararası sorunlara çözüm bulma yolu imkânsızdır. 21. yüzyıl sadece Washington, New York, Los Angeles merkezli değil, Beijing, Moskova, Yeni Delhi ve Brasilia merkezleriyle çeşitlenecektir. Çünkü geçtiğimiz 20 yıl sonunda yükselen güçler kültürel ve entelektüel alanda başarılı oldu. İnsanlığı ilgilendiren birçok proje ve plan New York, Washington ve Los Angeles değil, daha çok Beijing, Shanghai, Moskova, Soçi, Yeni Delhi, Mumbai, Brasilia ve Sao Paulo merkezliydi. Bu merkezlerin politikaları dünyada birçok alandaki entelektüel değişim ve dönüşümün planlayıcısı ve uygulayıcısıydı. Uluslararası kamuoyu Washington'u gerileyen bir güç olarak görürken, Beijing'i, Moskova'yı, Yeni Delhi'yi ve Brasilia'yı yükselen güçler olarak görmektedir. Hatta bunlara Ankara, Riyad, Abu Dabi, Cape Town ve Tahran da eklenebilir.

21. yüzyıl da güç merkezinin ekseni kaydığı gibi medeniyet ekseni de kaymaktadır. Açıkçası sadece güç kayması yok, medeniyet ekseninde de bir kayma yaşanmaktadır. Medeniyet temsili artık kritik bir güç bileşenidir. Çünkü dünya her alanda çok medeniyetli bir kurumsallaşma süreci yaşamaktadır. 21. yüzyıl gücün yanında medeniyetsel bir değişim ve dönüşüm içindedir. Yani dünya güç ve medeniyet düzeyinde çok büyük bir dönüşüm yaşıyor. Ana güçlerin rekabeti yanında ana medeniyetlerin rekabetiyle birlikte yeni bir aşamaya geçildi. 21. yüzyıl da jeopolitik yeni bir yol, medeniyetler yeni bir yöntem inşa etmektedir. Böylece uluslararası siyaset, ekonomi, kültür, teknoloji ve iş bölümü yeniden dizayn edilmek zorundadır. Artık bir ya da iki ülkenin dünyayı paylaştığı günler geride kaldı. Güç merkezleri ve medeniyet merkezleri çoğalıyor ve değişiyor. Bu süreçte değişik kimlik ve kültürleri dikkate almak, alternatif düzen kavramsallaştırmalarının ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bu da tercih konusunda opsiyon şansı verir. İkinci olarak da farklı olanın, değişik toplumların ve insanların tanınmasını getirir.[2648] Bu yeni düzen çok kutuplu değil çok uluslu bir dünya; zeki liderler biliyor ki bir ülke Amerika ya da Çin bile olsa, tek başına uluslararası arenada yapabileceği şeyler çok kısıtlıdır. O yüzden çok uluslu luğu Brezilya'dan Güney Afrika'ya, Hindistan'dan Endonezya'ya kadar uluslararası sistemin gerçek küresel yapısı olarak görmeliyiz.[2649] Küresel sistemin ve küreselleşmenin ilk dönemi nasıl çok medeniyetli ise Batı medeniyetinin tek hegemon medeniyet olduğu kısa bir ara dönem sonra-

2648 Nuri Yurdusev, "Dünya Düzeni ve Kültürel ve Kimliksel Faktörler", *Küresel Düzende Değişim*, (Ed. Bahadır Pehlivantürk), Orient Yayınları, Ankara, 2021, s.23.
2649 Zakaria, *age.*, s.210.

sında bugün yeniden güçlenen Batı dışı medeniyetlerle birlikte çok medeniyetli küreselleşme sürecine geri döndük. Küreselleşme artık tek taraflı değil çok taraflı ve çok yönlüydü. Yükselen güçler kendilerine özgü küreselleşme ve kapitalist modelleriyle yollarına devam ediyor. Bu süreç bize ABD'nin inşa ettiği tek taraflı, sömürücü ve yıkıcı küreselleşme, kapitalistleşme ve demokratikleşme kurallarının artık yetersiz, ruhsuz ve geçersiz olduğunu gösteriyor. Batı dışı medeniyetler birer dönüştürücü ve kaldıraç güç olarak kendilerini ve modern dünyamızı yeniden inşa ediyor. Bu nedenle yükselen güçler sadece ekonomik olarak alternatif bir dünyanın yükselişini temsil etmiyor. Ayrıca entelektüel olarak alternatif bir dünyanın yükselişini de temsil ediyor. Yükselen güçler ilham verici cazibeye sahip kadim medeniyetlerin en güçlü temsilcileridir. Zamanımızın küresel sahnesinde Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya stratejik ortaklar, güçlü partnerler ve güvenilir muhataplar olarak görülmektedir. Artık bu ülkeler olmadan gezegende hiçbir gündem ve vizyon hayata geçirilemez.

ABD ve Batı medeniyetinin gerileyişi demek Batı dışı ülkelerin ve Batı dışı medeniyetlerin yükselişi demekti. Sadece Batı'nın gerilemesi Doğu'nun yükselişi demek, yetersiz ve haksız bir tespittir. Asya'nın öncülüğünde Latin Amerika ve Afrika'nın da dönüşü söz konusudur. Yükselen güçler kurumsal kaldıraçlara sahip ve sistem değiştirici bir role büründüler. Ortak paydada buluşan, çok taraflı, kazan-kazan anlayışına sahip, Çin merkezli, Rus merkezli, Hint merkezli ve Latin merkezli dünyaların doğuşuna tanıklık ediyoruz. Gerçekten Batı dışı dünyaların varlığını kabul etmek zor gelebilir. Hatta Batı'nın lider olmadığı bir dünya size korkutucu da gelebilir. Ama yaşlı dünyamız eski rotasına doğru yol alıyor. 21. yüzyılda dünya yeniden 500 yıl öncesindeki çok merkezli-çok medeniyetli demokratik düzene dönüşüyor. İdeolojilerin son bulduğu ve medeniyetlerin yeniden yükseldiği bir dünyaya geçiş aşamasındayız. 21. yüzyılın en ihtişamlı ifadesi çok merkezli-çok medeniyetli demokratik dünya tasavvurudur. Dünyanın her alanında çeşitliliğin ve alternatiflerin hâkim olduğu bir rotaya giriyoruz.

21. yüzyılda bir nöbet değişimi yaşanıyor. Bu nöbet değişimini Çin'de, Hindistan'da, Japonya'da ve Güneydoğu Asya'da görmek mümkündür. Bu ülkelerin başardığı şey, Batı'dan kapitalizmin tekniklerini aşırmaya indirgenebilecek kadar yüzeysel ve basit bir olay olarak tanımlanamaz. Çünkü geçmişte Doğu'dan çok sayıda tekniği aşıran Batı'ydı. 18. yüzyılın sonuna kadar dünyadaki en büyük ihracat gücü Batı değil Çin'di. O yüzden Çin'in bugünkü gücü, Batı

kapitalizminin ithal edilmesi ya da taklit edilmesi sonucu ortaya çıkan, ilk defa yaşanılan bir durum değildir. Çin bugün eski konumunu geri kazanmaktadır. Sanayi devriminin kökenleri yanında kapitalizmin doğuşu hem Doğu'da hem de Batı'da yaşanan bir süreçti diyebiliriz.[2650] Bu süreç aslında sadece Çin ve Hindistan'da değil, Rus dünyası ve Latin Amerika kıtasında da yaşanıyordu. Ancak 500 yılı aşkın bir süredir, yani Avrupa'nın sömürge çağının başlangıcından bu yana, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin ve uluslarının kaderinin, önce Avrupa'da sonra ABD'de alınan kararlar tarafından şekillendirildiğini unutmamalıyız.[2651] Artık tek merkez, tek medeniyet, tek güç, tek kültür, tek para, tek finans ve tek internet çağı bitti. Tekil dünyadan çoğul dünyaya geçiş yapıyoruz. Ancak sadece Batı merkezli modeller son buluyor. Heterojen bir dünya düzeni tablosu ortaya çıkıyor. Renkli insanların dünyası ya da diğerlerinin dünyası beyaz egemen dünyanın önüne geçiyor. Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya kendi değer ve normları olan ülkelerdir ve tüm dünyanın ama özellikle ABD'nin bu değer ve normları dikkate almak zorunda olduğu bir gerçektir. Artık ideolojiler değil, kültürler ve medeniyetler güç merkezlerinin ana eksenini oluşturmaktadır. Yerküremiz tek sesli, tek katmanlı, tekçi dünya düzeninden çok sesli, çoğulcu, çok katmanlı bir düzene geçiyor. Batı medeniyetinin ideolojileri, düşünceleri, adetleri ve hatta kıyafetleri yanına alternatifleri gelişiyor. Geçmişin köklü medeniyet havzaları yeniden güçleniyor. Bu ülkelerin siyasi sistemleri, kalkınma modelleri, kültürel kökleri, askeri büyüklükleri, teknolojik gelişmişlikleriyle Batıya alternatif özgül bir ağırlığa sahip oldukları gerçeğini kabul etmek gerekiyor. Bu nedenle dünyanın sadece ufacık bir kısmını temsil eden ABD liderliğindeki Batı medeniyetinin tek merkezli, tek medeniyetli, tek kültürlü, tek tipçi, hegemonyacı ve sömürgeci anlayışı daha fazla sürdürülemez.

Bu kitap alternatif bir dünya tarihi içinde yol göstermektedir. Günümüzde dünyanın çok merkezli-çok medeniyetli eşit temsili ve adaletli bir düzene ihtiyacı vardır. Bu nedenle de Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya tarafından inşa edilen BRIC, eşitler arası demokratik bir küresel sisteme geçişin tek ve en büyük birlikteliğinin oluştuğu ilk ve tek yapıdır. Kadim ve zengin kültürel değerlere sahip olmaları, yeni kurumlar inşa etmeleri, gündem yaratmaları, ulusları cazibeleriyle yeni ve alternatif politikalar üretmeleri söz konusudur.

2650 Jack Goody, *Avrasya Mucizesi*, (Çev.) Zeynel Kılınç, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.128.

2651 Gideon Rachman, *Easternisation*, Vintage, London, 2017, s.IX.

Bugün Batılılar ve bizler dünyayı küresel satranç oyunuyla tanımlıyoruz. Ancak bu durum da artık değişmek zorundadır. Çünkü satrançta spesifik stratejik hedef şahı/kralı/ülkeyi yok etmek ya da onu mat etmektir. Satrançta şah en değerli taştır. Eğer şah kaybedilirse oyun biter ve düzen çöker. Bugünkü düzenin şahı da ABD'dir. Anglosakson ülkeler ile kıta Avrupası ülkeleri diğer satranç taşlarına karşılık gelmektedir. Yalnız satranç taşları arasında mutlak bir hiyerarşik yapı vardır. Fil piyondan, kale filden üstündür. Bu yüzden oyunda güçlü ve zayıf taşlar yer alır. Ancak şah (ABD) için diğer taşlar her zaman feda edilebilirdir. Çünkü diğer taşların varlığı şahın yanında önemsizdir. ABD gerektiğinde müttefiklerini bile feda edebilir ve yarı yolda bırakabilir. ABD liderliğindeki Batılı liberal ama demokratik olmayan dünya düzeni kibirli, militarist, yok edici ve hegemon bir felsefeye sahiptir. 2000 yılına kadar dünya sadece kazanan ve kaybedenin olduğu, tek merkez, tek medeniyet, tek kültür ve tek ideoloji bulunan bir diyardı. Ancak bu düzen 2000'den sonra değişmeye başladı. Satranç gibi antik bir oyunun karşısına bugün Çin kökenli başka bir antik savaş oyunu olan "Go" çıktı. Go oyunu satranç oyununun zıttıdır. Oyunun amacı rakibi yok etmek yerine onun karşısında avantajlı bir konuma geçmektir. Go oyunu büyük resmi görmeye odaklı bir oyundur. Go tahtası tek bir çarpışmadan ziyade iç içe geçmiş çarpışmaların sahasıdır. Oyunda kaybeden tamamen yok olmamıştır. Kazanan ise her şeye değil, ama diğer oyunculardan daha çok şeye sahiptir. Oyunda taşlar arasında bir hiyerarşi yoktur. Tüm taşların değeri aynı ve eşit güçtedir. Taşlar sadece önemli ya da önemsiz konuma gelebilir. Bu yüzden oyuncular daha zayıf konumdan daha yüksek seviyelere ulaşabilir. Önemli konuma ulaşan oyuncu için gücü tek bir amaca değil, birkaç amaca yönelik verimli kullanabilme ana stratejidir. Oyun ne tek başına savunma ne tek başına saldırı ne de tek bir hedefe saplanmak üzerine kuruludur. Oyuncu bir yandan kendi alanlarını genişletmeye diğer yandan rakibin alanlarını bozmaya çalışır. Go oyununda oyuncu çok hırslıysa ve her şeye sahip olmaya çalışırsa oyun yani düzen onu cezalandırır. Zaten oyunda arazilerin, adaların ya da alanların (dünyanın) tamamını ele geçirmek imkânsızdır.

Devletlerarasındaki küresel mücadelede bugün Go oyununun mantığına bürünmüştür. Küresel ve bölgesel aktörlerle oyun sahaları çoğalmış, savaşlar şekil değiştirmiştir. 21. yüzyılda dünya daha karmaşık ve belirsiz bir haldedir. Go oyunu şu an çok merkezli-çok medeniyetli demokratik küresel düzeni yansıtıyor. Özellikle Çin,

Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi aktörlerin ortaya çıkması dünyada dengeleri ve durumları değiştirmektedir. Birçok ülke ikili, bölgesel ve uluslararası ama Batı dışı işbirliklerine yöneliyor. Ülkeler artık birbirini yok etmek yerine etki alanlarını sınırlamaya ve daraltmaya çalışıyor. Spesifik hedefler yerine dünyanın her yerine etki eden yeni aktörler ortaya çıkıyor. Bunun yanında bir arazi, alan ya da ada üzerinde birlikte çalışan aktörler başka alan, ada veya araziler üzerinde rakip durumunda olabiliyor. Artık herkesin herkesle savaştığı ancak herkesin herkesle işbirliği de yaptığı bir çağdayız. Batılı veya Batı dışı aktörler için bugün düşman ya da dost yok, sadece partnerler var. Küresel oyuncular ve bu oyuncuların opsiyonları çoğalırken ellerindeki güç enstrümanları da çeşitleniyordu. Küresel Go tahtasında yükselen güçler rakiplerini yok etmek peşinde değiller, onlar sadece hegemonsuz, süper güçsüz Batı dışındaki ana güçlerin eşit görüldüğü küresel lidersiz bir, çok merkezli-çok medeniyetli demokratik düzen peşindeler. İdeolojik hedefsiz olan bu yükselen güçler sadece hak ettikleri tarihsel ve doğal konumlarını istiyorlar. Çok merkezli-çok medeniyetli yani çok aktörlü-çok hikâyeli demokratik bir dünyaya yol alıyoruz. Dünya siyasi sistemi 500 yıl sonra yeniden çok medeniyetli bir hale dönüşüyor. Tek bir medeniyetin egemenliği yıkılıyor. 21. yüzyılda ulus devletler arasındaki ilişkilerin yanında medeniyetler arası ilişkilerin oldukça önem kazandığı bir süreçteyiz. Çok merkezli bir dünya algısı ve olgusu Batılılar için daha kabul edilebilir ve daha dile getirilebilirken çok medeniyetli dünya algısı ve olgusu Batılılar tarafından dışlanan ve kabul edilmeyen bir durumdur. ABD ve Batı medeniyeti çok merkezliliği değil ama çok medeniyetliliği en büyük sorun olarak görmektedir. Bu yüzden ABD ve Batı medeniyeti, BRIC yapısından hoşlanmıyor ve bunu dağıtmaya çalışıyor. Amerika'nın hiçbir ciddi ve uzun vadeli planı olmadığını söylemek de haksızlık olur. Amerika'nın bugün en ciddi ve en uzun vadeli planı Çin'i durdurmak, Rusya'yı parçalamak, Hindistan'ı yanında tutmak, Brezilya'yı sözünden çıkarmamaktır. Çünkü yükselen güçler küresel siyaset sahnesinde dünyaya bir alternatif olduğu kadar ABD-Batı karşısında bir denge unsuru rolüne de sahiptir.

Çok merkezli-çok medeniyetli dünyamızın yeni büyük oyun sahaları artık yer küremizi aşalı çok oldu. Büyük oyun, uzayın derinliklerine ve siber dünyaya taşındı. Hatta teknolojinin ve kültürel değerlerin çeşitlenmesi sebebiyle yeni stratejik alanlar ortaya çıktı. Yeni büyük oyun Asya'dan Güney Amerika'ya, kutuplardan çöllere, denizlerden okyanuslara, popüler kültürden teknolojiye, uzaydan

dijital dünyaya uzun bir sahada bizi bekliyor. Anlaşılan o ki yeni büyük oyun rekabeti jeopolitiğin ötesindedir. Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya medeniyet devletleri olarak ulus devleti aşan yeni ana güçlerdir. Bu yüzden bugün ve yarın bizi bekleyen büyük güç rekabeti değil ana güç rekabetidir. Dünyada Batı dışı değerlerin öne çıktığı ve cazip geldiği medeniyetçi bir söylemin geliştiğini görüyoruz. Çin dünyası, Rus dünyası, Hint dünyası ve Latin dünyası günümüzün gerçekliğinde Batı dünyası dışında küresel sahnede keşfedilmeyi beklemektedir. Artık aşağılanan, sömürülen, ezilen coğrafyalar ve uluslar olmayacaklarını kanıtlamaya geliyorlar. Batı medeniyeti temelli ABD'nin koyduğu kurallara dayalı hiyerarşik liberal düzen son buluyor. Hegemonik ve hiyerarşik olmayan Batı dışı demokratik bir düzene geçiş sancılarını çekiyoruz. 19. ve 20. yüzyıl Batı medeniyetinin çağı oldu ancak 21. yüzyıl Batı dışı medeniyetlerin çağı olacaktır.

YÜKSELEN GÜÇLER İÇİN STRATEJİK ÖNGÖRÜLER

Yükselen güçleri temsil eden Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın aralarındaki işbirliği sınırsız olduğu gibi inşa edecekleri düzen de sınırları olmayan bir yapıdır. Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın en önemli özelliği siyasi, ekonomik, askeri, teknolojik ve kültürel alanda birbirini tamamlayacak yüzde 100 bir güce sahip olmalarıdır. Bugün Çin her ne kadar ABD'nin en büyük stratejik rakibi olarak tanımlansa da Çin bile Rusya, Hindistan ve Brezilya ile ortak hedeflerde buluşmadan ABD merkezli Batı medeniyeti tekelindeki demokratik olmayan liberal düzeni değiştiremez. Ancak bu dört ülke öncülüğünde Batı dışı diğer aktörlerle girişilecek işbirliği ve ortak vizyonla dünyamız daha demokratik daha adil daha insancıl daha çoğulcu bir hale gelebilir. Bu nedenle de bu konuda yapılması gereken öncelikli hamlelerden biri Çin ve Rusya'nın, Hindistan ve Brezilya'yı daha fazla oyuna dahil etmeleridir.

Brezilya'nın askeri kapasitesinin artırılması, Hindistan'ın ekonomik gelişiminin hızlandırılması ve ağırlığının artırılması için Çin ve Rusya'nın ama özellikle Çin'in bütün sorunları bir yana bırakıp bu amaca yönelmesi gerekmektedir. Bununla beraber Çin ve Hindistan iki komşudan daha fazlasıdır. Bu iki ülke 2000 yıl önce dünyadaki ticareti, teknoloji ve etkileşimi yaratan medeniyetler, kültürler ve insanlar barındırmıştı. Böyle bir büyük birikim ve tarihsel tecrübe ile aralarındaki sorunları minimum seviyeye indirebilecek referanslara sahiptirler. Eğer Çin ve Hindistan dünyada güç merkezi olacaksa aralarındaki işbirliğini maksimum seviyede tutmaları şarttır. Çünkü komşunuzda huzur, barış, istikrar ve refah yoksa işler sizin için de zor ve hatta daha kötü olabilir. O yüzden Çin ya da Hindistan'ın gerilemesi, istikrarsız olması ya da savaşması Çin ve Hint rüyalarının

kâbusa dönüşmesi demektir. Bu sebeple bir an önce Çin ve Hindistan tarihsel birikimleri, binlerce yıllık deneyimleriyle dünyaya örnek olmaları gerekiyor. Bu arada bir diğer nokta ABD'nin Amerika kıtası genelinde dengelenmesi olayıdır. Yani Amerika kıtasının terazideki ağırlığının Brezilya ile dengelenmesi şarttır. Çin, Rusya ve Hindistan bu süreçte Brezilya'yı ikinci bir Atlantik gücü yapma konusunda hızlı bir işbirliği gerçekleştirmek zorundalar. Brezilya'nın hem Amerika kıtasında hem de Batı dünyasında bağımsız bir ana güç merkezi olması, ABD'nin sınırlandırılması yanında stratejik ve jeopolitik bir baskı unsuru demektir. Eğer Brezilya potansiyelini ve kapasitesini gerçekleştiremezse gelecek 100 yılda dünyanın batısında ABD'nin etkisini ve müdahalelerini göreceğiz. O nedenle Brezilya bir Atlantik gücü olmalıdır. Rusya konusunda ise yapılması gereken en önemli şey dünyanın bu enerji süper gücünü bir an önce Sovyet teknolojisi birikimiyle tarımsal ve teknolojik olarak yeniden inşasıdır. Bu konuda en önemli aşama Çin ve Hindistan'ın Rusya'ya vereceği destektir. Hele ki geleceğin suyollarının Rusya'nın hâkimiyetinde olacağını düşünürsek bu ortaklık kaçınılmazdır.

Yükselen güçlerin ağırlığı sadece Çin ve Hindistan'ın ekonomik ağırlığından, Rusya'nın askeri baskınlığından ve Brezilya'nın büyüklüğünden gelmemektedir. Bu ülkelerin tarihsel arka planlarının, insanlığa katkılarının, medeniyet inşa etmelerinin ve insanlığa yol göstermelerinin onları daha değerli kıldığı bir gerçektir. Bu ülkelerin geçmişte insanlığa yaptığı katkıları detaylı bir şekilde okuduk. Binlerce yıl önce ekonomik, askeri, teknolojik, kültürel ve sosyal olarak başardıkları şeylere hepimiz şahit olduk. Görüldüğü gibi dünya tarihinin en uzun ve en büyük oyuncuları Batı dışı uluslar ve medeniyetlerdir. ABD ve Batı medeniyeti ise sadece 500 yıldır bizimleydi.

MEDENİYET DEVLETİ MERKEZ ÜLKE TÜRKİYE İÇİN STRATEJİK ÖNGÖRÜLER

Türkiye bölgesel bir güç olmanın yanında küresel etki gücü her geçen gün artan bir aktördür. Afrika'da, Akdeniz'de, Ortadoğu'da, Orta Asya'da, Karadeniz'de, Balkanlar ve Doğu Avrupa ile Kafkasya ile Hazar bölgesinde etki kapasitesi yüksek bir ülkedir. Türkiye güç merkezi ve medeniyet taşıyıcısı bir ülke profiline sahiptir. Hem Türk hem İslam medeniyetinin değerlerine sahip olduğu gibi Batı medeniyetiyle de oldukça iç içe geçmiştir. Bulunduğu eşsiz coğrafi konum ve ordusunun gücü katılacağı ittifakın kaderini derinden etkileyecek potansiyele sahiptir. Genç nüfusu ve gelişen ekonomisiyle dünyada söz sahibi bir ülke düzeyine yükselmiştir. Uzayda ve siber dünyada çalışmalarına hız vermiş, kutuplara olan ilgisini artırmıştır. Türkiye ne kadar Batı'ya entegre gibi görünse de diğer medeniyetlerle olan bağlarını yeniden sağlamlaştırma yolunda ilerlemektedir. Yeniden Asya Açılımı ile Türkiye, çok merkezli-çok medeniyetli adil bir dünya vizyonunu ifade etmektedir. NATO üyeliği yanında Türk Devletleri Teşkilatı'na öncülük eden Türkiye, Shanghai İşbirliği Örgütü üyeliğini de gelecek hedefleri arasına koymuştur. Bu konuda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Çin ziyareti sırasında Çin Komünist Partisi'nin en önemli yayın organlarından Çince *Hunqi Shbo* ve İngiliz *Global Times* gazeteleri için bir makale kaleme aldı. Yeni bir dünya sisteminin kurulması için Çin ve Türkiye'nin ortak vizyonda buluşması gerektiğini ifade etti. Türkiye için yükselen güçler dev oyun kurucu ve bozucular olmasının yanında dev üreticiler ve dev tüketiciler konumundadır. Türkiye istikrarsız komşuları ile yakalayamadığı dev

ticaret ağını bu ülkelerle yakalayabilir. Türkiye yükselen güçlere sadece ekonomik bir gözle de bakmamalıdır. Öncelikle Çin, Rus ve Hint tarihi Türk tarihi ile birlikte dünya tarihinin en önemli yapı taşlarındandır. Bu ülkeler ekonomiden, ticaretten ve finanstan çok daha fazlasıdır. Çünkü bu ülkeler felsefeden teknolojiye, dinden dillere, yemekten spora, tıptan müziğe, nükleer enerjiden robotlara, kalkınma şekillerinden siyasi modellere ve kamu sistemlerinden altyapılara kadar sayısız alanda işbirliği potansiyeline sahiptir.

Türk stratejik aklı zamanın ruhunu ve geleceğin dünyasını iyi okumaktadır. Rus partnerlerimizin yanında Çinli, Hint ve Latin aktörlerle stratejik ortaklıklar kurmalıyız. Çünkü 21. yüzyılın Amerikan yüzyılı ya da Batı yüzyılı olmayacağı kesinleşti. Bize düşen Çin rüyasına, Hint rüyasına, Rus rüyasına ve Brezilya-Latin rüyasına Türk rüyasını dahil etmektir. Bundan dolayı Batı dışı medeniyetler yüzyılına Türk medeniyetini de katmak ilk hedefimiz olmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti 100. yılında Türkiye Yüzyılı vizyonuyla dünyaya yeni bir hikâye ve yeni bir rüya sunmalıdır. 100. yılında medeniyet devleti merkez ülke Türkiye, dünyanın Batı dışı ana güçleriyle demokratik yeni düzenin aktörlerinden biri olacak güce sahiptir.

KAYNAKÇA

Kitap

Ablet Alimcan, *Çin-İsrail İlişkileri*, Matbuat Yayın, 2016.

Ablet Alimcan, *Çin'in Dış Politikalarına Farklı Alanlardan Bakış*, Astana Yayınları, 2021.

Abu-Lughod Janet, *Avrupa Hegemonyasından Önce: 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, (Çev.) Cansen Mavituna, VakıfBank Kültür Yayınları, 2020.

Acemoğlu Daron ve Robinson James A., *Ulusların Düşüşü*, (Çev.) Faruk Rasim Velioğlu, Doğan Kitap, 2013.

Acemoğlu Daron ve Robinson James A., *Dar Koridor*, (Çev.) Yüksel Taşkın, Doğan Kitap, 2020.

Acharya Amitav ve Buzan Barry, *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi*, (Çev.) Ebru Thwaites Diken, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018.

Adams James Truslow, *Amerika Tarihi-Başlangıcından Bugüne Kadar*, (Çev.) Hikmet Halim, Dorlion Yayınları, 2022.

Adıbelli Barış, *Pax Sinica-Çin'in Dünya Düzeni*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.

Ağar Abdullah, *Salgının Gölgesinde Güç, Kaos ve Gelecek*, Destek Yayınları, 2020.

Ağır Osman, *Yeni Demir Yumruk: Putin'in Yükselişi*, Orion Kitabevi, 2019.

Ağır Osman ve Nogayeva Ainur (Ed.), *Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*, Orion Kitabevi, 2022.

Ahmad Ishiaq, *Afganistan'dan Keşmir'e: ABD Liderliğindeki Terörizme Karşı Savaş ve Hindistan-Pakistan Çatışması*, (Haz. Ertan Efegil), Gündoğan Yayınları, 2013.

Ahmed El Birûni Ebu Reyhan Muhammed B., *Tahkiku Mâ Li'l-Hind-Birûni'nin Gözüyle Hindistan*, (Çev.) Kıvameddin Burslan, Türk Tarih Kurumu, 2018.

Ahrari Ehsan M., *Büyük Güçler Hegemona Karşı*, (Çev.) Erhan Baltacı, Avangard Yayınları, 2017.

Akalın Cüneyt, *Asya'nın Işığı Pandit Cevahirlal Nehru*, Tarihçi Kitabevi, 2021.

Akan Reyhani, *Hint Sanatı*, İkinci Adam Yayınları, 2021.

Akdağ Zekeriyya, *Küresel Hegemonya Mücadelesi-Yükselen Çin*, Nobel Bilimler Eserler, 2021.

Akgemci Esra ve Ateş Kâzım (Der.), *Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür*, İletişim Yayınları, 2020.

Akhundova Jale, *Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları: Mevzuat, Kurumlar, Politikalar*, Ekin Yayınevi, 2015.

Akıner Nurdan, *Uluslararası Medya Emperyalizmi*, Hükümdar Yayınları, 2014.

Akkuş Eda Görkem, *Güç Unsurları ve Küresel Barış*, Kutlu Yayınevi, 2022.

Alam Muzaffar, *Hindistan'da İslam: Siyasi Dil ve Kültürün İnşası 1200-1800*, (Çev.) İhsan Durdu, VakıfBank Kültür Yayınları, 2022.

Alatlı Alev, *All American He-Man Hafazanallah!*, Turkuvaz Kitap, 2019.

Alatlı Alev, *Suç Ortağı Hollywood*, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2021.

Albright Madeleine, *Faşizm Bir Uyarı*, (Çev.) Abdullah Cemil Balcı, Sander Yayınları, 2020.

Alım Eray, *Ukrayna Krizi'nde Rusya: Büyük Güç Politikası ve Saldırgan Realist Dinamikler*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Alizadeh Naseraddin, *Sömürgeci Küreselleşme Çağında İran ve Hindistan: Aryanlar, Zerdüştiler ve İşbirlikçiler*, Gazi Kitabevi, 2021.

Allen Douglas, *Mahatma Gandhi*, (Çev.) Nurullah Duru, Runik Kitap, 2020.

Allen Robert C., *Küresel Ekonomi Tarihi Kısa Bir Giriş*, (Çev.) Hande Koçak Cimitoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2022.

Allison Robert J., *Amerikan Devrimi*, (Çev.) Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayıncılık, 2012.

Altun Fahrettin, *Küresel Belirsizlik Çağında İstikrarlaştırıcı Güç Türkiye*, Paradigma Yayınları, 2022.

Alvaredo Facundo, Chancel Lucas, Piketty Thomas, Saez Emmanuel ve Zucman Gabriel, *Dünya Eşitsizlik Raporu 2018*, (Çev.) Hande Koçak Cimitoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Amin Samir, *Liberal Virüs*, (Çev.) Fikret Başkaya, Yordam Kitap, 2018.

Amorim Celso, *Brezilya'nın Dünyadaki Yeni Rolü*, (Çev.) Melek Ozorpak, Brezilya Anadolu Kültür Merkezi, 2015.

Andreas Joel, *Haklarını Yitirenler: Çin'de Endüstriyel Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, (Çev.) Onurcan Ülker, Koç Üniversitesi Yayınları, 2021.

Anderson Perry, *Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri*, (Çev.) Barış Baysal, NotaBene Yayınları, 2015.

Andrew Christopher, *Gizli Dünya: Dünya İstihbarat Tarihi*, (Çev.) Mehmet Fatih Baş, Kronik Kitap, 2022.

Anievas Alexander ve Nişancıoğlu Kerem, *Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu?*, (Çev.) Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, 2020.

Arı Tayyar, *Global Politika ve Güney Asya*, Alfa Basım Yayım, 1994.

Arı Tayyar, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*, DORA Basım-Yayın, 2015.

Arıbaş Kenan ve Hüdavendigar Muhammed Nafiz, *Siyasi Coğrafya Açısından Çin*, Çizgi Kitabevi, 2014.

Arıboğan Deniz Ülke, *Duvar*, İnkılâp Kitabevi, 2017.

Arıboğan Deniz Ülke, *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, İnkılâp Kitabevi, 2019.

Arrighi Giovanni, *Adam Smith Pekin'de*, (Çev.) İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, 2008.

Arrighi Giovanni, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Çev.) Recep Boztemur, İmge Kitabevi, 2016.

Arslan Tunca (Ed.), *Çin Ansiklopedisi*, (Çev.) Tang Jiankun ve Ying Tingting, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2016.

Arslan Mehmet Lütfi, *ABD Nasıl Kalkındı?*, Beta, 2017.

Ascher Abraham, *Kısa Rusya Tarihi*, (Çev.) Mehmet Doğan, Say Yayınları, 2020.

Askeroğlu Sabir, *Rusya'nın Büyük Güç Olma Stratejisi*, Orion Kitabevi, 2020.

Assange Julian, *GoogLeaks*, (Çev.) Kürşad Karataş, Tuti Kitap, 2018.

Atam Hüseyin, *Amerikan Adaleti*, Kaynak Yayınları, 2021.

Ataöv Türkkaya, *Amerikan Başkanları*, İleri Yayınları, 2009.

Ataöv Türkkaya, *Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü, Terör, Barış*, Türk Tarih Kurumu, 2014.

Ataöv Türkkaya, *Amerikan Emperyalizmi-Doğuşu ve Gelişimi*, İleri Yayınları, 2019.

Atasoy Emin, *Demografi, Jeopolitik ve Etnocoğrafya Işığında Rusya*, MKM Yayıncılık, 2011.

Atasoy Emin ve Kapluhan Erol, *Coğrafya ve Jeopolitik Perspektifinden Rusya Federasyonu*, Sentez Yayıncılık, 2022.

Atatüre Süha, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı*, Beta Basım Yayım, 2017.

Atawulla Memet Tohti, *Çin: Ulusal Güvenlik Politikaları ve Küresel Rekabet Stratejileri*, Seçkin Yayıncılık, 2020.

Atılgan Gökhan (Haz.), *100. Yılında Ekim Devrimi*, Yordam Kitap, 2017.

Atkinson Anthony B., *Eşitsizlik Ne Yapılabilir?*, (Çev.) Ömer Limanlı ve Elif Kaya, Efil Yayınevi, 2018.

Attali Jacques, *Denizin Tarihi*, (Çev.) Berna Günen, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018.

Aust Stefan ve Ammann Thomas, *Dijital Diktatörlük*, (Çev.) Erdinç Yüksel ve Hasan Yılmaz, Hece Yayınları, 2019.

Avar Banu, *Böl ve Yut*, Remzi Kitabevi, 2009.

Avrupa Parlamentosu Dış Politika Direktörlüğü, *Çin'in Dönüşümü ve Küresel Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık*, (Çev.) Feyzi Özcan, Matbuat Yayın, 2017.

Aydemir Emrah, *Dış Politikada Yumuşak Güç*, Kalkedon Yayıncılık, 2016.

Aydemir Emrah, *Kamu Diplomasisi*, Kalkedon Yayıncılık, 2018.

Aydın Ahmet, *Yavana: İslam Medeniyetinin Büyük Havzası / Hint*, Ketebe Yayıları, 2021.

Bakioğlu Ayşen ve Baltacı Resul, *Çin'de Eğitim*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.

Bal Oğuz, *Dünya Ekonomisinde Altın*, Umuttepe Yayınları, 2018.

Balaam David N. ve Dillman Bradford, *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*, (Çev.) Nasuh Uslu, Adres Yayınları, 2018.

Baldwin James, *Ben Senin Zencin Değilim*, (Çev.) Sevin Okyay, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020.

Banerjee Abhijit V. ve Duflo Esther, *Zor Zamanlarda İyi Ekonomi*, (Çev.) Osman Akınhay, Doğan Kitap, 2020.

Banos Pedro, *Dünya İşte Böyle Yönetilir: Küresel Gücün 22 Gizli Stratejisi*, (Çev.) Selim Sezer, Epsilon Yayınevi, 2022.

Barnes Ian, *Rusya: Huzursuz İmparatorluk-Bir Tarihsel Atlas*, (Çev.) Abdullah Yılmaz, VakıfBank Kültür Yayınları, 2022.

Barnet Vincet, *Dünya İktisadi Düşünce Tarihi*, (Çev.) Hayreddin Soykan, Albaraka Yayınları, 2020.

Barnet Vincent, *Rus İktisadi Düşünce Tarihi*, (Çev.) Yılmaz Aksu, Albaraka Yayınları, 2022.

Barry Brian, *Sosyal Adalet Neden Önemlidir*, (Çev.) Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.

Bartolome De Las Casas, *Kızılderililer Nasıl Yok Edildi*, (Çev.) Meryem Ural, Şule Yayınları, 2015.

Başkaya Fikret, *Çöküş: Kapitalizmin Nihai Krizi Üzerine Bir Deneme*, Yordam Kitap, 2018.

Başlamış Cenk, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Sırları*, Yakın Kitabevi, 2016.

Başlamış Cenk ve Deprem Okay, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, Doğan Egmont Yayıncılık, 2018.

Bauer Susan Ise, *Antik Dünya Tarihi*, (Çev.) Mehmet Moralı, Alfa Basım Yayın, 2020.

Bauman Zygmunt, *Avrupa*, (Çev.) Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, 2018.

Battuta İbn-i, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, (Sad. Mümin Çevik), Yeni Şafak, 1998.

Bayly Christopher Alan, *Modern Dünyanın Yeniden İnşası 1900-2015*, (Çev.) Eren Buğlalılar, Ayrıntı Yayınları, 2022.

Bayrak Hüseyin, *Güç*, AZ Yayıncılık, 2019.

Bayram Duygu Çağla, *Çalkantılı Sularda Yeni Rota / Hint-Pasifik Anlatısı ve Hindistan*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

Bayram Mürsel, *Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin-Afrika İlişkileri*, Savaş Yayınevi, 2018.

Bayram Mürsel, *Çin-Afrika İş Birliği*, Afrika Vakfı Yayınları, 2021.

Becker Jasper, *Ejder Şahlanıyor*, (Çev.) Algan Sezgintüredi, NTV Yayınları, 2007.

Beckert Sven, *Pamuk İmparatorluğu*, (Çev.) Ali Nalbant, Say Yayınları, 2018.

Bellos Alex, *Futebol-Brezilya Yaşam Tarzı*, (Çev.) Çiğdem Özüer, Literatür Yayıncılık, 2003.

Berktay Deniz, *Rusya-Batı Çatışmasında Fener Rum Patrikhanesi*, Cumhuriyet Kitapları, 2021.

Best Antony, Hanhimaki Jussi M., Maiolo Joseph A. ve Schulze Kirsten E., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, (Çev.) Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, 2015.

Beyden Khaled A., *Amerika'da İslamofobi*, (Çev.) Mehmet Erguvan, GAV Perspektif Yayınları, 2021.

Biçer R. S. Savaş ve Yıldız Ahmet, *Yeni Dünya Ekonomisi ve Güvenlik Mimarisi*, TASAM Yayınları, 2020.

Birdal Alper, *Hegemonya Bunalımı ve Çin*, Yazılama Yayınevi, 2021.

Bıyıktay Ömer Halis, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Panama Yayıncılık, 2021.

Black Jeremy, *Dünya Tarihi*, (Çev.) Hamza Eren Sarıçam, Othello Yayıncılık, 2020.

Black Jeremy, *Kısa Portekiz Tarihi*, (Çev.) Berna Asuman Uzun, Say Yayınları, 2021.

Blaut J. M., *Sömürgeciliğin Dünya Modeli*, (Çev.) Serbun Behçet, Dergâh Yayınları, 2015.

Blij Harm De, *Coğrafya Neden Önemlidir*, (Çev.) Fatma Yavaş ve Baki Kaya, Hece Yayınları, 2019.

Blum William, *Emperyalizmin Ölümcül Silahı Demokrasi Yalanı*, (Çev.) Ekin Duru, Say Yayınları, 2013.

Bolelli Murat, *Güç ile Yönetim*, Say Yayınları, 2013.

Bonamour Jean, *Rus Edebiyatı*, (Çev.) İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, 2006.

Bond Patrick ve Garcia Ana, *BRICS: An Anti-Capitalist Critique*, AAKAR Books, 2016.

Boniface Pascal, *Dünyanın Durumu Üzerine 50 Yanlış Bilgi*, (Çev.) Feyza Öz, Nemesis Kitap, 2022.

Bozaslan Bakko Mehmet, *Egemen Demokrasi ve Rus Kamu Yönetimi*, Ekin Yayınevi, 2020.

Braudel Fernand, *Uygarlıkların Grameri*, (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2017.

Braudel Fernand, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm XV.-XVIII. Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları*, (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2017.

Bricker Darrel ve Ibbitson John, *Boş Gezegen: Küresel Nüfus Çöküşü Şoku*, (Çev.) Kadri Mustafa Orağlı, Orenda Kitap, 2022.

Bremmer Ian, *G-Sıfır*, (Çev.) Alev Kaynak, Final Kültür Sanat Yayınları, 2014.

Bryson Fran, *Brezilya*, (Çev.) Dilek Özyozgat, Siyah Kitap, 2018.

Brzezinski Zbigniew, *Tercih*, (Çev.) Cem Küçük, İnkılâp Kitabevi, 2005.

Brzezinski Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası*, (Çev.) Yelda Türedi, İnkılâp Yayınları, 2005.

Brzezinski Zbigniew, *İkinci Şans*, (Çev.) Yelda Türedi, İnkılâp Kitabevi, 2008.

Brzezinski Zbigniew, *Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, (Çev.) Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan, Timaş Yayınları, 2012.

Brzezinski Zbigniew ve Scowcroft Brent, *Amerika ve Dünya*, (Çev.) Manolya Aşık, Profil Yayıncılık, 2012.

Bulluough Oliver, *Para Vatan*, (Çev.) Ayşegül Çetin, Domingo Yayınları, 2020.

Burbank Jane ve Frederick Cooper, *İmparatorluklar Tarihi*, (Çev.) Ahmet Aybars Çağlayan, İnkılâp Kitabevi, 2018.

Burton Julianne, *Latin Amerika'da Sinema ve Toplumsal Değişim*, (Çev.) Faik Onur Acar, Dipnot Yayınları, 2019.

Bushkovitch Paul, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, (Çev.) Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Bushkovitch Paul, *Büyük Petro*, (Çev.) Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, 2012.

Butler-Bowdon Tom, *50 Politika Klasiği*, (Çev.) Can Görtan, Pegasus Yayınları, 2018.

Bynum William, *Bilimin Kısa Tarihi*, (Çev.) Tufan Göbekçin, Alfa Basım Yayım, 2019.

Carpenter Edward, *Batı Uygarlığının Krizi*, (Çev.) Orhan Düz, Külliyat Yayınları, 2020.

Caşın Mesut Hakkı, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Atlas Kitap, 2015.

Caşın Mesut Hakkı ve Derman Giray Saynur, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, SRT Yayınları, 2016.

Caşın Mesut Hakkı, Kısacık Sina, Dolduran Can (Ed.), *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti* Cilt 1, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Caşın Mesut Hakkı, Kısacık Sina, Dolduran Can (Ed.), *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti* Cilt 2, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Chasteen John Charles, *Latin Amerika'nın Tarihi: Kan ve Ateşle Yoğrulmuş Toprakların Öyküsü*, (Çev.) Ekin Duru, Say Yayınları, 2017.

Chul Han Byung, *İktidar Nedir*, (Çev.) Mustafa Özdemir, İnsan Yayınları, 2020.

Chul Han Byung, *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, (Çev.) Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınları, 2022.

Church Alfred J. ve Gilman Arthur, *Kartaca: Bir Afrika İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, (Çev.) Ekin Duru, Say Yayınları, 2021.

Cliff Tony, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, (Çev.) Roni Margulies ve Tarık Kaya, Z Yayıncılık, 2018.

Clift Ben, *Karşılaştırmalı Siyasi Ekonomi: Devletler, Piyasalar ve Küresel Kapitalizm*, (Çev.) Esin Soğancılar, Koç Üniversitesi Yayınları, 2019.

Ching Pao-yu, *Zaferden Yenilgiye*, (Çev.) Onurcan Ülker, Patika Kitap, 2019.

Childe Gordon, *Aryanlar: Hint-Avrupa Kökenlerine Dair Bir İnceleme*, (Çev.) Ceren Can Aydın, Alfa Basım Yayım, 2018.

Childe V. Gordon, *Doğu'nun Prehistoryası*, (Çev.) Şevket Aziz Kansu, Türk Tarih Kurumu, 2020.

Chomsky Noam, *Halk Üzerinden Kazanç*, (Çev.) Süreyyya Evren, Everest Yayınları, 2014.

Chomsky Noam, *Vahşi ABD Emperyalizmi*, (Çev.) Özgün Dede, Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık, 2014.

Chomsky Noam, *Geleceği Kurgulamak*, (Çev.) Gökhan Fırat, İnkılâp Kitabevi, 2015.

Chomsky Noam, *Emperyal Arzular*, (Çev.) Cem Küçük, Zodyak Kitap, 2016.

Chomsky Noam, *Amerikan Rüyası İçin Ağıtlar*, (Çev.) Zeynep Nur Ayanoğlu, İnkılâp Kitabevi, 2018.

Chomsky Noam ve Prashad Vijay, *Geri Çekiliş*, (Çev.) Deniz Ulusoy, Scala Yayıncılık, 2023.

Chossudovsky Michel, *Amerika'nın "Terörizme Karşı Savaşı"*, (Çev.) Alpaslan Işıklı, İmge Kitabevi, 2010.

Chuntao Xie, *Çin'in Önündeki Başlıca Sekiz Sorun*, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayınevi, 2017.

Clinton Hillary Rodham, *Zor Seçimler*, (Çev.) İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, 2016.

Coase Ronald ve Wang Ning, *Çin Nasıl Kapitalist Oldu?*, (Çev.) İlkay Yılmaz, BigBang Yayınları, 2015.

Caşın Mesut Hakkı, Kısacık Sina, Dolduran Can (Ed.), *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti* Cilt 1, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Caşın Mesut Hakkı, Kısacık Sina, Dolduran Can (Ed.), *21. Yüzyılda Bütün Boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti* Cilt 2, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Chasteen John Charles, *Latin Amerika'nın Tarihi: Kan ve Ateşle Yoğrulmuş Toprakların Öyküsü*, (Çev.) Ekin Duru, Say Yayınları, 2017.

Chul Han Byung, *İktidar Nedir*, (Çev.) Mustafa Özdemir, İnsan Yayınları, 2020.

Chul Han Byung, *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, (Çev.) Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınları, 2022.

Church Alfred J. ve Gilman Arthur, *Kartaca: Bir Afrika İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, (Çev.) Ekin Duru, Say Yayınları, 2021.

Cliff Tony, *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, (Çev.) Roni Margulies ve Tarık Kaya, Z Yayıncılık, 2018.

Clift Ben, *Karşılaştırmalı Siyasi Ekonomi: Devletler, Piyasalar ve Küresel Kapitalizm*, (Çev.) Esin Soğancılar, Koç Üniversitesi Yayınları, 2019.

Ching Pao-yu, *Zaferden Yenilgiye*, (Çev.) Onurcan Ülker, Patika Kitap, 2019.

Childe Gordon, *Aryanlar: Hint-Avrupa Kökenlerine Dair Bir İnceleme*, (Çev.) Ceren Can Aydın, Alfa Basım Yayım, 2018.

Childe V. Gordon, *Doğu'nun Prehistoryası*, (Çev.) Şevket Aziz Kansu, Türk Tarih Kurumu, 2020.

Chomsky Noam, *Halk Üzerinden Kazanç*, (Çev.) Süreyyya Evren, Everest Yayınları, 2014.

Chomsky Noam, *Vahşi ABD Emperyalizmi*, (Çev.) Özgün Dede, Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık, 2014.

Chomsky Noam, *Geleceği Kurgulamak*, (Çev.) Gökhan Fırat, İnkılâp Kitabevi, 2015.

Chomsky Noam, *Emperyal Arzular*, (Çev.) Cem Küçük, Zodyak Kitap, 2016.

Chomsky Noam, *Amerikan Rüyası İçin Ağıtlar*, (Çev.) Zeynep Nur Ayanoğlu, İnkılâp Kitabevi, 2018.

Chomsky Noam ve Prashad Vijay, *Geri Çekiliş*, (Çev.) Deniz Ulusoy, Scala Yayıncılık, 2023.

Chossudovsky Michel, *Amerika'nın "Terörizme Karşı Savaşı"*, (Çev.) Alpaslan Işıklı, İmge Kitabevi, 2010.

Chuntao Xie, *Çin'in Önündeki Başlıca Sekiz Sorun*, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayınevi, 2017.

Clinton Hillary Rodham, *Zor Seçimler*, (Çev.) İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, 2016.

Coase Ronald ve Wang Ning, *Çin Nasıl Kapitalist Oldu?*, (Çev.) İlkay Yılmaz, BigBang Yayınları, 2015.

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası, (Çev.) Halil Çelen, Legal Yayıncılık, 2020.

Çin Komünist Partisi Tarihi Cilt 1, (Çev.) Tomas Aliyev, Canut Yayınevi, 2012.

Çin Yönetim Kavramlar Sözlüğü Anahtar Kelimeler, (Çev.) Madilet Eda Akyumruk, Deniz Kızılçeç, Can Yiqun ve Zhao Beibei, Canut Yayınevi, 2021.

Çin'de Xi Jinping Döneminin Kavramları: İnsanlığın Ortak Kader Topluluğu, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayınevi, 2021.

ÇKP Merkez Komitesi Tanıtım Bakanlığı, *ÇKP'nin Görev ve Katkıları*, (Çev.) Erdem Ergen, Kaynak Yayınları, 2022.

Çomak Hasret (Ed.), *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*, Hiperlink Yayınları, 2011.

Coşkun Enis, *Küresel Gözaltı*, Ümit Yayıncılık, 2000.

Dahl Robert A., *Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?*, (Çev.) Cenap Çakmak, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015.

Dalal Anita, *Hint Uygarlığı-National Geographic ile Keşfedin*, (Çev.) İrem Sağlamer, Vatan, 2010.

Dalrymple William, *Anarşi: Doğu Hindistan Şirketi'nin Amansız Yükselişi*, (Çev.) İsmail Hakkı Yılmaz, Albaraka Yayınları, 2023.

Darıcılı Ali Burak, *Siber Uzay ve Siber Güvenlik Nedir?*, Dora Basım Yayın, 2017.

David Dharshini, *Kutsal Dolar*, (Çev.) Toprak Deniz Odabaşı, Pegasus Yayınları, 2020.

Davis James C., *İnsanın Hikâyesi*, (Çev.) Barış Bıçakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

David Angela, *Irkçı Kuşatma ve Kadınlar*, (Çev.) İnci Çeliker, Ulak Yayıncılık, 2016.

Davidson James West, *Kısa Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, (Çev.) Can Evren Topraktaş, Say Yayınları, 2018.

Davutoğlu Ahmet, *Sistematik Deprem ve Dünya Düzeni*, Küre Yayınları, 2020.

Delanty Gerard (Ed.), *Doğu ve Batı'nın Ötesinde Asya ve Avrupa*, (Çev.) Firdevs Bulut, Matbu Kitap, 2015.

Deliêge Robert, *Gandhi*, (Çev.) Işık Ergüden, Dost Kitabevi, 2015.

Deming W. Edward, *Krizden Çıkış*, (Çev.) İsmail Balcı, Mecit Odlukaya ve Senem Demirdamar, Kalder, 2014.

Demir Hakan, *Brezilya Dış Politikası: 1964 Askeri Müdahalesi Öncesi ve Sonrası Brezilya Dış Politikasına Genel Bir Bakış (1950-1985)*, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2018.

Demir Merve, *Sivil İtaatsizlik ve ABD Örneğinde "Öteki" Olmak*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

Demirel Şengül, *Şukasaptati ve Hint Kültüründe Kadın*, Bilge Kültür Sanat, 2016.

Demirtürk E. Lale, *21. Yüzyılda Küresel Tehdit Amerika*, Kopernik Yayınları, 2020.

Demirtürk E. Lale, *Amerika'da Irkçı Söylem ve Şiddet*, Kopernik Yayınları, 2021.

D'encausse Helene Carrere, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl - 1985-1991 Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, (Çev.) Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Diakov V. ve Kovalev S., *İlkçağ Tarihi-1*, (Çev.) Özdemir İnce, Yordam Kitap, 2019.

Dilmaç Turhan, *Rusya'nın Ruhu*, Ötüken Neşriyat, 2022.

Dinç Cengiz ve Akkuş Bülent (Ed.), *Küresel ve Büyük Güçlerin Stratejileri*, Orion Kitabevi, 2017.

Diamond Jared, Tüfek, *Mikrop ve Çelik*, (Çev.) Ülker İnce, Pegasus Yayıncılık, 2018.

Diamond Jared, *Yükseliş*, (Çev.)Barış Baysal, Pegasus Yayınları, 2019.

Dillion Michael, *Modernleşen Çin'in Tarihi*, (Çev.) Eylem Ümit Atılgan ve Aydın Atılgan, İletişim Yayınları, 2016.

Doğan Diren, *Uluslararası İlişkilerde Kaynayan Sular: Güney Çin Denizi*, Akademisyen Kitabevi, 2021.

Doğru M. Kemal, *"Yeni Anlaşma" Mümkün Mü?*, NotaBene Yayınları, 2015.

Doğruel Fatma ve Doğruel A. Suut, *Bıçak Sırtında Büyüme ve İstikrar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Dolman Carl Everett, *Yalın Strateji-Uzay ve Bilgi Çağında Güç ve İlkeler*, (Çev.) Hakan Namlı, Avangard Kitap, 2017.

Dorel Gerard, *Amerikan İmparatorluğu Atlası*, (Çev.) Alper Altuğ, NTV Yayınları, 2007.

Dualı Şir Muhammed, *Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri*, İz Yayıncılık, 2014.

Dugin Aleksandr, *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*, (Çev.) Erdem Ergen, Kaynak Yayınları, 2017.

Dugin Aleksandr, *Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev.) Vügar İmanov, Küre Yayınları, 2018.

Dugin Aleksandr, *Dünya Adasında Son Savaş: Çağdaş Rusya'nın Jeopolitiği*, (Çev.) Arzu Yazıcıoğlu, Pınar Yayınları, 2019.

Dugin Aleksandr, *Putin'e Karşı Putin*, (Çev.) Adnan Yıldız, Pınar Yayınları, 2022.

Dura Cihan, *Dünyaya Batı Saldırısı*, Doğu Kitabevi, 2019.

Duygulu Şirin, *Dönüşen Savaşların Değişen Araçları*, SETA Kitapları, 2019.

Dündar Merthan ve Kirilen Gürhan, *APAM Çin Çalışmaları-I*, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2021.

Eberhard Wolfram, *Çin Tarihi*, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1947.

Eberhard Wolfram, *Uzak Doğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 2019.

Efendi Bağdatlı Abdurrahman, *Brezilya Seyahatnamesi*, (Sad. Yusuf Turan Günaydın), Kopernik Kitap, 2018.

Ellwood Wayne, *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*, (Çev.) Betül Dilan Genç, Metis Yayınları, 2007.

Eltchaninoff Michel, *Putin'in Aklında Ne Var?*, (Çev.) Melike Işık Durmaz, İletişim Yayınları, 2017.

Engel Barbara A. ve Martin Janert, *Rusya Tarihi*, (Çev.) Kadriye Kızıl, İnkılâp Kitabevi, 2020.

Ergün Mustafa, *Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi* Cilt-1, Pegem Akademi, 2020.

Erdoğdu Kamil, *Bilmediğimiz Çin*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021.

Erdoğan Recep Tayyip, *Daha Adil Bir Dünya Mümkün*, Turkuvaz Yayıncılık, 2021.

Erkekoğlu Hatice ve Arık Halil Arıç (Ed.), *2000'li Yıllarda Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, Ekin Yayınevi, 2021.

Ermağan İsmail (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika-3*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Ermağan İsmail (Ed.), *Dünya Siyasetinde Latin Amerika*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.

Ermağan İsmail (Ed.), *Dünya Siyasetinde Latin Amerika-2*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

Ermağan İsmail, Tahsin Emine, Tekin Segâh (Ed.), *Dünya Siyasetinde Latin Amerika-3*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Ermağan İsmail, Özay Mehmet, Keyvan Zerrin (Ed.), *Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 2-3*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Ermağan İsmail, Tahsin Emine, Tekin Segâh (Ed.), *Dünya Siyasetinde Latin Amerika-4*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

Ermağan İsmail, Özay Mehmet, Keyvan Zerrin (Ed.), *Dünya Siyasetinde Asya Pasifik-4*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

Erman Arif Cengiz, *Kuzey Hint Toplumlarının Kökeni*, Sarmal Kitabevi, 2022.

Erman Kubilayhan, *Latin Amerika ve İspanya Üzerine Güncel Çalışmalar, Gece Kitaplığı*, 2015.

Ersin Büşra Yengeç, *Hint-Rus İlişkileri: Sömürgecilikten Soğuk Savaş Sonrasına*, Gazi Kitabevi, 2021.

Ertuğrul Yusuf, *Amerika'nın Yeni İhtiyatlı Dış Politikası: Akıllı Güç'ün Pasifik Vizyonu*, Cinius Yayınları, 2014.

Erzen Meltem Ünal, *Kamu Diplomasisi*, Derin Yayınları, 2014.

Eslen Nejat, *Küresel Güç Mücadelesi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2017.

Evtuhov Catherine ve Stites Richards, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi*, (Çev.) Ahmet Cevdet Aşkın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018.

Friedrich Carl J. ve Brzezinski Zbigniew, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, (Çev.) Oğuz Onaran, Ayyıldız Matbaası, 1964.

Friedrich Hegel Georg Wilhelm, *Tarih Felsefesi 2*, (Çev.) Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2011.

Fukuyama Francis, *Neo-Conların Sonu*, (Çev.) Hasan Kaya, Profil Yayınları, 2006.

Fukuyama Francis, *Büyük Çözülme*, (Çev.) Hasan Kaya, Profil Yayıncılık, 2009.

Fukuyama Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev.) Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, 2012.

Fukuyama Francis, *Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme*, (Çev.) M. Murtaza Özeren, Profil Kitap, 2018.

Furtado Peter, *Seyyahların Dilinden Dünya Şehirleri*, (Çev.) Kadir Daniş, Ketebe Yayınları, 2021.

Furtado Peter (Der.), *Ülkelerin Tarihleri-Kimlikleri Nasıl Oluşturuldu*, (Çev.) Şahika Tokel, Yapı Kredi Yayınları, 2021.

Galeano Eduardo, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, (Çev.) Roza Hakmen ve Atilla Tokatlı, Sel Yayıncılık, 2015.

Gao Mobo, *Çin'in Geçmişi için Mücadele*, (Çev.) Sinan Jabban, Patika Kitap, 2020.

Garaudy Roger, *Çöküşün Öncüsü ABD*, (Çev.) Cemal Aydın, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Garaudy Roger, *Amerikan Efsanesi: ABD'nin Dünyayı Yönetme Felsefesi*, (Çev.) Cemal Aydın, Timaş Yayınları, 2018.

Gaydar Yegor, *İmparatorluğun Çöküşü: Sovyetlerden Dersler*, (Çev.) Vügar İmanbeyli, Küre Yayınları, 2022.

Gazier Bernard, *Büyük Buhran-1929 Krizi*, (Çev.) Ayşen Gür, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018.

Geiselberger Heinrich (Haz.), *Büyük Gerileme*, (Çev.) Merisa Şahin, Aslı Biçen, Ahmet Nüvit Bingöl, Orhan Kılıç, Metis Yayınları, 2017.

Gehlen Reinhard, *Gehlen'in Anıları*, (Çev.) Cuma Ağca, Berikan Yayınevi, 2001.

Genç Nihat, *Amerikan Köpekleri*, Panama Yayıncılık, 2012.

Gerger Haluk, *Kan Tadı: Belgelerle ABD'nin Kara Tarihi*, Yordam Kitap, 2012.

Geridönmez Olcay (Haz.), *Gericiliğin ve Saldırganlığın Teorisi: Amerikan Felsefesi*, Evrensel Basım Yayın, 2005.

Geridönmez Olcay (Haz.), *Sovyetler Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi Tarihi*, Kor Kitap, 2017.

Gessen Masha, *Putin: Yüzü Olmayan Adam*, (Çev.) Gözde Soykan, Epsilon Yayıncılık, 2015.

Glintzer-Schmidt Helwig, *Eski Çin-Başlangıçlardan 19. Yüzyıla Kadar*, (Çev.) İclal Cankorel, Runik Kitap, 2022.

Gökten Kerem, *Çin Yüzyılını Anlamak*, NotaBene Yayınları, 2012.

Gömeç Sadettin Yağmur ve Çeliktaş Müslüme Melis, *Hindistan'da Türkler*, Berikan Yayınevi, 2019.

Goldwasser Janet ve Dowty Stuart, *Göğün Yarısı-Kızıl Çin'de Kadınlar*, (Çev.) Canan Kaplan, Akademi Yayın, 2010.

Goody Jack, *Avrasya Mucizesi*, (Çev.) Zeynel Kılınç, Küre Yayınları, 2010.

Goody Jack, *Tarih Hırsızlığı*, (Çev.) Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Goody Jack, *Batıdaki Doğu*, (Çev.) Burhan Mert Angılı ve İsmail Mert Bezgin, Alfa Basım Yayım, 2022.

Gore Al, *Gelecek*, (Çev.) Çağlar Kök ve Ebru Kızıldağ, MediaCat Kitapları, 2014.

Gorki, Molotov, Voroşilov, Kirov, Jdanov ve Stalin, *1917 Sovyet Devrimi-I*, (Çev.) Alaattin Bilgi, Kor Kitap, 2017.

Gorki, Molotov, Voroşilov, Kirov, Jdanov ve Stalin, *1917 Sovyet Devrimi-II*, (Çev.) Özlem Koşar, Kor Kitap, 2017.

Graham Stephen, *Dikey Dünya: Uydulardan Sığınaklara*, (Çev.) Ali Karatay, Koç Üniversitesi Yayınları, 2020.

Greenfeld Liah, *Milliyetçilik-Bir Kısa Tarih*, (Çev.) Abdullah Yılmaz, Alfa Basım Dağıtım, 2021.

Greenwald Glenn, *Saklanacak Yer Yok*, (Çev.) Türkan Çolak, Profil Yayıncılık, 2015.

Grousset Rene, Çin Tarihi, (Çev.) İlhan Aslan, Post Yayınevi, 2023.

Grygiel Jakub J. ve Mitchell A. Wess, *The Unquiet Frontier*, Princeton University Press, 2016.

Guenon Rene, *Doğu ve Batı*, (Çev.) Fahrettin Arslan, İnsan Yayınları, 2021.

Guoliang Pu, *Deng Xiaoping-Çağdaş Çin'in Mimarı*, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayın Evi, 2015.

Güç Kürşad, *Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikasında Ontolojik Güvenlik*, Panama Yayıncılık, 2022.

Güldağı Mustafa, *Derin Rusya*, Lopus Yayınları, 2022.

Güller Mehmet Ali, *Amerikan Hegemonyasının Sonu*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019.

Güller Mehmet Ali (Haz.), *Ukrayna-Tarih Yapan Savaş*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022.

Güller Mehmet Ali, *Kuşak ve Yol-Büyük Avrasya Ortaklığı*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022.

Gültekin Mehmet Bedri, *Asya'nın Yükselişi ve Bölgesel Birlikler Çağı*, Kuzgun Kitap, 2018.

Gültekin Mehmet Bedri, *Sivrisinek ve Nemrut: Korona Sonrası Dünya*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020.

Gökten Kerem, *Çin Yüzyılını Anlamak*, NotaBene Yayınları, 2012.

Gömeç Sadettin Yağmur ve Çeliktaş Müslüme Melis, *Hindistan'da Türkler*, Berikan Yayınevi, 2019.

Goldwasser Janet ve Dowty Stuart, *Göğün Yarısı-Kızıl Çin'de Kadınlar*, (Çev.) Canan Kaplan, Akademi Yayın, 2010.

Goody Jack, *Avrasya Mucizesi*, (Çev.) Zeynel Kılınç, Küre Yayınları, 2010.

Goody Jack, *Tarih Hırsızlığı*, (Çev.) Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Goody Jack, *Batıdaki Doğu*, (Çev.) Burhan Mert Angılı ve İsmail Mert Bezgin, Alfa Basım Yayım, 2022.

Gore Al, *Gelecek*, (Çev.) Çağlar Kök ve Ebru Kızıldağ, MediaCat Kitapları, 2014.

Gorki, Molotov, Voroşilov, Kirov, Jdanov ve Stalin, *1917 Sovyet Devrimi-I*, (Çev.) Alaattin Bilgi, Kor Kitap, 2017.

Gorki, Molotov, Voroşilov, Kirov, Jdanov ve Stalin, *1917 Sovyet Devrimi-II*, (Çev.) Özlem Koşar, Kor Kitap, 2017.

Graham Stephen, *Dikey Dünya: Uydulardan Sığınaklara*, (Çev.) Ali Karatay, Koç Üniversitesi Yayınları, 2020.

Greenfeld Liah, *Milliyetçilik-Bir Kısa Tarih*, (Çev.) Abdullah Yılmaz, Alfa Basım Dağıtım, 2021.

Greenwald Glenn, *Saklanacak Yer Yok*, (Çev.) Türkan Çolak, Profil Yayıncılık, 2015.

Grousset Rene, Çin Tarihi, (Çev.) İlhan Aslan, Post Yayınevi, 2023.

Grygiel Jakub J. ve Mitchell A. Wess, *The Unquiet Frontier*, Princeton University Press, 2016.

Guenon Rene, *Doğu ve Batı*, (Çev.) Fahrettin Arslan, İnsan Yayınları, 2021.

Guoliang Pu, *Deng Xiaoping-Çağdaş Çin'in Mimarı*, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayın Evi, 2015.

Güç Kürşad, *Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikasında Ontolojik Güvenlik*, Panama Yayıncılık, 2022.

Güldağı Mustafa, *Derin Rusya*, Lopus Yayınları, 2022.

Güller Mehmet Ali, *Amerikan Hegemonyasının Sonu*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019.

Güller Mehmet Ali (Haz.), *Ukrayna-Tarih Yapan Savaş*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022.

Güller Mehmet Ali, *Kuşak ve Yol-Büyük Avrasya Ortaklığı*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022.

Gültekin Mehmet Bedri, *Asya'nın Yükselişi ve Bölgesel Birlikler Çağı*, Kuzgun Kitap, 2018.

Gültekin Mehmet Bedri, *Sivrisinek ve Nemrut: Korona Sonrası Dünya*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020.

Gündoğan Ünal, *Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya*, SRT Yayınları, 2016.

Güngör Gülay, *Amerikan Emperyalizmi Yeni Sömürgecilik*, Cinius Yayınları, 2021.

Gürdeniz Cem, *Jeopolitik Fırtına*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2023.

Gürdoğan Ersin Nazif, *Newyork'tan Los Angeles'a Yeni Roma*, İz Yayıncılık, 2017.

Gürsakal Necmi, *Küreselleşme-Teknoloji Ağlar ve Güç*, Dora Yayınları, 2018.

Habermas Jürgen, *Bölünmüş Batı*, (Çev.) Dilman Muradoğlu, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Hacıyev Ş. H. ve Bayramov E. İ., *Dünya Ekonomisinin Tarihi*, Gazi Kitabevi, 2013.

Haldun İbni, *Mukaddime 2*, (Çev.) Turan Dursun, Kaynak Yayınları, 2013.

Hamilton Alexander, Madison James ve Jay John, *Federalist Yazılar*, (Çev.) Tolga Şirin ve Necdet Umut Orcan, Runik Kitap, 2021.

Hançer Hakan, *Gerçek Burada-ABD'nin ve Emperyalizmin Yetmiş Yıllık Yalanları*, Atayurt Yayınevi, 2019.

Hansen Valerie, *İpek Yolu*, (Çev.) İlkem Topal, Nora Kitap, 2021.

Hansen Valerie, *Küreselleşmenin İlk Adımları 1000 Yılı*, (Çev.) Gökçe Çiçek, Nemesis Kitap, 2022.

Harari Yuval Noah, *21. Yüzyıl için 21 Ders*, (Çev.) Selin Siral, Kolektif Kitap, 2018.

Hardt M. ve Negri A., *İmparatorluk*, (Çev.) Abdullah Yavuz, Ayrıntı Yayınları, 2015.

Harman Chris, *Halkların Dünya Tarihi*, (Çev.) Uygur Kocabaşoğlu, Yordam Kitap, 2017.

Harnecker Marta, *Yirmi Birinci Yüzyıl Sosyalizmi ve Latin Amerika*, (Çev.) Barış Baysal, Kalkedon Yayınları, 2010.

Harris Kamala, *Tutunduğunuz Gerçekler: Bir Amerikan Serüveni*, (Çev.) Nilgül Birgül, Martı Yayınları, 2021.

Harris Stuart, *Çin Dış Politikası*, (Çev.) Aslan Yavuz Şir, Matbuat Yayın, 2014.

Harrington Michael, *Amerika'daki Sefalet*, (Çev.) Hüseyin Çölgeçen, Küresel Kitap, 2016.

Harvey David, *Anti-Kapitalist Günlükler*, (Çev.) Utku Özkamas, Sel Yayıncılık, 2022.

Haass Richard N., *Yeni Amerika*, (Çev.) Mehmet Talha Paşaoğlu, Tuti Kitap, 2014.

Hart Gary, *Dördüncü Güç: 21. Yüzyılda Amerikan Büyük Stratejisi*, (Çev.) İsa Karabaşoğlu, Avangard Kitap, 2016.

Headrick Daniel R., *Teknolojinin Tarihi*, (Çev.) Beyza Akatürk, İnkılâp Kitabevi, 2022.

Hedges Burke, *Amerikan Rüyası'na Ne Oldu?*, (Çev.) Nelda Bayraktar, Arıtan Yayınevi, 2008.

Helleiner Eric ve Kirshner Jonathan, *Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset*, (Çev.) Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.

Henderson Dean, *Dünyanın Efendileri: Amerikan Merkez Bankası Karteli*, (Çev.) Tuncer Altekin, Scala Yayıncılık, 2019.

Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev.) Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, 1973.

Heywood Andrew, *Küresel Siyaset*, (Çev.) Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Liberte Yayınları, 2016.

Hicks Alistair, *Küresel Sanat Pusulası-21. Yüzyıl Sanatında Yeni Yönelimler*, (Çev.) Dilek Şendil, Mine Haydaroğlu, Süreyyya Evren, Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Hill Donald R., *Gökyüzü ve Bilim Tarihi-İslam Bilim ve Teknolojisi*, (Çev.) Atilla Bir ve Mustafa Kaçar, Boyut Yayıncılık, 2012.

Hıraoğlu Kortay, *Üçüncü Soğuk Savaş*, Profil Yayıncılık, 2012.

Hiriyanna Mysore, *Hint Felsefesi Tarihi*, (Çev.) Fuat Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Hobsbawm Eric, *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*, (Çev.) İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, 2011.

Hobson John M., *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, (Çev.) Esra Mert, Yapı Kredi Yayınları, 2018.

Hook Steven W. ve Spainer John, *Amerikan Dış Politikası*, (Çev.) Özge Zihnioğlu Tanırlı, İnkılâp Kitabevi, 2014.

Holcombe Charles, *Doğu Asya Tarihi: Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar*, (Çev.) Muhammed Murtaza Özeren, Dergâh Yayınları, 2016.

Horner Althea, *Güç: Güç Sahibi Olma İsteği ve Güce Sahip Olmaktan Korkma*, (Çev.) Semra Kun), HYB Yayıncılık, 1997.

Hosking Geoffrey, *Rusya ve Ruslar*, (Çev.) Kezban Acar, İletişim Yayınları, 2015.

Huff Toby E., *Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi: İslam Dünyası, Çin ve Batı*, (Çev.) Melek Dosay Gökdoğan, İnan Kalaycıoğulları, S. Ertan Tapman, Meriç Nur Bıçakkaya, Runik Kitap, 2022.

Hungtington Samuel P., *Biz Kimiz?*, (Çev.) Aytül Özer, Global Yayın Ajansı, 2004.

Hungtington Samuel P., *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev.) Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayın, 2006.

İnal Kemal ve Daşçıoğlu Büşra Zeynep Özdemir (Ed.), *Dünya Enerji Trendleri*, SETA Kitapları, 2021.

İnanç Hüsamettin ve Sada Mohammad Rafiq, *Taliban'ın Afganistan'ı*, Bilge Kültür Sanat, 2021.

İrge N. Filiz, *Sovyetler'den Rusya Federasyonu'na Balkanlar-Orta Asya-Kafkaslar Kapitalist Kuşatma*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

İsmayil Elnur, *Rus Dış ve Güvenlik Politikalarının Küresel Amaçları ve Bölgesel Yansımaları: Bilge Adamlar Raporu*, Bilgesam Yayınları, 2017.

İşçi Onur ve Önol Onur, *Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü: Harp Yahut İhtilal*, Kronik Kitap, 2019.

III MacClellan James E. ve Dorn Harold, *Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji*, (Çev.) Haydar Yalçın, Akılçelen Kitaplar, 2022.

Ikeuchi Satoshi, *Bu Noktaya Nasıl Geldik?*, (Çev.) Mustafa Çıraklı, Destek Yayınları, 2021.

Ireland Timothy D., *Gramsci ve Halk Eğitimi: Brezilya Deneyimi Üzerine Düşünceler*, (Çev.) Kemal İnal, Töz Yayınları, 2020.

Isikof Michael ve Corn David, *Rus Ruleti: Putin'in Amerika ile Savaşı ve Donald Trump'ın Seçilmesinin İçyüzü*, (Çev.) Anıl Can Çetinkaya, Panama Yayıncılık, 2018.

Jacobsen Annie, *Pentagon'un Beyni*, (Çev.) Türkan Çolak, Profil Kitap, 2018.

Jacues Martin, *Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?*, (Çev.) Sami Oğuz, Akılçelen Kitaplar, 2016.

Jalal Ayesha, *Bölünmenin Acısı*, (Çev.) Burak Demiryakan, Zoomkitap, 2015.

Jahanbegloo Ramin, *Gandhi Ânı*, (Çev.) Zeynel Abidin Kılınç, Küre Yayınları, 2019.

Jane Murat, *Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Süreklilik mi Dönüşüm mü?*, Dora Basım Yayın, 2020.

Janson Tore, *Dillerin Tarihi*, (Çev.) Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Jasanof Sheila, *Teknoloji ve İnsanın Geleceği*, (Haz. Özgür Çiçek), bgst Yayınları, 2021.

Jeffrey Craig, *Zaman Tüneli-Hindistan'da Gençlik, Sınıf ve Bekleme Siyaseti*, (Çev.) Selen Serezli, NotaBene Yayınları, 2012.

Jiang Jinquan, *Ekonomik Gelişmenin Toplumsal Sınırları*, (Çev.) Adan Köymen, Kalkedon Yayıncılık, 2013.

Joffe Josef, *The Myth of America's Decline*, Liveright Publishing Corporation, 2014.

Johnson Chalmers, *Geri Tepki*, (Çev.) Şener Şükrü Yiğitler, Salyangoz Yayınları, 2006.

Johnson Gordon, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 10 - Hint Dünyası*, (Çev.) Müfide Pekin, İletişim Yayınları, 1998.

Jouanny Jean-Robert, *Putin Ne İstiyor?*, (Çev.) Merve Öztürk, İletişim Yayınları, 2017.

Judt Tony, *Kötülük Kol Gezerken*, (Çev.) Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Kadılar Rıza, *Çin*, Destek Yayınları, 2016.

Kagan Robert, *Cennet ve Güç*, (Çev.) Selim Yeniçeri, Koridor Yayınları, 2005.

Kagan Robert, *Tarihin Geri Dönüşü ve Rüyaların Sonu*, (Çev.) Birol Akgün ve Nezir Akyeşilmen, Orion Kitabevi, 2008.

Kagarlitsky Boris, *Çevrenin İmparatorluğu-Rusya ve Dünya Sistemi*, (Çev.) Esin Soğancılar, Phoenix Yayınevi, 2007.

Kagarlitsky Boris, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, (Çev.) Fatma ve Serdar Arıkan, İthaki Yayınları, 2008.

Kahn Matthew ve Zheng Siqi, *Pekin'de Mavi Bir Gökyüzü*, (Çev.) Burcu Uğuz, Koç Üniversitesi Yayınları, 2018.

Kahya Esin, *Hint'te Bilim*, Nobel Yayın, 1999.

Kai Wang, *Ana Hatlarıyla Çin Kültürü*, Sinolingua, 2014.

Kakutani Michiko, *Hakikatin Ölümü: Trump Çağında Yalancılık Sanatı*, (Çev.) Cesi Mizrahi, Doğan Kitap, 2019.

Kalehsar Omid Shokri, *Hazar Havzası'nda Amerikan Enerji Diplomasisi*, Astana Yayınları, 2020.

Kalın İbrahim, *Barbar Modern İnsan*, İnsan Yayınları, 2018.

Kalyoncuoğlu Yusuf A., *Mayıs Çiçekleri ve Hazine Yelkenlileri*, Scala Yayıncılık, 2018.

Kalyoncuoğlu Yusuf A., *Batı Nasıl Kazandı Doğu Neden Kaybetti?*, Scala Yayıncılık, 2021.

Kalkandelen Zülâl, *New York'u Yaşamak*, Remzi Kitabevi, 2021.

Kamalov İlyas, *Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına*, Kaktüs Yayınları, 2004.

Kamdar Mira, *India in The 21st Century: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, 2018.

Kaplan Robert D., *Coğrafyanın İntikamı: Yaklaşan Çatışmalar ve Kaderle Savaş Hakkında Harita Bize Ne Söyler?*, (Çev.) Zahide Tuba Kor, Küre Yayınları, 2022.

Karaca Birsen, *Rus Edebiyatının Mihenk Taşları*, Hece Yayınları, 2019.

Karaca R. Kutay, *Dünyadaki Yeni Güç Çin*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

Karabulut Bilal, *Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Barış Kitabevi, 2015.

Karadağ Osman, *Çinliler ve Hintler*, Berikan Yayınevi, 2015.

Karaduman Fethi, *Kandan İzler*, Ozan Yayıncılık, 2014.

Karakaya Defne (Haz.), *Türk Deniz Gücünün 21. Yüzyıl Boyutu*, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.

Karaoğlu Orhan (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Tahlilleri 2*, Siyasal Kitabevi, 2020.

Karayi Feyyaz, *Hint Dinleri*, (Çev.)Kutalmış Fidan, Ganeşa Yayınevi, 2019.

Karlıova U. Rıfat, *Çin Modern Tarihinde Yolculuk*, Başlık Yayın Grubu, 2011.

Karluk Abdürreşit Celil, *Çinlilik ve Çin'de Ötekiler*, Atlas Kitap, 2019.

Kautilya, *Arthaşastra*, (Çev.) Utku Umut Bulsun, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018.

Kavala Coşkun Faik, *Doğu Uyanıyor-Çin Devrim Tarihi*, Doğu Kitabevi, 2019.

Kaya Caner, *Güney Amerika Turizm Pazarı*, Değişim Yayınları, 2021.

Kaya Mehmet Ali, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Bilge Kültür Sanat, 2021.

Kaya Korhan, *Hint Felsefesinin Temelleri*, Doğu Batı Yayınları, 2016.

Kaya Şenay, *Kutup Bölgelerinde Egemenlik Mücadelesi ve Ekonomik Yatırım Fırsatları*, Kozmostar Yayınları, 2020.

Kayalı Yalçın, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Çizgi Kitabevi, 2018.

Kayalı Yalçın (Ed.), *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Vakıf-Bank Kültür Yayınları, 2022.

Keay John, *Çin Tarihi*, (Çev.) Neşe Kars Tayanç ve Dinç Tayanç, İnkılâp Kitabevi, 2011.

Keefe Patrick Radden, *Echelon*, (Çev.) Sinem Gül, Defne Yayınevi, 2006.

Kegley Charles William ve Blanton Shannon Lindsey, *Dünya Siyaseti Yönelim ve Dönüşüm*, (Çev.) Helin Alagöz Aslan, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015.

Kendi Ibram X., *Panzehir-Irkçılık Karşıtı Bir Rehber*, (Çev.) Murat Karlıdağ, Doğan Kitap, 2022.

Kenndy Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev.) Birtanem Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

Kenndy Paul, *Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler*, (Çev.) Ahmet Fethi, Totem Yayıncılık, 2014.

Kepsutlu Benan, *Amerika'nın Ortadoğu Politikası*, İnkılâp Yayınları, 2016.

Kerr Gordon, *Kısa Çin Tarihi*, (Çev.) Şükrü Alpagut, Say Yayınları, 2021.

Kerrigan Michael, *Amerikan Başkanlarının Kanlı Tarihi*, (Ed. Sezai Saraç), Ketebe Yayınları, 2018.

Keskin Önder, *Rusya ve Zafer*, Literatürk Academia, 2022.

Keskin Şahin, *Ukrayna'daki Kriz ve AB-Rusya İlişkileri*, Cinius Yayınları, 2017.

Khanna Parag, *Yeni Dünya Düzeni*, (Çev.) Elif Nihan Akbaş, Pegasus Yayınları, 2011.

Khanna Parag, *Dünya Nasıl Yönetilmeli*, (Çev.) Mert Akcanbaş, Destek Yayınevi, 2011.

Khanna Tarun, *Milyarlarca Girişimci*, (Çev.) Elif Özsayar, Türk Henkel Yayınları, 2008.

King Stephen D., *Küreselleşmenin Sonu*, (Çev.) M. Murtaza Özeren, Profil Kitap, 2019.

Kissinger Henry, *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*, (Çev.) Tayfun Evyapan, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2002.

Kissinger Henry, *Kriz*, (Çev.) Beyza Sümer Aydaş, ODTÜ Yayıncılık, 2004.

Kissinger Henry, *Diplomasi*, (Çev.) İbrahim Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Kissinger Henry, *Çin*, (Çev.) Nalan Işık Çeper, Kaknüs Yayınları, 2015.

Kissinger Henry, *Dünya Düzeni*, (Çev.) Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları, 2016.

Kılıçkap Tolga Barış, *Bölgesel Güçten Küresel Güce Hindistan*, IQ Kültür Yayıncılık, 2007.

Kırımlı Cevdet Kadir, *Çin Mucizesinin Sonu mu?*, İletişim Yayınları, 2023.

Kleinschmidt Christian, *Modern Ekonominin Tarihi 1500-1850 Arasında Dünya Ekonomisi*, (Çev.) Edip Sönmez, Runik Kitap, 2020.

Klein Naomi, *Hayır Demek Yetmez*, (Çev.) Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 2017.

Koçakoğlu Mehmet Ali, *Kuşak Yol Girişimi Bağlamında Çin'i Anlamak*, Truva Yayınları, 2020.

Koçakoğlu Mehmet Ali, *Küreselleşme Bağlamında Kuşak ve Yol Girişimi - Çin Eksenli Bir Analiz*, Gazi Kitabevi, 2021.

Koray Ali Haydar, *Üçüncü Bin Yılda Üç Kutuplu Dünya*, Atayurt Yayınevi, 2021.

Kotan Melahat, *Sosyal Piyasa Ekonomisi*, Detay Yayıncılık, 2016.

Kotz David M. ve Weir Fred, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu-Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, (Çev.) Cemile Çakır, Kalkedon Yayınları, 2012.

Kovaleva G. P., *Rus Felsefe Tarihi*, (Çev.) Kasım Mominov, Çizgi Kitabevi, 2014.

Kökyay Ferhat, *Uluslararası Rekabet Ortamında Antarktika ve Türkiye*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

Kömürcü Giray, *Nasıl Bir Gelecek*, Aganta Kitap, 2020.

Krastev Ivan, *Avrupa'dan Sonra*, (Çev.) Yasemin Gök, Destek Yayınları, 2020.

Kraugman Paul, *Bir Liberalin Vicdanı*, (Çev.) Neşenur Domaniç, Literatür Yayınları, 2009.

Kraugman Paul, *Zombilerle Tartışmak*, (Çev.) Aslı Candaş Schaeferdiek, Literatür Yayınları, 2020.

Kriwaczek Paul, *Yahudi Medeniyeti*, (Çev.) Ayşe Belma Dehni, Pegasus Yayınları, 2007.

Kroeber Arthur R., *Çin Ekonomisi*, (Çev.) Mehmet Mazı, Buzdağ Yayınevi, 2017.

Kuban Vefa, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği*, Yeditepe Yayınevi, 2020.

Kulke Herman ve Rothermund Dietmar, *Hindistan Tarihi*, (Çev.) Müfit Günay, İmge Kitabevi, 2001.

Kumbaroğlu Gürkan, *Pandemide Amerika ve George Floyd*, Kozmostar Yayınları, 2020.

Kurat Akdes Nimet, *Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu, 2020.

Kutlutürk Cemil, *Hint Düşüncesinde İslam Algısı*, Dergâh Yayınları, 2019.

Kurtgözü Kerem, *Kapitalizmin Kara Kitabı*, (Çev.) Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, 2012.

Kurtoğlu Ramazan, *Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*, Destek Yayınları, 2018.

Küçükaltan Ensar, *Çin'in Afrika'daki Yumuşak Gücü: Kenya, Tanzanya ve Uganda Örnekleri*, Orion Kitabevi, 2020.

Küçükler Ali, *Hindistan'da Bilimin Öncüleri: Vedik Matematik*, Hyperion Kitap, 2012.

Küpeli Hayrettin, *Kritik Altyapılar ve Terörizm: ABD ve AB Koruma Politikalarına Güvenlikleştirme Yaklaşımı*, Gazi Kitabevi, 2019.

Landes David S., *Milletlerin Zenginliği ve Yoksulluğu*, (Çev.) Ayşe Su Doğru, Feylesof Kitap, 2017.

Laudan Rachel, *İmparatorluklar ve Mutfaklar*, (Çev.) Ramazan Kılınç, Monografi Yayınları, 2022.

LeDonne John P., *Rus İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi 1650-1831*, (Çev.) Çağla Taşkın, Avangard Kitap, 2016.

Lefebvre Maxime, *Amerikan Dış Politikası*, (Çev.) İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, 2005.

Leontyev Konstantin Nikolayeviç, *Bizansçılık ve Slavlık*, (Çev.) Alihan Büyükçolak, VakıfBank Kültür Yayınları, 2022.

Less Andrew, *Şehirlerin Tarihi*, (Çev.) Tuğba Bektaş Sünnetci, İnkılâp Kitabevi, 2022.

Lessing Lawrence, *Kayıp Cumhuriyet*, (Çev.) Merve Yalçın, Hece Yayınları, 2017.

Levitsky Steven ve Ziblatt Daniel, *Demokrasiler Nasıl Ölür?*, (Çev.) Derya Dinç, Salon Yayınları, 2018.

Lewis Bernard, *Çatışan Kültürler*, (Çev.) Nurettin Elhüseyni, Profil Kitap, 2020.

Lewis Bernard, *Hata Neredeydi?*, (Çev.) M. Murtaza Özeren, Kronik Kitap, 2020.

Lewis Simon ve Maslin Mark A., *Gezegeni Dönüştüren Güç: Homo Sapiens*, (Çev.) Alev Elçin Cankur, Panama Yayıncılık, 2020.

Lewin Moshe, *Sovyet Yüzyılı*, (Çev.) Renan Akman, İletişim Yayınları, 2020.

Li Minqi, *Çin ve 21. Yüzyıl Krizi*, (Çev.) Tolga Burak Işık, Yazılama Yayınevi, 2017.

Limon Onur, *Arktika Jeopolitiği 2*, Efe Akademi Yayınevi, 2020.

Lin Cheng, Peach Terry ve Fang Wang (Haz.), *Antik Çin İktisadi Düşünce Tarihi*, (Çev.) Ahmet Can Ay, Albaraka Yayınları, 2021.

Loewen James W., *Öğretmenimin Söylediği Yalanlar*, (Çev.) Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Tarih, 2015.

Losurdo Domenico, *Tarihten Kaçış Günümüze Rus ve Çin Devrimleri*, (Çev.) Coşkun Erdemir, Yordam Kitap, 2018.

Lovell Julia, *Çin Seddi*, (Çev.) Yasin Kara, NTV Yayınları, 2008.

Luecke Richard, *Güç, Etki ve İkna*, (Çev.) Turan Parlak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Luttwak Edward N., *Çin'in Yükselişi*, (Çev.) Pars Turhan Özer, Doruk Yayınları, 2016.

Maalouf Amin, *Uygarlıkların Batışı*, (Çev.) Ali Berktay, Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Machiavelli Niccolo, *Prens*, (Çev.) Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, 1999.

Maçaes Bruno, *The Dawn of Eurasia*, Penguin Books, 2018.

Mahajan Shobhit, *İcatların Öyküsü*, (Çev.) Güner Nazlı Aral, Hep Kitap, 2018.

Mahbubani Kishore, *Asyalıların Kafası Çalışır mı?*, (Çev.) Can Polat, Aykırı Yayıncılık, 2004.

Mahbubani Kishore, *Asya Batı ve Tek Dünyacılık*, (Çev.) Belgin Çallı, Yarın Yayınları, 2015.

Man Charles C., *1493-Amerikan Yerlilerinin Yok Edilen Uygarlığı*, (Çev.) Kadriye Göksel, Tarih ve Kuram Yayınları, 2018.

Manaf Akif, *Güç Nedir ve Nasıl Güçlü Olunur?*, Avrupa Yakası Yayıncılık, 2016.

Mann Charles C., *1491*, (Çev.) Cevdet Çiner, T&K Yayınları, 2018.

Marchand Stêphane, *Dünya Hâkimiyeti Yolunda ABD-Çin Asimetrik Savaşı*, (Çev.) Fazıl Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, 2011.

Mares David R. ve Trinkunas Harold A., *Aspirational Power: Brazil on the Long Road to Global Influence*, Brookings Institution Press, 2016.

Marks Robert M., *Modern Dünyanın Kökenleri: 15. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Dünya'nın Küresel ve Ekolojik Tarihi*, (Çev.) Ulaş Deniz Tümkaya, Selenge Yayınları, 2022.

Marshall Tim, *Coğrafya Mahkumları*, (Çev.) Mert Doğruer, Epsilon Yayınevi, 2018.

Marshall Tim, *Duvar Çağı: Neden Bölünmüş Bir Dünyada Yaşıyoruz?*, (Çev.) Burhan Yükselkaş, Epsilon Yayınevi, 2021.

Marx Karl, *Amerikan İçsavaşı*, (Çev.) Ferhat Sarı, Kor Kitap, 2019.

Masselos Jim (Haz.), *Asya'nın Büyük İmparatorlukları*, (Çev.) Hayrettin İhsan Erkoç, Kronik Kitap, 2021.

May Rolla, *Güç ve Masumiyet*, (Çev.) Mihriban Doğan, Say Yayınları, 2013.

Mazzucato Mariana, *Her Şeyin Değeri: Küresel Ekonomide Üretenler ve El Koyanlar*, (Çev.) Esin Soğancılar, Koç Üniversitesi Yayınları, 2019.

Mazzucato Mariana, *Girişimci Devlet*, (Çev.) Esin Soğancılar, Koç Üniversitesi Yayınları, 2021.

McCartney James ve McCartney Molly Sinclair, *Amerikan Savaş Makinesi*, (Çev.) Ali Atav, Buzdağı Yayınevi, 2017.

McCormick John, *Karşılaştırmalı Siyaset ve Yönetim Sistemleri*, (Çev.) Musa Ceylan, Felix Kitap, 2020.

McCoy Alfred W., *In The Shadows Of The American Century*, A Oneworld Book, 2017.

McDougall Derek, *Dünya Siyasetinde Asya Pasifik*, (Çev.) M. Savaş Bayındır, Astana Yayınları, 2021.

Mckay Derek ve Scott H. M., *Büyük Devletlerin Yükselişi 1614-1815*, (Çev.) Eşref Bengi Özbilen, Dergâh Yayınları, 2011.

Mcnally David, *Başka Bir Dünya Mümkün*, (Çev.) Oya Köymen, Yordam Kitap, 2013.

Mcneill William H., *Dünya Tarihi*, (Çev.) Alaêddin Şenel, İmge Kitabevi, 2019.

Mcneill William H. ve Mcneill John R., *Kısa Dünya Tarihi*, (Çev.) M. Murtaza Özeren, Kronik Kitap, 2023.

Mearsheimer John J., *Liderler Neden Yalan Söyler? Uluslararası Politikada Yalan Gerçeği*, (Çev.) Nejdet Özberk, Küre Yayınları, 2011.

Memmi Mehmet Akif (Ed.), *İran Yaptırımları*, SETA Kitapları, 2019.

Menzies Gavin, *1421-Çin'in Dünyayı Keşfettiği Yıl*, (Çev.) Kardelen Kala, Kalkedon Yayıncılık, 2014.

Menzies Gavin ve Hudson Ian, *Amerika'yı Kim Keşfetti?*, (Çev.) Timur Demirtaş, T&K Yayınları, 2016.

Meriç Cemil, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İletişim Yayınları, 2018.

Mermer Cengiz Topel, *Keşmir Sorunu ve Pakistan-Hindistan İlişkileri Üzerine Etkisi*, TASAM Yayınları, 2019.

Merriman John, *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*, (Çev.) Şükrü Alpagut, Say Yayınları, 2018.

Mert Melek Kaymaz, *Siyasette Kadınlar: Türkiye, Hindistan ve Yeni Zelanda Örneği*, Urzeni Yayınevi, 2022.

Merton Thomas, *Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş*, (Çev.) Seda Darcan Çiftçi, Kaknüs Yayınları, 2017.

Metcalf Barbara D. ve Metcalf Thomas R., *Modern Hindistan'ın Kısa Tarihi*, (Çev.) Zeynep Hale Akman, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.

Micklethwait John ve Wooldridge Adrian, *Sağcı Ulus*, (Çev.) Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, 2007.

Miechowita Maciej, *Doğu Avrupa'nın Tarihi Coğrafyası*, (Çev.) Berrin Kalyon, Kronik Kitap, 2022.

Mikail Elnur Hasan, *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

Miller Tim, Govil Nitin, McMurria John, Maxwell Richard ve Wang Ting, *Küresel Hollywood*, (Çev.) Zahit Atam, Selim Türkmenoğlu, Yusuf Can Ekinci, Doruk Yayıncılık, 2012.

Mingwei Zhou, *Çin Toplumsal Politika Sözlüğü: Anahtar Kavramlarla Çin'i Tanımak*, Canut Yayınevi, 2019.

Mishra Pankaj, *Asya'nın Batı'ya İsyanı*, (Çev.) Ahmet Fetih, Alfa Yayınları, 2013.

Mitchell W. J. T., Harcourt Bernard E. ve Taussig Michael, *İşgal Et*, (Çev.) Elif Ersavcı, Kolektif Kitap, 2013.

Migdal Joel S., *Güçlü Toplumlar ve Zayıf Devletler*, (Çev.) Onur İşçi, VakıfBank Kültür Yayınları, 2021.

Minh Ho Chi, *Kahrolsun Sömürgecilik*, (Çev.) Murat Sabri Şaşzade, Doruk Yayınları, 2012.

Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, (Çev.) Fehmi Baldaş, Hiperlink Yayınları, 2014.

Montgomerie Johanna, *Hanehalkı Borçlarını Silin*, (Çev.) Özgür Atılım Turan, VakıfBank Kültür Yayınları, 2021.

Mounk Yascha, *Demokrasinin Liberal İmtihanı*, (Çev.) İnanç Özekmekçi, H2O Kitap, 2021.

Mumford Lewis, *Teknik ve Uygarlık*, (Çev.) Emre Can Ercan, Açılım Kitap, 2017.

Murphey Rhoads ve Stapleton Kristin, *Asya Tarihi*, (Çev.) Uğur Gezen, Albaraka Yayınları, 2023.

Mustafalı Abdulvahab, *Rus Milliyetçiliği: Tarihsel Süreç ve Putin*, Polietika Yayınları, 2022.

Mütercimler Erol, *Coğrafi Keşifler*, Alfa Basım Yayım, 2022.

Myers Steven Lee, *Yeni Çar: Vladimir Putin'in Yükselişi ve İktidar Dönemi*, (Çev.) Gülşen Kocaeli, Hece Yayınları, 2021.

Naim Moises, *Gücün Sonu*, (Çev.) Hercai Köse, Pozitif Yayınları, 2018.

Naisbitt Doris ve Naisbitt John, *Çin'in Megatrendleri*, (Çev.) Ümit Şensoy, Optimist Yayın, 2011.

Nanda Meera, *Tanrı Piyasası*, (Çev.) Selen Serezli, NotaBene Yayınları, 2013.

Narlı Nilüfer ve Küntay Burak, *Latin Amerika'yı Anlamak*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2014.

Neal Larry ve Williamson Jeffrey G., *Kapitalizm I*, (Çev.) Selim Sezer, İnkılâp Kitabevi, 2020.

Neale Jonathan, *Amerikan Savaşı-Vietnam 1960-1975*, (Çev.) Doğan Tarkan, Metis Yayınları, 2004.

Neale Jonathan, *Amerika'nın Derdi Ne?*, (Çev.) Ardan Nur, Ayraç Kitap, 2008.

Nehru Pandit Cevahirlal, *Dünya Tarihi-Kesitler*, (Çev.) Cüneyt Akalın ve Hazal Çelik, Kaynak Yayınları, 2016.

Ness Immanuel, *Güneyin İsyanı*, (Çev.) Akın Emre Pilgir, Koç Üniversitesi Yayınları, 2018.

Nevins Allan ve Commager Henry Steele, *ABD Tarihi*, (Çev.) Halil İnalcık, Doğu Batı Yayınları, 2017.

Nisbett Richard E., *Düşüncenin Coğrafyası*, (Çev.) Gül Çağalı Güven, Varlık Yayınları, 2018.

Nietzsche Friedrich, *Güç İstenci*, (Çev.) Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, 2014.

Norwich John Julius (Haz.), *Antik Dünyayı Şekillendiren Kentler*, (Çev.) Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Nussbaum Martha C., *Her Şey Çıkar İçin mi?*, (Çev.) İrem Sağlamer, Sander Yayınları, 2022.

Nye S. Joseph, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, (Çev.) Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, 2003.

Nye, S. Joseph, *Amerikan Yüzyılı Bitti mi?*, (Çev.) Burç Beşgül, Röle Akademik Yayıncılık, 2016.

Nye S. Joseph, *Yumuşak Güç*, (Çev.) Rayhan İnan Aydın, Elips Yayınları, 2017.

Nye S. Joseph ve Welch A. David, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çev.) Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Obama Barack, *İnanırsak Başarırız*, (Çev.) Özkan Özdem, Pegasus Yayınları, 2009.

Obama Michelle, *Benim Hikâyem*, (Çev.) Pınar Kür, Mundi Kitap, 2019.

Offe Claus, *Amerika Üzerine Düşünceler*, (Çev.) Osman Toklu, Dost Kitabevi, 2011.

Ogden Chris, *Hindistan Dış Politikası*, (Çev.) Aslan Yavuz Şir, Matbuat Yayın Grubu, 2016.

Oğuş Nezir, *Soğuk Savaş Sonrası Çin-Hindistan İlişkileri*, Urzeni Yayınevi, 2021.

Oğuz Ceren Uysal, Atvur Senem, İzol Ramazan (Ed.), *21. Yüzyılda Latin Amerika*, Seçkin Yayıncılık, 2019.

Oktay Fatih, *Çin - Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Oktay Fatih, *Çin ve Dünyanın Geleceği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Okumuş Okan, *Latin Amerika-Alternatif Bir Gezi Rehberi*, Kolektif Kitap, 2015.

Okur Mehmet Akif, *Emperyalizm Hegemonya İmparatorluk*, Ötüken Yayınları, 2015.

Onay Yaşar, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, Yeniyüzyıl Yayınları, 2007.

Onay Yaşar, *Rus Stratejisinin Mimarları*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Onay Yaşar, *Bilgi Çağı Savaşı Başladı*, Yeniyüzyıl Yayınları, 2016.

Onay Yaşar, *Vladimir Putin: "Baştan Sona Bir Hayat"*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018.

Ordu Mehmet Kürşat, *Amerikan Kamuoyunda Kore Harbi*, Berikan Yayınevi, 2009.

Ortaylı İlber, *Eski Dünya Seyahatnamesi*, Aşina Kitaplar, 2007.

Osho, Güç, *Politika ve Değişim*, (Çev.) Işıl Ölmez, Butik Yayıncılık, 2011.

Osterhammel Jürgen, *Dönüşen Dünya-Küresel 19. Yüzyıl Tarihi*, (Çev.) Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Overholt William H., *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*, (Çev.) Fatih Tokatlı, Efil Yayınevi, 2011.

Oylum Rıza, *Rus Sineması*, Seyyah Kitap, 2016.

Öğütçü Mehmet, *Yükselen Asya*, İmge Kitabevi, 1998.

Öğütçü Mehmet, *Yeni Büyük Oyun*, Doğan Kitap, 2017.

Öğütçü Mehmet, *Yeni Dünyanın Gizli Şifreleri*, Destek Yayınları, 2020.

Öğütçü Mehmet ve Ergun Uğur, *Bir Başkadır Diplomatların Dünyası*, Destek Yayınları, 2021.

Öksüz Gamze (Ed.), *Rus Tiyatrosu*, Çevribilim Yayınları, 2016.

Öksüz İskender ve Ercilasun Konuralp, *Çin Dünyayı Ele mi Geçiriyor?*, Panama Yayıncılık, 2022.

Öngel Volkan ve Tatlı Sadık Hasan (Ed.), *Sosyal Bilimler Perspektifinden Güç*, Gazi Kitabevi, 2020.

Öngün Çetin, *Amerikan Gücüne Tarihsel Bir Yaklaşım*, Asil Yayın, 2007.

Örmeci Ozan, *Amerikan İç ve Dış Politikası*, Cinius Yayınları, 2017.

Örmeci Ozan ve Kısacık Sina, *Rus Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, Seçkin Yayıncılık, 2018.

Öymen Onur, *Ulusal Çıkarlar*, Remzi Kitabevi, 2017.

Öz Erkan, *Büyük Finansal Tufan*, Zira Yayınları, 2018.

Özcan Behiç Arif ve Çınar Yusuf (Ed.), *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, Hükümdar Yayınları, 2014.

Özcan Merve Suna Özel, *Uluslararası Alanda İmparatorlukların Hikâyesi-Rusya Federasyonu*, Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

Özdemir Burcu, *Sovyetler Birliği'nde Komünist Kadın Hareketi (1919-1930)*, Yordam Kitap, 2021.

Özdemir Volkan, *Rusya'nın Kodları*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018.

Özer Gökhan, *Türkiye'nin Tarımdaki Yapısal Dönüşümü-Brezilya ve Hollanda ile Karşılaştırılması*, Ekin Yayınevi, 2021.

Özer Sanem, Atvur Senem, İzol Ramazan (Ed.), *21. Yüzyılda Asya-Pasifik*, Seçkin Yayıncılık, 2017.

Özgan Ali, *Çokkültürlülük ve Toplumsal Güvenlik: ABD Örneği*, Çizgi Kitabevi, 2019.

Özkan Abdullah, *21. Yüzyılda ABD'nin Küresel Stratejileri*, TASAM Yayınları, 2006.

Özgür Gökçe ve Sakınç Mustafa Erdem (Ed.), *Amerika: Rüya mı? Kabus mu?*, Ütopya Yayınları, 2001.

Özlük Duygu, *Uluslararası İlişkilerde Demokrasi Promosyonu-Hindistan Örneği*, Çizgi Kitabevi, 2021.

Özmen Ahmet, *Güney Asya Uygarlıkları*, Siyah Beyaz Yayınları, 2021.

Özsoylu Ahmet Fazıl, *Nasıl Başardılar? İrlanda-Çin-Hindistan*, Destek Yayınları, 2009.

Özsoylu Ahmet Fazıl ve Algan Neşe, *Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri: BRIC*, Karahan Yayınları, 2011.

Öztürk Yasin ve Demiray Muhittin, *ABD-Çin Rekabeti-Küresel Güç Mücadelesinin Dirilişi*, Orion Kitabevi, 2022.

Pamir Necdet, *Enerjinin İktidarı*, Hayykitap, 2017.

Panitch Leo ve Albo Greg (Ed.), *Alt Üst Olmuş Bir Dünya mı?*, (Çev.) Aydın Gelmez, NotaBene Yayınları, 2019.

Panitch Leo ve Gindin Sam, *Küresel Kapitalizmin Oluşturulması: Amerikan İmparatorluğu'nun Siyasal İktisadı*, (Çev.) Ümit Denesen, İnkılâp Kitabevi, 2019.

Parenti Michael, *İmparatorluğa Hayır*, (Çev.) Serpil Demirci ve İbrahim Yıldız, Ütopya Yayınları, 2002.

Parlakyiğit Aziz Musa, İslâm Medeniyetinin Çin Kültürü Üzerine Etkileri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.

Parmele Mary Platt, *Kısa Rusya Tarihi: Rurik'ten Son Çar II. Nikolay'a*, (Çev.) L. Pamuk Edez, Liberus Kitap, 2023.

Parthasarathi Prasannan, *Avrupa Zenginleşirken Asya Neden Yoksul Kaldı?*, (Çev.) Mehmet Öktem Kalaycıoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.

Patel Raj ve Moore Jason W., *Yedi Ucuz Şey Üzerinden Dünya Tarihi*, (Çev.) Serkan Gündüz, Kolektif Kitap, 2019.

Pehlivantürk Bahadır (Ed.), *Eleştirel Jeopolitik: İndo-Pasifik ve Ortadoğu Perspektifleri*, Orient Yayınları, 2021.

Pehlivantürk Bahadır (Ed.), *Küresel Düzende Değişim*, Orient Yayınları, 2021.

Pekcan Cemre, *Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler*, Dora Basım Yayın, 2019.

Peköz Mustafa, *Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin*, Pales Yayıncılık, 2014.

Perkins John, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları*, (Çev.) Murat Kayı ve Kerem Ergener, APRIL Yayıncılık, 2017.

Petras James, *İmparatorluk Politikası*, (Çev.) Özge Zihinoğlu, İnkılâp Kitabevi, 2016.

Petras James ve Morley Moris, *İmparatorluk mu? Cumhuriyet mi?*, (Çev.) Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, 1996.

Pfeffer Jeffrey, *Güç: Nasıl Kazanır, Nasıl Elde Tutarsınız*, (Çev.) İdil Çetin, MESS Yayın, 2010.

Piketty Thomas, *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, (Çev.) Hande Koçak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Piketty Thomas, *Kapital ve İdeoloji*, (Çev.)Hande Koçak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

Pijl Der Vas Kees, *Küresel Rekabetler*, (Çev.) Kamil Kurtul, İmge Kitabevi, 2014.

Ponting Clive, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, (Çev.) Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, 2018.

Prashad Vijay, *Esmer Milletler-Halkların Üçüncü Dünya Tarihi*, (Çev.) Çağdaş Sümer ve Senem Erdoğan, Yordam Kitap, 2019.

Prashad Vijay, *Washington Kurşunları*, (Çev.) Ilgın Yıldız, Yordam Kitap, 2022.

Primakov Yevgeni, *Rusyasız Dünya*, (Çev.) Aijan Esenkanova, Timaş Yayınları, 2010.

Primakov Yevgeni, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, (Çev.) Olga Tezcan, Alalma Yayınları, 2019.

Progonati Erjada, *Dört Vektörlü Rus Dış Politikası (2000-2020)*, Barış Kitabevi, 2021.

Qiangong Liu, *Çin Sanatı*, (Çev.) Özlem Karadağ, Kaynak Yayınları, 2018.

Rachman Gideon, *Easternisation*, Vintage, 2017.

Rakhmanova Tania, *Rus İktidarının Kalbinde-Putin İmparatorluğunu Sorgulama*, (Çev.) M. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayın, 2016.

Reed-Gordon Anette (Der.), *Irkı Mahkemeye Çıkarmak: Amerikan Tarihinde Hukuk ve Adalet*, (Çev.) Ertuğrul Uzun, Zoe Kitap, 2021.

Reich Robert B., *Kapitalizmi Kurtarmak*, (Çev.) Abdullah Cemal Balcı, Efil Yayınevi, 2020.

Reid Michael, *Brazil: The Troubled Rise of a Global Power*, Yale University Press, 2014.

Reid T. R., *Avrupa Birleşik Devletleri*, (Çev.) Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, 2007.

Remond Rene, *ABD Tarihi*, (Çev.) Işık Ergüden, Dost Kitabevi, 2018.

Ridgeway James, *Her Şey Satılık*, (Çev.) Bülent Doğan, Metis Yayınları, 2017.

Riedel Bruce, *Kıyametin Eşiğinde: Amerika, Hindistan ve Pakistan Sarmalı*, (Çev.) Arzu Birkan, Matbuat Yayın, 2015.

Rinke Stefan, *Latin Amerika Tarihi*, (Çev.) Özgür Zorba, Runik Kitap, 2021.

Ritzer George, *Küresel Dünya*, (Çev.) Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayınları, 2020.

Riasanovsky Nicholas V. ve Steinberg Mark D., *Rusya Tarihi*, (Çev.) Figen Dereli, İnkılâp Kitabevi, 2016.

Richards John F., *Babür Türk İmparatorluğu*, (Çev.) Yasin Tekin, Selenge Yayınları, 2021.

Rickards James, *Kur Savaşları: Bir Sonraki Krizin Oluşumu*, (Çev.) Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan, Scala Yayıncılık, 2017.

Rickards James, *Çöküşe Giden Yol*, (Çev.) Mert Akcanbaş, Destek Yayınları, 2020.

Rickards James, *Yeni Büyük Çöküş*, (Çev.) Ali Perşembe, Scala Yayıncılık, 2021.

Roberts Adam, *Superfast Primetime Ultimate Nation: The Relentless Invention of Modern India*, Profile Books, 2017.

Roberts Cynthia, *The BRICS and Collective Financial Statecraft*, Oxford University Press, 2018.

Roberts Paul Craig, *Yeni Muhafazakâr Tehdit*, (Çev.) Zeynep Anlı, Say Yayınları, 2016.

Robins Nick, *Dünyayı Değiştiren Şirket: Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Modern Çok Ulusluğu Şekillendirmesi*, (Çev.) M. İnanç Özekmekçi, h2o Yayıncılık, 2016.

Rodrik Dani, *Daha Adil, Daha Makul*, (Çev.) Akın Emre Pilgir ve Mahmut Tekçe, Domingo Yayıncılık, 2019.

Roett Riordan, *Brazil: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, 2016.

Rose Jonathan, *İyi Akort Edilmiş Şehir*, (Çev.) Taner Gezer, Optimist Yayın, 2019.

Roskin Michael G., *Çağdaş Devletler Sistemi: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (Çev.) Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, 2014.

Rosling Hans, Rosling Ola ve Rönnlund Anna Rosling, *Factfulness*, (Çev.) Sevinç Seyla Tezcan, Pegasus Yayınları, 2019.

Ross Danielle, *Tatar İmparatorluğu*, (Çev.) Kadri Mustafa Orağlı, Ötüken Neşriyat, 2020.

Rothermund Dietmar, *Hindistan Tarihi-Ortaçağ'dan Günümüze*, (Çev.) Nurettin Demir, Runik Kitap, 2021.

Roubini Nouriel ve Mihm Stephen, *Kriz Ekonomisi*, (Çev.) Işıl Tezcan, Pegasus Yayınları, 2017.

Roux Jean-Paul, *Babur-Büyük Moğolların Tarihi*, (Çev.) Lale Arslan Özcan, Dergâh Yayınları, 2018.

Röhrich Wilfried, *Dünya Siyasi Sistemleri*, (Çev.) Kağan Sargı, Runik Kitap, 2020.

Ruhi Muhammet Emin, *Amerika Birleşik Devletleri'nde Irk Ayrımcılığı Politikaları*, On İki Levha Yayınları, 2018.

Runciman David, *Özgüven Tuzağı*, (Çev.) Hasan Dölkeleş, Efil Yayınevi, 2020.

Ruz Fidel Castro, *Obama ve İmparatorluk*, (Çev.) Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 2011.

Sachs Jeffrey D., *Küreselleşme Çağları*, (Çev.) Alpogan Sabri Erdoğan, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2022.

Sağlam Mühdan, *Gazprom'un Rusyası-Rusya'da Devletin Dönüşümü*, Siyasal Kitabevi, 2014.

Said Edward W., *Kültür ve Emperyalizm*, (Çev.) Necmiye Alpay, Hil Yayın, 2016.

Salmon Andrew, *Kore Nasıl Kore Oldu?*, (Çev.) Cansen Mavituna, Metropolis Yayıncılık, 2020.

Salzman Rachel S., Russia, *BRICS and the Disruption of Global Order*, Georgetown University Press, 2019.

Samoylov Yaroslav, *Rusya'nın Suriye Politikası*, Hitabevi Yayınları, 2018.

Sancak Kadir, *Uluslararası İlişkilerde Güç İlişkileri*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Sanders Bernie, *Ne Yapmalı? Direnişte İki Yıl*, (Çev.) Mustafa Kemal Coşkun, İmge Kitabevi, 2021.

Sapmaz Ahmet, *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

Sardar Ziauddin ve Davies Merryl Wyn, *Amerika'dan Neden Nefret Ediliyor?*, (Çev.) Hülya Osmanağaoğlu, Aykırı Yayıncılık, 2004.

Sarma D. S., *Hint Dini Tarihine Giriş*, (Çev.) Fuat Aydın, Ataç Yayınları, 2005.

Savaş Vural Fuat, *Bilmediğimiz Çin*, Efil Yayınları, 2016.

Scahill Jeremy, *Kirli Savaşlar*, (Çev.) Hüseyin Gündoğdu, Pegasus Yayınları, 2018.

Scharre Paul, *İnsansız Ordular: Katil Robotlar, Otonomi Silahlar ve Makine Savaşları*, (Çev.) Kutsi Aybars Çetinalp, Kronik Kitap, 2020.

Schröder Gerhard ve Schölten Gregor, *Son Şans*, (Çev.) Aykut Cumbul, Epsilon Yayınevi, 2022.

Scott Hamish, *Erken Modern Avrupa Tarihi-Esaslar*, (Çev.) İsmail Hakkı Yılmaz, VakıfBank Kültür Yayınları, 2022.

Scott Michael, *Antik Dünyalar*, (Çev.) Arif Taşkıran, İnkılâp Kitabevi, 2020.

Sevim Cenk, *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Seçkin Yayıncılık, 2015.

Seyrek Ahmet, *Çin Uygarlığı*, Maviçatı Yayınları, 2017.

Seyrek Ahmet, *Hint Uygarlığı*, Maviçatı Yayınları, 2017.

Seyrek Ahmet, *Vladimir Putin*, Maviçatı Yayınları, 2018.

Sezen Seriye, *Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü*, TODAİE Yayınları, 2016.

Sezer Baykan, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, Doğu Kitabevi, 2018.

Shambaugh David, *Çin Küreselleşme Yolunda*, (Çev.) Latif Boyacı, Yarın Yayınları, 2016.

Sharma Ruchir, *Democracy On The Road*, Penguin Allen Lane, 2019.

Sharman J. C., *Zayıfların İmparatorlukları: Avrupa Yayılmacılığının Gerçek Hikâyesi ve Yeni Dünya Düzeninin Kuruluşu*, (Çev.) Fahrettin Biçici, VakıfBank Kültür Yayınları, 2021.

Shenkar Oded, *Çin Yüzyılı*, (Çev.) Semih Türkoğlu, Truva Yayınları, 2007.

Shively W. Phillips, *Güç ve Tercih*, (Çev.) Haluk Özdemir, Serbest Kitap, 2021.

Shor Francis, *Can Çekişen İmparatorluk*, (Çev.) Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, 2015.

Sicilia David B. ve Cruikshank Jeffrey L., *Greenspan Etkisi*, (Çev.) Elif Salman, Literatür Yayınları, 2000.

Silinir Murat, *Amerikan Gücünün Geleceği*, Lalezar Yayınları, 2009.

Sivaslıoğlu Kemal, *Latin Amerika Sineması*, Seyyah Kitap, 2016.

Smith Michael E., *Uluslararası Güvenlik*, (Çev.) Ramazan Gözen, Felix Kitap, 2018.

Simon Eugene, *Çin Uygarlığı*, (Çev.) Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 2015.

Smith Steve, Hadfield Amelia, Dunne Tim (Ed.), *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, (Çev.) Nasuh Uslu, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.

Snow Edgar, *Çin Üzerinde Kızıl Yıldız*, (Çev.) Enis Esmer, Yordam Kitap, 2015.

Soros George, *Amerikan Üstünlüğü Hayali*, (Çev.) Doğan Selçuk Öztürk, Truva Yayınları, 2005.

Sowell Thomas, *Göçler ve Kültürler*, (Çev.) Ruhiye Erulaş, Hece Yayınları, 2020.

Söylemezoğlu Ahmet, *Küresel Ekonomik Düzen*, Remzi Kitabevi, 2020.

Staden Heinrich Von, *Korkunç Ivan Zamanında Rusya*, (Çev.) Serkan Acar ve Gülşah Hasgüçmen, Selenge Yayınları, 2016.

Stannard David E., *Amerika'nın Soykırım Tarihi*, (Çev.) Şaban Bıyıklı, Ketebe Yayınları, 2018.

Starr S. Federick, *Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı*, (Çev.) Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap, 2020.

Stasavage David, *Demokrasinin Gerilemesi ve Yükselişi: Antik Dönemden Günümüze Uzanan Küresel Bir Tarih*, (Çev.) Selim Sezer, Epsilon Yayınevi, 2022.

Stavridis James, *Deniz Gücü: Okyanusların Tarihi ve Jeopolitik Önemi*, (Çev.) Nil Tuna ve Varol Ataman, Epsilon Yayınevi, 2021.

Stearnes Peter N., *Dünya Tarihinde Sanayi Devrimi*, (Çev.) Nurdan Sosyal, Say Yayınları, 2021.

Stein Burton ve Arnold David, *Hindistan Tarihi*, (Çev.) Müfit Günay, İnkılâp Kitabevi, 2015.

Steiner Claude ve Şahin Muzaffer, *Güç Oyunları ve Gücün Öteki Yüzü*, (Çev.) Muzaffer Şahin, Pegem Akademi, 2011.

Stiglitz Joseph E., *Küresel Kriz*, (Çev.) Eda Aksan, Akılçelen Kitaplar, 2010.

Stiglitz Joseph E., *Serbest Düşüş*, (Çev.) Banu Özgün, Gündoğan Yayınları, 2012.

Stiglitz Joseph E., *Eşitsizliğin Bedeli*, (Çev.) Ozan İşler, İletişim Yayınları, 2014.

Stiglitz Joseph E., *Küreselleşme-Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev.) Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, Alfa Basım Yayın, 2018.

Stone Oliver ve Kuznick Peter, *ABD'nin Gizli Tarihi*, (Çev.)Türkan Çolak, Profil Yayıncılık, 2021.

Subrahmanyam Sanjay, *İslam ve Hıristiyanlık Arasında İmparatorluklar*, (Çev.) Özgür Umut Hoşafçı, Babil Kitap, 2022.

Şahin Buket, *Manhattan Masalları*, Librum Kitap, 2019.

Şahin H. Hilal, *Hindistan'da Türk Rönesansı-Ekber Şah ve "Din-i İlahi"si*, Selenge Yayınları, 2020.

Şahin Levent, *Uluslararası Ticaretin Parlayan Yıldızı Çin*, Ekin Yayınevi, 2021.

Şaka Reşat (Ed.), *Gelenekler Bağlamında Rus Kültürü*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Şayegan Daryuş, *Batı Karşısında Asya*, (Çev.) Derya Örs, Anka Yayınları, 2008.

Şenses Fikret, Öniş Ziya ve Bakır Caner (Der.), *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, İletişim Yayınları, 2015.

Şimşir Nahide, *Rus Devlet Tarihi (IX.-XX. Yüzyıllar)*, Post Yayın, 2020.

Tahsin Emine, *Latin Amerika'nın On Yılı*, Ekin Yayınevi, 2022.

Tanıyıcı Şaban ve Akgün Birol, *Amerikan Başkanlığı*, Orion Kitabevi, 2008.

Tanrıdağlı Ferhat Kurban, *Yeni Çin*, Doğu Kütüphanesi, 2022.

Tanrıdağlı Ferhat Kurban, *Küresel Güç Olma Sevdası-Çin Rüyası*, Çınaraltı Yayınları, 2019.

Tekin Ali, *Üretken Döngüye Geçiş*, İnkılâp Kitabevi, 2020.

Tekin Segâh, *Brezilya Dış Politikası: Gelenek ve Değişim*, Der Yayınları, 2017.

Temiz Süleyman, *ASEAN-Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği Siyasi Yapısı ve Gelişimi*, Gazi Kitabevi, 2020.

Temiztürk Hakan, *Amerika'da Gazetecilik*, Kopernik Kitap, 2019.

Tezkan Yılmaz (Haz.), *Hindistan-Asya'nın Yeni Gücü*, Ülke Kitapları, 2007.

Thakur Atul K. (Ed.), *India Now and In Transition*, Niyogi Books, 2017.

Tharoor Shashi, *Utanç İmparatorluğu: İngilizler Hindistan'da Ne Yaptı?*, (Çev.) Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap, 2023.

Thevenin Rene ve Coze Paul, *Kızılderili Tarihi ve Gelenekleri*, (Çev.) Aysen Altıel, Runik Kitap, 2020.

Thompson Neil, *Güç ve Güçlendirme*, (Çev.) Özlem Cankurtaran, Nika Yayınevi, 2016.

Thomsen Vilhelm, *Rus Devleti'nin Kökenleri ve Eski Rusya ve İskandinavya Arasındaki İlişkiler*, (Çev.) Emine Dikmen, Selenge Yayınları, 2021.

Tocqueville Alexis De, *Amerika'da Demokrasi*, (Çev.) Seçkin Sertdemir Özdemir, İletişim Yayınları, 2016.

Todd Emmanuel, *İmparatorluktan Sonra*, (Çev.) Gülser Çetin, Dost Kitabevi, 2004.

Todorov Tzvetan, *Yeni Dünyanın Düzensizliği*, (Çev.) Ömer Faruk Turan, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2005.

Toner Jerry, *Antik Dünya*, (Çev.) Arzu Akgün, Domingo, 2019.

Tooze Adam, *Çöküş: Finansal Krizlerle Dolu Bir On Yıl Dünyayı Nasıl Değiştirdi?*, (Çev.)Ahmet Fethi Yıldırım, VakıfBank Kültür Yayınları, 2021.

Topsakal İlyas, *Rusya Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 2022.

Toybee Arnold J., *Uygarlık Yargılanıyor*, (Çev.) Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınları, 2016.

Tör Özgür, *Vekâlet Savaşları ve Hibrit Harekât*, Yedi veren Yayınları, 2022.

Turhan Fatma Sel (Haz.), *Küresel Güçler*, Küre Yayınları, 2005.

Tremblay Rodrigue, *Yeni Amerikan İmparatorluğu*, (Çev.) Gürcan Günay, Nova Yayınları, 2007.

Troçki Lev, *Rus Devriminin Tarihi*, (Çev.) Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, 2017.

Trubetskoy Nikolay, *Rus Ben-İdraki*, (Çev.) Vügar İmanbeyli, Küre Yayınları, 2020.

Trump Donald J., *Yeniden Büyük Amerika*, (Çev.) İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, 2017.

Tuğul Seyit, *Öteki Putin*, Nasajans Yayınları, 2021.

Turan İshak, *Çin'in Enerji Güvenliği Politikası*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Turner Bryan S. ve Khondker Habibul Haque, *Küreselleşme: Doğu ve Batı*, (Çev.) Serkan Özdemir, Koyusiyah Yayıncılık, 2019.

Türker Haşim, *Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO*, Cinius Yayınları, 2019.

Tüter Mustafa, *Çin Gücü-Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları*, Kopernik Kitap, 2018.

T.T.T Cemiyeti, *Tarih 1*, Kaynak Yayınları, 2003.

Uslu Adem, *Rusya'nın Karadeniz Politikasının Tarihsel Açmazı*, Akademisyen Kitabevi, 2022.

Usta Sadık, *Dünyayı Değiştiren Düşünürler*, Kafka, 2018.

Uyanık Özgür, *Latin Amerika'nın Devrimci Tarihi*, Kaynak Yayınları, 2014.

Uysal Faruk, *Bir Devletin Anatomisi: ABD ve Başkanlık Sistemi*, Hece Yayınları, 2016.

Üzel Ömer, *Noam Chomsky 21. Yüzyılın İlham Veren Entelektüeli*, Karakarga Yayınları, 2020.

Ülger İrfan Kaya (Ed.), *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Seçkin Yayıncılık, 2015.

Ülken Hilmi Ziya ve Amin Samir, *Doğu Uygarlığının Yükselişinin Tarihsel Nedenleri*, Kaynak Yayınları, 2009.

Ülker Ergüç, *Yoksulluktan Umuda Afrika Ekonomisi*, Siyasal Kitabevi, 2016.

Üngör Çağdaş (Der.), *Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar*, Küre Yayınları, 2019.

Ünsal Şamil, *Avrasya'ya Yönelmek*, Kriter Yayınevi, 2016.

Üstün Senem (Ed.), *Dünyanın Durumu 2006*, TEMA Vakfı, 2006.

Üstündağ Perihan, *Hindistan*, Beta Basım Yayım, 2020.

Valantin Jean-Michel, *Küresel Stratejinin Üç Aktörü: Hollywood, Pentagon ve Washington*, (Çev.) Ömer Faruk Turan, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2006.

Varufakis Yanis, *Küresel Minotauros: Amerika, Avrupa ve Küresel Ekonominin Geleceği*, (Çev.) Ferhat Kohen, Encore Yayınları, 2015.

Vernadsky George, *Rusya Tarihi*, (Çev.) Doğukan Mızrak ve Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, 2015.

Vogel Ezra, *Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü*, (Çev.) Mehveş Leliç, Modus Kitap, 2017.

Volkov Solomon, *20. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi*, (Çev.) Sabri Gürses, Alfa Basım Dağıtım, 2018.

Volkov Solomon, *Romanov Hanedanı*, (Çev.) Sabri Gürses, Alfa Basım Dağıtım, 2020.

Vucinich Alexander, *Rus Kültüründe Bilim*, (Çev.) Mete Cankaya ve Levent Çankaya, Orion Kitabevi, 2019.

Walicki Andrzej, *Rus Düşünce Tarihi-Aydınlanma'dan Marksizme*, (Çev.) Alaêddin Şenel, İletişim Yayınları, 2009.

Wallerstein Immanuel, *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, (Çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 2004.

Wallerstein Immanuel, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, (Çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 2016.

Wallerstein Immanuel, *Kaos ve Belirsizlik-Çağdaş Dünya Sistemi Üzerine Düşünceler*, (Çev.) Özlem Şişman, Kopernik Kitap, 2018.

Waltz N. Kenneth, *Uluslararası Politika Teorisi*, (Çev.) Osman S. Binatlı, Phoenix Yayınevi, 2015.

Wasserstrom Jeffrey N., *21. Yüzyılda Çin*, (Çev.) Hür Güldü, İletişim Yayınları, 2011.

Wells Herbert George, *Gölgeler İçinde Rusya*, (Çev.) Mert Moralı, İthaki Yayınları, 2019.

Winter Rolf, *Küstah Amerika*, (Çev.) Yasemin Kara, Endülüs Yayınları, 1992.

Wilkerson Isabel, *Toplumda Kast Sistemi*, (Çev.) Kerime Dalyan, The Kitap, 2021.

Wink Andre, *Ekber Şah*, (Çev.) Uğur Gezen, VakıfBank Kültür Yayınları, 2020.

Wolf Martin, *Ekonomide Eksen Kaymaları-Şok*, (Çev.) Cengiz Yücel, Akılçelen Kitaplar, 2018.

Wolf R. Eric, *Avrupa ve Tarihsiz Halklar*, (Çev.) Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.

Wolpert Stanley, *Gandhi'nin Tutkusu-Mahatma Gandhi'nin Hayatı ve Mirası*, (Çev.) Ahmet Ergenç ve Serap Işık, Ayrıntı Yayınları, 2014.

X Malcolm, *Amerika'ya Meydan Okurken*, (Çev.) Buğra Özler, Pınar Yayınları, 2018.

X Malcolm, *Köklerimiz-Afro-Amerikalıların Tarihi*, (Çev.) Ahmet Kot, Beyan Yayınları, 2020.

Xiaosi Ren, *Yeni Çin Rüyası*, (Çev.) Ali Yıldırım, Canut Yayınevi, 2017.

Xiaosi Ren, *Çin Nereye Gidiyor*, (Çev.) Deniz Kızılçeç, Canut Yayınevi, 2020.

Xi Jinping *Anekdotlar*, (Çev.) Giray Fidan, Kopernik Kitap, 2019.

Yağcı Mustafa ve Bakır Caner (Der.), *Çin Bilmecesi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye*, Koç Üniversitesi Yayınları, 2019.

Yalçın Hasan Basri, *Ulusal Güvenlik Stratejisi*, SETA Kitapları, 2017.

Yalın Hazal, *Rusya-Çöküş, Yükseliş ve Dinamikler*, NotaBene Yayınları, 2021.

Yalvaç Faruk ve Erçandırlı Yelda (Der.), *Eleştirel Uluslararası Politik Ekonomi-2*, Nika Yayınevi, 2021.

Yapıcı Utku, *Yeni Soğuk Savaş*, Başlık Yayın Grubu, 2007.

Yao Souchou, *Konfüçyen Kapitalizm*, (Çev.) Zehra Savan, Küre Yayınları, 2007.

Yavuz Celalettin, *Strateji ve Güç Kullanma Üzerine*, Berikan Yayınevi, 2013.

Yavuzaslan Kıymet, *Stratejik Yönetim Penceresinden 21. Yüzyıl Amerikan Hegemonyası*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.

Yaylalıer Dinç, *Amerika-I*, İkinci Adam Yayınları, 2016.

Yaylalıer Dinç, *Amerika-İnceleme Gözlem Yorum*, İkinci Adam Yayınları, 2017.

Yeğin Abdullah, *İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları*, SETA Kitapları, 2017.

Yellice Muharrem, *Hindistan*, Platanus Publishing, 2022.

Yengin Muhammed Ali, *Çin İstihbarat Örgütünün Stratejik Analizi*, Gazi Kitabevi, 2021.

Yergin Daniel, *Yeni Harita*, (Çev.) Oya Özaltın, Nora Kitap, 2022.

Yerlikaya Atilla D., *Cive Pakistan*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019.

Yeşil H., *Latin Amerika: "21. Yüzyılın Sosyalizmi" mi?*, Dönüşüm Yayınları, 2013.

Yeşiltaş Murat ve Pirinççi Ferhat, *Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi*, SETA Kitapları, 2020.

Yingsheng Liu, *Tarihi Kara İpek Yolu*, (Çev.) Aziz Erkan, Canut Yayınevi, 2021.

Yingsheng Liu, *Tarihi Deniz İpek Yolu*, (Çev.) Aziz Erkan, Canut Yayınevi, 2021.

Yinke Deng, *Antik Çin'de Buluşlar*, (Çev.) Erdem Ergen, Kaynak Yayınları, 2016.

Yitik Ali İhsan, *Batı'yı Aydınlatan Doğu*, Okur Akademi, 2018.

Yiwei Wang, *Çin'in Kazan Kazan Projesi Çağdaş İpek Yolu: Bir Kuşak Bir Yol*, (Çev.) Gülizar Özkaya, Canut Yayınevi, 2019.

Yıldızoğlu Ergin, *Bugünün Tarihi*, İmge Kitabevi, 2020.

Yıldırım Kürşat, *Çin Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 2021.

Yıldırım Sami, *Uluslararası İlişkilerde Asya: 'Kuşak Yol'un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

Yıldırım Yavuz, *Kültür ve Güç*, Cinius Yayınları, 2017.

Yıldırım Yusuf, *Putin Dönemi Rus Dış ve Güvenlik Politikasında Bir Müdahelecilik Örneği Olarak Kırım'ın İlhakı*, Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

Yılmaz Ayhan Nuri ve Kılıçoğlu Gökmen (Ed.), *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

Yılmaz Aytekin, *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Kadim Yayınları, 2013.

Yılmaz Sait, *Güç ve Politika*, Alfa Yayınları, 2008.

Yılmaz Sait, *Akıllı Güç*, Kum Saati Yayınları, 2012.

Yılmaz Sait, *ABD İstihbaratı 1947-2013*, Kripto Kitaplar, 2013.

Yılmaz Sait, *Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek*, Kaynak Yayınları, 2017.

Yılmaz Salih ve Bahrevskiy Evgeniy, *Rusya ve Türkiye Avrasya Paktı Mümkün mü?*, SRT Yayınları, 2017.

Yılmaz Salih, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.

Yılmaz Salih, *2018 Yılında Türkiye-Rusya İlişkilerinde Ne Oldu?*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.

Yılmaz Salih, Ateş Şeref, Yılmaz Victoria Bilge, Küçükyılmaz Mücahit, Kıratlı Metin (Ed.), *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Yılmaz Serdar (Ed.), *Bir Kuşak Bir Yol Projesi*, Astana Yayınları, 2019.

Yolaç S. Can, *Herkes İçin Çin Tarihi*, E Yayınları, 2020.

Young Robert J., *Postkolonyalizm*, (Çev.) Burcu Toksabay Köprülü ve Sertaç Şen, Matbu Kitap, 2016.

Yüksel Dilek Yiğit, *Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği (1990-1999)*, Berikan Yayınevi, 2021.

Yun-Casalilla Bartolomê, O'Brien Patrick K., Comin Comin Franciso (Ed.), *Vergi Devletlerinin Yükselişi: Alternatif Bir Dünya Tarihi 1500-1914*, (Çev.) Nihan Bulut, Selenge Yayınları, 2022.

Yülek Murat, *Ulusların Yükselişi*, Kronik Kitap, 2019.

Zakaria Fareed, *Post Amerikan Dünya*, (Çev.) Meral Öztoprak Sağır ve Eren Sağır, Kırmızı Yayınları, 2013.

Zakaria Fareed, *Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Dünyada İlliberal Demokrasi*, (Çev.) Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı, Kırmızı Yayınları, 2014.

Zakaria Fareed, *Pandemi Sonrası Dünya İçin On Ders*, (Çev.) Yasemin Karalı, Kırmızı Yayınları, 2021.

Zhuang Yijie (Ed.), *30 Saniyede Antik Çin*, (Çev.) Deniz Demirağacı, Caretta, 2016.

Zinn Howard, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, (Çev.) Sevinç Sayan Özer, İmge Kitabevi, 2018.

Zubrzycki John, *Kısa Hindistan Tarihi*, (Çev.) Zeynep Demir, Say Yayınları, 2023.

Zuckerman Ethan, *Kurumlara Niçin Güvenmiyoruz?*, (Çev.) Ali Karatay, Runik Kitap, 2021.

Zweig Stefan, *Geleceğin Ülkesi*, (Çev.) Ahmet Arpad, Ayrıntı Yayınları, 2018.

Zwieg Michael, *Amerika'nın En İyi Saklanan Sırrı-İşçi Sınıfı Çoğunluktur*, (Çev.) Halil Çelik, H2O Yayıncılık, 2012.

Süreli Yayın ve Web

AFAM
Ahi Evran Üniversitesi
Akdeniz İİBF Dergisi
Akşam Gazetesi
Al Jazeera Turk
Amerikanın Sesi
alicağlar.net.tr
Anadolu Ajansı
ANKASAM
ANKASAM Stratejik Bakış
AREM
Atlas Dergisi
AVİM
Avrasya Etüdleri
Aydınlık Gazetesi
Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi
BBC News Türkçe
Bilge Strateji
Birgün Gazetesi
Birikim Dergisi
Bloomberg Businessweek Türkiye Dergisi
Bugün Gazetesi
China Today Dergisi
CRI Online Türkçe
CRI Türk
Current History
DEİK
Derin Ekonomi Dergisi
Deutsche Welle Türkçe
Diplomatic Observer
Doğu Batı Dergisi
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Dünya Gazetesi
Dünya Siyaseti
Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi
Ekonomik Güç Dergisi
Euronews
Euronewsport Dergisi
Fikir Turu
Foreign Affairs
Fortune Turkey Dergisi
Game Of Thrones Dizisi

Global İlişkiler Forumu
Habertürk
Havayolu 101
Hindistan'a Bakış Dergisi
House Of Cards Dizisi
Hürriyet Gazetesi
İktisat ve Toplum Dergisi
İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
İRAM
Independent Türkçe
Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası
Kriter Dergisi
Le Monde Diplomatique Türkçe
Level Dergisi
Memlekent Ülkeler ve Kentler Dergisi
Milli Güvenlik Kurulu
Milliyet Gazetesi
Miller Magazine
Modern İpek Yolu Dergisi
Morning Consult
M5 Dergi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi
National Geographic Türkiye
Nihayet Dergisi
Odatv
Oksijen Gazetesi
Özet Kitap
Sabah Gazetesi
Sao Paulo Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği
Sputniknews
Süleyman Demirel İİBF Dergisi
Star Açık Görüş
Stratejik Düşünce Enstitüsü
Şarkul Avsat
Perspektif
Politika Dergisi
Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Ulakbim
Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmalar Dergisi
Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi
USA SABAH
Tarih Okulu Dergisi
TASAM

Teori Dergisi
Teori ve Eylem Dergisi
TEPAV
The Economist Yarının Dünyası
TimeTurk
Toplum ve Bilim Dergisi
TRT Haber
Turque Diplomatique
Türk Dil Kurumu
T.C. Ticaret Bakanlığı
T24
VOA Türkçe
Yeni Şafak Gazetesi
Z Raporu Dergisi
21. Yüzyıl Dergisi

TEK MERKEZLİ-TEK MEDENİYETLİ LİBERAL DÜNYA DÜZENİNDEN ÇOK MERKEZLİ-ÇOK MEDENİYETLİ DEMOKRATİK DÜNYA DÜZENİNE

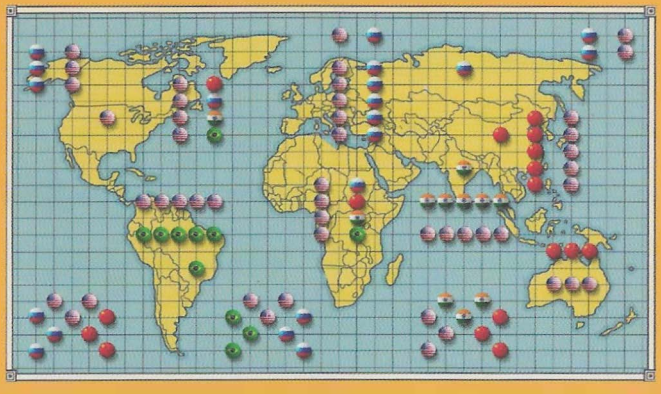
Gezegenimizin güç merkezi ve medeniyet ekseni büyük bir değişim yaşıyor.

Amerikan gücünün gerilemesi ve yükselen güçlerin ortaya çıkışı, tek merkezli-tek medeniyetli liberal dünya düzenini temelinden sarsarak, küresel düzende yeni bir çağın kapısını açıyor.

Çin merkezli, Rus merkezli, Hint merkezli ve Latin merkezli dünyaların doğuşuna tanıklık ediyoruz. Batı medeniyeti temelli ABD'nin koyduğu kurallara dayalı hiyerarşik, hegemonyacı ve sömürgeci liberal düzen son buluyor.

Bugün küresel sahnede Batı dünyası dışında Çin dünyası, Rus dünyası, Hint dünyası ve Latin dünyası keşfedilmeyi beklemektedir. 21. yüzyılda ABD merkezli Batı medeniyeti temelli küresel sistemin yerine çok merkezli-çok medeniyetli demokratik bir küresel sistem doğuyor.

KÜRESEL GO TAHTASI

ARAŞTIRMA-İNCELEME

ISBN 978-625-6953-03-1

9 786256 953031

THG 0625764 VPA

KAYNAK YAYINLARI